

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः SABDARTHACINTĀMANIH

तृतीय खण्ड
भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीरुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

033168
Accession No. ~~...~~
Shantarakshita Library
Vishwan Institute, Saranath

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzade Bagh Indl Complex,
Phase-II Phone 533736, 533762
Delhi - 110035

बल

जावालस्यरुदितबलम् । बलमूर्खस्य
मौनस्तुतस्करस्याऽनृतबलम् । अ-
पिच० ब्र० । क्षत्रियाणाबलयुद्ध व्या
पारस्थबलविशाम् । भिक्षावलभित्तु
काणांशुद्राणाविप्रसेवनम् ॥ हरौ
भक्तिर्हरेर्दास्य वैष्णवानावलहरि
। हिसावलखलानाञ्च तपस्याचतप
स्त्रिनाम् ॥ बलवेशश्चवेश्यानायोषि
तायौवर्नबलम् । बलप्रतापोभूपानां
वालानारुदितबलम् । सतांसत्यव
लमिथ्याबलमेवासतांसदा । अनु
गानामनुगम स्वल्पस्वानाञ्चसञ्च
य ॥ विद्याबलपण्डितानावाणि
ज्य वणिजांबलम् । शश्वत्सुक्रस्म
शीलानागाम्भीर्यसाहसंबलम् । धन
बलञ्चधनिनाशुचीनाञ्चविशेषतः ।
बलविवेक शान्तानागुणिनावलमे
कता ॥ गुणोबलञ्चगुणिनाचौराणा
चौर्यमेवच । विप्रवाक्यञ्चकापव्यम
धर्ममृणिनांबलम् ॥ हिसाचहिस्र
जन्तूनासतीनापतिसेवनम् । वर-
शापौसुराणाञ्चशिष्याणागुरुसेवनम्
॥ बलधर्मोऽगृहस्थानांभृत्यानाराजसे
वनम् । बलस्तव स्तावकानाब्रह्मच
ब्रह्मचारिणाम् । यतीनाञ्चसदाचा
रोन्यास सन्यासिनावलम् । पाप
बलंपातकिनामुभक्तानाहरिर्बलम् ॥
पुण्य बलपुण्यवर्ताप्रजानानृपतिर्बल
म् । फलबलञ्चवृक्षाणांजलधीनाज-

बलभद्र

लबलम् । जलबलञ्चसस्यानामव्या
नाचजलबलम् । शान्तिर्बलञ्चभूपा
नाविप्राणाञ्चविशेषतः ॥ इ० ॥
बलञ्च । पुं० शुक्रवर्णे । चि० तद्वति ॥
बलञ्चगु । पु० चन्द्रे ॥
बलजम् । न० गोपुरे । क्षेत्रे । सख्ये ।
सहारे ॥ धान्यराशौ । बलेजातम् ।
जनी० । उ० । चि० भद्राकृतौ ।
सदाकारे ॥ बलजन्ये ॥
बलजा । स्त्री० बलादर्शनायाम् ।
वरयोषायाम् । यूथ्याम् । पृथिव्या
म् ॥
बलद । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्मा
ङ्गहोमाग्नौ । चि० बलदातरि ॥
बलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
बलदीनता । स्त्री० ग्लानौ ॥
बलदेव । पु० बलभद्रे । प्रलम्बघ्ने
। अच्युतायजे । अस्वध्यानयथा ।
बलदेवद्विबाहुश्चशङ्खकुन्देन्दुसन्नि-
भम् । वामेहलायुधधरदक्षिणेमुस
लकरे ॥ हालालोलनीलवस्त्र वेल्ल
वन्त स्मरेत्परमिति ॥ वाते । बायौ
॥ बलेनदीव्यति । दिवु० । अच् ॥
बलदेवा । स्त्री० चायमायायामोषधी ॥
बलप्रसू । स्त्री० रोहिण्याम् । बलरा
ममातरि ॥ बलसुप्रसू . ॥
बलभद्र . । पुं० सौरिणि । हलायुधे ॥
बलशालिनि ॥ लोघ्रे ॥ गवये ॥ व
लंभद्र श्रेष्ठमस्य । बलेनभद्रवृत्तिवा

बलस्थिति :

॥ भगणे ॥

बलभद्रा । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥ कु

मार्याम् ॥ बलिनभद्रा ॥

बलभद्रिका । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥

बलिनभद्रा । स्त्री० त्रायमाणौषधी ॥

कायाम् ॥ चमस्मैरचितारोटी क-

थ्यतेबलभद्रिका । रुजोष्णावातला

बल्यादीसान्नीनांप्रपूजिता ॥

बलभित् । पु० इन्द्रे ॥ बलदैत्यविशे

प्रभिनत्ति । भिदिर् । द्विप् ॥

बलभी । स्त्री० बडभ्याम् ॥ कूटागारे ॥

बलरामः । पु० बलदेवे ॥

बलल । पु० बलदेवे ॥ बललाति ।

ला० क ॥

बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ व

लमस्यास्ति । मतुप् ॥

बलवान् । त्रि० मांसले । असले । व

लयुक्ते । बलमस्यास्ति । मतुप् ॥

प्रबले ॥

बलवर्धिनौ । स्त्री० जीवकौषधी ॥

बलवर्द्धभा । स्त्री० वारुण्याम् ॥

बलविन्यासः । पु० व्यूहे ॥ बलस्य

सेनायायुद्धार्य देशविशेषे ० विन्यासो

दुर्लङ्घ्यत्वनिमित्त विभज्यस्यापन

म् ॥

बलसूदनः । पु० इन्द्रे ॥ बलनामा

नमसुरसूदितवान् ० सूदयति । सूद

क्षरणे । नन्द्यादिस्वाल्ग्यु ॥

बलस्थिति । स्त्री० शिविरे ॥ बलस्य

बला

स्थितिः । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥

बलहा । पु० श्लेष्मणि । कफे ॥

बला । स्त्री० वाक्यालकी । वाडिया

ला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतु-

ष्टयस्यनामादियथा । बलावाक्यालि

कावाक्याभैबवाक्यालकोपिच । म-

हाबलापीतपुष्पासहदेवीचलास्मृता

॥ ततो न्यातिबलाकृष्यप्रोक्ताककृति

कासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाभषा

हृस्वागवेधुका ॥ बलाचतुष्टयशीत-

मधुरबलकान्तिकृत् । स्निग्ध ग्राहि

समीरास्त्रपिप्तास्त्रक्षतनाशनम् ॥ बला

मूलत्वचश्चूर्ण पीतसर्पौरशर्करम् ।

मूचातिसारहरतिदृष्टमेतन्नसशय ।

॥ हरेन्महाबलाकृच्छ्र ० भवेद्वातानु

लोमिनी । हन्यादतिबलामोहपय

सासितयासह ॥ अपिच । वाक्याल

कोवाक्यपुष्पीसंमांसाविललाबला ।

श्वेतवाडिपाला० इ० गौ० भा०

कृष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहा

बला । पीतवाडियाला० इ० गौ० ॥

भा० ॥ स्निग्धायुष्याबलावृष्याया

हिनीवातपित्तजित् ॥ बलति ।

बलसवरणे । पचाद्यच् । बलमस्त्य

स्याः अर्शआद्यच् ॥ रामायविश्व

मित्रेणदत्तायाविद्यायाम् ॥ यथा

। क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्ये तेनरो-

त्तम । बलामतिबलाश्चैवपठतः प

थिराघवेत्यार्शरामायणम् ॥ शारीर

बलात्कार

बलाधिक्यञ्चबलाया फलम् ।
अतिबलायास्तुफलमन सङ्कल्प
मात्रेणालौकिकार्थसाधनमित्यन
योर्विशेषः ।

बलाका । स्त्री० बकजातिविशेषे ।
विस्मकण्ठिकायाम् । वगुली० इ०
भा० । जातिवाच्यायास्त्रियामेव
सर्वदानियत ॥ बलते । बलसव
रणेसचरणेच । बलाकादयश्चेतिसा
धु ॥ बलेनचकतिवा । अककु
ठिलायागतौ । अच् । बला
काश्चकटतौम्याबलाकाशस्त्रकीषु
च । सारसहसबलाकाचक्रकौ चा
दयोजलेष्ववनात् । ब्रह्मसन्ना
कथितास्तेतन्मास गुरुणा चबलदा
यि ॥ अन्येबकबलाकाद्यागुरव
प्राप्तिभक्षणात् ॥

बलाको । चि० बलाकावति ॥ बलाका
अस्तिअस्यअस्मिन्वा । त्री० इनि ॥
बलाचिता । स्त्री० रामबीणायाम् ॥
बलाट । पु० मुङ्गे ॥
बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला
त्सन्निषेधेयस्तुपरभार्या नर क
चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधो
भवेत्स्त्रिया ॥

बलात्कार । पु० प्रसभे । हठे ॥
बलादितिनिपातोहठे० इ० स्वामी
॥ बलात् करणम् । भावेघञ् ॥
बद्ध्वास्त्रगृहमाजीयताडनाद्यैरुप

बलाहक

क्रमै । ऋणिकोदाप्यतेयच्चबला
त्कार प्रकीर्तित ॥
बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशृङ्गाम् ॥
बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ।
बलाध्यक्ष । पु० सेनापतिदशकस्यै
कस्मिन्सेनानायके ॥
बलानुज । पु० श्रीकृष्णे ॥
बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि
षापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्ति
क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ
त्रयान्रक्षोनाशयेज्जालगर्दभान् ॥
सर्वग्रहप्रशमनीनि शेषविषनाशि
नी । जयसर्वत्रकुसुतेधनदासुमति
प्रदा ॥

बलाय । पु० वरुणद्रुमे ॥
बलाराति । पु० शचीपतौ । इन्द्रे
॥ बलस्यासुरस्यचराति शत्रु ॥
बलालक । पु० पानीयामलके ॥
बलाश । पु०) श्लेष्मणि ॥
बलाशक । पु०) इतिहेमचन्द्र ॥
बलास । पु० कफे ॥
बलाहक । पु० मेघे । अम्बुदे ॥

बारिवाहकोबलाहक । पृषोदरा
दित्वात्पूर्वपदस्याव उत्तरपदादे
स्त्वलत्वम् ॥ बलाकाभिर्हीयतेगम्य
ते । ओहाड्० गतौ० पृ० ॥ बले
नहीयतेवा । कृन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य
विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥
श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भीब्रह्म

बलि

कल्किदेवपुत्रे ॥

बलाहकन्द । पु० गुलञ्चकन्दे ॥
बलि पु० दैत्यप्रभेदे । विरोचना
त्मजे ॥ करे । राजग्राह्ये भार्गवे ॥
चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने
। भेट० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्या
म् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चम
हायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्
भिक्षुकादिदाने ॥ ययातिवशी
ङ्गवसुतपोराजपुत्रे ॥ बलिबैश्वना
मकपचयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥
बलते० बल्यते वा । बलप्राणने०
बलसवरणे सचरणे च । सर्वधातु
भ्यङ्गम् ॥ बलनम् । बलदाने ।
बलते वा । खनिकपीति० इर्वा ॥
यद्वा । बर्णि सौत्र । अस्य०
वर्णेर्बलिश्चाहिरण्ये० इतिवलिरा
देश ॥

बलि । स्त्री० जरयाश्लथचर्मणि ॥
चर्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥
जठरावयवे ॥ यथा । एकबलि
शस्त्रमृत्त्यु स्त्रीभोगीद्विबलि स्मृ
तः । त्रिभिराचार्यैर्द्वित्याहुस्तु
भिर्बलिह्वप्रज्ञ ॥ अबलिस्तु नृप
प्रोक्तोयज्वादानैकतत्परः । विष
माबलयोयेषु ते चागम्याभिगामि
नः ॥ ऋक्व्यस्तुबलयोयेषु ते नरा
सुखभागिनः ॥ इति० गन्धर्वा
गृहदारुणे ॥

बलिनी

बलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥
बलिकर । त्रि० बलिकर्त्तरि । व-
लिकरोति । दिवाविभेतिट ॥
बलिका । स्त्री० अतिबलायाम् ॥
बलिक्रिया । स्त्री० दृष्टदेवतापूजावि-
धौ ॥
बलित । त्रि० वेष्टिते ॥
बलिदानम् । न० देवीहेशेनयथावि-
धिपूजोपहारत्यागे ॥ देवतोहेशेन
सङ्कल्पपूर्वकच्छागादिपशुघा-
तने ॥ बलिदानेनसततजयेच्छत्रू-
न्नुपान्नुप ॥
बलिध्वसी । पुं० विष्णौ ॥ बलिम-
सुरविशेषध्वसितुशीलमस्य । ता
च्छील्येणिनि ॥ बलिनापूजा-
दिना० अविद्याध्वसितुशीलमस्ये
तिवा ॥

बली । पु० बलदेवे ॥ माषे ॥ वृषभे ॥
महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कर्पे ॥
कंदवृक्षे ॥ त्रि० बलवति । उपवि-
ते । मांसले ॥ बलमस्यास्ति । व-
लादिभ्योमतुबन्धतरश्यामितिपक्षे-
इति ॥

बलिनः । त्रि० बलिभे । श्लथचर्मव-
ति ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचोस्यास्ति ।
पामादिस्त्वान्नः ॥

बलिनन्दनः । पु० वाणामुरे ॥

बलिनी । स्त्री० बलायाम् । वाय्याल-
के ॥ बलमस्यस्याम् । बलादिभ्योम-

बली

तुवन्यतरस्यामितिपक्षेद्वनि । ॥
 बलियुष्ट । पु० काकि ॥ बलिनापु-
 ष्ट ॥
 बलिपोदकी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
 बलिप्रिय । पुं० लोभप्रवृत्ति ॥
 बलिभ । त्रि० बलिने । जरयाश्लथच
 मंणि ॥ बलिश्चर्मसङ्कीर्णोचोस्यास्ति
 । तुन्दिवलिबटभं ॥
 बलिभुक् । पु० वायसी ॥ बलिभुङ्-
 क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयो ।
 क्तिप् ॥
 बलिमन्दिरम् । न० पाताले ॥ बलि-
 मंदिरमत्र ॥
 बलिमुख । पुं० बलिमुखे ॥
 बलिशम् । न० बडिशे । मतस्यवेधने
 ॥ बलिनोमत्स्यान्० श्यति । शीत
 नूकरणे । आतोनुपेतिक ॥
 बलिष्ठ । त्रि० बलवत्तमे ॥ अतिशये
 नबलवान् । बलशब्दान्मतुबन्तादिष्ठ
 न्प्रत्यय । विन्मतोर्लुगितिमतु-
 पोल्कुक् ॥ प्रायश्चित्त विनापूतात्त्व
 मेवशुद्धमानसा । अकामायाबलिष्ठे
 ननस्त्रीजारेणदुष्यति ॥
 बलिष्णु । त्रि० अपमानिते ॥
 बलिसद्म । न० रसातले । पाताले ।
 बले । सद्म ॥
 बलिहा । पुं० विष्णौ ॥
 बली । स्त्री० बली । त्वगूमौ । चर्मत
 रङ्गे ॥

बल्मीक .

बलीकम् । न० नीध्रे । पटलप्रान्ते ।
 छाची० इ० गदै० भा० ॥ परावली० इ-
 भा० ॥ बलति । आवृणोतिभिच्छा
 दि । बलसवरणे । अलीकादयश्च
 तिकीकन् ॥
 बलीमुख । पुं० वानरे ॥ बलीयुक्तमु
 खमस्य ॥
 बलीयान् । त्रि० अतिशयेनबलयुक्ते ॥
 बलीवर्ह । पुं० वृषे । वैल० वरध० व-
 र्धा० इ० भा ॥ वरधम् । वरर्द्धप्सा
 याम् । सम्पदादित्वात्क्लिप् ।
 र्द्धस्यवर्च० र्द्धवरौ । तौददाति । आ
 तद्गतिक । अतिशयितबलमस्य ।
 अतद्गति । बलीचासौ० र्द्धवर्हस्य ॥
 तीर्थयात्रायातदारूढस्यदोषोयथा-
 मात्स्ये । बलीवर्दसमारूढ शृणु
 तस्यापियत्फलम् । नरकीवसतेघो
 रोगवांक्रोधेहिदारुणे ॥ सलिलञ्च-
 नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
 बलु । स्त्री० इस्तिद तालिकायाम् ॥
 बलूकः । पुं० पद्ममूले । पक्षिविशि-
 षे ॥ बलते । बल० । बलोरूक ॥
 बलूल त्रि० बलवति ॥ बलनसहते
 । बलादूल ॥
 बल्मिक । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकि । पु० न० बल्मीके ॥
 बल्मीक । पु० न० वामलूरे । नाकी
 । पिपीलिकादिकौटविशेषकृतेमृत्
 स्तूपे । बावी० इ० भा० ॥ न० रोग

पक्षको

निशेषे । यस्तत्तज्ज्ञानं । यश्चा । गौ
वाग्जज्ञाकागपाददशमस्योगनेवा
त्रिभिर्वदोषैः । यन्म्य मन्त्रो-
क्तवद्विद्यायाज्जात क्रमेणैवगत-
प्रवृत्तिः ॥ मुखैरनेनो सुतितोद
वह्निर्निर्मर्षवतमर्षतिदीप्तताये ।
वल्मीकमाहुर्भिषजोविकारनिष्प्र-
च्यनौकचिरजविशेषात् ॥ वाल्मी-
किमुनी ॥ वलन्तेप्राणिनोऽत्र । अ-
लीकादयस्तुति क्रीकन्नन्तोनिपाति
त ॥

बल्मीकशीर्षम् । न० स्त्रोतोक्लने ॥

बल्मीकि । पु० बल्मीके ॥

बल्मीशूटम् । न० बल्मीकि ॥

दल्य । पु० बुद्धिभिन्नुके । अमणे ॥
न० प्रधानधातौ । रेतसि ॥ जि०
दलकरे ॥

बल्या । स्त्रीः अतिबलायाम् ॥ अश्व
गन्धायाम् ॥ शिमूडीक्षुपे ॥ प्रसा-
रिण्याम् ॥

बल्ल । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि
गुञ्जेपरिमाणे ॥ सार्द्धगुञ्जायाम् ॥
बल्लते । बल्लसवरणे सञ्चरणे च ।
प० अच् ।

बल्लक । पुं० निष्ठावि । राजशिम्बरा
म॥

बल्लकी । खौ० बीशायाम् । विपश्चाम्
म् ॥ बल्लते । बल्ल० क्त्वा० गौरा
दित्वान्डीष्ट् । सल्लकीवृक्षे ॥

वङ्क

वल्लभ । त्रि० दयिते । प्रिये ॥ अथ
 चे ॥ न० कुलीनाग्र्ये । मल्लनगतु
 रङ्गमे ॥ अथक्षोऽत्रगवाध्यक्ष इति-
 खामी ॥ वल्लते० वल्लन्यतेवा । वल्ल०
 । रामिवल्लिभ्याचेत्यभच् ॥

वल्गुभपाल । पु०) उत्तमाश्व
वल्गुभपालक) पालि ॥ अश्व
रक्षके ॥

वल्गुभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रेयस्या
म् ॥

वत्सरम् । न० वत्सरे ॥

बल्लरि । स्त्री० मञ्जयाम् ॥

वष्कय । पु० तरुणवत्से । बघिडा०
 इ० भा० ॥ वष्कते । वष्कगतौ ।
 वा० अयन् ॥

वष्कयणी । स्त्री० वष्कयिण्याम् ॥
 वष्कयिणी । स्त्री० तरुणवत्सायाङ्गवि०
 बाखडी० दू० भा० ॥ वष्कयस्तरु
 णवत्सा० सोऽस्यस्या । अतद्वनि
 ठनावितीनि । अट्कुप्वाङिति
 णत्वम् । डीप् ॥

वह्नि । अ० वाह्ये ॥ वहति । वह०
द्रुस् ॥ अवयोरभेदः ॥

बहु । त्रि० व्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले
। भूयसि ॥ वहते । वहिष्ठवौ ॥
लङ्घिवद्घोर्नलीपश्चेत्यु ॥ स्त्रिया०
वह्नादित्वात्० पाक्षिकोऽडीषभाव ।
ऽडीषपक्षे० वञ्ची ॥

बहुक . । पु० कर्कटे ॥ अर्क ॥ दालू

बहुग्रन्थि

हे । जलखातके ॥ त्रि० बहुभि क्री
ते ॥ सङ्ख्यायाश्चतिशदन्ताया
कन् ॥

बहुकण्टक । पु० चुद्रगोचुरे ॥ यवा
से हिन्ताले ॥

बहुकण्टका । स्त्री० अग्निदमन्याम् ॥

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकायाम् ॥

बहुकन्द । पु० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

बहुकर । पु० वक्रग्रीवे ॥ उष्ट्रे ॥

त्रि० खलपि ॥ स्त्रियावहुकरा ॥

बहुकार्यकर्तरि ॥ बहुकरोतिभुवस
माष्टि । कियत्तद्वहुपुक्तजोज्विधा
नमित्त्वच् ॥

बहुकारी । स्त्री० बहुकरभार्यायाम् ॥

पुयोगलक्षणेडीष् ॥ सम्मार्जन्या
म् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० आखुकर्णायाम् ॥

बहुकूर्च । पु० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षम । पु० वृक्षे ॥ बहुक्षमते ।

क्षमूष् ॥ ईक्षिन्मिभ्याश्चेतिण ॥

बहुगन्धम् । न० त्वचे ॥ पु० कुन्दुरुके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० चम्पकलिकायाम् ॥

यूथिकायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥

बहुगर्द्वाक् । त्रि० कुत्सितबहुवादि

नि । जल्पाके ॥ बहुगर्द्वावागस्य ॥

बहुग्रन्थि । पु० भाबुके ॥ बहुवोय

न्ययोयस्मिन् ॥

बहुदुग्धा

बहुच् । पु० प्रत्ययविशिष्टे ॥ सचप्रकृ
ते पूर्वभवति । प्रकृतेर्लिङ्गचभज
ते । स्यादीषदसमाप्तौतुबहुच्प्रकृ
तिलिङ्गक ॥

बहुच्छिन्ना । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥

बहुतन्त्री । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा

। बहुतन्त्रीकाय । बहुतन्त्रीग्रीवा ।

बहुतन्त्रिशरीरम् । वज्रास्तन्व्योयस्मि

न् । नाडीतन्त्रो स्वाङ्गेन्द्र० नकप् ॥

बहुतन्त्रीक । पु० बहुतन्त्रविशिष्टे ।

यथा । बहुतन्त्रीक पट । बहुत

न्त्रीकाबीणा । बहुतन्त्रीकवास । वज्र

स्तन्व्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिश । पु० रागीधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्व ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथे । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥

बहुनापूरण । तस्यपूरणेडट् । ब

हुपूगणसङ्ख्यतियुक् ॥

बहुदणम् । न० दणकल्पे ॥ ईषदस-

माप्त दणम् । विभाषासुपोबहुच

परस्तात् ॥

बहुत्वम् । न० बहुतायाम् ॥ बहुर्भा

व । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

बहुत्वक् । पु० भूर्जद्रुमे ॥

बहुदुग्ध । पु० मोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० वज्रलायाम् । बहु

क्षीरायांगवि । बहुदुग्धवस्याम् ॥

बहुपत्रिका

बहुदुग्धिका । स्त्री० कृ. हीठचे ॥
 बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहव
 प्रकारा । सङ्ख्यायाविधार्येधावा ॥
 यहा । बहुवारान्० इति० क्रियाभ्या
 वृत्तिगणने० विभाषावहोधाऽविप्रकृ
 ठकालइतिधा । बहुधाबहुकृत्वीवा
 दिवसस्यभुङ्क्ते ॥

बहुधान्य । पु० वत्सरविशिषे ॥ सु-
 भिक्षक्षेममारोग्यप्रशान्ता पार्थि
 वा प्रिये । तस्करोपहतवित्तबहु
 धान्यवरानने ॥ १२ ॥ अतिशय
 धान्यविशिष्टे ॥

बहुधारम् । न० वच्चे ॥

बहुनाडि । त्रि० काये । नाडीतन्
 त्र्यो स्वाङ्गइतिनकप् ॥

बहुनाडीक । त्रि० लम्बे ॥ दिवसे
 ॥ बह्वोनाडोयस्मिन् । कप ॥

बहुनाद । पु० शङ्के ॥

बहुनामा । पु० असङ्ख्यातनामनि
 परमेश्वरे ॥ बहूनिनामानियस्य ॥
 सर्वाख्येतानिनामानिपरस्परब्रह्मणो
 हरेरितिपुराणोक्ते ॥

बहुपट् । त्रि० ईषट्नेपटी ॥ बहुषु
 कर्मसुदक्षे ॥

बहुपत्र । पु० पलाण्डौ न० अ-
 भक्ते ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपत्रा । स्त्री० तरुणौपुष्पे ॥

बहुपत्रिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 मेथिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुफल

बहुपत्री । स्त्री० लिङ्गिन्याम् ॥ गृह
 कन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका
 कायाम् ॥ वृहत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा
 याम् ॥

बहुपर्ष । पु० सप्तष्टद्वयं ॥ त्रि०
 अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपर्षिका । स्त्री० आखुक्क्याम् ॥

बहुपर्षी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

बहुपात् । पु० वटवृक्षे ॥

॥ बहव पादाभस्य । सङ्ख्यासु-
 पूर्वस्य ॥

बहुपाद । पु० वटवृक्षे ॥

बहुपुत्र । त्रि० अनेकसुतविशिष्टे ॥

बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुपुत्री । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुपुष्प । पु० पारिभद्रवृक्षे ॥

बहुपुष्पिका । स्त्री०) धातक्याम् ॥
 बहुपुष्पी । स्त्री०)

बहुप्रज । पुं० सुप्लुतृणे ॥ शूकरे ॥
 त्रि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥

बहुप्रतिज्ञ । पु० अनेकपदसङ्कीर्ण
 पूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ त्रि० अ-
 नेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥

बहुप्रद । त्रि० अतिदातरि । वदान्ये
 । दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रे
 दाज्ञइतिक् ॥

बहुप्रसू । स्त्री० क्लमिलायाम् । बहु
 सन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥

बहुमूली

कङ्कते ॥ तेज फले ।
 बहुफला । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 क्षविकायाम् ॥ माषपर्णाम् ॥ का
 कमाच्याम् ॥ त्रपुथ्याम् ॥
 बहुफलिका । स्त्री० भूवर्द्याम् ॥
 बहुफली । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मृगे
 वारौ ॥
 बहुफेना । स्त्री० सातलायाम् ॥
 बहुवल । पु० सिङ्गे ॥ चि० अतिशय
 बलयुक्ते ॥
 बहुमञ्जरी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 बहुमत । चि० बहूनांसमते ॥ नाल्य
 न्त सस्रुतेनैवनात्यन्त देशभाषया ।
 कथाङ्गोष्ठीषुकथयङ्गोकेबहुमतोभवे
 त् ॥
 बहुमल । पु० सौसके ॥ चि० अने
 कमलयुक्ते ॥
 बहुमार्ग । पु० न० चलरे ॥ बहूना
 मार्ग समाहारोवा । चि० अनेक
 पथयुक्ते ॥
 बहुमूर्ति । स्त्री० वनकापांसे ॥ चि०
 नानाकारे ॥
 बहुमूर्धा । पु० विष्णौ ॥
 बहुमूल । पु० इक्षुटे ॥ शिघ्रौ ॥
 स्थूलशरे ॥ चि० अनेकमूलयुक्ते ॥
 बहुमूलक । पु० इक्षुटे ॥ न० उ-
 शीरे ॥
 बहुमूला । स्त्री० शतावरीम् ॥
 बहुमूली । स्त्री० माकन्द्याम् ॥

बहुल .

बहुमूल्य । चि० महाधने । महार्घ
 वस्तुनि ।
 बहुयाज्य । पु० अनेकयजमाने ॥
 बहुबोभूयासीयाज्यायाजनौयायस्य ॥
 बहुरन्ध्रिका । स्त्री० मेदाद्याम् ॥
 बहुरसा । स्त्री० महाज्योतिष्पद्याम् ॥
 बहुरुहा । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥
 बहुरूप । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 धूनके । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे ।
 कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले ।
 केशे ॥ बुधप्रभेदे ॥ बालयुवादिरूपे
 देवनरादिरूपेजीवे ॥ बहुरूपद्रवा
 भातिमाययाबहुरूपया । रममाणो
 गुणेष्वस्याममाहमितिमन्यते ॥ ना
 नाकृतिगन्धत्वात् ॥ बहूनिरूपाय्य-
 स्य ॥ चि० नानारूपयुक्ते ॥
 बहुरूपक । पु० जाडकाजन्तौ ॥
 बहुरूपा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बहुरेखा । स्त्री० प्रचुरदीर्घचिह्नायाम् ॥
 बहुरेखायुक्ताया स्त्रियादोषोयया ।
 रेखाभिर्बहुभि क्लेशस्वल्पाभिर्ध
 नहीनताम् । रक्ताभि सुखमाप्नो
 तिकृष्णाभि प्रेक्ष्यताव्रजेत् ॥
 बहुरेता । पु० ब्रह्मणि ।
 बहुरोमा । पु० मेघे ॥ चि० लोमशे ॥
 बहुल । पु० अम्नौ ॥ कृष्णपक्षे ॥
 न० विहायसि । आकाशे ॥ सित
 मरिचे ॥ चि० प्राज्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥
 बहून्पर्यान्लाति । ला० । आतो

बहुवार ,

नुपेतिक ॥ बहुनिबीजानिलाति
वा ।

बहुलगन्धा । पु० एलायाम् ॥

बहुलच्छद । पु० रक्तशिखी ॥

बहुलवणम् । न० औषरकी ।

बहुलवल्कल । पु० भूर्ज् ॥ चारे
पियाले ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एला
याम् ॥ गवि । धेनी ॥ देवीविशे
षे ॥ टाप् ॥

बहुला । स्त्री० भृश्रि० कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पु० । बहुलत्वे ॥ बहुल
स्यभाव । इमनिच् ॥

बहुलौकतम् चि० अपनोततुष्कधा
न्येधान्यादौ । पूते ॥ अबहुलबहु-
लमकारि । अभृततद्भावेचि । अ
सृष्टौ ॥

बहुवचनम् । न० येनबहुवोर्याउच्यन्ते
तस्मिन् ॥ बहुनामर्थानावचनम् ।
वचे करणेऽल्युट् । कर्मणिषष्ठा
ममास ॥

बहुवल्क । पु० प्रियाले ॥

बहुवल्ली । स्त्री० डोडिचुपे ॥

बहुवार । पु० उद्दाले । शिलौ ।

शेष्मातके । लसोडा० इ० भा० ॥

बहुवारोविषस्रोटब्रणवीसर्पकुष्ठनु

त । मधुरस्तुवरस्तिक्त केश्यश्चक

फपित्तद्वत् ॥ फलमामन्तुविष्टम्भि

रुचपित्तकफास्रजित् । तत्क

बहुसन्तति

मधुरस्निग्ध श्लेष्मानशीतलगुरु ॥

बहुवारक । पु० श्लेष्मातके । बहुवा

रे । बहुन्वारयति । वृज् ० । वि

जन्त । कुन्शिलिप्तमन्त्रयोरपूर्व-

स्थापि ॥

बहुविध । त्रि० विविधे । नानारूपे

। पृथग्बिधे ॥ बहुबोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्णा । स्त्री० कुचिताकाम् ॥

बहुबीजम् । न० गगडगात्रे । आटप्ये ।

बहुवीर्य । पु० विभौतके । तरुड्

नीयशाके । शास्त्रलिख्ये ॥ मरुवे ॥

बहुवीर्या । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुव्रीहि । पु० प्रायोन्यपदार्थप्रधा

नेसमासविशिषे ॥ सप्तसप्तधा ।

द्विपद । बहुपद सख्योत्तर० सख्यो

भयपद० दिगन्तराललक्ष्य व्यतिहा

रलक्ष्य सहपूर्वपदस्येतिभेदात् ॥

त्रि० प्रचुरधान्ययुक्ते ॥

बहुशत्रु । पु० चटकी ॥

बहुशल्य । पु० रक्तखदिरे ॥ चि०

अनेकशल्ययुक्ते ॥

बहुश । अ० भूरिशद्व्यर्थे ॥ बहुनि

। बहुल्यार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या

म् ॥

बहुशाख । त्रि० अनेकभेदे ॥

बहुशाल । पु० क्षुद्धानाम् ॥

बहुशिखा । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री० शल्लकीतरौ ॥

बहुसन्तति । पु० त्वक्सारप्रभेदे ।

बहुची

वेडुवास० इ० गौ० भा० ॥ त्रि०
 अनेकसन्तानवति ॥
 बहुसम्पुट । पु० विष्णुकन्दे ॥
 बहुसार । पु० खदिरे ॥
 बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 बहुसू । स्त्री० शुक्याम् ॥ बहुप्रसवायाम् ॥
 बहुमूति स्त्री० परेष्टुकायाम् । बहु
 पत्यायागवि ॥ बहुसूतियस्या ॥
 बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥
 बहुस्रवा । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥ नाना
 चरणशीलायाम् ॥
 बहुखन । पु० पेपके ॥ त्रि० अनेक
 शब्दयुक्ते ॥
 बहुपत्न्य । पु० शुकरे ॥ मूषके ॥
 त्रि० बहुसन्तानयुक्ते ॥
 बहुशी । त्रि० बहुभोजनशीले ॥ बहु
 शाविशिष्टे ॥
 बहुही । स्त्री० बहुर्थे । बहुदित्वान्
 ङीष् ॥
 बहुक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० भूक्ते
 विशेषे ॥
 बहुच । पु० ऋग्वेदिन्द्राह्वणे ॥
 बहुक्चोऽध्येतव्यायेन । ऋक्
 पूरित्य ॥
 बहुची । स्त्री० अध्वर्याम् । अध्व
 र्युशाखाध्येत्याम् ॥ बहुक्चो-
 ध्येतव्याययासेतिविग्रह । अनृच
 बहुचावध्येतयेवेतिवचनात् ॥
 ऋक्पूरित्यप्रत्यय समासान्त ।

वाणिज्यम्

। यद्यपि० स्त्रीणास्वाध्यायाध्ययन
 प्रतिषिद्धम् ० तथापिपुंराकल्पे
 ह्येतदासीत् । यथा । पुंराकल्पे
 पुनारीणामौघीबन्धनमिष्यते ।
 अध्यापनञ्च वेदानां सावित्रीवच
 नतर्धेतियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च
 चरणै सहैतिजातित्वान्ङी
 ष् ॥
 वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुस
 तानै ॥
 वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥
 भृशे । अतिशये ॥ वाहते । वाह
 प्रयत्ने । ओष्टादि । गत्यर्थेति
 क्तप्रत्यये० क्षुब्धस्वान्तेतिनिपातित
 म् । त्रि० अतिशायिनि ॥ क्रिया
 विशेषणेऽभ्यक्तीबत्वम् । द्रव्यविशि
 षणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥
 वाण । पु० पश्ययवर्गे ।
 वाणि । स्त्री० वस्त्रादीनावपनक्रिया
 याम् । व्यूती ॥
 वाणिज । पु० वाणिजि ॥ वाडवाऽ
 ग्नी ॥ पणती । पण० । पणे रिच्या
 देखव । स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ॥
 वाणिजक । पु० वाणिजि । वाडवा
 ग्नी । धूर्त्ते ॥
 वाणिज्यम् । न० सत्थानृताख्यवैश्य
 वृत्तौ । वाणिज्यायाम् । क्रयविक्रया
 दिलक्षणे वाणिजकस्मिन् ॥ वाणि
 जांकर्मभावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक

तथ्यञ् ॥

बाणिनौ । स्त्री० नक्तक्याम् ॥ क्लेका
याम् । मत्तयोषायाम् ॥ विटग्ध
बनितायाम् । अवश्य वणति ।
वणशब्दे । आवश्यकेति० यद्यादि
त्वाद्वाणिनि ववथीरेक्य ॥

बाणी । स्त्री० बाण्याम् ॥

बाध । पु० प्रतिबन्धके । व्याघाते ॥
अन्वयानुपपत्तौ ॥ अतिदिष्टपदार्थ
निवृत्तौ ॥ ज्ञानान्तरेण विषयासत्त्व
प्रतीतौ ॥ न्यायमते साध्याभाव
वत्पक्षे ॥ य० । ऋदोवज्जिमा
न् ॥

बाधक । पु० प्रतिबन्धके । आधिक्य
बाधकत्वे हेतु । बाधते । बाधु०
। खुल् ॥ स्त्रीणारोगविशेषे ॥
यथा । रक्तमाद्रीतथाषष्ठीचाहुरो
जलकुमारक । चतुर्विधोबाधक
स्यात् स्त्रीणामुनिविभाषित ॥
तेषांस्वभावंबद्ध्यामियथाशास्त्र वि
धानत । एतेषापूजन कार्यं ज
नै सन्तानकाङ्क्षिभि ॥ नि
सारण स्थापनस्रवलिदान जपस्तथा
कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्र
विचक्षणै ॥ चतुर्विधोबाधक
स्तुजायते ऋतुकालत । तस्य
लक्षणयथा । व्यथाकव्यातथानाभेर
ध० पाश्वेस्तनेऽपिच । रक्तमाद्री
प्रदोषिणजायतेफलहीनता । मास-

बाधित

मेकद्वयवापिऋतुयोमोभवेद्यादि ।
रक्तमाद्रीप्रदोषिणफलहीनातदाभवेत्
॥ इतिरक्तमाद्या नेत्रेहस्तो भवेज्ज्वा
लायोनीचैवविशेषत । लालासयु
तरक्तस्रष्टौबाधकयोगत ॥ मासै
केनभवेद्यस्याऋतुज्ञानद्वयतथा ।
मलिना रक्तयोनि स्यात् षष्ठीबा
धकयोगत ॥ इतिषष्ठ्या । उद्दे
गोगुरुतादेहेरक्तस्त्रावोभवेद्दह । ना
भेरधोभवेच्छूलचाहुर सतुबाधक
॥ ऋतुहीनाचतुर्मासत्रिमासवाभवे
द्यादि । कृशाङ्गीकरपादेचज्वालाचा
हुरयोगत ॥ इतिचाहुर ॥ स
शुलाचसगभाचशुब्देहात्परक्तिका ।
जलकुमारस्यदोषिणजायते बलहीन
ता । याकृशाङ्गीभवेत्स्युलाबहुका
लऋतुस्तथा । गुरुस्तनीस्त्वपरक्ता
जलकुमारस्यदुषणात् । इतिजलकु
मारम् ॥ इतिवैद्यकम् ॥ धि० बा
धाजनके ॥

बाधनम् । न० पीडायाम् ॥ प्रतिबन्ध
के ॥

बाधा । स्त्री० दुःखे । पीडायाम् ॥ नि
षेधे ॥ बाधुलीडने । गुरोस्तेत्य ॥
बाधित । पु० हित्वाभासविशेषे ॥ यस्य
साध्याभाव प्रमाणेननिश्चित स
बाधित । यथा । बहिरनुष्णोद्रव्य
त्वादिति । अत्रानुष्णत्वसाध्याभाव
। उष्णत्वस्पर्शेनप्रत्यक्षेणगृह्यते० इ-

बाधव

तिबाधितत्वम् ॥ चि० बाधायुक्ते ॥
पौडित्ये ॥ तारकादित्वादितच् ।
निबृत्ते ।

बाधिर्यम् । न० बाधिरत्वे ॥ बाधिरस्य
भाव । प्यज ॥ कर्णरोगविशेषे ।
तस्यनिदानम् । बाधिरऽवलोकनीयम् ।
। औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीना
चारोद्भिद्गुलनागरम् । शुक्रचतुर्गु
णदद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् । बाधि
र्यकर्णशूलस्यपूयस्त्रावश्चकर्णयोः ।
कृमयश्चविनश्यन्ति तैलस्यास्यप्रपूर
णात् ॥

बाध्य । चि० निराकरणयोग्ये । वा
धितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्व बा
ध्यत्वे हेतु ॥

बाधाकनेय । पु० बधुने । असती
सुते ॥ कौलट्ये ॥ बधक्याअपत्य
म् । स्त्रीभ्योठकिकल्याण्यादित्वा
दिनडादेशश्च ॥

बाधव । पु० मित्रे । सुहृदि ॥ सगो
त्रे । बधौ । ज्ञातौ । स्वजने ॥ बा
धवास्त्रिविधा । आत्मबाधवा । पितृ
बाधवा । मातृबाधवाश्चेति । यथोक्त
म् । आत्मपितृष्वसु पुत्राआत्म
मातृष्वसु सुता । आत्ममातुल
पुत्राश्चविज्ञेयाश्चात्मबाधवा ॥ पि
तु पितृष्वसु पुत्रा पितुर्मातृ
ष्वसु । सुता । पितुर्मातुलपुत्राश्च
विज्ञेया पितृबाधवा ॥ मातृ

वाल

पितृष्वसु पुत्रामातृमातृष्वसु सु
ता । मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेया
मातृबाधवा ॥ इति ॥ बधुरेव ।
प्रज्ञाद्यम् ॥

बाभ्रवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यवाभ
वीम् ॥

बारक । पु० अश्वगतौ ॥ चि० निषे
धके ।

बारकी । पु० शत्रौ ॥ चि० चाश्वे ॥
पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥

बारकीर । पु० द्वारगाहिके ॥ बा
डवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्या
म् ॥ नीराजितहये ॥

बारण । पु० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषे
धे ॥

बारबाण । पु० कश्चुके ॥

बार्वटीर । पु० रङ्गे । त्रयुणि ॥
आस्त्रास्थि ॥ अङ्गुरे ॥ गणिकासुते ॥

वाल । पु० कुन्तलि । चिकुरे । कचे ॥

॥ अश्वस्यबालके । किशोरे ॥ अश्वस्य

बालधौ ॥ द्रुमपुच्छे ॥ नारिकेलि ॥

पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षी

गजोवाल । स्नात्पोतोदशवर्षक ।

इति ॥ पुच्छे । मत्स्यविशेषे ॥ पु०

न० ह्रीवेरे । वह्निष्ठे । उदीच्ये ।

वाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुग-

न्धवाला० इ० च० भा० ॥ चि०

मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थवि-

वेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

बाल

के । माणवके ॥ अप्राप्तव्यवहारे ।
 पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्के वृत्तिव्य-
 स्थित् । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवय-
 स्के ॥ यथा । आपोडशाङ्गवेद्यालो-
 यावत्चीरनिवर्त्तक । इ० ॥ अत्र
 सुश्रुत । जनषोडशवर्षस्तुनरो-
 लोनिगद्यते त्रिविध सोमिदुग्धाशी
 दुग्धान्नाशीतथान्नमुक् । दुग्धाशीवर्ष
 पयन्तदुग्धान्नाशीशरद्वयम् । तदुत्तर
 स । दन्नाशीएवबालस्त्रिधामतइति ॥
 अन्यत्राप्युक्तम् । आपोडशाङ्गवेद्या-
 लस्तुरुणस्ततश्च्यते वृद्ध स्यात्
 सप्ततैर्द्वैवर्षीयान्नवते परम् ॥ इ०
 ॥ अनाथबालवृद्धानारक्षिका सर्वदेव
 ता ॥ अथबालपरिचर्याविधि ।
 बालमङ्गेमुखदद्यान्नचैनतर्ज्येत्क
 चित् । सहसाबोधयेन्नैवनायोग्यमु-
 पवेशयेत् ॥ अयोग्यमुपवेशनासमर्ध
 म् । नास्तप्यस्यापयेत्क्रोडेनक्षिप्र-
 शयनेक्षिपेत् । रोदयेन्नक्वचित्कार्ये
 विधिसावश्यकविना ॥ आवश्यको-
 ऽधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गोदत्तना-
 दि । तच्चित्तमनुवर्त्तेततसदैवानु-
 मोदयेत् । ससेवितमनाएवनिश्च-
 नेवाभिवर्द्धयेत् ॥ बालातपतडिहृ-
 टिधूमानलजलादित । निम्नोच्च-
 स्थानतश्चापिरक्षेद्बालप्रयत्नत ॥
 बालस्यसुभा द्वितान्याह । अभ्यङ्गो
 दत्तनेस्नाननेत्रयोरञ्जनतथा । वस

बालखिल्य

नमृदुयत्तच्चतयः सृङ्गनुलेपनम् ॥
 जन्मप्रभृतिपथ्यानिबालस्यैतानि-
 सर्वथा ॥ बालस्यकवलादे समय
 माह । कवल पञ्चमाहर्षाद्विशते-
 स्यैवमैथुनमिति ॥ वलति । वलप्रा
 णने । ज्वलितीतिथ । बाडते ।
 बाडुआप्लाव्ये । पचाद्यज्वा ॥
 यद्वा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्म
 शिघ्रम् ॥ बालयति गल्यन्तात्प
 चाद्यज्वा ॥ जमेकादशवर्षस्यपञ्चव
 र्षाधिकस्यच । चरेद्गुरु मुहृद्वापि
 प्रायश्चित्तंविशुद्ध्य ॥ ततोऽन्यूनतर
 स्यास्यनापराधीनपातकम् । नचा
 स्मरालदण्डोपिप्रायश्चित्तनविद्यत
 इत्यङ्गिरा ॥
 बालक । पु० शिशौ ॥ अस्त्रे ॥ हयबाल
 धी ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ॥
 द्वीविरे । सुगन्धिबाला० इ० प्र० ॥
 बालकशीतलरूक्षलघुदीपनपाचन-
 म् । हृष्टासारुष्वीसर्पहृद्रोगस्तृ-
 तिसारहृत् ॥ बलये । केशे ॥ निर्व
 ले ॥
 बालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम्
 ॥ कदल्याम् ॥
 बालकमि । पु० केशकीटे ॥
 बालक्रीडनम् । न० बालकखिलाया-
 म् ॥
 बालक्रीडनक । पु० कपर्दके ॥
 बालखिल्य । पु० तपोविशिषलब्ध-

बालधि

सन्नकेतापसान्तरे । नवान्नलब्धे पु
 र्वसञ्चितत्वाग्नि । मुनिविशेषेषु
 ॥ केशजातावालखिल्या ॥ येके
 शास्त्रवालखिल्या इति श्रुते ॥
 बालगर्भिणी । स्त्री० प्रथमगर्भवत्त्वा
 नवि । प्रष्टौद्याम् ॥ बालाचा-
 सौगर्भिणीच ॥
 बालगोपाल । पु० श्रीकृष्णमूर्ति
 विशेष ॥
 बालग्रह । पु० बालकग्रहविशेष
 । यथा बालग्रहाचनारात्पी
 छयन्तिशिशुवत । तस्मात्तदुप-
 मर्गेभ्योरक्षेप्तालप्रयत्नत ॥ अयते-
 षानामानि । स्कन्दग्रहस्तुप्रथम
 स्कन्दापस्मारएवच । शकुनीरेवती
 चैवपूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-
 तपूर्वाचतयैवमुखमण्डिका । नव
 मीनैर्गमेयस्त्रप्रोक्तावालहासचमी ॥
 बालचर्य्य । पु० सिद्धसेने ॥ क्वार्ति
 केये ॥
 बालजीवनम् । न० घोरि । दुग्धे ॥
 बालतनय । पु० खदिरे ॥ बाला
 तनया पत्राण्यस्य ॥ बालकपुत्रे ॥
 बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग
 र्भिव्यवेक्षणे । बालचिकित्सायाम् ॥
 बालदण्डम् । न० शर्पे । नवद्वये ॥
 बालदण्डम् ॥
 बालधि । पु० केशसयुते० लाङ्गुले ॥
 बालाधीयन्तेऽच । करवाधिकरणे

बालमूलकम्

तिक्कि ॥
 बालपत्र । पु० खदिरे ॥ यवासे ॥
 दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्ये ॥
 बालपत्रक । पु० खदिरद्वये ॥
 बालपाश्या । स्त्री० पारितोष्यायाम् ।
 सीमन्तस्थितायांस्वर्णादिपट्टिकाया
 म् ॥ वन्द्यी० वेशी० इ० भा० ।
 सिति० इ० गौ० भा० ॥ बालपाश्री
 ॥ केशसमूहसाधु । तत्रसाधुरिति
 यत् ॥ बालिषुपाश्यापात्रसमूहोवा ॥
 बालपुष्पिका । स्त्री० यथिका
 बालपुष्पी । स्त्री० यथिका
 बालभद्र । पु० विषभेदे । शास्त्र
 बालभद्रक) पु० वे ॥
 बालभैषज्यम् । न० रसाश्वने ॥ बाल
 स्यौषधे ॥
 बालभोज्य । पु० चण्डी ॥ त्रि० वा
 लकभक्षणीये ॥
 बालमुकुन्द । पु० श्रीविष्णोर्मूर्त्यन्तरे
 ॥ यथा । करारविन्देनपदारविन्दं
 मुखारविन्देभिनिवेशयन्तम् । बट
 स्यपत्रस्यपुटे शयान बालमुकुन्दमन
 सास्मरामि ॥
 बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल
 कबालकरुच्यस्वर्णीया पाचनलघु ।
 दोषत्रयज्वरप्लासनासाकण्ठाक्षिरो
 गनुत् ॥ मङ्गलतदेवरुघोषा गुरुदो
 षत्रयप्रदम् । अहसि तदेवस्याहो
 षत्रयविनाशनम् ॥

बाला

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥

बालाचासौमूषिकाश्च ॥

बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतवि
शेषि । उरस्कटे । पञ्चवटे ॥

बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञो
पवीते ॥

बालराजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥ पु०
बालकृष्णे ॥

बालरोग । पु० बालकस्य व्याधी ॥

बालवाय । पु० वैदूर्यप्रभवे । देशविशेषे ॥

बालवायजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥

बालवास । न० केशरचितवस्त्रे ॥
त्रि० तद्वति ॥

बालवाद्य । पु० वनच्छाने ॥ त्रि०
बालकवहनरेखे ॥

बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगु
च्छे । प्रकीर्णके ॥ बालव्यजनमोज
स्य मन्त्रिकादीन्व्यपोहति ॥ बाल-
कस्य व्यजने ॥

बालव्रत । पु० पञ्चचोरे । सिद्धके
लौ । मङ्गुघोषि । पूर्वजिने ॥

बालसध्याभ । पु० अक्षयवर्षे ॥
त्रि० तद्वति ॥

बालसूर्य्य । पु० उदितमात्रेऽर्के ॥
न० वैदूर्यमणौ ॥

बालहस्त । पु० केशयुक्तलाङ्गुलमात्रे
। बालधौ ॥ बालः । हस्तव्रत,
दशादिवारकत्वात् ॥

बाला । स्त्री० बाल्याम् ॥ बोधायाम् ॥

बालिखिल्य

हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ अ

म्बुष्ठायाम् ॥ नीलम्लिच्छायाम् ॥ एक

वर्षवयस्कायागवि ॥ यथा । वर्षमा

चातुवालास्यादतिवालाहिवार्षिकी

॥ षोडशवर्षीयायां स्त्रियाम् ॥ बा

लाषोडशवार्षिकी व्युक्ते ॥ शरदि

ग्रीष्मकाले च वालाशस्याचक्षुर्भदा ॥

देवताविशेषे ॥ वयसि प्रथमेऽपि

प्रार्थनं अजादित्वाद्याम् ॥ घृतकुमा

र्याम् ॥ द्रौवरे ॥ कन्यायाम् ॥

बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्टा ० इ० गौ०

भा० प्र० वृक्षे । दुर्गपुष्पग्राम् ॥

बालातप । पु० प्रथमोदितादित्यता

पे ॥ कन्यार्कातपे ॥

बालार्क । पु० प्रातः कालिके सूर्ये ॥

कन्याराशिस्थे सूर्ये ॥ यथा । शुष्क

मासस्त्रियोहदा बालार्कस्तरुणदधि

प्रभाते मैथुननिद्रासद्यः प्राणहरा

णिषट् ॥

बालि । पु० ऐन्द्रे । सुग्रीववानर

भातरि ॥

बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्याया

म् ॥ बालुकायाम् ॥ पञ्चकाहलाया

म् । पिप्पलीलायाम् ॥ कर्णभूषणे ।

बाली० इति० भा० ॥

बालिखिल्य । पु० ऋषिविशेषेषु ॥

पुलस्त्यकन्यायासन्नत्या० क्रतो ष-

ष्टिसहस्रसङ्ख्यकपुत्रेषु ॥ तेचाङ्ग

उपरिमाणाः ॥

बालुका

वाली । पु० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रे वामर
 राजविशेषे सुग्रीवभातरि ॥ नसस
 इकुचित पन्थायेन वाली हतोगत
 । समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपञ्चम
 न्वमा ॥ चि० बालविशिष्टे ।
 बालिनी । स्त्री० अश्विनीनक्षत्रे ॥
 बालिपुत्र । पु० अङ्गदे । तारेये ॥
 बालिमा । पु० बालतायाम् ॥ बाल
 स्वभाव । पृ० इमनिच् ॥
 बालिश । चि० शिशौ ॥ मूर्खे ॥ वा
 लिशस्य मन्त्रवेधनस्यायमधिकारी
 मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य
 य् ॥ वाङ्मनम् । वाङ्म० । इन् ।
 बालिश्यति । शो० आतोनुपेतिक् ॥
 बालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ बालिश
 स्वकर्मभावोवा । ब्रा० घ्यञ् ॥
 बालिहन्ता । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥
 वाली । स्त्री० मध्ये ॥ खनाम्नाप्रसि
 द्धि० अलङ्कारविशेषे ॥
 वालीश । पु० मूत्रकृच्छ्ररोगी ॥
 बालु । स्त्री० एलबालुकनाम्निगधश्च
 व्ये ॥
 बालुकम् । न० एलबालुकी ॥ वलते
 । वलप्राप्तने । वा० उण् । स्वार्थेक
 न् ॥ पु० पानीयामलुकी ॥
 बालुका । स्त्री० सिकतासु । बालू०
 इ० भा० ॥ बालुकास्तेखनीशीता
 ब्रणोर । चतनाशिनौ ॥ टाप् ॥ क
 पूरे । कर्कश्याम् । यन्त्रविशेषे ॥

बालुकी

बालुकागड । पु० वालियामच्०
 इ० गौ० प्र० मत्स्थे । सिताङ्गे ॥
 बालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥
 चि० बालुकामये ॥
 बालुकाप्रभा । स्त्री० नरकविशेषे ॥
 बालुकामय । चि० सैकते ॥
 बालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्य
 यन्त्रविशेषे ॥ यथा । भाण्डे वितस्ति
 गम्भीरेमध्ये निहितकूपके । कूपिका
 कण्ठपर्यन्त बालुकाभिस्तूपरिते ॥
 भेषजकूपिकासस्य वङ्गिनायचपच्य
 ते । बालुकायन्त्रमेतद्वियन्त्रत्रयबुधै
 स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाश ॥
 बालुकास्खेद । पु० तप्तबालुकाभि
 स्तापने ॥ यथा । वातश्चेद्भक्तस्तेखे
 दान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान् । स्निग्ध
 खेदोनिषिद्धोऽत्रविनाकीवलवातजान्
 ॥ खर्परभृष्टपटास्थितकाञ्चिकससित्त
 बालुकास्खेद । शमयतिवातकफा
 मयमस्तकशूलाङ्गमहादीन् ॥ खोत
 मासार्दवक्त्रत्वानौत्वापावकमाशय
 म् । इत्यावातकफस्तम्भस्खेदोऽज्वर
 मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥
 बालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदे । बहुफला
 याम् । स्निग्धफलायाम् ॥ बालुकी
 वातशमनीशीताहृद्याश्रमापहा ।
 पिप्पलाशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन
 सौ ॥ स्याद्बालुकीशरदिवर्षजदोषक
 र्कश्यामन्त्रचाचखलुपिप्पलाचरुच्या

बाल्मीकीय .

क्षिप्र करोति खलु पीनसमर्षपक्षाप-
क्षात्वतीवमधुराफलकारिणी च ॥
इ० रा० नि० ॥

बालुङ्गा । स्त्री०) इवारौ । कर्कश्याम् ॥
बालुङ्गी ।

बालूक । पु० विषप्रभेदे ॥

बालेय । पु० गर्दभे ॥ रासभे ॥

अङ्गारवल्ग्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ चा-
यक्यमूलके ॥ चि० मृदौ । कोमले
॥ वक्षिष्ठिते । वल्यर्थे । पूजायोग्ये
बलयेजपहारायहितम् । अदिरुप-
धिवलेर्दञ् ॥ वलिरपत्यवा । गृष्ट्या
दित्वात्० टञ् ॥

बालेयशाक । पु० अङ्गारवल्ग्याम् ।
बर्वरे । भार्याम् ॥ बालेयस्यशाक
। गर्दभभक्षशाकत्वात् ॥

बालेष्ट । पु० बदरे ॥ चि० बालका
भिलषिते ॥

बालोपवीतम् । न० बालकपरिधान-
वस्त्रे । पञ्चावटे ॥

बाल्मीकि । पु० मुनिविशेषे । रामा-
यणवक्त्रारि । बल्मीकस्य नाकोरपत्य-
म् । बल्मीकप्रभवो यस्मात्तस्माद्वा
ल्मीकिरित्यसाविति वक्ष्यवैवर्तीकौ
बल्मीकप्रभवत्वेन गौणपुत्रादिवद्गौ-
णमस्य बल्मीकापत्यत्वगृहीत्वैव साधु-
रपत्यार्थः ॥ यद्वा । बल्मीकवृत्तिः
कश्चिद्विशेषस्य संज्ञेत्याहुः ॥

बाल्मीकीयः । चि० बाल्मीकिसत्त्वन्नि-

बाहु

नि । तस्येदमित्यर्थः । वृशाच्छ ।
बाल्यम् । न० अश्वस्याविशेषे । शै-
शवे ॥ तिथिर्षममतबाल्यमित्यु-
क्ते पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामि-
त्यर्थः ॥ चापत्ये ॥ ज्ञानि-
नो बस्याविशेषे । ज्ञानमनाविष्कु-
र्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाङ्गारादिरा-
हित्ये । युक्तित श्रुतार्थानुसन्धान-
सुशक्तत्वे ॥ बालस्यभावः कर्मवा ।
। ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् । पुरोहि-
तादित्वादाय्वा ॥

बाष्प । पु० न० नेत्रजले । छद्मणि
॥ बाधतेनेवम् । बाधू० । खण्ड्यणि
ल्पशब्दबाष्परूपपर्यतत्वा । वृत्ति-
पप्रत्ययः ॥ धातोः षादेश्च निपा-
त्यते ॥ बाष्पमूष्माश्च० इत्यमरः ॥

बाहु । पु० स्त्री० कक्षादङ्गुल्ययप-
र्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे ।
दीप्ति । वाङ्० इ० भा० ॥ अश्व-
शभाशुभलक्षणयथा । उव्ववाहुः ।
पुरुषोवधवन्धमवाप्नुयात् । दीर्घवा-
हुर्भवेद्राजासमुद्रवचनयथा ॥ प्रल-
म्बवाहुरैश्वर्यप्राप्नुवाद्गुणसयुतम् ।
ह्रस्ववाहुर्भवेद्दासः परप्रेष्यकरस्त-
था । वामावर्तभुजायेतुयेच दीर्घभु-
जानरः ॥ सपूर्णबाह्वोयेतुराजान-
स्तैप्रकीर्तिता वृत्तिः ॥ कूर्परस्योर्ध्व-
भागे ॥ बाधते । बाधू० । अर्जिह-
शिकन्यमिषमिषाधामुच्चिमिशितम्

बाहुदा

धुक्दीर्घहकाराश्चेति कुहंश्चाऽन्य
स्य ॥ सगणे० पु० ॥ रवे पाश्व
गे ॥

बाहुक । पु० नलाभिधनृपे । पुण्य
श्लोके । अश्वविदि । नैषधे ॥
त्रि० बाहुभ्यातरतियस्तस्मिन् ॥
नौद्व्यचष्टन् । स्त्रियाम्० । बाहु
का ॥

बाहुकुण्ड । चि० कुण्डितबाहुयुक्ते
। कुम्भे । दोगडौ ॥

बाहुकुण्ड । पु० गरुति । पक्षे ।
पतने । पङ्ख० इ० भा० ॥

बाहुज । पु० क्षत्रिये । कीरे ॥
स्वयञ्जाततिले ॥ चि० बाहुजाते
॥ बाहुभ्याजात । पञ्चम्यामजा
तावितिङ् ॥ बाह्वीर्जातोवा । स
प्तम्याजनेङ् ॥

बाहुचाणम । न० अस्त्राघातवारणा
र्थं बाहुबद्धलौहादौ । बाहुले ॥

बाहुदन्तौ । पु० इन्द्रे ॥

बाहुदा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ सैत
बाहिन्यानद्याम् ॥ कदाचिल्लिखि
तस्यर्षेर्भातु शून्याश्रमेफलभक्ष
णाद्राज्ञाबाह्विन्नौ० तौचास्यातप
स्यतस्तस्यजातावित्यत ० बाह्व०
विन्नौदत्तवतीलिखितस्यर्षे । डुदा
ञ् ॥ आतोनुपेतिक् ॥ यद्वा
। बहुदस्यकार्तवीर्यस्येयम् । ते
नावतारितत्वात् । तस्येदमित्य

बाहुसहस्रभृत्

ण् ॥

बाहुभूषा । स्त्री० केशूरे ॥ बाहुभूष
णमाने ॥

बाहुमूलम् । न० कचे । काख० इ०
भा० ॥ बाह्वीर्मूलम् ॥

बाहुयुद्धम् । न० नियुद्धे । दोभ्याम्
सङ्ग्रामे । बाहुभिर्युद्धम् ॥

बाहुल । पु० कार्तिकमासे । ऊर्ज्ये
॥ बहुलाकृतिका० तथायुक्तापौर्ण
मासी० बाहुली । बाहुलीपौर्ण
मास्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासी
त्यण् ॥ अम्नौ ॥ शाक्यमुने भुते
। यशोधरेये ॥ न० बाहुचाणे ॥

बाहुलकम् । न० प्राचुर्ये ॥ यथा ।
क्वचित्प्रवृत्ति क्वचिदप्रवृत्ति
क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव । विधे
विधानम् बहुधासमीक्ष्य चतुर्वि
धबाहुलकवदन्ति ॥ बहुलस्यभा
व । इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्चेतिवु
ञ् ॥

बाहुल्य । पु० कार्तिकीये । गृहे ।
स्कन्दे ॥ बहुलाना कृतिकानाम
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

बाहुल्यम् । न० बहुल्ये । बहुलस्य
भाव । घ्यञ् ॥

बाहुशर्षी । पु० इन्द्रे ॥ बाह्वी
स्त्रीययोरेवशर्षीवलयस्य ॥

बाहुसहस्रभृत् । पु० कार्तवीर्यार्जुने
॥ बाह्वनासहस्रम् ० विभक्ति ।

वीभत्स

डुभृज् । क्तिप् । तुक् ॥
 बाह्ववाह्वि । अ० बाहुयुहे ॥ बाहु
 म्याबाहुभ्याप्रहृष्येद् युञ्ज प्रवृत्तम् ।
 तत्रतेनेदमितिस्वरूपे ० इतिवहुव्री
 हो ० इच्छ्क्वम् व्यतिहारद्वतीच्
 समासान्त । अन्येषामपिदृश्यत
 इतिदौष ० । ओगुण । अक् ।
 तिष्ठद्गुप्रभृतिषु पाठादव्ययीभावा
 दव्ययत्वम् ॥

विदूर ० । पु० देशविशेषे ॥ यत्रबाल
 वायज सस्क्रियते ॥

विभीत्सा । स्त्री० भैत्तुमिच्छायाम्
 ॥ भिदिर् ० । सन्धलन्ताच्चेति
 कित्वाङ्गुणाभावः । अप्रत्ययादि
 चकारप्रत्यये ० टाप् ॥

विभ्यत् । चि० वीपमाने ॥ विभीते
 शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमभा
 वः ॥

विभाण । चि० दधाने ॥ भृञ्
 कर्त्तरि शानच् ॥

वीभत्स । पु० अर्जुने । पाथे ॥ चि०
 क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विकृते ॥ रस
 विशेषे ॥ सुगुप्तास्थायिभावस्तुवीभ
 त्स कथ्यतेरसः । नीलवर्णोमहाकाल
 दैवतोयमुदाहृतः ॥ वधेनिन्दा
 यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यद्वा । अ
 प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्थञ् । अर्थ
 आद्यच् ॥ यद्वा । वीभत्सते० वी
 भत्सतीवाऽनेनवा । वधवत्त्वने । स

बुद्ध

जन्त । सान्वर्धत्यभ्यासदौघ ॥

पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ।

वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ।

वीभत्सु । पु० अर्जुने । विजये ॥

बुक् । पु० बुक्ते ॥

बुक्क । पु० छात्रे । न० अयमासे ।

बुक्कायाम् ॥ बुक्यते । स्वादुत्वान्

मृग्यते । बुक्कभषणे । घञ् ॥ इद

ये । पु० स्त्री० समये ० इतिरभ

सः ॥

बुक्कनम् । न० भषणे । प्रवरवे ॥

बुक्का । स्त्री० बुक्के । इदयान्तर्गतमांस
 विशेषे ॥ मेद शोणितयो सारा
 बुक्कयोर्गुण भवेत् । तौतुपुष्टिक-
 रौप्रोक्तौजठरस्थस्य मेदसः ॥ इद-
 ये ॥

बुक्कार । पु० सिहनादे केशरिध्व-
 नौ ॥

बुक्की । स्त्री० बुक्की ॥

बुडिल । पु० ऋषिविशेषे । आश्वत
 राश्वी ॥

बुद्ध ० । पु० लब्धवर्णे । विचक्षण्ये ।

विदुषि । पण्डिते ॥ परमार्थदर्शि-

नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि

शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्मरा-

जे । जिने । अजिनमुते । मुनी-

न्द्रे ॥ यथा । ततः कलौस प्रहृष्टे

सम्प्रीयायसुरद्विषाम् । बुद्धीनाम्नाऽ

विजमुत । कौकटेषु भविष्यति ॥

बुद्ध

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशेषाणामतमा
ह । सर्वज्ञइतिसौगता । निराव-
रणइतिदिगम्बरा । लोकव्यवहा-
रसिद्धइतिचार्वाका । शरीराख्ये-
वचेतनानि० गौरोह जानामीच्या-
दिज्ञानेन० गौरवत्वज्ञानवत्वयो
सामानाधिकरण्यानुभवादितिचा-
र्वाकाणामतश्च । तेषामतेजगत
क्षणभङ्गुरत्वम् ॥ नन्वस्तुक्षणभङ्ग
पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्ति तथाच
पुञ्जनिष्ठकुर्वङ्गयाख्यजातिविशेष स्म
रणजनकतावच्छेदकइतिनदोषइति
कुसुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायांरा-
मभद्र ॥ बुद्धानादशविधमतभेदमा-
ह । वदन्तिपुत्रआत्मेति १ दृढप्रा-
कृतबुद्ध्य । देहआत्मेति २ चार्वा-
का० इन्द्रियाख्यपरे ३ चते ॥ तेऽ-
न्ये प्राण ४ स्ततो न्ये तेमनआत्मेति
५ बादिन । बुद्धिरात्मेति ६ बौ-
द्धावे० शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे ॥
यान्त्रिकायन्नपुरुष सर्वज्ञ ८ सौग-
ताविदु । निरावरणमाहुर्द्यदिग-
म्बरमतानुगा ॥ चार्वाकाश्चापिलो-
कानाव्यवहारप्रसिद्धकम् १० । इ-
त्यात्मप्रकाश ॥ त्रि० बुधिते । ज्ञा-
ते । विदिते ॥ प्रशस्ताबुद्धिरस्य । अ-
शंकाद्यच् । प्राशस्त्यश्चसुगतिसाध-
कत्वात् ॥ यद्वा । बुद्ध्यतेस्म । बु-
धश्चवगमने । क्त । दिवादिरनि-

बुद्धि .

ट् ॥ प्राबुद्धे ॥

बुद्धद्रव्यम् । न० स्तौपिके । ओघा०
इ०भा० ॥

बुद्धवान् । त्रि० ज्ञातवति । ज्ञानि-
नि ॥

बुद्धान्त । पु० जागरे ॥

बुद्धि । स्त्री० आत्मगुणे ॥ सर्वव्यव-
हारहेतुज्ज्ञान बुद्धि । साहिधा । अ-
नुभूति स्मृतिश्च । यथा । विभुर्वु-
द्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तुद्विविधाम-
ता । अनुभूति स्मृतिश्चस्थादनु-
भूतिस्तुर्विधा । प्रत्यक्षमप्यनुमिति
स्तथोपमितिशब्दजे ॥ इतिनैयायि-
कमतंबुद्धेर्विभागद्वैरित ॥ अध्यव-
सायलक्षणायामनीषायाम् । धि-
षणायाम् । धियि ॥ अध्यवसायो-
बुद्धि क्रियाक्रियावतोरभेदविव-
क्षया । सर्वव्यवहर्ता० अलोच्य० म-
त्वा० अहमत्राधिकृतद्रव्यभिमत्य० क-
र्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति० (†) तत-
श्चप्रवर्ततइतिलोकसिद्धम् । तत्रक-
र्तव्यमितियोयनिश्चयश्चितिसन्निधा-
वापन्नचैतन्यायाबुद्धि सोध्यवसायो-
ऽसाधारणव्यापार तदभेदाबुद्धि-
सचबुद्धेर्लक्षणम् । समानासमान-
जातीयव्यवच्छेदकत्वात् ॥ तच्चा-
तत्त्वविवेकसामर्थ्ये । महत्तत्त्वे ॥
अन्त करणे ॥ निश्चयात्मिकाया
मन्त करणवृत्तौ ॥ बुद्धिरुपलब्धि

बुद्धि

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् । ननुसाङ्ख्या
नामिव० बुद्धितत्त्वस्य० महत्तत्त्वापर
पर्यायस्य परिणामविशेषीज्ञानम् ।
तथाच० बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभव
सिद्धज्ञानत्वजातिरेववा० लक्षणम्

ज्ञानस्थभाषायाम् । पश्यमेधा
म् । मर्तौ । श्रेमुष्याम् ॥ अध्यात्म
बुद्भिरिच्छाहु षडिन्द्रियविचारिणी
। अधिभूतश्चमन्तव्य ब्रह्मातत्राधि
दैवतम् ॥ इत्याश्रमेधिकपर्व । स-
त्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्वै विध्यमीरित
म् । गीतायाबासुदेवेनशर्जुनायानु
पृच्छते । यथा । प्रवृत्तिनिवृत्तिश्च
कार्याकार्येभयाभये । वन्ध मोक्षश्च
यावेत्तिबुद्धि सापार्थसात्त्विकी ।
१ ॥ यथावर्ममधर्मश्चकार्यश्चाकार्य
मेवच । अयथावत्प्रजानातिबुद्धि
सापार्थरजसी ॥ २ ॥ अधर्मधर्म
मितियामरुतेतमसाहता । सर्वा
थान्विपरीताश्चबुद्धि सापार्थताम
सीति ॥ ३ ॥ भारतेमोक्षधर्मस्यागु
णा पञ्चप्रकीर्तिता । यथा । इ
ष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसाय समा
धिता । सशय प्रतिप्रतिश्चबुद्धे प
ञ्चगुणान्विदुरिति ॥ इष्टानिष्टाना
वृत्तिविशेषाणां० विपत्तिर्नाश ०
निद्रारूपावृत्तिरित्यर्थ । व्यवसाय
उत्साह ० । समाधिता० चित्तवृत्ति
निरोधइत्यर्थ । सशय ० कीटि

बुद्धिभेद

द्वयस्पृक्ज्ञानम् । प्रतिपत्ति प्रत्य
क्षादिप्रमाणवृत्ति ॥ इतितट्टीका
॥ अस्या सप्तगुणार्थथा । शृणुष्याश्रव
णश्चैवग्रहणधारणन्तथा । ऊहापो
होर्थविज्ञानतत्त्वज्ञानश्चधीगुणा ॥
इति ॥ अस्यावृत्तय पञ्च । यथा । प्र
माणविपर्ययविकल्पनिद्रासूतयइ
ति ॥ बुद्धातेऽनया । बुध० । क्षिण् ॥
बुद्धितत्त्वम् न० बुद्धिस्त्वभावे ॥ तच्च
प्राकृतत्त्वादचितनमिति० तदीयोध्य
वसायोप्यचेतनोघटादिवत् । एवं
बुद्धितत्त्वस्य० मुखादयोपिपरिणाम
भेदाश्चेतना० पुरुषस्तुमुखाद्यन
नुषङ्गीचेतन० । सोयबुद्धितत्त्ववर्ति
नाज्ञानमुखादिनातत्रप्रति विव्वित
स्तच्छायापत्त्या ज्ञानमुखादिमानिव
भवतीतिचेतनोनुगृह्यते० चिच्छा
यापत्त्याच० अचेतनापिहिवुद्धिस्त
दध्यवसायश्चेतनइवभवति । उक्त
श्च । तस्मात्तत्सयोगादचेतन चे
तनावदिबलिष्ठम् । गुणकर्तृत्वच
तथा कर्तृवभवत्युदासीन इति ॥
बुद्धिधर्म ॥ पु० धर्मादिषु ॥ धर्मो
ज्ञानविरागएश्वर्यम्० सात्त्विकमेत
द्रूपतामसमस्माद्विपर्ययस्तम् ॥
बुद्धिभेद । पु० बुद्धेर्विचालने ॥
बुद्धिरहमेतत्कर्माकरिष्ये० एतत्
फलश्चभीक्ष्ये० इति० तस्या० भेदो
विचालनम्० अकसात्सोपदेशिन ॥

बुद्धिस्त्वन्मय ।

बुद्धिभ्रस । पु० मतेर्विषयेषुपतनक
र्तरि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्ते । ज्ञानवति

॥ तद्भुज्यतेयद्विजभुक्तशेषसबुद्धि
मान्योनकरोतिपापम् आत्मज्ञान
वति । विवेकिनि ॥ प्रशस्तबुद्धौ ॥
बुद्धे प्राशस्त्यनाम । शुश्रूषाश्रवणचै
वग्रहणधारणतथा । जहा पोहोर्थवि
ज्ञानतत्त्वज्ञानस्रधोगुणा ॥ प्रशसा
यामतुप् ॥

बुद्धियुक्त । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमा
त्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या
युक्ते ॥

बुद्धियोग । पु० आत्मबुद्धिसाधनभूते
निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविष
येसम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेनसम्यग्
ज्ञानस्थैर्यलक्षणेनसमाधिनायुज्यते
इति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकयाकृ
त कर्मयोग बुद्धियोग ॥ बु
द्धिसाधनभूतोवायोग ॥

बुद्धिवित् । पु० बौद्धे ॥ बुद्धिरेवा
त्मेतिबौद्धानाभ्रान्तिमात्रमेव ।
मुमेव्यभिचारात् वेद्यस्यचघटवद
तिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्ति । स्त्री० धीशक्तौ ॥
बुद्धे सम्पत्ति ॥

बुद्धिसहाय । पु० धीसचिवे म-
न्त्रिणि ॥ मते । साहाय्यकर्तरि ॥

बुद्धिस्त्वन्मय । पु० ससारबुद्धे ॥

बुध

बृहस्पतिश्चिशाखा । स्कन्वादुद्भवन्ति
ससारस्यच बद्धे सकाशान्नाना
विधा परिणामाभवन्ति तेनसाध
र्म्येण० बुद्धिरेवस्त्वन्मयस्तत्प्र
चुरोयससारवृक्ष ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रि
ये ॥ तत्रेन्द्रियतावत्त्रिविधभवति
। बुद्धीन्द्रियकर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रि
यञ्च । यथाहमनु । बुद्धीन्द्रिया
णिपञ्च प्राश्रोवादीन्यनुपूर्वश ।
कर्मेन्द्रियाणिपञ्चैषापायादीनिप्र
चक्षते ॥ एकादशमनोज्ञेयस्वरुणे
नोभयात्मकम् । यस्मिन्जितेजिज्ञा
वेतौभवत पञ्चकौगणाविति ॥
बुद्धे करणत्वादबुद्धीन्द्रियम् ।
सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्त
कस्वरूपम् । मनस्त्वन्तरिन्द्रियज्ञात
व्य । बुद्ध्यर्थमिन्द्रिय ॥

बुद्ध्यमान । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुद । पुं० जलस्फोटे । वर्तुलाका
रेजलविकारे । बुल्बुला० इ० भा०
॥ अभ्रच्छायादृणादग्निर्नोचसेवा
पथेजलम् । विश्याराग खलेप्रीति
प्रडतेबुद्बुदोपमा ॥ गर्भस्थावयववि
शेषे यथा । पञ्चरात्रेणकललबुद्बु
दाकारताव्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टि । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुध । पुं० विदुषि । विपश्चिति ।

दोषज्ञे । सति । पण्डिते ॥ विवे-

बुधाष्टमी

किनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-
धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभ्रमे ।
आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतु-
र्थेग्रहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य
वारेजातशफलम् । यथा । गुणीगु-
णज्ञ कुशल क्रियादौविलासशी
लोमतिमान्विनीत । मृदुस्वभा-
व कमनीयमूर्तिर्वुधस्यवारेप्रभवो
मनुष्य ॥ सूर्यवशौयदेवामीठनृप
स्थपुत्रे ॥ बुद्धयते । बुध० । इगुप
धेतिक ॥ बुद्धमुनौ ॥ सर्वज्ञ ॥
सुगतोबुध . ॥ इ० व्याडिकोष ॥
बुधगृहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्या
राशौ ॥ बुधस्यगृहम् ।
बुधचार । पु० पश्यवाराहीम् ॥
बुधतात . । पु० बिधौ चन्द्रे ॥
बुधरत्नम् । न० मरकतमणौ ॥
बुधराशि । पु० मिथुने । कन्यायाम् ॥
बुधसुत । पु० पुरुवरसि ॥
बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
बुधान । पु० गुरौ । जीवे । वृहस्प-
तौ ॥ त्रि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥
प्रियवादिनि ॥ बुध्यते० बोधयति
वा । बुध० । युधिबुधिदृश किञ्च
त्यानच् ॥
बुधाष्टमी । स्त्री० व्रतविशेषे ॥ पतङ्गे
मकरेयातेदेवेजातिमाधवे । बुधा-
ष्टमीप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुचैत्रकम्-
॥ प्रमुपे चजगन्नाथेसन्ध्याकालेभधौ

बुम्बारव

तथा । बुधाष्टमीनकुर्वीतकृत्नाहन्ति
पुराकृतम् ॥
बुधित । त्रि० ज्ञाते । बुद्धे । विदि-
ते ॥ बुध्यतेस्म । बुध० भूदि सेट्
। क्त ॥
बुधिन) त्रि० परिणते ॥
बुधिल ।)
बुध् । पु० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ वधू-
ति० वध्यतेवा । वधवन्धने । वन्धे
ब्रधिवुधीचेतिनक् ॥ बर्तुले । यथा
। पृथुबुधोदराकारोघटङ्कति ॥
बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशनायायाम्
॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यव-
हारयो । धातो० कर्मणङ्कतिसन्
। अप्रत्ययादित्य । टाप् ॥
बुभुक्षित । त्रि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥
बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वा
दितच् ॥
बुभुक्षुः । त्रि० ससारभोगासक्तजने ॥
बुभुक्षा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥
बुभुक्षु । त्रि० भवितुमिच्छे ॥ भुव .
सन्नन्तादुप्रत्यय ॥
बुम्बारव . । पु० हस्तमुखयोगेनक्रिय-
माणेशब्दे ॥ कस्मिँश्चिदनर्थेसम्प्रा-
प्तेएवतशब्दलोका कुर्वन्ति ।
यथा । गत्वादित्यपतिसर्वेचक्रुर्बु-
म्बारवमुहुः । रत्नरत्नमहाराजभक्ष-
यत्यदाकालिकेतिशुभप्रतिरणात्
परावृत्त्यागतानां दैत्यानामुक्तिर्भांग

वृहत्

बते ॥ वीवी इ० भा० ॥
 वुलि । स्त्री० भगे ॥
 वुषम् । न० वुसे ॥
 वुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे ।
 भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ वुस्यति
 वुस उत्सर्गे । द्रुगुपधेतिक ॥
 वुस्त । पुं० न० मासपिण्डविशेषे ॥
 स्थालीभृष्टमासे ॥ पनसादिफलस्या
 सारभागे ॥ वुस्यतेस्म । वुस० ।
 क्त ॥
 वृद्ध । पु० पश्यान्तस्थादिम् ॥
 वृहच्चक्षुः । पु० महाचक्षुःशक्ति ॥
 वृहच्चित्तः । पु० बीजपुरे ॥
 वृहच्छल्कः । पु० चिह्नमत्स्थे ॥
 वृहच्छुकः । पु० दार्वाघाटे । कठको
 रवा० इ० भा० ॥
 वृहच्छ्रवाः । चि० महायशसि ॥
 वृहच्छ्लोकः । पु० भगवतिवासुदेवे ।
 वृहन्तः श्लोकाः कवीनापद्यानिय
 स्मिन् ॥
 वृहज्जीरकः । पु० कृष्णजीरके ॥
 मगरैलाङ्गति लोकेतिभावप्रकाशः ॥
 वृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे ।
 प० मद्रायाञ्च । जीवपुष्टायाम् ॥
 वृहड्ढका । स्त्री० दण्डढकायाम् ॥
 वृहत् । चि० महति ॥ वर्हति । वृहव
 दधी ॥ वर्तमानेपृषद्वृहन्महज्ज
 गच्छद्वच्च्यतिप्रत्ययान्तोनिपाति
 त ॥ ब्रह्मणि ॥ वृहत्त्वाद्बृहत्त्वात्

वृहती

चवत्तवृहत् । अत्रापिप्रत्ययेनहेतु
 कर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यं प्रति
 पाद्यते । वर्हतिवृद्धिप्रोत्पत्तिर्बृह
 यतिवर्धयतिचेतियोगात् । तथाच
 वृद्धिधात्वर्थवृद्धिप्रतिकर्ताहेतुकर्ता
 चेत्युभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणलभ्य-
 तइतिवर्धितावर्धयिताचेति वृह
 त्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदैवत्येसाम
 विशेषे ॥ वृहत्सामतथासाम्नामिति
 भगवदुक्ते ॥
 वृहताम्पति । पु० सुराचार्ये ॥
 वृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिव
 स्त्रे । उपर्ना० इ० भा० ॥ वृहती
 वसनान्तरे० वृहत्येव । वृहत्याआच्छा
 दने० इतिकन् ॥ कण्टकार्याम् ॥
 वृहती । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधा
 न्याम् ॥ वाधि ॥ विततायाम् ॥
 महत्याम् ॥ क्षुद्रायाक्षुद्रवाताक्याम्
 वृहतीतिनिगद्यते । श्वेतक्षुद्राचन्द्र
 हासालक्षणाक्षेपद्रुतिका ॥ गर्भदाच
 न्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्पाप्रियङ्गरी ॥ बृह
 तीयाहिषीहृदापाचनोक्ताफवातह
 त् । कटुतिक्ताक्षवैरस्यमलारोचक
 नाशिनी ॥ उष्णाकुष्ठज्वरश्वासशूल
 कासाग्निमान्द्यजित ॥ कण्टकार्याम्
 ॥ विश्वावसोवीणायाम् ॥ नवाक्षरा
 यावृत्तौ ॥ वर्हति । बह० । वर्तमा
 नेपृषदितिसाधु । शतृवत्त्वान्डी
 प् ॥

बृहत्फला

बृहतीपति । पु० बृहस्पतौ ॥
 बृहतीसहस्रम् । न० महत्युक्थे ॥
 बृहत्कन्द । पु० गृञ्जने ॥ विष्णुक
 न्दे ॥

बृहत्कालशाक । पु० कासमर्दान्त
 रे ॥

बृहत्काश । पु० पीठगले ॥
 बृहत्कुक्षि । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल
 जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥

बृहत्ताल । पु० पाठायाम् ॥

बृहत्तृण । पु० वशि ॥

बृहत्त्वक् । पु० सप्तपर्णे ॥ रोध्रे ॥
 महनाशनबृक्षे । छातियान्० इ०
 भा० ॥

बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥

बृहत्पत्र । पु० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिका
 लोभ्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥

बृहत्पत्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥

बृहत्पाटलि । पु० धुस्तूरे ॥

बृहत्पाद । पु० बटबृक्षे ॥

बृहत्पारिवतम् । न० महापारिवते ॥

बृहत्पाली । पु० वनजीरे ॥

बृहत्पीलु । पु० महापीलौ ॥

बृहत्पुष्पः । पुं० कुञ्जके ॥

बृहत्पुष्पो । स्त्री० घण्टारवायाम् ॥

बृहत्फल । पुं० पनसे ॥ कूष्माण्डे
 ॥ चचेण्डायाम् ॥

बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥

महेन्द्रवारुण्याम् ॥ कूष्माण्डायाम् ॥

बृहद्वात .

महाजम्ब्वाम् ॥

बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥

बृहदङ्ग । पु० मतङ्गजे ॥

बृहदन्त । पु० रुजाकरे । कर्मरङ्गे ॥

बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोप
 निषद्दिशेषे ॥ यथा । अरण्येऽध्याप
 नादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृह
 त्त्वादयन्यतीर्याच्चबृहदारण्यकमत
 म् ॥ बृहच्चतदारण्यकश्चेतिविग्रहः
 बृहदेली । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थ
 लैलायाम् ॥

बृहद्गृहा । पु०) भ० कारूपदेशेषु ॥ विन्ध्या

बृहद्गृहा । पुं०) द्रे पश्चान्मालवदेशस्य स
 मीपितदेशावर्तन्ते ॥

बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरबूज
 इ० भा० ॥

बृहद्दल । पु० पट्टिकालोभ्रे ॥ हिन्ता
 ले ॥

बृहद्दलम् । न० हलौ । जित्यायाम् ॥

बृहद्द्वारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

बृहद्ज्ञानु । पु० अनले । बङ्गौ ॥

बृहन्तोभानबोस्य ॥ चिचकी ॥

बृहद्वथ । पु० पराशरशिष्ये ।

शाङ्गरवे ॥ वृन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥

मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदाग्ने ॥

बृहद्रावी । पुं० क्षुद्रोलूके ॥

बृहद्वनम् । न० गोकुले ॥ महद्वने ॥

बृहद्वल्क । पु० पट्टिकालोभ्रे ॥

बृहद्वातः । पुं० अश्वरीहरे । देवधो

बृहस्पति

न्ये ॥

वृहद्वाक्यी । स्त्री० महेंद्रवाक्य्या
म् ॥

वृहद्बीज । पु० आमातके ॥

वृहद्गलः । पु० महापीठगले ॥ अर्जु
ने । सुभद्रे श्रे ॥

वृहद्गला । स्त्री० अर्जुने ॥ द्वादशवर्ष
वनवासानन्तर मञ्जातवासे विरा
टभवने विराटकन्यायानृत्यगीता
दिशिचार्य स्त्रीक्रीडवेशेनाज्जुनो
वृहद्गलेति नाम्नाख्यातो ऽ भूत् ।
यथा । अर्जुनउवाच । गायामिन्
त्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिन् नृत्ये
कुशलोस्मिन् गीते । त्वमुत्तरायै प्रदि
शस्व मास्वय भवामि देव्या नरदेवनत्त
क ॥ इदन्तुरूप मम येन किन्तव प्र
कोत्तयित्वा भृशशोकवर्द्धनम् ।
वृहद्गलामानरदेवविद्धिसुत मुतावा
पितृमातृवर्जिताम् ॥ विराटुवा
च । ददा मते हन्तवर वृहन् गले
सुता च मे नत्तयथाश्च तादृशी ॥ इ
ति महाभारते विराटपर्व ॥

वृहस्पति । पु० सुराचार्ये । गौष
ती ॥ पञ्चमवारे ॥ तद्वारजातफल
म् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामो वि
द्याविनोदीचतुर प्रगल्भ । आ
चार्यपूज्यो मधुरस्वभावो वारे भवेद्देव
वगुरीर्मानुष्य ॥ वृहतास्पति ।
तद्वृहतोरिति सुट् तलोपी ॥

बोध

वृहस्पतिगृहम् । न० धनूराशौ ॥
मीनराशौ ॥

वेटक । पु० वैकटिके । मणिकारे
॥ मतस्य प्रभेदे । भेकटी० इ०
गौ० दे० भा० ॥ यूनि । जातता
रुख्ये ॥ विद्रूपके ॥

वेढमिका । स्त्री० वेढमी० वेढजी०
इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । मा
षपिष्टिकया पूर्णं गर्भागोधूमचूर्णं त
। रचितारोटिकासैव प्रोक्ता वेढमि
का बुधै ॥ भवेद्देढमिका वल्ल्याव
ध्या रुच्य निलापहा । उष्णा सन्तपि
थी गुर्वी वृहणी शुक्रलापरम् ॥ भि
न्नमूत्रमलास्तन्य मेद पित्तकफ-
प्रदा गुदकीलादितश्चासपक्ति
शूलानि नाशयेत् ॥ पङ्क्तीत्यत्र०
यत्कदिति पाठान्तरम् ॥

वोकडी । स्त्री० वस्तान्त्याम् ॥

बोद्धव्य । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपा
द्ये ॥बोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्य
ति । बुधश्च वगमने । ढच् ॥बोद्धमान । त्रि० उपदिश्यमा
ने ॥

बोधः । पु० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविही
ने श्रोतरिवक्तु वीक्य प्रयाति वैफ
ल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरिलावण्य
मिबखञ्जनाचीणामिति ॥ साक्षा
न्मोक्षसाधने ज्ञाने ॥ यथा इरा

बोधनीय

चार्या । बोधोन्यसाधनेभ्योहिंसा
 चान्मोक्षैकसाधनम् । पाकस्यवर्जि
 वत्ज्ञान विनामोक्षो न सिद्ध्यती
 ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले
 चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञाने ॥
 आत्मसाक्षात्कारे ॥ प्रमाणेनयश्चे
 तनाशक्ते रनुग्रहस्तत्फल प्रमाबो
 धवृत्तिसाङ्ख्या । बोधनम् ।
 बुध ० । बुद्ध्यतेयेनबाधञ् ॥
 बोधक । पु० सूचके ॥ प्रमाणे ॥
 त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।
 बोधकर । पु० निशान्ते बोधका
 रकेस्तुत्यादिनाप्रातर्बोधके ॥ बोध
 करोति । ड, कृञ् ० । कृञोहेत्व
 तित् ॥
 बोधज्ञ । पु० श्रीकृष्णे ॥ य० । स-
 र्वभावविदांश्रेष्ठोबोधज्ञः । कामशा
 स्त्रवित् । कामिनीबोधयामासवा
 सयामासवक्षसि ॥ त्रि० अभिप्राया
 भिक्षे ॥
 बोधद । पुं० अर्हति ॥ त्रि० बोध-
 दातरि ॥
 बोधनम् । न० गन्धदीपने । विज्ञाप
 ने । वेदने ॥
 बोधनी । स्त्री० कार्तिकशुक्लैकादश्या-
 म् ॥ बोधौ ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-
 चक्रेषु कैलासादुपरिस्थे ॥
 बोधनीय । त्रि० बोध्ये । बोधित-
 व्ये । बोधयोग्ये ॥

बोध

बोधभानु । पुं० ज्ञानार्के ॥ यथा ।
 सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्त
 दंतदित्यखिलम् । उदितवतिबोध-
 भानौकिमपिनपश्यामि किंन्दिदं चि
 त्तम् ॥
 बोधवासर । पु० भगवत प्रबोधदि
 ने । उत्थानैकादश्याम्
 बोधात्मा । पु० ज्ञानस्वरूपे ० परमा-
 त्मनि । यथा । कदाचिद्वावहारंतु
 द्वैत यद्यपि श्रूयति । बोधात्मव्यति
 रंकेणनपश्यतिचिदन्वयात् ॥ किन्तु
 पश्यतिमिथ्य वदिङ्मोहिन्दुविभाग
 वत् ॥
 बोधायन । पु० ऋषिविशेषे । ऋषो
 तिष्टोमादियज्ञपरमार्थवादिनि ॥
 बोधि । पु० बौद्धसमाधौ ॥ पि
 प्पलपादपे ॥ बोधे ॥ त्रि० ज्ञातरि
 ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-
 ङ् ॥
 बोधित । त्रि० ज्ञापिते ॥ सञ्ज्ञातबो
 धे ॥ ता० कृतञ् ॥
 बोधितरु । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-
 धिश्चासौतरुश्च ॥
 बोधितव्य । त्रि० ज्ञापितव्ये ॥
 बोधिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-
 धिश्चासौद्रुमश्च ॥
 बोधिवृक्षः । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥
 बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीघने ॥
 बौद्ध । पु० बुद्धशास्त्रावलम्बिनि ॥

ब्रह्मकर्म

भिव्रके । क्षपणे । अहीके । वैना-
यिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रका-
रे पदाशानामनेकरूपत्ववादिनि
विवसने । वैशेषिके ॥ न० बुद्ध-
मुनिप्रणीतेनिरीश्वरशास्त्रे ॥ चि०
बुद्धिभवेप्रत्यये ॥

बौद्धैकदेशी । पु० बाह्यास्तित्ववा-
दिनि ॥

बोध । पु० पुरुरवसि ॥ बुध्याऽप-
त्यम् । अण् ॥

व्रतति । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तार-
रे ॥ व्रजन्तीततिर्विस्तृतिरस्या ।
पृषोदरादि ॥ यद्वा । प्रतनोति
। तनु० । क्तिच्त्तौचस ज्ञायामि-
तिक्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्य-
ञ् ॥ व्रतमिवकरोति । व्रतशब्दा-
त्० तत्करोतीतिख्यन्ताद्वाहुलकाङ्क-
तिर्वा ॥

व्रतती । स्त्री० वल्ल्याम् । लताया-
म् ॥ विस्तारे ॥

व्रध्न । पु० सूर्ये ॥ वृध्मूले ॥ गि-
रिषे । रुद्रे । अर्कवृध्ने ॥ वध्नाति ।
बन्ध० । बन्धेर्ब्रधिबुधौचेतिनक्०
धातोर्ब्रधादेशश्च । रोगविशेषे ॥

ब्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
ब्राह्मणामोषधौ ॥

ब्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजाते कर्म-
णि ॥ शमोदमस्तप्र शौच क्षान्ति-
राजर्वमेवच । ज्ञान विज्ञानमास्ति

ब्रह्मघातकः

क्य ब्रह्मकर्मसंभावजम् ।

ब्रह्मकर्मसमाधि । पु० ब्रह्मण्येव-
क्रमात्मकेचित्तैकाग्रि ॥ यथा ।
ब्रह्मार्पणब्रह्महवि ब्रह्माग्नौब्रह्म-
णाहुतिम् । ब्रह्मैवतेनगन्तव्य ब्रह्म-
कर्मसमाधिना ॥

ब्रह्मकल्प । पु० सृष्ट्युपक्रमे ॥

ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते सरो-
विशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्या
ब्रह्मकुण्डाद्वयसर । ब्रह्मणानि
र्मितपूर्वज्ञानायस्वर्गवासिनाम् ॥
आयामेनशतव्यामविस्तीर्णेनतदर्श-
कम् । सर्वपापहरपुण्य देवलोका-
तसमागत ॥

ब्रह्मकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा
ब्रह्मकुण्डजलेज्ञात्वा पूजयित्वा
त्वाउमापतिम् । ब्रह्मकूटसमारु-
ह्यसुक्तिमेवाप्नुयान्नर ॥

ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तु उ-
पवासपूर्वपञ्चगव्यपानम् । य० ।
अहोरात्रोषितोभूत्वा पौर्णमास्या
विशेषतः । पञ्चगव्यपिवेत्प्रातः
ब्रह्मकूर्चविधि स्मृत ॥ इति
प्रायश्चित्तविवेक ॥

ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदिच्यभक्तायाम् ॥

ब्रह्मगिरि । पु० ब्रह्मशैले ॥

ब्रह्मघातक । चि० ब्राह्मणवधकर्त्तरि
॥ यथा । रागाद्वेषात्प्रमादाच्चस्वत

ब्रह्मचर्यम्

परतएवच । ब्राह्मण घातयेद्यस्तुऽ
सभवेत्ब्रह्मघातक ॥ अपिच । गो
भूहिरण्यग्रहणे स्त्रीसम्बन्धे कृते
पिबा । यमुद्दिश्यत्यजेन्प्राणास्त
माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥

ब्रह्मघोष । पु० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो
वेदस्यघोष ॥

ब्रह्मघ्न । पु० आत्मघातिनि ॥ यथा ।
भूमिजवृक्षजवापि च्छेदाकभक्ष्य-
तिये । ब्रह्मघ्नास्तान्प्रिजानीयाद्
ब्रह्मवादिषुगर्हितान् ॥

ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥

ब्रह्मचर्य्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥

गुरुकुलवासादिलक्षणे तपसि ॥ ब्र-
ह्मचर्य्यस्थितो नैकमन्नमद्यादनाप-
दि । ब्राह्मण काममश्रीयाच्छाब्दे
व्रतमपीडयन् ॥ मधुमासंतथोष्णी
लमिच्छादिपरिवर्ज्येत् । प्रतिवेद
ब्रह्मचर्य्यं द्वादशाब्दानि पञ्चवा ॥ य
हणातिकमिच्छ्येके० केशान्तश्चैव षो
डशे ॥ सचकलौनास्त्येव ब्रह्मच
र्याश्रमो नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ।
गार्हस्थो भैक्षु कश्चैव आश्रमौ द्वौ कलौ
युग इति महानिर्वाण तन्कोक्तं ॥
स्त्रीविषयवृत्त्यात्यागे ॥ निषिद्धमेथुन
निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य
थोक्तम् स्मरणं कीर्तनं केलिं प्रे
क्षणं गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोऽध्यव
सायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत

ब्रह्मजन्म

न्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ।
विप्ररीत ब्रह्मचर्य्यं मेतदेवाष्टलक्षणं
मिति ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्यायाम् ॥

ब्रह्मचारौ । पु० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप
नयनानन्तरं नियमकृत्स्वागुरो स
न्निधौ स्थित्वा साङ्गवेदाध्ययनकारि-
णि ॥ सङ्घिविधः । उपकुर्वाणो नै-
ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्य्युप
कुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः । योऽ
धीत्यविधिवद्देवान् गृहस्थाश्रममा
ब्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोऽर्जुनो नैष्ठि
को मरणान्तिक इति ॥ ब्रह्मवेद
तदध्ययनार्थं व्रतमर्थोपचाराङ्गम् ।
ब्रह्मचरितुशीलमस्य । व्रते इति ०-
सुपीति वाणिनि ॥ यद्वा ब्रह्म०
तपो० ज्ञानं वा० आचरत्यर्ज्यत्यव
श्यम् । आवश्यकं० णिनि ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे
षु चरते यत्नात्तेन सा ब्रह्मचारिणीति
देवीपुराणम् ॥ करुणीतृप्तं ब्रह्मी
शाके ब्रह्मचर्य्यं व्रतधारिण्याम्
ब्रह्मज . । पु० अग्नी ॥ ब्रह्मणो हिर
ण्यगर्भाज्जाते ॥

ब्रह्मजन्म . । पु० अग्नी ॥ ब्रह्मजन्मा
सौक्ष्म्य ॥

ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-
रूपे ॥ ब्रह्मणो वेदस्य ग्रहणार्थं ज-
न्म ॥

ब्रह्मज्ञानम्

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥
ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविचारार्थे-
च्छायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पु० द्विजकार्येषु मूल्येन
परिचारकैः ॥

ब्रह्मज्ञ । वि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म
जानाति । ज्ञा० । आतद्भूतिक ॥
यथा । सब्रह्मज्ञ सवेदज्ञ सो-
मिहोचीसदीक्षित । चीनाचार
क्रमाचारैर्यीयजेत् तारिणीनर . ॥
अपिच । सासारिकसुखासक्त ब्रह्म
मज्ञोस्मीतिवादिनम् । त्यजेत्तस
ततवीरचण्डालमिवदूरत ॥ इति
श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृ-
ष्णे । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थं
भूतान्वेदान्प्रलयेप्रलयेस्वात्मनिप्र-
लीनान्मुष्टप्रादौहिरण्यगर्भोपदेशा-
र्थं जानात्यनुसन्धत्ते इतितथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने
इतिसमञ्जसावृत्ति ॥ मिथ्यावास
नाविरहविशिष्टात्मभिन्नभिन्नज्ञा-
ने० इतिसुक्तिवाद ॥ प्रकृतिपुरु-
षयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्-
ख्यमतम् ॥ क्लीशकर्मविपाकाशयनि-
वर्त्तकहिरण्यगर्भविषयकज्ञाने० इ-
तिपातञ्जलमतम् ॥ तत्त्वमसीदि-
वाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्यारूढज्ञा-
ने इतिवेदातलघुचन्द्रिका ॥ प्रत्य-
क्तयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमव-

ब्रह्मताल

भासाश्चित्प्रतिविम्बास्तेषांप्रत्यगा-
त्मतयाऽध्यभिचरितस्वरूपेणविम्ब-
स्थानीयेनैकैकरूपेणयद्ब्रह्मवेदनत-
द्ब्रह्मज्ञानम्० तदेवसम्यग्दर्शन-
मिति व्याख्यासार ॥

ब्रह्मज्ञानी । वि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे
॥ यथा । कुशलाकुशलावृत्तिरहित
समदर्शन । लिङ्गाग्रमपरित्या-
गौब्रह्मज्ञानीनिगद्यते ॥ कृष्णभ-
क्तिस्तुतेनापिकर्तव्येतिपुराणगी
॥ यथा । ब्रह्मानन्देनपूर्णोहतेना-
नन्देनपूर्णधीः । तथापिशून्यमा-
त्मानमन्येकृष्णरतिविना ॥ इति
पाञ्चपातालखण्डे जावालिप्रतिब्र-
ह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्य । पु० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारु-
वृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्चत्ये ॥ तूल-
वृक्षे ॥ वि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्म-
रते ॥ ब्रह्मणिबैदिके०साधु ।
तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्म-
योरित्यन्प्रकृत्या ॥ ब्रह्महिते ॥
तपोवेदाश्चजातिश्च ज्ञानञ्चब्रह्मस-
तम् । तेभ्योहित । खलयवभाष-
तिलवृषब्रह्मणश्चेतियत् ॥

ब्रह्मण्यदेव । पु० श्रीकृष्णे ॥

ब्रह्मताल । पु० चतुर्मुखताले ॥

सतुदभ्यतालात्मिक । तच्च ७ मा-

त्रा । मात्रातु० क च ट त पु०-

इतिप्रज्ञाचरायामुच्चारणकाल ॥

ब्रह्मदत्त

सैवलघुमात्रा । तदर्धद्रुतमात्रा ।
तन्मध्ये ४ लघव ६ द्रुता ० । ०
। ०० । ००० । यथा । चतुर्मुखा
भिधेतालेजगणानन्तरप्लुत । इति
सङ्गीतदामोदर ॥

ब्रह्मतौर्यम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्क
रमूले ॥ ब्राह्मेतीर्थे ॥ तीर्थविशेषे ॥
ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसा
युज्ये ॥ ब्रह्मणोभाव । तस्यभा
वस्त्वतलौ ॥ ब्रह्मणोऽन्तत्विग्विशे
षस्यकर्मभावयो ॥ ब्रह्मणस्त्व ।
नेतिवाच्ये ॥ त्ववचनतलोबाधनार्थ
म् । ब्राह्मणप्रयायात् ब्रह्मनृशब्दा
त्त्वतलौभवतएव । ब्रह्मत्वम्०
ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्ड । पुं० ब्राह्मणशापे ॥
वशिष्ठमुने सिद्ध्यष्ट्याम् ॥ यथा ।
धिग्वलक्षत्रियवल० ब्रह्मतेजोबलब
लम् । एकेनब्रह्मदण्डेनवह्वोना
शितामस ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥
उक्तचनारदसहितायाम् । पिताम
हात्मज । क्रूरस्त्रिबर्णशिखिरान्वि-
त । ब्रह्मदण्डोऽद्यकेतु सर्वभूत
विनाशन ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टि
कायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० लुद्रक्षुपविशेषे ॥
अजदण्ड्याम् । कण्टपत्रफलाया ॥
ब्रह्मदत्त । पुं० ब्रह्माकुर्वशीयरजवि
शेषे । ब्रह्मसूनी ॥

ब्रह्मा

ब्रह्मदभा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अज
मीदायाम् ॥ ब्रह्मणादृश्यते । हभी
ग्रन्थे । घञ् । कर्त्तृकरणेकृतेतिस
मास ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्
ब्रह्मदारु । न० खनान्नाख्यातेऽश्व
त्वाकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे ।
क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्वाकारे
पाश्वर्पिष्पलवृत्तिख्याते । तूत इ०
भा० ॥ ब्रह्मण्यो० ब्रह्मण्यिवा०
दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोटा
याम् ॥

ब्रह्मदैत्य । पुं० प्रेतयोनिप्राप्तब्राह्म
णे ॥

ब्रह्मद्विट् । त्रि० ब्राह्मणानाद्वेष्टरि
॥ ब्राह्मणान्द्वेष्टि । द्विष्० । क्रि
प् ॥

ब्रह्मा । पुं० चतुर्मुखे । वेधसि । वि
श्वभृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डम
भवद्भैरवसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्
जज्ञेस्वयंब्रह्मासर्वलोकपितामह
ऋत्विग्विशेषे ॥ बिष्कम्भादिसप्त
वि शतियोगान्तर्गतपञ्चवि शयोगे ॥
तत्रजातस्वफलम् । नानाशास्त्रा
भ्याससनीतकालोवर्णाचारै सयुत
स्मारकीर्ति । शान्तोदान्तोजायतेचा
रुकर्मासूतीयस्यब्रह्मयोगप्रयोग ॥
इति॥विप्रे । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ब्रह्म

कविशेषे ॥ वृहति० वर्धयतिप्रजा
। वृहद्वै । अन्तर्भावित्यर्थः ।
वृहेर्नोर्ध्वेति० मनिन्० धातोर्नस्था
दादेशः ॥ वृहति० वर्धतेवा ॥
ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते ।
सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥
यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदा
त्मकम् । तद्विस्तृतं संपुरुषोलोके
ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥ अध्यात्मम् ॥ ज्ञा
ने ॥ तपोवेदाश्च जातिश्च ज्ञानश्च ब्रह्म
मसंज्ञितम् ॥ प्रत्यक्षमित्येदं यत्स
त्तामात्रमगोचरम् ॥ ब्रह्मसामात्म-
सवेद्यं तज्ज्ञानब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ०
वि० पु० ॥ वृहत्त्वाद्वृहत्त्वाद्वास
त्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि
विज्ञेयशास्त्राचार्योपदेशतः ॥ सा
क्षादपरोक्षात्सवान्तरे० आत्मनि०
अशनायाद्यतोति० नेतिनेत्यख्यलम
नखिलेवमादिलक्षणे० औपनिषदे
तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतबस्तुब्रह्ममगि
रोच्यते । अकारणमकार्यन्तदित्यने
नोदितं भवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अ
कार्यम् । अननुगतपदेन० वस्तुतोऽ
कारणमितित्योक्तं भवतीत्यर्थः ॥ न
व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तश्च गोत्व-
वत् । अव्यावृत्ताननुगतचैतन्यं केन
बीज्यताम् ॥ तदिदं तादृशमीदृश
मेतावत्तावदिति च यन्न भवेत् । ब्रह्म
मतदित्यवधेयनो चेद्विषयो भवेत्परो

ब्रह्म

क्षेत्रम् ॥ यस्याभावात्परोलाभोयत्सुखा
न्नापरतुसुखम् । यज्ज्ञानान्नापरज्ञा
नं तद्वर्द्धयवधारयेत् ॥ यदृष्टानाप
रदृश्ययद्भूत्वानुपनर्भवः । यज्ज्ञा-
त्वानापरज्ञेयं तद्वर्द्धयेत् ॥ तिर्यग्
र्द्धमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयम्
अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्वर्द्धयेत् ॥
अतद्व्यावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्लक्ष्यते
ऽद्वयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्वर्द्ध-
येत् ॥ दृश्यतेऽन्यतेयद्वर्द्धयोन्य-
न्नतद्वर्द्धयेत् । तत्त्वज्ञानाच्च तद्वर्द्धयन् सच्चि-
दानन्दमद्वयम् ॥ सर्वगं सच्चिदा-
त्मानं ज्ञानं एतन्निरीक्षते । अज्ञा-
नचक्षुर्नोक्षते भास्वतः भानुमन्भव
त् ॥ वृहत्तमे । ब्रह्मचतुर्विधम्
यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भः २
ईश्वरः ३ तुरीयः ४ । इति भेदा-
त् ॥ अपिच । सत्त्वमानन्दमद्वयम-
मृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरं स-
र्वगं सर्वातीतं चिदेकरसदेशकालाप्र
परिच्छिन्नमपादमपिशीघ्रगमपाणि
च सर्वं ब्रह्म चक्षुरपि सर्वं दृष्टुं अशोच
मपि सर्वं श्रोतुं अचिन्त्यमपि सर्वं ज्ञा
सर्वं नियन्तुं सर्वं शक्तिसर्वेषामृष्टि-
स्थितिप्रलयकर्तृकिमपि वस्तु ब्रह्मे
ति वदन्ति ॥ तत्र शुद्धबुद्धिस्त्वभाव
इत्यौपनिषदा । १ । आदिविद्वा
न्सिद्धवदितिकापिला । २ । क्ते
शकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्मा-

बृह्म

शकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रदीतकीऽनु
 ग्राहकश्चेतिपातञ्जला । ३ । लोक
 वेदविरुद्धैरपिनिर्लेपं स्वतन्त्रश्चेतिम
 हापाशुपता । ४ । शिवकृतिशैवा
 पुरुषोत्तम इ० वैष्णवा । ५ ।
 पितामहकृतिपौराणिका । ७ ।
 यक्षपुरुषकृतियाज्ञिका । ८ । स
 र्वज्ञकृतिसौगता । ९ । निरावर
 णमितिदिगम्बरा । १० । उपाम्य
 त्वेनदेशितकृतिमीमांसका । ११ ।
 लोकव्यवहारसिद्धकृतिधार्वाका ।
 १२ । यावदुक्तोपपन्नकृतिनैयायिका
 । १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिन ।
 । १४ । कृतिकुसुमांजलि । ॥ वि-
 श्वेशे० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
 श्वाश्रये ॥ स एक एव सद्रूप सत्यो
 द्वैतपरात्पर । स्वप्रकाश सदापूर्ण
 सच्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्विकारोनि
 राधारोनिर्विशेषो निराकुल गु
 णातीत सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
 ग्बिभु । ॥ मूढ सर्वेषुभूतेषुसर्व
 व्यापीसनातन । सर्वेन्द्रियगुणा
 भास सर्वेन्द्रियबिबर्जित ॥
 लोकातीतोलोकहेतुरवाङ्मनसगो
 चर । सर्वेतिविश्व सर्वज्ञस्त नजा
 नातिकथन ॥ तदधीनजगत्सर्वत्रै
 लोके सचराचरम् । तदालम्बनत
 स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदजगत् ॥ तत्सत्य
 तामुपाश्रित्यसद्वृत्तातिपृथक्पृथक् ॥

बृह्म

तेनैवहेतुभूतेनवधजातामहेश्वरि
 कारणसर्वभूतानासएक , परमेश्व
 र ॥ लोकेषुमृष्टिकरणात्सृष्टाव
 ह्येतिगीयते । विष्णु पालयितादै
 बिसहस्राहन्तदिच्छया ॥ इन्द्रादयो
 लोकपाला सर्वतद्वशवर्तिन ।
 स्वेस्वेधिकारेनिरतास्ते शासन्ति-
 दाज्ञया ॥ त्व पराप्रकृतस्यपूज्यासि
 भुवनत्रये । तेनानार्याभिरुपेयतत्
 तद्विषययोजिता ॥ स्वस्वकर्मप्र
 कुर्वन्तिनस्वतन्त्रा कदाचन । यन्न
 याद्वातिवातोपिसूर्यस्तप्रतियज्यात् ।
 वर्षन्तितीयदा कालेपुष्यन्तितरवो
 वने । कालकालयतेकालेमृत्योर्मृ
 त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्योभगवा
 नतत्तत्तच्छब्दोपलक्षित ॥ सर्वेदे
 वाश्चदेव्यश्चतन्मया सुरवन्दिते ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्ततन्मयसकलजग
 त् । तस्मिँस्तुष्टे जगत्तुष्टु प्रीणिते
 प्रीणितजगत् । तदाराधनतोदेवि
 सर्वेषांप्रीयानभवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
 पेक्षेययथातद्गुणपञ्चबा । त्वय्यन्ति
 तदनुष्ठानात्तथासर्वमरादय ॥
 यथातर्चनादध्यानात्पूजनात्प्रप
 नात्प्रिये । भवन्ति तुष्टा सुदयस्त
 याजानीहिसुव्रते ॥ यदागच्छन्तिस
 रितोऽवशेनापिसरित्पतिम् । तथा
 चादौनिककर्माणि तदुद्देश्यानिपाव
 त्ति ॥ योयोयान्थान्थजैर्देवान्श

ब्रह्म

इयायद्यदाप्तये । तत्तद्ददातिसोध्य
 क्षस्तैस्तैर्देवगणै शिवे ॥ बहुनात्र
 किमुक्तं नतवायं कथ्यतेप्रिये । ध्येय
 पूज्य सुखाराध्यस्त बिनानानास्ति
 मुक्तये ॥ नायासोनोपवासश्चकाथ-
 क्ते शोनविद्यते । नैवाचारादिनिय
 मोनोपचाराश्चभूरिश ॥ नदिक्का
 लविचारोस्तिनमुद्रान्याससहति
 । यत्साधनेकुलेशानितबिनाकोन्य
 माश्रयेत् ॥ इतिश्रीमहानिर्वाणत
 न्त्वेसर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
 सदाशिवसबादेजीवनिस्तारोपायप्र
 ओत्तरद्वितीयोक्तासेपरब्रह्मवासनो
 पक्रम ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
 उवाच । ज्ञेयभवतितद्ब्रह्मसच्चि
 द्विश्चमयपरम् । यथातत्त्वस्वरूपेण
 लक्षणैर्ब्रह्मेश्वरि ॥ सत्तामात्रनि-
 र्बिशेषमबाङ्मनसगोचरम् । अस
 त्त्रिलोकौसङ्गानस्वरूप ब्रह्मण स्मृ
 तम् ॥ समाधियोगैस्तद्देव सर्ववस
 मदृष्टिभि । इन्द्रातीतैर्निर्विक
 ल्पैर्देहात्माध्यासबन्धितै ॥ यतो
 विश्व समुद्भूतयेनजातचतिष्ठति ।
 यस्मिन्सर्वाणिलीयन्ते ज्ञेयतद्ब्रह्म
 लक्षणै ॥ स्वरूपबुद्ध्यायद्देव तदे
 वलक्षणै , शिवे । लक्षणैरामुमि
 च्छूनाविहिततत्रसाधनम् ॥ इति-
 ॥ महानिर्वाणतन्त्रे तुशिवेनोक्तहि
 साधनम् । तत्तत्स्मादवगन्तव्य ते

ब्रह्मपुत्र .

ननि श्रेयसमवेत् ॥ वृहतिवर्द्धते
 निरशयमहत्त्वलक्षणवृद्धिमान्भवति
 । वृद्धिः । वृद्धिर्नोच्चेतिमनिन् । नु
 मोनस्याकारादेशश्च ॥
 ब्रह्मनालम । न० काश्याचक्रतीर्थस्य
 पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्याधस्ती
 र्थविशेषे ॥
 ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मणिनिष्ठं
 तौ ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप
 म् । कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वेननि
 वाण तदेव । कल्पितभावस्याधिष्ठा-
 नात्मकत्वात् ॥
 ब्रह्मनिष्ठ । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा
 त्कारे ॥ हित्वासर्वाणिकर्माणिके
 वलेऽव्ययब्रह्मणि । निष्ठातदेकपरता
 यस्यस ॥
 ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषदब्रह्म
 मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
 वेद्यब्रह्मात्मनावस्थितत्वे ॥
 ब्रह्मपत्रम् । न० पलाशच्छेदे ।
 टाककापत्ता इ० भा० ॥
 ब्रह्मपथ । पु० सत्यलोकस्थब्रह्मण
 प्राप्तिमार्गे ॥ गन्तव्यं नब्रह्मणोपल
 क्षितं पन्थाब्रह्मपथउच्यते ॥
 ब्रह्मपथी । स्त्री० पृश्निपथ्याम् ॥
 ब्रह्मपवित्र । पु० कुशे ॥ दर्भे ॥
 ब्रह्मपादप । पु० पलाशे ॥
 ब्रह्मपुत्र । पु० क्षेत्रविशेषे । नद्वि
 शेषे ॥ अमीचानन्दने । लौहित्ये

ब्रह्मबन्धू

॥ ब्रह्मण पुत्र ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥
मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्म
पुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभव खर ।
द्वतितल्लक्षणम् । अपिच । वर्णत
कपिलोय स्यात्तथा भनतिसारक
। ब्रह्मपुत्र सविज्ञे यो तो जायते मल
याचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥ सर
स्वतीनयाम् । शिखायाम् ॥ वारा
हीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपल-
ब्धिहेतुत्वात् । ब्रह्मण , सदाख्य
स्यपुरमिवपुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मकेम
हापुराणविशेषे ॥ यथोक्त देवीभाग
वते । तथाचायुतसङ्ख्याकपुराण
ब्रह्मसप्तकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ त्रैलो
क्ये ॥ ब्राह्मणानानिवासस्थाने ॥

ब्रह्मबन्धू । पुं० अधिष्ठिते । निन्द्य
विप्रे ॥ ब्राह्मणस्य निर्देशे ॥ ब्राह्म
णस्य बन्धवे ॥ ब्रह्मेव ब्राह्मणजाति,
बन्धुरस्य । ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य ब-
न्धुरेव० अनुष्ठानाभावादिति० जाति
ब्राह्मणो धिक्प्रियते ॥ ब्राह्मणा
न्वन्धू नव्यपदिशति न स्वयं ब्राह्मण
इत्यर्थः ॥

ब्रह्मबधू । स्त्री० वृत्तस्वाध्यायही
नायां ब्राह्मणजाती ॥ ऊङुतइत्यू

ब्रह्मयज्ञ

ङ् ॥

ब्रह्मभूत । पु० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्म
मैवभूत उच्यते ॥

ब्रह्मभूति । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सि हल्याम् ॥

ब्रह्मभूयम् । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे
। ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मस्त्वे
। ब्रह्मणोभाव । भुवोभाव इति
कथम् ॥

ब्रह्ममय । चि० ब्रह्मस्वरूपे ॥

ब्रह्ममीमासा । स्त्री० उत्तरमीमासाया
म । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे ।
वेदव्यासप्रणीते० वेदान्तत्वे न प्रसि
द्धे० ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्धभूत् । पु० शिवे ॥

ब्रह्ममेखल । पु० मुञ्जे ॥

ब्रह्मयज्ञ । पुं० विधिनावेदानाम
ध्ययने । विधिना शिष्याणामध्याप
ने ॥ अध्यापन ब्रह्मयज्ञः पितृ
यज्ञस्तुतर्पणमिति मनु० ॥ ब्रह्म
यज्ञरूपमिदं बहुवेदाध्ययनाशक्तौ०
सावित्रीमात्राध्ययनेनापि सिध्यती
त्याहमनु । अपासमीपे निय
तो नैत्येक विधिमास्थित । सावि
त्रीमप्यधौयैतगत्वारण्य समाहित
इति ॥ अत्रोक्त छन्दोगपरिशिष्टे । यश्च
श्रुतिजप प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स उच्यते ।
स चार्वाक्यतर्पणात् कार्यं पश्चाद्वा प्रा
तराहुते ॥ वैश्वदेवावसाने वा

ब्रह्मरात्रि

नान्यत्रर्त्तेनिमित्तकात् । ऋते
निमित्तकात् जलस्थतर्पणादिनि
मित्त विना ॥

ब्रह्मयष्टि । स्त्री० भाग्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका)। स्त्री०

ब्रह्मयष्टी ।) स्त्री० भाग्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनि । पु० ब्रह्मगिरौ ॥ ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री० कुरुक्षेत्रे सरस्व
तीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशे
षे ॥ तत्र ब्रह्मणा चत्वारो वर्णाः सृ
ष्टाः ॥

ब्रह्मरम्भम् । न० उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरात । पु० शुक्रदेवे ॥

ब्रह्मराक्षस । पु० भूतविशेषे ॥

यथा । स योगपतितैर्गत्वापरस्यै
वचयोषितम् । अपहृत्य च विप्रस्वभ
वति ब्रह्मराक्षस ॥ महादेवश्रृणु
विशेषे ॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा
यथा । मूर्खः स्त्रीकच्छपश्चैव वा
जीवधिरण्वच । गृहीतार्थं न मुच
न्ति पञ्चैते ब्रह्मराक्षसाः ॥ इ
ति ॥

ब्रह्मराति । पु० याज्ञवल्क्यमु
नौ ॥

ब्रह्मरात्रि । पु० ब्राम्हमुहूर्त्ते ॥

ब्रह्मरात्रि । पु० याज्ञवल्क्यमुनौ-

ब्रह्मलोक

॥ ब्रह्म० ज्ञान० राति० ददा
तिय । ब्रह्मोपपदाद्वाते स्त्रि
प् ॥

ब्रह्मरात्रि । स्त्री० ब्रह्मणो निशाया
म् ॥ सदैव सहस्रयोगेन भवति ॥

ब्रह्मरीति । स्त्री० पित्तलप्रभेदे ॥
राजरीती ॥ इ० रा० नि० ॥

ब्रह्मरूपम् । न० असत्यादिषु ॥
यथा । अस्ति भातिप्रिय रूपं नाम
चेत्यशपञ्चकम् । आद्यत्रयब्रह्म
रूपजगद्रूपततोद्भवम् ॥

ब्रह्मर्षि । पु० भृगवादिषु । ब्रह्म
णो मानसतनयेषु ॥ त्रयथा । भृगु
पुलस्त्यपुलहक्रतुमङ्गिरसतथा
। मरुचिन्दबमत्रिचवसिष्ठश्चैव
मानसान् । नवब्राह्मणद्वयैते
पुराणे निश्चयगताः ॥

ब्रह्मर्षिदेश । पु० कुरुक्षेत्रादिदेश
चतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रमत्स्या
श्च पञ्चालाशूरसेतकाः । एष ब्रह्म
र्षिदेशो वै ब्रह्मावर्त्तादनन्तरः ॥ ए
तद्देशप्रसूतस्य संकाशादयजन्मनः ।
स्वस्वचरित्रशिखेरन्पृथिव्यां सर्व-
मानवाः ॥

ब्रह्मलोक । पु० ब्रह्मणि ॥ लोकानलो
कः । ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः ॥

कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मणः कार्यस्य सद्भा
नि । ब्रह्मणो भुवने ॥ यथा । सत्य
स्तु सप्तमी लोको ह्यपुनर्भववासिना

ब्रह्मवनम्

म । ब्रह्मलोक समाख्यातोऽहप्र-
तीघातलक्षण ॥ इ० देवीपुराण-
म् ॥ अपिच । षड्गुणेन तपोलो-
कात्सत्यलोको विराजते । अपुन-
र्मारकायत्र ब्रह्मलोको हि स स्मृतः ।
अथार्थः । जनलोकापेक्षयैष षड्
गुणेन द्वादशकोट्युच्छ्रायेण तपोलो-
कानन्तरसत्यलोकः । न तु तपोलो-
कात् षड्गुणेनेति मन्तव्यम् । तथा स
त्यष्टाचत्वारिंशत्कोट्युच्छ्रायत्वेन ब्र-
ह्माण्डे तस्यावकाशाभावात् । सूर्या-
ण्डगोलयोरन्तः कोट्युच्छ्राय-
पञ्चविंशतिरिति श्रुकोक्तेः । सत्य-
लोका एव कक्षाभिदेन ब्रह्मधिष्ण्यात्-
परवैकुण्ठलोकादिज्ञेयम् । एवञ्च
भूतलादूर्ध्वपञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोट्यो भवति । सत्यलोका-
दूर्ध्वपञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयोद-
शकटाश्च द्वादशतिज्ञेयम् । अपुनर्मार-
का पुनर्मृत्युशून्या । धृतिवि-
ष्णुपुराणे २ अंशे ७ अध्यायः ॥

ब्रह्मवदनम् । न० ब्रह्मोद्ये ॥ ब्रह्मवेद-
स्तस्य वदनम् । वदः सुपिकथयतीति
भाविष्यत् ॥

ब्रह्मवद्या । चि० ब्रह्मोद्यायाम् ॥ टा-
पः ॥

ब्रह्मवनम् । न० ससाररूपे ॥ ब्रह्मणो
जीवरूपस्य भोग्यवननीयसमञ्जनी-
यम् ॥

ब्रह्मवित्

ब्रह्मवर्चसम् । न० ब्राह्मणस्य० वृत्ताऽध्य-
यनर्हः । वेदाध्ययनतदर्थज्ञाना-
दिप्रकर्षकृते तेजसि ॥ ब्रह्मणो वेद-
स्य तपसो वा० वर्चः ब्रह्महस्तिभ्या
वर्चसवत्यच् ॥

ब्रह्मवर्चसी । पु० वृत्तस्वाध्यायनिमि-
त्ततेजो ब्रह्मवर्चसमत्तदुतिः ॥

ब्रह्मवर्चस्यम् । चि० ब्रह्मवर्चसो नि-
मित्ते ॥ ब्रह्मवर्चसस्य० निमित्तस्य
योगः उत्पातोऽऽत्मा ॥ ब्रह्मवर्चसा-
दुपसङ्ख्यानमिति यत् ॥

ब्रह्मवर्चस्वी । पु० श्रुताध्ययनसम्पत्ति-
कतेजोयुक्ते ॥

ब्रह्मवर्चनम् । न० ताम्ने ॥

ब्रह्मवादः । पु० वेदपाठे । श्रुतादा-
ने ॥

ब्रह्मवादी । चि० मुक्तेः । वेदान्तिनि ॥
वेदार्थज्ञः ॥ ब्रह्मणिवदितुमवस्थातु-
शीलमस्य । वदः । सुप्यजाता विद्य-
न्ते ॥ ब्रह्मणिवद्वृत्तिणिनि ॥ वेदव-
क्तरि ॥

ब्रह्मवादिनी । स्त्री० गायत्रयाम् ॥ सै-
त्र्येयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुशील-
मस्याः । णिनि । डीप् ॥

ब्रह्मवित् । पु० वेदार्थाभिज्ञे । परमा-
र्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवति-
ः अकर्मणि ॥ ब्रह्मवेदवेदार्थस्वय-
यावद्वृत्तिर्विन्दते वा । विदज्ञाने
विदलूलाभावात् । क्तिप् ॥ प्रसन्नेन्द्रि-

ब्रह्मवित्

यप्रहसितवदनश्चनिश्चिन्त कृता-
र्थोब्रह्मविद्भवतीति० भाष्यम् ॥ अ-
स्यमाहात्म्यं स्मृतं यथा । यद्येको
ब्रह्मविद्भुङ्क्ते जगत्तत्पर्ययतेऽखि-
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदेदेयं यद्यस्ति
वस्तुकिञ्चनेति ॥ अस्यलक्षणम् । नि-
यतलक्षणं किञ्चिन्नञ्चास्तिब्रह्मवेदि-
न ॥ रागीकश्चिद्विरक्तोऽन्य क्रु-
होऽन्य शान्तिमान्पर । प्रारब्ध-
भोगनानात्वात्कथं लक्ष्मनियम्यते
॥ देहिन्द्रियमनोबुद्धिधर्मानिषोत्त्वय-
त्तं । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्वैलोक्यतेकथम् ॥ सर्वस सारभा-
वोऽन्यथा लक्षणं तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैव स्यात्सुषुप्ते व्यभिचारत
॥ ननु ज्ञानात्पूर्वं यत्साधनममानि-
त्वादि० तत्सर्वं भूर्ब्रह्म ज्ञानिलक्षणमि-
तिसम्प्रदायविद ० नतदन्यथयि-
तुयुक्तमतञ्चाह । शोभतेऽष्टधानाना-
लक्ष्मैतन्नविवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिका श्रद्धालव सन्तोऽपि दुष्येय-
लक्षणमाचक्षते० तत्सर्वं व्यवहार-
म्यैव न तदतीतस्यैवार्थं । तर्हि-
व्यवहारातीतस्य किं लक्षणमिच्छा-
ङ्क्यं० ब्राह्मणलक्षणमेव तल्लक्षण-
मिच्छाह । वेद्यानुरोधतोऽस्मा-
द्युच्यते लक्ष्म तद्विद ॥ भावाभावोभ-
यधु सिब्रह्मवेद्यतत श्रुति । येनेह गे-
वतेनेति लक्षणं तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र

ब्रह्मवृत्ति

अयादृक्तादृगेव भवेद्विद्वान्निबोधत
। बोधो तोलक्षणं तस्य बोधश्च स्वात्म-
साक्षिक इति ॥ तस्य विष्णु स्वरूप-
त्वं बोध्यम् । ज्ञानीत्वात्मैव मे मतमि-
ति भगवद्ब्रवीत् ।
ब्रह्मविद्या । स्त्री० वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणो वेदत्रयस्य० विद्याशिक्षादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाग-
तधनं शान्तो ब्रह्मविद्यापरायण ।
स्वधर्मपालको नित्य सोऽमृतत्वाय क-
ल्पते ॥ परविद्यायाम् ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा० तदयथावेद्यते० सा ब्रह्मविद्ये-
ति भाष्यकारा ॥
ब्रह्मविदुः । पु० वेदपाठकाले मुख-
निर्गतविन्दौ ॥ ब्रह्मणो विदुः ॥
ब्रह्मविदुक् । पु० ब्रह्मविन्दौ ॥
ब्रह्मबीजम् । न० प्रणवे ॥
ब्रह्मवृत्त । पु० किशुके । पलाशवृ-
क्षे । पलाशो ब्रह्मरूपधृतिपद्म
पुराणोक्ते ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृत्त ॥ परमात्मनाऽधिष्ठिते० स
सारवृत्ते ॥
ब्रह्मवृत्ति । स्त्री० ब्राह्मणस्य जीवनो-
पाये ॥ यथा । स्वदत्तापरदत्तावा ब्र-
ह्मवृत्तिं हरेत्तु य । षष्ठिवर्षसह-
स्राणि विष्ठाया जायते कृमिरिति ॥
पूर्णवृत्तौ ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । ये तु वृत्तिं विहायैना ब्रह्मा-
ख्यापावनीं पराम् । ते तु वृत्तैव जीव-

ब्रह्मसंहिता

न्तिपशुभिश्चममानरा ॥
 ब्रह्मवेद । पु० ब्रह्मज्ञाने
 ब्रह्मवेदि । स्त्री० देशविशेषे य
 था । ब्रह्मवेदि करुणे च पञ्चरा
 मद्भूदान्तरमितिष्टेमचन्द्र ॥
 ब्रह्मवैवर्तम् । न० अष्टादशमहापु
 राणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अ
 ष्टादशमहस्रस्रब्रह्मवैवर्तमीप्सित
 म् । सर्वेषाञ्चपुराणानासारमेववि
 दुर्बुधाः ॥
 ब्रह्मशल्य । पु० सोमवल्के । बबू
 र० ब्र० भा० । इतिरत्नमाला ॥
 ब्रह्मशासनम् । न० ब्रह्मविचारगू
 ढे । धर्मकीलकी । ब्रह्मशास्त्रा
 याम् ॥ पञ्चविशेषे ॥
 ब्रह्मसंस्थ । पु० मुख्यपरिव्राजि
 । ब्रह्मणिसम्यक्स्थिते । निबृ
 त्तसर्वकर्मतत्त्वाधने० परिव्राज्य
 त्याग्रमिणि० परमहंसे ॥ ब्रह्म
 णोपरमात्मनि० सम्यगव्यभिचारि
 णिस्थितिर्निष्ठा यस्य परब्रह्मसा
 ज्ञात्कारवत् स ॥ निबृत्तकर्मा
 भिक्षुकएवब्रह्मसंस्थइतिभाष्य
 म् ॥
 ब्रह्मसंस्पर्श । पु० ब्रह्मतादा
 त्म्ये ॥
 ब्रह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धा
 न्तसङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्याय
 शतसम्यग्नाभगवद्ब्रह्मसंहिता ।

ब्रह्मसुवर्चला

कृष्णोपनिषदामारं सञ्चिताब्र
 ह्मणादित ति जोऽगोस्वामी ॥
 ब्रह्मसंभवम् । न० अध्यापनं ॥ आ
 त्मनोविचारे ॥ यत्रसमानाएवब्र
 ह्मवादिनोवक्तृश्रोतृभारं नब्रह्म
 मीमासन्ते तद्ब्रह्मसंभवमित्युच्य
 ते ॥
 ब्रह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभाया
 म् ॥ सभाविशेष ॥ यथा । यस्मि
 न्देशे निर्मादन्तिविप्रार्षदविदस्त्र
 य । राज्ञश्चाधिकृतोविद्वान्ब्र
 ह्मण्यस्तासभाविदु । ब्रह्मण
 सभ वसभा ॥
 ब्रह्मसंभव । पु० द्विपृष्ठनामक
 जैनविशेषे ॥
 ब्रह्मसंर्ष । पु० संपर्कविशेषे ।
 हलाहले ॥
 ब्रह्मसात् । अ० ब्रह्माधी
 ने ॥
 ब्रह्मसायुज्यम् । न० ब्रह्मत्वे ॥
 युनक्ति । युजिर् । इगुपधे
 तिक । युजेनसह । तेनसहेति
 बहुव्रीहि । बोधसर्जनस्येतिसहस्य
 स । यद्वा । योजनयुक् । सम्पदा
 दित्वात्किप । सहयुजा । सयुजस्य
 सयुजोवाभाव । ब्राह्मणादित्वा
 त्प्यञ् । ब्रह्मण्यसायुज्य ॥
 ब्रह्मसावर्णि । पु० दशमेमनौ ॥
 ब्रह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

ब्रह्मस्ते यी

प्रभेदे । द्रव्यतित्ताकषायोष्णासराह
क्षालघु कटु । निहन्तिकफपित्ता
स्रग्वासकासारुचिशहान् ॥ विस्फो
टकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कमिपाण्डु-
ता ॥

ब्रह्मसू । पु० । भक्षकेतौ । काम
देवे ॥ अनिरुद्धं । उषापतौ ॥ ब्रह्म
मतप सुवृत्तिचालयति । षूप्ते रणे
। अन्येभ्योपीतिक्लिप् । इतिकाम
पक्षे ॥ अनिरुद्धपक्षेतु । ब्रह्माण
सूतवान् । कल्पान्तरे किलानि
रुद्धमूर्त्तेर्भगवतोब्रह्माजात ॥
तथाचब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात्
ततोब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भव ॥
इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० । यज्ञसूत्रे । पवित्रे
। यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्र ॥ ब्रह्म
सूच्यते० एभिर्निरतिव्याख्यातार
॥ तटस्थलक्षणपरिषूप्पनिषदाक्ये
षु ॥

ब्रह्मसूनु । पु० । इच्छाकुव शोद्भव
राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्ते यी । त्रि० । आचार्यानुमति वि
नायेनकेनापिप्रकारेणवेद गृह्या
ति । यथाहमनु । ब्रह्ममयस्त्वमनु
ज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् । सव
ब्रह्मस्ते यसंयुक्तो नरक प्रतिपद्यतइ

ब्रह्महा

ति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० । ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥
तद्वरणे दोषोयथा । ब्रह्मस्व वागुरु
स्व वादेवस्व वापियोहरेत् । सकृत्त
घ्नद्वितिज्ञेयोमहापापीचभारते ॥
अबटोदेवसेतसोपियावदिन्द्रशत
शतम् । ततोभवेत्सरापीतिस्तत
शूद्रस्तत शुचिरितिब्र० वै०
पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० । ब्राह्मणबधे । ब्रा
ह्मणस्यहननजन्ये महापातकविशे
षे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलके
व्यापारे ॥ सचव्यापार साक्षाद
न्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादि
निमित्त कार्यकस्यापि तदुद्देशेन
ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव
स्रग्वासतोयस्यब्राह्मणहन्तृत्वप्रती
यते० सएवब्रह्महन्तेतिज्ञेयम्
॥ ब्रह्मणोहननम् । जन०
० । हनस्तचेति० हन्तेर्भावेक्यप्०
तकारश्चान्तादेश ॥ चन्द्रतप्तसमु
त्कर्षेराजगामिचपैशुनम् । गुरोस्त्रा
लीकनिर्वन्ध समानिव्रह्महृत्य
येतिमनु ॥ निद्राभङ्ग कथा
च्छेदोदम्यत्यो प्रीतिभेदनम् । शि
शुभादविभेदश्चब्रह्महत्यासम स्मृ
तमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पु० । ब्रह्मघ्ने । ब्राह्म
णबधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ठा

ब्रह्माणी

णागोजाविमृगपक्षिणाम् । चण्डा
लपुक्कसानाञ्च ब्रह्महायोनिमृच्छ
ति ॥ ब्रह्माण ब्रह्मवाहृतवान्
। हन० ब्रह्मभूणवृक्षे षुक्तिप् ॥
ब्रह्महानभवत्यन्यो ब्रह्महावृष
लीपति । यस्तस्यामाहितोगर्भं
सतेन ब्रह्मणो हत ॥

ब्रह्महृतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग
तयज्ञविशेषे । नृयज्ञे । अतिथि
पूजने ॥

ब्रह्माक्षरम् । न० प्रणवे ॥

ब्रह्माद्यभू । पु० क्रतुपथौ । घोट
के ॥

ब्रह्माञ्जलि । पु० वेदपाठका
लाञ्जलौ । अध्ययनस्यादावन्ते च
गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वके ऽञ्जलौ ॥
ब्रह्मारम्भे ऽवसाने च पादौ याज्ञौ
गुरो सदा । स ह्यहस्तावध्येय
सहिव्रह्माञ्जलि स्मृत इति म
नु० ॥

ब्रह्माणी । स्त्री० ब्रह्मण पत्न्या
म् ॥ ब्रह्माणमणतिकीर्त्तयति ॥
अणशब्दे । कर्मस्थान् । डीप् ॥
यदा । ब्रह्माणमानयति० जीव
यति । अनप्राणने । श्यन्तात्कर्म
स्थानि० शेरनिटीति णिलोपे० टि
ड्ढेति डीप्० पूर्वपदातिशब्दे
च० ब्रह्माणीति रूपसिद्धिः । अ
न्यथा ब्रह्मवरुणे तिस्रश्च ब्रह्मनृशब्द

ब्रह्मानुभव

स्य गीठाभावादानुगनुपपन्न एव ।
दुर्गायाम् ॥ ब्रह्माणीव ह मजन
ना ब्रह्माक्षरपरामर्ते ति देवीपुरा
णम् ॥ रेणु कानामगन्धद्रव्ये ॥ रा
जरीती । पित्तलविशेषे ।
ब्रह्मागडम् । न० भुवनकोषे । वि
श्वगोलके । चतुर्दशलोका स्था
वरणभूतलोका लोकपर्वततटाश्च
पृथिवीतटाश्च समुद्रै सहिता ब्र
ह्मागडमित्युच्यते ॥ अथ ब्र
ह्मागडगोलमाह भास्कराचार्य
। भूभूधरत्रिदशदानवमानवाद्याये
याश्च धिष्ण्यगगने चरन् क्रकक्षा
। लोकव्यवस्थितिरुपयुपरिप्रदिष्टा
ब्रह्मागडभागडजठरे तदिदं सम
स्तमिति ॥ द्वादशैव सप्तसाणिव
ह्मागडश्च शताधिकमित्युक्तं स्या
कैमहापुराणविशेषे । महादान
विशेषे ॥

ब्रह्मागडकपालम् । न० योजनार्बुद
कोटिर्विस्तृते ॥

ब्रह्मात्मभू । पु० अश्वे ॥

ब्रह्मादनी । स्त्री० ह सपद्याम् ॥

ब्रह्माद्रि । पु० गिरिविशेषे ॥

ब्रह्माद्रिजाता । स्त्री० गोदावर्या
म् ।

ब्रह्मानुभव । पु० अविषयतयैव
विषयान् परत्तचित्सुखं रणे ॥ ब्र
ह्मणोऽनुभव ॥

ब्रह्मासनम्

बृह मापेत । पु० माघमासेसूर्य
निकटस्थितराक्षसे ॥

बृह्मारण्यम् । न० वेदपाठभूमौ
॥ वनवि० ।

बृह्मार्पणम् । न० बृह्मर्पणिसम
र्पणे ॥ तत्प्रकारउक्त कूर्मपु
राणे यथा । बृह्मणादौयते देय
बृह्मणे सम्प्रदीयते । बृह्मैव
दोयते चेति बृह्मार्पणमिदं पर
म् ॥ नाह कर्त्ता सर्वमेतद्बृह्मै
व कुर्वते तथा । एतद्बृह्मार्पण
म् प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
प्रीणातु भगवानौश कर्मणानेन
शाश्वत । करोतिसतत बुद्ध्या
बृह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वाफला
नासन्त्यासप्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्म
णामेतदप्याहुर्ब्रह्मार्पणमनुत्तम
मिति ॥

ब्रह्मावर्त । पु० देशवि० । तपोवटी ॥
सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्
। तदेव निर्मितदेश ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्ष
ते ॥ तीर्थविशेषोय ॥

ब्रह्माश्रम । पु० ब्रह्मज्ञानसाधनीभू
तेमन्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ॥
ध्यानप्रत्ययैकतानताच० योगश्चित्त
वृत्तिनिरोधश्चतयोरासनम् ॥ यद्वा ।
ध्यानस्ययोगउपाय ० ध्यानमेवयो
गोवा । तस्यासनमित्यर्थ ॥ ब्रह्म

ब्रह्मीघृतम्

ण सम्बन्धिआसनम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० बृह्मस्वरूपास्त्रे ।
ब्राह्मे ॥

बृह्मास्त्रविद्या । स्त्री० वगलासुख्याम्
। पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठ । त्रि० बृह्मविदि ॥ अति
शयेन बृह्मवान् । मतुवन्ताद्बृह्म
शब्दादिष्ठन् । विन्मत्तोलुङ्गिति मतु
पोलुक् । नस्तद्धितइति टिलोप ॥
बृह्मिष्ठा । स्त्री० दुगायाम् ॥ बृह्मि
ष्ठावेदमाहत्वाद्गायत्रीचरणायजा ।
वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारि
णी ।

ब्रह्मी । स्त्री० फञ्जिकायाम् ॥ शाक
विशेषे । मत्स्याद्याम् । सुरमाया
म् ॥ पङ्कगडकमत्स्ये ॥

बृह्मीघृतम् । न० औषधविशेषे ।
सारस्वतघृतमिति ख्याति ॥ यथा ।
समूलपत्रामुत्पाद्य ब्रह्मीप्रक्षाल्य वा
रिणा । उलूखलेक्षोदयित्वा रसवस्त्रे
ण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणे तस्मिन्
घृतप्रस्थविपाचयेत् । हरिद्रामाल-
तीकुष्ठ वृहती सहरीतकी ॥ एतेषा
मलकैर्भागैः शेषास्तु कार्ष्णिका स्मृ
ता । पिप्पल्योथविडङ्गानि सैन्धव
शर्करावचा ॥ सर्वमेतत्समालोढ्य
शनैर्मृद्वग्निना पचेत् । एतत्प्राशित
मात्रेण वाग्विशुद्धिं प्रजायते ॥ स
प्तरात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

ब्राह्म

अर्हं रात्रप्रयोगेण स्वरो भवति कौलि
क ॥ मासमेकप्रयोगेण भवच्छ्रु
तिधरो नर । पञ्चगुल्मान् प्रमेहाश्च
कासपञ्चविधजयेत् ॥ बन्ध्यानाञ्चैव
नारीणामनराणामल्परेतसाम । घृत
सारस्वतनामबलवर्णवपुः प्रदामिति
चिकित्सारत्नसङ्ग्रह ॥

ब्रह्मोद्यम् । त्रि० ब्रह्मणोवेदस्यवदने
। ब्रह्मवद्ये ॥ वद मुपिक्वप् ॥
ब्रह्मोद्याश्चकथा कुर्यात्पितृणाम्
तदीप्सितम् ॥

ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदगुह्ये ॥

ब्रह्मोपनिषत् । पु० पलाशवृक्षे ॥

ब्रह्मादनम् । न० यज्ञेऽहस्विगृभ्योर
त्तेऽन्ने ॥

ब्राह्म । पुं० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ विवाह
विशेषे । वरमाहययथाशक्त्यलङ्कृता
या कन्यायादाने , यथा । आच्छा
द्यचार्चयित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम्
। आहूयदानकन्यायाब्राह्मोधर्म
सञ्च्यते ॥ जननचापिमरण-
शरीराणाययासकृत् । दानत
थैवकन्यायाब्राह्मोवाह सकृत्सक
त् ॥ ब्रह्मण्यद्वायम् । नतुब्रह्म
देवतात्त्वविवाहस्यसम्भवति ॥ ना
रदे ॥ न० ॥ मानसेसरसि ॥ ब्रह्म
तीर्थे ॥ अङ्गुष्ठमूलस्यतलेब्राह्मन्तीर्थ
प्रचक्षते ॥ अनेनद्विजस्याचमन य

ब्राह्मण

था । अस्तर्जानुशचीदशउपविष्ट
उदङ्मुख । प्राग्वाचाहमेणतीर्थेन
हिजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ अगुष्ठोत्तर
तोरखायापागेर्देक्षिणस्यच एतद्
ब्राह्ममितिख्याततीर्थमाचमनायवै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादेवताऽस्य । सास्यदेवतेत्य
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधु ॥ तस्यै
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्विद्वतिटिलोप
ब्राह्मण । पुं० प्रथमत्रये सत्त्वप्रधाने
हिजाती । अयजन्मानि । भूदेवे ।
ताडवे । विप्रे । वक्रज । वर्षण्येष्ठे
। षट्कर्मणि । हिजोत्तमे । हिजे ॥
ब्राह्मणोजङ्गमामूर्ति श्रोविष्णो प-
रमात्मन । अतएवहिविख्याता
भदेवास्ते महामते ॥ राज्ञोब्राह्मण
पितृवन्मान्यउक्तोमनुना । ब्राह्मण
दशवर्षन्तुशतवर्षन्तुभूमिपम् । पिता
पुत्रीबिजानीयात्ब्राह्मणस्ततयो .
पितेति वचनात् ॥ छात्याकुलेनव-
सेनखाध्यायेनश्रुतेनच । एभिर्द्युक्ती
हियस्तिष्ठेन्नित्य सद्विजउच्यते ॥ इ०
वज्रपुराणम् ॥ अपिच । तप . श्रु
तञ्च जोनिश्चएतद्ब्राह्मणकारकम् ।
तप श्रुताभ्यायोहीनोजातिब्राह्म
णएवस' ॥ अविदुषीब्राह्मणस्यापू
ज्यत्वयथा । अविद्वान्ब्राह्मण कोपि
नैवपूज्य कदाचन । आहारादधि
कानैवदेयमूर्खायकर्हिचित् इतिभाग

ब्राह्मण .

वतम् । ब्राह्मणस्य तु देहो यनकामार्था
 यजायते । इह क्लेशाय तपसे प्रेत्य त्व
 नुपमसुखमिति भारते मोक्षधर्मे पाव
 काध्ययनाध्याय । १४५ ॥ अस्य
 वर्जनीयानि कर्मणि ह्यहो नारद ।
 । ज्याकर्षणश्च निवर्हणश्च कृषिर्वर्णि
 ज्यापशुपालनञ्च । शुश्रूषणश्चापि-
 तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमब्राह्मण
 स्य ॥ राजप्रीत्य कृषिधनजीवनञ्च
 वणिज्यया । कौटिल्य कौलटीयच
 कुषीदं च विवर्जयेत् ॥ शुद्धो राजन्
 समवति धर्मापितो दुराचर । वृषलीं
 रमते यस्तु पिशुनो नर्तनस्तथा ॥ या
 मप्रेष्यो विकर्माचयो द्विजश्चरितश्च्यु-
 त । वेदानपि जपन् शुद्धै सम
 सपरिकीर्तित ॥ कृत्येषु वर्जनीयो
 सो वैदिकतान्त्रिकेऽपि च । निर्मर्यादे
 चाशुचाक्रूरवृत्तौ । हसात्मकेत्युक्तध-
 र्मेऽब्रह्मन् । हव्यञ्चकव्य च न देयमेव दा-
 नच दत्त विफलमवेदिति ॥ ब्राह्मणो
 क्षत्रिया वैश्यासु ब्राह्मणाज्जातो ब्रा-
 ह्मणाज्जातो ब्राह्मण । यथा ।
 ब्राह्मण्या ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मण
 स्यान्न सशय । क्षत्रियायास्तु य
 पुत्रो ब्राह्मण सोऽप्यसशय ॥ क्ष-
 त्रियाया यथैव स्याद्वै श्यायामपि चैव
 हीति महाभारते दानधर्म ॥ ब्र-
 ह्मणोऽपत्यम् । तस्यापत्यमित्यण् ।
 अन्निति । टिलोपीन ॥ यद्वा । ब्रह्

ब्राह्मण

म० वेद । तदधीते वेदवा तदधीते
 तद्वेदेत्यण् ॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ
 तत्वे ० ब्रह्मविदि ॥ यन्न सन्त न चा-
 सन्त न श्रुत न बहुश्रुतम् । न मुह्यन्त-
 न दुर्वृत्त वेदकश्चित्सत्राह्मण ॥
 गूढधर्माश्रितो विद्वान् अज्ञातचरित
 चरेत् । अन्धवज्रडवज्ञापि मूकव-
 ज्ञमही चरेत् ॥ न क्रुध्यन् ब्रह्मण्ये च
 मानितो मानितश्च य । सर्वभू-
 तेष्वभयदस्त देवा ब्राह्मणविदु ॥
 अनाशिपमनारम्भ निर्ममस्कारम-
 स्तुतिम् । अक्षीण क्षीणकर्माण
 तदेवा ब्राह्मणविदु ॥ अक्षीण
 पूर्णम् ॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्त्री
 र्यशायिनम् । बाह्यपधानीयशान्त
 तदेवा ब्राह्मणविदु ॥ येन केनचिदा-
 ष्छन्नो येन केनचिदाशित । यत्र क-
 चनशायी च तदेवा ब्राह्मणविदु ॥
 कन्याकौपीनवासास्तुदण्डधृग्धान्य
 तत्पर । एकाकीरमते नित्यतदेवा
 ब्राह्मणविदु ॥ यो हेरिवगणाज्ञौ
 त सन्मानान्नरकादिव । कुण्ठा
 दिवय स्त्रोभ्यस्त देवा ब्राह्मणविदु ॥
 येन पूर्णमिवाकाशमवत्ये केन सर्वदा
 । शून्य यस्य जनाकीर्णं तदेवा ब्राह्मण
 विदु ॥ सन्यासिनि ॥ अमौ नञ्चमौ
 नञ्च निर्विद्याय ब्राह्मण इति श्रुति ।
 ब्राह्मणोऽब्रह्मवाक्यार्थ साक्षादित्या-
 दित्यण् । ब्राह्मण्य गौणमन्यस्य-

ब्राह्मणप्रिय

ब्रह्मबोधार्हजन्मन । विप्रजन्मनो
 ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दी
 गौण । विदुषिमुख्यद्वयर्थ ॥ ब्रह्म
 णोवेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
 ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
 मूहे ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
 वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनअनुवा
 दवचनत्वेनचत्रिधास्मृत ।
 ब्राह्मणक । पु० आयुधजीविब्राह्म
 णानादिशे ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसङ्गा
 यांफन् ॥
 ब्राह्मणकीय । चि० ब्राह्मणकीजाते
 ॥ ब्राह्मणकीनामजनपद० यत्र
 ब्राह्मणाआयुधजीविन० तत्रजात
 । छ० ॥
 ब्राह्मणचारण्डाल । पु० ब्राह्मण्या
 शूद्राज्जाते ॥
 ब्राह्मणधनम् । न० ब्राह्मणानासमता
 दिरूपेवित्ते ॥ नैतादृशब्राह्मणस्या
 स्तिवित्तयथैकतासमताभक्त्यताच ।
 शीलस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवत-
 त्ततश्चोपरम क्रियाभ्य । ब्रह्मस्ते ॥
 ब्राह्मणप्रिय । पु० नारायणे० भग
 वति० वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रिय ।
 ब्राह्मणा । प्रियाअस्यवा । वृन्तश
 पन्तंपरुषवदन्तयोब्राह्मणनप्रणमेत्य
 याहम् । सपापकृद्ब्रह्मदवास्मिदग्धो
 बभूवदण्डजनचास्मदीयः ॥ इति
 भगवद्वचनम् ॥ अपिच । अदेवदेव

ब्राह्मणहित

कीदेवीवसुदेवादजीजन्त । भौमस्य
 ब्रह्मणोगुप्त्यैदीप्तमग्निरिवारणिरि
 तिभारतम् ॥
 ब्राह्मणब्रुव । पु० जातिब्राह्मणे ।
 जातिमात्रोपजीविब्राह्मणे । योब्रा
 ह्मण क्रियारहितआत्मानब्राह्
 मणब्रवीतिसङ्गत्यर्थ ॥ यथा । वि-
 प्र० सस्कारयुक्तो नित्य सन्धादिक
 र्मेय । नैमित्तिकानुनोक्त्याद्ब्राह्
 मणब्रुवउच्यते ॥ युक्त स्यात्सर्वसस्का
 रैर्विजस्तुनियमवृत्ते । कर्मकिञ्चि
 ज्ञकुरुतेवेदोक्त ब्राह्मणब्रुव ॥ गर्भा
 धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
 नकर्मकज्ञचाधीतेसञ्ज्ञेयो ब्राह्मण-
 ब्रुव ॥ अध्यापयतिथ शिष्यान्
 नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिस
 स्कारैर्युत स्याद्ब्राह्मणब्रुव ॥
 इति ॥ तस्मैदानेकलविशेषोयथा
 । सममब्राह्मणेदानद्विगुण ब्राह्म
 णब्रुवे । अधीतेशतसाहस्रमनन्त वेद
 पारगे ॥ इ० मनु० ॥
 ब्राह्मणयष्टिका । स्त्री० फल्लिकायाम्
 । पद्मायाम् । भाग्याम् । ब्राह्मणे
 टी० इ० भा० भारङ्गी० इ० च० ॥
 ब्राह्मणयष्टौ । स्त्री० अङ्गारवल्ल्याम् ।
 बालियशक्ति । भाग्याम् ॥
 ब्राह्मणहित । चि० ब्राह्मणस्य
 हितकारिणि । ब्रह्मण्ये ॥ यद्ब्रा
 ह्मणस्यकुशल तदेवसत्तवदेत् ।

ब्राह्मण्यम्

तूष्णीमासीतनिन्दायाकुर्वन्भैषज्य
मात्मन ॥

ब्राह्मणाच्छ सी । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानि श सति ।
ब्राह्मणाच्छ सिन उपसङ्ख्यानमित्य
लुक् । द्वितीयाथे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अथ शब्दच्छादस ।
ब्राह्मणाच्छ सिन छन्दसीत्युपस-
ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छ सीयम् । न० ब्राह्मणाच्छ-
सिन ऋत्विग्विशेषस्य कर्मभावयो
। होत्राभ्यच्छ ॥

ब्राह्मणायन । पु० शुद्धसन्तानजिविप्रे
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्य
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा-
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्राह्मणद्वयम् । तस्ये
दमित्यण । शार्ङ्गवादिच्वान्ङौ
न् ॥ फल्लिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥
वरव्याम् ॥ पिपीलिकाभेदे । स्यू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुच्छिकाख्य
जन्तौ । ब्राह्मणी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण-
स्य कर्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणा
दिभ्य कर्मणि च तिथ्यञ् ॥ ब्राह्मण्य
बहुभिरवाप्यते तपोभिस्तत्त्वबुध्वानर
तिपरेण हिलितव्यम् । स्वाध्यायितप-

ब्राह्मावधूत

सिदमेच निच्युक्त क्षेमाथी कुश
लपर सदायतस्वतिभारतेशान्तौ
मोक्षधमे पावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि
त्यवाख्यमौनानि श्रवणादीनि तैरय
म् । भवति ब्राह्मणस्तच्च ब्राह्मण्य ब्रह्म
रूपता ॥ विप्रवन्दे ॥ ब्राह्मणानास
मूह । ब्राह्मणववाडवाद्यन् ॥
चि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणे षु हित
। यत् ॥ ब्राह्मणेभ्यो हितोवा ॥
ब्राह्मण्य । पु० त्वणप्रभेदे । मुञ्चे ।
दृढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्त्त । पु० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डद्वये ॥ ब्राह्ममुहूर्त्तमाह-
पितामह । रात्रेऽपश्चिमेयामेमु
हूर्त्ती ब्राह्म उच्यते । पश्चिमेयामे शेषा
र्द्धप्रहर । शेषार्द्धप्रहरे ब्राह्मो मुहूर्त्त
इति मदनपारिजातात् । तत्रापि
सूर्योदयात् प्रागर्द्धप्रहरे द्वौ मुहूर्त्तौ
० तत्राद्यो ब्राह्म ० द्वितीयो रौद्र
॥ ब्राह्मश्चासौ मुहूर्त्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्त्तः ॥ सतु ० एकमनुस्थिति
काल । दैविकाना युगानां तु सह
स्र ब्रह्मणो दिनम् मन्वन्तर तथै-
वैक तस्य भागश्चतुर्दश इति लिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूत । पु० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकाये ब्राह्मणचर्चियाद
य । गृहाश्रमे वसन्तोऽपि क्षीयास्तौ
यतथ प्रिये ॥

ब्राह्मी

ब्राह्मणोराच पु० ब्रह्मणोदिनयामि
न्यो । द्वयोर्देवयुगमहस्यो ॥ दे
वो षष्ठ्यधिकैस्त्रिभिरहोराचण-
तैर्दिव्य वर्षम् । तैर्द्वादशभि म
हस्त्रैर्मानुष चतुर्युगम् । तच्चदे
वानामेकयुगम् । तत्सहस्र ब्रह्मणो
दिन भूतानाम्स्थितिकाल । ताव
त्त्यवरात्रि प्रलयकाल ॥ ब्राह्म-
स्थासावहोराचश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । मरस्त्व्या
म् ॥ दुर्गायाम् ॥ अष्टमातृकान्त-
र्गतमातृकाविशेषे । ब्रह्मण्य श-
क्ती ॥ शाकप्रभेदे । हिलमोचिका
याम् । हिलि चा० इ० गौ० दे० भा०
॥ फल्लिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे
॥ वाराहीकन्दे ॥ महाज्योतिष्म
त्याम् । बडौमालकङ्गुनी० इ० भा०
॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडकी ॥
स्नानान्नाप्रसिद्धायामहोषध्याम् ।
सोमगन्धायाम् । सौम्यलतायाम् ।
मण्डूकमातरि । मेधायाम् । ब्रा-
ह्मीहिमासरातिक्त नक्षत्रे ध्याच
शीतला । कषायामधुरास्वादुपाका
युष्यारसायनी ॥ स्वर्गस्मृतिरदाकु
ष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । त्रिषशो
यद्वरहरीतद्वन्मण्डूकपरिणी ॥ मत्
स्यास्याम् । मच्छेष्टी० कृष्णमकरिया०
इ० प्र० पुष्पशायी ॥ ब्रह्मण्यद्वयम्
। तस्येदमित्यण् । ब्राह्मीजाता

व्रीहि

मितिटिलोपिटिडटिडोप् ॥
ब्राह्मीकन्द । पु० वाराहीकन्दे ॥
ब्राह्मीघृतम् । न० मेवाकरोषधविशे
षे । ॥ पश्यमेगाम् ॥
व्रीहि । पु० यवादिमामान्यधान्ये
॥ आशुगान्ये ॥ अम्यसामान्यनाम
गणनागुणाश्चयथा । धान्य भोग्यञ्च
भोगार्हमन्नाय जीवमाधनम् । तच्च
तावत्त्रिधा ज्ञेयशुकशिम्बीतृणाह्वय
म् । व्रीह्यादिकतदिहशुकममन्वित
स्याततश्चकूकधान्यमथमद्भमकष्टका-
दि । शिम्बीनिगृह्णामितिततप्रव
दन्तिशिम्बीधान्य तृणोद्भजमथोत्त
णधान्यमन्यत् ॥ तच्चत्रिदोषशमन
लघुशुकधान्य तेजोबलातिशयवीर्य
विवृद्धिदायि । शिम्बीभव गुरुहिम
श्चविवस्वदायिबातालकन्तुशिशिरत
णधान्यमाहु ॥ देशदेशशुकधान्ये
षुमङ्ख्यान्नातुशक्यानीनरैर्देवतैर्वा
। तस्मादेपायेषुभोगीप्रभोगास्तान्य-
स्माभिव्याक्रियन्त कियन्ति ॥ शाल-
य कलमारुच्याव्रीहिश्च ष्ठानृपप्रि
या । धान्योत्तमाश्चविज्ञेया कैदा
रा स्कुत्तिका ॥ राजान्नषष्टिक
मितेतिरक्तमहस्थूलानुगन्धतिरिया
दिकशालिसृज्जा । व्रीहिस्तथेति
दशधाभुविशायना । स्युस्तोषाक्रमे
णगुणनामगणव्रीहिमि ॥ व्रीहिगौ
रीमधुरशिशिः । पित्तहारीकषाय

ब्रीहिक

स्निग्धोवृष्य कृमिकफहरस्तापर
 त्तापहृश्च । पुष्टि दत्ते श्रमश्रमनकृद
 वीर्यवृद्धि विधत्ते रुच्योत्थन्त जनयति
 मुद्रातकृन्मेचकोना ॥ इतिरा
 जनिर्घण्ट ॥ अपिच । वार्षिका
 कण्डिता शुक्राव्रीहयश्चिरपाकिन
 । कृष्णव्रीहि पाटलश्चकुक्कुटाण्डक
 इत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्या
 द्याव्रीहय स्मृता । कृष्णव्रीहि
 सविज्ञेयः कृष्णातुषतण्डुल ॥
 पाटल पाटलापुष्पवर्णकोव्रीहिरु
 च्यते । शालमुख कृष्णशूक कृ
 ष्णातण्डुलच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखय
 स्यज्ञेयोजतुमुखस्तुस । व्रीहय
 कथिता पाकिमधुरावीर्यतोहिमा
 ॥ अल्पाभिष्यन्दिनोबहुवर्चस्का
 षष्टिकै समा । कृष्णव्रीहिवर-
 स्तेषातस्मादल्पगुणा परे ॥ इति
 भावप्रकाश ॥ बह्वृत्तिउपचयग
 ष्छति । वृहत्तु । इगुपधात्किदि
 तीन् । पृषोदरादि ॥ व्रीयत व्रीह्य
 म् । बाहुलकात् ० हिकवा ॥ यद्वा ।
 व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योर्ठ
 गितिज्ञापकात् ० हिक ॥ व्रीहि फ
 लम् ० व्रीहि । वित्वादिभ्योण् ।
 फलपाकशुषामितिलुपि ० युक्तवद्वा
 व ॥

व्रीहिक । चि० धानाविशिष्टे । व्री
 हिणि ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

भ

व्रीहिकाचन । पु० मसूरे ॥
 व्रीही । चि० व्रीहिमति० चेचादौ ।
 व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनि ॥
 व्रीहिपर्णी । स्त्री० शालिपण्याम ॥
 व्रीहिभेद । पु० अणौ । चोणा०
 इ० भा० प्र० धान्ये ॥
 व्रीहिमय । पु० पुरोडाशे ॥ व्रीहि-
 र्बिकार । व्रीहिपुरोडाश इतिम
 यट् ॥

व्रीहिराजिक । पु० कङ्गुधान्ये ॥
 चीनकधान्यम् ॥

व्रीहिश्रेष्ठ । पु० शालिधान्ये ॥
 व्रीह्यगारम । न० धानागृहे । कुमूले ॥
 ब्रुवन । चि० कथयति ॥
 ब्रुवाण । चि० आचक्षणे । वक्तुरि ॥
 ब्रूहि । अ० प्रेषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥
 अवसरे ॥

व्रीह । चि० व्रीहिनिर्मिते ॥
 व्रीह्यम् । चि० आशुधान्योपयुक्त
 भूस्थले । धान्यसामान्यस्यकलमा
 देस्योत्पत्तियोग्येक्षेत्रे ॥ व्रीह्येणा
 भवन क्षेत्रम् । व्रीहिशाल्योर्ठक् ॥

—+— —+— —+—

भ । पु० भवर्णे । भकारे ॥ भृगु
 नन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भमरे ॥
 आदिगुरौत्रिकले ० ९ ॥ ० ॥ भातौ
 ॥ न० उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ ।
 क्षेत्रे । गृहे ॥ भाति । भादीप्तौ
 । अन्येष्वपीतिड ॥

भक्त

भक्तृत्वं । न० वैवाहिकविचारोप
योगिनिपोटकविशेषे ॥ यथा ।
एक राशौ च दम्पत्यो शुभस्यात्स
मसप्तके । चतुर्थं दशके चैव तृती
यै काश्चित्तेति ॥

भक्त . । वि० भक्तियुक्ते । तत्परि
पूज्यविषयकानुरागोभक्ति ।
तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे ।
शरणागतत्वे सत्यच्यन्तप्रीतिमति
॥ भज्यते स्म । भजसेवायाम् ।
कर्मणिक्त ॥ भक्त्यागेदोषउक्त
श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासु
रापान गोबध, स्त्रीबधस्तथा । तुल्य
मेभिर्महत्पाप भक्त्यागादुदाह
तम् । भजन्त भक्तमह्याज्य त्वज
त, स्यात्कथं सुखमिति ॥ न०
अन्ने । अन्वसि । ओदने । भात
० इ० भा० । तस्यविधिर्गुणाश्च ।
यथा । जलेचतुर्दशगुणे तण्डुला
नांचतुष्पलम् । विपचेत्स्नावये
न्म ड तद्वत्तमधुरलघु ॥ चक्रदत्त
स्तु । अन्नपचगुणं तोये यवागूषड्गु
णं पचेत् । अत्रान्न भक्तम ॥ अपि
च । सुधीतास्त डुलान्स्कीता
स्तोये पचगुणं पचेत् । तद्वत्तमप्रच
त चोष्ण विशद गुणवन्मतम् ॥
भक्त वल्लिकरपथ्य तर्पण रोचनं
लघु । अधीतमस्तुत शीत गुर्व
रुच्यकफप्रदम् ॥ अपिच । वारिणा

भक्ति

भूरिणाशालितण्डुलान्क्षालितान्
बहु । तत्रेणासिच्यतत्तमे स्थाल्य
भसिबिनि क्षिपेत् । तत पयो
घृत क्षिप्त्वाप्रस्निन्नान्स्नावयेदिमा
न् । राजार्हं तद्वर्षेद्भक्त गन्धवर्ण
रसान्वितम् ॥ यस्य धान्यस्य दूध
क्त तस्य नदगुणमाहरेत् । भक्त ल
घु पुराणस्य शालेस्तस्मिन्पिठोगुरु ॥
भक्तकार । पु० कृत्रिमधूपे ।
भक्तकार । पु० पाचके । औदनि
के ॥ भक्त करोति । डुक्तज० क
र्मगण्यम् ॥
भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूभु
जाभोजनकालाविदके वाद्यविशि
षे ॥
भक्तदास । पु० पचदशदासान्तर्गत
दासविशेषे । सुभिर्घेपिभक्तो ना
ङ्गीकृतदास्ये ॥
भक्तमण्ड । पु० अन्नापरसे । मास
रे । माड० इ० भा० ॥
भक्तवत्सल . । पु० श्रीहरौ । भ
क्ता वत्सलायस्य ॥ वि० भक्तस्ने
हवति ॥
भक्ति . । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ
॥ भङ्ग्याम् ॥ अद्यायाम् । भजने
॥ अनुरक्तौ ॥ अनुरागविशेषे ॥
पूज्यं ध्वनुरागोभक्तिरिच्छुपदेशः
॥ परमेश्वरविषयपरमप्रेमणि । न
चेष्टदेवात् परमस्ति किंचिदिति

भक्ति

बुद्धिपूर्विकायां प्रीतौ ॥ उपासनायाम् । उपास्याकारचित्तवृत्त्या वृत्तिरूपायां परिपक्वनिदिध्यासनाख्यायाश्च वृत्तमननाभ्यासफलभूताया मनुरक्तौ ॥ तात्पर्ये ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभि । नराणाञ्चीणपापानाकृष्णभक्तिप्रजायते ॥ उक्तानिलक्षणाणि गौतमीयतन्त्रे । देवतायाश्चमन्त्रे च तथा मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य तस्य कृष्ण प्रसीदति । तद्भक्तजनवात्सल्य पूजायाचानुमोदनम् । सुमनाश्चर्चयेन्नित्यं तदर्थे दम्भवर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणरागस्तदर्थे चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणनित्यं यस्तन्नाम्नोपजीवति । भक्तिरष्टविधा चैषा यस्मिन्स्नेहेऽपि वर्तते । समुनि सत्यवादी च कौत्तिमान्समर्पेन्नर ॥ श्रीभागवते प्रह्लादोक्तिर्यथा । श्रवण कौत्तन विष्णो स्मरणम्पादसेवनम् । अर्चन वन्दन दास्य सख्यमात्मनिर्बेदनम् ॥ इति पुसापिताविष्णौ भक्तिश्चैव बलक्षणा । क्रियते भगवत्पूजा तन्मध्येऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥ उदाहरणम् यथा । विष्णोस्तु श्रवणे परीक्षितिरभूद्वैयासकिं कौत्तने प्रह्लाद स्मरणं तदङ्गिभजने लक्ष्मी पृथु पूजने । सुग्रीवस्त्व

भक्ति

भिवन्दनेऽथ हनुमान् दास्येऽथ सख्येऽर्जुन सर्वस्वात्मनिर्बेदने बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति ॥ हिमालयउवाच । स्त्रीयाभक्ति ब्रह्मात्मनेन ज्ञानसुखेन हि । जायते मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिण ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमारिण विरागिणो भक्तिरहितस्यापि दुर्लभं ज्ञानयेन भक्तिश्चेतुना जायेत ताभक्तिर्ब्रह्मार्थः ॥ श्रीदेव्युवाच । मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तमः ॥ मोक्षप्राप्तौ त्रयो मागा ते च कर्मापासना ज्ञानभेदेन त्रिविधा । तच्च ज्ञानमार्गं साक्षान्मोक्षसाधनम् ब्रह्मरौचित्यशुद्धिद्वारेति विवेकः । तानमार्गान् दर्शयति कर्मयोग इति भक्तियोग उपासनायोग इत्यर्थः ॥ त्रयाणामप्यययोग्यं कर्तुं योग्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वात्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपौडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां साभक्तिस्त्रिविधामता । परपौडासमुद्दिश्य दम्भ कृत्वा पुरस्सरम् ॥ मात्सर्यं क्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तुतामसी । परपौडादिरहितस्त्वकल्याणार्थमेव च ॥ नित्यसकामहृदयो यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्फलममावाप्त्यै मामुपासतेति भक्तिः

भक्ति .

त ॥ भेदबुद्ध्यादिमात्रादप्य
जानातिपामर । तल्लभक्ति स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशर्पण कर्मपापसङ्क्षाननाय
च । वेदोक्तत्वादवश्यततकर्तव्य
तुमयानिशम् ॥ इतिनिश्चितवु
द्धिस्तुभेदबुद्धिमुदाश्रित ।
करोतिप्रीत्ययकर्मभक्ति सांग
सात्त्विकी ॥ परभक्ते प्रापिकेय
भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वप्रीति
क्षुब्धभक्ती नपरप्रापिकेयमर्त ॥
अधुनापरभक्तित्तु प्रोच्यमानानि
बोधमे । मद्गुणश्रवण निश्चयमभ
नामानुकीर्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकराया मयिस्थिरम् ।
चेतसोवर्त्तनञ्च वतैलधारासम
सदा ॥ हेतुस्तुतत्रकोवापि नकदा
चिद्भवदेपि । सामोपमाष्टिसा
युज्यसालोक्यानानर्षेणया ॥ मत्
सेवातोधिक किञ्चिन्नैवजानाति
किञ्चित् । सेव्यसेवकताभावा
त् तत्रमोक्षनवाञ्छति ॥ परा
नुरक्त्यामामेवचिन्तयेद्योह्यतन्द्रि
त । स्वार्भदेनैवमानित्यजाना
तिनविभेदतः ॥ मद्रूपत्वेनजी
वानां चिन्तन कुरुतेतुय । यथा
स्वस्यात्मनिप्रीतिस्तथैवच परात्म
नि ॥ चैतन्यसमानत्वान्नभेद
कुरुतेतुय । सर्ववर्त्तमानांमा

भक्ति

सर्वरूपाश्चसर्वदा ॥ नमत यजते
चैवाप्याचागडानान्तमीश्वरम् ।
नकचापिद्वोद्बुद्धि कुरुते भेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शनैश्वर्यामद्
भक्तदर्शनैतथा । मच्छास्त्रश्रवण
श्रद्धामन्ततत्रादिषुप्रभो ॥ मयिप्र
माकुलमतीरोमाञ्चिततनु स
दा । प्रमाश्रुजलपूर्णाक्ष कण्ठ
गद्गदनिस्वन ॥ अनन्यनैवभावे
नपूजयेद्योनगाधिप । मामीश्वरी
जगद्योनि सर्वकारणकारणाम ॥
दातानिममदिव्यानिनिश्चयनैमिदि
कान्यपि । निश्चय कुरुतेभक्त
त्यावित्तशाठ्यविवर्जित ॥ मदुत्स
वदिदृक्षाचमदुत्सव कृतिस्तथा ।
जायतेयस्य नियत स्वभावादेवभू
धर ॥ उच्चैर्गाययनामानिममेव
स्वगनन्त्यति । अहङ्कारादिरहिता
देष्टतादातस्यवर्जित । प्रारब्ध
नयथायच्चक्रयतेतत्तथाभवेत् ।
नमोचिन्तास्तितत्रापिदेहस रक्षणा
दिषु ॥ इतिभक्तिस्तुयाप्रोक्तापर
भक्तिस्तुसास्मृता । यस्यादेव्यति
रिक्तन्तुनकिञ्चिदपिभाव्यते ॥
इत्यजातापराभक्तियैलभूधरतत्त्व
त । तदैवतस्यचिन्मात्रेमद्रूपे
विलयोभवेत् ॥ भक्तिस्तुयापरा
काष्ठासैवज्ञान प्रकीर्तितम् ।
वैराग्यस्यसमीमासाज्ञानेतदुभय

भक्ति

यत् ॥ भक्तौकृतायायस्यापि प्रार
 भवशतोन्नग । न जायते मम ज्ञान म
 शिद्वीप सगच्छति ॥ तत्र गत्वा खिला
 न् भोगाननिच्छन्नपि चच्छति ॥
 तदन्ते मम चिद्रूपज्ञान सम्यग् भवे
 न्नग । तेन मुक्त सदैवास्याज्ञाना
 न् मुक्तिर्न चान्यथा ॥ इहैव यस्य
 ज्ञान स्याद्दृढगतप्रत्यगात्मन ।
 मम सवितपरतनोस्तथा प्राणाव्रजन्ति
 न । ब्रह्मैव स स्तदाप्नोति ब्रह्मैव
 ब्रह्म वेदय ॥ करुचामीकरस
 मम ज्ञानात्तु तिरोहितम् । ज्ञाना
 दज्ञाननाशेन लब्धमेव हिलभ्यते ॥
 विदिता विदितादन्यन्नगोत्तमवपु
 र्मम । यथादर्शे तथात्मनियथाजले
 तथापि तलोके । छायातपो यथा
 स्वच्छौ विविक्तौ तद्वदेव हि । मम
 लोके भवेज्ज्ञान द्वैतभानविवर्जि
 तम् ॥ यस्तु वैराग्यवान्नेव ज्ञानही
 नो भिये तचेत् । ब्रह्म लोकेव
 से न्नित्य यावत्कल्प तत परम्
 ॥ शुचीना श्रीमतागेहे भवेत्तस्य
 जनि पुन । करोति साधन
 पश्चात्ततो ज्ञान हि जायते ॥ अ
 ने कजन्मभीराजन् ज्ञान स्यान्नैक
 जन्मना । तत सर्वप्रयत्नेन ज्ञाना
 र्थं यत्नमाश्रयेत् ॥ नो चेन्महा-
 विनाश स्याज्जन्मेतद्दुर्लभ-
 पुन । तत्रापि प्रथमं वर्णं वेद प्रा

भक्तिकर

सिद्धदुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्य
 त्तिर्योगसिद्धिस्तथैव च । तथोत्तम
 गुरुप्राप्ति सर्वमेवावदुर्लभम् ॥
 तथेन्द्रियाणापटुतासंस्कृतत्वं त
 नोस्तथा । अने कजन्मपुण्यैस्तु
 मोक्षेच्छा जायते तत । साधने
 सकलैष्येव जायमाने पियोनर ।
 ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्मनिरर्थक
 म् ॥ तस्माद्वाजन् यथाशक्त्या ज्ञा
 नार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदेपदेऽश्व
 मेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥
 घृतमिव पयसि निगूढ भूते भूते च बस
 ति विज्ञानम् । सततमन्ययितव्यमन
 सामन्यानभूतेन ॥ ज्ञानलब्ध्वा
 कृतार्थं स्यादिति वेदान्तडिण्डिम
 । सर्वज्ञसमासेन किमभूय श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ४५ ॥ इति श्री देवीभाग
 वते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवी-
 गीतायाः सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥
 भक्तिश्च वैराग्यस्य पत्नी । यथा । वैरा
 ग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते ।
 याभ्यां शश्वज्जगत्सर्वयज्जीवन्मुक्ति
 मन्मुने । इति ॥ भज्यते सेवाते । भज
 सेवायाम् । कर्मणि क्तिन् ॥ भज इ
 त्येषवैधातु सेवायापरिकीर्तित
 । तस्मात्सेवाबुधैः प्रीक्ता भक्तिसा
 धनभूयसी ॥

भक्तिकर । पु० भक्ती ॥ भक्ति करोति
 दिवा विभेतिट ॥

भक्षणीयम्

भक्तिमान् । त्रि० भक्तियुक्तं ॥
 भक्तियोग । पु० प्रेमलक्षणे ॥ यथोक्तदे
 वीगीतायाम् । त्रयाणामप्यययोग्य
 कर्त्तृशक्योस्तिसर्वथा । सुलभत्वा
 न्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात्
 ॥ अर्थः । त्रयाणामपिमागा
 णातन्मार्गगामिनात्रयाणांपुरुषाणा
 मप्ययभक्तियोग कर्त्तृयोग्य श
 क्यश्चभवति । कुतश्चित्चित् । अम्भ
 भक्तियोगस्यान्यापेक्षयास लभत्वान्
 मानसत्वात् । द्रव्यव्ययशरीरायास
 मन्तरणकेवल मनोवृत्त्यैवसम्पाद्य
 त्वात् । यस्मिन्भक्तियोगे । कायचि
 त्द्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति
 तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्यय
 भक्तियोगोऽनियमेनाश्रयितव्य इत्य
 र्थः ॥

भक्तिल । पु० साधक्ये ॥

भक्षक । त्रि० भक्षणतत्परे । अक्षरे
 । घस्मरे ॥ भक्षयति । भक्षश्चदने ।
 खलु ॥

भक्षक । पु० जुद्रगोक्षुरे ॥

भक्षणम् । न० द्रवैतरद्रव्यस्यगलाध
 करणे । नादे । खदने । खाददने
 । भखना० खाना० इतिभाषा ।
 भक्षेर्लुट् ॥ शणशाकव्यामासकरे
 णकथितदधि । तर्जन्यादन्तधावश्च
 सद्योगोमासभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि० भक्ष्यद्रव्ये । भक्षण

भक्ष्याभक्ष्यम्

योग्य ॥ भक्ष्यतेयत् । भक्ष० । अनी
 यर् ॥

भक्षपचा । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

भक्षित । त्रि० कृतभक्षणवस्मिन् ।
 चर्चिते । प्रत्यवसिते । खादिते ।
 अभ्यवहृते । अशिते । भुक्ते ।
 खायनित्या० इ० भा० ॥ भक्ष्यतेस्म
 । भक्ष० । क्त ॥

भक्ष्य । त्रि० अदनीयद्रव्ये । अपृपा
 दौ ॥ दन्तैरवखगडावखगडावयत्
 भक्ष्यते० तद्वक्ष्यम् । खरविशदमभ्य
 वक्ष्यन्मक्ष्यमिति व्याख्यातार ।
 खरकठिनम् । विशदविशक्तावय
 वखाद्य० भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यत्प्रत्य
 यान्तस्यचभक्ष्यतेस्तर्च वप्रयोगात् ॥
 भक्ष्यञ्चनान्भुत्प्रतिघातार्थमुपादी
 यते० शयञ्चानेनश्रमासादिभिर
 पिचुत्प्रतिहन्तुम् । तन्नियम
 क्रियतेइदमभक्ष्यमिदमभक्ष्यमिति
 हाभाष्यम् ॥ भक्ष्यञ्चनान्मेत्यस्यतद्व
 तियदिति शेषवृत्तिविवरणम् ।

भक्ष्यकार । त्रि० पिष्टकादिखाद्यद्र
 व्यविक्रयजीविनि । आपृपिके ।
 कादविके । कदीद्र० हलवार्व० इ०
 भा० ॥ भक्ष्य करोति । कर्मण्यण् ॥

भक्ष्याभक्ष्यम् । न० खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥
 यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानिब्राह्मण
 स्तुविशेषत । अत्रशिष्टायथाब्रूयुस्त
 थाकार्योविनिर्णयः ॥

भगम्

भक्ष्यालाबू । स्त्री० राजालाब्बाम् ॥
 भग । पु० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यादिषु ॥
 यथा । ऐश्वर्यस्यसमयस्यधर्मस्ययश
 स श्रिय । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव
 षष्ठाभगद्वतीङ्गना ॥ सूर्ये । रवौ ॥
 भज्यते । गजर्षवायाम् । पुंसी
 तिघ । खनोषचेतिघित्करणाद्वा
 घ ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्ने । योनौ ।
 वराङ्गे । उपस्थे । स्मरमन्दिरे
 । रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ॥ तस्य
 लक्षणं यथा । विस्तीर्णं च गभीरं च
 द्विविधं भगलक्षणम् । तद्गुणा
 यथा । कूर्मपृष्ठगजस्कन्धपद्मगन्ध
 सुकोमलम् । अकोमलमुविस्तीर्णं
 पचेतेव भगोत्तमा ॥ तद्दोषा
 यथा । शीतलनिक्षमत्युष्णगोजि
 ह्वासदृशपरम् । इत्युक्तकामशा
 स्त्रज्ञैर्भगदोषचतुष्टयम् ॥ विस्ती
 र्णमुपलयोज्य गभीरेव शबोजकम्
 ॥ इति ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ इच्छा
 याम् ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ कौ
 र्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥
 यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥
 स्त्रियि । सौभाग्ये ॥ कान्ती ॥
 सूर्ये । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वफल
 गुनीनक्षत्रे ॥ पूर्वफलगुन्योर्देव
 तायाम् ॥ पुंसागुदमुष्कमध्यभा
 गे ॥

भगन्दर

भगण । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥

यद्वा । भगमायासमाख्यातायोनि
 सर्वस्यसायत । तद्वतीतितदीशा-
 नीनाम्नाभगवतीस्मृतितिशिवपुराणा
 न्तर्गतोमासहितोक्ते सर्वकारण
 त्वादयोनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्त
 स्यात्स्वामिनीत्वात्तद्वतीयासच्चिदा
 नन्दरूपिणीदेवीसाभगवतीपदेनो
 च्यते ॥

भगदत्त । पु० नरकासुरस्यज्येष्ठा
 तमजे ॥ यथा । सकरौभगदत्तेन प्रेर्य
 माणोमुहुर्मुहुः । न करोतिबचस्तस्य
 दरिद्रस्यैवयोषित ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वफलगुनीनक्ष
 त्रे ॥ बृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दर । पु० अपानदेशेत्रणरोगवि
 शेषे ॥ तस्मात्तमाह । गुदम्यद्वाङ्ग
 लैश्चेपाश्वतपिडकार्तिकतत् ।
 भिन्नोभगन्दरोच्चेयसचपचविधो
 भवेत् ॥ आर्तिकृतपौडाकृत । प
 चविधं वातिकपैत्तिकश्लैष्मिक
 सान्निपातिकशल्यजभेदैः ॥ भगदा
 रयति । भगवदारिरितिकाशिको
 क्तो खच् । मुम ॥ तथाचभोज
 । भगपरिममन्ताच्चगुदवस्तीतथै-
 वच । भगवद्दारयेद्यस्मात्तस्मादिष
 भगदर ॥ इ० । भजन्यनेनेतिभग
 नेहमम । भजन्यस्मिन्निति भगं
 योनि । अत्रभगशब्देनहयमप्य

भगवान्

भिहितम् । भगवत्० योनिवत् ॥
 कटीकपालनिस्तोददाह्वगट्ट रुजा
 दय । भवन्तिपूर्वरूपाणिभविष्यति
 भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफल
 कम् ॥ अथास्यपिडकामेवतथायत्ना
 दुपाचरेत् । शृङ्खलस्रुतिर्त्त का
 द्यैर्ययापाकनगच्छति ॥ लङ्घन
 खेदनलेप विम्नापनविरेचनै
 । रक्तमोक्षादिभि शीघ्र गुदजापि
 डकाजयेत् ॥ तथायत्नभिषक्,र्या
 दयापाक नियच्छति । अपक्व बाध
 पक्व बाजलौकापातन हितम् ॥ त
 दभावे तु शृङ्गाभ्यामिदरक्तस्थमोक्षण
 म् ॥ गुग्गुलु निफलायुक्तप्रोत्खान
 श्येद्भगन्दर ॥

भगभक्षक । पुं० कुण्डाशिनि । कुट
 ना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षण
 निषेधोयथा । योबाधबै परि
 त्यक्त साधभिर्वाह्मणैरपि ।
 कुण्डाशीयद्यत्तस्यान्न भुक्त्वाचान्द्रा
 यण चरेदिति ।

भगवान् वि० अचिन्त्यैश्वर्यादिगु
 णै० ईश्वरशब्दाच्चै ॥ भग माहा
 तम्य षड्विधमैश्वर्य चनित्यम
 प्रतिबन्धेनयत्रवर्त्तते० सन्नगवान्
 नित्ययोगेमतुप् ॥ उत्पत्ति निधन
 चैवभूतानामागतिङ्गतिम् ।
 वेत्तिविद्यामविद्याश्चसवाच्योभगवा
 निति विष्णु पुराणम् ॥ पूजावति

भगवतो

। पृथ्वी ॥ आत्मनि । जिने ॥
 भगवती । स्त्री० अचिन्त्यैश्वर्यायामा-
 द्यायाम् । गौर्याम् । दुगायाम् । प
 रस्याप्रकृतौ ॥ तस्या स्वरूप यथा
 । यथानित्योहिभगवाननित्याभगव
 तीतथा ॥ स्वमाययातिरोभृतातत्र शि
 प्राकृतैलय ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्त स
 र्व मिथ्यैवकृत्रिमम् । दुगासत्यस्व
 रूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा सि
 द्ध्यैश्वर्यादिकसर्भयस्थामस्तियुगेयु
 गै । सिद्ध्यादिकेभगोन्ने यस्त नभ
 गवतीस्मृता ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपुरा
 णम् ॥ अपिच । सैव्यतयामुरै
 सर्वैस्ताश्चेभजतेयत । धातु-
 र्भजे तिस्रयाभगवत्यैवसास्मृते-
 ति ॥ चतुर्व्यूहात्मकभगवत्या
 स्वरूपक्रमेणदर्शितश्रोदेवीभगवते ।
 तद्वया । सर्वस्याद्यामहालक्ष्मीर्बरे
 यथाशक्तिरुत्तमा । सात्विकीयमहो
 पालाजगत्पालनतत्परा ॥ मृजतेया
 रजोरूपासत्त्व रूप चपालने । सहर
 चतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥
 निगुणापरमाशक्ति । सर्वकामफ-
 लप्रदा । सर्वेषाकारणसाहिब्रह्मा
 दीनानृपोत्तमा ॥ सर्वस्याद्येति ।
 एकापालयित्रीसात्विकीमहालक्ष्मी
 विष्णुशक्ति सर्वप्रपञ्चस्याद्येय-
 म् । द्वितीयातु० मृजतेयारजोरूपा
 सा० सत्त्वरूपाचपालने० इतिपुनरु

भगवतो

क्तिरनुवादरूपा सहारेतमोरूपा-
यासेयद्वतीयाशक्ति । एतासाना-
मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि । तस्या
स्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसीत-
था । महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली
तिता स्त्रियद्विति । ननुरहस्येतु०
सत्वाख्ये नातिशुद्धं नगुणेनेन्दु प्रभ
दधादिति वचनेन महालक्ष्मीरजोगु
णासरस्वतीसत्वगुणेतिलभ्यतद्वति-
चेन्न । कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्था
या सुस्यत्वात् । एतासाचशक्ती-
नाशक्तरुखरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रय
विद्यायावस्थान सक्तुवेन० तत्तद्गु-
णविशिष्ट ब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिना
मकर्मिति ० ध्यम् ॥ निर्गुणेति ।
अथयागुणत्रयकारणभूतासास्याव-
स्थात्मिकासानिर्गुणा० तस्माच्चपिप
राशक्तित्वेन० ब्रह्माश्रयविनाऽनस्या
नासम्भवेन० सास्यावस्थमायोपाधि
कब्रह्मैव० पराशक्तिमायाभु नेश्व-
रीशब्दवाच्य भवति । सर्वचेदमुपो-
त्पातेस्पष्टम् । तच्चनिर्गुणासर्व-
पाकारणमित्याह । सर्वपाकारण
साहीति । सर्वकारणस्यानवस्था
भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननित्य-
त्वमुक्तम् । तेनचकीयशक्ति कुतो
जातेत्यस्योत्तरदत्त भवति ॥ रूपच
तुष्टयमश्वेप्याह । निर्गुणासर्वथा-
ज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपा । सगु-

भगवद्भक्त

णामुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधै
॥ अयोगिभिरितिच्छेद । अयो
गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गु
णाज्ञातुमशक्यायोगिबुद्धिगम्यैवसे
त्थ्यर्थ । तथाचप्रवृत्ताप्रवृत्तरेतेध्या-
नयोगानुगताअप्रश्रयन्देवात्मशक्ति
स्वगुणैर्निर्गूढामिति । मध्यमाधि-
का रिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-
लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थ ।
तद्द्वारामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपाश्र-
त्वमितिरहम् । सर्वज्ञेदशक्तित-
त्वविमर्शिन्यास्पष्टम् ॥ पूज्यायाम्
॥ उगित्वान्डीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपाद । पु० श्रीशङ्कराचा-
र्ये ॥

भगवद्द्रुम । पु० तगरहस्ते ॥

भगवद्भक्त । पु० हरिपरितोषकेद्वाद
श्यादिनियमस्वरूपे धर्मे ॥ त्रि० त
द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्त । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० ।

दैवाधीनजगत्सर्वमजन्मकर्मशुभा
शुभम् । तयोगाश्चविशोगाश्चनचदै
वात्परवलम् ॥ कृष्णायत्तञ्चतदैव
सदेवात्परतस्तत । भजन्तिसतत
सत परमात्मानमोश्वरम् ॥ दै-
ववर्धयितुशक्त चयकर्तुस्वली
लया । नदैववद्वस्तदभक्तस्याविनाशी
चनिर्गुण ॥

भग्नपादर्वम

भगालम् । न० नृकरोटिकाया
म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो
चामर्दने । बाहुलकात्कालन् ।
नलोप । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्व
म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमौली । सदाशि
वे ॥ भगालमस्यास्ति । इनि ॥

भगिनी । स्त्री० सद्योदरायाम् ॥
स्वसरि ॥ भग कल्याणम् । इच्छा
वास्यस्या । इनि । डौ
प् ॥

भगनीपति । पुं० आयुक्ते ॥ भासि ।
। भगिन्या पति ॥

भगीरथ । पुं० सूर्यवशीयनृपति
विशेषे । दिलीपात्मजे ॥ योहि
गङ्गास्वर्गादानौयभागीरथीतिसञ्ज्ञा
चकार ॥

भगोल । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्री ॥

भगो । अ०) हेभगवन् ॥

भगो । अ०) इतिसम्बोधने ॥

भग्न । चि० पराजिते ॥ स्फुटिते ।

फूटा० इ०भा० ॥ भङ्गे ॥ तोडा०

इ०भा० ॥ यथा । चिरकालोषित-

जीर्ण कौटनिष्कृषितधनु । कि

ञ्चित्तयदिरामेणभग्न क्षत्रियकान्ति

के ॥ भञ्जे : क्त ॥ न० रोगविशेषे

। अस्थिविभ्रंषलक्षणम् ॥

भग्नपादर्वम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र

षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः

भङ्गा

कृत्तिकोत्तरफल्गुनी । पूर्वभाद्र
विशाखं चषड् तैपुष्करा स्मृता०
॥ भग्नपादर्वसंयोगात् ० द्वितीया
द्वादशीयदि । सप्तमीचार्कमन्दारे
जायतेजारजोभ्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठ । पुं० सम्मुखे ॥ इ० चि०
शेष ॥

भग्नसन्धि । पुं० शरीरस्यसन्धिम्या
नभग्नरोगविशेषे ॥ तस्योषधयथा
। अभयाभिप्लवाव्योष सर्वरेभि
समौक्यते । तुल्योगुग्गुलुनायो
ज्योभग्नसन्धिप्रसारक ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नात्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥

भग्नाश । चि० हताशे ॥

भग्नी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दशे ॥

भङ्क्ता । चि० भङ्गकर्त्तरि ॥ भनक्ति ।
भञ्जो । टिप् ॥

भङ्ग । पुं० तरङ्गे । वीक्ष्याम् । स्व
त्पोम्याम् ॥ भङ्गते । भञ्जो । क-
र्मणिघञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये
। भङ्गनम् । घञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशे
षे ॥ रोगभङ्गे ॥ स्फोटने ॥ कौटि
ल्ये ॥ भये ॥ विच्छिन्ने ॥ जलनि
र्वाणे ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्थ । चि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यश्याम्नरे । मा

भङ्गुर

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजया
याम् । भाङ्ग० इ० भा० । भङ्गाक
प्रहरीतिक्तायाहिणीपाचनीलघु
। तीक्ष्णाष्णापित्तलामोहमदवाग-
वह्निवर्द्धनी ॥ भज्यतेऽनया । भञ्जो०
। अकर्त्तरिचेतिहलञ्चेतिवा० घञ्
। टाप् ॥ चित्रतायाम् ॥
भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अला
बूतिलेति० कटच् ॥
भङ्गान । पु० मत्स्यविशेषे ॥ दोर्घज
ङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०
भङ्गि । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥
विक्ल्वेदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । त्रिभ
ङ्ग्याम् ॥ विन्यासि । भङ्गे ॥ व्याजि
॥ छन्दनिभे ॥ नानाविधशब्दरचना
वैदग्ध्यविशेषाभङ्गयङ्गतिव्याख्या-
तार ॥ भङ्गस्यकरणम् । तत्करोतो-
तिख्यन्तादचङ् ॥
भङ्गिमा । पु० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अ
धरेकज्जनचारुदृशोस्तोम्बूलरङ्गिमा
। प्राणनाथकिमेतत्तेशविन्यास-
भङ्गिमा ॥
भङ्गी । स्त्री० त्रिभङ्ग्याम् । कौटि-
ल्ये । अगमनोहरविन्यासि ॥ जा-
नामिमानमलरागिवचोविभङ्गीभ
गीशतनयनयोरपिचातुरीच । आ
भीरनन्दनमुखास्त्रुजसगशसोवशी
रवोयदिनमामवशीकरोतौत्युङ्गट

भङ्गुर । पु० नद्यावह्ने । चि० कुटि

भचक्रम्

ले । वक्त्रे ॥ नक्षत्रे ॥ भज्यतेभ्यमे
व । भञ्जो० । भञ्जभासीतिधुरच्०
कर्मकर्त्तर्येव ॥
भङ्गुरा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ प्रिय
ङ्गौ ॥
भङ्ग्यम् । न० भागीने ॥ भगायाभव
नक्षत्रम् । विभाषातिलमाघोमाभ
ङ्गाण्य इ०पक्षेयत् ॥ भंगार्हे । भ
ङ्गमर्हति । दण्डादिच्चाद्यत् ॥
भचक्रम् । न० राशिचक्रे ॥ यथा ।
भमावर्त्तीभचक्रोस्मिन्ध्रुवोनाभौव्य
स्थित । आराचक्रं त्विन्दुभौमीशु
क्रजीवशनैश्चरा ॥ राहु केतुरग
स्त्यश्चनक्षत्राण्यथराशय । यदादि
क्षुसुअष्टासुमेरोर्भूगोलकोद्भवा ॥ क्वा
याभवेत्तदारात्रि स्याच्चतद्विरहा
दिनम् । सूर्येन्द्भोरुपरागस्तुगोलक्का
ययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरेवका
रणात् । यासमोचोतुजायेतेतत्रात
पूर्वपश्चिमी ॥ तत्रपुण्यफलाङ्गाग
कृतीराहोस्तुविष्णुनेत्याद्येवङ्गिपरा
राणिभेदनामाध्याय ॥ अथभचक्र
भमणव्यवस्थामाहसिद्धान्तशिरोम
णौ ॥ निरक्षदेशेक्षितिमडलोपगौ
भ्रुवौनर पश्यतिदक्षिणोत्तरौ ।
तदाश्रित खेञ्जलयन्त्रवत्सदभमङ्ग
चक्र निजमस्तकोपरि ॥ उदग्दिशया
तिथयायथानरस्तथातथाखान्नतमृच्च
मडलम् । उदग्ध्रुवपश्यतिचोन्नत

भञ्जक

क्षितेस्तदन्तरेयीजनजा पलाशका
॥ योजनसङ्ख्याभाशै ३६० गुणिता
कुपरिधिहृता ४६६७ भवन्त्य शा
भूमौ कचायावाभागेभ्यो योजनानि च
व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । चि० विभजति । भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि । सेवति ॥ भजति ।
भजसेवायाम् । लट् शत्रादेश ॥
भजनम् । न० भक्ती । भागं सेवा
याम् ॥ भजिभावेन्युट् । दारास्ते-
ये भजनसहाया पुत्रास्ते येतद्वनकाया
। धनमपितद्वरिभजनार्थं नोचं देत
तसर्वव्यर्थम् ॥

भजमान । चि० औपधिके । न्याया
गते ॥ शरणागते ॥ भजतेफलमनु
वध्नाति । भज० । ताच्छील्येति०
चानश्० शानज्वा ॥ भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्णु । चि० भजनशीले ॥

भञ्जक । पु० चि० भञ्जनकर्त्तरि ॥

भनक्ति । भञ्जो० । लट् शब्द ॥

भञ्जनम् । न० खड्गे ॥ भञ्जिभावेन्यु
ट् ।

भञ्जनक । पु० मुखरोगविशेषे ।
यथा । वक्त्रं वक्त्रं भवेद्यस्य दन्तभगश्च
जायते । कफवातकृतो व्याधिः स
भञ्जनकसञ्चित ॥

भञ्जक । पु० देवकुलोद्भूततरो ।
काचिमे ॥

भट्टाचार्य

भञ्जा । स्त्री० अन्नपूर्णयादव्याम् ॥

भञ्जित । चि० खडिते ॥

भट् । पु० योद्धरि । वीर ॥ पामर
विशेषे ॥ स्त्री० च्छप्रभेदे ॥ मिथ्याभा
षिणिसर्वके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णमङ्क
रजातिविशेषे ॥ यथा । वङ्गकारा
झटोजातीनटिक्यावरवाहक । इ०
प० पु० ॥ भटति । भटभूती ।
पचाद्यच् ॥

भटा । स्त्री० इन्द्रवाक्याम् । राखा
लशसा० इ० द० भा० ॥

भटिचम् । न० शुलाकृतं । शूल्य ।
शलपकमार्म । शूला० इ० भा०
भटतिभव्यतिवा । भट० । अशिवा
विति० इव ॥

भटी । स्त्री० भटयोषिति ॥

भट्ट । पु० मीमांसकविशेषे भाट०
इ० भा० प्र० वर्णमङ्करजातिविशे
षे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्त्तयथा ।
वैश्यायाशुद्रजीर्येण पुमान्कोवभूव
ट् । सभट्टोवावट्कस्यसर्वेषास्तुति
पाठक ॥ अपिच तत्रैव । क्षत्रि
यादिप्रकन्यायाभट्टोजातीनुवाचक
। इति ॥ शिविरान्तिकिराज्ञातस्यवा
सीदेय । यथा । भट्टवैद्यपुष्पका
रस्थापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्य । पु० भट्टाचार्ययोर्मताभि
न्ने ॥ तुतातभट्टमतमीमांसाशास्त्रम्
उदयनाचार्यमतन्यायशास्त्रम् ० एत

भडिल .

दुभयमतनिष्ठातोभट्टाचार्य ॥

भट्टार । चि० पूजे ॥ भटति । भट
। क्तिप् । भट्चासौतारश्च । पृषो-
दरादि ॥ भट्ट ऋच्छतिवा । कर्म
गण् ॥

भट्टारक । पु० नाट्यवाचा० नृपे ।
नाट्योक्ता० देवे ॥ तथा० तपोधने ॥
चि० पूजे ॥ भटति । भटपरिभा
षणे । क्तिप् । भट्चासौतारकश्च
। पृषोदरादित्वात् । ण्यत्वनिषेधेन
॥ भट्ट स्वामित्वम् ॥ ऋच्छतिवा । क
र्मगण् । तत स्वार्थेक ॥

भट्टारकवार । पु० अदित्यवारे ॥
भट्टि । पु० सनात्माप्रसिद्धेरामकथा
श्रयेमहाकाव्ये ॥

भट्टिनी । स्त्री० नाट्योक्ताऽकृताभिषे
कायाराजयोषायाम् ॥ ब्राह्मण्याम्
भड । पु० वर्णसङ्हरजातिविशिषे ॥
सतुलेटात्तीक्ष्णकन्यायाजात ।
यथा । लेटस्तीक्ष्णकन्यायाजनयामा
सषण्णरान् । माल मल मातरङ्गभ
डकोलस्रकन्दरम् ॥ इ० व्र० बै०
पु० ॥

भडानि । पु० अग्निविशिषे ॥ भड
भडइतिशब्दयुक्तेवङ्गौ ॥
भडिल । पु० शूरे ॥ सेवके ॥ भडइ
तिसौत्रोधातु । सलिकल्पनि-
महिभडिभ डिश डिपि'डितु डिकु
किभूयङ्गलजिति० इलच् ॥

भण्डीर

भणित । चि० कथिते । शब्दि
ते ॥

भणिति । स्त्री० वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥ भण्य
ते० भण्यते वा । भटभृतौ० भणश
ब्देवा । पिनाकादयश्चेतिसाधु
॥ वृहत्त्याम् ॥

भण्टिका । स्त्री० वृन्ताके । भटा०
भण्टा० इ० भा० ॥

भण्टुक । पु० श्योनाकवृक्षे ॥

भण्ड । पु० चाटुवटौ । अश्लीलभा
षिणिभाड० इ० भा० ॥ भडते ।
भडिकल्याणे० पचाद्यच् ॥

भडक । पु० खड्गनखगे ।

भडनम् । न० कवचे ॥ युञ्जे ॥ खली
काकारे ॥

भडहासिनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

भडि । स्त्री० वीच्याम् ॥

भडिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भडिर । पु० भडिले ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ रलयोरेकत्वम् ॥

भण्डिल पु० । शिरीषवृक्षे भण्डति
। भडिकल्याणे० परिभाषणेवा ।
सलिकलीति० इलच् । चि० दूते
। शुभे ॥ शिल्पिनि ॥

भण्डी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डाभण्डने । पचाद्यच्
। गौ० डीप् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीर । पु० कोविदारं । काश्च

भद्र

नारे ॥ तण्डुलीयबीज ॥ शिरी
षवृक्षे ॥ भण्डरीरन ॥
भण्डोरलतिका । स्त्री० मञ्जिष्ठाया
म् ॥
भण्डौरी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डसामर्दने । वा० इरन
गौ० ॥
भण्डूल । पु० मञ्जिष्ठायाम् ॥
भण्डुक । पु० मत्स्यविशेषे । भाकुर०
इ० गौ० दे० भा० ॥
भण्डूक । पु० श्योनाकवृक्षे ॥
भदन्त । पु० सौगतादिबुधे ॥ सुते
जसि ॥ मायादेवोसुते ॥ त्रि० प्रव
जिते ॥ पूज्ये ॥ भदते ॥ भद्रिक
ल्याणेसुखेच । भन्देर्नलोपस्येतिभा
च ।
भद्राक । पु० न० मगले ॥ भन्दते ।
भद्रि० । पिनाकादिच्चात्मा
धु ॥
भद्रम् । न० कल्याण ॥ शर्मणि ।
सौख्ये ॥
भद्र । पु० शिवे ॥ खजरीट ॥
वृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति
विशेषे ॥ नवशुक्लवलान्तर्गतवल
देवे । रामचरे ॥ स्त्रुक्षाम् ॥ न०
मङ्गले ॥ मुक्ते ॥ काष्ठने ॥ त्रि०
श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुख्ये ॥ सा
धौ ॥ पु० स्त्री० करणान्तरे ।
विष्टिसञ्ज्ञके ॥ मृणाले ० । भन्द

भद्रतुरगम्

ते । भद्रि० । ऋजुं न्द्रतिरन्०
भन्देर्नलोपस्यनिपात्यते ॥
भद्रक । पु० देवदारुणि ॥ सुपाश्व
ख्यविष्कम्भशैलमृत्ते ॥ धृतिमन्ना
मकाननम् ॥ तत्रस्थद्वन्द्वे ॥ न०
भद्रमुस्तके ॥ त्रि० मनोज्ञे
भद्रकगट । पु० गोक्षुरे ॥
भद्रकर्ण । पु० सिद्धस्थानविशेषे ॥
भद्रास्याभद्रकर्णके ॥
भद्रकर्णद्वन्द्वे । पु० तीर्थविशेषे ॥
भद्रकर्ण । स्त्री० गन्धालिकायाम् ॥
॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्याम् ॥
भद्रकाशी । स्त्री० कात्यायन्याम् ।
महिषमर्दिन्याम् ॥ औषधीभेदे
। गधोल्याम् ॥ भद्रकल्याणका
लयति वर्धयति । कर्मण्यण्भद्रा
चासौकालीचेतिवा ॥
भद्रकाशी । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥
भद्रकुम्भ । पु० पूर्णकुम्भे । भद्रस्य
० भद्रोवाकुम्भ
भद्रगन्धिका । स्त्री० मुस्तके ॥
भद्रङ्गर । त्रि० क्षेमङ्करे । शुभङ्क
रे ॥
भद्रचूड । पु० क्षुहीभेदे । लङ्का
स्थायिनि ॥
भद्रज । पु० इन्द्रयवे ॥
भद्रतरुणी । स्त्री० कुञ्जकवृक्षे ॥
भद्रतुरगम् । न० जम्बुद्वीपस्यनवव
षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

द्रवला

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तयत् तत्त,
 भद्रतुरगजगुर्बुधा ॥ इ० सिद्धा
 न्नाशिरोमणि ॥
 भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे
 । केशरुहायाम् । जयावहाया
 म् ॥
 भद्रदारु । पु० न० देवदारुणि ॥
 न० सरलवृक्षे ॥ भद्रदारु ॥
 भद्रदार्वादिक । पु० औषधगण
 वि० ॥
 भद्रनामा । पुं० काष्ठकुट्टखगे ॥
 भद्रनामिका । स्त्री० चायन्तोवृक्षे
 । वहला० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 भद्रनिधि । पु० महादानविशेषे
 ॥
 भद्रपत्नी । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्र
 पतिर्यस्या० इतिविग्रहे० निवृत्त्य
 सपत्न्यादिष्वितिप्रतिशब्दस्यनान्ता
 देशे० नान्तलक्षणेऽपीप् ॥
 भद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । पूर्व
 भाद्रपदोत्तरभाद्रपदनक्षत्रयो ॥
 भद्रपदयासाम्० ता । अवारो
 षावहुत्व ॥
 भद्रपर्णी । स्त्री० गन्धार्याम् ॥ भद्रा
 पिपर्णान्यस्या० । पाककर्णेतिङी
 ष् ॥ प्रसारय्याम् ॥
 भद्रपीठ । पु० सिंहासने ॥
 भद्रवलन । पु० वलरामे ॥
 भद्रवला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसा

भद्रवल्ली

रण्याम् । कटम्भरायाम् ॥ भद्र
 बलमस्या ॥ बलायाम् ॥
 भद्रमल्लिका । स्त्री० वेल्लीतिख्यातपु
 ष्ये ॥
 भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥
 भद्रमुञ्ज । पु० शरे । वृक्षुबेष्टने ।
 सरकण्डा० इ० भा० ॥
 भद्रमुस्त । पु० भद्रमुस्तके ॥ भद्रश्चा
 सौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्तक । पु० नागरमुस्तके ॥
 भद्रश्चासौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रा
 याम् ॥
 भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलि
 ई । इन्द्रयवे ॥ यवाकारबीजत्वा
 दयवम् । भद्रश्चतुर्दयवश्च ॥
 भद्ररेणु । पु० ऐरावतहस्तिनि ॥
 भद्रवट । पु० भौमतीर्थविशेषे ॥
 भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥
 भद्रवती । स्त्री० भद्रपण्याम् ॥ कट
 फले ॥
 भद्रवर्मा । पु० नवमालिकायाम्
 नवाल्याम् । नवारा० इ०
 भा० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० गोपबल्ल्याम् ।
 अनन्तमूल० इ० भा० प्र० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे ।
 शातभीरौ । अष्टापदिकायाम् ।

भद्रा

भद्रनमाली० इ० हापरमाली० इ०
च० गौ० दे० भा० ॥

भद्रश्रयम् न० चन्दनं ॥

भद्रश्री । पु० चन्दनवृक्षे ॥ भद्रा
श्रीरस्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥

म० व्योमनद्याम् ॥ यथा । भद्रा
तथोत्तरगिरीन् उत्तरास्यतथाकुरुन्

अतीत्योत्तरश्मोधिभ्योतिचमहा
मुने ॥ प्रसारिण्याम् ॥ कट्फ

ले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे ।

द्वितीयासप्तमौद्वादशीषु ॥ जीव

त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्या

म् ॥ बलायाम् ॥ शम्भ्याम् ॥

वचायाम् ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रा

याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ काश्म

र्याम् ॥ सारिवाविशेषे ॥ गवि ॥

काकोदुम्बरिकायाम् ॥ बुधशक्तिविशे

षे । तारायाम् ॥ छायागर्भजात

सूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥

सुभद्रायाम् । दुर्गायाम् ॥ यथा ।

भद्रास्याङ्गद्वर्णकी० इति ॥ विष्टया

म् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वार्धे ऽष्टमी

पञ्चदश्यामर्धे कादश्याचतुर्थ्या प

राद्धे । कृष्णे ऽन्त्यार्धे स्यात्तृतीया

दशम्यो । पूर्वभागे सप्तमीशब्दमु

त्तिथ्यो ॥ विहाय विषरौद्राणि विष्टि

सर्वचवर्जयेत् । विष्टिशेषिचिदण्डे

भन्दम्

हिप्रुक्ते कार्यं जयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न० मुगडन

भद्राक्ष । त्रि० शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मज । पु० खड्गे ॥

भद्रारक । पु० अष्टादशक्षुद्रद्वीपान्त

र्गतद्वीपविशेषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री०)

भद्राली । स्त्री०) गन्धान्ध्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री० कट्फलवृक्षे ॥

भद्राप्रवम् । न० भुवोनववपान्तर्गत

वर्षविशेषे । इलावृतवर्षे । भद्रा

श्वम् मान्यवत्प्राच्यावर्षे भद्रजना

कुलम् ॥

भद्रासनम् । न० नृपासने ॥ भद्रश्च

तदासनं च ॥ तृतीययोगाङ्गविशेषे

तद्यथा । सीवन्वा । पाश्वर्धोन्य

स्वेदगुल्फयुग्ममुनिस्त्रलम् ।

वृषणाधपादपार्श्वपार्श्वभ्याप

रिवन्धयत् ॥ भद्रासनसमुद्दिष्टयो

गिभिः सारकल्पितम् ॥

भद्रेश्वर । पु० कल्पयामस्यशिवे ॥

शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमाल

यस्यपार्श्वविशिवलिङ्गं ॥

भद्रैला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

भद्रोदनी । स्त्री० बलायाम् । वरि

चारा० इ० भा० । नागबलाया

म् ॥

भन्दम् । न० कल्याण्ये ॥ पचाद्य

च् ॥

भयम्

भन्दिल । पुं० दूते न० शुभे ॥ क
म्पे ॥

भन्धुक । पु० भारतवर्षान्तर्गतदे
शविशेषे ॥

भपञ्जर । पु० नक्षत्रचक्रे ॥

भपति । सुधाशौ ॥ भानाप
ति ॥

भम्भ । पु० धूमे ॥

भम्भराजिका । स्त्री० भङ्गार्याम् । द
शे ॥

भम्भराली । स्त्री० मञ्जिकायाम् ॥
दशे ॥

भम्भासार । पु० मगधराजविशेषे ।
श्रेष्ठिके ।

भयम् । न० घोरि । भयङ्करे ॥ कुञ्जक
प्रसूने । प्रतिभये । दरे । चासे ।
भौतौ । भिषि । साध्वसे । अना
गतप्रतिकूलप्रतिसन्धाने ॥ तल्लक्षणा
नियथा । रौद्रशक्त्यातुजनित चि
त्तवैक्लव्यद भयम् । व्याघ्रादिदर्शना
धीनचित्तवृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥
गर्भवासादिदु खरूपम् । रागवि
षयविनाशके समुपस्थितेतन्निवा
रणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमानकदे
न्यात्मकचित्तवृत्तिविशेषः ॥ सर्वान्
विषयान्परित्यज्यज्ञानमार्गेकयजी
वितव्यमितिचास ॥ अनिष्टहेतूपनि
पत्तितत्परित्यागानर्हताज्ञानम् ॥
परत स्तनिष्टसमाज्ञानायाम् ॥

भयङ्गिष्ठम् .

भय द्वितीयाभिनिवेशत स्मात् ॥

यथा व्याघ्रादिभेति० व्याघ्राधीनत्वे
नस्वीयमरण सम्भावयतीति ॥ विभे
त्यस्मात् । जिभीभये । अज्विधी

भयादीनामुपसङ्ख्यान नपुसके
क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ॥ विभेत्त्यनेनेति
विग्रहे० एरजितिकरणेऽच ॥ भय

द्विविधम् । दैवम्० मानुषञ्च । यथा
हकामकन्दक । हुताशनोजलं
व्याधिर्दुर्भिक्षं मरणं तथा । इतिप

ञ्चविधं दैवमानुषव्यसनं ततः ॥
आयुक्तकेभ्यश्चैरेभ्यः परेभ्यो राजव
ल्लभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनरा

णां च धाभयमिति ॥ आगतं भये
० अभीतवत्स्यातव्यम् । यथा । ता
वद्वयस्य भेतव्यं याभवद्वयमनागतम्

। उत्पन्ने तु भयेतीव्रे स्यातव्यं तैरभी
तवत् ॥ पु० रोगे ॥

भयङ्करः । पुं० डुण्डुलपक्षिणि ॥

त्रि० भयोत्पादके । भैरवे । दारु
णि । भीषणे । भयानके ॥ भयं क
करोति । मेघर्षिभयेषु कुञ्जकृति

खच । मुमागम ॥ पु० याचायो
मान्तरे । यथा । एकचर्माशुक्रजी
वीक्ष्यतामन्योन्यसप्तगौ । भयङ्क

राख्योयोगोय यातुर्भीतिं प्रदाय
कः ॥

भयङ्गिष्ठम् । पुं० । सङ्ग्रामपट
हे ॥

भर :

भयद्रुत । चि० कान्दिशीके । भी
त्यापलायिते ॥ अदुद्रुवत् । द्रुग
तौ । कर्त्तरिक्त । भयात्द्रुत ।
पचमीतियोगविभागात्समास ॥
भयनाशिनी । स्त्री० भयनाशकत्वात्
। विद्यायाम् ॥ चायमाणावता
म् ॥

भयभीत । चि० भासेनातङ्किते ॥
यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिनः
प्राणरक्षणम् । नातोऽगुरुतमोऽधर्मः
कस्मिदन्त्योस्तिष्ठे चरेति ॥ वक्रिपु
रार्णे शिविशोभास्थानम् ॥

भयभ्रष्टः । चि० भयद्रुते ॥

भयानक । पुं० व्याघ्रे ॥ राक्षसी ॥
शृङ्गाराद्यष्टरसान्तर्गतषष्ठरसे ॥
चि० भयानके । भौषणे । विभेक्ष्य
स्यात् । जिभी० भयानकः शीङ्
भयद्रुत्यानकः ॥

भयापहः । पुं० राजनि ॥ परमेश्वरे
॥ भयससारजंसुखसूत्रामपहती
ति । जन० । अन्येभ्योऽपिदृश्यतइ
तिङः । भयमपवद्ध्याह । आशि
विहनइतिङः ॥ चि० भयापहरण
कर्त्तरि ॥

भयावहः । चि० भयकरे ॥

भरः । पुं० अतिशये । भरति । भृञ्०
। पचाद्यच् ॥ भरश्च भरः । पुं
सीतिषोभा ॥ अस्मद्व्यवाचित्वे पि
० पुंस्त्वमेव । वज्रजन्ताः पुंसी

भरण्डा

तिवचनात् ॥ चन्द्रे ॥ भनक्षच
राति । रा० क० ॥ यजे ॥ भारे
॥ शीतेधराभराज्ञान्ते शिषेनाराय
ण स्वयम् । लक्ष्मीवन्तोऽनजान
न्तिदु सहांपरवेदनाम् ॥

भरटः । पुं० कुम्भकारे ॥ भृतके ॥
विभक्तिः । उभृञ्० अनिर्देह्या
दिना० रटच् ॥

भरषम् । न० वेतने ॥ भृतौ । सू
त्ये ॥ भियते ऽनेन । भृञ्०
ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरश्च
पोष्यवर्गस्यप्रगस्तस्वर्गसाधनम् ।
नरकपौडनेचाऽस्यतस्माद्यजेनतं
भरेत् ॥ पुं० भरणीनक्षत्रे ॥

भरणी । स्त्री० द्वितीयनक्षत्रे । यमदे
वते ॥ तत्रजातस्यफलम् । यथा
। सदापकीर्तिर्हिर्महापवादोऽनाना
विनोदैश्चजिनीतकालः । जके वि
लासीचपलः खलः स्यात् प्राणिप्र
णीतोभरणीषुजातः ॥ प्राणिप्रणीतः
प्राणिनि क्षिप्तः ॥ घोषके ॥ टि
त्वान्ङीप् ॥

भरणीभूः । पुं० राहुग्रहे ॥

भरणीयः । चि० पोष्ये । भरण्यो
म्ये ॥

भरण्डः । पुं० स्वामिनि । कृमी ॥ नृपे
॥ वृषे ॥ भरति । भृञ्० । अण्डन्
कृत्तुम्वृञ् ॥ कृत्तुम्वृञ् ॥

भरण्डा । स्त्री० भूमौ ॥

भरत .

भरतम् । न० वीतने । मूल्ये ॥
 भरतेसाधु । तत्रसाधुरितिय
 त् ॥
 भरतभुक् । चि० वीतनिके । कर्मक
 रे । मूल्येनकर्मकुर्वति ॥ भरत
 वीतनभुङ्क्ते । क्विप् ॥
 भरत्या । स्त्री० वीतने ॥
 भरत्याह्वा । स्त्री० रामदूतीतिगौ० दे०
 ख्यातायापूज्यपुष्प्याम् ॥
 भरत्यु । पु० शरण्ये ॥
 भरत । पु० नाट्यशास्त्रे ॥ अलङ्-
 कारादिशास्त्रसूचकारे० मुनी ॥
 रामानुजे ॥ शबरे ॥ छेचे ॥ भरता
 त्तमे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवा-
 ये ॥ नटे ॥ भरतस्यमुने शिष्य ।
 तस्येदमित्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वा-
 द्वाङि ॥ यद्वा । विभर्तिस्त्वाङ् ।
 डुभृज्० । भृमृद्वशीत्यतच् ॥ च
 न्द्रव शीयनृपविशेषस्यदुष्यन्तस्यपु-
 च्चे । शाकुन्तलीये । दीप्यन्ती । सर्व
 दमने ॥ निरुक्तिश्चास्त्रश्रीभागवते ।
 माताभस्त्रापितु पुत्रीयेनजाता-
 सएवस । भरतपुच दुष्यन्तभाव-
 मस्या शकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋ
 षभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्याकन्याया
 मुख्यतमशतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥
 यथा ॥ यथाऽभगवानृषभदेव स्व
 वर्षकर्मक्षेत्रमनुमन्यमान प्रदर्शि
 तगुरुकुलवासोलब्धवरेर्गुरुभिरनु-

भरवान्

ज्ञातोऽगृहिमेधिनाधर्माननुशिष्यमा
 णीजयन्त्यामिन्द्रदत्ताया मुभयविध-
 कर्मसमाज्जाय मभियुञ्जन्नात्मजा
 नामात्मसमानानाशत जनयामास
 । येषांखलु महायोगीभरतोऽज्येष्ठ
 श्रेष्ठगुणश्चासीत्० येनेदं वर्षंभारतमि
 तिव्यपदिशन्तीति ॥ पावकस्यपुत्रे ॥
 भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गत-
 कुमारिकाखण्डे ॥
 भरतज्ञ । चि० नाट्यशास्त्रज्ञे ॥
 भरतपुङ्गव । पु० गाङ्गेये । भीष्मे
 भरतपुत्रक । पु० शैलूषे । नटे ॥
 भरतप्रसू । स्त्री० कौक्याम् ॥
 भरतायज । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥
 भरथ । पु० लोकपाले ॥ विभर्ति ।
 डुभृज्० । भृजश्चिदिच्छय ॥
 भरद्वाज । पु० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्रा
 टे । भारद्वा० गौ० दे० भा० प्र० पत्नि-
 णि । भर्दुल० इ० भा० ॥ गुरो पु
 च्चे । उत्तम्यपत्न्यामममतायांहृ
 स्यतेवीर्याज्जातेमुनिविशेषे ॥ अस्य
 नामनिर्वचन यथाविष्णुपुराणे ।
 मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजं वृहस्पतिः ।
 यातौ यदुक्त्वापितरौ भरद्वाजस्तत-
 ख्यम् ॥ इति ॥ भरतुधारकोवा-
 जोऽस्य ॥ यद्वा । भरद्वाजस्यापत्य-
 म् । ऋष्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वा
 द्वाङि ॥
 भरवान् । पु० शिवे ॥ भरतन्त्रीसूत्र

भर्ग

स्य । मतुप् ॥ भरसहिष्णौ ॥
भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा० इ०
भा० ॥

भरित । पु० हरिद्वर्णे ॥ चि० तद्वति
॥ भृते ॥ पु० ॥ परिपूर्णे । भरा०
इ० भा० ॥ भर सञ्जातोऽस्य । ता०
इतच् ॥

भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥

भरिमा । पु० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भर
ति० विभर्ति० वा । भृञ्० ङुभृञ्०
वा । ङुभृञ्छस्त्भृञ्भृञ्मनिश्च ॥
भरु । पु० स्वर्णे । कनके ॥ हरे ।
शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भर-
ति० विभर्ति० वा । भृञ्० ङुभृञ्०
वा । भृमृशीतृचरित्तरितनिधनि
मिमसजिभ्यउः ॥

भरुज । पु० चतुष्टयगाले ॥

भरुटम् । न० निष्कायपकुमांसि ॥

भरुटकम् । न० भृष्टामिर्षे ॥

भर्ग । पु० स्मरहरे । शिवे ॥

भर्जते । भृजोभर्जने । प० अच्

। न्यङ्क्वादिवात्कुत्वम् ॥ भृज्य

न्ते कामादयोऽभेनेतिवा । हलश्चे

तिघञ् ॥ भृज्यते० पच्यते जगद

चेतिवा ॥ सवितृमण्डलगतादि

त्यरूपे पुरुषे ॥ चिन्तयामोवय

भर्गधिवीद्योन । प्रचीदयात् । ध

र्मायकाममोर्ध्वे बुद्धिहृत्तौ ।

पुनः पुन ॥ अपिच । असृज

भर्ता

पाकेभवे दातुर्यस्मात्पाचयते ह्य
सौ । भाजते दीप्यते यस्मात्प्रगञ्चा
न्ते हरत्यपि ॥ कालो ग्निरूपमास्या
यसप्ताचि सप्तरश्मिभि । भाज
ते यत्स्वरूपेण तस्माद्भर्ग स उच्य
ते ॥ भेतिभीषयते लोकान रिति
रक्षयते प्रजा । गत्यागच्छत्यक्ष
यो भगवान् भर्ग उच्यते ॥ इतियो
गियाञ्जवल्क्ष ॥

भर्ग । न० तेजसि ॥ भर्जते ।

भृजोभर्जने । अञ्च्यञ्जियुञ्जिभृ

जिभ्य कुश्चेत्यमुन् । कवर्गस्या

न्तादिशः । भर्गसी० इत्यादि ॥

स्वरूपभूते तेजसि ॥

भर्ग्य । पु० शिवे ॥ भर्जते । भृ

जो० । ऋहलोऽर्धत् । चकोरिति

कुत्वम् ॥

भर्जमस् । न० भृष्टौ । भृजना०

इ० भा० ॥

भर्जित । चि० दग्धे ॥ भृजो० ।

त्त ॥

भर्तव्य । चि० भरणीये । पोषणीये

॥ बृहतीचमातापितरौ साध्वीभार्या

सुत । शिशु । अप्यकार्यशत

कृत्वा भर्तव्यामनु रज्ज्वीत् ॥

भर्ता । पु० स्वामिनि । नाथे । पत्नौ ।

। परिवृढे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥

प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वेन रक्षात् ॥

विभर्ति स्वाध्यास सर्वमधिष्ठान

भर्त्सपत्रिका

तयाधारयति सत्तास्फूर्तिप्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्सधरिण्यो
षण्यार्थात्तृच् ॥ चि० धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्यदातरि ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धीनांस हतानां०
चैतन्याभासविशिष्टानां स्वसत्तया
स्फुरणेन धारयतिरि ॥ विभर्त्सि
भरतिवा । डुभृज्० भृज्० वा ।
तृच् ॥

भर्त्सदारक । पु० नाव्योक्त्यायुव
राजे । द्वियते । डड् चादरे०
तुदादि । खलुल् । भर्त्सूराज्ञो
दारक ॥

भर्त्सदारिका । स्त्री० नाव्योक्त्यैराज
कन्यायाम् ॥ भर्त्सूराज्ञोदारि
का ॥

भर्त्सप्रपञ्च । पु० औपनिषदमन्य
वेदान्तानाव्याख्यातविशेषे ॥
भर्त्सस्थानम् न० तीर्थविशेषे ॥
अचकार्तिकेयसिष्ठति ॥

भर्त्सहरि । पु० व्याकरणकारिका
कर्त्तरिष्ठविशेषे ॥ खनाम्नाप्र
सिद्धेकाव्यकर्त्तरिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादिखराजभ्राता ॥

भर्त्सनम् । न० अपकारगिरि । चौ
रोसित्वघातविध्यामित्वामित्याद्य
पकारार्थवचने ॥ भर्त्सतर्जसन्तर्ज
ने । ल्युट् ॥

भर्त्सपत्रिका । स्त्री० महानील्या

भल्लक .

म् ॥

भर्त्सित । चि० अधिचिप्ति ॥
भर्त्सम् । न० ॥ खर्णे ॥ भृतौ ॥
नाभौ ॥

भर्त्सकम् । न० रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधीते । सुवर्णे ॥
भर्त्सण्या । स्त्री० गणिकाशुल्के ॥
भर्त्सम् । न० भारे ॥ काञ्चने ॥ भृतौ

। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्या

कुशलैरधिष्ठितेभिषगिभिराप्तैरथ
गर्भभर्त्सणीति रघु । अचगर्भहेम

प्रभृतिषुद्धतिमस्तिनायधृतशोषत

॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ विभर्त्सि०

भरतिवा । भियते ऽनेनवा । डुभृ
ज्० भृज्० । मनिन् ॥

भलता । स्त्री० प्रसारण्यामोषधौ ।
राजबलायाम् ॥

भलन्दन । पु० कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भल्लक । पु० भालुके ॥ भलते ।
भलभल्लपरिभाषणहि सादानेषु
॥ उल्लूकादयश्चेतिसाधु ॥

भल्ल । पु० भल्लके । कर्त्तृ ॥ पु०
न० शस्त्रप्रभेदे । भाला० इ० भा०
॥ वाणविशेषे ॥ खुद्दीदलफलो

भल्लद्वतियादवः ॥ भल्लते । भल्ल०

। पचाद्यच् । न० भट्टे । शिवे ॥

इ० चि० शि० ॥

भल्लक । पु० भल्लके ॥ स ज्ञाया

भक्तः

कन् ॥

भक्तपुष्पी । स्त्री० गवेशकायाम् ॥

भक्ताट । पुं० न० शशिध्वजराजपुरे

भक्तातः । पुं० भक्तातके ॥

भक्तातकः । पुं० अग्निमुख्याम् । अ

रुष्करे । शीयकृति । भावा०

इ० भा० ॥ भक्तातकफलपक्व स्वा-

दुपाकरसंलघु । कषायपाचनक्षिग्ध

तौष्योष्ण छेदिभेदिनम् । मध्य वज्रि

करं हनिकफवातत्रयोदरम् ॥ कुष्ठा

शीयहिबीगुल्मशोफानाङ्ग्वरक्रिमी

न् ॥ तन्मज्जामधुरोष्ठ्योष्ठं हृषीवा

तपित्तहा । हृन्तमारुष्करस्वादुपित्त

घ्नं केश्यमग्निवृत् ॥ भक्तातक ।

कषायोष्ण । शुक्रलोमधुरोल्घु ।

वातक्षेप्पोदरानाङ्गकुष्ठार्शोयहृषीग

दान् ॥ हतिगुल्मज्वरश्चित्रवज्रिमा

न्द्यक्तमित्रणान् ॥ भक्तद्रवातति

अतः । कृन् ॥

भक्तातकी । स्त्री० वीरहृत्ते । अग्निमु-

ख्याम् । भक्तातके ॥ गौरादिस्वा-

न् ङीष् ॥

भक्तिका । स्त्री०) भक्ता

भक्ती । स्त्री०) तके ॥

भक्तुः । पुं० भक्तुके ॥ भक्तते । भक्त०

बाहुलकादुः ॥

भक्तुकः । पुं० दुर्वीधि । कृत्ते । रीछ

भाक् ० इ० भा० सन्नायाकन् ॥

भक्तुकः । पुं० कृत्ते । भक्तुके ॥ भक्त

भवती

ति । भक्त० । उलूकादित्वात्साधु ।

॥ श्योनाक्तप्रभेदे ॥ कुक्कुरे ॥

भवः । पुं० ईशे । शिवे । शङ्करे ।

हरे ॥ चेमे । त्रियसि ॥ समृद्धौ ।

यस्यावतारोभूतानां चेमायचभवा-

यच ॥ ससारे ॥ अपामार्गलतेवाय

विरुद्धफलदोभव । प्रत्यग्दृशां वि

मोक्षाय ससाराय परागदृशाम् ॥ स

तायाम् ॥ प्राप्ती । भद्राप्ती ॥ उद्भवे

। जन्मनि । लज्जादेकादशे ॥ भव-

ति० भवतीवासर्वम् । भूपाप्ती ।

पचाद्यच् । अन्तर्भावितव्यर्थावा ॥

जन्मनितु० भावे । ऋदोरप् । न०

फलविशेषे । भव्ये । चालता० इ०

गौ० दे० भा० चि० चेमान्विते ॥

भवघस्मर । पुं० दावानले ॥

भवच्छिद् । चि० ससारनिवर्तके ॥ भ

वच्छिनत्ति । छिदिर् । सत्सूक्ष्मे

त्वादिना० क्षिप् ॥

भवान् । चि० युष्मदर्थे । भाति । भादी

प्तौ भाते ङीवतुः ॥ लिंगचयैरुपन्तु

। भवान् । भवती० भवदिति ॥ पूज्ये

॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतीर्लटः

शचादेशि । भवन् । भवन्तीभवत् ।

वृत्तिविलिङ्गे रूपं बोध्यम् ॥ जायमा

ने ॥

भवती । स्त्री० विषाक्तवाची ॥ पूज्या

याम् ॥ दीप्तमत्याम् ॥ उगितश्चेति

ङीप् ॥

भवाचनाशिनी

भवदाह । न० देवदाहृच्छे ॥

भवदीय । त्रि० भावत्वे ॥ भवताम
यम् । भवतष्ठक्कसाविति० छस् ॥

भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे
। भावे ॥ भवनृत्यत् । भू० । ल्यु
ट् । राशौ ॥ छेत्ते ॥

भवनाशन । पुं० आत्मनोबोधे ॥

भवनाशिनी । स्त्री० सत्यासरिति ॥

भवनीय । त्रि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्य
हे ॥

भवन्तः । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमा
नकाले ॥ भवति० भूयाद्वा ॥ भू०
पुं० भूवद्विषसिभासिसाधिगडिमण्डि
विज्जन्दिभ्यश्चेति० भव् । सचप्रित् ॥

भवन्ति । पुं० वर्तमानकाले ॥ भव
ति । भू० । भुवोभित्त् ॥

भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणालट संज्ञा
याम् ॥ यथा । अस्तिर्भवन्तीपरोऽ
प्रयुज्यमानोप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥
प्रित्वान्ङीष् ॥

भवभावन । त्रि० संसारकारणे ।
भवः संसारस्तस्यभावनयेन ॥ उत्प
त्तिकृत्ये ॥

भवभूतिः । पुं० भोक्तराजसभाख्ये
कविविशेषे । मालतीमाधवादिना
दृक्कर्तरि । भूगर्भे ॥ महादेवस्यै
श्वर्ये ॥

भवदत् । पुं० प्रेतपटहे ॥

भवाचनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवाभीष्ट

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥

भवाह्व । त्रि० भवाह्वे ॥ भवानि-
वपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्-
प्रेक्षणे । त्वदादिष्वित्यव० क्सोपि
वाच्यवृत्ति० क्त० । आसर्वनाम्न-
इत्यव० दृष्ट्वेतिवाति० कादाका-
रोन्तादेशः ॥

भवाहक् । त्रि० भवाह्वे ॥ भवानिव-
पश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्० ।
त्वदादिष्वितिक्विन् । आसर्वना-
म्न ॥

भवाह्व । त्रि० युष्मत्सह्वे । भवहि
धे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिव
वा । दृशिर्० त्वदादिषुदृशोनालो
चनेकज्चेति० कज् । आसर्वना-
म्न इत्याकारोन्तादेशः ॥

भवानी । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गाया-
म् ॥ भवस्यस्त्री । इन्द्रवरुणभवश्च
र्वेत्यादिना० ङीषानुक्ती ॥ परदेवता
याम् ॥ एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य-
भिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभ
वानीपुरुषेषुविष्णुः कोपेषुकाली-
समरेषुदुर्गा ॥ चट्कलीठवासिन्या-
मम्यायाम् ॥

भवानीसुरः । पुं० हिमालये ॥

भवानीपतिः । पुं० महादेवे ॥

भवापवर्गः । पुं० भीक्षे ॥ भवस्यच-
पवर्गः नाशः ॥

भवाभीष्ट । पुं० शुक्मुली ॥

भविष्यम्

भवाब्धि । पुं० स साररूपसमुद्रे ।
भवाब्धितरणोपाय . कुलमार्गीहि-
नापर ॥

भवायना । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भविकम् । न० भव्ये , कुशले ॥ भवी-
भद्राप्तिरक्षास्ति । पतन्ननिठनाविति
ठन् ॥ चि० तद्वति ॥

भवित . । चि० पतीतोत्पत्तिके । भूते ।
भवितव्यम् । चि० भवनीये । भवितव्य
मभवत्येवमारिकीलफलाम्बुवत् । ग
न्तव्यगतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थव-
त् ॥

भवितव्यता । स्त्री० नियती । भाग्ये ।
अर्थानामनर्वाणांश्चावश्य भवित्वे ।
कालभार्यायाम् ॥

भविता । चि० भविष्यौ ॥ भवनशील .
भू० । तद्वितितद्वन् ॥

भविनः । चि० काव्यकर्त्तरि ॥

भविलः । पुं० भव्ये ॥ भवति । भू० ।
सलिकल्यनीत्यादिना . कूलच् ॥ चि
ङ्गी । विदूषके ॥

भविष्णु । चि० भवितरि । भूष्णी ॥
भवनशीलः । भुवश्चैति० भवतेरि-
ष्णुच् ॥

भविष्यम् । न० पञ्चशताधिकचतुर्दश
सहस्रश्लोकात्मकीपुराणविशिषे ॥
यथा । चतुर्दशभविष्यं स्यात् तथा
पञ्चशतानि च तिस्र्यो भागवतम् ॥
अपि च । चतुर्दशसहस्राक्षितया

भषणम्

पञ्चशतानि च । भविष्यं परिसंख्या
त मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति देवी
भागवतम् ॥ चि० भविष्यत्काली
ले ॥

भविष्यत् । चि० आगामिकाले । वर्त-
मानप्रागभाव प्रतियोगिनिकाले-
॥ वर्तमानकालोत्तरकालीनोत्प-
त्तिकल्पे । अनागते । ज्ञेय-
ने ॥

भव्य । पुं० कर्मरंगतरौ ॥ न० च
खन्नि ॥ फलविशिषे चाकता . इ .
गौ० दे० प्र० । वभेवक्चशोधने
॥ भव्यं स्वादुक्कषायाम्बु ज्वयमाका
विशोधनम् । तदेव फल द्रोणं शुभ
यादिविषापदम् ॥ पुं० न० रस
भेदे ॥ चि० शुभे ॥ सत्त्वे ॥
योग्ये ॥ भाविनि ॥ अनिष्यमाद्ये
॥ भवति . भाव्यमनेनवा । भव्य
नीचप्रवचनीयोपस्थानीयजन्यान्ना
व्यापाद्यावेति . कर्त्तरि . भावे
वायतासाधु . ॥

भव्या । स्त्री० उभायाम् । करिकषा
याम् ॥

भष . । पुं० कुक्कुरे ॥ भषति । भष .
। अच् ॥

भषकः । पुं० कुक्कुरे । शुनि
॥ भषति । भषपैशुग्ये ।
कुन् ॥

भषणम् । न० कुक्कुरि . ज्ञेयं ॥

भस्त्रा

भष० ल्युट् ॥

भषा । स्त्री० खर्ण्यौर्याम् ॥

भषी । स्त्री० शून्याम् ॥ भषतिपान्य
म् । भषभर्त्सने । पचादौ । भष
डितिपाठात् । टिङ्ठेतिङी
प् ॥

भसद् । स्त्री० भाखरे ॥ योनौ ।
जघने ॥ काले ॥ मासे ॥ कारण्ड
वखगे ॥ प्लवे । भेलकी । बभस्ति
। भसभर्त्सनदीप्ल्यो । श्रुद्
भसोदि ॥

भमन । पुं० भमरे ॥

भसन्त । प० काले ॥

भसितम् । न० भस्मानि ॥

भसूचक । पु० दैवज्ञे ॥

भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका
याम् ॥

भस्त्रफला । स्त्री० शोषधिविशेषे ॥
भस्त्रेवफलान्यस्या । पाककर्णेति
प्राप्तं डीष बाधित्वा० सभस्त्राजिने
तिटाप् । ज्यापोरितिङ्ख ॥

भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि
तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया
म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि
ध्मायते तथा । चर्मणोविकृति ।
सावेभस्त्राशास्त्रेप्रकीर्तिता ॥
भस्यतेऽनया । भसदीप्तौ । हुयामा
श्रुभसिभ्यस्त्रन् । तितुक्तेतिनेट् ।
। अजादित्वाट्, टाप् ॥

भस्त्रगर्भः

भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा
या ॥

भस्त्रिक । त्रि० भस्त्रयाजलाहरणक
र्त्तरि । भिस्त्री० इ० भा० ॥ भस्त्रया
हरति । भस्त्रादिभ्य । छन् ॥ स्त्री०-
भस्त्रिकी । पित्वान्डीष् ॥

भस्त्रक । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य
निदानसम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण । य
था । कट्पादिरुक्षान्नभुजानराणांक्षी
र्णकफमारुतपित्तवृद्धौ । अतिप्रवृद्ध
पवनान्वितोऽग्निर्भुक्तक्षणाश्न
करोतियस्मात् ॥ तस्मादसौभस्त्रक
स स्रक्कोऽभूदुपेक्षितोयपचर्तचधा
तून् ॥ अस्थसोपद्रवमरिष्टयथा ।
वट्स्त्रेददाहमूर्च्छादीन्कृत्वैवात्य
ग्निसम्भवान् । पक्त्वान्नमाशुधात्वा
दीन्सक्षिप्रं नाशयेद्भुवम् ॥ इ०

भस्त्रकार । पुं० रजके ॥

भस्त्रगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे-
णौ ॥

भस्त्रगन्धिका । स्त्री० हरेण्वामोषधौ ।
रेणुकायाम् ॥ भस्त्रनोगन्ध । भस्त्र
गन्धोऽस्यस्या । अतद्गन्धि । ठनावि-
तिठन् । टाप् ॥

भस्त्रगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । ह
रेण्वामोषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति
स्वामी ॥ भस्त्रगन्धोऽस्यस्या । अत
द्गन्धिठनावितौनि । डीप् ॥

भस्त्रगर्भः । पुं० तिनिशद्रुमे ॥

भा

भागव्यागलक्षणा

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्णपुष्पाया
शिशपायाम् ॥ रेणुक्कानामगन्धद्र
व्ये । शोषधिमेदे ॥ भस्मगर्भेयस्या
शुक्तसारत्वात् ॥

भस्मतूलम् । न० यामकूटे ॥ पांशुव
र्षे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरन्निवृत्तेविकारे ।
शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते ।
विभूतौ ॥ वभक्षि । भसभत्सं न
दीप्यो । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
विनाभस्मचिपुस्तुङ्गे णविनादद्राक्षमा
लयः । पूजितोपिमहादेवो नभ्यात्
तत्फलप्रदः ॥ अश्वरीविकारे ॥

भस्मरीहा । स्त्री० दग्धाक्षव्ये ॥

भस्मविधक् । पुं० कर्पूरे ।

भस्मसात् । अ० भस्मौभावे ॥ कृतृक्
भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिका
त्पूरे० इत्तिसातिः प्रत्ययः ॥

भस्मज्ञानम् । न० सप्तविधज्ञानान्तर्ग
तान्मेयज्ञाने ॥ यथा । ज्ञानेयभ
स्मनाज्ञानवायव्य गौरजः स्मृतम्

भस्माह्वयः । पुं० कर्पूरे ॥

भस्मितः । चि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भासि । प्रभायाम् । क्ववौ
। दौष्टौ । रीचिषि । ज्ञाने । चैतन्य
रूपे ॥ यथा । अभावरूपविश्वस्य
भानंभासन्निधेर्विना । कदाचिन्नाव
कल्पे तभावावृत्तेर्नसर्वगः ॥ भाति
भादीप्तौ । इण्यिङ्गत्वात् ० ङः ।

टाप् ॥

भाकुट । पुं० भेकटौ । इ० नी०
दे० भा० प्र० मतस्त्रि ।

भाकूट । पुं० शैलप्रभेदे । भूषविशि
ष्टे । भेकटौ । इ० भा० ॥ भाकूटो
मधुरः शीतोद्विष्यः श्लेष्मकरोरुहः ।
विष्टभजनकक्षापिरक्तपित्तहरः स्मृ
तः ॥

भाकोषः । पुं० सूर्ये ॥

भाक्तः । चि० शौचचारिके । गौचे ।
लाघविके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अ
ज्ञेनपोष्ये । भाक्तिके । भक्तमस्यै
नियुक्त दीयते । भक्ताद्व्यन्यतरस्या
मित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भ-
क्तेसाधु । भक्ताखः इति ण ॥

भाक्तिकः । चि० अज्ञेनपोष्ये । भा
क्ते ॥ भक्तमस्यै नियुक्त दीयते । भ
क्ताद्व्यन्यतरस्यामिति पष्ठेठक् ॥

भागः । पुं० अंशे । वष्टके । स्त्रीक्ति
अमाणांशे । रूप्यार्धके भाग्ये ॥
एकदेशे । भज्यते । भजसेवायाम्
। कर्मणिचञ् ॥ भागानामै प्रवर्ग-
दिप्रस्थांसमूहोवा । अण् ॥ राशि-
स्त्रिंशभागैकभागे ॥ चि शंशकस्त-
थाराशिर्भागद्वयमिधीयते इत्युक्ते ॥

भागव्यागः । पुं० जडदण्डलक्षणा
याम् । विकृतांशपरित्यागे ॥

भागव्यागलक्षणा । स्त्री० जडदण्डलक्ष
णायाम् । अंशान्तरपरित्यागेना

भागवतम्

शान्तरत्नचणायाम् ॥
 भागधेयः । पु० करे । राजस्वे । या
 मादेराजयाज्ञेयप्रभागदौ ॥ दा-
 यादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो
 धेयवृत्तिस्त्वर्थे० धेयप्रत्ययः । न०
 भाग्ये । प्राक्तनेकर्माणि । दैवे ॥
 भागलक्षणा । स्त्री० भागत्यागलक्षणा
 याम् ॥
 भागलेख्यम् । न० भागपत्रे ॥ भागा
 यलेख्यम् ॥
 भागवतः । षु० भगवद्भक्ते ॥ यथा
 । सर्वदेवान्परित्यज्यनित्यं भगवदा-
 श्रयः । रतस्तदीयसेवायांसभाग-
 वतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यगृहेना-
 स्तिघण्टावागरुडान्विता । पुरुषो
 वासुदेवस्यनसभागवतः कलौ ॥
 उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषु य-
 पश्येद्भगवद्भावमात्मनः । भूतानि
 भगवत्प्रात्मन्येषभागवतोत्तमः ॥
 नयस्यस्वपरवृत्तिवित्तिष्वात्मनिवा-
 भिदा । सर्वभूतसमः शान्तः
 सर्वभागवतोत्तमः । गृहीत्वापी-
 न्द्रियैरर्थान् यो न हृष्टिर्नङ्काक्षति
 । विष्णोर्मायामिदं पश्यन्सर्वभाग-
 वतोत्तमः ॥ शिवे च परमेशाने
 विष्णौ च परमात्मनि । समबुद्ध्या
 प्रवर्तन्ते ते वै भागवतोत्तमाः ॥
 भगवतोत्तमः । अण् ॥
 भागवतम् । न० अष्टादशपुराणान्त-

भागौ

गीते अष्टादशसहस्रश्लोकात्मके उपपुर-
 णविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥
 तत्राष्टादशाध्यायोत्तरविंशताध्याया-
 त्मकः देवीभागवतः नाम महापुरा-
 णं द्वात्रिंशदध्यायाधिकविंशताध्या-
 यात्मकं विष्णुभागवतमिति विवे-
 कः ॥ अष्टादशसहस्रवैपुल्यं भाग-
 वतं किलेति देवीभागवतम् ॥ आत्म-
 तत्त्वदीपके ज्ञाने ॥ भगवता प्रोक्त-
 म् । तेन प्रोक्तमिच्छन् ॥ भगवत्प्रा-
 मायोपाधिकब्रह्मरूपिण्या प्रातिप-
 दिक् ० सर्वं खल्विदमेवाह नान्य-
 दस्ति सनातनमित्यर्चश्लोकात्मकसू-
 चभूतमेव सर्वं वेदसारं सर्वं खल्वि-
 दं ब्रह्मनेहनानास्ति किञ्चिन्नेति सर्वं
 वेदतात्पर्यार्थं प्रतिपादकवाक्यार्था-
 भिलापकं पुराणं मन्त्ररूपं भगवत्प्रा-
 वटपञ्चशयानाय विष्णवे प्रकटीकृतं
 यत्तत् ॥ भगवत्प्राप्रोक्तम् । तेन
 प्रोक्तमिच्छन् ॥
 भागिकम् । चि० भाग्ये । सबृद्धिक-
 मुद्रोदौ ॥ भागोरूपकस्यार्चीवृद्धि-
 चायः ० शुल्कम् ० उपदावाचस्मि-
 न्दीयते । भागिकं शतम् ० भागि-
 काविंशतिः । भागाद्यञ्चेति ठ-
 न् ॥
 भागी । चि० अग्निनि ॥ याहिनि ॥
 सम्पृचेत्यादिना ० भर्जयिषु-
 ण् ॥

भाग्ययोग :

भागिनिय । पुं० भगिनीपुत्रे । स्व
स्त्रीये ॥ भगिन्याः अपत्यम् । स्त्री
भ्योठक् ॥
भागिनेयी । स्त्री० भगिन्यास्यपत्ये ।
भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ठेति
ङीप् ॥
भागौरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगी
रथस्येयम् । तद्धोदमित्यण् ।
ङीप् ॥
भागुरिः । पुं० स्मृतिव्याकरणकर्तृ
रिमुनिविशिषे । मार्कण्डेयपुराण
प्रसिद्धे मुनी ॥ कविशिषे । शत
लुम्पके० इति ञटाधरः ॥
भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म
णोः । नियतौ । दैवे । दिष्टे ।
फलान्मुखी भूतपूर्वदैहिकशुभा
शुभकर्मणि । जडानामविवेकाना
मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या
निराश्यानि सन्त्यजीतिमतामपि
॥ भज्यतेऽनेन० भजते वा । भज
सेवायाम् । ऋजुलोप्यत् । चजो
रितिकुत्वम् ॥ चि० भागिके ॥
भागोवृद्ध्यादिरस्मिन्दीयते ।
भाग्यशतम्० भाग्याविंशतिः ।
भागान्त्रयेति०यत् ॥ भागार्हे ॥
भागमर्हति । दण्डादित्वाद्य
त् ॥

भाग्ययोगः । पुं० याज्ञिकीयाकारे ।
यज्ञमेत्रीरविपठेवर्तमानमीश्वरः ।

भाजी

। भाग्ययोगाभिधेयौगिनिहन्तावैरि
णांसदा ॥
भाग्यवान् । चि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्य
वतांसर्वं श्रेयसेभवति ॥
भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशिषे ॥ य-
या । यातुनप्रकृतेर्न कालान्नाप्यु-
पादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्या-
देव० अतएवमदालसाऽपत्यानिशति
वालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवे-
कख्यातिरितिमुक्तानिबभूवुः० त-
स्माद्भाग्यमेवचितुर्नाम्यदिष्ट्युपदेशे
तुष्टिः साभाग्याख्यातुष्टिर्दृष्टि-
च्यते ॥
भाजोनम् । चि० भङ्ग्ये । भङ्गादे
चे ॥ भङ्गायाभवनमस्त्रेचम् । वि
भाषातिलमाषोमाभङ्गाद्यभङ्ग-
तिपक्षेखञ् ॥
भाजक् । अ० शैब्ये ॥
भाजनम् । न० पाचमाचैः ॥ शैब्ये ॥
य० स वाद्यतेनिष्ठयोऽतिवादा-
सितिल्लति । यच्चतप्तोनतपतिद्वट्
सोऽर्थस्यभजनम् ॥ पाठकपरिमा-
णैरुक्तिवैद्यकपरिभाषा ॥ भाज-
यति । भाजपृथक्कर्मविल्लु-
ट् ॥
भाजितः । चि० पृथक्कृतिः । विभ-
क्ते ॥ न० भागे ॥
भाजी । स्त्री० श्यामायाम् । यक्षायाम्-
॥ ज्ञानपदितिङीप् ॥

भांडपुट

भाज्य । चि० भागाहे । भाजनौये ॥
भाटक । पु० न० व्यवहारार्थं दत्त
गृहशकटादिलभ्यधने । भांडा० इ०
भा० ॥

भाट्ट । पु० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-
वादिनिभट्टाचार्यमतानुसारिणि-
मीमांसके । गूढ चैतन्यमुत्प्रेक्ष्य
द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनोऽव-
तेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षोत्थितस्मृते . ॥
जडोभूत्वातदाऽस्वाप्समितिजाड्य
स्मृतिस्तदा । विनाजाड्यानुभूति
नकथं चिदुपपद्यते ॥ द्रष्टुर्दृष्टेरलो
पञ्चश्रुत सुप्तीततत्त्वयम् । अ-
प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-
द्द्युत . ॥

भाण । पु० नाटकादिदृश्यरूपकान्त
गतरूपकविशेषे ॥

भाण्ड . । पु० गृहभाण्डवृत्ते ।

भाण्डम् । न० पात्रे । घटकर्कादि-
भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणि-
ड्मूलधने । भूषायाम् । भूषणे ॥
अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणांमण्डने
॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते ।
भण्यशब्दे । अमन्ताड्ड . ।
॥ भणतिवा । ड . । प्रज्ञादण् ॥
यदाभन्दते । भदिकल्याणं सुखे च
। अच् । पृथ्वीदरादिः । भण्डव-
त्तौ । भंडीभा० इ० भा० ॥

भाण्डपुट । पु० नापिते । भाण्ड-

भाद्र .

पुटा : यस्यस . ॥

भाण्डपुष्प । पु० सर्पविशेषे । कौ-
कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहशेषे । अन्ना
दिद्रव्याणां गृहे ॥ भाण्डानामागा-
रम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिक । चि० भाण्डागारे-
नियुक्ते । भण्डारी० इ० भा० ॥ अ-
गारान्ताड्डन् ॥

भाण्डागारी । चि० भाण्डारिणि । भा-
ण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-
स्ति । इनि . ॥

भांडारौ । पु० भांडागाराध्यक्षे । स्व-
नाम्नैवप्रसिद्धे । यथा क्षुधितस्तृ-
पित . कामीविद्यायी कृषिकारक
। भांडारौचप्रवासीचसप्तसुप्तान् प्र-
बोधयेत् ॥

भाण्डि । पु० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डिल . । पु०) नापिते ॥

भाण्डिवाहः । पु०)

भाण्डौर । पु० घटवृत्ते । व्रजमण्ड-
लान्तरेषोडशवटवनमध्ये द्वितीयव-
टवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्त ॥
दौप्तौ ॥ चि० तद्वति ॥

भाति । स्त्री० श्रीभार्या ॥

भातु . । पु० आदिष्वे । सूर्ये ॥ भा-
ति । भादौप्तौ । कमिगमीतितु ॥

भाद्रः । पु० नक्षत्रे । प्रौष्ठपदे । भा

भानु :

द्रुपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमास्यस्मि
न् । सास्मिन् पौर्णमासीत्यब् ॥
अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासिखलु
जन्मयस्यधौरोमनोज्ञस्यवराक्रमाना
म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्माप्र
पन्नभर्तासंभवेत्सहासः ॥ अत्रगी
प्रसवेनारदः । भानौसिंहगते चै
वयस्यगो सम्प्रसूयते । मरणत
स्थनिर्दिष्ट षष्ठ्यभिर्मासैर्न स शयः ॥
प्रसूतातत्क्षणादेवतातांशांविप्राय
दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रजुर्वीतथा
न्तिशास्त्रोक्तवत्तर्नेति ॥

भाद्रपद । पुं० वर्षर्तुद्वितीयमासि
। भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा
स्यस्मिन् । सास्मिन् पौर्णमासीत्य-
ब् ॥

भाद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदानु । भद्रप
दानु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे० उत्तर
भाद्रपदानक्षत्रेच ॥ भद्रमेव० ॥ भा
द्रम् । भाद्रपदयासां०ता ॥

भाद्रमातुरः । पुं० सतीतनये ॥ भद्र
मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास
म्भद्रपूर्वायाः ॥

भानम् । न० आभासे ॥ प्रतीतौ ॥
प्रकाशि । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना
द्वृत्तिसत्त्वमर्तेनानचितोऽचितः ।
चित्सम्बो दीपिना ध्यासाद्वृत्तेतिनाह
मद्वयः ॥ भाति । भा० । ल्युट् ॥

भानुः । पुं० किरणे । मयूखे । च-

भामः ।

शौ । करे ॥ रबी । सूर्ये । जमे ।
सहस्रांशौ ॥ दिने भाति । भा०
। दाभाभ्यानु ॥ यद्वा । भाति०
चतुर्दशभुवनमध्ये अग्न्यादिस्वयप्र
काशिभ्य अधिकदीप्यतेवा । पूर्व
वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि
॥ वृत्ताहर्तृपितृविशेषे ॥

भानुः । स्त्री० भानुमत्याम् ॥

भानुफला । स्त्री० रम्भायाम् । कद
म्याम् । भानुरिवफलान्यस्या ।
अजादि ॥

भानुमान् । पु० सूर्ये ॥ भानवोविद्य
न्तेऽस्य । सतुप् ॥ चि० दूधिति
युक्ते । सकिरणे ॥

भानुमती । स्त्री० विक्रमादित्यनृपस्य
पत्न्याम् ॥ यथा । देवशुरो प्रसादे
नजिह्वार्ये मेसरस्वती । तन्नाहंनृपजा
नामिभानुमत्यास्तिलयथेतिवररुचि
भानिमिः । पु० गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥
भाम । चि० नक्षत्रकान्तौ । भस्यामे
वाभायस्ययस्यसः ॥

भामः । पु० क्रोधे ॥ रबी ॥ द्यौस्तौ
रुचौ । पूज्ये ॥ भगिनीपती ।
यथा । अहोभगिन्यहोभाममया
वावतपाप्मना । युक्तादङ्गबापस्य
सुहृदोऽहिसिता सुता ॥ भाति । भा०
अर्तिसुसुहृदधृक्षिभुभावावापद्वय
क्षिनीभ्योमङ्गितिमन् ॥ भामते ।
भामक्रोधे । अच्वा

भारत .

भामक । पु० भगिनीपती ॥ स्त्री
र्थक ॥

भामा । स्त्री० कोपनायांयोषिति ॥
सख्यभामायाम् । विनाविप्रव्यय
मितिपूर्वपदलोप ॥

भामी । चि० क्रोधिनि ॥

भामिनी । स्त्री० कोपनायाम् ॥ चव
श्य भामते । भाम० । आवश्यकी
णिनि । यच्चादिणिनिर्वा ॥ स्त्री
मात्रे ॥

भामिनीविलास । पु० जगन्नाथमि
अपखिलतराजकृते विलासचयात्मके
यन्यविशेषे ॥

भार । पुं० बीवधे । विष्णौ । विश
तितुलापरिमाणे । पलानांदिसहस्रे
। अष्टसहस्रतीलकात्मके ॥ विशुपा
गोष्पुदाहता ॥ तामेवभारजानी
याद्वाहीभारचतुष्टयम् । भियते
। भृज्भरणे । अकर्त्तरि चकार
केसच्चायामितिषञ् ॥

भारंडः । पुं० उत्तरकुशदेशजशकुन
पक्षिणि ॥

भारत । पुं० छागवाहने । बङ्गौ ॥ नट
॥ भरतस्यमुने शिष्य । अण् ॥
भरतात्मर्जे । भरतवशीदुर्भवे ।
महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराष्ट्रीय
म । तस्येदमित्यण् । सङ्ग्रामवि
शेषे ॥ भरतयोद्धारोऽस्यसङ्ग्राम
स्य । सङ्ग्रामेप्रयोजनयोद्धृष्ट्यवस्थ

भारतवर्ष .

ण् ॥ चि० ज्ञाननिरस्ते ॥ भाञ्जा
नम् । तच्चरत . ॥

भारतम् । न० व्यासप्रणीतलक्ष्मोका
त्मकमहाभारतसञ्ज्ञके । इतिहासे
॥ तस्यश्रवणादिफलयथा । भारत
श्रुत्युयान्नित्य भारत परिकीर्तयेत्
। भारत भवनेयस्यतस्यहस्तगतोज
य ॥ योगोशत कनकशृङ्गमय द
दातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय
। पुण्याच्चभारतकथाश्रुत्युयान्नित्य
त्य तुल्य फल भवतितस्यचतस्यचै
व ॥ नवनीत यथादधनोद्विपदात्रा
क्षणीयथा । हृदानामुद्विष्टे ओ
गौर्वरिष्ठस्तुष्यदाम । यथैतानी
तिहासानातथाभारतमुच्यते ॥ य
श्चैन आवयेच्छास्त्रे ब्राह्मणान्पादम
तत । अक्षय्यमन्नपान वैप्रितुस्त
स्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणा
भ्यांवेदसमुपबृहयेत् । विभेत्त्य
ल्पश्रुताद्दोमामयप्रहरिष्यति ॥
कार्णावेदमिम विद्वान्श्रावयित्वा
यमश्नुते । भूयश्चत्वाकृतस्त्रापिपा
प जज्ञादस शयम् ॥ इति । जम्बु
द्वीपनवमाशेषविशेषे ॥

भारतवर्ष । पु० न० जम्बुद्वीपस्य
नववर्षास्तर्गतवर्षविशेषे । यथा
। हिमाद्रदक्षिण वर्ष भरतायददी
पिता । तस्माच्चभारत वर्ष तस्यना
ममहात्मन . ॥ तस्यनवभागार्थया

भारतवर्ष

भारतस्यास्यवर्षस्यनवमे दान्निबोध
मे । समुद्रांतरितास्त्रीयास्ती स्वगम्या
परस्परम् ॥ इन्द्रदीप कश्चिद्वृत्ता
स्वर्णयोगमस्तिमान् । नागदीपस्तथा
सौम्योगाम्बर्वीबारुणस्तथ ॥ अयन्तु
नवमस्तोषादीप . सागरस वृत्त .
। योजनानांसहस्रं वै द्वीपोय दक्षि
योत्तरात् ॥ पूर्वैः किरातायस्यान्ते
पश्चिमेयवनाः स्मृता । ब्राह्मणा
क्षत्रियाश्च शूद्राश्चान्तः स्थि
ताश्चिज्ज ॥ ब्रह्मायुर्वचश्चिज्ज्यायै .
कर्मभिः भक्तपावना . । तेषां
स व्यवहारश्च कर्मभिरिष्यते
॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्य पाप च-
वै तथा । महेन्द्रीमलय सञ्च
शक्तिमान् च पर्वतः ॥ विन्ध्यश्च-
पारियात्रश्च सप्तैवाशकुलाचला .
तेषांसहस्रशान्त्ये भूधरायै समीप
गा ॥ विस्तारोच्छ्रायश्चैरम्याविपु
लाश्चिज्जसानव . । कीलाचलः स
वै भाजीमन्दरोददुर्गश्चलः ॥ वा
तधमो वै द्युतश्चमैनाक . सुरसस्त
था । तुङ्गप्रस्थो नामगिरिर्गोधन .
पाण्डुराचलः ॥ पुण्यवौर्यजयन्तौ
चरेवतोर्बुदण्वच । ऋष्यमूक
सगीमन्तः कूटश्चैल . कृत . सर
॥ श्रीपर्वतश्चकीरश्चतश्चोन्मैः स्तप
पर्वता . । तैर्विमिश्राजमपदान्ते
स्वाचार्याश्चभाग्य . । तैः पौत्र

भारतवर्षः

नो मरिच्छेष्ठायास्ता सम्यग्निबो
धमे । गङ्गासरस्वतीसिन्धुश्च द्रभा
गातथापगा । यमुनाचयतद्रुक्षि
तस्तौरावतीकुङ्ग । गोमतीधृतपा
पाचबाहुदाचदृषती ॥ विपाशा
देविकाश्च क्षुब्धालागण्डकीतथा
। कौशिकीचापराविप्रहिमवत्पाद
नि . सता ॥ वेदस्मृतिर्वेतसि
नीराचिन्नीसिन्धुरेवच । वैष्णव
स्यन्दनाचैवसवान्नीरामहीतथा ॥
पाराचर्मस्वतीलूपीविदिशावेवच-
त्यपि । विप्राश्चवन्नीचतथापारिपा
चाश्रयाः स्मृता . ॥ श्रीश्रीमहान
दक्षैव नर्मदासुरसाक्षिवा । मन्दा
किनीदशार्थाचिचिक्कटातथापगा ॥
विचोत्पलाचतमसाकरतीवापिशा
चिक्का । तथान्यापिप्वलाश्रीश्रीवि-
पाशाश्चलानदी ॥ सरीस्वलाशक्ति
मतीमङ्गुलीचिदिशाकृतुः । ऋष्य-
पादप्रसूतावैतथान्याविगवाहिनी ॥
शिप्रापयोष्णीर्निर्विन्ध्यातापीचनि
प्रधावती । विष्णवैतरणीचैवसिनी
वालीकुसुदती ॥ तोयाचैवमहागौ
रीदुर्गाचान्त शिवातथा । विन्-
ध्यपादप्रसूतास्तानव . पुण्यजला-
श्रभाः ॥ गोदावरीभीमरयीक्षणा-
वर्चातथापगा । तुङ्गभद्रासुप्रयोगा-
वाद्याकाविर्यथापगा ॥ सञ्चपादवि
निष्क्रान्ताश्चमास्ता . सरिदुत्तमा ॥

भारतवर्ष

कृतमालाताम्रपथी पुष्पजात्युत्प-
लावती । मलयाद्रिसमुद्रतानग्र .
शीतजलास्त्रिमा ॥ पित्तसोमर्षि
कुल्पाचक्रवलाचिदिवालय । ला-
ङ्गुलिनीवशकरामहेन्द्रप्रभवा स्मृ-
ता ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
मन्दवासिनौ । कृशापलाशिनीचै-
वशक्तिमत्प्रभवा स्मृता ॥ स-
र्वा पुण्या सरस्वत्य सर्वाङ्गा-
समुद्रगा । विश्वस्यमातर सर्वा
सर्वा . पापहरा स्मृता ॥ अ-
न्या सहस्रशस्तीता . चन्द्रनयो-
द्विजोत्तम । प्रावृटकालवहा स-
तिसर्वकालवृहाश्चया . ॥ मत्स्या
कुशूला . कुल्यासकुतला काशि
कोशला ॥ अर्बुदाश्कुलिङ्गाचस-
मकाचवृक्षै सह । मध्यदेशेजनप-
दा : प्रायशोमौप्रकीर्तिता . ॥ सद्य-
स्यचोत्तरेणैवयज्जोदावरीनदी ।
पृथिव्यामपि कृतज्ञाया सप्रदेशोम-
नोरम . ॥ गोवर्धनपुर रम्य भाग-
वस्यमहात्मन . ॥ बाह्लीकावाटधा-
नाचभाभीरा कालतोयका ॥
अपरान्ताश्शूद्राश्चपङ्गवाश्चर्मखण्डि-
का । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु-
सौवीरमद्रका . ॥ शतद्रुदाललित्या
चपारदाहारमूषिका । माठरार-
चहतका : कौक्यादशमानिका ॥
अचियोपनिवेशाश्चैश्वर्यशृङ्गकुलानि

भारतवर्ष

च । काम्बोजादरदाश्चैववर्वराक्ष-
ङ्गलौकिका ॥ नीचाश्चैवतुषारा-
श्चपङ्गवावाक्षतीदरा । आर्चयो
सभरद्वाजा . प्रस्थलाषदशेरका ॥
लम्बका . सूनकाराश्चचूलिकाजा-
ङ्गवै सह । अपधाचालिमद्राच-
किरातानाञ्चजातय : ॥ तामसाह
समार्गाश्चाशमीरास्तङ्गनास्तथा ।
चूलिकाङ्गुडकाश्चैवजर्णादावास्त-
थैवच ॥ एतेदेशाश्चद्वीच्यास्तु . प्रा-
च्यान्देशान्निबोधमे । अम्बुवाका
मुद्गरकाश्चन्तर्गिरिवह्निर्गिरा ॥ त-
थाप्लवङ्गावर्ज्यामलदामलवर्त्तिका
ब्रह्मीत्तरा प्रविजया भार्गवाङ्गेय
मर्दका । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
श्चविदेहास्तामलिप्तका । मल्वा-
मगधगोमेदा प्राच्याजनपदा
स्मृता ॥ अथापरेजनपदादक्षिणा
पथवासिन । पाण्ड्याश्चकीरलाश्चै-
वचोला . कुल्पास्तथैवच ॥ सेतुका
मूषिकाश्चैवकुमारावानवासिका ।
महाराष्ट्रामाद्रिषिका कलिङ्गाश्चै-
वसर्वश ॥ आभीरा . सह-
चैषीकाश्चाटव्याश्वराचये । पु-
लिन्दाविन्ध्यमालिया वैदर्भादण्ड-
कै . सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
अश्मकाभोगवर्द्धना : । तैलिका .
कुन्तलाश्चन्म्राउद्भिदानास्तकारका
॥ दाक्षिणात्यास्त्रिमेदेशा . अपरा

भारतवर्ष

नृतानुनिबोधमे । सौपारिका का
लनदादुष्वास्तालीयकै सह ॥ का
रस्करलीहजब्बावानेबाराजभद्र-
का । तोसका कोशलाचैवचै पु
राविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बरा
चैवपाटबोनैषधै सह । पुलिन्दा-
समुशीलाचरूपमांस्तामसै सह ।
तथाकुक्कुमिनचै वसवेचै वकरस्कराः॥
नासिकाख्याचयेचान्यै येचैवान्तर-
नर्मदा ॥ मानकच्छा समाहिता
सर्वेसारस्वतै सह । कच्छीयाच-
सुराष्ट्राचभावन्लाचार्यै सह ॥
द्वत्यै तेह्यपरान्ताचश्रुविन्ध्यनिवा
सिन । मलजाचकरुषाचमेकला-
चोत्कलै सह । उत्तमर्णादिमर्णा
चभोजा किष्किन्धकै सह ।
अनूपास्तुण्डिकीराचवीरकीचाचवन्ता
य ॥ एतेजनपदाः सर्वे विन्ध्य
पृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रव
क्ष्यामिपर्वताग्रयिष्यचये ॥ निर्हारा
हसमार्गाश्चकुपथास्तङ्गणा । खशाः
। कुत्सा । प्रावर्णाश्चैवकर्णादिर्वा
सङ्गहुका ॥ त्रिगर्तामालवाभै
वकिरातास्तामसै सह । कृतचे
तादिकाचचतुर्युगकृतोविधिः ॥
एतत्तुभारतवर्षचतु सख्यानसंस्थि
तम् । दक्षिणे परतोक्षक्षपूर्वेचचम
होदधिः ॥ हिमवानुत्तरेषाश्चका
र्मुकस्थयथागुणः । तदेतद्भारतं

भारती

वर्धसर्वबीजद्विजीतम् ॥ देवत्वमम
 रेशत्व देवत्व मर्त्यतांतया । मृगपश्व
 स्वरचरायोनीसहत्सरौक्ष्पा ॥ स्था
 वराश्चाक्षुर्वर्षामतोव्रह्मन् शुभाशु
 भौ । प्रयान्तिकर्मभृर्ब्रह्मन्नान्य
 लीकिषु विद्यते । देवानामपि विप्रर्षे
 सदैवैष मनोरथ ॥ अपि मानुषमा
 प्स्यामो देवत्वात् प्रच्युता । चितौ ।
 मनुष्याः कुर्वते तत्तत्तद्व्यशक्वा सुरा
 सुरैः ॥ स्वकर्मनिगडयन्तु स्वकर्म
 च पश्यन्तु कैः । न किञ्चित् क्रियते
 कर्मसुखलोपोपहृदितैः ॥ प्रतिष्ठी
 मार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्धन
 नामाध्याय ॥

भारति . । पु० दशनामसत्यासिनां
मध्यसत्यामिविशेषे ॥ यथा । ना
नाशास्त्रेषु योविज्ञानानाकर्मविद्या
रद । सदेष्टदेवीभाविनभाषयेद्यो
द्विषावलाभम् । सएवभारतिवीरोम
हाशानीजितेन्द्रियकृति ॥

भारती । स्त्री० वचने । सरस्वत्याम् ।
अर्थपरिज्ञानफलमिहभारती गुरुव्यो
धिनिपक्षिविशेष । भार० ब्र० गौ०
दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मणमोषधौ ॥
नाम्यवृत्तिप्रभेदे ॥ शृङ्गारेकौषिकी
बीरेसास्वत्पारभटौपुन । रसिरौद्रे
चभीमत्सवृत्तिः सर्वत्रभारती ॥
भारतीवृत्तिस्तुसंस्कृताप्रायोवान्म्या
पारोक्षरात्रय, " विभर्ति" । कुभुज

भारवि.

भूमृदुशियजीत्यतच् । तत प्रज्ञा
 दधि० डीप् ॥
 भारद्वाज . । पु० वृहस्पते पुत्रे ॥
 व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे द्रोणाचार्ये ॥
 ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलयज्ञे ॥ भारद्वा
 जयोगोच्चापच्यम् । विदाद्यज् ॥
 अगस्त्यमुनी ॥
 भारद्वाजी । स्त्री० वनकार्पास्याम् ॥
 भरद्वाजः मुनेरियम् । तेननिष्मि
 तत्वात् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥
 भारभूति । पु० पुण्यस्थानविशेषे ॥
 भारभूतौभवेद्भूतिरितिभागवतम् ॥
 भारय । पु० भरद्वाजपक्षिणि ॥
 भारयष्टि स्त्री० उभयतोवहशिव्ये
 स्तम्भवाह्येकाष्टे । विहङ्गिकाया
 म् ॥ भारस्ययष्टि ॥
 भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥
 भारवाह । वि० भारिके ॥ भारवह
 ति । वह० । कर्मण्यण् ॥
 भारवाहक । वि० भारवहनकर्त्त-
 रि ॥ भारम्बहति । वह० । खलु-
 ल् ॥ भारस्यवाहकोवा ॥
 भारवाहण । वि० उष्ट्रादौभारवाह
 के ॥ वह्येण्यन्तात्कर्त्तरित्यट् । भा
 रस्यान्नादेर्वाहन । वाहनमाहिता
 दितिणत्त्वम् ॥
 भारवाही । पु० धुर्य्ये ॥
 भारवाही । स्त्री० नील्याम् ॥
 भारवि . । पु० किराताकुर्नीयका-

भारी

व्यकर्त्तरिकविविशेषे । शतलुम्पे
 द्रुतित्रिकाण्डशेष ।
 भारवृक्ष । पु० काष्ठीनामकगधद्र-
 व्ये ॥
 भारशृङ्ग । पु० रुक्मनामकहरिणजा
 तौ । वारैसिगा० इ० भा० ॥
 भारहर । पु० भारिके ॥ हरति । ह
 ज् ० । अच् । भारस्यहर ॥
 भारहार । पु० भारिके ॥ भार हर-
 ति । हज् ० । कर्मण्यण् ॥
 भाराक्रान्त । वि० भारवाहे ॥ भारे
 णाक्रान्त ॥
 भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रभे
 दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुप्त
 शुतिषड्दयै ॥ यथा । भाराक्रा-
 न्ताममतनुरिय गिरीन्द्रविधारणा
 त् ० कम्प धत्तेऽमजलकणतथापरिसु
 क्षति । द्रुत्यावृखन्जयतिजलद-
 स्तनाकुलबल्लवीस श्लेषोत्थ स्मरविल
 सित विलोक्यगुरु हरि ॥
 भारिक . । पु० भारवाहे ॥ भारीसि
 वाह्यत्वेनास्य । अतद्वनिठनाविति
 ठन् ॥
 भारि । पुं० सिद्धे ॥
 भारिठ . । पु० पक्षिविशेषे । श्यामच
 टके । शैशिरे । कणभक्षके ॥
 भारी । पु० भारवाहके ॥ वि० भारपी
 डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारीऽस्त्यस्य०
 अस्मिन्वा । इनि ॥

भार्य .

भार्यही । स्त्री० भारवाहिकायाम् ।
भार्गव । पु० गज्जे । मतङ्गजे । ध
न्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये-
॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । क-
ष्यण् । बहुत्वे । तस्य अचिन्त्यकुत्स
वसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यङ्गेति । लुकि०
भृगव . ॥

भार्गवाः । पु० भू० भारतवर्षमध्यं
प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषं ॥

भार्गवप्रिय . । पुं० हीरके ॥ शुक्रा-
धिष्ठातृदेवताकत्वात् ।

भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ त्रिवि०
हृष्यदूर्वायाम् ॥ इति तदूर्वायाम् ॥
नद्यन्तरे । भृगोरियम् । तस्येदमि
त्यञ् । डीप् ॥

भार्गी० । स्त्री० ब्राह्मण्यष्टिकायाम् ।
फज्ज्याम् । भारङ्गी० पू० भा० ॥ य
था । भार्गी० कृष्णाकटुसिक्तारुच्यो
ष्णापाचनीलघु । दीपनीतुवराशुल्क
रक्तनुग्नाशयेद्भुवम् । शोथकास-
काफश्लामपीनसञ्चरमाकृतान् । भ
र्जनम् । भस्जपाके । घञ् । भस्जो
रोपधयोरमन्यतरङ्गाम् । इतिरमाग
म । चञोरितिकुत्वम् ॥ मृजीभ
र्जनीवा । घञ् । भर्गी० ख्यस्या ।
ज्योत्स्नादिभ्यउपसङ्गस्थानमिच्छ
ञ् । डीप् ॥

भार्गवी । स्त्री० ब्रह्मकार्पाशाम् ॥

भार्य्य . । वि० भार्य्यीये । घञ् । डीप् ॥

भालाङ्क .

अ० वा । ख्यत् ॥

भार्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीया
याम् । पाबिण्डीत्वाम् । साभार्या
याप्रिय त्रूयात्सपुत्रोवस्तुजीवति
। सजीवतिगुणोयस्यधर्मोवस्यसजी
वति गुणवर्मविहीनीयोनिष्फल
तस्यजीवनम् । भातुर्ज्येष्ठस्यभार्या
वाशुपत्न्यनुजस्यसा । वधीयसस्तुया
भार्याकुषाण्येष्ठस्यसास्यूता ॥ भ
याकान्त्वाभार्या । भर्तु० योम्या ।
ङुभृज् । भुभस्त० नीवा । कङ्कलोय्य
त् । टाप् ॥

भार्याटः । पु० अन्यायस्यस्त्रीदा
तरि ॥

भार्याटिकः । पुं० स्त्रीजिते ॥ हरिबा
नारे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्यापती । पु० सङ्कीर्त्याजायाप
त्यो । दम्पत्योः ॥ भार्याचमति
सती । राजदन्तादिः । निर्य्यविष
यनाप्तोयम् ॥

भार्यारुः । पुं० शैलविशेषे ॥ मृगप्र
भेदे । क्रौञ्चयापरभार्यायांपुत्रोत्पाद
के ॥

भालम् । न० मङ्गसि । तेजसि ।
ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सि दूरे ॥

भालहक् । पुं० शिवे । भाललोच
ने ॥

भालाङ्कः । पुं० करपत्रे । कक्कच

भाव

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्प्ये
॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छ
पे ॥ हरे ॥

भालुक । पु० कच्छे । अक्षमक्षे ।
भल्लुके ॥ भल्लते । भल्लहि सायाम् ।
वाहुलकादु । स ज्ञायाकन् । प्र
ज्ञाद्यन् ॥

भालुक । पु० भालुके ॥ भल्लते ।
भल्लपरिभाषणादौ । उल्लुकादिस्त्वा
त्साधु । प्रज्ञाद्यन् ॥

भाल्लवेय । पु० इन्द्रद्युम्ननामनि
कच्छन्तरे ॥ भल्लवेरपत्यम् भाल्ल
वि । तस्यापत्यम् । शुभादेराक्त
तिगणत्वात्० ढक् ॥

भाल्लुक । पु० भल्लुके ॥

भाल्लुक । पु०)

भाव । पु० सत्तायाम् । सत्त्व्ये ॥
परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मान
सधर्मे ॥ उपसनोपायसाधके ॥
सचोक्त श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे ।
पशुवीरदिव्यभावदेवतामन्त्रसिद्धिदो
इति । तच्चापि । पशुभाव । कलौ
नास्तिदिव्यभावोपि दुर्लभ । वीर
साधनकर्माणि प्रच्छन्नाणिकलौ युगे
इति ॥ अपिच । शृणुभाचय
देविदिव्यवीरपशुक्रस्तत् । दिव्यस्तु
देववत् प्रायोवीरसोऽतमानसः ॥
सत्त्वत्रेतावत्पर्यन्त दिव्यभावविनि
र्णय । चेताज्ञापरपर्यन्त वीरभा

भाव.

वद्वतौरितम् ॥ मद्य मत्स्य तथा
मांस मुद्रामैथुनमेवच । स्मशान
साधन भद्रे चितासाधनमेवच ॥

एतत्ते कथित सर्वदिव्यवीरमत प्रि
ये । दिव्यवीरमत नास्तिकलिकाले
सुलोचन कृतिकालीविलासतन्त्रम्

॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चेष्टाया
म् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषये प्रका
रे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥

पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाव्योक्त्या
विदुषि । बुधे ॥ धन्तौ ॥ मानस
विकारे ० रत्नादौ ॥ योनौ ॥ उप

देशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्द
प्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिन
यान्तरे ॥ धात्वर्थे ॥ स सारे ॥

भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥
सङ्गावे ॥ परमार्थतत्त्वाग्रहणप्रेम्
णि ॥ भक्तौ । अनुरागे ॥ तत्तादा
त्म्ये ॥ भू० विभाषाग्रहणत्वे ०

भवतेऽस्ति ० कोशिकाचक्राख्य
॥ भावयतिकरोतिरसान् । भावय
ति ० परिभावयतिवा । पचाद्यच्

॥ भवन वा । शिथीभुवोनुपेतिषञ्
वा ॥ भावादुच्चिगुणाधर्मज्ञानवैराग्य
भूतय । सात्त्विकाव्यत्यये नैते

रागमुत्सृज्यतामसा ॥ धर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्याख्या बुद्धिगुणा ०

भाव स ज्ञया विज्ञेया ।
एतेचसात्त्विकावीरव्या । व्यत्यये

भाव

न० रागमुत्तमज्यराग्यविवर्जिता
 भावता । अधमाज्ञानश्रव्यरूपा ।
 अधिराग्यनजगन्नुभावोराजमद्वयर्थ
 । धमादिभिर्गन्वितानुविस्तदन्वित
 सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय
 तालिङ्गतेनभावाद्भूतिसूता ॥
 सचसात्त्विकादिभेदात्त्रिविध ।
 तत्र० सात्त्विक शमदमादिरूप
 राजमोहर्षदर्पादिरूप । शोकमो
 हादिरूपस्तुतामस । बाह्याध्यात्मिक
 कभेदाद्द्विविधश्चयथासाध्यसाधनत
 यास्थितोवाह्य । मुखदुःखज्ञानरागश्च
 त्वेवमाकाङ्क्षाध्यात्मिक ॥ विभाव
 स्थायिसंज्ञश्च सानुभावोयसात्त्विक
 क । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे
 दा प्रकीर्त्तिता अष्टमन्त्रसरे
 ॥ बहुक्षीरास्तथागाधोधान्यसुबलव
 त्तरम् । जायन्तेसर्वशस्यानिभावे-
 वधैवरानने ॥ ८ नवयथाशयना
 दिहादशचेष्टासुतन्वादितवादशसु॥
 स्त्रीणांयौवनकालिस्त्रभावाजाटाविश
 त्थलङ्कारन्तर्गतांगजप्रथमालङ्कारे ॥
 यथा । यौवनेसत्त्वकास्तामासृष्टावि
 शतिसङ्ख्याकाः । अलङ्कारा
 स्तत्रभावहाविलास्योङ्गजा । तत्र
 भावोयथा । निर्विकारात्मकोचि
 त्तेभावप्रथमविक्रिया । अन्यत प्र
 प्रभृतिनिर्विकारीजनसि । उद्बुद्धमा
 जोविकारीभावः । यथा । सपञ्चसुर

भावना

भि काल सएवमलवानिलः । सैव
 यमवलाकिन्नुमनोन्यदिबहृश्यतद्-
 ति ॥ प्रतिक्षणपरिणामिन सर्वेभा
 वाकृतेचिच्छक्तेः ॥
 भावक । पुं० भावे । मानसविकारे ॥
 चि० सत्ताग्रये ॥
 भावकरणम् । न० अभिप्रायस्यसूचने ॥
 तत्रभावस्त । चि० अभिप्रायश्चे ।
 भावत । चि० भवदीये । भावत्के ॥
 भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यत्र
 वृत्तादित्यनुवृत्ते शक्यतादशेष ॥
 भावत्का । त्रि० भवदीये ॥ भवतामय
 म् भवतष्ठक्छसाविति । ठक् ।
 इत्तुसुक्तान्तात्का ॥
 भावन । पुं० । ऽरमैश्चरे ॥ सर्वेषांभो
 कृणांफलानिभावयतिउत्पादयती
 तिव्याख्यानात् भजविध्यन्ताल्लुप्यु
 ट् ॥ न० कल्पने ॥ भावनायाम् ॥
 भावनस्तुननाध्यानेपर्यालोचेऽधिवा
 सने ॥ भव्ये । चोक्तः इ० गौ०
 दे० भा० प्र० फलविशेषे ॥
 भावना स्त्री० ध्याने ॥ पर्यालोचे ।
 अधिवासने ॥ कल्पनावाम् ॥ सं
 स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवानां
 कृत्वाभावयितुर्व्यापारविशेषः सा
 विधा । शब्दभावना । अर्थभावना
 चेति ॥ भाव्यस्यनिपयान्तरपरिहारे
 यच्चैतसिपुनपुनर्निवेशने । निदि
 ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्यया

भावना

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रवाहरूपा
याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति
मीमांसका ॥ उत्पादनायाम् ॥
उत्पत्त्यर्थाद्भवतेष्टान्तात् ० युच् ।
त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभा-
वनाविप्रविश्वमे तन्निबोधमे ।
ज्ञाख्याकर्मसञ्ज्ञा च तथाचैवेभया-
त्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्ये का क
र्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात-
थैवान्यात्रिविधाभावभावना ॥ सन-
न्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुता ।
कर्मभावनयाचान्ये देवाद्या स्याव-
राक्षरा ॥ हिरण्यगर्भादिषु च ब्रह्म
कर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकार
युक्तेषु विद्यतेभावभावना ॥ इति
विष्णुपुराणे ६ अंशे ७ अध्याय ॥ त्रि-
विवभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदु-
पचारेण त्रिविधाभावेत्युच्यते । एत-
द्विहरे स्थूलरूपम् । अत पररू-
पप्राप्त्युपायत्वात् ० तच्चप्रथममन-
सम्भार्यमितिभावः । भावनानाम-
ज्ञानविशेषजावासना । तात्रिविधा
मपिसञ्ज्ञामादिशति ० ब्रह्मस्येति ।
तामेवविषयत्रैविध्येन विविनक्ति ०
ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभाव-
ना ० भावोवस्तु ० तद्विषयाभावनात्रि-
विधा । तत्रवयं ब्रह्मैवभावयाम् ।
वयकर्मैवकुर्म । वयन्तुभयमिदम्
नुसन्दधमद्रव्ये बलिविधाभावना ।

भावानुगा

भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सन-
न्दनादय इति द्वाभ्याम् । इतितद्दी-
का ॥
भावबोधक । पु० अनुभावे ॥ भाव-
स्यरत्यादेर्बोधक सूचकोगुण क्रि-
यादिरनुभाव । अनुभाव्यतेप्रती-
तियोग्यतानीयतेरत्यादिरनेनेति ०
अनुभाव । घञ् । तद्वरतेरनुभावा-
लोचनचातुर्यभूक्षेपादय । हासस्य च
कपोलाकुचना ० नासोत्फुल्लनाद-
योऽनुभावा ० एमन्यवानुमन्तव्यम् ।
भावरूपम् । न० दृश्ये ॥
भाववृत्त । पु० ब्रह्मणि । भाव सृ-
ष्टि ० तत्रवृत्त प्रवृत्त ॥
भाववृत्ति । स्त्री० घटाद्याकारवृत्तौ ।
भावशुद्धि । स्त्री० अन्त कारणशुद्धौ ॥
कलिकल्मषयुक्तानासर्वदास्थिरचे-
तसाम् । निद्रालस्य प्रसक्ताना-
भावशुद्धि कथं भवेत् इति महानि-
र्णीत च ॥
भावस शुद्धि । स्त्री० हृदयस्य कामक्रो-
धलोभादिमलनिवृत्तौ पुनरशुद्-
ध्युत्पादराहित्ये न साम्यत्वेन विशि-
ष्टायाम् ॥ परै सहव्यवहारकाले
मायाराहित्ये ॥
भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥
भावाट । पु० भावके ॥ साधुनिवेशे
॥ कामुके । नटे ॥
भावानुगा । स्त्री० कायायाम् ॥

भाषी

भाषार्थ । पुं० सत्तारूपे । परमार्थे ।
भाषालीना । स्त्री० छायायाम् ॥

भाषाव । वि० विश्वज्ञानरि ॥ भाषा
न० भवति । भव० । कर्मण्यम् ॥

भाषावबोध । पुं० अभिप्रायपरिज्ञा
ने ॥ यथा । भाषावबोधविहितो न
दुनोतिदोषवृत्ति ॥

भाषिकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षाश्रयज्ञावा । क्रियन्ते भूत
भाषिनः । तद्भाषिकम् ॥ भूताश्च
भाषिनश्चेतिद्वन्द्वः । भावः
कविरभिप्रायोऽस्तीति० भाषिकम्
। उदाहरणम् । आसीदज्ञानमन्त्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाषिभूष
णसम्भारासाक्षात्कुर्वेतवाक्यतिम् ॥
अत्रार्थे भूतस्य० द्वितीये भाविनोद
र्शनम् ॥

भाषितः । वि० वासिते । सस्कृते ।
प्राचितहिङ्ग्यादिगन्धे व्यञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भाष्यतेस्म ।
भूमासौ । आधुप्राप्तेतिवाचिजन्तः
। क्त ॥ भुविषकल्कनवृत्तिव्यन्ता-
त्० क्तोवा ॥ सपादितेष्टुहे ॥

भाषिततत्त्वम् । न० ससंज्ञतत्त्वे ।

भाषितात्मा । वि० शुद्धचित्ते ॥

भाषिचम् । न० चैलोर्ध्वे ॥ भवति ।

भू० । भूवादिगुण्योविचल ॥

भाषी । वि० भविष्यति । भविष्यत्का
ले । वर्तमानप्रागभावप्रतियोग्य-

भाषा

त्पत्तिके । भू० । भुवश्चेति० इनि-
चि०त् ॥ भवितु योग्ये ॥

भाषिनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भावः
शृङ्गारचेष्टाविशेषोविद्यतेऽस्याः ।
अतश्च नि । क्रीप् ॥ वर्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥

भावुकः । पुं० नास्वीकृत्वाभनिनीप
तौ ॥ न० भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ शौचम् । भूमासौ ।
लजपतपदेष्टुक्कम् ॥ वि० मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरि ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
यः । कर्त्तरि० लकम् ॥

भाव्यम् । वि० कार्ये ॥ विभावनीये ।
भवितव्ये ॥ भवति । भू० । नाहु
लकात्कर्त्तरिष्यत् । यथा । कृत-
स्यकरणं नास्तिदेवाधिष्ठितकर्मार्थः
। भाषीत्यवश्यं यद्भाव्यं तच्चब्रह्माप्य-
वाधकः । इति ॥ न० अवश्यं भवि-
तव्ये ॥ श्रीरावश्यके । इतिष्यत् ॥
साध्ये ॥ भावयतीतिभवतीत्यर्थात्
तृकर्मणिष्यत् ॥

भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । स
लापीभाषणमिति ॥ भाषय्यक्तायां
वाचि । ल्युट् ॥ मन्त्रेष्टाशुच्यभा
मि०कौ । सहसम्भाषेत ॥

भाषा । स्त्री० व्याहारे । उक्तौ । वच-
ने ॥ भाष्यते प्रयोज्यप्रयोगकवृत्त-
व्यवहारेणप्रयुज्यते । भाष० । गु-

भाषा

रीश्वेत्यप्रत्यय । टाप् । शास्त्रीया
 द्वादशभाषायथा । संस्कृता १ प्राकृता
 २ उदीची ३ माहाराष्ट्री ४ मागधी
 ५ मिश्राहर्मागधी ६ शकाभीरी ७
 श्रवन्ती ८ द्राविडी ९ ओड्डीया १०
 पाञ्चात्या ११ प्राच्या १२ बाह्लिका
 १३ रन्तिका १४ दाक्षिणात्या १५
 पैशाची १६ भावन्ती १७ शौरसे
 नी १८ । एतासां लक्षणोदाहरणा
 निप्राकृतलक्ष्णैश्चरव्याकरणे द्रष्टव्या
 नि ॥ अथभाषाविभागः । पुरुषा
 चामनीचानासंस्कृतं स्यात्कृता
 त्मनाम् । शौरसेनीप्रयोक्तव्याताड
 शीनाश्चयोषिताम् ॥ आसामेवतु
 नायासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
 अत्रोक्तामागधीभाषा राजान्तं पु
 रवारिणाम् । चैटानाराजपुचा
 णाश्रेष्ठिनाचार्यमागधी । प्राच्या
 विद्रुषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिका
 ॥ योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या
 हिदीन्यताम् । शकाराणां शकादी
 नां शकारौसं प्रयोजयेत् ॥ बाल
 होकभाषादिव्यानां द्राविडीद्रविडा
 दिषु । आभीरेषु तथाभीरीचाण्डा
 लीपुक्तादिषु ॥ आभीरीशाबरी
 चापिकाष्ठप्रचीपजीविषु ॥ तथैवा
 झारकारादीपैशाचीस्यात्पिशाच
 वाक् । चैटीनामप्यनीचाना
 मपि स्याच्चौरसेनिका ॥

भाषा

बालानां प्रण्डकानां च नीचयश्च विचा
 रिणाम् । उन्मत्तानां मातुराणां सैव
 स्यात्संस्कृतं कश्चित् ॥ ऐश्वर्येण
 प्रभतस्य दारिद्र्योपस्कृतस्य चासिद्धि
 बन्धधरादीनां प्राकृतसं प्रयोजयेत् ।
 संस्कृतसं प्रयोक्तव्यलिङ्गिनीपूतमा
 सुच । देवीमन्त्रिसुतविश्याखपिकै
 चित्ततथोदितम् ॥ ग्रहशनीचपाच
 न्तु तद्देशतस्य भाषितम् । कार्यतस्यो
 तमादीनां कार्यभाषाविपर्ययः ॥
 योषित् सखीबालकेश्याकितवाप्सर
 सांतथा । वैदग्ध्यार्थं प्रदातव्यं सं
 स्कृतज्ञानतरान्तरा ॥ एषामुदाह
 रणान्याकरिषु बोद्धव्यानि । भाषास
 चणानि भाषार्थे ॥ इतिसाहित्य
 दर्पणे ६ परिच्छेदः ॥ संस्कृतप्रा
 कृतभूतभाषाऽप्यत्र शिकागिर । ना
 टकेनियता शसाएताभाषारसाव
 हा ॥ भाषाविभाषामेदेन प्राकृतं तु
 चतुर्दश । मागध्यवन्तिका प्राच्याशौ
 रसेन्यहर्मागधी ॥ बाह्लोकादाक्षि
 णात्याचभाषा सप्तचप्राकृते । श
 काराभीरचाण्डालशबरद्रविडीड्र
 जा । वनौकसीविजातीनां विभाषा
 सप्तकीर्तिता । कैकेयीशौरसेनी
 चकाश्चीमक्षलमागधी । द्राविडीया
 पाण्देशीचभूतभाषाप्रकीर्तिता ॥
 ॥ वैदर्भीमागधीनाटीकाश्चोप
 नाभगरी । पाञ्चाशीषण्डपञ्चभाषा

भाषितम्

स्युर्देशभेदतः ॥ इतिसङ्गीतदामोद
र ॥ आसामुदाहरणमुरारेणर्घराघ
वे० भवभूतेरुत्तरचरिते० कालिदा
सस्याभिज्ञानशकुन्तलेऽश्लोकनी
यम् ॥

भाषापाद । पुं० चतुष्पाद्व्यवहारा
न्तर्गतप्रथमपादे । तत्कालक्षययथा ।
अर्थवद्भवसंयुक्तपरिपूर्णमनाकुलम्
। साध्यवद्वाचकपदप्रकृतार्थानुव
न्विच ॥ प्रसिद्धमविरुद्धस्त्वनिश्चि
तसाधनचमम् । सन्निप्तनिखिला
र्थश्लेषकालाविरोधिच ॥ वर्षभुंभा
सपञ्चाङ्गेविलादेशप्रदेशवत् । ख्याना
वसयसाध्याख्या जात्याकारवयोर्युत
म् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्म
प्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानिक
राजनामभिरङ्कितम् । चमालि
ङ्गात्मपीडावत्कथिताहर्तृदायकम्
। यदावेदयतेराशेतद्वापेक्ष्यभिधीयते
॥ इतिमिताक्षरा ॥ अक्षविववरण
भाषाशब्देकल्पदुर्मेद्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥
यथा । आचार । कुलमाख्यातिव
पुराख्यातिभोजनम् । सन्तति पु
ण्यामाख्यातिदेशमाख्याति भाषित
मिति ॥ भाषणम् । भाष० । भाषि
तः ॥ चि० कथिते । उक्तं । अ-
भिहिते । भाष्यतेऽस्य । भाषिः । कर्म
णिक्तम् ॥

भासन

भाष्यम् । न० वृत्त्याम् । सूचीकार्य
प्रपञ्चके । सूचानुसारिभिर्वाक्यैः
सूचार्थस्वल्पदानास्त्रोपवर्णनपरे०
ग्रन्थविशिष्टे ॥ तथाचभरतः । सूचा
र्थवर्ण्यतेयत्रपदैः सूचानुसारिभि
। स्वपदानिचवर्ण्यतेभाष्य भाष्यवि
दीविदुरिति ॥ चि० कथनीयम् ॥
भाष्यकारः । पु० श्रीशङ्कराचार्ये ।
महाभाष्यकर्तारिसुनी । गौर्नदीये
। पतञ्जली । चूर्णिकाति ॥ अक्षस्यभा
ष्यकारस्यकुशाग्रोयधियाधुमौ । नैव
शब्दाभ्युधि पारकिमन्येऽलङ्कृतवृद्ध
यः ॥ भाष्य करोति । कुतञ् ॥
कर्मव्याप् ॥

भाष्यकृतम् । पुं० भाष्यकारे ॥
भा । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ ।
प्रभावे ॥ मयूखे । इच्छायाम् ॥
भामते । भासदीप्तौ । भासभासेति
क्तिप् । भा० । भासौ । भासः ॥
भासः । पुं० प्रभायाम् ॥ विशगविशि
ष्टे । शकुन्ते गृध्रे । कुक्षुटे ॥
गोष्ठे ॥ व्याप्यव्यापकतादिप्रतिभा
सि ॥

भासनम् । न० दीप्तौ । प्रकाशने ।
स्वतस्तावदिदजगत्त्रिज्जलोभयात्म
कभासते । यद्यपिशब्दस्पर्शादिजडव
स्तुभासनायैवेन्द्रियाण्यिष्टमिति तथा
पिचैतन्यस्य चित्तगतव्यवहारस्य०
उपादानमसत्तत्त्वम् पूर्णकर्मवज्रं

भास्कर

भासते । तथासति । पञ्चाङ्गः
 ससमानखजडस्यप्रथमतोभा समान
 चैतन्यमेवशास्त्रव रूपमिति नि
 श्चित्य । जडमुपेक्षन् चिन्मात्रचित्ते वा
 सवेदितिविबन्धुक्तिप्रकरणम् ॥
 भासन्तः । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते
 ॥ सूर्ये । मे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे
 त्रि० रश्मि । सुन्दराकारे ॥ भासते ।
 भासु । तृभूवद्विवसिभासिसाधौति
 भक्षित् ॥
 भासन्तो । स्त्री० नक्षत्रे । डीप् ॥
 भासमानः । त्रि० प्रकाशमाने ॥
 भासित । त्रि० प्रकाशिते ॥
 भासु । पुं० सूर्ये ॥
 भासुरः । पुं० स्फटिके । बीरे ॥
 प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले ।
 आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे । त्रि०
 भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते
 तच्छील । भासु । भस्त्रभासमि
 दोषुरच् ।
 भासुरपुष्पा । स्त्री० वृद्धिकाल्या
 म् ॥
 भास्कर । पुं० आदिर्ह्ये । प्रभाकरे
 ॥ यथा । सदायजन्तियज्ञेनसदा
 दानददन्ति च । सदाचशायुभक्षा
 स्ते निश्चयेऽर्चन्तिभास्करमितिभ
 विष्यपुराणम् । अग्नी । वज्री ॥
 भा करोति । दिवाविभेतिट
 । कस्कादित्वात्स । तेनविजर्ज

भिष्ठा

नीयजिह्वाभूलीयौसकारस्यनभवत्
 बीरे । अर्कवृक्षे ॥ न० सुष
 र्णे ॥
 भास्करक्षेत्रम् । न० प्रयागे ॥
 भास्करप्रिय । पुं० पद्मरागमणौ । चु
 न्नी० इतिर्कचित् ॥
 भास्करेष्टा । स्त्री० आदिर्ह्यभक्ताया
 म् ॥
 भास्मान् । त्रि० भस्ममये ॥ भस्मनी
 विकार । अथ । अन्नितिप्रकृति
 भावान्नसद्विधितद्वितिटिलोपोन ॥
 भास्मान् । पुं० सूर्ये । अर्कवृक्षे ॥
 दीप्तौ । प्रभायाम् । भास सन्ध
 स्य । तदस्यास्तीतिमतुष । त्रि०
 भास्करे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश
 वति ॥
 भास्करः । पुं० दिने ॥ न० कुष्ठौष
 धौ । कूट० ई० भा० ॥ त्रि० प्रका
 शवति । भासनशीले ॥ भासते ।
 तच्छील । भासुदीप्तौ । स्थेशभा
 सपिसकसोवरच् ॥
 भि सटा । स्त्री० भिष्ठाटायाम् ॥
 भिष्ठा । स्त्री० भृती । याज्ञायाम् । अथ
 नायाम् । सेवायाम् । भिक्षितवस्तुनि ।
 अत्रयासमात्राभवेद्भिष्ठातिशातात
 प । सम्भवेत्त्वधिकमपिदेयमिति ।
 भिष्ठाश्चभिष्ठावेदयाद्विधिवद्भक्ष्या
 रिणे । इत्यत्रकुम्भकभट्टः ॥ यदैव
 यतिव्रतचारिणोरुपस्थितिस्तदैव

भिषाशिवम्

। भिषादानं कर्तव्यम् । यथोक्तं न
। रसिहपुराणे । भिषासुभिषवेद-
यात्परित्राड् ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुक्तस्य न्यस्तनमुतादपि ॥
चकृते वैश्वदेवे तु भिषौ च गृहमागते
। उक्तव्यैश्वदेवार्थं भिषादस्वावि-
सर्जयेत् इति ॥ पाण्ड्यण्डानुपक्राम-
ब्रह्मपुराणे तेभ्यो देव गृहाद्वहिरित्य
भिहितम् । भिषया लक्ष्यते चर्वाप-
रिपहविवर्जिता । किञ्चोम्यं परि-
गृहणीयात् सर्वभोग्येषु दीपहव-
गाववाचामाचरेत्तु भिषाद्वादिभ्य-
तिरिक्तसर्वभोग्यत्वाग्नेभिषाशब्दे
न लक्ष्यत इत्यर्थः । इत्युच्यते चर्वाप-
वेकिनामतिमुच्यतेत्याह । किञ्चो-
म्यमिति ॥ यथाहुः । भिषाहारो-
निराहारो भिषानैव प्रतिपद्यः । अ-
सतो वासतो वापि सोमपानं हि नैदि-
ने ॥ भिषाप्राच्यस्य रक्षार्थं कन्यामौत
निवारिणी । अचलाकेशवे भक्तिर्वि-
भवे । किम्प्रयोजनम् ॥ भिषयम्-
भिष्यतेऽनया वा । भिषभिषायां-
लाभे चलाभे च । गुरोरेत्य । टाप् ।

भिषाकः । पुं० भिषुके ।

भिषाकी । स्त्री० भिषुक्ताम् ।

भिषाकम् । पुं० स्त्री० भिषुके ।

भिषाटनम् । न० भिषाटनम् ।

भिषाशिवम् । न० भिषाशिवम् ।

भिषाशिवः । स्त्री० भिषाशिवः ।

भिषु :

भिषु . । पुं० ब्रह्मचार्यानाम् अत्र तु ह-
वान्तर्गतचतुर्थाश्रमे ॥ आश्रमशब्दो
य धर्मिपरो धर्मपरश्च । तत्पर्यायाः ।
परित्राट् । कर्मन्दी । पारायरी ।
मस्करी । इति ॥ तत्त्वधर्मो बवा । भि-
षोर्धर्मो प्रवक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तम ।
। वनाद्गृहाद्वा कृत्वे हि सर्ववेदस-
द्विषाम ॥ प्राजापत्यातदन्तो तु
अग्निमारोप्य चात्मनि । सर्वभूत-
हित । शान्तस्त्रिदण्डो स कर्मसङ्कलुः
॥ सः परिसंपरित्यज्य भिषावींशाम
माश्रयेत् । अग्रमत्तश्च रक्षेत् साया
ऋणातिशयितः । रक्षिते भिषुके
यमियाचामाचमस्यो लुप । भवेत्प-
रमहंसो वा एकदण्डो बमादिहत् ॥
सिद्धयोगस्य जन्मदेहममृतस्य मिहा-
पुयात् ॥ योगमभ्यस्य मितसुखं परां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दातातिथिप्रियो
ज्ञानी गृहीश्रार्थेऽपि सुच्यते । इति गा-
रुडे १०३ अध्यायः ॥ अपिच । च-
तुर्थशास्त्रमो भिषो . प्रोच्यते योगमौ-
षिभिः । तस्य स्वरूपं गदतो मम श्रो-
तुमृपार्हसि ॥ पुचद्रव्यकलत्रे पुच-
कलत्रे होमराधिप । चतुर्थमाश्रमस्या
जगच्छे शिषूतमत्सर । चैवर्षि-
क्रांश्वेत्तस्य जीवारभानवनीपते ।
भिषादिषु समीने चः समस्ये चैव
अन्ये ॥ अत्रायुवायुज्जादीनां वा-
च्ये ॥ अत्रायुवायुज्जादीनां वा-
च्ये ॥ अत्रायुवायुज्जादीनां वा-
च्ये ॥

भिषु :

कुर्वीत न द्वोऽस्य सङ्गां वक्ष्ये-
 त् ॥ एकरात्रस्थितिर्गामेष्वरात्रस्थि-
 ति . पुनं तथा तिष्ठेद्यथाप्रीतिर्-
 षोषानास्य जायते । प्राणयाचानि मि-
 त्तस्य गारे भुक्तवज्जनि । कालिप्रश-
 स्तत्राणां भिक्षार्थं पर्यटं दृष्टवान्-
 ॥ काम क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा-
 दयस्ये । तांस्तु दोषान्परित्यज्य परि-
 ब्राण निर्ममो भवेत् ॥ अभय सर्वं
 सत्त्वं भ्योदत्वाय सरते सुनि . न त-
 स्य सर्वभूतेभ्यो भयमुत्पद्यते क्वचित् ।
 कृत्वामिहोचं स्वशरीरसंस्थं शरीर-
 मग्निं सुखे जुहोति । विप्रस्तु भेषोपर-
 तेर्हविर्भिक्षिताग्निना स ब्रजति स्मलो-
 कान् ॥ मोक्षाश्रम यसरते यथोक्तं शु-
 चि सुसङ्कल्पित बुद्धियुक्ति । अनिम्बन-
 ष्योतिरिषप्रशान्त स ब्रह्मलोकं अय-
 ति विजाति . ॥ इति विष्णु पुराणे
 ३ अर्धे ८ अध्याय . ॥ अपिच
 । चतुर्विधा भिक्षवस्तुकुटीचरवहूद-
 ङ्गी । इ स , परमहंससंश्रयो , प-
 क्षात् सङ्गतम् . ॥ एको भिक्षुर्ग-
 योक्त . स्वाद्धौ चैव मिथुनं स्मृत-
 म् । त्रयोयाम , समाख्यातजधुं
 मुनिरायते ॥ नगरं नृकृतं
 व्यस्यमोक्षमिष्टं तथा । राजादि-
 ब्रह्मविद्भ्यां हि वातापरस्परम्
 इति स्मृतिः ॥ १॥ पुनः । अजिह्वः
 परलङ्काः ॥ २॥ गुरोर्भक्तिरिह बलम् ।

भित्ति :

मुग्धसमुच्चये भिक्षुः षड्विंशते नं
 संशयः ॥ अत्र त्वाजिह्वादिपदव्या-
 ख्यानं यथा स्थाने द्रष्टव्यम् ॥ अपि-
 च । न निन्दानस्तुति कुर्यान् न क-
 क्षिन्मर्मणि सृष्टेत् ॥ नातिव्याधि-
 र्भवेत् तद्वत् सर्वं वैवसमो भवेत् ।
 न सन्मार्षे तस्त्रियं काश्चित् पूर्वदृ-
 ष्टाश्च न स्मरेत् । कयाश्च वक्ष्येत्
 तासां न पश्ये क्षिप्रितामपि ॥ इति ॥
 भिक्षुचशील । भिक्षुवाच्यायाम् ।
 सनाथ स भिक्षुः ॥ बुद्ध भिक्षु-
 के ॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोक्किलाक्षे ॥
 भिक्षुक । भि० याचके । अर्थिनि ॥
 भिक्षुसङ्काटी । स्त्री० चीवरं ॥
 भिक्षुः । पु० भिक्षुक्षुपे ॥)
 भिक्षुक . । पु०)
 भिक्षुः । स्त्री० शाकक्षुपविशेषे .
 तत्फलक्षि . क्षेपसम्भवे । सुशक्ते
 । कम्पयो . वृत्तवीजं । भिक्षुः
 • इ० भा० ॥ भिक्षुः क्षोण्याया हि
 क्षीयतवाहचिकरास्मृता ॥
 भिक्षुतक . । पु० भिक्षुवाच्याम् ॥
 भित्तम् । न० खण्डे ॥ भित्ततेक्ष्म ।
 भिदिरविदारणे । त्त . । भित्तं श-
 कलमिति निष्ठातकारणत्वाभावा-
 निपात्यते । यथा । भित्तं तिष्ठति
 • खण्डमिच्छयः ॥
 भित्तिः । स्त्री० कुप्ये । कायं . काय-
 कथं . भौत . इ० भा० ॥ भित्त

भिदु

ते । भिदिरु । तान् ॥ प्रदेशे
॥ प्रशस्ते ॥ मतङ्गिकोद्भूतमित्राः
स्युः प्रकाण्डस्थालभित्तयप्रतिगल
रत्नमहोदधिः ॥

भित्तिका । स्त्री० भित्ती ॥ पत्तिकाया
म् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति० भि
द्यतेवा । भिदिरु० । कृतिभिदिल
तिभ्यः । किदिति० । तिकान् ॥
भित्तिचौरः पु० चौरविशेषः । कुड्य
च्छेदिति । सीधचौरः इ० भा०
भित्तिपातनः पुं० महाभूषके । धू
स० इ० भा० ॥

भिदु । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्तिभिदिरु
० । तच्छीलादिषु० । अन्यतोपिह
श्यतइतिक्लिप् ॥ चि० भेदकर्त्त
रि ॥

भिदक । पुं० खड्गे ॥ न० वच्चे ॥
भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे
। विदरे । स्फुटने । पाडा० फटा
० फाडना० इ० भा० ॥ भेदन
म् । भिदिरु० । भिदाद्यङ् । टाप्
॥ धन्याके ॥

भिदि । पुं० वच्चे ॥ भिनत्ति । भि
दिरु० । कृगृगृपृकुटिभिदिष्टिदि
भ्यश्चेति० इ० सचकित् ॥

भिदिरम् । न० वच्चे ॥ भिनत्ति । मि
दिरु० । इषिमहौखादिनाकिरच्
भिदु । पु० मक्ते ॥ वच्चे ॥ भिनत्ति ।
भिदिरु० । पुं० भिदिभ्यधीतिक्लुः ।

भिन्न

भिदुरम् । न० कुलिशे वच्चे ॥ भिन
त्ति । भिदिरु० । विदिविदिष्टिदे
कुरच् ॥ न० प्रक्षवच्चे । चि० मि
श्रे ॥

भिदेलिमः । चि० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते
कर्मणिभिदे केलिसर ॥
भिद्य । पु० नदे । भिनत्तिकुहम् । भि
दिरु० । भिद्योद्भौनदे० इति०
ब्रजपवादः कर्त्तरिक्वप्निपात्यते ॥
भिद्रम् । न० शतधारे । वच्चे भिन
त्ति । भिदिरु० । स्फावोत्तक्षीत्यदि
नारक् ॥

भिन्दि । स्त्री० कृपाणिर्कयाम् ॥ भि
न्दति । भिदिष्वयवे । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

भिन्दिपालः । पुं० क्षेपणीये । सुगे ॥
गोपण० इ० १० ॥ भिभिन्दि पा
लयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण्
भिन्नः । चि० भेदविशिष्टे । दारिते । भे
दिते । खण्डितावयवे । अन्यत्रसङ्
गते ॥ फुल्ले ॥ विद्वधे भिद्यतेत्यम् ॥
भिदिरु० । क्त । रदाभ्यानिष्ठातो
न पूर्वस्यचदइति० दकारतकारयो
र्नौ ॥ न० अन्यायवचने । पुं० न०
क्षतरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
शक्तिकुन्तेषु खड्गाद्यविषाणैराश
योद्धतः । यत्किञ्चित् प्रकृते त
दिधिभिन्नमित्यभिधीयते ॥ आश
वः शीतः ॥

भिन्नतरु

भिन्नक । पुं० क्षपणे । बौद्धे । त्रि०
ईषद्भिन्ने ॥ अनन्तस्थानगतौक्तादि
तिकन् ॥

भिन्नगात्रिका । स्त्री० कर्कटीविशेषे ।
फूट० इ० भा० ॥ भिन्न गात्रमभ्या
भिन्नदर्शी । त्रि० अक्षे । कुतार्किके ।
अविद्यामोहितात्मान . पुरुषाभि
न्नदर्शिन ॥ भिन्न द्रष्टृशीलयस्य
। षिनि ॥

भिन्नधी । त्रि० अ सितमतौ ॥
भिन्नभिन्नात्मा । पु० चणके ॥
भिन्नयोजनी । स्त्री० पाषाणभेदद्वये ॥
भिन्नार्थक । त्रि० अन्यस्मिन् ॥ भि
न्नार्थका अन्यतर एकत्वान्यतरा अपि
इत्यमर ॥ भिन्न अर्थीयस्यस ॥
भिया । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । भि
दाद्यङिङ्गयङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री० श्वेतगुञ्जायाम् ॥
भिन्न । पुं० स्त्री चण्डजात्यन्तरे । भील
इ० भा० ॥ यथाह । हेमचन्द्र ।
मालाभिन्नाकिराताश्चसर्वेपिस्त्रेष्ट
जातय इति ॥ सचब्राह्मणकन्याया
तीवराज्जात । यथा । पुलिन्द
मेदभिन्नाश्चपुल्लोमस्तथावक । कु
न्दकारोडोखलोवामृतशोहस्तिपस्त
था ॥ एतेवैतीवराज्जाता . कन्या
यांब्राह्मणस्यचेतिप० पदधति ॥

भिन्नगवी । स्त्री० गवय्याम् ॥

भिन्नतरु पुं० लोघ्रे ॥

भिस्सटा

भिस्सी । स्त्री० लोघ्रे ॥
भिषक्पाश . । पु० निन्द्यवैद्ये ॥
कुत्सितोभिषक् । याप्ये पाशप् ॥
भिषक्प्रिया । स्त्री० मुडूच्याम् ॥
भिषक्जितम् । न० औषधे ॥
भिषग्भद्रा । स्त्री० भद्रदन्तिकायाम् ॥
भिषङ्माता । स्त्री० वासके ॥
भिषक् । पु० वैद्ये ॥ हेतौलिङ्गेप्रश
मनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानचतु
विधयस्यसराजार्होभिषक्तम ॥
दण्डनीयोयथा । अज्ञातौषधमन्त्र
स्तुयस्त्रव्याधेरतत्त्ववित् । रोगिभ्यो
ऽर्थसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्विषक् ॥
भिषजोन्नस्याभोज्यत्व यथा । शूद्रा
न्नब्राह्मणोभुक्त्वातथारङ्गावतारिण,
। चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग-
जीविनाम् ॥ शौण्डिकान्न सूति
कान्न भुक्त्वामासंब्रतीभवेत् । ब्र-
तीयावकेन । तच्चधेनुद्वयमितिप्राय
श्चित्तविवेक ॥ अपिच । यूयचि
कित्सकस्यान्न पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय
म् । विष्ठावार्द्धुषिकस्यान्नशस्त्रविक्र
यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या
य . ॥ भिषज्यति । भिषज् रुग्जये
। कण्डादि । क्तिप् ॥ विभेतिवा
। जिभी० । भिय . पुग्वस्त्रेष्ट
जि ॥

भिस्सटा । स्त्री० दग्धिकायाम् । दग्धा
न्ने ॥ भिस्साटीकते । टोकुगतौ ॥

भीमकर्मा

अन्येभ्योपीतिङ् । उग्रापोरितिङ्
स्वः ॥

भिष्ठा । स्त्री० अन्ने । ओदने । भक्ते ॥
बभस्ति । भसदीप्तौ । बाहुलकात्स
छन्दसिबहुलमितौत्वम् । ब्राह्मण्य
भिख्येतिभाष्यप्रयोगाहोकीपि ॥ य
हा । भेदनम् । भित् । सम्पदादि
त्वात्किप् । भिदस्यति । प्रोचन्त
कर्मणि । आतोनुपेतिक् । पृषो
दरादिः ॥

भिष्ठाण्डम् । न० शालूके । भसीङ् ।
ङ् । भा० प्र० कान्दे ॥

भी० । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । सम्प
दादित्वात्किप् ॥

भीतम् । न० भये चि० भययुक्ते । वि
भेति । जिभी० क्त० ॥

भीतभीतः । चि० अतिशयेनभीते ।
भीतप्रकारे ।

भीतिः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये ।
क्तिन् ॥ कम्पे ॥

भीमः । पुं० अम्बवेतसे ॥ शिवे ॥
घोठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी
मपीठे शिवाभीमेश्वरीतथेत्यागमः
॥ सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन
ये । वृकोदरे ॥ चि० भयहेतौ । घो
रे ॥ भयानके । विभेत्यस्मात् । भी
मादयोऽप्रादानि० भियः पुग्वेति
मक् ॥

भीमकर्मा । पुं० भीमसेने ॥ भीमं०

भीमसेनः

हिडम्बवधादिरूपकर्मास्य ॥

भीमनाद । पु० सिंहे ॥

भीमनिर्द्वादः । पु० राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वजः । पुं० भीमाग्रजे । युधि
ष्ठिरे ॥

भीमरथः । पुं० तामसमनुवशजाता
सुरविशेषे ॥ हरिणाकूर्मरूपेणहतो
भीमरथोऽसुरवृत्तिमारुद्धं गयामाहा
तस्ये ८६ अध्यायः ॥

भीमरथी । स्त्री० जनानामवस्थाविशि
ष्टे ॥ यथा । वैद्यकीसप्तसप्ततिकीवर्षे
सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी
नामनराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां
दुरितक्रमेतिचपाठः ॥ तामतीत्यन
रोयोसौ दिनानि यानिजीवति ।
क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि
णैः ॥ गतिः । प्रदक्षिणंविष्णोर्जल्प
नमन्त्रभाषणम् । ध्याननिद्रासुषा
जान् भीमरथ्याः प्राणश्रुतिः ॥ न
दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्तः । पुं० कारिमाचले ।
सिंहे ॥ भीमश्चासौविक्रान्तः ॥
चि० भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासनः । पुं० यमे ॥ भीमंशास
नंयस्य ॥

भीमसेनः । पुं० मध्यमपाण्डवे । भी
मोवृकोदरे ॥ कपूरप्रभेदे । भीम
सेनोऽकपूरवृत्तिभाषा ॥ यथा । पी
तासोभीमसेनस्तदनुशितकरः श

भीरुक .

रावाससन्न । पांशु पिञ्जीऽब्ज
सारस्तदनुहिमयुताबालुकाजूटिका
च । पञ्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिम
शीतल पत्रिकाख्याकूरस्तेतिभे
दागुणरसमहसावैसदृश्येनदृश्या ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्ताम ।

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् । रोचनाच्च
गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
भीमादेवी ।

भीमास्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० माघशुक्लैकाद
श्याम् ॥ भैरव्याम् ॥

भीर । चि० भयदे ॥ भियराति ।
रा । क० ॥

भीरु । पु० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भी
रु श्लेष्मकर स्वादुरविदाहीगुरु
स्मृत इति ॥ व्याघ्रे ॥ शृगाले ॥
चि० चार्त्ते । कातरे ॥ भीरुके ।
चक्षौ । दरपोक० इ० भा० ॥ रणे
भीरो स्वर्गाभाव ॥ विभेति ।
जिभीभये । भिय । क्रुक्नु कनावि
ति० कु० ॥ स्त्री० भयशीलायाम् ।
वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ श-
तावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ छाया
याम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुक । पु० इक्षुप्रभेदे । भीररी०
इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश

भीष्मजननी

मनीमधुरोरसपाकयो । सुशीतोबृंह
णोबल्य पौण्ड्रकीभीरुकस्तथा ॥

पेचके ॥ न० वने ॥ चि०
भयशीले । भीलुके । चक्षौ ॥ विभे
ति । जिभी० । क्रुक्नु ॥

भीरुहृदय । पु० मृगे ॥

भीरुः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति
॥ जडुतद्रव्ये ॥

भील । पु० भिक्षे ॥ भियलाति ।
ला० क० ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुह्यायाम् ॥

भीलुक । चि० भयप्रकृतिकेजने ।
चक्षौ ॥ विभेति । जिभी०
। भिय क्रुक्नु कनाविति क्रुक्
नु ॥

भीषण । पु० भयानकरसे ॥ शस्त्र-
क्याम् ॥ कुन्दुरुके ॥ कपोते ॥
हिन्ताले ॥ भैरवविशेषे ॥ चि०
गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते
॥ भीषयते । जिभी० । नन्द्यादि
त्वान्त्व । भियोहेतुभयेषु गिति
षुक् ॥

भीष्म । पु० गार्ङ्गये । पाण्डवाना
पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राक्षसे ॥ भया
नकरसे ॥ चि० भयहेतौ । भयङ्क
रे ॥ विभेत्वस्मात् । जिभी० ।

भिय पुग्वेति० मक्० पुगागमश्च

भीष्मक । पु० रुक्मिण्या पितरि ॥

भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भुक्ति

भीष्मवञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी
यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपक्षतिथि
कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम् । न० हिमालयोत्तरदेश
जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । भीष्म
पाषाणे ॥

भीष्मसू . । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्मं
सूते । षूङ्० । क्तिप् ॥ शान्तनो-
र्महिषीभूत्वाभीष्मसूतवतीयत ।
तस्मात्सभीष्मसू प्रोक्तागङ्गात्रैलो
क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥

तत्रभीष्मस्यतर्पणकर्तव्यम् ॥

भीसटम् । न० श्लेमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ त्रि० भक्षिते ।

खादिते । अभ्यवहृते । अश्रिते ॥

भुज्यतेस्मभुज० । क्त, भुक्ताब्राह्मणा

ब्रह्मचतुभुक्तमेषामस्तीत्यकारोमत्व

यीयोनतुक्तरिक्त . । सकर्मके

भ्यस्तस्यविधानाभावात् ॥ यज्ञोत्तर

पदलोपोचद्रष्टव्य । भुक्तान्नाभु

क्ता । अत्रान्नस्यभुक्तत्वं ब्राह्मणे

षूपचर्यते ॥

भुक्तसमुज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥

पूर्वम्भुक्तम् . पश्चात्समुज्झितम्

। पूर्वकालैकेतिसमास ॥

भुक्ति . । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् ।

भुजपालनाभ्यवहारयोः । स्त्रियां

क्तिन् ॥ भोगे ॥ यथा । भुक्तिस्त्रिपु

भुजग

रुषीसिध्यदिति ॥

भुक्तिप्रद । पु० भुक्ते ॥ त्रि० भोगदा
तरि ॥

भुक्तोज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥

पूर्वम्भुक्तम् . पश्चादुज्झितम् । पूर्व

कालैकेतिसमास ॥

भुज्ज । त्रि० रोगादिनाकुटिलीकृते

रुग्मे ॥ नञ् ॥ भुज्यतेस्म । भुजो

कीटिल्ये । क्त । ओदितश्चेति

नत्वम् ॥ भुजतिस्रवा । गत्यर्थेति

क्त ॥

भुज । पु० स्त्री० करे ॥ बाहौ ॥

अस्यशुभाशुभलक्षणं यथा । कक्षाश्च

त्यदलाश्चेष्टासुगन्धिन्यूर्ध्वरोमिका ।

अन्यथाअर्थहीनानामसौनि स्वस्य

रोमशौ ॥ निर्मासौचैवभग्नाल्यौश्चि

ष्टौचविपुलौभुजौ । आजानुलम्बि

नौवाङ्महत्तौपीनीनीनरेश्वरे ॥ नि

स्वानारोमशौऋक्षौश्चैष्टौकरिकरप्र

भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज

पालनाभ्यवहारयोः । भुजन्युजौ

पाण्डुपतापयोरितिसाधु ॥ यद्वा

। भुजति । भुजकीटिल्ये । इगुप-

धेतिक ॥ चतुष्कलेशेपगुरुसंज्ञा

याम् ॥ ० ॥ पु० ॥

भुजकोटर . । पु० कक्षे ॥

भुजग . । पु० सर्पे ॥ भुज . संभगच्छ

ति । अन्यत्रापीतिड ॥ भुज्जको

टिल्येनगच्छतिवा ।

भुजङ्गप्रयातम्

भुजङ्गदरण्य । पु० गरुडे ॥
 भुजङ्गभोगी । ० मयूरे ॥
 भुजङ्गराज । पु० शिषाह्वी ॥ भुजङ्गा
 नाराजा । टच् ॥
 भुजङ्गशिग्रुभृता । स्त्री० वृहतीकन्द
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गशिग्रुभृतानौम ।
 चर्षा । इद्रतटनिकटक्षौणीभुजङ्गशि
 ग्रुभृतायासीत् । मुररिपुदलिते
 नागैर्व्रजजनसुखदासा ऽ भूत् ॥
 भुजङ्गान्तक । पु० गरुडे ।
 भुजङ्गभोजी । पु० मयूरे ॥
 भुजङ्गाशन । पु० पक्षिसिंहे । गरु
 डे ॥ भुजङ्गान्छाति । अश० ।
 ल्यु । भुजङ्गाशनयस्यवा ॥
 भुजङ्ग । पु० अह्वी । सर्पे ॥ पिड
 गी ॥ भुजङ्गनक्षौटिल्येनगच्छति ।
 गर्मे सुपिखच् । खच्चडिद्वावाच्य
 इतिडित्वपक्षे टिलोप । ॥ सीस
 के ॥
 भुजङ्गघातिनी । स्त्री० सर्पाख्याम् ।
 क्षुत्क्याम् । कङ्कालिका० इ०
 गौ० दे० भा० ॥
 भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमझायाम्
 ॥ सर्परसनायाम् ॥
 भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीकन्द
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयातचतुर्भिर्यका
 रै ॥ यथा । सदारात्मजज्ञाति
 भृत्योविहायस्वमेतद्भुजङ्गजीवितं
 क्षिप्तमान । मयाक्षिप्तः । कालिमे

भुजङ्गसङ्गता

त्य कुरुत्व भुजङ्गप्रयातद्रुतसाग
 राय ॥
 भुजङ्गभुक् । पु० मयूरे ॥ भुजङ्ग
 भुङ्क्ते । भुज० । क्लिप् ॥ गरु
 डे ॥
 भुजङ्गभोजी । पु० राजसर्पे ॥
 भुजङ्गम । पु० सर्पे । भुजङ्गेनक्षौ
 टिल्येनगच्छति । गर्मे सुपिवा
 च्यइतिखच् । खच्चडिद्वावाच्यइति
 डिद्भावे टिलोपाभावः ॥ न०
 सीसके ॥
 भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्ल्या
 म् ॥
 भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत कृति
 च्छन्द प्रभेदे ॥ वस्त्रीशाश्वैश्च दो
 र्पेतममतनयुगलसज्जगौ० भुजङ्ग
 गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदश्च
 न्यच्चतपादप्रकटविकटनटनभरोर
 णत्करतालकाश्चारुप्रेङ्गश्च ङावह
 श्रुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहा
 र धृक् । अस्यन्नागसौभिर्भक्त्या
 मुकुलितकरकमलयुग कृतस्तुतिर
 च्युत । पायान्नश्चिन्दन्कालि
 न्दीहृदकृतनिजवसतिष्ठद्भुजङ्ग
 विजृम्भितम् ॥
 भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० वृहतीकन्द
 प्रभेदे ॥ सज्जरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥
 यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैर्
 मुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

भुज्यु

त्सचारकश्चपल ' सदैवताहरि ॥
भुजङ्गहा । पुं० श्रीकृष्णस्यन्दन
ध्वजं । गरुडं ॥

भुजङ्गाक्षी । स्त्री० राक्षायाम् ॥ भुज
ङ्गान् अक्षति । अक्षूय्यामी । कर्म
ण्यश् ॥ यद्वा । भुजङ्गोक्षियस्या ।
अक्षोदर्शनादित्यच् । जातेरिति०
गौरादिच्चाह्वा० ङीष् । भुजङ्गशब्द
स्यभुजङ्गाक्षिसदृशिलक्षणा ॥

भुजङ्गाख्य । पुं० नागकिसरे ॥
भुजशिरः । न० स्कन्धे ॥ भुजस्यशि
र ॥

भुजा । स्त्री० बाही ॥ करे ॥ भुजाहा
प ॥

भुजाकण्ठः । पुं० काष्ठाङ्गुशिरः । नखे ॥
भुजादल । पुं० हस्ते ॥ भुजान्तरम्
न० क्रोडे ॥ भुजयोरन्तरम् ॥

भुजि । पुं० वज्रौ ॥ भुजक्ति० भुज्य
तेवा । भुज० । भुजे । किक्षेति०
इ ॥

भुजिष्य । पु० स्वतन्त्रे ॥ हस्तमूत्रे ।
दासे ॥ भुङ्क्ते० स्वाभ्युष्किष्टम्०
भुज्यतेवा । भुज० । रुचिभुजिभ्या
किष्यन् ॥

भुजिष्या । स्त्री० दास्याम् ॥ गणि
कायाम् ॥ टाप ॥

भुज्यु । पु० भोजने ॥ अग्नी ॥

भुजन्तिपालयतिसर्वाणिभूतानि ।

भुजसृङ्भ्यायुक्त्वाकावितियुक्त्वा ॥

भुवनकोषवित्

भोजनंवा ॥ भावने ॥ ऋषिविशि
षे ॥

भुञ्जन् । चि० भोगकर्तरि । भुञ्जाने ॥
भुजि० लट् शत ॥

भुञ्जान् । चि० भुञ्जति । यथा । चि
षुधामसुयद्भोज्य भोक्तायश्चप्रकी
र्तित ' । विदेतदुभययस्तुसहस्रानो
नलिप्यत इति । त्रिषुधामसुजाय
दादिषु ॥ भुजि० कर्त्तरिलट् शा
नच् ॥

भुजिक् । स्त्री० पृथिव्याम् । विभ
र्त्ति० भरति समुध्यादीन् । कुभ्र
ञ्० । भुजउच्चेति० वृक्षप्रत्यय
भुवनम् । न० सलिले । जले ॥ गग
ने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भू
रादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानिय
या । भूभुवः स्वर्गहृष्यैवजनस्यतप
एवच । सत्यलोकश्चसप्तैतिलोकास्तु
परिकीर्तिताः । अतलसुतलचैव
वितलश्चगभस्तिमत् । महातलर
सातलपाताल सप्तः स्मृतम् ॥ इ
ति ॥ भवन्त्याः नभूतानि० इति
भुवनमयलोक ॥ भुयते । भूमाप्ती ।

भूसूक्ष्मसृजिभ्यश्छन्दसीतिक्वुन् ॥
यद्वा । भवन्ति० उत्पद्यन्तेऽनेनक
रुणेच्छुट् । सञ्ज्ञापपूर्वकत्वाद्भुया
भाव ' ॥

भुवनकोषः । पु० भूगोले ॥
भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवर्लीक .

निवस्तूनि . इतितात्पर्येणाभिज्ञे ॥
कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वा
त् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । ते
षामिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात् ॥

भुवनेश्वर । पु० . एकाम्बरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० . महाविद्याविशिषा

साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपि-
य्याम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम् ॥

यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरादेवी
चिदात्मिकाम् । बन्देसमन्दहसिता

मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुध-

स्थानानिवासाध करमारभ्यदक्षि

णाध करपर्यन्तम् । तदुक्तमहास

मोहनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशदद्या

त्रामेपाशप्रदापयेत् । अभयदक्षिणे

दद्याद्वरवामेप्रदापयेदिति । दशप

टल्यामपिभुवनेशीध्याने । दक्षेङ्कु-

शाभयेप्रोक्तेवामेपाशमयेष्टदमिति ॥

भुवन्यु । पु० . भानौ ॥ सूर्ये ॥ ज्व-

लने । वज्रौ ॥ शशलाङ्कुने । श-

शिनि ॥ भवति । भू० . कन्युच्
क्षिपेष्टेति । चाङ्कुव । कन्युच् ॥

भुवर्लीक . । पु० . भूरादिसप्तलोका-
न्तर्गत द्वितीयलीके ॥ यथा । भूमि
सूर्यान्तरयज्ञसिद्धादिमुनिसेवितम् ।

भूकदम्ब

भुवर्लीकस्तुसोप्युक्तोद्वितीयोमुनिस

त्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुव-

र्लीकोध्रुवप्रान्तोमहीतलात् ॥ भूपृ-

ष्ठादारभ्यध्रुवप्रान्तइति० ज्योतिष

क्रावलम्बनभूतध्रुवपर्यन्तपञ्चदशल

क्षोच्छाद्योभुवर्लीकइत्यर्थ ॥

भुवि । न० . अन्वी । समुद्रे ॥ भवन्य

स्मिन् । भू० . भुव किदिति० इ

सन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० . अक्षातरे । अग्निय-

न्त्रे ॥ यथा । उड्डीयोड्डीयचप्राप्यन

दन्तीदशकटका । क्रमतेचानता-

ङ्गीयासाभुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० . रसातले ॥

भू । स्त्री० . स्थानमात्रे ॥ एकाङ्के ॥

व्याहृत्यन्तरे ॥ धरण्याम् । भूमौ ॥

दृष्टात्मविजयव्यथानृपानृहसति
भूरियम् । अहोमाविजिगीषन्तिमृ

त्यो क्रीडनकानरा ॥ भवति०

भवनवा । भू० . सत्तायाम् । कर्त्त

रिभावेवाक्तिप् ॥ भवन्यस्यासर्व

मित्यधिकरणेबहुलवचनाद्वाक्तिवि

त्येके ॥ भवन्यस्याभूतानीत्यपा

दानेवाक्तिवित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूक । पु० . न० . काले ॥ क्षिद्रे ॥

अन्धकारे ॥ भवति ॥ भू० . सृष्टभूशु

षिमुषिभ्यः कक ।

भूकदम्ब । पु० . अलम्बुषट्क्षे । को

कप्तिमः । इ० . गौ . दे० . भा० ॥

भूकम्प

भूकदम्बक । पु० शवान्याम् ।

भूकदम्बिका । स्त्री० महाश्रावणिका
याम् ॥ सुण्ड्याम् ॥

भूकन्द । पु० महाश्रावणिकायाम् ॥

भूकम्प । पु० उत्पातविशेषे ॥ स-
यथा । यामत्रमाञ्चभूकम्पोहिजादी
नामनिष्टद । अनिष्टद क्षिती
शानांसन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ इतिव
शिष्ट ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाघृ
र्णितलोचन । तदाचलतिभूरेषा
साद्विहीपाब्धिकानना ॥ भुव' कम्पो
भूकम्प ॥ मेघेष्टस्त्रिकर्भे गज प्र-
चलतिव्यासादिभिः कथ्यते चापे
मीनकुलीरमेचवृषमेसन्ध चलेत्क-
च्छप । यूक्तेकुम्भधरेऽग्नेन्द्रमिथुने-
कन्याऽग्नेपद्मगस्तेषामेकतमोयदि
प्रचलतिक्षीणीतदाकम्पते ॥ कच्छ
पेमरणञ्चैयमरण चापिपद्मगे । सर्व
चमुखदक्षैवपृथिव्यां चलितेगजे ॥
प्रथितनरेश्वरमरणव्यसनान्याग्नेय
मारुतयोः । क्षुब्धयमतिवृष्टिभि
रूपपौड्यन्तेजनाद्यापि ॥ त्रिचतु
र्यपञ्चमदिनेमासेपक्षेचिपक्षके । भव
तियदाभूकम्प प्रधाननृपनाशनंकुरु
ते । सचायभूमिजोत्पातविशेष ॥ यथा
। चरस्थिरभवभौमभूकम्पमपिभूमि
जम् । जलाशयानांवैकृत्य भौमतद
पिकीर्तितम् ॥ भौमयाप्यफलं
यच्चिरेणपरिपश्यते ॥ अपिच । क्षि

भूकल

तिकम्पमाहुरेके वृहदन्तर्जलनिवा
सिसत्त्वकृतम् । भूभारविघ्नदिरग
जविश्रामसमुद्भवचान्ये ॥ अनिलो
ऽनिलेननिहत क्षितीपतन्सस्त्र-
नकरोत्यन्ये । केचित्त्वदृष्टकारित
मिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ गिरि
भिः पुरासपक्षैर्वसुधापपतङ्गिरूप
तङ्गिश्च । आकम्पितापितामहमा
हामरसदसिसत्रीडम् ॥ भगवन्नाम
ममैतत्त्वयाकृतयदचलिततद्गतया
। क्रियतेऽचलैश्चलङ्घि शक्ताहना
स्त्वदस्य । तस्याः सगद्गदगिर
किञ्चित्स्फुरिताधरविमतमीषत् ।
साम्बुविलोचनमाननमवलोक्यपिता
महः प्राह ॥ मन्युहरेन्द्रधात्या
क्षिपकुलिशशैलपक्षभङ्गाय । शक्तं कृ
तमित्युक्त्वामाभैषीरितिचक्षुममतो
माह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपति
वरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम् ।
प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषुदिननिशो क
म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्गच्छव्यो
वाराङ्गांसुविचक्षणौ ॥

भूकर्बुदार । पु०) क्षुद्रश्चेष्टान्तकी ।

भूकर्बुदारक । पु०) भूशैली । छोटा
लसोडा० इ० भा० ॥ भूकर्बुदा
रोमधुरः कृमिशूलापहः परम् ।
बातप्रक्षोपनः किञ्चित्शैतलः
स्वर्णमारकः ॥

भूकल । पु० दुर्विनीताश्वे ॥

भूचर ,

भूकश्यप . । पुं० वसुदेवे ॥
भूकाक । पुं० खलपकङ्के ॥ क्रीडते ॥
भीलकपोते ॥

भूकुम्भी । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
भूकुम्भाण्डौ । स्त्री० विदार्याम् ॥
भूकेश । पुं० शैवले ॥ बटे ॥
भूकेशा । स्त्री० राक्षस्याम् ॥
भूकेशी । स्त्री० अबल्लुञ्ज ॥
भूक्षित् । पुं० सूचीरोम्णि । शूकरे ॥
भूखर्जूरी । स्त्री० क्षुद्रखर्जूर्याम् ।
भूयुक्तायाम् ॥ भूखर्जूरौतुमधुरा
शिशिरादाहपित्तनुत् ॥

भूगरम । न० विषे ॥
भूगर्भ । पुं० भगवति । भूर्गर्भेयस्य
भू सर्वभूताश्रयभूतागर्भद्वान्तर्ब
र्तिनीचस्य भूसत्तागर्भेऽस्येतिवा ॥
भवभूतिनामनि० कबौ ॥

भूगोल । पुं० ज्योतिश्शास्त्रप्रसिद्धे
भुवनकोषे ॥ भोज्य यथासर्वरसवि
नाज्य राज्य यथाराजविर्जातस्य ।
सभानभालीवसुवक्तृहीनागोलानभि
ज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकर
ण विनैवविदुषाधृष्टप्रविष्ट सभाज
ल्पद्रुल्यमति स्मरात्पटुवटुभूभ
ङ्गवक्रोक्तिभि । क्रीतः सज्जुपहा
समेतिगणकोगोलानभिज्ञस्तथाज्यो
तिर्वित् सदसिप्रगलभगणकप्रश्नप्रप
ञ्चोक्तिभि ॥

भूचर त्रि० भूमिचारिणि ॥

भूतकृत्

भूच्छाधम् । न० अधकारे ॥ भुव
छाया । छायाबाहुल्ये० इति
स्त्रीवता ॥

भूजन्तु । पुं० भूजने ॥
भूजम्बू । स्त्री० गोधूमे ॥ विकङ्कत
फले ॥ भूमिन्नम्बाम् ॥

भूत । पुं० दे० योनिविशेषे ॥ सच
अधोमुखोर्ध्वमुखादिपिशाचभेदोरु
द्रानुचरोवालग्रह ॥ कुमारे ॥
कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥
शम्भोर्गणविशेषेषु । न० च्छादौ ।
पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेषु ॥ पि
शाचादौ ॥ जन्तौ । युक्ते ।
न्याय्ये ॥ वस्तुतत्त्वानुसरणे । चि०
उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते
। सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशेषे
। वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे
॥ विद्यमानेवस्तुनि ॥ अतीतोत्पत्तिके
। जाते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्यएव
भूतशब्द समार्थइतिशोब्दिका
। यथा पितृभूत । देवभूतोयमि
ति पूर्वमपिविद्यमाने ॥ भवन
धर्मिणि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्तौ
। आधृषाद्वेतिणिजभाव पक्षे०
क्त ॥ भूतिरस्यास्तिवा । अर्थश्चा
द्यच् ॥ अभवद्वा । भुवीगत्यर्थेति
० भूतार्थेकत्तरिक्त ॥ अर्द्धार्था
दि ॥

भूतकृत् । पुं० धातरि । द्रुहिणे ।

भूतचतुर्दशी

भूतानि करोति । उक्तञ्० ।
 क्रिप् । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि
 कृन्तति० छिनत्ति । कृतीकृदने
 । क्रिप् ॥ कृणोतिहिनस्तिवा ।
 कृञ्० । क्रिप् तुक् ॥ विष्णवे ॥
 रजोगुण समाश्रित्यविरिष्टिरूपेण
 • भूतानिकरोतिद्वतितथा ॥
 भूतकेश । पु० तृणविशेषे । गो
 लोभ्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भू
 तानाकेशद्वय । भूत केशोस्य
 वा ॥
 भूतकेशी । स्त्री० भूतकेशे ॥ शेफा
 लिकायाम् ॥ नीलसि दुवा-
 रे ॥
 भूतक्रान्ति । स्त्री० भूतवेशे ॥
 भूतगणः । पु० पृथिव्यादिपञ्चके ॥
 भूतानागण ॥
 भूतगन्धा । स्त्री० मुरानामनिगधद्र
 व्ये ॥
 भूतग्राम । पु० देहेन्द्रियसङ्घा
 ताकारेणपरिणतेपृथिव्यादिभूत
 समुदाये ॥ सच० जरायुजाण्डज
 स्वेदजोद्भिज्जभेदाच्चतुर्विधोभवति
 । भूतानांपृथिव्यादीनाग्राम ॥
 भूतघ्न । पु० भूर्जवृक्षे ॥ उद्रे ॥
 लशुने ॥ त्रि० भूतनाशके ॥
 भूतघ्नी । स्त्री० तुलस्याम् ॥ मुण्डिति
 काया ॥
 भूतचतुर्दशी । स्त्री० कार्तिककृष्णच

भूतपति

तुर्दश्याम् । यमचतुर्दश्याम् ॥
 भूतजटा । स्त्री० जटामास्याम् ॥
 गन्धमास्याम् ॥
 भूतत्वम् । न० वर्त्तमानध्व सप्रतियो
 गिसमयवृत्तित्वे ॥ वहिरिन्द्रियग्रह
 णायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्या
 दयस्तुजातिविशेषा ॥
 भूतदर्शनम् । न० परमार्थदर्श
 ने ॥
 भूतद्राघी । पुं० भूताङ्गुशृङ्ग
 रक्तकरबीरे ॥
 भूतद्रुम । पुं० श्लेषातकवृक्षे ॥
 भूतध्रुक् । पु० भूतानामपकारके ॥
 भूतानिद्रुह्यति । दृष्ट० । सत्सृष्टि
 र्धतिक्लिप् ॥ भूतध्रुक्कोलभेत
 शम् ॥
 भूतवाची । स्त्री० भूमौ ॥ भूताना
 धात्री ।
 भूतभाय । पु० शिवे ॥ भूतानां
 नाथ ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते०
 तानुपतापयति० तेभ्यश्चाशास्ते० ते
 षामभीष्टमितिनाभूतनाथ ॥
 भूतनायिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 भूतनाशन । पु० श्वेतसर्पपे ॥
 सर्पपे । भक्ष्यातके ॥ न० रुद्राक्षे
 ॥ भूतान्नाशयति । यश्चदर्शने
 ल्युट् ॥
 भूतपति । पुं० महादेवे ॥ भूताना
 पति ॥

भूतयज्ञ .

भूतपत्नी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 भूतपुष्प . । पु० श्योनाकवृक्षे ॥
 भूतपूर्णमा । स्त्री० आश्विनपूर्णमा
 याम् । शारदाम् । कीर्तिगरायाम् ॥
 भूतपूर्व । चि० अतिक्रान्ते ॥ पूर्व
 भूत । सुप्पुपेति समास । भू-
 तपूर्वचरडितिर्देशात् भूतशब्दस्य प्र-
 वृत्तिपात ॥
 भूतप्रादुर्भाव । पु० अतिक्रान्तोत्प-
 त्तौ ॥ भूतस्य प्रादुर्भाव ॥
 भूतभावन । पु० सर्वभूतपितरि ।
 ईश्वरे । भूतानि भावयति जनय-
 ति० प्रापयति वा । भवति स्थानाद्
 युच् ॥
 भूतभृत् । पु० विष्णौ ॥ भूतानि
 विभर्त्ति धारयति० पोषयति वा० ।
 डुभृञ्० । क्तिप् । तुक् ॥
 भूतभैरव । पुं० भैरवविशेषे ॥ श्री
 तज्वरापहचूर्णविशेषे ॥ यथा । ए-
 लाजातिफलव्योषधिफलाजीरकध-
 न । सविडङ्गसितायुक्त चूर्णश्री-
 तज्वरापहमिति ॥
 भूतमात्रा । स्त्री० शब्दादिषु ॥ पृथि
 व्यादिप्रविषयेषु ॥
 भूतमात्री । स्त्री० चीडानामनिगध
 द्रव्ये ॥
 भूतयज्ञ । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग-
 तवलिष्वदेवकर्मणि भूतेभ्यो वलि

भूतसञ्चारिणी

हरणे ॥
 भूतयोनि । पु० परमात्मनि ॥ भू-
 तानां योनि ॥
 भूतलिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥
 भूतवास । पु० कलिद्रुमे ॥ भूता
 नां वास । भूतानां वासोऽस्मिन् वा ॥
 भूतबिक्रिया । स्त्री० अपस्माररोगे ॥
 भूतबित । पुं० लौकायतिके ॥ सच
 पृथिव्यग्ने जोवायवस्तत्त्वानि० तानि-
 चत्वारि भूतानि जगत्कारणानीति
 कल्पयति ॥
 भूतविद्या । स्त्री० भूततन्त्रे ॥ यथा ।
 भूतविद्यानाम० देवासुरगन्धर्वयक्ष
 रक्ष पित्रपिशाचनागग्रहाद्यपुष्ट
 ष्टचेतसा० शान्तिकर्मवलिहरणादि
 ग्रहोपशमनार्थमिति सुश्रुत ॥
 भूतवृक्ष । पु० शाखोटवृक्षे । श्योना
 कवृक्षे ॥ कलिबृक्षे ॥
 भूतवृक्षक । पु० शाखोटे ॥ बहुवार
 के लसोडा० इ० भा० ॥
 भूतवेशी । स्त्री० श्वेतशेषालिकायाम्
 श्वेतसुरसयाम् । श्वेतन्यवारी०
 इ० भा० ॥ भूतानि विधत्ते । वि-
 शप्रवेशने । कर्मण्यण् ॥
 भूतब्रह्मा । पु० देवले ।
 भूतसञ्चार । पु० भूतोन्मादरोगे ।
 भूतक्रान्तौ । ग्रहागमे ॥
 भूतसञ्चारिणी । स्त्री० कृष्णचतुर्द-
 श्याम् ॥

भूतात्मा

भूतसञ्चारी । पु० दावानलै ॥
 भूतसर्ग । पु० भूतमृष्टी । देवामुरभे
 देनभूतानामृष्टी ॥ यथा । ब्राह्म
 प्रजापतीयस्यसौम्येन्द्रस्तथैव च ।
 भान्धर्वीप्यथकौर्वेरोरक्ष , पैशाचमा
 नुषा , ॥ स्थावर पाशवीमार्ग
 सार्प शाकुनिकस्तथा । चतुर्दशवि
 धोद्धेषभूतसर्ग प्रकीर्तित ॥
 भूतसार । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भूतसृष्ट । पु० ब्रह्मणि ॥
 भूतहन्त्री । स्त्री० वंध्याकर्कोटक्याम् ।
 नीलदूर्वायाम् ॥
 भूतहर । पु० गुग्गुली ॥
 भूतहारि न० देवदारुणि ॥
 भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ य
 था । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्ये
 तुयानितीर्यानि सन्ति वै । पूजिता
 निभवन्तो ह भूतायापारथे कृते ॥ अ
 पिच । शिवरात्रि कृते भूताकामवि
 हाविवर्जयेत् ॥
 भूताङ्गुश । पु० गौ० दे० खनाम्ना
 प्रसिद्धे वृक्षे । चबके । ग्रहाङ्गुये ॥
 भूताङ्गुशस्तीव्रगन्धः कटुरुष्णस्त
 योत्कटः । भूतग्रहादिदोषघ्न क
 फवातनिकृन्तन . ॥
 भूतात्मा । पु० देहेषु धिब्यादिभूता-
 रश्मत्वात् ॥ भूतान्य बाह्यास्तभावा
 यम्यस ॥ परमैष्ठिनि । दृष्टिणे
 हिरण्यगर्भे ॥ भूतानां व्यष्टिपाधी

भूताविष्ट

नामात्मानिवन्तासमष्टिपाधित्वा-
 त् ॥ इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्म
 नि ॥ विष्णौ ॥ भूतानां प्राणिनामा
 त्कां अन्तर्यामी ॥
 भूतादि । पु० सर्वजगत्कारणे । ता
 मसाङ्गद्वारे ॥ भूतानामादि ॥ प
 रमेश्वरे ॥ भूतानां भवनधर्मकाणां
 मुत्पत्तिमतासर्वेषामादि कारण
 कर्तुपादानोभयात्मकमिति यावत् ॥
 भूतादिमर्ग पु० भौतिकसर्ग ॥ भू-
 तादे सर्ग . ॥
 भूतारि । न० द्विह्नुनि ॥
 भूतार्त्त । त्रि० भूताविष्ट ॥ भूतेन
 ऋतोदीप्त । ऋते च तृतीयासमास
 इति वृद्धि ॥ भूतेन चार्त्तार्त्तवा ॥
 भूतार्थ । पु० सिद्धान्ते ॥
 भूतार्थवाद । प० प्रमाणान्तरविरो
 धस्तुतिरहितार्थबोधके वेदवाक्ये ॥
 यथा । इन्द्रो ह वायवश्चमुदयच्छदि
 त्वादि ॥
 भूताली । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुष
 ल्याम् ॥
 भूतावास । पु० विभीतके । वहेडा०
 इ० भा० ॥ भूतानामावास ॥ आ
 काशाद्याग्रये० वासुदेवे ॥ भूतान्या
 भिमुख्येन वसन्त्येव ॥ वसन्ति स्वयि
 भूतानि भूतावासस्ततोमवान् । इ
 ति हरिवंश ॥ काये ॥
 भूताविष्ट . । त्रि० पिशाचघर्षी ॥ भू

भूतणम्

ताक्रान्ते । भूतादिनारोगयस्ते ॥
भूताविश्र । पुं० आविशे । भूतस-
ञ्चारै ॥

भूति । स्त्री० भस्मनि । सम्पत्तौ ॥
हस्तिशृङ्गारे ॥ मासपाकविशेषे ॥
उत्पाते ॥ शिवश्याणिमाद्यष्टविधै-
श्वर्यै । अणिनामहिमाचैवलधिमा
भरिमातया । प्राप्ति प्राकाम्यमीशि
त्ववशित्वचाष्टभूतय ॥ शम्भुधृ
तभस्मनि ॥ भूतये ॥ उत्पत्तौ । जा
तौ ॥ हविनामौषधे ॥ रोहिषद्वये ॥
विभूतौ ॥ भवनम् ॥ भूति । स्त्रिया
क्तिन् ॥ भवत्यनया । क्तिञ्चा ॥
भूतिक । पुं० यवान्यामौषधौ ॥ न०
कट्फलौषधौ । घनसारे ॥ भूनि
स्त्रे ॥ भूस्तृणे ॥ भवति । भू० ।
क्तिचत्तौचसञ्जायामिति० क्तिच् ।
सञ्जायांकन् ॥

भूतिकाम । पुं० ऐश्वर्याभिलाषि
णि ॥

भूतिकील । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भ । पुं० भवभूतिकर्तु ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानक्षत्रे ॥
भूतिमान् । वि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् । न० भूनिस्त्रे ॥ यवान्या
म् । कपूरे ॥ भूस्तृणे ॥ द्रव्ये ॥
भूतणम् । न० रात्र्यद्वये । रात्र्यखेडे
। रोहिषे ॥ प० रोहिषे । भूति-
के । मालाद्वये । सुगन्धरोहिषे ॥ इ०

भूध

परिमलद्वगङ्गनि० इ० आन्ध्रभाषाप्र
सिद्धे ॥ भूध्व कटुकतिक्ततीक्ष्णी
णा रोचनलघु । विदाहिदीपनरुच्य
मनेत्यमुखशोधनम् ॥ अहृष्यवहुवि
ट्कञ्चपित्तरक्तप्रदूषणम् । भुव-
स्तृणम् ॥

भूतेश । पुं० शिवे । सर्वभूतनिग्रन्थारि
॥ भूतानाप्रमयादीनां बालघ्नहाथा
प्राणिनाबाईश ॥

भूतमम् । न० स्वर्णे ॥ भुविउत्तमम् ॥
भूद्रोभवा । स्त्री० आखुकण्याम् ॥
भूदार । पुं० वराहे । सूकरे ॥ भुव
न्दारवति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेव । पुं० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्ग
मामूर्त्ति श्रीविष्णो । परमात्म-
न । अतएवहिबिख्याताभूदेवा-
स्तेमहास्ते । भुव भुविवादे-
व ॥

भूधन । पुं० रात्रि ॥ कृषीबले ॥
भूधर । पुं० पर्वते । महीधरे ॥ धरति
धृञ् पचाद्यच् । भुबोधर । य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकच्छपपाता
लदोलाभूधरबालुका । वकाद्या
यन्त्रभेदः सूरितिशब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
भूधात्रीवातकृत्तिक्ताकषायामधु
राहिमा । पिपासाकासपित्तासृक्
कफपाण्डुक्षतापहा ॥

भूध । पुं० पर्वते ॥ भुवन्धरति । धृ-

भूपाटली

भू० । मूलविभुजादिखात्क ।
 भूनाग । पु० उपरसविशेषे । क्षिति
 नागे ॥
 भूनिम्ब । पु० क्षुपविशेषे । किरातति
 क्ते । चिरायता० इ० भा० ॥ भुवोनि
 म्बइव ॥
 भूनीप । पु० भूमिकदम्बे । भृङ्गव
 क्षमे । लघुपुष्पे । चिकदम्बा । क
 टूणाश्चवृष्ट्यादोषहरादिमा । कषा
 यतिक्ता । पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकरा
 परा : ॥
 भूनेता पुं० राज्ञि । भुवोनेतानायक ॥
 भूपः । पुं० राजनि ॥ भुवपाति । पा
 रक्षणे । आतोनुपेतिक । १६ स
 ख्यायाम् ॥
 भूपति । पुं० नृपे । राज्ञि ॥ भू
 पुत्रीयस्यपत्नीसतुभवतिकथ भूपती
 रामचन्द्र । इतिरामायणे कीकथी
 वाक्यम् ॥ भुव । पति ॥ ऋष
 भीषधे ॥
 भूपद । पुं० वृक्षे ॥ भुविपदानियस्य ॥
 भूपदी । स्त्री० मल्लिकायाम् । वेलो०
 इ० भा० ॥ भुविपदमस्या । गौरादि ॥
 भूपलाश । पु० वृक्षविशेषे । विशाली
 इ० गौ० दे० भा० ॥ भुव । पला-
 श ॥
 भूपाटला । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
 भूपाटली । स्त्री० भूकुम्भ्याम् । रक्तपु
 ष्पिकायाम् ॥ भुव पाटली ॥

भूमा

भपाल । पुं० राज्ञि ॥ भुवपालयति
 । पालरक्षणे । कर्मव्ययम् ॥ यथा ।
 राज्यपालयतेनित्य सत्यधर्मपराय
 य । निर्जित्यपरमैरन्यानिक्षितिधर्म
 यपालयेत् ॥
 भूपुत्री । स्त्री० सीतायाम् ॥ भुव पु
 त्री ॥
 भूपेष्ट । पु० राजादनौष्ठे ॥
 भूवदरी । स्त्री० लघुवदर्याम् । क्षिति
 वदर्याम् । मण्डवेरी० इ० भा० ॥
 भूभर्ता । पुं० नृपे ॥ भुवोभर्ता । पत्य
 र्यभर्तृशब्दप्रयाजकादिखात् । याज
 कादिभिश्चेतिसमास । तेन० अ
 पांस्तृष्टा० वक्षस्यभर्तेतिवत् । तज
 काभ्याकर्त्तरीति० नसमासनिषेध ॥
 भूभुक् । पु० राज्ञि ॥ भुवभुनक्तिपाल
 यति । भुज० । क्षिप् ॥
 भूभृत् । पु० चद्री । गोत्रे । गिरौ ॥
 महीपतौ ॥ भुवविभर्ति । लुभृज्०
 । क्षिप् तुक् ॥
 भूमा । पु० बहुत्वम् ॥ भूमामहान्नि
 रतिशयवृद्धितिपर्याया । इतिभा
 ष्यम् । सकलसासारिकव्यहाराभा
 राभावोपलक्षितेतत्त्वे । ब्रह्मणि ॥
 यन्नान्यद्विधानातिनान्यद्व्यञ्जशृणो
 तिव । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैस
 भूमाप्रोच्यतेऽश्रुतौ ॥ योभूमासीऽसृ
 त प्रोक्त सुखनाल्ये विचोरय-
 वहीर्भाव । पृथ्वादिखादिमनिष्

भूमि

। वहीर्लीपोभूचवहो ॥ त्रि० बहु
त्वदिशिष्टे ॥

भूमय त्रि० मृदात्मके । भूमिमये
भूमयौ । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥ द्याया
याम् ॥

भूमि । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्धरायाम् ।
क्षितौ । अचलायाम् । रसाया
म् । स्थिरायाम् ॥ विष्णुभूमिस-
म्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवश्रुमेस
र्वे सम्पूजितासुखम् । मुनिभि
र्मनुभिर्देवै सिद्धैश्चदानवादिभि ॥
अम्बुवाचीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेश
ने । बापीतडागारम्भेचगृहचकृषि
कर्मणि । तवपूजाकरिष्यन्तिमहरेण
सुरादय । मूढायेनकरिष्यन्तिथा
स्यन्तिमरकचते । इति ॥ अम्बुवा
चीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेशने । तस्मि
न्नादिनेतवपूजाकरिष्यन्तीत्यन्वयः ॥
अह्ना गुणामहोभारते मोक्षधर्मे
यथा । भूमेस्थैर्यङ्गुलत्वच्चकाठिन्य
प्रसवार्थता । गन्धोगुरुत्व शक्तिश्चस
ङ्घात स्थापनाधृति ॥ इति ॥
अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ ।
गुरुत्व प्रतनप्रतियोगीगुण २ । का
ठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता० धान्या-
द्युत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्ध ५ ।
गुरुत्व पिण्डपुष्टि ६ । शक्ति ग
न्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घात ०
स्निष्टावयवत्वम् ८ । स्थापना० मनु

भूमिका

ध्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृति पाञ्च
भौतिकेननसियोधृत्य श १० । इ
ति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिस्वर्गेतिष्ठति
भूमिद । उच्छेत्ताचानुमन्ताचता
वन्तिनरकवसेत् ॥ योगिनामवस्था
विशेषे ॥ यथा । निरुद्धचेतसिपुरा
सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्प-
समाधिसुभवेदच्चिभूमिक ॥ व्यु-
त्तिष्ठतेस्तत्स्वाद्येद्वितीयेपरबोधित ।
अन्तेव्युत्तिष्ठतेनैवसदाभवतितन्म-
य ॥ एवप्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरो
त्तरभूमये । विधेयाभगवत्कृतिस्तावि
नासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्याभूता
नि । भूसत्तायाम् । भुव किदि
ति० मि ॥

भूमिकदम्ब । पु० कदम्बविशेषे । भू-
नीपे । भूमिजे । लघुपत्रे । वृत्तपु-
ष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकान्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रो-
णपण्याम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ वैशान्त
रपरिग्रहे । रूपान्तरस्वीकारे यथा ।
हृद्देमचन्द्र । प्राचाणिनाय्येऽधि-
कृतास्ततश्चेशास्तुभूमिका । इ
ति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशेषे ॥
यथाहुः । ज्ञानभूमि श्रमेच्छा-
ख्याप्रथमासमुदाहृता । विचारणा
द्वितीयास्यात् तृतीयातनुमानसा ।
सत्त्वामत्तिश्चतुर्थीस्या ततोऽससक्ति

भूमिका

नामिका ॥ पदार्थभावनाप्रतीसप्तमो
तुयर्गामृतेति भूमिकानामचित्त
स्यावस्थाविशेषः । अत्रभूमिकाचित्त
यत्रज्ञविद्यासाधनमेव । नतुब्रह्मवि
द्याकोटावन्तर्भाव । भेदसत्त्वत्व
बुद्धिरुत्तत्वात् । यच्चतुर्थभूमि-
काप्राप्त सत्रह्यजिदित्युच्यते । पञ्च
मभूमिनिर्विकल्पातदातस्या स्व
यमेवव्युत्तिष्ठति । सोयज्ञानौब्रह्म-
विहर षष्ठभूमौपार्श्वस्थबोधितो
व्युत्तिष्ठति । सोयब्रह्मविहरौयान् ।
तदेतन्मिद्वयसुषुप्तिरितिचाभिधी
यते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि
योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्ते यो
गिन्येवपथ्यवस्यन्ति । सोयमौदृशो
योगोव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पक
समाधिस्थ परमहंस सप्तमभू-
मौब्रह्मविहरिष्ठइतिचोच्यते ॥ इति
॥ भूमिकापञ्चकमप्याहुः । यथा ।
क्षिप्तमूढंविक्षिप्तमेकाग्र निरुद्धमि-
ति ॥ तत्र । आसुरसम्प्रज्ञोक्तशास्त्र
देहवासनामुवर्त्तमानचित्त क्षिप्त-
भूमिकानिन्द्रातन्द्रादिग्रस्त चित्त
मूढभूमिका कदाचिद्ध्यानयुक्त
चित्त क्षिप्ताद्विशिष्टतयाविक्षिप्तभू-
मिका । तत्रक्षिप्तमूढयोः समाधि
स्वयङ्मैवनास्ति । विक्षिप्तेतुसमाधि
स्वयङ्मैवतदितरत्भूमिकाद्वयसमा-
धि ॥ एकाग्रमनसिसद्गतमर्थप्र-

भूमिगुणानु

द्योतयति । ज्ञेशानुद्दिशोति । क
र्मबन्धनानिभ्रमयति । निरोधम
भिमुखीकरोति । इतिसम्प्रज्ञातो
योग एकाग्रभूमिका । सर्ववृत्ति-
निरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधि ।
निरुद्धभूमिकेति ॥

भूमिकाप्राप्तौ । स्त्री । लताविशेष ।
विदार्याम् ॥

भूमिखर्जूरिका । स्त्री । पुद्गलखर्जूर्याम्
॥ भूमिखर्जूरिकास्त्रीदुरारोहान्
दुष्पदा । अयस्कम्पलाकाककर्क-
टोस्वादुमस्तका । पिण्डखर्जूरिका
त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥

भूमिखर्जूरी । स्त्री । भूमिखर्जूरिका-
याम् ॥

भूमिगृहम् । न । वडयतनागृहे ॥

भूमिचम्पक । पुं । पुष्पवृक्षविशेष ।
तान्त्रपुष्पे । सन्धिवन्ध । द्रुव-
णे भुङ्क्ष्वपा । इ । भा । ॥ भूष-
म्पा । इ । भा । ॥ अस्त्रमूलव्रणपा-
ककारकम् ॥

भूमिच्छत्रम् । न । शिलीमुखे ॥

भूमिज । पुं । नरकासुरे । अकार-
के । कुले । भौमे । भूमिकदम्बे ।
मनुष्ये ॥ न । गौरमुखे ॥ भूमे-
र्मौवाजात । जनी । ॥ ॥

भूमिगुणानु । स्त्री । आशापुरसम्भ-
वे । दैन्यमेदके । महिषासुर सम्भ-
वे । आशापुरीगुणानु । इ । भा ॥

भूमिपुत्र

तित्तोसीकटुरुष्णश्च कफवातहरस्त
था । उमाप्रियश्चभूतघ्नोमेध्य सौ
रभ्यदायक ॥

भूमिजम्बु । स्त्री० भूमिजम्बुका
याम् । नादेय्याम् ॥ भूमेर्जम्बु ॥
भूमिजम्बुका । स्त्री० क्षुद्रजम्बुयाम् ।
नादेय्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थेकम् ॥
यद्वा भूमिलम्बाजम्बुका । शाकपा
र्थिवादि । भूमिलम्बपञ्चत्वात् ॥
भूमिजम्बू । स्त्री० क्षुद्रजम्बुयाम् । ह्र
स्वफलायाम् । भ्रमरेष्टायाम् ।
पिकभक्ष्यायाम् । काष्ठजम्बुयाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम् ।
सीतादेय्याम् ॥ भूमेर्जाता । जनी०
। ड । टाप् ॥

भूमिजीवी । स्त्री० विशि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा ।
ब्रह्मणि सन्तताभूमियवगोधूम
शालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन
भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्पर
दान नभूतनभविष्यतीति ॥

भूमिदेव । पु० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥
भूमेर्भूमौवादेव ॥

भूमिप । पु० राजनि ॥

भूमिपक्ष । पु० वाताश्वे ॥

भूमिपिशाच । पुं० तालवृक्षे ॥

भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलताया
म् ॥

भूमिपुत्र । पु० चारे । मङ्गले ॥ भू

भूमिरुह

मे पुत्र

भूमिमण्ड । पु० अष्टपादिकायाम्
। मदनमाली० हापरमाली० इ०
गौ० दे० भा० ॥

भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवील
तायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥

भूमिमान् । वि० भूमिविशिष्टे ।
यवादित्वाद्वा न ॥

भूमिरक्षक । पु० वाताश्व ॥

भूमिलाम् । पु० मृत्त्यू ॥ भूमेर्लामो
येन ॥ भूमिग्राप्ता ॥

भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमेर्लेप
नञेन ॥ भूमेर्लेपे ॥

भूमिवर्धन । पु० न० शवे ।

भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥

भूमिसुत । पु० मङ्गलयज्ञे । नरका
सुरे । भूमे सुत ।

भूमिसुता । स्त्री० जानक्याम् ॥

भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥
चौरविशेषे ॥ अन्धे ॥ खड्गे ॥ भूमिं
स्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽ
नुदकेक्तिन् ॥

भूमी । स्त्री० भूमौ । क्षिती ॥ भूति
। भू० भुव किदितिमि । क्वदि
कारादक्तिनङ्गति० ङीप् ॥

भूमिन्द्र । पु० नृपे । राजनि ॥

भूमिरुह । पु० वृक्षे ॥ यथा । दीर्घा
स्तापयुतायथाविरहिणीश्वासास्तथा
वासरायामिन्यसपलायथाकुलवधू

भूयिष्ठ

दृष्टि सरोषाप्रिये । क्रायावाक्छा
तमानवोढवनिताषाणीवभूमीरुहा
निप्यन्दा मुचिराद्ययामिलितयो
र्यूनोर्मियोदृष्टय ॥

भूमीसह । पु० द्रुमान्तरे । द्वारदा
तौ ॥ भूमीसहस्तुगिशिरोरक्तपित्त
प्रसादन ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषि । बहु
पुष्प्याम् । जडायां । अर्धगुण्डाया
म् । तामलक्याम् । भूक्षामला
इ० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् । चा
रुध्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुवचा
मलाइ० गौ० दे० भा० ॥ अरुनेली०
इ० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० कुष्ठकीतौ । क्षुपे
। मार्कण्डेयी । महौषधे । भुजित
खड० । इ० भा० ॥

भूय । अ० अधिकारे ॥ पुनरर्थे ॥
भूयान् । त्रि० बहुतरे । प्रचुरे ॥ अ-
परिमितमहिमनि ॥ अयमनथोर
तिशयेनबहु । द्विवचनविभक्त्योप
पदेतरवीयसुनाविति० द्वयसुन् । व
होलीपोभूचबहो ॥ स्त्री० भूयसौ
अतिमहत्याम् ॥ ऊप ॥

भूयिष्ठ । त्रि० प्रचुरे । बहुतमे ॥ अ
यमेषामतिशयेनबहु । अतिशोयने
इष्टन् । इष्टस्ययिष्टचेति० बहो पर
स्येष्टस्यलोप ० यिडागमश्च० बहो

भूमिमल्ली

स्थानेभूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥

भूयोभूय । बारवारमर्थे ॥ यथा । भू
योभूयोभाविनोभूमिपालान्नत्वान
त्वायाचतेरामचन्द्र । सामान्योयं
धर्मसितुनृपाणां कालिकाक्षिपालनी
योभवन्निरिति ॥

भू । अ० रेफान्तमव्ययम् । भूर्लक्षि ।
भूरि । पु० वासुदेवे । इरे ॥ परमे
ष्ठिनि ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० प्राक्ये
। प्रचुरे ॥ भवति० भूयतीवा । भूस
तायाम् । प्राप्तीवा । अदिशदिभूश
भिभ्य क्तिन् ॥

भूरिगन्धा । स्त्री० पुराणामनिगन्धद्र-
व्ये । गन्धाव्यायां ॥

भूरिगम । पु० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पु० वाहुदातरि ॥

भूरिपत्र । पु० उखवालतृणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरफल्दा
म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पु० अक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च
र्मकषीषधौ ॥ भूरय फेनाय-
स्या ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिवलायाम् ॥

भूरिवलसामर्थ्ययस्याम् ॥

भूरिभाग । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमल्ली । स्त्री० अम्बुष्टायाम् ॥

भूर्जकरहक

भूरिमाय । पु० शृगाले ॥ भूरयो
मायायस्य ॥
भूरिरस । पु० दूक्षौ ॥ ॥
भूरिश । अ० बहुशब्दार्थे । वक्ष्यार्थ
च्छसकारकादन्यतरस्याम् ॥
भूरिश्रवा । पु० चन्द्रवशीयसोमदत्त
पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे । भू
रिप्रचुरश्रवीयशोयसस ॥
भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति
कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषवृत्ति-
स्वामौ । भुवरुण्डयति० आच्छाद
यति । रुटिलुटिस्ते यकरणे० दूत्य
त्र० साधवीयायावृत्ती० रुडिलुङी
त्यपरे० वृत्तिपाठान्तरमुपन्यस्तम् ।
कर्मण्यण् ॥
भूरुट् । त्रि० भूरुह ॥ भुविरोहयति ।
रुहजन्मनिप्रादुर्भावे । क्तिप् ॥
भूरुह । पु० वृक्षे ॥ रोहति । रुह-
० । इगुपधेतिक । भुविरोह स-
प्तमौसमास ॥
भूर्ज् । पु० मृदुत्वचि । भूतघ्ने ।
रक्षापत्रे । भोजनपत्र इतिभाषा
भूर्जोभूतग्रहस्नेहकर्णरुक्पित्त-
क्षजित् । कषायोराक्षमघ्नश्चमेदोवि-
षहर पर ॥ जर्जनमूर्ज ज
र्जवलप्राणनयो । वञ् । भू
जर्जोऽस्य ॥

भूर्जकरहक । पु० सङ्करजात्यन्त-
रे । ब्राह्मणास्त्राणास्त्वर्णायामुत्प-

भूशय

न्ने । आवन्त्ये ॥

भूर्जपत्र । पु०) खनाम्नाप्रसि-
भूर्जपत्रक । पु०) द्वे । मृदुत्वचि ॥
भूर्जि । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ।
मरुभूमौ ॥ विभक्ति । डुभृञ्० ।
घृणिपृष्णिपाणि चूर्णिभूर्णीति० वि
भर्तेरुत्व निप्रत्ययश्च ॥

भूर्लोक । पु० अन्तरीक्षादधोलोके ।
सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशेषे ॥ पृ-
थिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अस्यलक्ष-
णं । यथा । पादगम्यच्चयत्किञ्चित्
वस्त्वस्तिपृथिवीमयम् । सभूर्लोक
समाख्यातोविस्तारोऽस्यमयोदित ॥
इ० त्रि० पु० २ अश्वे ५ अध्याय ।
विस्तारोमयोदितइति । सर्वतो लो
कालोकावधि पञ्चविंशतिकोटी
प्रमाण ॥ भू सन्नकोलोक ॥

भूलग्ना । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥

भूवायु । पु० आवहाभिधेयवने । भूमेर्व
हिर्वाद्दशयोजनान्यस्यस्थानमन्त्रास्वुद
विद्युदादयश्चरन्तीतिशिरोमणि ॥

भूशय । पु० नकुलगोधादौ ॥ वि-
ष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेषणकुर्वन्
समुद्र प्रतिव्रताचरणायतदुपकण्ठे
भूमौशितेदाशरथिरूपेणेतिभूशय ।
अधिकरणेशितेरित्यच्प्रत्यय ॥ त
थाचरामायणम् । तत , सागरवे-
लायादर्भानास्तौर्यराघव । । अञ्ज-

भूषित

लिप्राङ्मुख कृत्वाप्रतिशिष्ये मही
दधेरिति ॥

भूषिलु । पु० भूकर्तुदारे ॥

भूषणम् । न० अलङ्कारे ॥ तद्धारणफलयथा

भूषणभूषयेदङ्ग यथाभोग्यविधान-
त । शुविसौभाग्यसन्तोषदायक

काञ्चनस्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरपुष्टि

करदु खप्रणाशनम् । पापदौर्भा

ग्यशमनरत्नाभरणधारणम् ॥ मायि

क्य तरणे सुजात्यममलमुक्ताफलं

शीतगोमर्दिह्यस्यचविद्रुमोनिगदि-

त ० सौम्यस्वगारुत्मतम् । देव्य

स्यचपुष्परागमसुराचार्यस्ववज्र शने

नीलनिर्मलमन्ययोश्चगदितेगोमेद-

वैदृष्यंके ॥ वास । स्रगन्धरत्नानां

धारण प्रीतिवर्द्धनम् । रक्षोघ्नमर्थ्य

मोजस्य सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भू

ष्यते ऽनेन । भूषअलङ्कारे । ल्यु

ट् ॥ भूषयतिवा । ऋधमण्डार्थे

भ्यश्चेतिभूषेर्युच् ॥ यलोनांभूषणज्ञा

नसन्तोषोद्दिष्टिजन्मनाम् । उद्यम

शत्रुहननभूषणंभूतिमिच्छतामिति

पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री० अलङ्क्रियायाम् । अलङ्का

रसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । गुरो

सहलङ्कृत्यः ॥

भूषित । चि० अलङ्कृते । मण्डिते ॥

भूष्यतेस्म । भूष० । क्तः । कृट् ॥

भूमावुषिते ॥ भुविउषित । स्थित

भूकुस

भूपिता । स्त्री० अलङ्कारैरलङ्कृतायाम्

। मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूष्ण । चि० भविष्यौ । भवनशील

। भू० । ग्लाजिस्थस्यञ्ज, ० चाद्

भुव । कृडितिचेत्यञ्जकारप्रज्ञं पा

दगुणाभाव ॥

भूसुत । पु० भौमे । मङ्गलग्रहे ॥ न

रकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या

म् ॥

भूसुर । पु० ब्राह्मणे ॥

भूसृणम् । न० भूदृणं ॥ अरुपय

यागुणाद्ययथा । गुह्यवीजस्रभूती

कसुगन्ध गोमयप्रियम् । भूसृणन्तु

भवेच्छन्मालाढयकमित्यपि ॥ भू

सृणकटुकतित्त तीक्ष्णोष्ण रोचन

लघु । विदाहिदीपनंरुचमनेत्य मु

खशीधनम् ॥ अष्टय बहुविट्कञ्च

पितारक्तप्रदूषणम् ॥ कृति ॥ भुव

दणम् । पारस्करादित्वात्सुट् ॥

मालवदेशप्रसिद्धे ० शाकविशेषे ॥

भूसृक् । पुं० मर्त्ये । पञ्चजने । मनु

ष्ये ॥ भुवसृशति । सृश० । क्तिन्

भूसर्ग । पुं० सुरपर्वते । सुमेरौ ॥

भूसामी । पु० भूपतौ ॥ भुवः स्वा-

मी ॥

भूकुसः । पुं० स्त्रीवेशधरनक्तंके ।

अकुसि ॥ पटपुटेतिदण्डकोक्तभा

षणार्थकुसिधातोश्चुदादिष्यन्तात् ०

भृगुकच्छ

एरच । भृवाकुसोभाषणमस्य ।
पृषोदरादि ॥

भृकुटि । स्त्री० भृकुष्याम् । क्रोधादि
नाभृव कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये ।
ङ्गुपधात्किदिति० इन् । भृवो
कुटि । पृषोदरादित्वातक्तका
र ॥

भृकुटी । स्त्री० भृकौटिल्ये । क्रोधा
दिनाललाटसङ्कोचने ॥ कुट० ।
ङ्गुपधादिति० इन् । कृदिकारा
दितिङीप् । पृषोदरादित्वाद्
क्तकार ॥

भृगु । पु० ब्रह्मणस्त्वचोजातेमह
र्षिविशिषे । महर्षीणाभृगुरहमि
तिभगवद्वचनाद्भगवद्विभूतौ । म
नुपुत्रे ॥ वङ्गे सानये ॥ अग्नेर्भृष्टा
द्रेतसत्पन्नत्वात्भृगु ॥ हरे
। शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदग्नौ
॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतपा
श्वे । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रि
याविशिषोनास्ति । तस्यपर्यायौ ।
प्रपात । अतट । इति ॥ भृज्ज
ति० तपसा० भृज्यते वा । भस्ज
पाके । प्रथिम्नदिभस्जासम्प्रसार
ण सलोपश्चेति० भस्जे कुप्रत्य
य० सम्प्रसारणभस्जे सलोप
श्च न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ।

भृगुकच्छ । पु० शककारकवलीर्ज
नस्थानपत्तनेविशिषे ॥

भृङ्गरज

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशिषे ॥
भृगुपति । पु० परशुरामे ॥
भृगुप्रसवण । पु० हिमवत पा
दे ॥

भृगुभवा । स्त्री० भाग्याम् ॥
भृगुषट्क । पु० योगविशिषे ॥
लग्नान्पृष्टोभवेच्छुक्रोभृगुषट्क
इतीरित

भृगुसुत । पु० शुक्रग्रहे ॥
भृगूणापति । पु० परशुरामे ॥
भृङ्ग । पु० भमरे । सधुव्रते ।
भृङ्गराज ॥ धूम्याटे । कलिङ्गप
क्षिणि । फिङ्गा० इ० गौ० दे०
भा० भृङ्गद्ववक्त्रणात्त्वात्० भृङ्ग
॥ षिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्
पत्रे ॥ अभके ॥ विभर्त्ति । डुभृ
ज्० । भृज्ज किन्नुट्चेति० ग
न् ॥

भृङ्गक । पु० राजवासनपक्षिणि ॥
भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥
भृङ्गजा । स्त्री० भाग्याम् ॥
भृङ्गपर्णिका । स्त्री० सूक्ष्मलाया
म् ॥

भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्त्याम् ।
माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणाप्रिये
व ॥

भृङ्गमूलिका । स्त्री० भमरच्छल्याम्
लतायाम् ॥

भृङ्गरज । पु० भृङ्गराज ॥ भृङ्गद्व

भृङ्गरील

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजा । पु० भृङ्गराज ॥ भृङ्ग
द्ववरजोस्य ॥भृङ्गराज । पु० मार्कवे । कुन्तल
वर्धने । केशरञ्जन । भगरा० इ०
भा० ॥ भृङ्गराज कटुस्तिक्तो
रुक्षीणा कफवातनुत् । केश्यस्
त्वच्य । कृमिश्वासकासशोथामपा
गडनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्य
कुष्ठनेत्रशिरोर्त्तिजित् ॥ अस्यप
क्षिविशेषे ॥ भमरे ॥ यक्षविशेषे
॥ भृङ्गद्ववराजते । राजद्वीप्ती ।
अच ॥भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यर
त्नावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
अच्छोक्तं भृङ्गराजस्यचूर्णं ति
लार्थकं चामलकार्थकं च । सशर्क
रभक्षयते गुडैर्वानतस्यरोगेनजर
नमृत्त्यु ॥ अन्ध पश्येद्भ्रमनरहि
तोमत्तमातङ्गामीमूकावाग्मी
श्रवण रहितोदूरशब्दानुसारी । नी
रुग्मर्त्योभवतिपलितोनीलजीमूत
केशोजीर्णादिन्ता । पुनरपिनवा जी
रगौराभवन्तीति ॥भृङ्गरिट । पु०
भृङ्गरिटि । पु०
भृङ्गरीट । पु० } शिवद्वारपाले ॥भृङ्गरील । पु० कौटान्तरे । विषह
कायाम् । वरीले । तृणषट्पदे ।भृङ्गरील । पु० कौटान्तरे । विषह
कायाम् । वरीले । तृणषट्पदे ।

भृङ्गी

भृङ्गवक्षभ । पु० भृमिकदम्बे ॥
धाराकदम्बे ॥भृङ्गवक्षभा । स्त्री० भृमिजम्बाम् ॥
भृङ्गसोदर । पु० केशराज । नाग
सारे ॥भृङ्गानन्दा । स्त्री० यथिकायाम् ॥
भृङ्गाभीष्ट । पु० आम्बुर्ध्व । रसा-
ले ॥ न० आम्बुमुकुलफलयो ॥भृङ्गार । पु० कनकालुकायाम् ।
स्वर्णवटितजलपात्रे । भृङ्गराज ।
मार्कवे ॥ विभर्तिजलम् । उ० भृ-
ज् । भृङ्गारभृङ्गारावितिसा
धु ॥ न० लवङ्ग ॥ काष्ठने ।

भृङ्गारि । स्त्री० केविकापुष्पे ॥

भृङ्गारिका । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

भृङ्गारी । स्त्री० भिक्षिकायाम् । भीं
गुरतिख्याते कीर्ते । भृङ्गभृङ्ग
पमाराति । रादाने । मूलविभुजा
दिप्तात्क । गौरादि । यद्वा ।
विभर्ति । उ० भृज् । भृङ्गारभृङ्गा
राविति० भृजभारन्० नुम्० गुक्०-
ऋख्य ॥ यद्वा । रूपेणभृङ्गमृच्छ-
ति । ऋगती । कर्मण्यण् ॥

भृङ्गाक्ष । पु० जीवके ॥ भृङ्गराज ॥

भृङ्गाक्षा । स्त्री० भमरच्छल्ल्याम् ॥

भृङ्गि । पु० भृङ्गिणि । शिवद्वार स्त्री ॥

भृङ्गिणी । स्त्री० वटीवृक्षे ॥

भृङ्गी । पु० शिवद्वारपालविशेषे । अ
स्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वटद्वी ॥

भूतकाध्यापित

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौ
रादिद्वान्डीष् ॥

भृङ्गीफल । पु० आस्रातकवृक्षे ॥

भृङ्गीश । पु० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गेरिति । पु० भृङ्गरीटे । भृङ्ग-
मिणि ॥

भृङ्गेष्टा । स्त्री० काकजम्बाम् ॥ घृत-
कुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्या-
म् ॥

भृज्जन । पु० न० अश्वरीषे । भ-
र्जनपात्रे ॥ भृज्जन्यत्र । भृज्जपाके ।

भूसूधूभसजिभ्यश्छन्दसौतिक्युन् ॥

भृत । त्रि० भरिते । धारिते ॥ वेतने
नक्रौति ॥ भृज्० । क्त ॥ भरणौ-
ये ॥ पुष्टे ॥

भृतक । पु० वेतनग्राहिकर्मकर्त्तरि ।

भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥

सचचिविध । यथा । उत्तमस्त्वा-

युधीयोऽत्रमध्यमस्तुक्कषीवल् । अ

धमोभारशाहीस्यादित्येवचिविधो

भृत ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृज्

भरणे । क्त । स्वार्थेक ॥ यद्वा ।

भृति करोति । तत्करोतीतिणि-

जन्ताकुन् ॥

भृतकाध्यापक । पु० अपाङ्क्तेये-

द्विजाधमे ॥ भृतक सन्योऽध्याप

क ॥ अयच्चसर्वानर्थक्यव्यत्वा-

त् ॥

भृतकाध्यापित । पु० वेतन दत्त्वापा

भूमि

ठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति

वेतनम् । तद्ग्राहीभृतक । भृ-

तक सन्योऽध्यापित सतथा ॥

भृति । स्त्री० भरणे । वेतने ॥ मू-

ल्ये ॥ भ्रियन्तेकर्मकराचनया । भृ

ज्भरणे । कर्मणिभृतावितिनि

हे'शात्किन् ॥

भृतिभुक् । त्रि० भृतके । वैतनिके ॥

भृति वेतन भुङ्क्ते । भुज्० । क्ति

प् ॥

भृत्य । पु० किङ्करे । दासे ॥ भृत्या-

वहुविधान्नेयाउत्तमाधममध्यमा ।

नियोक्तव्याययार्थेषु त्रिविधेष्वेव-

कर्मसु । भ्रियते । भृज्० । भृजोऽ

स ज्ञायामितिक्यप् ॥ त्रि० पोष्ये ।

अवश्यभरणौयेवद्विमातापित्रादौ ॥

भृत्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रिय

न्तेकर्मकराचनया० भरणवा । भृ

ज्० । सज्ञायामसमजनिषदनिपतम

नविदषुज्शीङ्भृजिणइतियप् ॥

चिकित्साया ॥ यथा । कुमारभृत्या

कुशलैरितिरघु ॥

भूमि । पु० वायुविशेषे । घुरन्वा

यु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥

भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुचनव

स्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमे सम्प्र

सारणश्चेति० इन्० कित् ॥ भूमि

भ्रमणशीलदरिद्र जनमितिवेदभाष्य

म् ॥

भेकन	भेद
भृशम् । न० अतिशये ॥ त्रि० अतिश यान्वते ॥ भृशते । भृशभ्रंशप्रध पतने । अन्तर्भावितव्यर्थादिगुपधे तिक ॥	भेकलि । पुं० मत्स्यविशेषे । भाङ्गन इ० गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ भेक लिर्मधुर शीतोहृष्य स्निग्धकरो- गुरु ॥
भृशम् । अ० प्रकर्षार्थे ॥ शोभने ॥ भृषत् इ० । पु० पाषाणे ॥ भृष्टः । त्रि० जलोपसिक्तौनविनापक्वे ॥ भूना० भुजैना० इ० भा० ॥	भेकी । स्त्री० भेकस्त्रियाम् । शिष्ट्याम् । गरुडपद्याम् । वर्षाभ्रव्याम् ॥ सुद्र मण्डुके ॥ जातेरस्त्रीतिङ्गीष् । म ण्डूकपद्याम् ॥
भृष्टतण्डुल । पु० भर्जनविशिष्टधा न्यनिकरे । भूनाचाबल० इ० भा० सुगन्धिः कफहारकृत् । पित्तलोभृ ष्टतण्डुल ॥	भेड । पुं० मेघे । मेढा० इ० भा० ॥ इतिहे० ॥ भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥
भृष्टमासम् । न० शून्ये ॥ भृष्ट चत न्मासच ॥ भृष्टयत्र । पु० धानासु । बहुरी० इ० भा० ॥ भृष्टश्चासौयवश्च ॥	भेडा । त्रि० भेदकर्त्तरि ॥ भिनत्ति । भिदिर् । तृच् ॥ भेद । पु० उपजापे । शत्रोरमात्या दीनामुपायेन० परतोविस्त्रिष्यात्म सात्करणे । ऐकमत्ये नास्थितानां रा जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्क रणे ॥ तद्विश्रयायथा । मत्स्य उवा च । परस्परन्तु यदुष्टा क्रुधाभीता वमानिता । तेषामेदप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता । ॥ येतुर्ये नैव दोषे ण परस्माद्वापराध्यति । तैतुतदोष पाकेनभेदनीयामृशतत ॥ आत्मी यदर्शयेदोषपरस्माद्दर्शयेत्तयम् । एव हिदर्शयेत्तन्न यथावद्वशसानयेत् ॥ संहताहिविनाभेदं शक्तेऽपि सुदु स हाः । भेदमेव प्रशंसन्ति तस्मान्नयवि शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदं भेदं पर
भृष्टान्नम् । न० भृष्टतण्डुले ॥ भृष्टि । स्त्री० भर्जने ॥ शून्यवाटिका याम् ॥	
भेक । पुं० मण्डूके । वर्षाभ्रि । मेघे ॥ त्रि० भीरौ ॥ विभेति । जिभी भये । इण्भीकैतिकन् ॥	
भेकट । पुं० मत्स्यवि० ॥ भेकभुक् । पुं० कुम्भीभसे । सप ॥ भेकान्भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥ भेकरावण । पुं० मेघे ॥ भेकान्त्राव यति । रुग्णर्द्धे । नन्द्यादित्वाल्- ल्यु ॥	
भेकल । पुं० वनस्पतिविशेषे ॥	

भेद .

मुखेनच । परीक्ष्यसाधुमन्यन्तेभेद
परमुखाच्छ्रुतम् ॥ भेदा स्वकार्य
मुद्दिश्यकुशलैर्येहिभेदिता । भेदिता
स्ते विनिर्दिष्टानैवराजार्थवादिभि
॥ अन्त कोपोवहि कोपोयत्रस्था
तामहौक्षिताम् । अन्त कोपोम
हस्तवनाशक पृथिवीक्षिताम्
॥ सामन्तकोपोवाह्यस्तुकोप प्रोक्तो
मनीषिभि । महिषीयुवराजाभ्या
तथासेनापतिर्हिज । अमात्याम
न्विणश्चैवराजपुत्रास्तथैवच । अन्त
कोपोविनिर्दिष्टोदारुण पृथिवी
क्षिताम् ॥ बाह्यकोपे समुत्पन्ने सुम
हत्पिप्रार्थिव । शुब्दान्तस्तुमहा
भागशीघ्रमेवजयीभवेत् ॥ अपिश
क्रसमोराजाअन्त कोपेननश्यति
। अन्त कोपे समुत्पन्ने तस्माद्रक्ष
न्महौक्षिताम् ॥ परत कोपमुत्पा
द्यभेदेनविजिगीषुणा । ज्ञातौना
भेदन कार्य परेषाविजिगीषुणा ॥
रक्ष्यश्चैवप्रयत्नेनज्ञातिभेदस्तथा
त्मन । ज्ञातय , परितप्यन्तेसत
त परितप्ययम् ॥ तथापिपेपाकत्त
व्य सुग भीरेणचेतसा । ग्रहण दान
मानाभ्याभेदस्तेभ्योभय कर ॥
नज्ञातिरनुगृह्णानिनज्ञातिदर्गधु
मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु
रिपवस्तेनप्रार्थिवै ॥ भिन्नाहि
शक्याग्निव प्रभूता स्वल्पेन

भेदनम्

सेन्येननिहन्तुमाजौ । सुसहता
नाहिततस्तुभेद कार्य रिपूणानय
शास्त्रविद्धि । ॥ इतिमाख्येराज
धर्मे १६७ अध्याय ॥ द्वैधे ॥
आपदात्मीयानात्मीययोर्भेद ॥
विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे
कार्यहानिरिति विदामतम् ॥ व
धे ॥ भिद्यमानभावे ॥ भेदनम् ।
भिदिर् . घञ् ॥ विरेके ॥
भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष
श्चे ॥ त्रि० नाशके ॥ विदारणे ॥
विरेचकौषधादौ ॥ पृथक्कारके
॥ यथा । भेदयति० अन्यपदार्थ
पृथक्करोतीतिभेदकम् । नाम्ना
शिव गोत्रेणगार्ग्य । अपिच।
भेदभेदकयो स्निष्ट सन्व धोन्यो
न्यमिष्यते । द्विष्टायदपिसम्बन्ध
षष्ठ्युत्पत्तिस्तुभेदकादितिभट्टह-
रि ॥

भेददर्शी । त्रि० अपराधिनि ॥
यथा । यदस्तितन्नजानातियज्ञेहा
स्तितदीक्षते । प्रत्येवमपरावोस्य
विद्यते भेददर्शिनः ॥ किञ्चजाय
त्स्वप्नोर्विद्यावद्भिर्भान्तैरुपलम्भा
त्० सुषुप्तिसमाध्योर्भान्त्यभावेऽ
नुपलम्भान्मिथ्यात्व भेदस्यसिद्धमि
त्यनुभवाच्चभेददर्शिनोमिथ्याजादि
त्वात्सापराधत्वमितिनिश्चयः ॥
भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेल्

भेरुण्ड

ट् ॥ हिङ्गुलि ॥ ५० अस्त्रयेत
से ॥ मृकारे ।

भेदनिम्न । त्रि० ससारानुर्ग ॥
भेदित । त्रि० दारित । भिन्ने ॥
भेद्यते स्म । भिदिरु० । चुरादि
ग्यन्त । ऋ ॥

भेदी । पु० अस्त्रयेतमे ॥ त्रि० भे
दकर्त्तरि । तद्विशिष्टे च ॥

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥
भेद्य । त्रि० व्यावर्त्ये । विशिष्ये ॥

अमानितकने ॥ भेत्तुशक्ये ।
विघट्टनीये । बाध्ये ॥

भेर । पु० पट्टे ॥ विभेत्तस्मात्
। जिभीभये । ऋज्जेन्द्राद्येत्यादि
नारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभौ

भेरि । पु० वाद्यप्रभेदे । करणाल-
० इ० भा० ॥ विभेत्तस्यारवात् ।
जिभी० । षडङ्गादयस्येति० क्रि
न । बाहुलकाद्गुणः ॥

भेरी । स्त्री० षडङ्गकायाम् । आन-
के ॥ वाद्यविशेषे । करणालकृति-
ख्याते ॥ कृदिकारादितिपक्षेऽङ्गीष्
विभेतेऽङ्गीन्द्रेतिरन् ॥ गौरादि-
त्वान्ङ्गीष्० कृतितुरामाश्रम ॥
वितस्त्रिचयदीर्घातामनिर्मिताश्चर्म
च्छन्नाचतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वयाभे
रीतिकश्चित् ॥ अन्तस्तस्त्रीकाठका
भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्ड । पुं खगे ॥ त्रि० भयानके

भजम

भेरुण्डा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यज्ञिणी
विशेषे ॥

भेल । पु० प्रवे । डीगा० इ० भा
प्र० जलतरणसाधने मुनिविशे
षे । त्रि० भेरी अन्ते । बुद्धिविपश्चि
ते । मूर्खे ॥ विभेत्तस्मात् । जिभी
। ऋज्जेन्द्राद्येत्यादिनारन् । निपात
नास्तत्त्वम् चचले ॥

भेलक । पु० न० उडुपे । प्रवे ।
स्वल्पे जलतरणसाधने ॥ स्वार्थक ॥
भेषजम् । न० भेषजं । जायौ ॥ भेष
यति । भेषजभये । ग्यन्त । अच्
भेषरीगजयति । जि० । अन्येभ्यो
पीतिङ् ॥ भेषजायतिश्च । जैज
ये । आतोनुपेतिक ॥ भिषजङ्ग
म् । तस्य दमित्यण् । अनन्तावस
येतिहभेषजादितिनिर्देशादस्मित्य
न्ये ॥ ससाररोगस्य स्वमाद्यात्कार
णभेषजवतभेषजनितवृक्षवृक्षाभि
ज्ञात्मज्ञानम् ॥

भेषजाङ्गम् । न० अनुपाने ॥

भैक्षम् । न० भिक्षानिकुरस्व ॥ भि
क्षाणासमूह । भिक्षादिभ्योण् ॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशस्यैर्युभैक्षमन्वह
म् । सजातीयगृह्ये वसार्जवर्णिक
मेववा ॥ सर्ववापिचरद्वयामपूर्वी
ज्ञानामसम्भवे । अन्यवर्जमहाभा
गशास्त्रे प्वित्य विनिश्चयः ॥ भैक्षे
शब्दतिनोवृत्तिरुपवाससमासृता ।

भैरवी

भैक्षचय्या । स्त्री० भिक्षासमूहाहरणे ॥
भैक्षजीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो
पाये पैण्डित्ये ॥ इतित्रिकाण्ड
शेष ॥

भैक्षभुक् । त्रि० भैक्षाश्रिणि ॥ भैक्षभु
नक्ति । भुज० । कर्त्तरिक्लिप् ॥

भैक्षाण । पु० परिव्राजि । प्राणस
सम्भारणार्थयथाशास्त्रमाधूकरादि
भिक्षाकुर्वाणे ॥

भैक्षुकम् । न० भिक्षुकवृन्दे ॥ भिक्षू
णासमूह । खण्डिकादित्वादञ् ॥

भैमी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भौमति
थौ । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भौमी
क्तलप्सिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठगोधू
मचूर्णप्रचुरघृतप्लुतनालिकेरेणसा-
ह्यं द्राक्षाखजूरशुण्ठीत्वचमरिचयु-
तशर्करापूर्णगर्भम् । पक्वतार्क्षक-
टाह्नेटलविटललेपावकीमददीप्तौ
धन्यैर्हर्मन्तकालेसुजनपरिवृतैर्भुज्य
तेलापनश्री । भौमस्येयम् । अ
ण् । डौप् ॥

भैरव । पु० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागवि
शेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥
भैरवपर्वतइतिप्रसिद्धे ॥ भैरवा
क्षेभैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥
त्रि० भयानके । भौषणे । भीरो
रिदम् । तस्यैदमित्यण् ॥

भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामु
ण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव

भोक्ता

रागपत्न्याम् ॥

भौषजम् । न० भेषजे ॥ लावकपक्षि
णि ॥

भौषज्यम् । न० औषधे ॥ भेषजमेव
। अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ज्य
भो । अ० सम्बोधने ।

भोक्तव्य । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्ये
। यथा० । यत्नेनभगिनीहस्ताद्भो
क्तव्यपुष्टिवर्द्धनम् ॥

भोक्ता । पु० पत्न्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमदो
भि सयुक्तआत्मनि०ससारिणि ।
अवस्थाचयविशिष्टेजीवे ॥ भोक्तै
वात्मानकर्त्तेतिसाङ्ख्या ॥ सु
खादिभोगकर्त्ता० यथा कत्ताच
देहीभोक्ताचआत्माभोजयितासदा
। भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्ति
रेवचेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरे
म्नौ ॥ सर्वेष्टायज्ञानातपसाश्चकर्तृ
रूपेणदेवतारूपेणचभोगकर्त्तरि ॥
आनन्दमये ॥ बुद्धे सुखदुःखभो
हात्मकान्प्रत्ययान्स्वरूपचैतन्येनप्र
काशयतीतिनिर्विकारएवोपलब्धरि ।
त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भो
जनकर्त्तरिचेतनेदेवदत्तादौ ॥ तस्य
प्रकारोयथा । स्नात सुधौतमृदुसु
न्दरशुक्लवासास्तत्कालधीतचरण
सहपुत्रमित्रै । स्वामीप्रसन्नहृदयो
रसपाकवेद्याभोक्ताविशेषस्ततहिंस
हाप्तवैद्यै ॥ मृदुतूलमयेष्टुल्लेचारुव

भोग .

स्त्रावगुण्डिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविशेद्वाप्युदङ्मुख ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । तच् ।

भोग । पुं० सुखे ॥ क्षुद्रसुखलवानु-
भवे ॥ सुखसाधनविषय० पञ्चद्वि-
रस्यादौ ॥ नञ्चनुत्साहवतामननु-
तिष्ठतामलसान् भोगप्राप्तिर्लोकिद-
ष्टेतिपूज्यपादा ॥ सुखादियहणे ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहे
शरीरे ॥ अहेरितिप्रयोगबाहुल्याभि-
प्रायम् ॥ भोगशब्दस्यशक्तिसुशरीरमा-
त्रे० इत्याकर . ॥ अहे , फणायाम्
॥ पालने , अभ्यवहारे , योषिदा-
दिभृती । वैश्यादिवेतने ॥ आदिना
हस्यश्वादिकर्मकराणाभृतीभाडा०-
इ०भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज-
नम् ॥ भुज्यतेवा । भुजपालनाभ्यवहा-
रयोः । भुजोक्तौठिस्थिवा । भावे
कर्मणिवाचञ् ॥ योगिनोली० न-
हेतीभिज्ञाव्यापारे० वर्णाश्रमोचि-
तव्यापारेच ॥ यथा । चित्तस्यभो-
गैर्द्वौभागौशास्त्रेयैकप्रपूरयेत् । गु-
रुश्रृण्वयाभागमव्युत्पन्नस्यसक्तम् ॥
किञ्चिद्व्युत्पत्तियुक्तस्यभागभोगेन
पूरयेत् । गुरुश्रृण्वयाभागौभागशा-
स्त्रार्थचिन्तया । व्युत्पत्तिमनुयात-
तस्यपूरयेच्चेतसोन्वहम् । द्वौभागौ
शास्त्रवैराग्येर्द्वौध्यानगुरुपूजयेतिव-
शिष्ट . ॥ भूम्यादीर्भाभोगो यथा ।

भोगवती

त्रिपुरुषभोगमाहव्यास । प्रपिता
महेनयद्भुक्ततत्पुत्रं चविनाचतम् ।
तौविनायस्यपिचाचतस्यभोगस्त्रि-
पौरुषः ॥ पितापितामहोयस्यको-
वेचप्रपितामहः । चयाचाजीवतां
भोगोविज्ञेयस्त्वेकपूरुषः ॥ नार-
दः । तथारूढविवादस्यप्रेतस्यव्यव-
हारिणः । पुत्रेणसोऽर्थं सग्रीधो-
नतभोगोनिवर्तयेत् ॥ विभवभे-
दे ॥ य० । कर्ताचिदेहीभोक्ताचचा-
त्माभोजयितासदा । भोगोविभव-
भेदश्चानिष्कृतिर्मुक्तिरेवच ॥

भोगगृहम् । न० वासगृहे ॥

भोगदेहः । पुं० स्वर्गनरकादिभोगार्थं
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृतेसपिण्डी
करणेनरः सवत्सरात्परम् । प्रेतदे-
हपरिस्थित्यभोगदेहप्रपद्यते ॥ इति ।

भोगपालः । पुं० अश्वरक्षके ॥ त्रि०
भोगरक्षके ।

भोगपिशाचिका । स्त्री० क्षुधायाम् ॥

भोगभूमिः । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा-
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतश्रेष्ठजम्बुद्वीपमहासुने । य-
तोहिक्कर्मभूरेषाततोऽन्याभोगभूम-
यः ॥

भोगवान् । पुं० अहौ । सर्पे ॥ भोगो-
स्थस्य । मतुप् । नाञ्च । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नानपूर्याम् ॥ पा-

भोगीश

तालगगायाम् ॥ डीप् ॥ बासुकि
तीर्थे ॥

भोगसङ्ग । न० बासगृहे । भोगाय-
सङ्ग ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायार्ह-
म् ॥

भोगार्हम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । व-
न्दिनासस्तुती । वन्दिपाठे ॥

भोगावास । पु० वासगृहे ॥ भोग-
स्थवास ॥

भोगिक । पु० भोगपाले । अश्वरक्ष-
के ॥

भोगिकान्त । पु० कम्पलक्ष्मणि ।
वायौ ॥

भोगी । पु० जिह्वगे । भुजङ्गे । सर्वे
॥ भोग फणोवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति
। अतद्वनिठनावितीनि ॥ ग्राम-
पात्रे । ग्रामण्याम् । ग्रामाधिपतौ
॥ नृपे । राज्ञि ॥ नापिते ॥ बैया-
वृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वभोगोपकरणै
रुपिते ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविद्यायान्य
राजयोषिति ॥ अतिशयितोभोगो
स्थया । इन्नन्तान्नान्तलक्षणीडो
प् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगौन्द्र । पु०)

भोगीश । पु०) अनते । नागरा

भोजनम्

जे । शेषे ॥ वामुक्ता ॥ भोगिना-
म्० इन्द्र ० ईशीवा ॥

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फ-
ले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥

त्रि० भोगार्हे । शब्दादिविषयेषु ॥
भोक्तुमर्ह । भुज्येयम् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुम-
र्हयाम् ॥ टाप् ॥

भोज । पु० यादवे ॥ दूरेऽभवन्भो-
जबललगच्छतइतिमाघ ॥ देश-
विशेषे ॥ धारानगरीपती० कलिप्र-
सिद्धेनृपविशेषे ॥ देशविशेषे ।
भोजकटे ॥

भोजकट । पु० रुक्मिनिर्मितेपुरे
रुक्मिभोजकट नामपुर कृत्वाऽवस-
त्तदेतिवि० पु० ॥ देशविशेषे ॥
भोजकटीय । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे
॥ वृद्धाच्छ ॥

भोजनम् । न० आहारे । निवसे ।
जिम्ने । जीवन० इ० भा० ॥ बहूना
पङ्क्तावशने ॥ भुज्यते । भुज० ।
ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृतौ ॥ अ-
थभोजनगुणविधानादियथा । भो-
जनाये सदापथ्य जिह्वाकण्ठविशो-
धनम् । अग्निसन्दोपन इत्यलव-
णार्द्रकभक्षणम् ॥ आयुर्धृतैर्गुडे
रोगोमृत्युलीनोविदाहिषु । आ-
रोग्यकटुतिक्तेषु बलमांसिपयस्यु-
च ॥ अन्नादष्टगुण पिष्ट पिष्टादष्टगु

भोजनम्

य पय । पत्रमोष्ठगुण माम मामा
दृष्टगुण घृतम् ॥ घृतादृष्टगुण त
ल मर्दनान्नचभक्षणात् । आहार
प्रीणन सद्यावत्कृद्देहधारण ।
फलमादौटिवाशोयाज्ञाजनस्यनरो
त्तम । विनामोचाफल तद्वर्ज-
नीयाचकर्कटो ॥ मृणालविसशा-
लककन्दे च प्रभृतीन्यपि । पूर्वमे
वहिर्भाज्यानिननुभुक्ताकद्राचन ॥
याममध्येनभोक्तव्य यामयुग्म नल
ङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तियु-
ग्मेऽतोतिवलक्ष्य ॥ आयुष्य प्रा
ङ्मुखोभुङ्क्तेयस्य दक्षिणामु-
ख । श्रिय प्रष्टुङ्मुखोभुङ्क्तेऽन्य
त भुङ्क्तेऽद्युदङ्मुख ॥ कुक्षे र-
न्नेनभागौद्वाविक पानेनपूरयेत् ।
वायो . सञ्चारणार्थश्चतुर्थमवशे
षयेत् ॥ दन्ते चावगत चान्न शीचे
नावहरेज्जलै । कुर्यादनिर्गत त
द्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् ॥ भुक्त्वापा
णितलघृष्टाचक्षुषीर्यदिदीयते । अ
चिरेणैवतहारितिमिराणिव्यपोह-
ति ॥ भुक्त्वाचम्यकरं वामदत्त्वाकु-
क्षौतत पठेत् । भुक्त महेन्द्रहृत्स
नवैश्वानरमुखेनच ॥ गरुडस्यचक-
रुठेनसमुद्रस्यचवज्जिना । वाता-
पिर्भक्षितोयेनपीतोयेनमहोदधि
॥ यन्मयाखादितपीततदगच्छो-
जरिष्यति । पठित्वैतत्सुधासौन.

भाजनम्

द्यगतिष्ठ दनाकुन । भुक्-
त्वापादृशतगत्वावाम पार्श्वेनस
विश्रुत् एवह्यधोगतचान्न मुख-
तिष्ठतिजीर्यत ॥ भुक्त्वामविश
तस्तुन्ट वलमुत्तानशायिन । आ
युवामकमुपस्यमृत्युहावतिधावत
॥ अपिच । ततोभाजनवनाया
कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्यप्रदक्षि
णनित्यमायुहर्माविवहनम् । लोके
ऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौब्राह्मणोगोर्भुता-
शन । हिरण्य सर्पिराटिन्यभापो
राजातथाष्टम ॥ पादुकारोहणकु
यात्पूर्वभाजनत परम् । पादरोग
हरहृष्य चक्षुष्य चायुष्यहितम् । अ
श्रीयात्तन्मनाभुत्वापूर्वन्तुमधुररस
म् । मर्ध्य स्नानवर्णौपस्थात्कर्तुंतिक्तक
पायकान् ॥ विदार्थान्यतपानानि
यानिभुङ्क्ते हिमानय । तद्विदाह
प्रशान्त्यर्थंभाजनार्त्तं पय पिवेत्
॥ एवभुक्त्वासमाचामतन्मयहण
पूर्वकम् । भोजनदन्तलग्नानिनि
र्हृत्याचमनचरेत् ॥ दन्तालम्भमनि
र्हृत्यलेपमर्न्यं तदन्तावत् । नतन्वह
श्च कुर्यात्त्यज निर्हरणं प्रति वि
स्तरस्त्वनत्रच ॥ अस्नाताश्रीमलभुङ्
क्तेअजपीपूयशोणितम् । अदुत्वातु
क्लमिभुङ्क्तेअदत्त्वा विध्विभोजन
म् ॥ अघसकीवलभुङ्क्तेय पचत्या
त्मकारणात् । इन्द्रियप्रौढजनकं

भोज्यम्.

वृथापाकविवर्जयेदितिजावालि ॥
 बालसुवासिनीवृद्धगर्भिण्यातुरकन्य
 का । सम्भोज्यातिथिभृत्याश्चदम्प
 त्यो श्रेष्ठभोजनम् इतियाज्ञवल्
 क्य ॥ नभोजनार्थस्त्रेविप्र कुल
 गोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थद्वितेश
 सन्वान्ताशीत्युच्यतेबुधैरितिमनु ॥
 भोजनपात्रम् । पु० आहारभाजने ॥
 हैमदोषहरपात्र चक्षुष्य राजतशु
 चि । कास्य बुद्धिप्रदरम्य पालाशरु
 चिकारकम् ॥
 भोजपति । पु० कसामुरे ॥ भोजा
 नाक्षत्रियविशेषाणापति ॥
 भोजपुरम् । न० खनाम्नाप्रसिद्धदेश
 बि० ॥
 भोजयिता । त्रि० भोजनकारयितरि ॥
 भोगप्रयोजके । पु० ईश्वरे ॥
 भोजविद्या । स्त्री० ऐन्द्रजालिकविद्या
 याम् ॥
 भोजाधिप । पु० कसामुरे ॥ भोजा
 नामधिप ॥
 भोज्यम् । न० भोजनीयद्रव्यं । यत्क
 वलजिह्वयाविलोडयनिगीर्यतेसूपौ
 दनादितस्मिन् । पायसादौ ॥ वि
 षयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज० । ऋह-
 लोर्ण्यत् । भोज्य भक्ष्ये इतिव्य
 तिकवर्गाभावोनिपातनात् ॥ आ-
 हारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवे
 पिन ॥ अभ्युदयार्थब्राह्मणभोजने ॥

भौतिक .

स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥
 सोमे ॥
 भोज्यवित् । पु० सूपकारे ॥ सूपका
 रोहिभोज्यवस्तुत्वेनजानाति ॥
 भोज्यसम्भव । पु० शरीरस्थरसधातौ ॥
 भोज्या । स्त्री० भोज्यस्वराज्ञोगोत्रापत्ये
 स्त्रियि ॥ क्रीडादिभ्यश्चेत्यत्रभोजक्ष
 चिये० इत्युक्ते ष्यडादेश ।
 ष्यडश्चाप् ॥
 भोट । पु० भोटाङ्ग । भोटान्ते ॥
 भोटाङ्ग । पु० खनाम्नाप्रसिद्धदेश-
 विशि० । भोटान्० इ० भा० प्र० ॥
 भोटान्त । पु० देशविशेषे ॥ यथा ।
 काश्मीरन्तुसमारभ्यकामरूपात्तुपश्चि
 मे । भोटान्तदेशादेवेतिमानसेशा-
 च्चदक्षिणं ॥
 भोभो । अ० सम्बोधने ॥
 भोलि । पु० वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥
 भो । अ० सम्बोधने विषादे ॥ प्र
 म्ने । भाति । भा० । बाहुलका-
 त्० डोस् ॥
 भौत । पु० देवले ॥ भूतयज्ञे ॥ न०
 भूतसङ्घे ॥ भूतानासमूह । भि
 ज्ञाद्यण् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
 भौतिक । पु० स्थाणौ ॥ शिवे ॥
 सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पो-
 दैवस्तैर्यग्योनिष्वपञ्चधाभवति । मा
 नुष्यश्चैकविध समासतोभौति-
 क सगर्गः ॥ भौतिकास्यास्यसर्गः

भौमावाद्या

स्यैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या
मूर्धाधोमध्यभावेनचैविध्यम् । य
था । ऊर्ध्वसत्त्वविशालस्तमोवि-
शालश्चमूलतः सर्गः । मध्येरजो
विशालोऽन्नह्लादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ न-
सुक्तायाम् ॥ त्रि० भूतसम्बर्धिनि ।
रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरा
दिषु ॥

भौती । स्त्री० तम्याम् । रात्री । रज-
न्याम् ॥

भौत्यः । पु० भूतिसुने पुनश्चतुर्द-
शमनौ ॥

भौमः । पु० कुजयष्टि । मङ्गले । नर-
कासुरे ॥ अश्वरे ॥ रक्तपुनर्नवाया-
म् ॥ न० पानीयविशेषे । भौमम-
न्त्रीनिगदितप्रथमत्रिविधबुधे ।
जाङ्गलंपरमानूपंततः, साधारणंक्र-
मात् ॥ भौमानामन्त्रसांप्रदायश्च
संप्रातरिच्यते । शीतत्वं निर्मलत्वं
स्रयतस्तेषामहान्गुणः, त्रि० भू-
मिभवे ॥ तले ॥ अन्नमयभूमिकार्ये ॥
भूमेरपत्यम् । शिवादित्वादण् ॥
भूसौभवति शेषिकीण् ॥ भूमेरिद-
म् । तस्यैदमित्यण् ॥

भौमवारः । पु० पश्यद्वाराद्यांषष्ठा-
ध्यायम् ॥

भौमनः । पु० विश्वकर्मणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रवालि ।

भौमावाद्या । स्त्री० गोसहस्रीतिवि-

भकुटी

ख्यातायाममायाम्, यथा । अमा
वास्यांभवेद्द्वारोयदिभूमिसुतस्यच ।
गोसहस्रफलदद्यात्ज्ञानमात्रेणजा-
ह्नवीतिव्यासः ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या-
म् ॥

भौरिकः । पु० कनकाध्यक्षे ॥ भूरि-
णि । सुवर्णेनियुक्तः । तत्रनियुक्त-
इतिठक् ॥

भंशः । पु० अश्वः पतने ॥

भसः । पु० भञ्जि ॥

भकुसः । पु० स्त्रीविशधारिणिनस-
के । भुकुसे ॥ पटपुटेतिदण्डको-
क्तभाषार्थकुसिधातोश्चुरादिष्यन्ता-
देरच् । भुवाकुसीभाषणमस्य । इ-
कीह्रस्वोऽङ्योगालवस्येतिसूत्रे । अ-
भकुसादीनामितिवार्त्तिकेऽप्य-
कारेणेनविधीयतइतिव्याख्याना-
न्तराद् । भकुंसः ॥

भुकुटिः । स्त्री० क्रीडादिनाभ्रवकौ-
टिल्ये । भुकुट्याम् ॥ कुटकौटि-
ल्ये । इगुपधात्किदिति । इन् ।
भुवाः कुटिः इकीह्रस्वइत्यत्र ।
अभकुसादीनामितिवार्त्तिकेनाका-
रोविधीयते ॥

भकुटी । स्त्री० भकुटी । कुटेरिन्नना-
त् । कृदिकारादितिङीष् ॥ भुवा-
कुटी ॥ इकीह्रस्वइतिसूत्रे । अ-
अभकुसादीनामितिवार्त्तिकस्य-

भ्रम .

अक रोनेनविधीयतद्व्यथादकार ॥
 भ्रम । पु० अम्बुनिर्गमे । प्राकारगृह
 भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दा
 ख्यशिल्पियन्त्रे ॥ चरख० इ० भा०
 भ्रमणे । भ्रान्ती । मिथ्याज्ञाने । मिथ्या
 मतौ । व्यसनहेतौ ॥ माविनश्यत्त्वऽय
 भोगोबर्द्धतामुत्तरोत्तरम् । माविघ्ना
 प्रतिबध्नन्तुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रम ॥
 भ्रमणम् । भ्रमुन्नवस्थाने । भावे
 घञ् ॥ नद्यादावधस्थलस्रोर्द्धनि
 सरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन । हल
 स्त्रेतिघञ् । नोदात्तोपदेशस्येति
 वङ्गाभाव ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥
 न्यायमतैः । भ्रमस्यनामान्तरमप्रमा ।
 भ्रमोद्विविध । विपर्यास ० स
 शयश्च । आद्योयथा । देहेआत्मबु
 धि ० शङ्कादौपीततामति ।
 सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा । कि
 स्तिन्नरोवा० स्याणुर्वेत्यादिवुद्धि ।
 तस्यकारणम् । पित्तदूरत्वमोहभया
 दिनानाविधदोष । यथा । अप्रमा
 चप्रमाचेतिज्ञानद्विविधमुच्यते । त
 च्छून्ये तन्मतिर्यास्यादप्रमासादिरू
 पिता ॥ ततप्रपञ्चोविपर्यास सश
 योपिप्रकीर्तित । आद्योदेहेआत्म
 बुद्धि शङ्कादौपीततामति ॥ भवे
 निश्चयरूपासासशयोथप्रदृश्यते ।
 । किस्तिन्नरोवास्याणुर्वेत्यादिवु-
 द्धिस्तुसशय ॥ तदभावाप्रकारा

भ्रमरच्छली

धीस्तत्प्रकारातुनिश्चय । सम
 शयोभवेद्वाधीरेकत्राभावभावयो
 ॥ साधारणादिधर्मस्यज्ञानमशय
 कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनक
 प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वा
 दिरूपोदोषोनानाविध स्मृत ।
 इ० भा० प० ॥
 भ्रमणम् । न० अनवस्थितौ ॥ गमन
 विशेषे । पर्यटने ॥
 भ्रमणी । स्त्री० कारुण्डिकायाम् ।
 जलौकायाम् ॥ अधीशितु क्रीडा
 व्यायाम् । अधीशितु क्रीडादौ ॥
 भ्रमत्कुटी । स्त्री० तृणादिच्छत्रे ॥
 कावार्याम् । जङ्गमकुश्याम् ॥
 भ्रमर । पु० कीटविशेषे । मधुपे
 मधुव्रते । द्विरेफे । चञ्चरीके ॥ का
 मुके ॥ वेधनशस्त्रे । वर्मा० इ०
 भा० ॥ भ्रमति । भ्रमु० । अतिरिक्तमि
 भ्रमिषमिदेविवासिभ्यश्चिदित्तर ॥
 भ्रमरक । पु० भृङ्गे । मधुलिङ्गि ॥
 गिरिके । बालमूषिके ॥ चूर्णकेशे ।
 अलके । ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले
 ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरद्वय । इवेप्रतिक्र
 तावितिकन् ॥ भ्राम्यतिवा । भ्रमु०
 अतिरिक्तमीत्यर । स्वार्थेकन् ॥
 भ्रमरकीट पु० कीटान्तरे । कुह्या
 रौ० इ० भा० ॥
 भ्रमरच्छली । स्त्री० लताविशेषे । भृ
 ङ्गाज्ञायाम् ॥ भृङ्गच्छलीचकटुका

भ्रमरावली

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि०
 भ्रमरप्रिय । पु० धाराकदम्बे ॥
 भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदशप्रमिहपु
 ष्यवृक्षविशेषे । मासपुष्पिकायाम् ।
 भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
 याम् । मीनूनीग स्याद्भ्रमरविल
 सितम् ॥
 भ्रमरविलसिता । स्त्री० त्रिष्टुप् ११
 कृन्त प्रभेदे ॥ यथा । मीनूनीगो
 भ्रमरविलसिता ॥ य० सुगन्ध मा
 नपरिहरनचिरात्तामस्यन्त सफल
 यतुहरि । फुल्लावल्लीभ्रमरविलसि
 ताभाविशीभाकलयतिकिसुताम् ॥
 भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
 भ्रमरातिथि । पु० चम्पके ।
 भ्रमरानन्द । पु० वकुले । अतिमुक्त
 के ॥ रक्ताम्बानि ॥
 भ्रमरालका । पु० भ्रमरके । कुकुले ।
 ललाटस्थितचूर्णकुकुले ॥
 भ्रमरावलीका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
 भ्रमरावली । स्त्री० अतिशर्करीप्रभेदे ॥
 भुजसङ्गतशङ्खमुवर्णलसद्वलया० कर
 पुष्पमुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
 कद्वयनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
 लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
 । सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौनमिदंवि
 हितम्० मदनेनधनु सशरमुकरे
 निहितम् । नतिशालिनिक्लिवनमा
 लिनिमानकया० रतिनायकशायक

भ्राजिष्णु

टु खमुपतिवृथा ॥
 भ्रमरिका । स्त्री० वानानाक्रीडाविशे
 ष ॥ येनभ्रमरपिभ्रमतीवभाति । भा
 जीमाजी० इ० भा० ।
 भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भीरी०
 इ० भा० ॥ पट्पद्याम् ॥ जनुका
 याम् ॥ पुचदात्याम् ॥ भ्रामया स्थाने ॥
 भ्रमरिष्ट । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भ्रमरिष्टा । स्त्री० भूमिजस्वाम् भाग्याम् ॥
 भ्रमरोत्सवा । स्त्री० साधव्यालतायाम् ॥
 भ्रमासक्त । पु० शम्भुमार्जके ॥
 भ्रमि । स्त्री० भ्रमर्षी ॥ जलनि
 सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
 म् । भ्रमु० । इककृष्यादिभ्य ॥
 भ्रमे सम्प्रसारणश्च तीन । बाहु
 लकात्सम्प्रसारणाभाव ॥
 भ्रमित । चि० घृणिते । भ्रमण का
 रिते ॥
 भ्रमी । चि० भ्रमविशिष्टे ॥
 भ्रष्ट । चि० गलिते । च्युते । इसा
 दित , पतिते ॥ अर्थाद्भ्रष्टातीर्थ
 यात्रान्तुगच्छेत्सत्याद्भ्रष्टोरौरववै
 ब्रजिञ्च । योगभ्रष्ट सत्यधृतिञ्चग
 ष्टेदराज्याद्भ्रष्टोमृगयावैब्रजिञ्च ॥
 भ्राज । पु० कात्यायनप्रणीतश्लोके ॥
 भ्राजानामश्लोकाङ्कितमहाभाष्यम् ॥
 भ्राजकम् । न० पित्ते ॥
 भ्राजमानः । चि० दीप्यमाने ॥
 भ्राजिष्णु । चि० अलङ्कारादिनादी

भ्रातृबल

मियुक्ते ॥ दौमिशालिनि । विभा
जि ॥ भ्राजते । तच्छील । भ्राज
दौमौ । भुवश्चेतिचकारात्० भ्राज
रपिद्वष्णुच् ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥
भ्राता । पु० सहोदरे ॥ भ्राजते० वि
भर्ति० वा । भ्राजृ डुभृज्० । वा ।
नमृनेष्टृत्वष्टृहोत्पोढभ्रातृजामाढ
पितृदुहित । इतिसाधु ५
भ्रातरौ । पु० २०० सहोक्त्याभ्रातृभ
गिन्यो । भ्राताचखसाच । । भ्रा
तृपुत्रौखसदुहितभ्यामित्येकशेष
खसाचभ्राताचेतिवा ॥
भ्रातृकम् । चि० भ्रातुरागतेधनादौ
॥ ऋतृष्टञ् ॥ डीपि० भ्रातृकी ॥
भ्रातृयोग्ये ॥
भ्रातृज । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृजात
। पञ्चम्यामितिड ॥
भ्रातृजा । स्त्री० भ्रातृपुत्र्याम् । भ्रात्री
यायाम् ॥ टाप् ॥
भ्रातृजाया । स्त्री० भ्रातृपत्न्याम् ।
प्रजावत्याम् ॥ भ्रातृ जाया ॥
भ्रातृपत्नी । स्त्री० प्रजावत्याम् ॥ भ्रा
तापतिर्यस्याद्वृत्तिविग्रहे० नित्य स
पत्न्यादिध्विति० भ्रातृपतिशब्दस्य
नान्तादेशे० ऋद्धिभ्यद्वृत्तिडीप् ॥
भ्रातृपुत्र । पु० भ्रातृजे ॥
भ्रातृभगिन्यौ । स्त्री० भ्रात्री ॥ भ्रा
ताचभगिनीच ॥

भ्रातृबल । चि० भ्रातृमति ॥ भ्रा

भ्रान्तिदर्शनम्

ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिटश्यतइ
ति० बलच् । सञ्ज्ञामित्यनुवृत्तेर्बल
इतिनदीर्घ ॥
भ्रातृव्य । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृ
रपत्यम् । भ्रातृव्यञ्च ॥ शची ॥
व्यन्सपत्ने ॥
भ्रातृश्वशुर । पु० पतिज्येष्ठभ्रातृ
रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥
भ्रातृस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
तृतीयभवने ॥ भ्रातृ स्थानम् ॥
भ्रात्रीय । पु० भ्रातृजे ॥ भ्रातृरपत्य
म् । भ्रातृव्यञ्चेति० चाष्ट ॥
भ्रान्त । पु० मत्तद्विषे ॥ राजधुस्तू
रे ॥ न० भ्रमणे ॥ चि० भ्रमान्वि
ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीय-
ब्रह्मतत्त्व नजानन्तियदातदा । भ्रा
न्ताएवाखिलास्तेषाकमुक्ति क्वह
वासुखम् ॥ भ्रमे कर्त्तरिक्त ।
अनुनासिकस्यक्लिभलो कृडिति०
इ० दीर्घ ॥
भ्रान्ति । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामती
। अतस्मिंतज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
काशत्वाद्भ्रातेर्नञ्चास्तिलक्षणम् ।
यदिस्याल्लक्षणकिञ्चिद्भ्रान्तिरेव न-
सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवतिक्ववि
वेक० ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥
भ्रमणम् । भ्रमु० । क्तिन् । अनुना
सिकस्येतिदीर्घ ॥

भ्रान्तिदर्शनम् । न० असाधनेसाधनत्व

भ्रामर

बुद्धी ॥ साधनेष्यसाधनत्वबुद्धौ ॥
भान्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायारजत
वद्विपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि० भ्रान्तिविशिष्टं ॥
भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ डौपि०
भ्रान्तिमती ॥ पु० अलङ्कारविशेषे
॥ भ्रान्तिमानन्यसवित्तत्तुल्यदर्श-
ने । तदिति० अन्यदप्राकरणिकनि
र्दिश्यते० तेनसमानम्भर्यादिहप्रा-
करणिकमाश्रीयते । तस्यतथावि-
धल्लष्टौसत्यांयदप्राकरणिकतया-
संवेदनम्०सम्भ्रान्तिमान् । नपैषरु-
पकम्प्रथमातिशयोक्तिवा०तत्रवस्तु-
तोभ्रमस्याभावात् । ब्रह्मचार्थानुगम-
नेनसत्ताया प्रवृत्तेस्तस्यस्पष्टमेव
प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपा-
लमार्जारं पयङ्गुतिकराङ्गेदिशशि-
नस्तुरुष्णिद्रप्रोतान्विसमितिकरी
सङ्कलयति । रतान्ते तल्पस्थान्हरति
बनिताप्य शुक्रमितिप्रभामस्यन्दो
लगदिदमहोविश्रवयति ॥

भ्रान्तिहर । पु० मन्त्रिण ॥ त्रि०
भ्रमनाशके ॥

भ्रामक । पु० जम्बुके । फेरौ ॥
धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्वप्रभेदे ।
चुम्बक० इ० भा० प्र० ॥ त्रि० भ्र-
मजनके ॥

भ्रामर । पु० चुम्बक० इ० प्र० पा-
षाणे । भ्रामके ॥ न० शुक्रवर्णम

भ्रुकुस

धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । क्षुद्राभ्रम-
रेत्यादिनाऽञ् ॥ किञ्चित्मृक्षै प्र-
सिद्धेभ्य षट्पदेभ्योलिभिश्चितम्
। निर्मलस्फटिकाभयत्तन्मधुभ्राम-
रस्मृतम् ॥ भ्रामररक्तपित्तघ्न मृच-
जाड्यकरगुरु । स्वादुपाकमभिष्य-
न्दिविशिषात्पिप्पिलहिमम् ॥ रत-
वभ्रान्तरैः । यथा । तत्कटि समधि-
रुद्यवज्जम् स्याद्दृषादिप्रशुभस्थि-
तिस्थित । चक्रवद्भ्रमरतकृञ्चित-
चिकोभ्रामरनिगदितममुद्धतम् ॥
नृत्यविशेषं । रासे । मगडलनृत्यं
। हल्लोमे ॥ त्रि० भ्रमरमस्वम्भिनि ॥
अण् ॥

भ्रामरौ । त्रि० अपस्मारिणि । इति
कुल्लूकभट्ट ॥

भ्रामरो । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

भ्रामित । त्रि० आघूर्णति ॥

भ्राष्ट्र । पु० भर्जनपात्र । अश्वरीषे ।
भडसां० इ० भा० इ० भा० ॥
भृज्ज्यतेऽत्र । भृज्जपाके । भृज्जि-
गमिनसिहनिविश्रयशतविश्वेति०ष्ट्र-
न्० वृद्धिश्च ॥

भ्रियमाण । पु० पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुस । पु० भ्रुकुसे ॥ भ्रुकुसे । स्त्री
वेशधारिणिनर्त्तके । नचनिजा०
इ० भा० ॥ भ्रुवाकुसोभाषणमस्य
। इकोष्ट्रलोऽङ्गयोगालवस्य तिसूत्रे०
ब्रूयद्ब्रूडभाविनाम व्ययानाश्चेति

भूकुटि

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन ।
 अभ्रुकुसादीनामिति वक्तव्यमिति
 वार्त्तिकेन तन्निषेधादध्वस्य ॥ एवं
 भ्रुकुटिशब्देऽपि बोध्यम् ॥
 भ्रुकुटि । स्त्री० भ्रुकुटी । भ्रुकुट्या
 म् । क्रोधादिनाललाटसङ्कोचने ॥
 कुटे रिगुपधात्किदितौन । भ्रुवो
 कुटि । भ्रुकु सवत्प्रक्रिया ॥
 भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुटी । भ्रुवो
 कौटिल्ये ॥ कुटे रिगुपधादितौन ।
 कृदिकारादिति ङीष् । भ्रुवो
 कुटी ॥ अभ्रुकुसादीनामिति वा
 र्त्तिकादध्वस्य ॥
 भ्रू । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्या
 चिह्निकायाम् । भौ० इ० भा० ॥
 भ्रमु० । भ्रुमेष्टु । टिलोप ॥ यहा ।
 भ्रमति । भ्रमुचलने । भ्रुमेष्टु
 ॥ यहा । भ्राम्यति । क्तिप् । जङ्
 मादीनामिति० गम । क्वाचित्थच
 वार्त्तिकेन० मलोपजङ्च्वादेश ॥
 भ्रुकुस । पु० भ्रुकुसे । भ्रुकुसे
 । नचनिजा० इ० भा० ॥ भाषणा
 र्थकचुरादिग्यन्तात् कुसे रेरच् ।
 भ्रुवाकु सोभाषणमस्य । इकोऽङ्गस्यो
 ऽङ्गो गालवस्येति सूत्रे० इयङ्० वङ्
 भाविनाम० धानास्यनेति वार्त्तिका
 दध्वस्य निषेध ॥
 भ्रुकुटि । स्त्री० भ्रुकुट्याम् ॥ भ्रुवो
 कुटि इयङ्० वङ् भाविनामिति

भ्रूणहृत्यम्

निषेधादध्वस्यो न भवति ॥
 भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुट्याम् । भ्रुकुटी
 ॥ कुटे रिगुपधादितौन । कृदिका
 रादिति ङीष् । भ्रुवो कुटी ।
 इयङ्० वङ् भाविनामिति ऋस्य नि
 षेध ॥
 भ्रूण । पु० स्त्रीगर्भे । उदरस्थजन्तौ
 ॥ डिम्बे । गर्भके ॥ गर्भिण्याम्
 ॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भ्रूयते । भ्रूण
 आशाविशङ्कयो । घञ् ॥
 भ्रूणहृत्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन्
 ने ॥ यथा । त्रिविधाह कृत येन न करो
 त्ति चतुर्थकम् । कुलानि पातयेत्स
 मभ्रूणहृत्याव्रतश्चरेत् ॥
 भ्रूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि
 ॥ भ्रूण हतवान् । इन० । ब्रह्म
 भ्रूणहृत्त्रेषु क्तिप् ॥ ब्रह्महृणि ॥
 भ्रूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यते
 इति व्याख्यानात् ॥
 भ्रूभङ्ग । पु० भ्रूविच्छीपे । भ्रुवः
 कौटिल्ये ॥ भ्रुवोभङ्ग ॥
 भ्रेष । पु० अध पाते । यथोचि
 तात्० भ्रुषे ॥ भ्रेषणम् । भ्रुष्टृच
 लने । घञ् ॥ चलने ॥
 भ्रुषणम् । न० चलने ॥
 भ्रूणहृत्यम् । न० भ्रूणघ्नोभावे ॥
 घ्यञ् । दाण्डिनायनेति निपातना
 तकारादेश ॥

मकारन्द

म । पुं० मकारे ॥ यमे ॥ समये ॥
विषे ॥ मधुसूदने ॥ चन्द्रशेखरे
। शम्भौ ॥ ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥
मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ ॥ ५५५० ॥
महिष्ठ । चि० महनीये । पूजनी
ये ॥

मकार । पु० नक्त्रे । याद प्रभेदे
। मगर० इतिभाषाप्रसिद्धे ० भ
षाणांमध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ निधि
प्रभेदे ॥ दशमराशौ । आजीकिरे
॥ कृत्वाति । कृत्ति सायाम् । पचा
यच् । मनुष्याणांकर । पृषोदरा
दि ॥ यहा । मङ्गले । मकिमण्ड
ने । अच् । आगमशास्त्रस्यानिख्य
त्वाङ्गमुम् । मक राति । रादाने
। आतोनुपेतिक ॥ द्रप्योऽप्यु
क्त । सारस्वतकोषे ॥ अर्द्धदधु
को ॥

मकारकुण्डलम् । न० मकाराकृतिक-
याभरणे ॥

मकारकेतन । पु० कामदेवे ॥ मकार
केतन यस्यस ॥

मकारध्वज । पु० क द्रप्ये । अनङ्गे ॥
मकारोन्नतीध्वजीयस्यस ॥ रससि
न्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तस्यकार
णप्रकारोन्नतरसिन्दूरिन्तामणौ ॥

मकारन्द : । पुं० पुष्परसे ॥ मकारमपि
द्यति० कामजनकत्वात् । दोषवत्
ण्डने । आतोनुपेतिक । पृषोद-

मकुटम्

रादि । ॥ यहा । मकरमप्यन्दति ।
अदिवन्धने । कर्माव्ययम् । शकन्
धादि ॥ कुन्दपुष्पवर्णे ॥ न० कि
ञ्चलके ॥

मकरमुखी । स्त्री० प्रणाल्याम् । पय
स पदव्याम् ॥

मकरन्दवती । स्त्री० कृष्णहन्तायाम् ।
पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥

मकरव्यूहः । पु० मकराकृतितवत्सै
न्यविन्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-
षमकरव्यूहोभवाति । तीनाऽर्धे पञ्चा
ञ्चोभयचभयसतिगच्छेत् ॥

मकराकार । पु० समुद्रे ॥ मकराणा
माकार ॥

मकराकार । पु० महाकरञ्जे । व-
ह्यन्ये ॥

मकराक्ष । पुं० समुद्रे ॥ कामदेवे ॥
मकराधिप । पुं० शनियहि ॥ मकर
क्षराशिविशेषस्यधिप । ॥

मकरालय । पुं० अञ्चौ । मकराणां
मकारोपलक्षितानाजलजन्तूनामा-
लयः ॥

मकरी । पुं० समुद्रे ॥ मकरा सन्ध्य
स्मिन् । अतश्च निठनाविति० इ-
नि । ॥

मकुटम् । न० मुकुटे । किरौटे ॥ म
कुतेऽनेनवा । मकि० । बाहुलका
दुष्टः । आगमशास्त्रस्यानिख्यात्त्वञ्ज-
मुम् ॥

मकुष्वर

मकुति । स्त्री० शुद्रशासने ॥

मकुर । पु० मुकुरे । दर्पणे ॥ वकु
लद्रुमे ॥ कुलालदण्डे ॥ कोरके ॥
मङ्कते । मकि० । मकुरददुरावि-
तिसाधु ॥

मकुल । पु० न० मुकुले ॥ वकुलद्रु-
मे ॥

मकुष्ठ । पु० वनमुद्गे । मौठ० इ० प्र०
ब्रीहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोया-
हीकफपित्तहरीलघु । वातिजि
न्मधुर पाकेकृमिकृञ्चूरनाशन ॥
चि० मथरे ॥

मकुष्ठक । पु० वनमुद्गे । मयुष्ठके ।
मकुष्ठे ॥ मङ्कते० मङ्क्यतेवा । म
कि० । बाहुलकादुनुमभावश्च ।
तिष्ठति । छा० । कुन् । मकुष्ठा-
सौख्यकश्च । पूर्वपदादितिष ॥

मकुलक । पु० मुकुलके । लघु
दन्धामोषधौ ॥ मङ्कते । मकि० ।
खजपिञ्जादिभ्यजरोलचाविति०-
पिञ्जादित्वादूलच् । स्वार्थेकन् ॥

मकुल । पु० शुलरोगविशेषे ॥ य
था । सूतायाहृच्छिरोवस्तिशूलमक
लसञ्चितम् । यवक्षारपिवेत्तत्र
मस्तुनोष्णोदकेनवा ।

मक्का । स्त्री० खुराशानाभिधेदेशे ॥

मकुलम् । न० शिलाजतुनि ॥

मकुश । पु०) खुराशानदेशस्थे
मकुष्वर । पु०) शिवे ॥

मखान्नम्

मक्षोल । प० शिलाधातौ । सितो
पले । मक्का । खडियामाटी० गो
लू० इ० भा० ॥

मक्ष । पु० खदोषाच्छादने ॥
मक्षवीर्य । पु० पियालवृक्षे ॥
मक्षिका । स्त्री० कीटविशेषे । ग
भ्रूलोलुपायाम् । वमनीयायाम्
। मक्खी० इ० भा० ॥ मक्षति ।
मक्षशब्दो रोषकृतेच । हनिमक्षिभ्या
सिकन् ॥ मक्षतिवा । मक्षरोषस
ङ्घाते । कुन्० खल्वा ॥

मक्षिकामलम् । न० सिकथके ॥

मक्षीका । स्त्री० सक्षिकायाम् ॥

मख । पु० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवायश्च
अनेनवा । मखहेतौ । हलश्चेति०
घञ् । सन्नापूर्वकत्वान्नद्वि ॥
यद्वाकचिदपवादविषयेप्युत्सर्गोभि
निविशते० इतिघञ्विषयेपिपुसी
तिघ । यद्वा । मक्षते । मह० ।
नहर्हलोपस्य० सञ्चि० तिखोहलोपस्य० ॥

मखचाता । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥ मखा
नाचाता ॥

मखवह्नि । पु० प्रणीते । यज्ञाग्नी ॥

मखानल । पु० महावीरे । यज्ञा
ग्नी ॥

मखान्नम् । न० पद्मवीजाभि । पानी
यफले । मखाना० इ० भा० ॥
मखान्न पद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यविनि
र्दिशेत् ।

मघ

मखासुहृत् । पु० शिवे । मखस्यदक्ष
यज्ञस्यत्रसुहृत्० शत्रु ॥
मगण । पु० त्रिगुरौ०ऽऽऽ ॥
मगध । पु० वन्दिनि ॥ मगधे ।
वशपरम्पराशसकी ॥ मगधति० या
चते । मगवपरिविष्टने । कगड्वादिर्ग
गन्त । अच् । यस्यहलङ्गितयलोप
॥ मगधा पु० भृम्नि० कौकटदेशे
॥ यथा । व्यासेश्वरसमारभ्यतप्तकु
शडान्तक शिवे । मगधाख्योभवाद्दशा
यात्रायानहिदुष्यति ॥ दक्षोत्तरक्र
मेणैवक्रमात्कौकटमागधौ ॥ मगधा
नानिवासोजनपद ० मगधा ।
निवासीऽणोजनपदलुप् । लुप्पितुक्त
ब्रह्माव । ॥
मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥
मगवेश्वर । पु० जरासन्धनृपे । म
गधदेशाधिपमार्च ॥ मगधानादेश
विशिषाणामीश्वर ॥
मगधीहव । त्रि० मगधदेशजाते ॥
मगधीहवा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मग
धेउहरोयस्य ॥
मग्न । त्रि० जलान्त । प्रविष्टे । आ
ब्रुते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमसृजो
शुश्रौ । क्त । ओदितश्चेति० निष्ठा
नत्वम् । तस्यासिद्धत्वात्० स्कोरिति
सलोप । चो कु ॥

मघ । पु० द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । म
ग० नामकस्तेष्वस्थाने ॥ न० पुष्य

मङ्गुर

विशेषे ॥

मघवा । पु० इन्द्र । शक्ते ॥ मघातेपृ
ज्यते । मघपूजायाम् । श्वन्नृजन्
पृषन्मोहन्निश्चादिना० कनिन् । कवि
रिति मनोरमायास्पृष्टम् ॥ निपा
तनात्० हलघोवृगागमश्च । मघवा
नी० मघवान् ॥ मघवावहुलमिति
मितिचादशपक्षेतु० मघवान्मघ
वन्तौ० मघवन्त ० इत्यादिबो
ध्यम् ॥ जिनानाद्वादशचक्रवर्त्थन्त
र्गतचक्रवर्त्तिविशेषे

मघवतो । स्त्री० इन्द्राग्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रे ॥ अत्रजात
स्यफलमयथा । कठोरचित्तः पितृमाह
भक्तन्तीब्रह्मभावस्त्वनवद्यविद्य चे
ज्जन्मभयस्यमघाऽनघ स्थान्मति
सदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचना
न्तोप्यददृश्यते ॥ यथा नबोदकीनवा
र्त्तं चष्टहप्रच्छादनेतथा । पितरं स्पृ
हयन्त्यन्नमष्टकासुमघासुर्वति ॥ म
घायांपिण्डदानेनज्जेष्टपुत्रोविनश्य
तीत्येकमचनान्तोपि ॥ औषधविशि
षे ॥

मघाभव । पु० शुक्राग्रहे ।

मघाभू । पु० शुक्रचार्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राग्याम् ॥

मङ्गुर । पु० दर्पणे । सुकुने । मङ्गुरे

मकि० । वाहुलकादुरच् ॥

मङ्गल

मङ्गि । चि० शठे ॥ मङ्गते । मङ्कि०

। वङ्क्रादिच्वात्साधु ॥

मङ्गलणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
हारावली ॥

मङ्चु । अ० भौत्रे ॥ भृशार्थे ॥ म-
ञ्जति । टुमस्जोशुद्धौ । वाहुलका
त्सु । मसजिनशोरितिनुम् । स्त्री
रितिसलोप ॥

मङ्चुणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
त्रिकाण्डशेष ॥

मङ्ग । पु० नौमस्तके ॥ मङ्गति । म-
गिसर्पणे । पचाद्यच् ॥

मङ्गल । पु० अङ्गारके । कुजे । तृती
यग्रहे ॥ अस्यवारेजातस्यफलं यथा ।
उग्र प्रतापीक्षितिपोलमन्त्रौरणप्रि
योवक्तवचा सरोष । सत्वान्वि-
त शूरगणप्रणेताकुजस्यवारेप्रभ-
वोमनुष्य ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वा-
र्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रेतार्थसि-
द्धौ ॥ यत्खलु क्रियमाणमेवमन
प्रह्लादन समीहितसाधनसूतन्मङ्ग-
लमुच्यतइतिव्याख्याकारा ॥ आ
शौर्नमस्कि यावस्तुनिर्देशोवापित
न्मुखमिथ्यालङ्कारिकोक्ते । काव्या
दिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवा-
न्भाष्यकारः । मङ्गलादीनिमङ्गल
मध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रय-
न्ते वीरपुरुषाख्यायुष्मत्पुरुषाणिच-
भवन्तिअध्येतारस्यप्रवक्तारोभवन्ती

मङ्गलच्छाय

तिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि ॥ प्रश
स्ताचरण निच्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
एतद्विमङ्गल प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शि
भि ॥ लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ-
ब्राह्मणोगौर्हृताशन । हिरण्य स
पिरादिस्थभापोराजातथाष्टम ॥
एतानिसतत पश्येन्नोर्चेदध्यादिना
यजेत् । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचा
युर्नहीयते ॥ अपिच । रोचन चन्द
न हेमसदृक्कदपर्ण मणिम् । गुरुम-
नि तथासूर्यप्रातः पश्येत्सदाबु-
ध ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मणि
सर्पणे गतोवा । मङ्गेरलच् ॥ अ-
शुभानिनिराचष्टे तनोतिशुभसन्तति
म् । स्मृतिमात्रेणयत्पुसात्रह्यत-
न्म गल बिदुरितिविष्णुपुराणम् ॥
चि० कल्याणवति ॥

मङ्गलगृहम् । न० मेघराशौ । वृश्चि
कराशौ ॥ मङ्गलस्यतृतीयग्रहस्यगृ
हम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा । प्रधा
नाशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका
। प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गल
दासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपमावस हा
रेकोपरूपिणी । तेनमङ्गलचण्डी
सापण्डिते । परिकीर्त्तिवैतिभागव
तम् ॥

मङ्गलच्छाय । पुं० अक्षयार्थे ॥

मङ्गल

मङ्गलपाठक । पु० स्तुतिपाठके ।
वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पु० दुर्गायाम् ॥ हरि
द्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गल
दातरि ॥

मङ्गलप्रस्थ । पु० भारतवर्ष सप्त
तान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० सजीभेदे ॥

मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला स्त्री० उमायाम् । काव्य
यन्याम् ॥ गयायामङ्गलास्मृते-
तिदेवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥
साध्याम् ॥ करञ्जभेदे ॥ हरिद्रा
याम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्तार्ह
न्मातृविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्त-
र्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्ग-
ल्यामङ्गिकागन्धामङ्गलागुरुवाच-
ना । मङ्गल्यागुरुशिशिराग-
न्धाव्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० ग्रन्थाद्वारम्भे
मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरण-
शिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितत्त्वा
वश्य कर्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकारा ॥

मङ्गलारुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाक्षीरणम् । न० असादृश्य
कथायाम् ॥

मङ्गल्य पु० चायमाणायाम् । अ
प्रवर्त्ये ॥ विल्वे ॥ मसूरके जीर

मचर्चिका

के ॥ नारिकेले ॥ कपित्थे ॥ री
ठाकरञ्ज ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने
॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूर ॥
स्वर्णे ॥ त्रि० शिथिकरे ॥ रुचिरे
॥ साधौ ॥ मङ्गलीसाधु । तत्र
साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यक । पु० मसूरे । स्वार्थे
कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम्
॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्या ॥

मङ्गल्यनामधया । स्त्री० जीवन्त्याम्
। शाकश्रेष्ठायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मन्निगन्धगुरुणि
ग्रन्थाम् ॥ अध पुष्प्याम् ॥ मि
स्याम् ॥ श्रुतवचायाम् ॥ रोचना
याम् । प्रियङ्ग्वाम् ॥ शङ्खपुष्-
प्याम् । माषपर्ण्याम् ॥ जीवन्त्या
म् ॥ ऋद्धिनामौषधी ॥ वचाया
म् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीष्टायाम् ॥
दूर्वायाम् ॥ मङ्गलीसाधु । त
त्रसाधुरितियत् ॥ गौयाम् । शि
वायाम् । भवान्याम् ॥ श्रीभना
निचश्रेष्ठानियादेवीदत्ते हरे । भ
क्तानामार्तिहरणीमङ्गल्याते नसा
स्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकाया
म् ॥

मचर्चिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ म श
भुचर्चति । चर्च अध्ययने । ख

मज्जसमुद्भवम्

ल् ॥ यथा । प्रशस्तो ब्राह्मणः ।
 ब्राह्मणमचर्चिः कारुण्डिशब्दत्वात् ।
 प्रशसावचनैश्चेतिसमासः ॥
 मज्ज । पु० मत्स्थे ॥
 मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्जै
 वस्तार्थेकः ॥
 मज्जाकृत् । न० अस्थिनि ॥
 मज्जा । पु० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम
 स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा ।
 यस्य यस्य फलस्यैव वीर्यं भवति यादृ
 शम् । तस्य तस्यैव वीर्येण मज्जान
 मर्पिर्निर्दिशेत् ॥ अस्थिमध्यगते
 धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप
 माह । अस्थियत्स्वान्निनापकं त
 स्यसारोद्भवो घनः । यस्त्वेदवत्
 पृथग्भूतः समज्जेत्यभिधीयते ॥
 स्थानन्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण
 मज्जातत्त्वभ्यन्तरे स्थितः । इति ॥
 अस्य गुणायथा । बलशुक्ररसश्लेष्म
 भेदी मज्जविवर्धनः । मज्जाविशे
 षतोऽस्थिनाश्च बलकृत्स्नैर्हने हितः
 ॥ मज्जत्यस्थिषु । टुमस्जो शुद्धौ
 । श्वन्नं चिन्त्रितिसाधुः ॥ शिरोस्थि
 मध्ये पिण्डितस्ते हि । मस्तिष्के ॥
 मज्जनम् । न० क्लाने ॥ मज्जत्यनेन ।
 टुमस्जो० । बहुलमन्यचापीति
 युच् ॥ मज्जायामिति शब्दचन्द्रि
 का ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० बीजे । शुक्रे ।

मज्जरौ

मज्जसम्भवः । पु० शुक्रे ॥
 मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत
 धातौ ॥ मज्जते पचाद्यजन्ताद्
 टाप् । मज्जोक्तामज्जयासहेति०
 द्विरूपः ॥
 मज्जालः । पु० भूमिभगुणालौ ॥
 मज्जारसः । पु० शुक्रे ॥
 मज्जासारम् । न० जातीफलः ॥
 मज्जिका । स्त्री० मज्जकायाम् ॥
 मज्ज । पु० खटवायाम् ॥ कर्णवशे
 । माचा० माजा० इ० भो० ॥ उच्चम
 ण्डपविशेषः । दीलायमानगोवि
 न्दमञ्जस्य मधुसूदनम् । रथस्य वा
 मनदृष्ट्वा पुनर्जन्मनविद्यते इति
 पुराणम् ॥ मज्जते । मचिधारणो
 च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥
 मज्जकः । पु० इन्द्रकोषे । उच्चमण्ड
 पे ॥ खट्वायाम् ॥
 मज्जकाश्रयः । पु० मत्कुर्णे ॥
 मज्जमण्डपः । पु० शस्त्ररक्षार्थकुटीरे
 । कुद्रङ्गे ॥
 मज्जिका । स्त्री० आसङ्गायाम् ॥
 मज्जरः । पु० बल्लरौ ॥ मुक्तायाम् ॥
 तिलकद्रुमे ॥ बल्ल्याम् । लतायाम् ॥
 मज्जरिः । स्त्री० बल्लर्याम् ॥ मज्जुत्व
 मृच्छति । ऋगतौ । अचङ्ग । शक
 म्वादि ॥
 मज्जरौ । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुक्ता
 याम् ॥ बल्लरौ ॥ तुलसाम्बु ॥

मञ्जु गमना

ष् ॥

मञ्जरीनम । पु० वेतमवृक्षे ॥

मञ्जु । स्त्री० मञ्जुयाम् ॥

मञ्जि । पुं० मञ्जयाम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारसुन्दर्याम् । वे-
श्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कंदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसरायाम् । जिङ्
ग्याम् । समङ्गायाम् । मञ्जीठ०
इ० भा० प्र० शीषधी ॥ मञ्जिष्ठा
मधुरातिक्ताकषायस्वर्णवर्णकृत् ।
गुरुकृष्णाविषक्षेपशोधयोन्यक्षिकर्ष
कृक् । रक्तातीसारकुष्ठान्नविसर्पत्र
यमेहनुत् ॥ मञ्जौशोभनेवर्णोत्तिष्ठ
ति । छा० । सुपिष्ट्यङ्गितिक । अ
स्वास्वेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिश्या
यनेतमविष्ठनौ ॥

मञ्जौ । स्त्री० मञ्जयाम् ॥

मञ्जौर । पुं० मन्थानदण्डरत्नवन्ध-
नार्थस्तम्भे । कुटरे ॥ पुं० न० नूपु
रे ॥ मञ्जति । मञ्जिधूनौ० सौच ।
बाहुलकादीरन् ॥ शुर्वक्षरे० ५, ॥

मञ्जरीर । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जुः । त्रि० मनोज्ञे ॥ मञ्जुज्यते ।

मञ्जि० । बाहुलकाद्, ॥

मञ्जुकेशौ । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० म-
नोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशौ । स्त्री० स्वर्गविश्याभेदे ॥

मञ्जु गमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ त्रि०

मञ्जुश्री

सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोष । पु० शिवे ॥ उपास्यदेव
ताविशिष्टे ॥ पूर्वजिने ॥ बुद्धाना
देवताभेदे ॥ मञ्जु, घोष शब्दो
ऽस्य ॥ शोभनशब्दे ॥ त्रि० श्री
भनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठक । पु० शुक्रे । कीरे ॥

त्रि० सुन्दरपाठकर्त्तरि ॥

मञ्जुप्राण । पु० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्र । पु० पूर्वजिनविशिष्टे ॥
ज्ञानदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥

मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीक
न्द प्रभेदे ॥ यथा मञ्जसाजगौ
अयदिमञ्जुभाषिणी ॥ अमृतोन्मि
शीतलकरेणलालयस्तनुकान्तिरोचि
तबिलोचनोदरे । नियतकलानिधि
रसीतिवक्त्रवीमुदमच्युते व्यधितम
ञ्जुभाषिणी ॥ सुनन्दिनीतिशम्भौ ॥

मञ्जुमणि । पु० पुष्परागे । पोख
राज० इ० भा० ॥

मञ्जुल । पुं० जलरङ्गौ ॥ न०
जलाक्षले । शैवाले ॥ निकुंजि ॥

त्रि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जु
त्वलाति । ला० । क ॥ मञ्जु
मञ्जुत्वमस्त्यस्यास्मिन्वा । सिधा
दित्वाङ्गच् ।

मञ्जुवक्त्र । त्रि० सौम्यावनयुक्ता ॥

मञ्जुवाक् । त्रि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्री । पु० मञ्जुघोषे ॥ म-

मठ

अजुर्मनोन्नाश्रीर्यस्य ॥
 मञ्जुषा । स्त्री० मञ्जुषायाम् । पि
 टके ।
 मञ्जुषा । स्त्री० पिटके । दावादिनि
 र्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥
 मञ्ज जिष्ठायाम् ॥ हिरण्यादिनिचे
 पाधारे ॥ मञ्जुच्यववा । टुमसुजो
 मसुजनुमचेत्थूपन् ॥
 मठची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणव
 ट्यादौ ॥ अशन्याम् ॥
 मठस्कटि । पु० दपारम्भौ ॥
 मट्टकम् । न० गृहमस्तके ॥
 मठ । पु० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते
 अत्र । मठमदनिवासयो हलश्चे
 तिघञ् । सन्नापूर्वकत्वान्नर्वाङ् ॥
 यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्य
 च् ॥ माठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशे
 षे ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्यैर्ज
 लेनापिचसन्नयेत् । तस्मास्तुबटकक
 त्वापचेत्सर्पिणिनीरसम् ॥ एलाल
 बङ्गकपूर्मरिचाद्यैरलङ्कते । म
 ञ्जयित्वासितापोकेततस्तप्तसमुद्धरे
 त् ॥ अयप्रकार ससिद्धोमठवृत्त्य-
 भिधीयते ॥ मठस्तुवृहणोवृष्योबल्य
 सुमधुरोगुरु । पित्तानिलह रोरुच्या
 दीप्ताग्नीनामुपूजित । समिता
 शर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्र
 काराअमुनातुल्यास्ते पिचैतद्गुणा
 स्मृता ।

मणिकर्णिकेश्वर .

मठर । पु० मुनिविशेषे ॥ शौण्डे ॥
 मन्यते । मनज्जाने । मनुतेवा ।
 मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्या
 किञ्चेतिअरष्ठोन्तादेशश्च ॥
 मडक । पु० मडुवा० इ० प्र० शस्ये
 मड्डु । पु० वाद्यप्रभेदे मञ्जति०
 मञ्जन्तिशब्दाअचवा । टुमसुजोश्च
 द्वौ ॥ भृशुशीतुश्चरित्सरितनिधनि
 मिमसुजिभ्यञ् । पृषोदरादि ॥
 डमरुरेवमङ्गन्मड्डुद्वयुच्यते ॥
 चुचुक० इ० गौडेपुयस्यप्रसिद्धि ॥
 मड्डुक । पु० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्थे
 क ॥ मर्दले ॥
 मणि । पु० स्त्री० अश्मजातौ । रत्ने
 ॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लि-
 ङ्गाये ॥ अलिजरे ॥ योन्ययभागे ॥
 स्तने । मणिवर्ध ॥ मण्यते । मण
 शब्दे । सर्वधातुभ्यङ् ॥
 मणिकम् । न० अलिजरे । माठ०
 इ० भा० प्र० ॥ मणति । मण० ।
 इन् । स्वार्थेयावादित्वात्कन् ।
 सन्नायकोवा ॥
 मणिकर । पु० मणिकारे ॥
 मणिकर्णिका । स्त्री० काश्यन्तर्गतप्र
 धानतीर्थे ॥ दृश्योविश्वेश्वरोदेवो
 ज्ञातव्यामणिकर्णिका ॥
 मणिकर्णिकेश्वर । पु० काश्यन्तर्गत
 शिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिका
 या ० मणिकर्णिकायावार्द्वेश्वर ॥

मणितारक .

मणिकाननम् । न० करुते ॥ रत्नवने
मणिकार । पु० वैकटिके । मणिघ
टितालङ्कारादिकर्त्तरि । जीह्वरी
इ० भा० । मणिचार० इतिच ॥
मणि करोति । डुकुञ्ज० । कर्मण्य
ण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
मणिकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा
। मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धसादनकस्य
च । मध्येस्त्रवतिलोहित्योब्रह्मपुत्र
समास्थितः ॥ ब्रह्मद्वीपस्येगिरिवि
शेषे ॥

मणिखनि । स्त्री० मणेरकरे ॥ म
णे खनि ॥

मणिगुणनिकर । पु० अतिशर्कारो
१५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनियति
रिति० मणिगुणनिकर . । यथा ।
नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति०
रमितमहिमभरसहजनिवसति०
अनिबधिमणिगुणनिकरपरिचिति
सरिदधिपतिरिबधृततनुविभव ॥

मणिगीव । पु० कुवेरात्मजी ॥ मणि
रिवगीवायस्य ॥ चि० रत्नकन्धरे ॥
मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ ऋ-
षभास्यौषधी ॥

मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुन-
कालीनवाक्ये ॥ रतिकालिखीयाक
ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण०
। भावेत्तः ॥

मणितारक । पु० सारसप्रचिणि ॥

मणिवन्ध

मणिद्वीप । पु० क्षीराब्धिमध्यपद्म
रागादिमणिमयान्तरीपे । चिपुरसु
न्दयावामस्थाने ॥ भुवनेश्वर्या
स्थानद्व० देवीगीता । ब्रह्मलोकादू
र्ध्वभागेसर्पलोकोस्तिय . श्रुत ।
मणिद्वीप स एवास्तियचदेवीविरा
जते ॥ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्व-
लोकस्तत स्मृत । पुरापराम्बये
वाय कल्पितीमनसेच्छया । सर्वादी
निजवासार्य प्रकृष्ट्यामूलभूतया ।
कैलासादधिकोलोकोवैकुण्ठादधि-
कोन्तम ॥ गोलोकादपिसर्वस्मात्
सर्वलोकोधिक स्मृत . । नैतत्स
मन्त्रिलोक्यानुसुन्दर विद्यतेकचिदि
द्यादिनादेवीभागवतेद्वादशस्कन्धे
१० अध्यायेऽस्यवर्णन द्रष्टव्य ॥

मणिनाग । पु० तीर्थविशेषे ॥

मणिपर्वत । पु० गिरिविशेषे ॥

मणिपुष्पक । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य
शङ्खे ॥

मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतना
भिमध्यस्थे दशदलेतृतीयेचक्रे ॥ म
णिवह्निस्तत्पद्म मणिपूर तथोच्य
ते ॥ देशविशेषे ॥

मणिवन्ध . । पुं० प्रकोष्ठपाख्यो . स
न्धस्थाने । करग्रन्थौ । कलाद्व० इ०
भा० । हस्तमूले ॥ मणिबन्ध्यतेऽच ।
वन्धवन्धने । हलश्चेतिचञ् न० ॥

वृहती ६ छन्द . प्रभेदे ॥ यथा ।

मणिमाला

आदितुरीय पञ्चमकषष्टमथान्य स्या
दृगुरुचेत् । इन्द्रियवेदैश्च द्विरति-
स्तन्मणिवन्ध प्राहफणी ॥ मणिमध्य
मितिनामान्तरम् ॥

मणिवन्धनम् । न० हस्तमूले ॥

मणिभद्र । पु० जिनानापूर्वयक्षवि
शेषे । जम्भले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमि । स्त्री० कुट्टिमे । रत्नस्यख
नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डप । पु० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० वृहती ६ छन्दोभे
दे । मणिवन्ध ॥ लक्षणयथा । स्या
न्मणिमध्यं चैकमसा । यथा । का
लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्मिन्
तरुचा । चित्रपदाभोनन्दमुतञ्चारु
ननत्तस्मैरमुख ॥

मणिमन्थम् । न० सैन्यवलवणे ॥ पर्व
तविशेषे ॥

मणिमान् । चि० मणिविशिष्टे । रत्न
भूषिते ॥ पु० तीर्थस्नानवर्णितेप
र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु
क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे ॥ स्त्रीणादन्त
श्चतान्तरे ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती-
१२ छन्दोभेदे । यथा । त्वीत्यौम
णिमालाश्चिन्नागुहवक्त्रैः ॥ यथा ।
प्रह्वामरमौलौरत्नोपलक्ष्मणे जातप्र

मण्ड

तिर्विवाशीणामणिमाला । गोविन्द
पदाब्जराजीनखराणामास्ताममचि
त्तो ध्वान्त श्रमयन्ती ॥ मणीनां० मा
ला० मालिववा ॥

मणिरागम् । न० हिङ्गुले ॥

मणिव । पु० नागविशेषे ॥ मणि
रस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतइति
व ॥

मणिवर । पु० हीरके ॥

मणिबीज । पु० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसर । पु० मुक्ताहारे ॥

मणी । स्त्री० मणी ॥

मणीचक्रम् । न० इन्दुकान्ते । चन्द्र
वर्णरूप्ये ॥ पु० मत्स्यरङ्गख
ने ॥

मणीव । अ० मणितुल्ये ॥

मणीवकम् । न० पुष्पे । कुसु
मे ॥

मण्डपी । स्त्री० चुट्टोपोदक्याम् ॥

मण्ड । पु० पक्वान्नविशेषे । मठे ।

माठ० इ० भा० ॥ मण्डते । मठि

श्रीके । शोकद्वहाध्यानम् । पचाद्य
च् ॥

मण्ड । पुं० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे

॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूषा

याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ ददुरे

॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षण यथा

भक्तैर्विनाद्रवोमण्ड पिय भक्तस

मन्वितम् ॥ अपिचास्यलक्षणविधि

मण्डक

गुणस्य तण्डुलानां सुसिद्धानां चतुर्द-
शभुषणैः । रसः सिक्थैर्विर-
हितो मण्डकश्च भिधीयते ॥ शुद्धी-
सौधवस युक्तो दीपनः, पाचनश्च
। अन्नस्य सम्यक्सिद्ध्या च ज्ञेयम्
ण्डकसिद्धता ॥ पेयायूष्यवागूनां
विलेपी भक्तयो रपि । तस्य गुणाः ।
मण्डायाहीलघु, शीतो दीपनो धा-
तुसाम्यक्तत् ॥ ज्वरघ्नस्तप्यो वल्य-
पित्तघ्नोऽप्यमापहः । अपि च कुष्ठो-
धनो वस्तिविशोधनश्च प्राणप्रदः शो-
णितवर्धनश्च । ज्वरापहारी कफ-
पित्तहन्ता वायुजयः दृष्टगुणो हि म-
ण्डः ॥ लाजमण्डोऽग्निजननो दाह-
दृष्ट्या निवारणं ज्वरातीसारशम-
नोऽग्निघ्नोऽपामपाचनः ॥ वाक्यम-
ण्डोऽग्निजननः, शूलानाहविनाश-
नः । पाचनो दीपनो हृद्यः, पित्त-
घ्नोऽपानिलापहः, वाक्यमण्डो भृष्ट-
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड-
ने ॥ पु० न० सर्वेषामन्नदध्या-
दीनामग्रसे । मांड० इ० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मण्डिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म-
ण्डति० मण्डयते वा । अच्० घञ्-
वा ॥ मन्यते वा । मनञ्जानि ।
जमन्ताड्डः ॥

मण्डक । पु० मांडे० माडा० म-
ण्डा इति प्रसिद्धे खाद्यपदार्थे ॥ त

मण्डनम्

द्विधानं यथा । वारिषाकोमलां कृ-
त्स्वाममितां साधुमर्दयेत् । इत्त-
लालनया तस्यालोपवीसम्यक् प्रसा-
रयेत् ॥ अधोमुखं चटस्यैतद्विस्तृ-
तं प्रक्षिपेद्वहिः । मृदुनावह्निना
साध्यः सिद्धो मण्डक उच्यते ॥
दुग्धं न स्याज्ज्वराद्धेनमण्डकं भक्षयेद्वा-
रः । अथ वा सिद्धमांसे न सततं चट-
केन वा । मण्डकोष्ठं हृषो हृष्यो बल्यो
रुचिकरो भृशम् । पाकिपिमधुरीयाही-
लघुर्दीपनश्च योपहः ॥ गौताङ्ग-
विशेषे ॥ यथा । जयप्रियः कला-
पश्चकमलः सुन्दरस्तथा । मण्डगलो-
वज्रमर्च्चं तिमण्डकाः पट्प्रकीर्त्ति-
ताः ॥ एषो विशेषः सङ्गौतदा-
मोदरे द्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रमाधने । भूषणं ॥
चतुर्ध्रामण्डनं वासीभूषामाख्यानु-
लेपनं ॥ मण्डयतेऽनेन । मण्डि०
। ल्युट् ॥ नीतिर्भूमिभुजानति-
र्गुणवतां शीरेण्डगनानां धृतिर्दम्प-
त्यो शिशवो गृहस्थकवितावुद्धे ।
प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुष-
स्मृतिः सुमनसः शान्तिर्दिवस्य-
क्षमाशक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वा-
स्थ्यं सतां मण्डनम् ॥ चि० भूष-
णकर्त्तरि च लङ्कारिण्यौ । मण्ड-
नशीलः । मण्डि० । कृधमण्डार्थे
भ्यश्चेति युच् ॥

मण्डल

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
 मण्डप । पु० न० जनःश्रये । जन
 विश्रामसङ्घानि ॥ मण्डनम् मण्डि
 । घञ् । मण्ड पाति । पारक्षणे ।
 आतोऽनुपसर्गेक ॥ देवादिदत्तवे
 श्मनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
 मण्ड पिवति । पा० । क० ॥
 मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
 मण्डयन्त । पु० नटे ॥ बधूसमूहे ।
 चक्रे ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
 यति । मण्डिभूषायाहर्षेच । तृभूव
 हिवसौत्यादिना० भ्रञ्च० सचषित् ।
 मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । वधूनाम् ॥
 नञ्याम् ॥ पितृान्ङोष् ॥
 मण्डप्रमान । त्रि० मण्डनकुर्वाणे ॥
 मण्डयति० तच्छील । मण्डि० ।
 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
 मण्डरी । स्त्री० घुर्घुर्याम् ॥
 मण्डल । पु० कुक्षुरे ॥ सर्पप्रभेदे ॥
 न० परिधौ चन्द्रसूर्ययोर्वह्निर्वेष्टने
 । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमण्डले ॥
 य० वातेनमण्डलीभूता सूर्या चन्द्रम
 सो करा । मालाभाव्योजितन्व
 न्तेपरिवेश प्रकीर्तितवृत्ति ॥ चक्र
 बाले । मण्डलाकारिणपरिणतेसमूह
 मात्रे ॥ चतुरस्रादौ ॥ यथा । चतु
 रस्रचक्रकोणबावर्त्तुलचार्दचन्द्रकम्
 । कर्तव्यमानुपूर्वेणब्राह्मणादिषुम-
 ङ्गलमिति ॥ कोठरोगे । मण्डलवत्

मण्डल

कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्तादिशतियोजने
 । चत्वारिशयोजनेवादेशवृत्तिकैचि
 त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजसु
 द्वादशराजमण्डलतुकामन्दकेनोक्त
 । यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रमित्रमि
 त्रमत परम् । तथारिमित्रमित्र
 च्छविजिगीषो पुर स्थिता ॥
 पार्णिग्राह स्मृत पश्चात्क्रान्
 न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्चै
 वविजिगीषोस्तुपृष्ठत मण्डलम् ॥
 अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्त
 र । अनुग्रहेसंहतयो समर्थोव्य
 स्तयोर्वधे ॥ मण्डलाद्वह्निरेतेषामुदा
 सीनोबलाधिक । अनुग्रहेस हता
 नाव्यस्तानाञ्चवधेप्रभु ॥ पञ्चविजि
 गीषो पुर । सरा । पार्णिग्राहा
 क्रन्दपार्णिग्राहासाराक्रान्दासारा
 शेतिपृष्ठतश्चत्वार । मध्यमोदासी
 नौहौ । विजिगीषुरेकद्वयेवद्वादश
 राजमण्डलमभवति ॥ गोले ॥ चक्रे ॥
 सङ्काते ॥ नखाघाते । गदायुद्गेग
 तिभेदे ॥ धन्विकास्थानपञ्चकान्तर्ग
 तस्थितिविशेषे ॥ यथा । मण्डला-
 कारपादाभ्यामण्डलस्थानमीरितम् ॥
 व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशि
 षे । यथा । तिर्यग्बृत्तिश्चदण्ड स्याद्
 भोगोन्वाहतिरेवच । मण्डलसर्वतो
 वृत्ति पृथग्बृत्तिरसहज ॥ मण्डयति
 मण्डि० । वृषादित्वात्कल ॥ मण्ड

मण्डलेश्वर

भूषांलातिवा । मण्डते० इतिवा ॥
 यद्वा । मण्डमस्त्यस्य । सिन्धादित्वा
 लृच् ॥ चि० निबहे । बिम्बे ॥
 मण्डलकम् । न० बिम्बे । कुष्ठभेदे । म
 ण्डलाकारकुष्ठे । कोठे ॥ दर्पणे ॥
 मण्डलाकारव्यूहे ॥ पु० कुकुरे ॥
 मण्डलमिव । द्रवेग्रतिक्रताविति
 कन् ॥
 मण्डलनृत्यम् । न० इल्लीषे । मण्ड
 लाकारनृत्ये ॥
 मण्डलपत्रिका । स्त्री० रक्तपुनर्नवाया
 म् ॥
 मण्डलसङ्ग्रहम् । पु० राशिसङ्ग्रहे ॥
 मण्डलाय । पु० कृपायै । भ्रङ्गे ॥ मण्डल
 मयमस्य ॥
 मण्डलायितम् । न० वतुले ॥
 मण्डलाधीश । पु० मण्डलेश्वरे । मध्यमे ॥
 मण्डलिका । स्त्री० परिधौ ॥ मण्डलात्
 स्वार्थेक । कात्पूर्वस्वकार ॥ मण्ड
 ल्याम् ॥ स्वार्थेके० केष ॥
 मण्डली । पु० भुजङ्गे ॥ विहाले ॥
 जाह्नके ॥ गोनासे० सर्पे ॥ वटवृक्षे ॥
 मण्डली । स्त्री० मण्डलाकारेणपरिण
 तसमूहे ॥ दूर्वायाम् ॥ गौरादित्वा
 न्डीष् ॥
 मण्डलेश । पु० एकजन्मनि । भया
 पहे । मण्डलेश्वरे ॥ शाण्डक्यादे-
 व्या स्थाने ॥ मण्डलस्यर्द्धे ॥
 मण्डलेश्वर । पु० नृपान्तरे ॥ भूम्येकदे

मण्डूकी

शाधिषे ॥ चतुर्योजनपर्यन्तमधिका
 रीनृपस्य च । योराजातच्छतगुण
 सएवमण्डलेश्वर ॥ मण्डलस्यच
 रिमित्रादिरूपस्यदेशस्यर्द्धेश्वर ॥
 मण्डहारक । पु० शौण्डिके ॥ मण्ड
 मुराग्रसहरति । इज्ज्० । कर्मण्य
 ण् । स्वार्थेक ॥
 मण्डा । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मुरा
 याम् ॥ ॥ मण्डे पचाद्यजन्ताद्या
 प् ॥
 मण्डित । पु० बौद्धगणाधिपविशेषे
 ॥ चि० भूषिते ॥ मण्डते । मण्डि०
 क्त ॥
 मण्डुक । पु० सङ्ग्रहे ॥
 मण्डूक । पु० गृध्वर्चसि । दर्दुरे ।
 भेके । शीणके ॥ सुनिविशेषे ॥
 न० बन्धविशेषे ॥ मण्डयति० ज-
 लाशयम्० मण्डतेवा । मण्डि० । श
 लिमण्डिभ्यामूकण् ॥
 मण्डूकपर्ण । पु० पत्रोर्णे । स्थोना
 कवृक्षे ॥ शीणके ॥ मण्डूकवृषपर्णम
 स्य ॥ कपीतमे ॥
 मण्डूकपर्णी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 ब्राह्मण्याम् ॥ गोजिह्विकौषधी ॥
 आदित्यभक्तायाम् ॥ मण्डूकवत्पर्ण
 मस्या । पाककर्णेतिडीष् ॥
 मण्डूकमाता । स्त्री० ब्राह्मण्याम् ॥
 मण्डूका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 मण्डूकी । स्त्री० मण्डूकपर्ण्याम् ॥ धृष्टयो

मतानुज्ञा

षिति । भेक्षाम् ॥ ब्राह्मणाम् ॥ सू-
 र्यभक्तायाम् ॥
 मडूरम् । न० लौहमले । सिंहाणे ।
 शिङ्गाणे ॥ ध्मायमानस्यलोहस्यम-
 लमडूरुच्यते । यस्त्रोहयद्गुणप्रोक्त-
 तत्किदृमपितद्गुणम् ॥ शतोर्ध्वमुत्त-
 मकिदृमध्यश्चाशौतिवार्षिकम् ।
 अधममृषष्टिवर्षीयंततोद्दीनोविषोप-
 मम् ॥ मूण्डते । मडि० । खजूरादि-
 त्वादूर ॥
 मडोदकम् । न० चित्तरागे ॥ आतर्प-
 णे । आलिम्पने ॥
 मतम् । चि० सम्मते ॥ ज्ञाने ॥ अर्चि-
 ते ॥ शिष्टसमते ॥ तर्किते ॥ मन्य-
 ते । मनज्ञाने । मतिबुद्धिपूर्वार्थेभ्य-
 स्चेतिवर्तमानेक ॥ न० अभिप्रा-
 ये ॥ निश्चये ॥
 मतङ्ग । पु० मुनिविशेषे ॥ मेघे ॥
 मतङ्गकेदार । पु० तीर्थविशेषे ॥
 मतङ्गज । पु० गज । इस्तिनि ॥ म-
 तङ्गात्कृषेर्जात । जनी० । पञ्च-
 म्यामजातावितिङ ॥
 मतङ्गिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मत० म-
 तिम् । अलति । अलभूषणादौ ।
 गबुल् । पृषोदरादित्वाटस्थल । प्र-
 शस्त पुरुष ० परुषमतङ्गिका ।
 मतङ्गिकायारुष्टिशब्दत्वात् । प्रशसाव-
 चनेष्टेति समास ॥
 मतानुज्ञा । स्त्री० निग्रहस्थानभेदे ॥

मति

तस्यलक्षणयथा । स्वपक्षेदोषाभ्युप-
 गमात्परपक्षेदोषप्रसङ्गोमतानुज्ञा ।
 इ० गो० सूत्रम् । ६३ ॥ अस्मार्थ-
 । दोषाभ्युपगमात् । दोषमनुबृल्ये-
 त्यर्थ । यथाशब्दो नित्य आवण-
 त्वादित्युक्ते । ध्वनावनैकान्तिकत्वे न
 हेत्वाभासोयमित्युक्तौ । शब्दोऽनि-
 त्य कृतकत्वादितिसाधिते ध्वनेर-
 पिपक्षत्वान्नदोष इत्युक्तौ । असिद्ध-
 त्वात्तवापिहेत्वाभासोयमित्युक्तौ ।
 सीयमतानुज्ञानिगृहीत स्याद्
 प्रतिषिद्धमनुमतभवतीति स्वपक्षे दो-
 षाभ्युपगमात् ॥ इति ॥ ६३ ॥
 मति । स्त्री० इच्छायाम् ॥ धियि ॥
 बुद्धौ । यस्ययच् । के जन्मतन्मतिस्ता-
 दृशीभवेत् ॥ स्मृत्याम् ॥ श्रुतस्यमन-
 ने ॥ मतिकरौषधयथा । पाठाद्वैजो-
 रकेकुष्ठमश्वगन्धाजमादकम् । वचा-
 चिकटुकश्चैव लवणचूर्णमुत्तमम् ॥ ब्रा-
 ह्मीरसेभावितश्च सर्पिर्मधुसमन्वितम्
 । मन्नाहभक्षितकुर्यान्मर्त्यैः ॥ मति-
 परामिति गरुडपुराणम् ॥ मन्यते अ-
 नया । मनज्ञाने । त्तिन् ॥ मतिर्म-
 नन तर्कमन्तव्यविषयश्च दूर इति
 छान्दोग्यमहाभाष्यम् । आर्ये ॥ शा-
 कभेदे इत्यजयपाल ॥ अतीतानुस्मृ-
 तिर्मेधातत्कालग्राहिणीमति । शु-
 भाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरुदाहृते-
 तिविशेष ॥

मत्तकाशिनी

मतिगर्भं । त्रि० प्रतिभासारे ॥
 मतिदा । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ॥ शि
 मृडौक्षुपे ॥
 मतिभ्रम । पु० भ्रमे ॥ मतेर्भ्रम ॥
 मतिभ्रान्ति । स्त्री० मतिभ्रमे । मि
 ष्यामती । मतेर्भ्रान्ति ॥
 मतिमान् । त्रि० प्राप्ते ॥
 मतिविभ्रस । पु० उन्मादरोगे ॥
 मतेर्भ्रसोनाशयेन ॥
 मतुवर्णीय । पु० मत्वर्णीयेषुप्रत्ययेषु ॥
 बाहुलकान्मतुवर्णशब्दाच्छ ॥ शेषि
 कान्मतुवर्णीयादितियथा ॥
 मत्कुण । पु० मकनाङ्गतिख्यातेनि-
 विषाणेमे । कालीप्यजातदन्ते गजे ॥
 नि स्मश्रुपुरुषे ॥ उद्दशे । रक्त
 पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्चाश्रये०
 कौटविशेषे । उद्दस० माशुण०
 खटमल्ल० इ० चभाषा ॥ नारिकेलि ॥
 जङ्घात्राणे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
 मत्कुणा । पु० निर्लीमयोनी ॥
 मत्कुणारि । पु० इन्द्राशने । भङ्गा
 याम् ॥
 मत्त । पु० प्रभिन्ने । क्षरन्मदेहस्ति
 नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कौकिलि ॥
 महिषे ॥ त्रि० हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
 ॥ शौडे माद्यतिष्ठ । मदीहर्षे
 । गत्यर्थेतिष्ठ । नध्याख्येतिनमत्त्व ॥
 मत्तकाशिनी । स्त्री० अत्युत्तमनार्याम्
 । वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता० क्षीवे

मत्तमातङ्गलीलाकर

वकाशतेभाति । काशृदीप्तौ । कत्त
 र्युपमानङ्गतिणिनि ॥
 मत्तकासिनी । स्त्री० वरारोहायायो
 षिति ॥ मत्तेवकासते । काशृशब्द
 कुत्सायाम् ० कसगतिशासनयोर्वा
 । कर्त्तर्युपमानङ्गतिणिनि ॥
 मत्तकौश । पु० हस्तिनि ॥
 मत्तवारण । पु० प्रक्षिप्तकटकुञ्जरे ।
 मत्तगजे ॥ न० प्रासादबीथीनावर
 ण्डे । कोठिकावरडा० इ० भा० ॥
 अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे ॥
 मत्तमयूर । पु० अतिजगती १३ छ
 न्द प्रभेदे । यथा । वेदैरन्ध्रैर्भौस
 यगामत्तमयूर । यथा । लीला
 नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम् ० नृ
 त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
 रासक्रीडादृष्टमनागोपवधूभि ०
 कसध्वसीनिर्जनवृदावनमाप ॥
 मत्तमातङ्ग । पु० दडकप्रभेदे ॥ यथा ।
 आदितोरागणास्त्रेच्छयायवदत्ता
 सवैमत्तमातङ्गनामामहादडक स
 न्मते० स्वान्तरेन समादायमोदायचे
 तोविधेहिप्रभोभारतीरीतिविश्रान्ति
 भूस्त्वयत । विस्फुरत्सङ्गरप्राङ्ग
 णेनागराजिसचीत्कारफूत्कारधाराकु
 लीसावधानीयथा० पन्नगाधीशशुद्ध
 प्रबुद्धैकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तेरुद्भूतश
 स्त्रेऽपिनित्ययथा ॥
 मत्तमातङ्गलीलाकर . । पु० दडकप्र

मत्तालम्ब

भेदे ॥ यथा । यत्ररेफ पर स्वे
 च्छयागुम्फित ॥ सस्रृतोदङ्कोम
 त्तमातङ्गलीलाकर ॥ हेमगौरे
 बसानोऽशुकेन्द्रनीलासितेवर्ष्णि
 स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितोऽहारतारा
 शुवचोनभास्त्रिचमास्त्रितोभव्यभू
 षोष्जलाङ्ग समसीरिणा । अञ्ज-
 नाभास्त्ररेण्डकुन्दाभदेहेनलीला
 परीहासहासोर्मिकौतूहलै क
 सरङ्गाद्रिग पातुनश्चक्रपाणिर्गति
 क्रोडयामत्तमातङ्गलीलाकर ॥
 मत्ता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदेनमू
 ढायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्द १० प्रभे
 दे ॥ यथा । ज्ञेयामत्तामभसगृष्टा ॥
 यथा । प्रीत्वामत्तामधुमधुपाली०-
 कालिन्दीयेतटनकुच्चे । उद्दीव्य
 न्तीव्रजजनरामाकामासत्तामधुजि
 तिचक्रे ॥
 मत्ताक्रीडम् । न० विकृतिच्छन्द , २३
 प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीडवस्त्रिष्वा
 शायतिमयुगगयुगमनुलघुगुरुभि
 ॥ यथा । सुग्धोन्मोलन्मत्ताक्रीड
 मधुसमयसुलभमधुरमधुरसात्०गा
 नेयानेकिञ्चित्त्यन्दत्पदमरुणनयन
 युगलसरसिजम् । रासीक्लासक्रीड-
 त्कम्बद्रजयुवतिवलयत्रिहितभुजरस
 म०सान्द्रानन्द वन्दारण्यस्मरजह
 रिमनघचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्ब । पु० प्राङ्गनावरणे । अ

मत्सर

पाश्र्वये । प्रगीवे । मत्तवारणे ॥
 मत्तेभगमना । स्त्री० स्त्रीविशेषे । म
 त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्तेभवद्गम
 नयस्था सा ॥
 मत्पूर्व । चि० मदीयप्राचीने ॥
 मत्त्यम् । न० दात्रादिमुष्टो । व गृहे ।
 वैटा०द्र०भा० ॥ मतज्ञानम्०तस्य
 करणम्०भाव माधनवा । मत
 जनहलात्करणजल्पकर्षेषु०इतिय
 त् ।
 मत्त्वथीय । पु० मतुवथीयेप्रत्यये ॥
 मत्त्वयाच्छ । बहुलवचनादकार-
 लोप ॥
 मत्स्र । पु० मत्स्ये ॥
 मत्स्रगरुह । पु० गलगृहे । मत्स्रघण्ट
 द्र०गौ०दे०प्र०व्यञ्जनविशेषे ॥
 मत्सर । पु० मात्सर्ये । अन्यशुभहे
 षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ चि० असह्यप
 रसम्पत्तौ । परोत्कर्षासहनपूर्विका
 यास्वोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो
 जतप्रतिसन्धान विनापराभिमतिनि
 वारणेच्छायाम् ॥ अन्यशुभहेषव
 ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरकृच्छे ।
 मदीहृषे । कृधूमदिभ्य किदिति
 सर ॥ मत्सरहर्षहेतुमिति वेदभा
 ष्यम् ॥ आत्मधिकारविशेषे ॥ य-
 था । निन्दन्तिमासदालोकाधिग-
 स्तुममजीवनम् । इत्यात्मनिभवेद्य
 सुधिकार सचमत्सर ॥

मत्स्य

मत्सरा । स्त्री० मत्तिकायाम् ॥
 मत्सरी । वि० अन्यशुभर्हृष्टिः । कर्णे
 जपे । दुर्जने । पिशुने । सूचके ।
 नीचे । विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽ
 स्थस्यास्मिन्वा । इनि ॥
 मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्य
 शब्दात्स्त्रीत्वेच्छायागौरादित्वान्
 ङीष् । सूर्यतिथ्येतियलोप स
 चमत्स्यस्यङासिङ् ॥
 मत्स्य । पु० मीनान्तरे ॥ अभिख्य
 यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशी ।
 मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गतचतु
 र्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
 दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥
 मत्स्या भूम्नि । देशविशेषे ॥ पु
 लिन्दादुत्तरेभागेकच्छाच्चपश्चिमेशि-
 वे । मत्स्यदेश समाख्यातोमत्स्यवा
 हुल्यकारक ॥ मत्स्यानानिवासोजन
 पद मत्स्या । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भा
 व ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥
 माद्यति । मदी० । ऋतन्यस्त्रीति
 मदे स्मन् । जनिदेत्यादिना०
 स्त्रीवा । स्वरेभेद ॥ पु० स्त्री०
 जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम्णि ।
 भर्षे । मीने । वैसारिणी । अ
 ण्डके । मच्छी० इ० भाषा ॥
 रोहिताद्यास्तुर्य जीवास्त मत्स्या
 परिकीर्त्तिता ॥ अथैतेषामुणा
 । यथा । मत्स्या स्निग्धोष्णमधुरा

मत्स्य

गुरव कफपित्तला । वातघ्नाह
 ह्याहृष्यारोचकाबलवर्धना ॥
 अध्वव्यवायसक्तानादीभाम्नीमाश्वपू
 जिता ॥ शुष्कमत्स्यानवल्या
 स्युर्दुर्जरविड्विबन्धना । दग्ध
 मतस्योगुणै श्रेष्ठ पुष्टिक्वलव
 र्धन ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जि
 तास्तिलतैलेनसर्वसम्भारसम्भृता
 । सूक्ष्मामत्स्या स्वादुरसादोषत्र
 यनिवर्हणा । पर सूक्ष्मास्तुयेतेषु
 तेसर्वेषुस्त्वनाशना ॥ अथकृपादि
 मत्स्यानागुणा । कौपमत्स्या
 शुक्रमूत्रकुष्ठक्षेष्मविवन्धदा । स
 रोजामधुरा स्निग्धावल्यावातवि
 नाशना ॥ नादेयाह ह्यामत्स्या
 गुरवोनिलनाशना ॥ रक्तपित्तक
 राहृष्या स्निग्धोष्णा खल्पवर्च
 स ॥ चौड्या पित्तहरा स्नि
 ग्धामधुरालवबोहिमा । ताडा
 गागुरवोदृष्या शीतलाबलमूत्र
 दा ॥ ताडागत्रिभर्रजानलायु
 र्मतिद्वहरा ॥ अथर्तुविशेषेम
 त्स्यगुणा । यथा । हेमन्तेकप
 जामत्स्या ० शिशिरेसारसाह
 ता । वसन्तेतेतुनादेयायीष्णेचौ
 ङासमुद्भवा ॥ तडागजास्त व
 र्षामुताखपथ्यानदीमवा । नैर्भ
 रा शरदिश्रेष्ठामिधेयोयमुदह
 त ॥ अपि । स्निग्धोष्णानि

मत्स्य

न्दितामत्स्या सर्वेश्वक्युताहि-
ता । वपु स्थैर्यकरावीर्यबल
पुष्टिविवर्धना ॥ ऋदकुल्याजल
निर्भरतडागवापीजलेषु येमत्स्या
। तेऽतिजडानादेयायथोत्तर लघु
तरास्तुदेया ॥ चाराम्बुमत्स्या
गुरवोविदाहिनोविष्ट भदास्तेलव
णार्णवादिजा । नानाश्रिता
स्वादुजलस्थिताश्चपिन्नेयाजडास्ते
पितयाश्रिताश्चमे ॥ चन्द्रमत्स्या
स्वादुरसादोषत्रयविनाशना ।
लघुपाकाश्चिकरा सर्वदातेहि
तामता । अतिसूक्ष्मा पुस्त्य
हरारुच्या कासानिलापहा ।
मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यग
र्भीभृशवृष्य स्निग्ध पुष्टिकरो
गुरु । कफमेद प्रदोषल्योन्मा
निकृन्मेहनाशन ॥ अथरन्ध्र
प्रकारा मत्स्यखण्डानिसङ्घ
ध्यक्षालयेत्प्रथम जले । ततोवि
शनतक्राभ्याबहुञ्च क्षालयेत्पुन
॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्रा
शुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दये
त् । प्रक्षाल्यहिङ्गुनालिम्पेद्वन्ध
स्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरन्ध्र
नन्तु । तप्ततैलेक्षिपेद्वान्यकास
मर्द सहिङ्गुकम् । भृष्टसलवणत
क्रेमत्स्यक्षिपत्वापुन पचेत् ॥ अर्द्ध
प्रक्षेक्षिपेदस्त्रसिद्धचूर्णश्चनागरम् ।

मत्स्य

दग्धहिङ्गुविनि क्षिप्यसाधयेन्मत्स्य
मुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिकातु । गत
त्वक्कण्टकोमत्स्योवेषाशरेणसयु-
त । शिलायापेषितोभूय प्रोच्य
तेमत्स्यपिष्टिका ॥ तैलेविपाचयेत्प
श्चाच्चतुर्थसाम्भसयुतम् । वेषवारेण-
सयुक्त शिलाय पेषयेत्पुन ॥ अ
नयापूर्ववत्कुर्यान्मासस्यैवप्रकार-
का । वटिकावटकाद्याश्चसूपका
रधियाचिता ॥ मत्स्यपूरणम्
तक्त्रेणस्निग्धमत्स्यस्यखण्डान्प्रक्षाल्य
पेषयेत् । बीजपूराद्रमरिचैर्हिङ्गुसै
म्भवजीरकै ॥ सयुक्तकटुतैलाद्यै
र्घृतेपक्त्वायचूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुटपा-
कस्तु । गतत्वक्क्षालिते मत्स्य कद-
लीफलवेष्टितम् । मृदालिसपुटेपक्क
सस्कृतदाडिमादिना ॥ यच्चमत्स्य पु
टेपक्कजीरतण्डुलक्षेपितम् । तापि-
कायापुन पक्क समिश्रमरिचादि-
ना केचिद्वदन्यमृतमस्तिपुरेसुरा
याकेचिद्वदन्तिवनिताधरपञ्चवेषु ।
ब्रूमीवगुप्तकवशास्त्रविचारबुद्ध्या-
जम्बीरनौरपरिपूरितमत्स्यखण्डेद्व-
तिमणिमिश्र ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधो
यथा । योयस्मासमन्नातिसत-
न्मासोदउच्यते । मत्स्याद सर्वमा
सादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ वि
न्ध्यन्यपश्चिमेभागेमत्स्यभुक्पतितो-
भवेत् । अन्यत्रकामतोजगृध्वासोपवा

मत्स्यजालम्

ससत्याहवसेत् ॥ अज्ञानतस्तद्वर्त्म ॥
 मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्-
 स्यान्सशल्कान्भुञ्जीतमासरीरवमे-
 वच । निवेद्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्य-
 श्नानान्यथा ॥ सफरसिहतुण्डश्चतथा
 पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमु-
 द्धिष्ठाभक्षणायतपोधनै ॥ प्रोक्षित
 भक्षयेदेषामांसश्चद्विजकाम्यथा ।
 यथाविधिनियुक्तश्चप्राणानामपिचा-
 ल्यये ॥ इतिकीर्मेउपरिभागे १६
 अध्याय ॥ अपिच । पाठीनरोहि-
 ताबाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययो । रा-
 जीवान्सिहतुण्डाश्चशल्काश्चैवसर्व-
 श ॥ इतिमनु ॥ अनिवेदनभो-
 क्तव्यमव्यमासश्चयज्ञवत् । अन्नवि-
 ष्ठापयोमूत्रयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥
 मत्स्यकरिण्डका । स्त्री० मत्स्यर-
 क्षणपात्रे । मत्स्याधान्याम् । कु-
 वेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे०
 भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमा-
 तरि ॥ तीयपिप्पल्याम् । लाङ्ग-
 ल्याम् ॥ मत्स्यस्यगन्धद्वयगन्धो-
 स्या । उपमानाच्चेतिद्वत्त्वाभाव-
 श्छान्दसः ॥

मत्स्यगर्भ । पु० मत्स्याडे ॥

मत्स्यघण्ट । पु० मत्स्यघटितव्यञ्ज-
 नविशेषे । गलयद्दे ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यनाशन

मत्स्यण्डिका । स्त्री० मत्स्यण्ड्याम् ।
 राव० इ० भा० ॥ मत्स्यण्डिकाखं-
 डसिता क्रमेणगुणवत्तराद्वतिवाग्-
 भट् । मत्स्यण्डोव । स्वार्थेक-
 न ॥

मत्स्यडी । स्त्री० प्राणिते राव०
 इ० काशीभाषा ॥ तल्लक्षणम् ।
 यथा । इक्षीरसीय सम्यक्कोधन
 किञ्चिद्द्रवान्वित । मन्द यतस्यन्द
 तेतस्मान्मत्स्यण्डीतिनिगद्यते ॥ मत्-
 स्यण्डीमेदिनीवल्यालक्ष्वीपितानि
 लापहा । मधुराव हृणौवृष्यारक्तदो-
 षोपहास्मृता ॥ मत्स्याण्डाकार-
 त्वात्० मत्स्यडी । शकम्बादि ॥
 मदमुदवास्यन्दते । स्यन्दू प्रसवणे
 । कर्मस्थण् । डीप् । पृषोदरादि ॥

मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् ।
 कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधीयन्तं च ।
 करणाधिकरणयोरितिधाञो ल्यु-
 ट् ॥

मत्स्यध्वज । पु० मत्स्याकारेध्वजे
 ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धे पर्वते ॥ य-
 था । मणिकूटाचलात्पूर्वमत्स्यध्व-
 जकुलाचल । निर्दग्धोयत्रमदनो
 हरनेवाग्निनापुनरित्यादिकालिका
 पुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशक । पु० कुररपक्षिणि ।
 त्रि० मीननाशकत्तरि ॥

मत्स्यनाशन । पु० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यसन्तानिक

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम् ।
 कृष्णमेद्याम् । कटुक्याम् ॥ मत्
 स्यानापित्तमिवतत्सादुत्वात् ॥
 मत्स्यप्रलेह । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जना
 न्तरे ॥ विषेश प्रलेहे ॥
 मत्स्यवन्धी । पु० कैवर्त्ते । धीवरे ॥
 मत्स्यबन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । म
 त्स्याधान्याम् ।
 मत्स्यमडक । पुं० व्यञ्जनान्तरे ।
 मत्स्यस्यपिष्टिकाकृत्वापर्णस्थामण्ड
 लाकृतिम् । आसुरेणसमुत्स्विन्ना-
 सयुक्ताधूलनेनतु । मत्स्यमण्डक-
 द्रव्युक्त सूदशास्त्रे विचक्षणै ॥
 मत्स्यरङ्ग । पु०)
 मत्स्यरङ्गक । पु०) पक्षिविशेषे । म
 न्याशिनि । जलमङ्गौ । मणीष-
 के । माचराङ्गा० द्र० गौ० दे० भा० ।
 मच्छरङ्ग० द्र० दे० भा० ॥
 मत्स्यराज । पु० विराट्पदे ॥ रोहि
 तमत्स्ये ॥ मत्स्यानाराजा । ट-
 च् ॥
 मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकाश्याम् ॥
 मत्स्यविधनम् । न० वडिशे ॥ विभ्यते
 नेन । विधविधाने । करणेति ल्यु-
 ट् । मत्स्यानाविधनम् ॥
 मत्स्यवेधनी । स्त्री० मङ्गुपक्षिणि ॥
 वडिशे ॥
 मत्स्यसन्तानिक । पु० मत्स्यव्यञ्ज-
 नविशेषे ॥ यथा । दग्धोद्गारेसलव

मत्स्याधानी

णोवेसवारैरुपस्कृत । साद्र्क क
 टुतैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥
 मत्स्यसुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परी
 चिन्मातरि ॥ सत्त्ववक्ष्याम् ॥
 मत्स्याची । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥
 सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् ॥ यथा
 ब्राह्मीवयस्यामत्स्याचीमीनाचीसी
 मवस्तरौ । मत्स्याचीशिशिरारुच्या
 व्रणदोषक्षयापहा ॥ इतिराजनिर्घ
 ण्ट ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमी-
 चिकायाम् ॥ मत्स्यस्याचीवपुष्प-
 मस्या । मत्स्यशब्द स्वासावय-
 वेगौण । बहुब्रीह्यावितिषच् ।
 डीप् ॥ मच्छेली० इतिलीकप्रसिद्धौ
 षधौ ॥ मत्स्याचीग्राहिणीशीताकु
 ष्ठपित्तकफास्रजित् । लघुस्तिक्ताकषा
 याचखादीकटुविपाकिनी ॥
 मत्स्यात्खग । पु० मत्स्यान्त्र-
 त्ति । अद० । क्तिप् । मत्स्याच्चा-
 सौखगश्च ॥
 मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तो
 यपिप्पल्याम् । मत्स्याच्याम् ॥
 मत्स्यैरयते । अद० । ल्युट् । क्ति-
 प् । डीप् ॥
 मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपा
 च् । कुवेण्याम् । खारयी० खालु-
 द्र० द्र० गौ० देशभा० ॥ मत्स्याच्चा-
 धीयन्ते ऽच् । डुधाञ् । करणा-
 धिकरणयोरिति ल्युट् ॥

मथुरा

मत्स्याशन । पु० मत्स्यरङ्गविहङ्ग
मे ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० मत्स्य २ व्यञ्जना
न्तरे ॥ कासमर्दकचूर्णेनमत्स्यपि
ष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटुतै-
लेनमत्स्योदरीद्वितीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्यवत्स्याम् ।
व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशि-
ष्टे ॥

मथन । पु० गणिकारिकायाम् ॥
न० दध्यादिविलोडने । विलो० ना०
द्र० भा० ॥ मथति । मथे विलोड-
ने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जलेसरोवर्जितैवि-
लोडितेदधिनि ॥ सरोदकविहीन
न्तुमथित कफपित्तनुत । त्रि० आ-
लोडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मथ्य
तेष्म मथे० । क्त ॥

मथ्य । पु० मथ्यानदण्डे ॥ मथ्यतेऽ
नेन । मथ्यविलोडने । मथ्यद्वि०
द्वनि कित । कितत्वान्नलोप ॥
मथ्यामथ्यानदण्डे चवर्ज्वातेपिच-
स्मृत ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम् । श्रीकृष्णज
न्मभूमौ । मथुरायाम् ॥ मथति । म
थे० । मन्दिवांशमथिचतीत्युरच ॥

मथुरात्रविलोमेनसध्यमोगयदक्षरम् ।
योनस्मरतिनीकेस्मि स्तम्भाध्यतन्मु-
खापरि ॥

मदकार

मधुरेश । पु० श्रीकृष्णे ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मद । पु० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥
गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदोधनमद
स्तथैवाभिजनोमद । एतेमदामदा
न्यानातएवहिसतादमा ॥ हर्षे ।
आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डज
ले । दाने ॥ यथा । करात्कटा
भ्यामेद्राच्चर्नचाभ्याश्चमदसृति ।
करान्नासारन्ध्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥
मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशि-
ष्टे ॥ क्षैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा
। स्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्व
इतिस्वाभाविकधम्मप्रकाशन मद
धम्म उत्कर्षरहितत्वेभ्युत्कर्ष
विशेषाध्यारोपे ॥ अशास्त्रीयविष
यसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्०
माद्यत्तनेनवा । मदीहर्षे । मदीऽ
नुपसर्गद्वयम् ॥ मदयतिवा ।
अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥
इतिधरणि ॥ बुद्धेर्मीह समभ
वदहङ्कारादभून्मद । तस्य लक्षण
यथा । अह महात्माधनवान्मत्तु
ल्य कोस्तिभूतत्ति । इतियज्जाय
तेचित्तेमद प्रोक्त सकोवि
दै ॥

मदक । पु० मध्वासवे ॥

मदकट । पु० षण्डे । गोपती ॥

मदकार । पु० आनन्दजनके ॥

मदन

मदकल । पु० अन्तर्मदगजे । मदो
त्कटे ॥ चि० मदेनव्यक्तवचने ॥
मदेनकलते । कलशब्दसङ्ख्यान
यो । अच् ॥ मदेसति० कलो
ध्वनिर्धस्येतिवा ॥

मदगन्ध । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥ मद
सदृशोगन्धोऽस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्या
म् ॥

मदगमना स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकायाम् ॥

मदच्युत् । पु० अमृतरसच्यावयित
रि० अमृतरूपे सोमे ॥ मद मदकर
मानन्दकर रसममृतरूप च्यावयत्य
सौमदच्युत् ॥

मदन । पु० मन्मथे । कामदेवे ॥

वसन्ते ॥ धूसूरे ॥ प्रीण्डीतके ।

मरुवके । श्वसने । मयनफलवृत्ति

भाषा ॥ मदनोमधुरस्तिक्तीवीर्यी

षोलिखनोलघु । वातकृद्धिद्रधि

हर प्रतिश्यायब्रह्मान्तक ॥ रुच

कुष्ठकफानाहशोथगुल्मब्रणोपह ॥

सिक्थके । मधूच्छिष्टे । मण०

सोम० वृत्तिचभाषा ॥ मदन मृदु

मुक्लिग्ध भूतघ्न ब्रणरोपणम् । भग्न

सम्भानकृद्वातकुष्ठवीसर्परक्तजित

॥ माषे ॥ खद्विरे ॥ लग्नात्सप्त

मभवने ॥ आलिङ्गनविशेषे ॥ तत्

स्वरूप यथा । नायकोनायिकाया

मदनचयोदशी

कण्ठे हस्त दत्त्वा० द्वितीयहस्ततस्या
मध्यदेशेदत्त्वायदाश्लिषति० इति
कामशास्त्रम् ॥ मदयति मदीह
र्षं ग्लेपनयो । ल्यु ॥ न० ज
ले ॥

मदनकाकुरव । पु० पारावते ॥

मदनगृहम् । न० लग्नात्सप्तमक्षेत्रे

॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथम

कुरुषट्कलमन्ते कुरुण्डलमिहमध्ये

वसुतुरगधर सन्तापहरम्० दशवसु

भुवनाष्टभिरचचरणमभिभवतिवि

रामोयदिललित कविवलयहितम

फणिनायकभणित जगणविरहित

चतत्वारि शत्कलकलित भुवनेमहि

तम्० वृत्त रसनिबह तन्मदनगृह नरप

तिस सदिलब्धपद गुरुशोकगदम् ॥ य

था । विरहानलतप्तासीदतिमुत्तारवि

तनलिनदलतल्पतले मरकतविम

ले० करकलितकपोल गलितनिचो

ल नययतिसततरुदिते ननिशाम

निमेषदृशा । नसखीमभिनन्दति

रुजमनुविन्दतिनिन्दतिहिमकर

करनिकर परितापकरम्० मनुते

हृदिभार मुक्ताहार दिवसनिशा

करदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपाल । पु० श्रीकृष्णे ॥

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्द

श्याम् ॥

मदनचयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लत्रयो-

मदनाडौ

दश्याम् ॥
 मदनद्वादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लद्वादश्या-
 म् ॥
 मदनपाठक । पु० कोकिले ॥
 मदनभवनम् । न० लग्नात्सप्तमस्था-
 ने ॥
 मदनमोहन । पु० श्रीकृष्णे ॥
 मदनरस । पु० शृङ्गारे ॥
 मदनललिता । स्त्री० अष्टिसप्तकच्छ-
 न्द १६ प्रभेदे ॥ स्त्रीनोन्मौगोमदन
 ललितावेदै षड्भ्यस्तुभि । यथा ।
 विभ्रष्टस्रग्गलितचिकुराधीताधर
 पुटा० स्नायत्पत्रावलिकुचतटोच्छ्वा
 सोर्मितरला । राधाच्यर्थमदन
 ललितान्दोलाऽलसवपु कसा-
 रातेरतिरसमहोचक्रीऽतिचटुलम् ॥
 मदनलव । पु० अस्ताशि ॥ मदनस्य
 लव ॥
 मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभै-
 षज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिला
 याम् ॥
 मदनसारिका । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । सा-
 रिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सा-
 लिक् ० इ० गो० भा०
 मदना । स्त्री० सुरायाम् ।
 मदनायक . । पु० कीदृवे ॥
 मदनाङ्गुश । पु० नखे ॥ लिङ्गे ॥
 मदनाडौ । स्त्री० गजदानशिखायाम् ॥
 ताक्षसप्तयथाहपाल । करात्कटा-

मदयन्ती

भ्यामेद्राच्चनेत्राभ्याश्चमदच्युतिरि-
 ति ॥
 मदनायुध । पु० भगे ॥ योनी ॥
 मदनायुष । पु० कामवृद्धिचतुषे ॥
 मदनालय । पु० कुसुमधनुषोमन्दि-
 रे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभव-
 ने ॥
 मदनावस्था । स्त्री० उद्देगरूपायाका-
 मावस्थायाम् ॥ कथतस्थालाभोभ-
 विष्यतीति ॥
 मदनी । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्या-
 म् ॥ अतिमुक्तके ॥
 मदनीय । त्रि० मदकारिणि । मदय-
 ति । मदी० । कृत्त्यल्पुटोवहुलमि-
 तिकर्त्तरि अनीयर् ॥
 मदनीया । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मदनेच्छाफल । पु० वज्ररसाले ॥
 मदनोत्सव । पु० सुवसन्तके । होला
 कायाम् । होली० इ० भा० ॥
 मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गविश्यायाम् ॥
 मदप्रयोग । पु० करिणामदोहमे ।
 व्यस्तारे ॥
 मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 मदमूढबुद्धि । त्रि० मदेनविपरीतप्र-
 क्षे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकु-
 त ॥
 मदयन्तिका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥
 मदयन्ती । स्त्री० मल्ल्याम् ॥ वनम-
 ल्लिकाया ॥

मदाख्य

मदयिता । वि० मादके ॥ मदयति ।
 मदी० । लट् शब्द ॥
 मदयितु । पु० कामदेवे ॥ शौण्डि
 के ॥ मैवे ॥ न० मदी ॥ मदयति ।
 हर्षयति० स्तेपयतिवा । मदी० ।
 स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरितु-
 जिति० क्लृप् । गेरयादेशः ॥
 मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ७ छन्द
 प्रमेदे ॥ मसृगा स्यान्मदलेखा ।
 यथा । रङ्गे बाहुविलम्बाहन्तीन्द्रान्म
 दलेखा । लग्नाभून्मुरशचौकसूरी-
 रसचर्चा ॥
 मदविच्छिन्न । पु० मत्तहस्तिनि ॥
 मदव्यायाम । पु० मदाधिक्ये ॥
 मदशाक । पु० उपोदक्याम् ॥
 मदसार । पु० तूदवृत्ते । ब्रह्मका
 ष्टे ॥
 मदस्थलम् । न०)
 मदस्थानम् । न०) मद्यपानस्थले । शु
 ण्डायाम् । पानगृहे ॥
 मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥
 मदहेतु । पु० धातक्याम् ॥ मदस्य
 कारणे ॥
 मदाब्ज । पु० तालवृत्ते ॥ त्रि० मद
 युक्ते ॥
 मदाब्जा । स्त्री० लोहितक्लिण् व्याम् ॥
 मदातङ्ग । पु० मदाख्यरोगे ॥
 मदाख्य । पु० मद्यपानजन्यरोगवि
 शेषे । पानाख्ये । मदव्याधौ ॥

मदामद

निदानानितु । विषययैगुणादृ-
 ष्टा सन्निपातप्रकोपणा । तएव-
 मद्योदृश्यन्ते विषे तुवल्लवतरा ॥
 तस्मादविधिपीतेनतथामात्राधिके
 नच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकासेसेषि
 तेनच । मद्येनखलुजायन्ते मदाख्य
 यमुखागदा ॥ अविधिप्रयुक्तमद्य-
 विकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह ।
 निर्भुक्तएकान्ततएवमद्य निषेव्यमा
 य मनुजैर्ननित्यम् । उत्पादयेत्क
 ष्टतमान् विकारानुत्पादयेच्चापि
 रीरभेदम् ॥ हेत्वन्तरमप्याह । क्रु
 डेनभीतेनपिपासितेनशोकाभित-
 म्नेनबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वप
 रिक्षितेनवेगावरोध्राभिहितेनवापि॥
 अत्यस्त्ररुद्धावततोदरेणसाजीर्णभु-
 क्तेनतथाऽवलेन । उष्णाभितमनेनच
 सेव्यमान करोतिमद्य विविधान्वि
 कारान् ॥ तैचविकाराद्यन्यान्तरे-
 ज्ञातव्या ॥ चिकित्सातु । मद्योत्था
 नान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् ।
 यथादहनदग्धानादहन स्वेदन हित
 म् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधि
 रूपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्ये
 नसहशाम्यति ॥ विशेषीन्यचद्रष्ट-
 व्य ॥
 मदामद । पु० परमेश्वरे ॥ आत्म-
 नि ॥ आत्माहिंसमदोऽमदश्च० सह
 र्षोऽहर्षश्च० विरुद्धधर्मवानतोदैशि

मदिरा

कोपदेश विनाऽशक्योज्ञातुम् ॥
 मदान्नात । पु० गजटक्कायाम् । हा
 थोपरकाडक्का० इ० भा० ॥
 मदाम्बर । पु० मत्तहस्तिनि ॥
 मदायुध । पु० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
 मदार । पु० हिरदे । हस्तिनि ॥ शु
 करे ॥ धूर्त्ते । कामुके ॥ मत्तहस्ति
 नि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ मा
 द्यति । मदी० । अगिमदिमन्दिभ्यच्चा
 रन् ॥ वन्धनविशेषे ॥
 मदामर्द । पु० मत्तभेदे । राज-
 ग्रीवे ॥
 मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्र
 सिन्हायाम् गन्धर्वकन्यायाम् ॥ यथापुत्र
 स्तारित ॥
 मदालापी । पु० कोकिले ॥
 मदाश्रय । त्रि० मदेकशरणे ॥
 मदाह्वय । पु० कस्तूर्याम् ॥
 मदिर । पु० रक्तखदिरे ॥ मद्य-
 ति । मदि० । किरच् ॥
 मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सु
 रायाम् । हलिप्रियायाम् । वरु
 णात्मजायाम् । गन्धोत्तमार्याम् ।
 प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरा
 याम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् ।
 मोदिन्याम् । महानन्दायाम् ।
 मैरेये । देवसृष्टायाम् । अम्बिजा-
 याम् । द्वादशविधेय यथा । मा
 ध्वीकपानस द्राक्ष खार्जूर तालमै

मदिरा

क्षवम् । मैरेय माक्षिकटाङ्ग मधू
 क नारकेलजम् ॥ मुख्यमन्नप्रकारो
 त्य मद्यानिद्वादशैव च ॥ ऋतुविशे
 षे षेयमदिरायथा । गौडीतुशिशि
 रेपेया० पैष्टीहिमन्तवर्षयो । शर
 द्ग्रीष्मवसन्ते पुमाध्वीयाह्वानचा
 न्यथा ॥ कादम्बरीशर्करजादिमद्य
 सुशीतल वृष्यकर मदाढ्यम् । मा
 ध्वीसम स्यात्तृणवृक्षजात मद्य सु
 शीत गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथाकुरुते
 पान मद्य सन्तापशोषदम् । अन्नदो
 षमदाह्यादिकारक मूर्च्छनञ्चतत् ॥
 नवजीर्णमद्ययोगुंथास्तु । मद्य न
 व सर्वविकारहेतुसर्वन्तुवातादिक
 दोषदायि । जीर्ण तुसर्वसकलाम
 यन्नघूर्णप्रद वृष्यकरञ्चदीपनम् ॥
 मद्यप्रयोग कुर्वन्तिशुद्रादिषुमहा
 त्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तुनयाह्वयद्य
 प्युज्जीवयेन्मृतम् ॥ गौडीपैष्टीत
 यामाध्वीविविधाचोत्तमासुरा ।
 सैवनानाविधाप्रोक्तातालखर्जरस
 म्भवा । तथादेशविभेदेननाना
 द्रव्यविभेदत । बहुधेय समा
 ख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ अन्ये
 द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिण
 । उक्तस्यान्तर्भवन्तीतिनान्येष्वापृथ
 गीरितम् ॥ प्रायशोभिनव मद्य गुरु
 दोषलमीरितम् । स्त्रोतसाशोधन
 जीर्ण दीपन लघु रोचनम् ।

मदी

हृषीं प्रीणन वल्यं मद्य शोकश्रमा
पहम् । प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्यं
तुष्टिस्वरप्रदम् ॥ अपिच । सम्यग्
विधिविधानेनसुसमाहितर्चेतसा ।
पिबन्तिमदिरामर्त्याभिमर्त्याएवते
क्षितौ ॥ आकृतिच्छन्द . २२ प्र
भेदे ॥ यथा । सप्तभकारयुतैक
गुरुगर्दितेयमुदारतरामदिरा ।
यथा । माधवमासिविकस्वरकेशर
पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैरु
पगीतवनेवनमलिनमालिकलानि
लयम् । कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित
तल्पमनल्पमनोजरमत्वभजमाध
विकामृदुनर्त्तनयामुनवातकृतोप
गमा ॥ मादरात्यनया । मदीहर्षे ।
इषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच् ॥
मत्तखञ्जने ॥

मदिराक्षी । स्त्री० मत्तनेत्रायाम् ॥
मदिरावदक्षिणीयस्या सा । यथा
। अविदितसुखदुःख निर्गुण वस्तु
किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोक्षद्व
त्थाचचर्चे । ममतुमतमनङ्गस्मै
रतारत्नघूर्णन्मदकलमदिराक्षीनी
विमोक्षोहिमोक्ष ॥ इतिविटोक्ति ॥
मदिरागृहम् । न० गङ्गायाम् । मद्य
सधानगृहे ॥ मदिराया गृहम् ।
मदिरासख । पु० आम्नवृक्षे ॥
मदिष्टा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
मदी । स्त्री० चषकवस्तुनि ॥ कृष्यङ्गे ॥

मद्गुर

मदीयम् । चि० मदकरे । हृषींत्पाद
के । मदीय सर इतिर्षेदेदर्शन
त् ॥ मामके ॥ ममेदम् । छ ।
मपर्यन्तस्यमादेश ॥

मदोत्कट । पु० अन्तर्मदेहस्तिनि ।
मदकले ॥ मदेनदानेनाम्बुना०
उत्कट मत्त ॥ चि० मदमत्ते ॥
मदोत्कटा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदे
नोन्मत्तायाम् ॥ मदेनउत्कटा ॥
मदोदय । चि० मदोन्मत्ते ॥
मदोदया । स्त्री० नार्याम् ॥
मद्गतप्राण । चि० मद्गजनार्थजीवने
॥ मद्गता प्राणायस्य ॥

मदोद्धत । चि० मत्ते ॥ मद .
पौरुषादिधर्म तेनउद्धत ॥
मद्गुर । पु० कारणडवे ॥ जलकाके ॥
मज्जति । । टुमस्जीशुषौ । भृन्म-
शीत्यु । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ।
सस्यजशत्त्वेनद ॥ ब्राह्मणेनवन्दि
भार्यायाजजिते ॥

मद्गुर । पु० मगुरी० मागुर० इ०
ख्यातेमत्स्ये ॥ मज्जति । टुमस्जो०
। मद्गुरादयश्चेतिनिपातित ॥ य
द्वा । माद्यति । मदी० । मद्गुराद
यश्चेत्युरच्० धातौर्गुरादेश । म
द्गुरोवातद्गृह्योबल्य कफकरोल
घु ॥ मद्गुर खण्डगहित कटु
तैलेसुभज्जित । माणिमन्यनिशा
युक्तोहिद्रुनाधूपितैरस । मद्गुरो-

मद्यम

वातहापथ्योरुच्योवृष्योबल प्रद ।
। अग्निसञ्जननोद्भयस्तदुक्ताचमृ-
ङ्गिका ॥

मद्गुरक । पु० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरस्त्री । स्त्री० शृङ्ग्याम ॥

मद्गुक्त । चि० प्रेम्यामय्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यन्यनेन

। मदी० गदमदचरेत्यादिनाय-

त् ॥ अल्ललक्षणादि यथा । पेयय

न्मादक लोकैस्तन्मद्यमभिधीयते ।

यथारिष्ट सुरासीधुरासवादयमनेक

धा ॥ गौडीपैष्टौतथामाध्वौचिविधा

चोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्ता

तालखजूरसम्भवा ॥ तथादेशविभे

देननानाद्रव्यविभेदत । बहुधेयस

माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्

द्वादशविधयथाहपुलस्त्य । पानस

द्राक्षमाधूकखार्जूरतालमैत्रवम् ।

माध्वीकटाहमाहीकमैरेयनारिके

लिवम् ॥ समानानिद्विजातीनाम

द्यान्येकादशैवतु । द्वादशन्तुसुरा

मद्यसर्वेषामधमस्मृतम् ॥ मद्य

सर्वंभवेदुष्णपित्तकृद्वातनाशनम् ।

भेदनशीघ्रपाकश्चरुर्लक्ष्णकफहरपरम्

॥ अल्लश्चदीपनरुच्यपाचनवासका

रिच । तीक्ष्णसूक्ष्मश्चविशदंव्यवायि

चविकाशिव ॥ मद्यनवमभिरुन्धि

त्रिदोषजनकसरम् । अह्वयवृहण

दाहिदुर्गन्धविशदगुरु ॥ जीर्णतदे

मद्यपक्व

वरोचिष्णुकृमिश्नेष्मानिलापहम् ।

हृदयसुगन्धिगुणवल्लघुस्त्रीतोविशोध

नम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेनचेष्टाञ्जे

यामनीषिभि । तैभेदास्तु । पर्याया

वाग्भवेन्मद्यतामसंराक्षसप्रियम् ।

मण्डलावांम्राजसतत्तद्रूढ सात्त्विक

कंभवेत् ॥ सात्त्विकीगीतहास्यादि-

राजसेसाहसादिकम् । तामसेनि-

न्द्यकर्माणिनिद्राश्चमदिराचरेत् ॥ वि

धिनामात्रयावालेहितैरन्नैर्यथावल

म् । प्रहृष्टोयपिबेन्मद्यतस्तस्या-

दस्मृतयथा । किन्तुमद्यस्वभावेन-

यथैवान्नतथास्मृतम् । अयुक्तियुक्त

रागाययुक्तियुक्तयथास्तम ॥ मद्य

गन्धस्यनाशायउप्रायोयमुदीर्यते ।

मुस्तैलबालगदजीरकधान्यकैलाय

श्चर्वयन्सदसिवाचमभिव्यनक्ति । स्वा

भाविकमुखजमुज्झतिपूतिगन्धगन्ध

श्चमद्यलशुनादिभवचनूनम् ॥ * ॥

नालिकेरोदककस्थेताम्रपात्रेस्थि

तमधु । गव्यश्चताम्रपात्रस्थमद्यतु-

ल्यघृतविनेतिकर्मलोचनम् ॥

मद्यगन्ध । पु० बकुलद्वये ॥

मद्यद्रुम । पु० माडे । ध्वजवृक्षे । वि

तानके ।

मद्यप । चि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरि

क्तमद्यपातरि ॥

मद्यपक्व । पु० सुराकल्के । मेदके ॥

जगले । मेया० इ० गौ० दे० भा० ॥

मद्रकार

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यपाशनम् । न० उपद श्रे । अवद
 श्रे । चक्षन् । पानरोचकभक्ष्ये ॥
 मद्यपुष्पो । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यमण्ड । पु० सुरायभागे । मद्य
 फले । कारोत्तरे ॥
 मद्यवासिनी । स्त्री० धातकौवृक्षे ॥
 मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुरा
 बीजे । किशवे । नमस्त्रि । वाखर०
 इ० गौ दे० भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥
 मद्यसम्मानम् । न० अभिषव । आसु
 ती । मद्यचुश्चावना० इ० भा० ॥
 मद्याजी । त्रि० मत्पूजापरे ॥ मांय
 दृशील यस्थ । षिनि ॥
 मद्यामोद । पु० वकुलवृक्षे ॥ मद्य
 स्थामोदोऽस्मिन् ॥
 मद्योर्ग । त्रि० मदेकशरणे । मयि
 सर्वकर्मसमर्पणे ॥
 मद्र । पु० हर्षे ॥ देशविशेषे ॥ वै-
 राटपाण्ड्यायोर्मध्ये पूर्वदक्षक्रमेण
 तु मद्रदेश समाख्यातोमाद्रीहा
 तत्रतिष्ठति ॥ मन्दते । मदिसुति-
 मोदमदस्त्रप्रकान्तिगतिषु । स्मा-
 यितञ्चीतिरक् ॥
 मद्रक । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रेषु
 जात । कन् ॥
 मद्रकार । पु० मद्रङ्करे ॥ मद्र क
 रोति डुकृञ् । क्षेमप्रियमद्रेण
 चेतिसण् ॥

मधु

मद्रङ्कर । त्रि० क्षेमङ्करे । शङ्करे ॥
 मद्र करोति । डुकृञ् । क्षेमप्रियम
 द्रेण चेतिसण् ॥
 मद्रसुता । स्त्री० माद्व्याम् । नकुलसह
 देवयोजनन्यापाण्डुपत्न्याम् ॥
 मद्धान् । पु० विधौ । वायसे ॥
 मद्दती । स्त्री० शिवाया ॥
 मद्दा । पु० शिर्वे ॥ माद्यति । म
 द्यौ० । क्षामदीत्यादिनावनिप् ॥
 राजवत्० रूपायि ॥
 मद्दरी । स्त्री० सुगायाम् ॥ साद्यत्यन
 या । मदी० । वनिप् । वनोरचेति
 ङीव्री ॥
 मद्दगीर्ण । त्रि०
 मद्दगीर्ण । त्रि०
 मद्दगीर्ण । त्रि० } मद्दगंसम्बन्धि-
 नि ॥ शैषिकेष्व
 र्थेषु ॥ अशब्दे यत्खावन्यतरस्यामि-
 त्यनेनक्रमात् ॥ स्वहयत्प्रत्यया ॥
 मधु । पु० मधुद्रुमे । मधूक् । म-
 हुवा० इ० भा० ॥ वसन्तर्तौ ॥ दै-
 त्वविशेषे ॥ यद्वत्त्वा० विष्णुर्मधुसूद
 नोऽभूत् ॥ चैत्रेमासि ॥ जीकाशो-
 के ॥ असुरविशेषे ॥ सचशत्रुघ्नेनह
 त । यथ्यनाम्नामधुरा० मधुपुरीति
 ख्यातिगता ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ न०
 क्षीरे ॥ जले । मद्ये ॥ मधुररसे ॥
 इक्षौ ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । इ
 यमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिम
 य । वरतनु ॥ कर्मफले ॥ मन्यन्ते-

मधु

एतम् । मनञ्जाने । फलिपाटील्लु
धञ्चान्तादेश ॥ पु० न० माद्वीकम
ये ॥ पुष्परसी । मकरन्दे । कुसुमा
सवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पास-
वे । पवित्रे । पित्ये । वरटीवान्ते ॥
रुक्षिकावरटीभङ्गवातपुष्परसीङ्गव-
म् । मधुशीतलघुस्वादुरूक्ष ग्राहि-
विलेखनम् ॥ चक्षुष्य दौपन खर्यत्र
यशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकर-
सूक्ष्म पर स्तोत्रोविशोधनम् । कषा
थानुरसङ्गादिप्रसादजनकपरम् ॥
वर्ण्य मेधाकरवृष्य विशद रोचन ह-
रेत् । कुष्ठार्श कासपित्तास्रकफ-
मेहकृमकृमौन् ॥ मेदस्तृष्णावमि-
श्रासहिक्कातीसारविग्रहान् । दाह
क्षतक्षयास्तत्तु योगवाह्यल्पवातल
म् ॥ माक्षिकभ्रामरचौद्र पौत्तिक-
क्षात्रमित्यपि । आर्यमौद्गलिकदा
लमित्यष्टौमधुजातय ॥ एषास्व
रूप विज्ञेय स्वस्वस्थानेमनीषिभि ॥
नवमधुभवेत्पुष्ट्यै नातिश्चेद्गृह्य स
रम् । पुराण ग्राहकरूक्ष मेदोद्भ्रमति
लेखनम् मधुन शर्करायाश्चगुड
स्यापि विशेषतः । एकसवत्सरेतीते
पुराणत्त्वस्मृतं बुधै ॥ विषपुष्पाद-
पिरससविषाभ्रमरादय । गृहीत्वा
मधुकुर्वन्ति तच्छीतगुणवन्मधु ॥ वि
षान्वयात्तदुष्णान्द्रव्ये षोष्णो न वा-
सह । उष्णात्तच्छोष्णकाले च स्मृत

मधुकुक्कुटी

विषसममधु ॥ मकरन्दस्य मद्यस्य मा
क्षिकस्यापि वाचक । अर्द्धर्चादिग
र्णे पाठात्पुद्गपुसकयोर्मधु ॥
मधु । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
मधुक । पु० खगविशेषे । श्रोवदप
क्षिणि ॥ बल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्या
म् ॥ व शपरम्पराश सके । मागधे
॥ न० क्लौतके । मधुयष्टिकायाम् ।
त्रपुणि ॥ मध्विव । द्वे प्रतिष्ठता
वितिकन् ॥ यद्वा । मधु० मधुर-
कायति । कै० आतद्धृतिक ॥
मधुकण्ठ । पु० कोकिले ।
मधुकर । पु० भ्रमरे । मधुपे । म
धु करोति० तच्छील । कृजोहेत्वि
तिट ॥ भृङ्गराजे । भृङ्गरा० इ०
भा० ॥ कामिनि ॥
मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टबीजपरे ।
मधुकर्कष्याम् । मधुकर्कटिकास्वा
क्षीरोचनीशीतलागुरु । रक्तपित्त
क्षयश्रासकासहिक्काभ्रमापहा ॥ म
धु खजूरिकायाम् ॥
मधुकर्कटी । स्त्री० मधुकर्कटिकाया
म् । मधुकाकरीति० भाषा ॥
मधुका । स्त्री० मधुपाल्याम् । मधु
प्रण्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् । टाप ।
मधुकुक्कुटिका । स्त्री०)
मधुकुक्कुटी । स्त्री०) जम्बीरविशे
षे । मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम्
। गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुजित्

मधुकृतम् । पु० भ्रमरे ॥ मधुकरो
ति । डुल्लम् । क्तिप् ॥ मधुकर
मक्षिकायाम् ॥

मधुकेश्ठ । पु० नृङ्गे । भ्रमरे ॥
मधुकोष । पु० मधुमक्षिकाभि
कृतेमध्वाधारे । मधुकचक्री० इ०
भा० ॥

मधुक्रम । पु० मधुपानावृत्तौ । श
श्वन्मधुपानक्रमे । मधुवारे । मधु
न क्रमः ॥

मधुक्षीर । पु० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटि-
कायाम् । कीलककर्कटिकायाम् ।
माध्वीमधुरायाम् ॥

मधुगन्ध । पु० कुल्ले ॥
मधुगायन । पु० कीर्काखे ॥
मधुगुञ्जन । पु० शोभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोष । पु० ॥
मधुच्छन्दा । स्त्री० मयूरशखायाम् ॥
मधुच्छन्दा । पु० ऋषिविशेषे । वि
श्वामित्रपुत्रे ॥

मधुच्युत् । त्रि० अमृतस्त्राविणि ॥
मधुजम् । न० सिक्थके ॥
मधुजम्बीर । पु० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधोर्जा
ता । जनी० । ड० ॥ महाश्वेता
याम् । सितायाम् ॥

मधुजित् । पु० विष्णौ ॥ मधुदैत्यवि
शेषम् । अजैषीत् । जि० । सत्स-

मधुनी

द्विषेतिक्तिप् । तुक् ॥

मधुदण । पु० न० इक्षौ ॥

मधुचयम् । न० मधुरचये ॥

मधुदीप । पु० कामदेवे ॥

मधुदूत । पु० आम्नवृक्षे ॥

मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥

मधुद्र । पु० भ्रमरे ॥

मधुद्रव । पु० रक्तशिखौ ॥

मधुद्रुम । पु० मधूके । गुडपुष्पी ।

महुवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुम ॥

मधुद्विट् । पुं० विष्णौ ॥

मधुधातु । पु० खर्णमाक्षिके ॥

मधूलि । स्त्री० खण्डे । खाड्ड०-
भा० ॥

मधुधेनु । स्त्री० दानार्थमध्वादिनि
र्मितसप्तसायागवि ॥

मधुनाडो । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥

मधुनारिकेल । पु० माध्वीकफले ।

मधुफले । बहुकूर्चे । इक्षुफले ।

मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । ए

रनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥

माध्वीकनालिकेरफलमतिमधुरदु

र्जरजन्तुकारिस्त्रिगधवातातिसारध

मशमनमथध्वसनवज्जिदीप्त । आ

मश्वेष्टप्रकोपजनयतिकुरुतेचारुका

न्ति बलश्चस्थैर्यदेहम्यधत्ते धनमद-

नकलावर्जनपित्तनाशम् ॥

मधुनी । स्त्री० क्षुधविशेषे । घृतम

खडायाम् । वायसोख्याम् । सुमङ्ग

मधुपर्णिका

लायाम् । माकण्डहाता० इ० माक
चाउली० इ० च० गौ० दे० भा० ॥

मधुनेता । पु० भमरे ॥

मधुप । पु० भमरे ॥ मद्यपि ॥ मधु-
पिबति । पा० । आतोनेपसर्गे० इ
तिक । पिबति सुरासीधोरिति-
नियमाद्वटच् ॥

मधुपति । पु० श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्क । पु० षोडशोपचारपूजा-
न्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाण य
था दधिसर्पिर्जलचौद्रसितैताभि
स्तुपञ्चभि । प्रोच्यतेमधुपर्कस्तुस-
र्वदेवौघतुष्टये ॥ जलन्तुसर्वत स्व
ल्पसितादधिघृतसमम् । सर्वेषा-
मधिकचौद्रमधुपर्कप्रयोजयेत् ॥ त
द्भवेत्काश्यपात्रे णरौक्ताश्वेतभवेन
वा । ज्योतिष्टोमाश्वमेधादौपूर्त्तचे-
ष्टेप्रपूजने ॥ मधुपर्क प्रतिष्ठोय-
सर्वदेवौघतुष्टिद । धर्मार्थकाममो
णासाधक परिकीर्तित ॥ मधु-
पर्क सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदाय-
क ॥ आज्यदधिमधुमिश्रमधुप-
र्कविदुर्बुधा । इतिच ॥ न० दधि-
सयुक्तमधुनि । महीदये ॥ मधुना
पृच्यते । पृची० । घञ् ॥

मधुपर्क । त्रि० मधुपर्काहे ॥ मधु-
पर्कमर्हति । दण्डादिभ्यङ्गतिरित् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
लीवर्चे ॥ मध्वि० मधुराणिवा०-

मधुफलिका

पर्णान्यस्या । पाककर्णेतिङीष् ।

स्वार्थेकन् । इस्व ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
ल्योषधी ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीज
पूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री० मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री० षड्भुजायाम् ।
खर्वूजा० इ० भा० ॥

मधुपायी । पु० भमरे ॥ त्रि० मधुपा
नकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासु । त्रि० मधुपातुमिच्छौ
॥ मधुपिपासु । गम्यादिच्वाहि
तीयासमास ।

मधुपीलु । पु० महापीली । राजपी-
ली । महावृक्षे ॥

मधुपुरी । स्त्री० मद्यरायाम् ।

मधुपुष्प । पु० मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥
शिरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकु-
लवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ नाग-
दन्तीवृक्षे ।

मधुप्रिय । पु० बलदेवे । अच्युता
ग्रजे ॥ मधुमद्यप्रिययस्स भू
मिजम्बाम् ॥ त्रि० मद्यप्रिये ॥

मधुफल । पु० मधुनालिकेरे ॥ वि-
कङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
याम् ॥

मधुमती

मधुवटुला । स्त्री० वासन्तीलतायाम् ॥
 मधुभार । पु० मात्रावृत्तान्तरे ॥ स
 गण विवायजगण निधाय । सुखसौ
 ख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अ
 यिसुच्चमानमवटौवधान । भुजपा
 शकीनभयनाशकीन ॥
 मधुभित् । पु० विष्णौ ॥
 मधुभुक् । त्रि० मधुपे ।
 मधुमक्षिका । स्त्री० सरघायाम् ॥
 मधुनीमक्षिका ॥
 मधुमज्जा । पु० आखोटवृत्ते ॥
 मधुमान् । त्रि० माधुर्योपेते ॥
 मधुमतौ । स्त्री० मूर्वायाम् । काश्म
 र्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजल
 गुणास्तु । चन्द्रभागगुणसाम्पद ज
 ल किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् ।
 इति ॥ मध्वस्तिअस्याम् । मध्वादि
 भ्यश्चेतिमतुप् ॥ उपास्यनायिका
 विशेषे ॥ यथा । तथामधुमतीसि-
 द्विर्जायतेनात्रस शय । देवचेटी-
 शतशत तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्व-
 र्गे सत्ये चपातालेसयत्रगन्तुमिच्छ-
 ति । तत्रैवचेटिका । सर्वानयन्ति
 नात्रस शय ॥ अपिच । शब्दानेष
 शृणोतियोजनशतादाविर्भवन्त्यश्रु
 तास्तेतेवेदपुराणभारतकथागाथाद
 योवाङ्मया । यथ्नातिस्त्रयमि-
 च्छाशुचिपदै , शास्त्राणिकाव्या-
 निवालीकान् भ्रम्यतिप्रश्रयतिस्फुट

मधुर

रुचोरत्नस्थलीमैरवी । उष्णिक्क
 न्द ७ प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधु
 मती । यथा । रविदुहितृतटे ० व
 नकुसुमतति । व्यधतमधुमती०
 मधुमथनमुदम ॥
 मधुमत् । पु० विष्णौ ॥ मधुमथ्ना-
 ति । मदे० । क्षिप्चेतिक्षिप् ॥
 मधुमथन । पु० विष्णौ ॥
 मधुमल्ली । स्त्री० मालत्त्रायाम् ॥
 मधुमस्तकम् । न० खाद्यविशेषे ।
 परिमार्जने ॥
 मधुमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥
 मधुमाध्वीकम् । न० मद्ये ॥
 मधुमारक । पु० भ्रमरे ॥
 मधुमूलम् । न० आलुके । मौआलुङ्ग०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे । हिङ्गुले ॥
 मधुयष्टि । स्त्री० इक्षौ ॥
 मधुयष्टिका । स्त्री० मधुकायाम् । म-
 धुयष्ट्याम् । मुलहठी० मुहलेठी-
 तिख्यातौषधी ॥ मधुयष्टीव । इवे-
 तिकन् ॥
 मधुयष्टी । स्त्री० मधुयष्टिकायाम् ॥
 मधुभोयष्टी ॥ गुणान्पश्ययष्ट्या-
 म् ॥
 मधुर । पु० मिष्टरसे । गौल्ये । स्वा
 दौ । रसज्येष्ठे गुल्ये ॥ तस्यगु-
 णा । मधुर पिच्छल । शीतो-
 धातुस्तन्यवलप्रद । चक्षुष्योवात
 पित्तघ्न कुर्यात्स्थूलवल्कमीन् ।

मधुरनिखना

सोतियुक्तोज्वरश्वासगलगडादिरो
गकृत् ॥ अपिच । मधुरस्तुरसञ्चिनो
तिकेशान्बपुष स्थौर्यवलीजवोर्य
दायौ । अतिसेवनत प्रमेहशैत्य
जडतामान्दमुखान्करोतिदोषा
न् जीवकौषधौ ॥ रक्तशिशौ ॥
राजाम्ने ॥ रक्तेक्षौ । गुडे ॥ शालौ
हेमन्तधान्ये । न० विषे ॥ बङ्गे ॥
त्रि० रसनाकर्षिणि । स्वादौ । म-
धुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्ति ।
जषसुषीतिर ॥ मधुमाधुर्यं राति
वा । आतोनुपेतिक ॥ प्रिये ॥
दधिमधुरमधुमधुरद्राक्षा मधुरासि-
तातुमधुरैव । तस्यतदेवहिमधुरव
द्यमनोयत्रसलग्नम् ॥

मधुरक । पु० जीवकौषधौ ॥ स्वा
र्येक ॥

मधुरकण्टक । पु० मत्स्यविशिषे । क
ज्जलायाम् ।

मधुजम्बीर । पु० मधुजम्बीरे । रस-
द्राविणि । शर्करके ॥

मधुरत्वच । पु० धवे । पीतफले ॥

मधुरवयम् । न० दुग्धसितामाक्षिके-
षु ॥ सितामाक्षिकसर्पिषु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री० द्राक्षाकाश्मर्यख
ज्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिखना । स्त्री० मधुरस्वरयुक्ता
र्यानायाम् ॥ मधुरोनिखनोय-
स्या ॥

मधुरा

मधुफल । पु० राजवदरे ।

मधुरमासम । न० क्षीरामृते ॥ तदि
धानयथा । घृताम्बुस्त्रे दितेमासेश
गुठीचूर्णविनि क्षिपेत् । दुग्धञ्चश
र्करोपेतपश्चात्सौगन्धिकक्षिपेत् ।
नातिसार्द्रं नातिशुष्कमिदक्षीरामृ
तस्मृतम् ॥ क्षीरमृतबहुरसरोचक
चातिशीतलम् । वातपित्तहरव-
त्स्य मुक्निग्धमतिकोमलम् ॥

मधुरवल्ली । स्त्री० मधुबीजपुरे ।

मधुरस । पु० इक्षौ । मधुर्मधुरो
रसोऽस्याग्निन्वा ॥ तालवृक्षे ॥

मधुरसा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ द्राक्षा-
याम् ॥ दुग्धकायाम् ॥ गम भा
र्याम् ॥ मधुरसोऽस्या ॥

मधुरस्त्रवा । स्त्री० पिण्डस्त्रज्ज्युयाम् ॥

मधुरा । स्त्री० शतपुष्पायाम् । सौ
फ० इ० भा० ॥ मिश्रेयायाम् । शा
लये । शीतशिवे । सलूफा० इ०
गौ० दे० भा० ॥ मधुरोरसोऽस्य
स्या । अर्शचाद्यच् ॥ मधुरापुर्वा
म् ॥ यथा । हत्वाचलवणरक्षोमधुपु
त्रमहाबल । शत्रुघ्नोमधुरानामपुरीं
तत्रचकारवै द्रुति मधुकर्कटिका
याम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्याम्
यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ श
तावर्याम् ॥ बृहज्जीवन्याम् ॥ पा
लङ्क्यशक्ते ॥ मनोहरायाम् ॥
टाप् ॥

मधुवनम्

मधुराकृति । त्रि० सौम्यरूपे ॥
 मधुराम् । पु०) आम्नातके ॥
 मधुराम्नाक । पु०)
 मधुराम्नाफल । पु० रेफले । आरे ॥
 मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
 मधुरालावुनी । स्त्री० राजालाव्याम् ।
 मधुरिका । स्त्री० मिस्थाम् । शालीये ।
 शीतशिवे । धनसौफ० इ० भा० ॥
 मधुरोरसीत्यस्या अच् । स्वार्थे
 कन् ॥
 मधुरिपु । पु० विष्णौ ॥ मधुरसुरवि
 शेषस्वरिपु ॥
 मधुरेशु । पु० कटभीवृक्षे ॥
 मधुरोदक । पु० सप्तसमुद्राणां शेषस
 मुद्रे । जलसमुद्रे । स्वादुदके ॥
 मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
 मधुलग्न । पु० रक्तशोभास्त्रने ॥
 मधुलता । स्त्री० शूलीदण्डे ॥
 मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
 मधुलिट । पु० भ्रमरे ॥ मधुलेटि । लिङ्
 आखादने । क्तिप् ॥
 मधुलेही । पु० भृङ्गे । भ्रमरे ॥
 मधुलोलुप । पु० भ्रमरे ॥
 मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 मधुवनम् । न० मधुरायाम् ॥ कदा
 चिन्मधुसंज्ञेन दैत्येनाधिष्ठितयत ।
 ततो मधुवननाम्ना ख्यातमत्रमहीत
 ले ॥ पुण्यमधुवनतत्रसान्निध्यनिष्ठ
 दाहरे ॥ मधुवनम् ॥ किष्कि

मधुशर्करा

मध्यां सुयीवस्यवनविशेषे ॥
 मधुवल । पु० कीकिले ॥
 मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्लीत
 नके ॥
 मधुवार । पु० मधुक्रमे । पुन पु
 नर्मधुपानपरिपाद्याम् । मधुपाना
 वसरे ॥ मधुनोमद्यस्यवारोऽवसर ।
 मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
 मधुवारुणी । स्त्री० मधुरूपायावारुण्या
 म् ॥
 मधुवीज । पु० दाडिमे ॥
 मधुवीजपूर । पु० मधुरफलायाम् ।
 महाफलायाम् । मधुकर्कव्याम् ।
 मीठाविजौरा० इ० भा० ॥
 मधुवृक्ष । पु० मधुके । महुवा० इ०
 प्रसिद्धे । मधुनामावृक्ष ॥
 मधुव्रत । पु० भ्रमरे मधुव्रतमध्य
 यस्थ ॥ यद्वा मधुमकरन्दव्रतयति
 मुङ्क्ते । कर्मस्थान् ॥
 मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्कराया
 म् । सिताखण्ड० इ० गौ० दे०
 भा० प्र० द्रव्ये यथा । माध्वीसु
 तामधुत्पन्नामधुजामधुशर्करा । मा
 ध्वीकशर्कराचैव ध्वीद्रकाध्वीद्रशर्करा
 ॥ यद्वा यन्मधुप्रोक्ततद्वा यत्तस्य श
 र्करा । विशेषाद्वलवृद्ध्या च तर्पणक्षी
 णदेहिनाम् अपिच । मधुजाश
 र्करारुचाकफपित्तहरीगुरु । क
 र्मातीसारतृड्दाहरक्तहृत्परादि

मधुसूदन

मा ॥ मधुन शर्करा ॥
 मधुशाख पु० मधुछौले ॥
 मधुशियु । पु० रक्तशोभाञ्जनवृक्षे ।
 मुन्गा० इ० काश्यादौख्याते ॥ म
 धु मधुरु शियु ॥ मधुप्रधान
 शियुर्वा ॥
 मधुशीर्षकम् । न० समितानिर्मितेप
 क्काञ्चविशेषे ॥
 मधुशेषम् । न० सिक्थके ॥
 मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ मधुन
 श्रेणिरञ्च ॥
 मधुश्वासा । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
 मधुछौल । पु० मधूकवृक्षे । महुवा
 इ० विख्याते ॥ मधुछौवति । छिबु
 निरसने । द्रुगुपधितिक । पृषीद
 रादि ॥ मधुछौले गर्भेऽस्येतिवा ॥
 मधुसख पु० कामदेवे ॥
 मधुसारथि । प० कामदेवे ॥
 मधुसिक्थक । पु० स्यावरविषभेदे ॥
 मधुसुहृत् । पु० कामदेवे ॥
 मधुसूदन । पु० भमरे ॥ वनमालि
 नि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके
 भगवति० दुष्टनिग्रहकर्तरि ॥ मधु
 नामानमसुरसूदितवान्० सूदयति
 स्रवा । सूदक्षरणे । नन्द्यादित्वा-
 ल्ल्यु ॥ विष्णुकर्णमलोद्भूतमधु
 नाममहासुरम् । ब्रह्मणोपचितिकु
 र्वन्जघानपुरुषोत्तम ॥ तस्य ताव
 दधादेवतदासर्वेधिमानवा । मधु

मधूक

सूदनमिलाहुक्ठं घयश्चजनार्दनमि
 तिभारते ॥
 मधुसूदनौ । स्त्री० पालङ्गीशाके ॥
 मधुस्रव । पु० मधूकवृक्षे ॥ मीरटल
 तायाम् ॥ न० तीर्थविशेषे ॥
 मधुस्रवा । पु० मधूकवृक्षे ॥
 मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडी
 तिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥
 मूर्वायाम् ॥ हसपद्याम् ॥ मधुय
 टिकायाम् ॥
 मधुस्वर । पु० कोकिले ॥ मधुर्मधर ।
 स्वरौयस्यस ॥ मधौस्वरौयस्रवा ॥
 मधुहा । पु० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशे
 ष हन्ति । हन० । क्षिप् चितिक्षिप् ।
 ब्रह्मभूवेषु किवितिनियममध्यप्रा
 यिकत्वात् ॥
 मधूक । पु० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे ।
 महुवा० इतिख्यातेवृक्षे ॥ अष्टगु
 णा मधूकपुष्पमधुरशीतलगुरु
 वृहणम् । बलशुक्रकारप्रोक्ततातपि
 क्षविनाशनम् ॥ फलशीतगुरुस्वादु
 शुक्रलवातपित्तनुत् अहृद्य हन्ति
 तृष्णास्रदाहश्वासक्षतक्षयान् ॥ त-
 न्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । य
 स्यस्यफलस्यैववीर्यंभवतियादृश-
 म् । तस्यतस्यैववीर्येणमज्जानमभि
 निर्दिशेत् ॥ तस्यलग्गुणा । म
 धुत्त्वक्रक्तपित्तघ्नीब्रणशोधनरीपणी
 । मद्यते० मन्यतेवा । महपूजाया

सध्यादेशीय

[illegible]

मध्यगत्वं । पु० आसद्गुमे ॥
मध्यत । अ० मध्येद्रत्यर्घे ॥ आद्यादि
त्वात्तसि ॥

मध्यदेश । पु० देशविशेषे । मध्यमे
॥ तस्यसीमायथा । हिमवद्विन्ध्ययो
र्मध्ययत्प्राग्ग्विनशनादपि । प्रत्यगे
वप्रयागाच्चमध्यदेश प्रकीर्तित ॥
मध्यस्यासीदेशश्चेति कर्मधारय ॥
शास्त्रीयज्ञानकर्मसंस्कृतौ जनौ म-
ध्यदेश इति व्याख्याकारा ॥

मध्यदेशीय । त्रि० मध्यदेशोद्भव ॥
मध्यदेशीयजनपदायथा । तास्त्रि-
मेकुरुपाश्चाला : सात्वाञ्चैवसजा
ङ्गला । शूरसेनाभद्रकाराबोधका,
सपटञ्चरा ॥ मत्स्या किराता

ध्यदेशीय । त्रि० मध्यदेशोद्भवे ॥
 मध्यदेशीयजनप्रदायथा । तास्त्रि-
 मेकुरुपाश्चाला : सात्वाच्चैवसजा
 जला । शूरसेनाभद्रकाराबोधका,
 सपटञ्चरा ॥ मत्स्या किराता

_____

मधुली । स्त्री० क्लौतनके ॥ मधुक्-
व्याम ॥ चाम्ने ॥

मधम

कुत्वाश्चकुत्तय कान्तिकीशला ।
 आवन्त्याश्चभुलिडाश्चलोकाश्चैवान्ध
 कै सह ॥ मध्यदेशाजनपदा
 प्रायश परिकीर्तिता ।
 मधदेश्य । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दि
 गादिवात्० यत् ॥
 मधान्दिन । पु० वन्धूकहृत्ते । मभ
 निजा० इ० भा० ॥
 मधपञ्चमूलकम् । न० पाचनविशे-
 षे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरण्डसूर्पप्र
 णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितेनैवस्यान्म
 ध्यपञ्चमूलकम् ॥
 मध्यम । पु० तन्व्युत्थितेकण्डोत्थि
 तेचसप्तस्वराणामर्धे पञ्चमे ॥ मध्य
 देशे ॥ मृगविशेषे ॥ रागप्रभेदे ॥
 शरीरावस्थाविशेषे ॥ यथा । षोड
 शाब्द समारम्भथावद्देसप्ततिर्भवेत्
 । मध्यम सतुविज्ञेय परतोष्ठ
 उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेवोत्थि
 तोवायुरुर कण्डसमाहत । ना
 भिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्य
 म ॥ क्रौञ्चोनदतिमध्यममिति
 च ॥ भूपालविशेषे ॥ अरेष्टविजि
 गीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्तर ॥ पु०
 न० अवलम्बे । देहस्यमध्यसेभागे
 ॥ त्रि० मध्यके ॥ उत्कृष्टादधमेचै
 वापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्येभव
 । मध्यान्म ॥ ग्रहाणासामयिक
 स ज्ञायाम् ॥

मधमीयम्

मध्यमपाण्डव । पु० अर्जुने ॥
 मध्यमभृतक । पु० कृषीवलभृतके
 । कृषाण० इ० भा० ॥ यथा ।
 उत्तमश्चायुधीयोत्रमध्यमश्च कृषी
 वल । अधमोभारवाहीत्यादिस्थे
 षत्रिविधोभृत ॥
 मध्यमलोक । पु० भूमौ ॥
 मध्यमसङ्ग्रह । पु० स्त्रीसङ्ग्रहणा
 ख्यविवादविशेषे ॥
 मध्यमहलम् । न० षड्गवे हलं ॥
 मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजीनार्याम् । रज
 खलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिका
 याम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुली
 ॥ व्यचरच्छन्दसि ॥ हृदयोत्थितबु
 द्धियुतनादरूपवर्णे । नायिकाभेदे
 ॥ लज्जामग्नयमध्यस्थामध्यमोदित
 यौवनेतिलक्षणम् । मध्येजाताया
 म् ॥ अदन्तत्वाद्वाप ॥ मध्यमस्य
 भायायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पुयो
 गलक्षण ङीष वाधित्वाऽजादिवा
 द्वाप ॥ वाल्ययौवनयोर्मध्येभवा ।
 मध्यान्म । तयोर्मध्येमाशोभाय
 स्थावा ॥
 मध्यमग्नि । पु० अकार्यमग्निवि
 शेषे ।
 मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाचर्ये ॥
 मध्यमैव । कन् ॥
 मध्यमीयम त्रि० मध्य ॥ मध्येभवम्
 । मण्मीयौचप्रस्थयौवत्तव्याविति

मध्यास्थ .

मीय ॥

मध्यमेष्टर । पु० काशीस्थे शिवलिङ्ग
विशेषे ॥ शर्वाणामध्यमाभिधे ॥
अत्रशर्वाणीस्थानम् ॥

मध्यव । पु० षट्स्थितसर्षपपरि
माणे ॥

मध्यरात्र । पु० निशीथे । अर्धरात्रे
॥ मध्यरात्रे । पूर्वापराधरेतिसु
त्रे० सर्वैकदेश कालेनसमस्य
तेनत्वज्ञैव० ज्ञापकस्यसामान्यापे
क्षत्त्वादिह्युक्ते समाप्ते० अह०
सर्वैकदेशेत्यच् ॥

मध्यलोक । पु० पृथिव्याम् ॥

मध्यलोकेश । पु० नृपे । राज्ञि ॥

मध्यलोकानामर्त्थानामीश ॥

मध्यस्थ । चि० निरुद्धे । मध्यवर्ति
नि । विवदमानयोरुभयोरपिहितै
षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था
विरोधेनपरार्थघटके ॥ यथा । एके
सत्पुरुषा परार्थघटका . स्वार्थस्य
बाधेनयेमध्यस्था परकीयकार्यकुश
ला . स्वार्थाविरोधेनये । तेऽमीमानु
षराक्षसा . परहितयै स्वार्थतोहन्य
ते० येतुघ्नान्तिनिरर्थकपरहिततेकिन
जानीमहे ॥ पु० पुरुषे ॥ अत्रैगुण्या
त्पुरुषोहिमध्यस्थ । सुखीहिमुखे
नतृप्यन्० दुःखीचदुःखद्विषन्नमध्य
स्थाभवति । तदुभयरहितोमध्यस्थइ
ति० उदासीनइतिचाख्यायते ॥ म

मध्यासववणिक

ध्वेतिष्ठति । ष्टा० । क ॥

मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा ।
कुचौमरिचसन्निभौसुरजमध्यमध्यस्थ
लीचहीतिमिरमञ्जरीसहचरीनरीनृ
त्यते । इति ॥

मध्या । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ व्यञ्जरा
याम्बुत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥

मध्याङ्ग । पु० अङ्गोमध्यभागे । चि
दाविभक्तदिनस्यमध्यभागे । पञ्चधा
विभक्तस्याङ्गसृतीयभागे वा ॥ अङ्गो
मध्यम् । सङ्ख्याविसायेतिज्ञापका
त्समास ॥

मध्येचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्य
चित्तस्थेतिविग्रहे० पारेमर्थे षष्ठ्या
वेति० अव्ययीभाव० निपातना
देदतत्वम् ॥

मध्यद । पु० कर्मफलभुजिजीवे ॥
मधुकर्मफलम्० अस्ति । अद० ।
कर्मण्यण० सज्ञापूर्वकत्वाद्बुद्धय
भाव ॥

मध्याधार । पु० सिक्थके ॥

मध्यालु ।) न० कन्दविशेषे । मधु
मध्यालुक्कम् ।) न० रतायुक्तेरोमान्वि
ते । दीर्घसुधिनीति० भा० । मौञ्जा
लुङ्ग० गौ० भा० ॥

मध्यासव । पु० मधूकपुष्पजातेमद्य
। माधवके । मधुनि । माध्वीके ।

मधूकपुष्पमधु । तस्यासव ॥

मध्यासववणिक । पु० शौण्डिके ॥

मननम्

मध्वजा । स्त्री० मर्द्ये ॥
 मन । पु० जटामास्थाम् ॥
 मनश्चाप । चि० मनोज्ञे ॥
 मनःप्रयथान् । चि० प्रगृहीतमनसि ।
 समाहितचित्ते ॥
 मन प्रसाद । पु० विषयचिन्ताव्याकुल
 त्वराहित्ये ॥ मनस स्वच्छतायाम्
 ॥ मनस प्रसाद ॥
 मन शिल । पु० मन शिलाया
 म् ।
 मन शिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशे
 षे । कुन्ध्याम् । मनोज्ञायाम् । ना
 गजिहिकायाम् । मनसिल्० इ०
 भा० ॥ मन शिलागुरुवर्ष्णासरो
 णालिखनीकट्ट । तिल्लास्त्रिधावि
 षश्वासकासभूतकफास्त्रनुत् ॥ मन
 शिलामन्दवलकरोतिजन्तु भ्रुवशोध
 नमन्तरेण । मलानुबन्ध किलमूत्ररो
 ध सशर्करकृच्छ्रगदचकुर्यात् ॥ ताल
 कल्यैवमेदोस्तिमनोगुप्तैतदन्तरम् ।
 तालकत्वतिपीतस्याहवेद्रक्तामन
 शिला ॥ अथशोधनम् । पचेत्पथह
 मजामूचेदोलायन्तेमन शिलाम्
 । भावयेत्सप्तधापितैरजाया सावि
 शुध्यति ॥ मन शब्दवाच्याशिला ।
 शाकपार्थिवादि ॥
 मनवम् । न० बुद्धी ॥ युक्तिभिरनुचि
 न्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावेनाविप-
 तभावनानिरासेनयुक्तैरनुचिन्त

मन .

ने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्वार्थस्याद्वितीयव
 स्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवर
 तमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्धी
 त्प्रेक्षितशुष्कतर्कव्यावृत्त्यर्थवेदान्ता
 र्थानुगुणेतिविशेषणम् ॥ अर्थाऽस
 म्भावमोक्षेदौतर्कीमननमीरितम्
 । वेदशास्त्राविरोधात्तर्कीया-
 द्योनचेतर ॥ आत्मन्यतीतेसर्व
 स्मात्सर्वरूपेयवातते । कोवन्ध
 कश्चवामोक्षोनिर्मलमननंकुरु ॥
 मन । न० ज्ञानेन्द्रियविशेष । बुद्धी
 न्द्रियाणाप्रधानिभगवतोविभूतौ ।
 चित्ते । चैतसि । हृदये । स्वान्ते ।
 हृदि । मानसे ॥ अपिचास्यपर्या-
 या यथाभारते । मनोमहान्म-
 तिब्रह्मापूर्वुहि ख्यातिरीश्वर ।
 प्रज्ञासविच्चित्तिसैवस्मृतिश्चपरिप-
 ष्यते । पर्यायवाचका शब्दामन
 स परिकीर्त्तिता ॥ इति । न्या
 यमतेऽस्यगुणा । यथा । परापर-
 त्वसङ्ख्याद्या पञ्चविंशत्यमान
 से । मनोयाज्ञमुखदु खमिच्छा-
 द्वेषोमति कृति ॥ अयौगपद्या
 ज्ञानानांतस्याणुत्वमिच्छ्यते । इ
 ति ॥ जन्यज्ञानसामान्य प्रतिस्त्वङ्
 मनोयोग कारणम् । त्वचोयोगो
 मनसाज्ञानकरणम्बुद्ध्युक्ते ॥ त-
 स्यनवगुणायथा । धैर्योपपत्तिव्य-
 क्तिश्चविसर्ग कल्पनाद्यमा । सद

मन

सञ्चाश्रुताचैवमनसोनयैगुणा ॥
 धैर्यम् १ । उपपत्तिः जहापोह
 कौशलम् २ । व्यक्तिः स्मरणम् ३ ।
 कल्पनामनोरथवृत्तिः ४ । विसर्ग
 विपरित्तसर्गोभान्ति ५ । क्षमा ६ ।
 सत्त्वैराग्यादि ७ । असत्त्वरोग
 षोडश ८ । आश्रुताः अस्थिरत्व
 म् ९ । इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥
 अत्यचातुर्विध्ययथा । मनोबुद्धिरह
 द्धारश्चित्तकरणमात्तरम् । मशयो
 निश्चयागर्वं स्मरणविषयाश्चमी ॥
 तस्याध्यात्मत्वादियथा । अध्या
 त्ममन इत्याहुः पञ्चभूतात्मधार
 कम् । अधिभूतश्चसङ्कल्पश्चन्द्रमाश्चा
 धिदैतम् ॥ इति ॥ तस्यस्वरूपय
 था । अनिरूप्यमदृश्यञ्चज्ञानभेदम
 न स्मृतमिति ॥ तस्यप्राशस्त्या
 प्राशस्त्यानुमापकानियथा । जना
 नाद्वयसद्यः सुव्यक्तवचनेनैव ।
 शिष्यकलत्रे कन्यायादौहित्रे बान्ध
 विपिच ॥ पुत्रे पौत्रे चवचसिप्रतापे
 यशसिप्रियाम् । बुद्धौवारिणिवि
 द्यायाच्चायते हृदयनृणाम् इतिब्रह्म
 वैवर्त्तपुराणम् ॥ तस्यबन्धमोक्षप्रति
 हेतुत्वयथा । नदेहोनचजीवात्माने
 न्द्रियाणिपरन्तप । मनएवमनुष्या
 णाकादणबन्धमोक्षयो । बन्धसु
 विषयासङ्गिमुक्तेर्निर्विषयन्तथेति ॥
 तच्चवायवीयपरमाणुरूपमितिशिरो

मन

मणिमतम् । स्पर्शरहितत्वे सति-
 क्रियावत्त्वञ्चावलक्षणम् ॥ अस्यक्तो
 बत्वमेव नपुसकमितिज्ञात्वाप्रिया-
 यैप्रेषितमनः । तत्तुतत्रैवरमतेह
 ता पाणिनिनावयम् ॥ सुखदुःखा
 द्युपलब्धिसाधनेन्द्रियविशेषे ॥
 सङ्कल्पविकल्पात्मिकायामन्तःका
 रणवृत्तौ ॥ तच्चप्रत्यात्मनियतत्वा-
 दनन्तपरमाणुरूपनिश्चयश्चेतिता-
 र्किका ॥ एकैकस्यात्मनएकैकमन
 इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व
 म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानवृत्तिसन्ता
 नरूपेणपरिणममानमन्तःकरणद्र
 व्यमननात्मकत्वान्मनइत्युच्यते ॥ ए
 कादशेन्द्रियाणामध्येप्रवर्त्तकमनो
 वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियञ्चसाध
 र्म्यात् । एकादशस्विन्द्रियेषुमध्ये
 मनउभयात्मकम् । बुद्धीन्द्रियङ्क
 र्मेन्द्रियञ्च । चक्षुरादीनावागादी
 नाश्चमनोधिष्ठितानास्वविषयेप्रवृ-
 त्तेः । तदसाधारणेनरूपेणलक्षय
 तिः सङ्कल्पकमत्रमनः । आलो
 चितमिन्द्रियेणवस्तुदमितिसम्भु-
 र्गम् ॥ इदमेव नैत्रमिति सत्यक्कल्प
 यतिः । विशेषणविशेष्यभावेनविवेच
 यतीतियावत् । यथाहुः । सम्भुर्गध
 वस्तुमात्रञ्चप्राग्गृह्णात्याविकल्पि
 तम् । तत्सामान्यविशेषाभ्याक-

मन

त्यथन्तिमनीषिचद्वि ॥ तथा० अ
स्तिद्यालीचन ज्ञान प्रथम निर्विक
ल्पकम् । बालभूकादिविज्ञानसदृ
श शुद्धवस्तुजम् ॥ तत पर पुनर्व
स्तुधमैर्जात्यादिभिर्यथा ॥ बुद्ध्या
वसीयतेसापिप्रत्यक्षत्वेनसम्पत्तिः ॥
सीय सङ्कल्पलक्षणोव्यापारोमा
नस समानासमानजातीयाभ्यां
व्यवच्छिन्दन्मनोलक्षयति ॥ स्यादे
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनौ
यथामहदहङ्कारौनेन्द्रियम्० एव
मनोप्यसाधारणव्यापार नेन्द्रिय भ
वितुमर्हतीत्यत आह इन्द्रियञ्च० कु
त साधर्म्यात्० इन्द्रियान्तरै ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्चसाध
र्म्यम् । नत्विद्रलिङ्गत्वम्० महत्
तत्त्वादीनामपि० इन्द्रलिङ्गत्वेनेन्द्रि
यत्वप्रसङ्गात् । तस्मादव्युत्पत्तिनिमि
त्तमात्रमिन्द्रलिङ्गत्वनप्रवृत्तिनिमि
त्तम् ॥ मनुतेऽनेनेतिविज्ञाननि
मित्तान्त करणे ॥ युगपज्ज्ञा
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इतिगोतमसूत्रम् । युगपत्एकका
ले० एकात्मनीतिपूरणायम्० ज्ञाना
नामनुत्पत्तिर्यत स एवधर्मीज्ञानक
रणायु त्व मनसोलिङ्ग लक्षणमित्य
र्थः । तथाहि । चक्षुरादिषु विष
यसम्बन्धे पि० यस्याभित्यभावादेकन
ज्ञान जनयति तत्सम्बन्धादपरञ्चज्ञा

मनसादेवी

न जनयति० तदेवचाणु निखिलज्ञा
नजनकमुखादिसाक्षात्कारासाधा
रणकारण तदेकमेवलाघवात्सिद्ध
मनइत्यर्थः ॥ लग्नान्नवमभवने ॥
मनएवमनुष्ठानाकारण बन्धमोक्ष-
यो । बन्धायविषयासक्त मुक्त्यैनि
र्विषयस्मृतम् ॥ यतोनिर्विषयं
नित्य मन कार्यं सुमुच्यते ॥ निर
स्तविषयासक्त सन्निरुद्ध मनोहृदि
यदायात्युन्मनीभाव तदातत्परम
पदम् ॥ तावदेवनिरोद्धव्य यावद्धृ
तिगतक्षयम् । एतज्ज्ञानञ्चध्यानञ्च
श्रेष्ठोन्यायस्यविस्तरः ॥ मन्यतेनेन
मनुतेनेनवा । मनज्ञाने० मनुचवबो
धनेवाचमुन् ॥ मनसोनेर्मल्यत्ववश्यक
रणीयम् । यथोक्तं श्रीदेवीभागवते । भ्रम
न्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुन
पुन । निर्मलनमनोयावत्तावत्
सर्वे निरर्थकमिति ॥

मनसा । स्त्री० विप्रहर्षाम् । जरत्सा
रुमुने पत्न्याम् ।

मनसादेवी । स्त्री० कद्रौ । मनसा
याम् ॥ अस्या प्रणाममन्तोयथा
। आस्तीकसुमुने माता भगिनी
वासुकीस्तथा । जरत्कारुमुने पत्नी
मनसादेवीनमोस्तुते ॥ अस्माध्या
न यथा । देवीमस्वामहीनां शशधर
वदनां चारुकान्ति वदान्याह साक
ठामुदारामरुणितवसनासर्वदास

मनस्वी

वन्दैव । स्त्री रास्यामण्डिताङ्गीकन
कमणिगणैर्नागरत्नैरनेकैर्वन्देह
साष्टनागामुरुकुचयुगलाभोगिनीं
कामरूपामितितिथ्यादितत्त्वम् ॥
मनसिज । पु० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपे
णमनसिजायते स्म । जनौ० सप्त
म्याजनेडं तत्पुरुषं कृतीत्यलुक्
हलदन्तादिति वा ॥

मनसिश्च । पु० स्मरे । कामदेवे
। मनसिश्चेति । शीङ् । अधिकरणे
श्चेति रिच्यच् । हलदन्तादिच्यलुक् ॥
मनस्कार । पु० चित्ताभोगे । मन
स सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचि
त्तस्थैर्ये ॥ मनस कारोव्यापार
विशेष । डुकृञ् । भावे चञ् ।
अत कृकमीतिसत्त्वम् ॥

मनस्ताप । पु० मन पीडायाम्
अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा
। परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्त
भाषणम् । अयुक्त कर्मकुर्वाणोम
नस्तापैर्विशुद्ध्यतीति महानिर्वा
णतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणेनयदादैवा
च्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्ता
पेनशुद्धि श्लादापस्तम्बोऽब्रवीन्
मुनिः ॥

मनस्तापः । पु० दुर्गाया सिद्धे ॥
मनस्थ । चि० मनसिस्थितवस्तुनि ॥

मनश्चनम् । न० विवक्षाबुद्धौ ॥

मनस्वी । पु० शूरे ॥ अभिमानि

मनाक्षरम्

नि ॥ मनोऽस्यास्ति । असन्त
त्वादिनि ॥ शरभे ॥ चि० सुम
नसि । प्रशस्तमनीयुक्ते ॥ प्रथ सा
याविनि ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचि
दपिचपर्यङ्कशयन क्वचिच्छाका
हारः क्वचिदपिचशाल्योदनरुचि
। क्वचित्कन्याधारीक्वचिदपिचदि
व्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगण
यतिदु ख नचसुखम् ॥

मनस्विनौ । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रि
याम् ॥ नान्तलक्षणेऽङीप् ॥

मनहस । पु० अतिशर्करौच्छन्द
१५ प्रभेदे ॥ सगण विधायपयो
धरद्वयसुन्दरम् । भगण ततोपिवि
धायचामरतीमरम् । मनह सहस्र
मिदक्षपञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुज
ङ्गमनायकेनमनीहरम् ॥ यथा ।
नवमङ्गुवङ्गुलकुञ्जकूजितकोकि
ले० मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुलाकु
ले । समयेतिधीरसमौरकाम्पित
मानसे० किमुचशङ्कमानमनोरथे
नविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मन
नम् । मनज्ञाने । आक् प्रत्यय ॥

मनाका । स्त्री० करिष्याम् ।
हस्तिन्याम् ॥ मन्दते । मन० ।
बलाकादयश्चेतिसाधु ॥

मनाक्षरम् । न० म गल्यायाम् । म-
क्षिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ चि० ई

मनीषी

षत्करं ॥

मनायी । स्त्री० मनो पत्न्याम् ॥

मनुशब्दपुंयोगे० मनोरौवेत्यैकारा
देशस्ततोऽप्य ॥

मनावी । स्त्री० मनाव्याम् ॥ मनो
स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दमनोरौवेत्यो
कारादेशस्ततोऽप्य ॥

मनित । चि० बुद्धे । ज्ञाते ॥ मन्यते
स्म । मनुश्चबोधने । क्त । यस्य
विभाषेत्त्यस्यानित्यत्वादित् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम्
शिशुष्याम् ॥ ईषणम्० ईषा । ईष
गतिहिसादर्शनेषु । गुरोश्चहलङ्कृत्य
प्रत्यय । टाप । मनसईषा । श-
कन्धादि ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि
ष्ट मनीषितम् । प्रातिपदिकाङ्गात्
र्येवहुलमिष्टबच्चेति० णिचि० तद्
न्तात्० क्त ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पु० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे ।
प्राण्डते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । ब्रौह्मा
दित्वादिनि ॥ यद्वा । मनसईषी
चित्तशुद्धिक्रमेणमनसोवशीकर्ता ॥
मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद
रादि । ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला
भिसम्बौ । सत्त्वशुद्धिदारेणमहावा-
क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

मनु

नि । प्रमाणकुशले ॥

मनु । पु० ब्रह्मण पुत्रे ॥ सचप्र-
जापतिर्वर्त्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय
म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पे चतुर्दशम-
नवोभवन्ति । तेषामानामनियथा ।
स्वायम्भुव १ सचगायत्र्याब्रह्मणो
जात । स्वरोचिष १ । उत्तम
३ । तामस ४ । रैवत ५ । चा
क्ष ६ । सचध्रुवपौत्रातरिपुञ्ज-
यातब्रह्मदौहित्र्यावीरणकन्यायावैरि
ण्याजात । एतेषडतीता । वैव
स्वत ७ । अयश्चसूर्यात्सञ्ज्ञाया
जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णि ८ ।
सतुसूर्याच्छायायाभविष्यति । द
क्षसावर्णि ९ । ब्रह्मसावर्णि
१० । धर्मसावर्णि ११ ।
रुद्रसावर्णि १२ । देवसावर्णि
१३ । इन्द्रसावर्णि १४ । एतेभ
विष्यन्ति ॥ मात्स्ये नवमादिमनूना
नामान्तराण्ये तानि । यथा० रौ-
च्य ९ असौरुचिप्रजापते पुत्र
। भौत्य १० । असौभूतिप्रजाप-
ते पुत्र । मेरुसावर्णि ११ अ
सौब्रह्मण पुत्र । ऋतु १२ ऋ
तुधामा १३ । बिष्वक्सेन १४ ॥
इतिमात्स्ये नवमाध्यायमारभ्यैकवि
ंशत्यध्यायपर्यन्तचतुर्दशमनूनानि-
रूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसे ब्रह्म-
न् मनवश्चचतुर्दश । भवन्तिपरिम

मनुजपति

णश्चतेषाकालकृतशृणु ॥ सप्तर्षय
सुरा शक्रोमनुस्तत्सूनवोऽनृपा ।
एककालेहिंस्यन्ते स क्रियन्ते च पू
र्ववत् ॥ चतुर्युगाणासख्यातशधि
काद्येकसप्तति । मन्वन्तरमनो
काल सुरादीनाञ्चसप्तम ॥ अष्टौ
शतसहस्राणिदिव्ययासङ्ख्ययास्मृ
ता । द्वापञ्चाशत्तथान्यानि सङ्
ख्याधिकानि च ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु
सम्पूर्णा सङ्ख्याता सङ्ख्यया
द्विज । सप्तषष्ठिस्तथान्यानिनियुता
निमहामुने ॥ विशतिश्चसहस्राणि
कालोयमधिकविना । मन्वन्तरस्य
सङ्ख्येयमानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्वे
॥ मनुष्ये ० । जिनमेदे ॥ प्रजापतौ
॥ कविविशेषे ॥ स्थायक्युवप्रणीत
स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुष्य
बोधने । शृङ्खल्लिङ्गिचप्यसिबसिङ्ग
निक्लिद्विभिमनिभ्यसेत्यु ॥ मन्य
ते । मनञ्जानि । पूर्वेषु ० उ ॥

मनु । स्त्री० मनो पत्न्याम् ॥ मनो
स्त्रीतिविग्रहे ० पु योगे ० मनोरौवे
ल्यौकारैकाराभावे ० तत्सन्नियोगशि
ष्टोऽप्येवमभवति ॥ पृक्कायाम् ॥

मनुज । पु० मनुष्ये ॥ मनोजात
। जनौ ० । पञ्चम्यामितिङ् ॥

मनुजपति । पुं० नरेन्द्रे । मनुजा
नापति ॥ मध्यगुरुसञ्ज्ञायाम् ०

। ५ । ० ॥

मनुष्यतीर्थम्

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम् ॥

मनुभू । पुं० मनुष्ये ॥

मनुराट् । पु० कुवेरे । निधिनाथे ।
श्वेतोदरे ॥

मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् । मनु
ष्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे ०
गवयहयमुकयमनुष्यमव्यानामप्रति
षेधइतियोपधाज्जातेर्डीष् । हलस्त
द्वितस्येतियलोप ॥

मनुष्य । पु० मानुषे । मर्त्ये । मनु
जे । मानवे । नरे ॥ अयन्तुअर्वाक
स्त्रीतोऽब्रह्मणीनकम सर्गएकविधश्च
। यथा । अर्वाक्स्त्रीतस्तुनवम जल
रेकविधोनृणाम् । रजोधिका क
र्मपरादु खेचसुखमानिन ॥ अ-
पिच । तस्यापिध्यायत सर्गसत्त्वा
भिध्यायिनस्तत । प्रादुर्बभूवचाव्य
क्तादर्वाक्स्त्रीतस्तुसाधक ॥ यस्या
दर्वाक्प्रपद्यन्तेततोर्वाक्स्त्रीतसस्तु
ते । तेचप्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्तर
जोधिका ॥ तस्मात्तेदु खबहुला
भूयोभूयश्चकारिण । प्रकाशाबहि
रन्त्यमनुष्यासाधकास्तुते इतिवज्जि
पुराणम् ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्यो
ह्ययम् ॥ अत्रपञ्चमनुष्यविभागोवा
राद्याम् ६७ अध्याये ॥ मनोरपत्न्य-
म् । मनोजातावञ्ज्यतीषुकच ॥
मनुष्यतीर्थम् । न० प्रजापतितीर्थे ।
कनिष्ठामूले ॥

मनोजवस

मनुष्यधर्मा । पु० धनदे । श्रीदे । कुवे
रे ॥ मनुष्यस्यैवधर्माचाचारः ।
श्मश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादनिच्के
बलात् ॥

मनुष्ययज्ञ । पु० अतिथिपूजने ।
नृपयज्ञे ॥

मनुष्यलोक । पु० अधिकृतब्राह्मणा
दिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् ।
मन शिलायाम् ॥ मनसागुप्ता ।
कर्तृकरणसमास ॥ इक्षुप्रभेदः ।
मनोगुप्तावातहरीट्णामयविनाशि
नी । सुशीतामधुरातौवरक्तपित्तप्र
णाशिनी ॥

मनोज । पु० कामदेवे ॥ मनसिजा
यतेश्चक्रादिरूपेणप्रादुर्भवति । ज
नी० । सप्तम्याजनेर्ह । तत्पुरुषेक
तिबहुलमितिवहुलग्रहणात्लुगभा
वाभावः ॥

मनोजन्मा । पु० कामदेवे ॥ मनसोज
न्मयस्यसः ॥

मनोजव । पु० हरौ ॥ मनसोवेगव
जवोस्यसर्बगतत्वात् ॥ हनुमति
मनसोवेगे ॥ चि० पितृसन्निभे ।
पितृतुल्ये । अतिशयवेगवति ॥
जवति । जु सौचः । अच् । मनो
जवेगवद्यस्मिन् ॥

मनोजवस । पु० पितृसन्निभे ॥ मनो
जवतेस्मिन् । औणादिकोऽसः ॥

मनोनाश

मनोजहति । पु० कामवृद्धिपे ॥
मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ चि०
शोभने । मनोहरे । सुन्दरे । रुचि
रे ॥ मनसाजानाति । इगुपधेति
क । निवृत्तप्रेषणोचजानाति ॥
मनोज्ञा । स्त्री० मन शिलायाम् ॥
राजपुत्रायाम् ॥ बन्ध्याकर्कोटक्याम्
॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूल
जीरके ॥

मनोनाश । पु० मनसोलये ॥ मन
सोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामपरि
त्यज्यसर्ववृत्तिबिरोधिनानिरोधाका
रेणपरिणामः ॥ सहस्राक्षुरुशाखा
त्मफलपल्लवशालिनः । अस्यसमा
रवक्षस्यमनोमूलमितिस्थितम् ॥ सं
कल्पमेवतन्मन्ये सकल्पोपशमेनतत्
। शोषयामियथाशोषमेतिससारपाद
पः ॥ प्रबुद्धोस्मिप्रबुद्धोस्मिदृष्टश्चैरोम
यात्मनः । मनोनामनिहन्त्येनमन
साहचिरहतः ॥ इतिजनकः ॥ वशिष्ठो
प्याह । अस्यससारवृक्षस्यसर्वोपद्रव
दायिनः । उपायएकएवास्तिमन
सः स्वस्थनिग्रहः ॥ मनसोभ्युद
योनाशोमनोनाशोमहोदयः । ज्ञो
मनोनाशमभ्येतिमनोज्ञस्यहिमृङ्ग-
लाः ॥ तावन्निशीववेतालाबलान्तिह
दिवासनाः । एकतत्त्वदृढाभ्यासा
द्यावन्नविजितमनः ॥ प्रक्षीणचित्त
दर्पस्यनिगृह्यतेन्द्रियद्विषः । पश्चि

मनोन्मनी

न्यद्वहेमन्ते क्षीयन्ते भोगवासना .
 ॥ हस्तहस्तेनसम्पीड्यदन्तैर्दन्तान्-
 विचूर्ण्य च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य
 जयेदादौखकमन ॥ एतावतिभूमि
 तलेसुभगास्तेसाधुचेतना पुरुषा
 । पुरुषकथामुच्यगख्यानजितायेचेत
 सास्त्रेन ॥ हृदयविलेकतकुण्डलउ
 खणकलनाविषोमनोभुजग . । य-
 स्तोपशान्तिमागतमुदिततमव्ययब
 न्दे ॥ इति ॥ द्वौक्रमौचित्तनाशस्य
 योगोज्ञानस्यराघव । योगस्तद्वृत्ति
 रोधेहिज्ञानसम्यगवेक्षणम् ॥ असा
 ध्य कस्यचिद्योग कस्यचिद्विज्ञान
 निश्चय । प्रकारौद्वीततोदेवोजगा
 दपरमेश्वर ॥ इति च ॥ मनोनाशा
 भ्यासस्तु . अत्यन्ताभावसम्पत्तौज्ञा
 तुर्ज्ञेयस्यवस्तुन । युक्ताशास्त्रैर्यत
 न्तेयेतेष्यन्नाभ्यासिन स्थिता ॥
 ज्ञातज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्प
 त्ति . स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्य-
 न्ताभावसम्पत्ति । युक्तिर्योग ।
 सीयमनोनाशाभ्यास ॥

मनोन्मनी . स्त्री . योगिनीऽन्मस्यावि-
 शेषे ॥ यथाहुर्योगतारावल्याश्रीश
 ष्टात्ताराः . केनेयशोऽप्येनमेव
 शब्देवायुर्गन्धवर्जितरूपं मनश्च
 सङ्कल्पविकल्पशून्यमनोन्मनीसाम
 यिसन्निधत्ताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां
 चित्तिनिष्पत्तिरितिप्रवाहमितिप्रसम

मनोरम

स्त्री । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा-
 मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥
 मनोभव । पु . कामदेवे ॥ मनसिभ
 वोऽस्य ।

मनोभू । पु . कन्दर्पे । मनसा . मन
 स मनसिवाभवति । भुव क्तिप् ॥
 मनोमय । पु . पञ्चकोषान्तर्गततृतीय
 कोषे । इच्छाशक्तिमति . करणरूपे
 मनस्तु कर्मेन्द्रियै सहितमनोमय-
 कोषोभवतीति ॥ अहन्ताममतादे-
 हेगृहादौचकरोतिय । कामाद्यव
 स्थयाभ्यान्तोनासावात्मानमनोमय ॥
 आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमा
 नत्वात् ॥ चि . मन प्राये ॥
 मनोयोनि । पु . कामदेवे ॥ मनो
 योनिरस्य ॥

मनोरथ । पु . इच्छायाम् । स्पृहा
 याम् ॥ मनएवरथोऽव । मनसोरथ
 इववा ॥ मनोरथानानसमाप्तिरस्ति
 वर्षायुतेनाप्यथवाब्दलक्षै । पूर्णेषु
 पूर्णेषुपुनर्नवानामुत्पत्तय सन्तिमनोर
 थानाम् चि . मनस्तुष्टिकरे । चित्त
 परिकल्पिते . चित्तपरिच्छेदोमनस्य
 न्तर्वर्तमाने ॥

मनोरम । चि . सुन्दरे । रुचिरे ।
 चारुणि । सुषमे । साधौ । शोभने
 ॥ मनोरमयति । रम् . । ग्यन्त
 । कर्मण्यण् ॥ दक्षिणपश्चिमद्वारस्य
 चि ॥

मनोहत .

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । का
न्तायाम् । मधुलायाम् । मनोह
रायाम् । सुदर्शाम् ॥ बुद्धशक्तिवि
शेषे । तारायाम् । लोकेश्वरात्म
जायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्द १० प्र-
भेदे । यथानरजगैर्भवन्मनोरमा ।
यथा । तरणिजातटे बिहारिणी०
ब्रजविलासिनीविलासत । सुररि
सन्तु पुनातुव । सुकृतशालि
नामनोरमा ॥

मनोवती । स्त्री० ब्रह्मण पुर्याम् ॥
यथा । चतुर्दशसहस्राण्योजनाना
स्वयम्भुव । मध्येमनोवतीनामपु
रीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारारुणा
नुचैर्वियन्मार्गान्मह श्रिया ।
सावित्र्या । स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामाति
वर्तिनी ॥ तस्यामुपासतेदेवामुनय
श्चमहीजस । महायोगेश्वरसिद्धै
यमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ मध्ये० इन्द्रा
द्यष्टदिक्पाना ममरावत्याद्यष्टपुरी
णांमध्यवृत्त्यर्थ ॥ इतिमृगेन्द्रसहि
ता ॥

मनोबित् । पु० लोकायतभेदे । सहिन्ना
नृत्यामनएवात्मेतिनिश्चिनोति । म

मन्त्र .

मनोहर । पु० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥ त्रि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति
हरतेरनुद्यमने० वृत्त्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातीवृक्षे ॥ स्पर्शयू
थ्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥
मनोहर्ता । त्रि० मनोहरणकर्त्तरि ॥
मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ त्रि०
मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोह्रा । स्त्री० मन शिलायाम् ॥
मन शब्दे ह्रयते । ह्रैश्शब्दे ।
आलम्बोपसर्गद्वत्यङ् । टाप् ॥

मन्तव्य । वि० ज्ञेये ॥ मननीये ।
भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्तव्यश्चो
पपत्तिभि ॥

मन्तु । पु० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥
प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रणायाम् ॥ म
न्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनी
त्यादिना० तु ॥

मन्ता । पु० मन्त्रिणि ॥ मन्यते, मन
। बहुलमन्यचापीति० ढच् ॥

मन्त्र । पु० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने
वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादौ ।
देवैर्भ्योयेनोद्दिश्यहविर्दीयतेतच्च ॥
स्वरतोवर्णतोवाहीनस्यमन्त्रस्थानिष्ट
फलजनकत्वमुक्त शिष्टायामहाभाष्ये
च । मन्त्रोहीन स्वरतोवर्णतोवा
मिथ्याप्रयुक्तोऽतमर्थमाह । सवाग्
वज्रोयजमानहिनस्तिथयेन्द्रशत्रु
स्वरतोपराधादितिशिष्टा । दुष्ट .

मन्त्र

शब्द स्वरतद्वृत्तिभाष्यपाठ । दु-
ष्टान्शब्दान् माप्रयुक्तमहीत्यधेयव्याक-
रणमिति ॥ अत्रकैयट । स्वरेणस्व-
रत । आद्यादित्वात्तसि । मि-
थ्याप्रयुक्तवृत्ति । यदर्थं प्रतिपादना-
यप्रयुक्तस्ततोऽथान्तर स्वरवर्णदोषात्
प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः ।
वागेववज्रोहिसकत्वात्त्यर्थेन्द्रशत्रु-
शब्द स्वरदोषात्त्यजमानहिसित-
वाभित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोष्ठ-
चकारव्य । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वे-
तिमन्त्रकृत । तत्रेन्द्रस्यशमयि-
ताशातयितावाभवेतिक्रियाशब्दो-
ऽत्रशत्रुशब्दाश्रितोनतुरुद्धिशब्द-
। तदाश्रयणं हि वहुव्रीहितत्पुरुष-
योरर्थाभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्रत्वं
सिद्धे सति इन्द्रस्य शत्रुर्भवेत्यत्रार्थ-
प्रतिपाद्ये अन्तोदात्तं प्रयोक्तव्यं चा-
द्युदात्तकृत्वजाप्रयुक्तकृत्यर्थान्तरा-
भिधानादिन्द्रएव । वृत्तस्य शातयिता
सम्पन्न । इन्द्रशत्रुत्वस्य विधेयत्वा-
त्सम्बोधनविभक्तिरनुवाद्यविषय-
त्वादिहाभाव । यथाराजाभवयु-
ध्यस्वेति । ऊह्यमानस्य चामन्त्रत्वा-
त्यन्नकर्मणीति जपादिपर्युदासीम-
न्त्राणामेकश्रुतिर्विधीयमानानेह भ-
वतीति ॥ * ॥ मन्त्रान्ते कर्मसन्नि-
पातवृत्तिन्याय ॥ प्रयोगसमवेता
र्थस्मारके विदभागे ॥ मन्त्राणां तादृशा

मन्त्रकृत

र्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् । न तु तदुच्चार-
णमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे ।
अदृष्टकल्पनायाश्चन्याय्यत्वात् । न
च दृष्टार्थस्मरणस्य प्रकारान्तरेणापि
सम्भवान् मन्त्रास्मान् व्यर्थं मिति वा-
च्यम् । मन्त्रैरेव स्मर्त्तव्यमिति निय-
मविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनासा-
धने । मायावीजादौ ॥ गुह्यवादे ।
रहसिकर्त्तव्याऽवधारणे । मन्त्र-
शायाम् ॥ तस्य च पञ्चाङ्गानि भव-
न्ति । तानि च । कर्मणामारम्भोपा-
यः । पुरुषद्वयसम्पत् । देशकाल-
विभागः । विनिपातप्रकारः ।
कार्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रमूलं यतो-
राज्यमतो मन्त्रश्च सुरक्षितः । कुर्या-
द्यथा तन्न विदुः कर्मणामाफलोदय-
म् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा
रहोगतः । अरुण्ये नि शलाकी वा
मन्त्रयेद्विभावितः ॥ षट्कर्णो-
भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णश्च धार्यते ।
द्विकर्णश्चतुर्मन्त्रश्च त्रिकर्णश्चैकान-
बुद्ध्यते ॥ मन्त्रं ते । मन्त्रं वा । म-
न्त्रिगुप्तभाषणे । घञ् । पञ्चमरा-
शौ ।

मन्त्रकृत । पु० मन्त्रविधिः । मन्त्र-
शाकारके ॥ मन्त्रान् कृतवान् ।
सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञ् कृति-
क्षिप् ॥ मन्त्रस्मरि ॥ दौत्यकृ-
ति ॥ मन्त्राणां द्रष्टरि । प्रयोक्तारि

मन्त्रदाता

च ॥

मन्त्रगण्डक । पु० विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढ । पु० चरे ॥ मन्त्रोगूढोय
स्मिन् ॥

मन्त्रगृहम् । न० मन्त्रागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री० मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्व । पु० वङ्गौ ॥

मन्त्रज्ञ । पु० चरे ॥ चि० । मन्त्र-
विदि ॥

मन्त्रज्वाल । पु० अग्नौ ॥

मन्त्रयम् । न० मन्त्रे ॥ मन्त्रि० । भा
वेत्युट् ॥ मन्त्रायाम् ॥मन्त्रणा । स्त्री० मन्त्रे ॥ रहसिकर्तव्या
वधारणे ॥ तत्रवर्णनीयानि
यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाङ्ग
य्योपायसिद्धय । उदयाश्चिन्तनी
याश्चस्थैर्योग्येन्द्रादिसूक्तय ॥

मन्त्रागारम् । न० मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रद । चि० मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । चि० मन्त्रप्रदानकर्तारि ।

श्रीगुरौ ॥ अदौक्षितस्यमूर्खस्यनि
ष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्व
कर्मस्वजनहस्यनरकेतत्पशो स्थि-
ति ॥ जन्मदातान्नदातावामा-
तान्ये गुरवस्तथा । पारिकर्तुं न
शक्यन्ते घोरेस सारसागरे ॥ विद्या
मन्त्रज्ञानदातानिपुण , पारकर्म
णि । नशक्त शिष्यमुहर्तुमीश्वर
श्चेश्वरीऽपर , ॥

मन्त्रवित्

मन्त्रदीधिति । पु० अग्नौ ॥

मन्त्रनिर्णय . । पु० मन्त्रनिश्चये ॥

यथा । मन्त्रमूल यतीराज्यततो
मन्त्रसुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-

न्नविदु कर्मणामाफलादयात्

॥ अर्थानर्थोद्दिश्यचोभौस शयश्चपरी

क्ष्यते । समचद्वतिविज्ञेय श्रेष्ठा

श्चखलुविभ्रमा ॥ एकमेवविषह

न्तिशस्त्रेणैकश्चवध्वते । सराष्टसम्प

दहन्तिराजानममत्रविप्लव ॥ करि

ष्यन्नप्रभाषेतकृतान्येवतुदर्शयेत् ।

धर्मार्थकामकार्याणि कृतोमचेन

भिद्यते ॥ गिरिपृष्ठमुपारुह्यप्रासाद

वारहेगत ॥ स्वपथे नि शला

केवातत्रमचेविधीयते ॥ तत्रसाम

प्रयोक्तव्य कार्येषुगुणवत्स्वपि ।

दानकुर्वे पिभेदश्चशङ्कितेष्वपिनि

श्चय ॥ जडमूकाधवधिरास्तिर्य

ग्यानीन्वयोधिकान् । स्त्रीस्तेष्व

व्याधितव्यज्ञानम चकालेनिषेधये

त् ॥ इतिसम्यक्तुत प्रोक्ताराजनी

तिरियमया । यत्त्रिवर्गाविरुद्ध

स्याद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति

युक्तिकल्पतरौनीतियुक्ति ॥

मन्त्रपूत । चि० मन्त्रेणपवित्री
कृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पु० गरुडे ॥ वि०

मन्त्रेणपवित्रात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पु० चरे ॥ मन्त्र

म वी

वेत्ति । विद० । क्षिप् ॥
 त्रि० म वज्रातरि ॥
 म ववैश्म । न० म वगृहे । चिन्तो
 दवसिते ॥
 म वशक्ति । स्त्री० राज्ञाशक्ति
 विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या
 दिप्रसाधयावत्स्थापन ज्ञानबलम
 वशक्ति । पञ्चाङ्गम वीम वश
 क्तिरित्यन्ये ॥
 म वस्पृक् । त्रि० म वकरणकस्य
 शक्तृरिति ॥
 म वित । त्रि० म वेणसंस्कृते ।
 अभिम विते ॥
 मन्त्री । त्रि० उपदेष्टरि । साधके ॥
 पु० मन्त्रजातकर्तृव्यनिश्चयकर्तृ-
 रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्य
 सहाया सचिवाबुद्धिसहायाश्चम
 न्त्रिण प्रोक्ता इतिभेदः । तस्य ल
 क्षणयथा । मन्त्रीभक्त शुचि शु
 रोऽनुकृतोबुद्धिमान्क्षमी । आन्वी
 क्षिक्यादिकुशल परिच्छेदीमुदेश
 ज ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्रा
 कार्याहिमन्त्रिण । यथोक्त कालिकापु
 राणे । मन्त्रिणस्तुनृप कुर्याद्विप्रान्
 विद्याविशारदान् । विशुद्धाश्चकुलीना
 श्वधर्मार्थकुशलानृजन् ॥ मन्त्रयेत्तै
 समकालिनाच्चर्यबहुभिश्चरेत् एकैके
 नैवकर्तृव्य मन्त्रस्तुविनिश्चयम् ॥ व्य
 स्तौ चैवसमस्तैश्चान्यम्यव्यपदेशत

म थ

। स्वयवृत्त मन्त्रगृहस्थूलआरुह्यम
 न्वयेत् ॥ अरण्ये नि शलाकैवान-
 यामिन्याकदाचन । शिशून्शाखाम्
 गान्पण्डान्शुकान्वैसारिकास्तथा
 ॥ वर्जयेत्मन्त्रगेहेषुमनुष्यानुज्ञता
 स्तथा । दूषणमन्त्रभेदेषुनृपाणायच
 जायते ॥ नतत्सम्यक्समाधातुद
 चैर्नृपशतैरपीति ॥ अपिचमत्स्यपुरा
 णे । बहुभिर्मन्त्रयेत्कामराजामत्र-
 पृथक्पृथक् । मन्त्रिणामपिनोकर्यात्
 मन्त्रीमन्त्रप्रकाशनम् ॥ नक्तचित्कस्य
 विश्वासीभवतीहसदानृणाम् । नि
 श्चयश्चसदाम चेकार्येकेनसूरिणा ।
 भवैवानिश्चयावाप्ति परवद्ध्यनु-
 जीवनात् । एकस्यैवमहीभक्तुर्भू
 य कार्योविनिश्चयः ॥ इति ॥ म
 न्त्रागुप्तभाषणमस्यास्ति । अतद्वनि,
 ॥ यद्वा । अवश्यमन्त्रयेत् । मन्त्रिगु-
 ष्मभाषणे । आवश्यकिणिनि ॥ य
 द्वादिणिन्यन्तोवा ॥
 मन्य । पु० मन्यानदण्डे ॥ दिवाक
 रे ॥ साक्तवे । द्रवद्रव्यसयुक्तेषुसक्तु
 षु । यथा । सक्तुभि सर्पिषाम्यक्तै
 शीतवारिपरिभुतै । नात्यक्तेनाति
 सान्द्रश्चमन्यइत्यभिधीयते ॥ प्रिय-
 विशेषेयथा । जलेचतुष्पलेशीतेक्षु
 द्रव्य पलक्षिपेत । मृत्पात्रेमन्ययेत्
 सम्यक्तस्माच्चद्विपलपिवेत् ॥ क्षु
 चूर्णीकृतमन्ययेत् । मृदनीयात् ॥

मन्यान

नेत्ररोगे । नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म
 ध्यतेऽनेन । मथिहिंसासक्तीशनयो
 । हलश्चेतिघञ् ॥ मन्यने ॥
 मन्यजम् । न० नवनीते ॥
 मन्यदण्ड । पु० मन्याने । मन्यान-
 दण्डे । रङ्गे । इ० भा० ॥
 मन्यनम् । न० विलोडने ॥ कुन्यने ॥
 पु० मन्यानदण्डे ॥
 मन्यनघटी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ॥
 मन्यनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्यनपात्रे
 ॥ मध्यतेऽस्याम् । मन्यविलोडने ।
 करणेति ल्युट् ॥
 मन्यर । पु० कोषे ॥ फले ॥ वाधे ॥
 मन्याने ॥ सूचके मन्दगामिनि ।
 योद्धार ॥ कोषे ॥ केशे ॥ न० कुसु-
 म्भाम् ॥ त्रि० मन्दे ॥ पृथौ ॥ वक्र-
 ॥ मन्दगामिनि । जडे ॥ सूचके ॥
 नीचे ॥ मन्यतिपादौ । मथि० ।
 बाहुलकादरन् ॥
 मन्यरा । स्त्री० कैकेय्यादास्याम् ॥
 मन्यरु । पु० कुठेरौ । चामरवाते ॥
 मन्यशैल । पु० मन्दराचले ॥
 मन्या । स्त्री० मेथिकायाम् ॥
 मन्यान । पु० मन्यदण्डे । वैशाखे
 रङ्गे । इ० भा० ॥ आरम्भे ॥ न०
 गायत्रीच्छन्द ६ प्रभेदे ॥ यथा ।
 कर्णध्वजानन्दमाधायनिश्च ॥ ब-
 यैरसैर्यत्तु मन्यानमेतत् ॥ यथा ।
 शीताशुवक्त्रायपाथोजनेत्राय ।

मन्दनम्

वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्य-
 ति । मथि० । बाहुलकादानच् ॥
 मन्यानक । पु० तृणभेदे । रहिते ।
 दृढमूले । तृणाङ्घ्रिपे ॥
 मन्यिनी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ।
 गर्गर्याम् । कलस्याम् । मधानी०
 इ० भा० ॥
 मन्द । पु० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्य-
 न्तरे ॥ शीर्ष्पादे । यमे ॥ प्रलये ॥
 द्वि० अतीच्छे । अलसे । शीतके ॥
 मूर्खे ॥ स्त्रे ॥ अभाग्ये । भाग्यर-
 हिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मदर-
 ते ॥ खले ॥ अशुद्धचित्तत्वेनज्ञाना-
 धिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिस्तु-
 तिमोदमदस्वप्रकान्तिगतिषु । पचा-
 द्यच् ॥ न० ईषदर्थे ॥
 मन्दग । त्रि० मन्दगामिनि । अशीघ्र-
 ने ॥
 मन्दगति । पु० शनौ ॥ त्रि० मन्द-
 गामिनि ॥
 मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशीले ।
 मन्यरे ॥ मन्द गच्छति० तच्छीलः
 । गमूळ० । सुप्यजातावितिणिनि
 मन्दजननी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । शनि-
 मातरि । छायायाम् । तपस्याम् ॥
 मन्दट । पु० पारिभद्रहृत्ते ॥
 मन्दता । स्त्री० आलस्ये । मन्दत्वे ॥
 मन्दनम् । न० स्तोत्रे ॥ मन्दते । मदि-
 । कृपुवृजिमन्दीत्यादिनाक्यु ॥

म दकिनी

मन्दप्रज्ञ । त्रि० जडबुद्धौ ॥ मन्दाल
डाप्रज्ञाधीर्यस्यस ॥
मदभाग्य । त्रि० विष्णुकुले ॥
मदभू । पुं० मन्दभूमौ ॥
मन्दर । पु० मन्थशैले ॥ मन्दारपा
दपे । स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोदां
व्याधिप्राच्यादिशिष्वे तवर्णे पञ्चाशत्
सहस्रोच्छ्रायेविष्कम्भशैले ॥ तत्र
योजनसहस्रोन्नतिमान्कदम्बपाद
पोस्ति । सुराङ्गनाक्रोडाप्रधानोहि
मन्दर । न० वर्षावृत्तान्तरे ॥
छन्दसिभोयदि । मन्दरमञ्चति ॥
शङ्खरुशङ्कर । वैरिभयङ्कर ॥ त्रि०
बहुले ॥ मन्दे ॥
मन्दिरहरिण । पु० जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥
मन्दसान । पु० अन्नौ ॥ जीवे ॥
निद्रायाम् ॥ मन्दते । मदि० । ऋ
ञ्जिह्विमन्दिसहिभ्य किदिच्यसा
नच् ॥ वेदभाष्ययौगिकार्यएवपुरस्कृ
त ॥
मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अ
जादित्वाद्याप् ॥
मन्दाकम् । न० स्तवने ॥
मन्दाकिनी । स्त्री० वियङ्ग्यायाम् ।
स्वर्णायाम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥
प्रधानधारायास्वर्गसाचमन्दाकिनी
स्मृता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थे
नयोजनास्मृता ॥ क्षीरतुल्यजलाश

म दग्नि

श्वदत्तुत्तुतरङ्गिणी । वैकुण्ठाद्
ब्रह्मलोकश्चतत स्वर्गसमागता ॥
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधेसै
वसन्ने तुमन्दाकिनीसानृपाणान्तुसौ
ख्य भवेत्तत्रमासे ॥ जगतीच्छन्द
१२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमदा
किनी । यथा । बलिदमनविधौबभौ
सङ्गता० पदजलरुहियस्यमदाकिनी
सुरनिहितसिताम्बुजसङ्निभाहर
तुजगदघसपीताम्बर ॥ मदमक
ति० तच्छौला । अककुटिलायाग
तौ । सुपौतिशिनि । डीप् ॥
मदाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्द १७
प्रभेदे ॥ मदाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मी
भनौतीगयुग्मम । यथा । प्रेमाला
पै प्रियवितरणै प्रीणितालिङ्ग
नाद्ये मदाक्रान्तातदनुनियतबध्यता
मेतिबाला । एवञ्चिच्चावचनसुधया-
राधिकाया सखीनाप्रीत पायात्
स्मितसुबदनोदेबकीनदनोन ॥
मदाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मदमच्च
बागाद्यत्र ॥
मदाग्नि । पु० अर्कनिष्कासनाथाग्नि
विशेषे ॥ कफद्वारात्पञ्जरानले ॥
तस्यनिदानादियथा । मदस्तीक्ष्णोय
विषम समश्चेतिचतुर्विधः । क
फपित्तानिलाधिकात्तत्साम्याज्जा
ठरोऽनल ॥ विषमोवातजानूरो-
मास्तीक्ष्ण मित्रसमुन्नतान् करो

म दिक्कुर

अग्निस्तथाम दीविकारान्कफसम्भ
वान् । समासमाग्नेरशितामात्रा
सम्यग्विपच्यते । अल्पापिनैवमदाग्ने
र्विषमाम्नेस्तुदेहिन ॥ कदाचित्प
च्यतेसम्यक् कदाचिच्चनपच्यते ॥
इति ॥ तस्यौषधयथा । चित्रकस्या
ष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्-
ठ्याश्चत्वारिभागानिमरिचानाद्वय-
तथा ॥ पिप्पलीपिप्पलीमूलविडङ्
गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागा
श्चत्रिफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुणे-
नगुडं नैषामोदकानिहिकारयेत् ।
तद्गन्धमजीर्णं हिपाण्डुरोगश्चका-
मलाम् ॥ अतिशीणितमन्दान्निह्नी
हाद्यच्चनिवारयेत् । इ० ॥

मन्दायु । चि० अल्पायुषि ॥

मन्दार । पु० सुरद्रुमविशेषे । पारि-
भद्रे । निम्बतरी । वकायन० इ०
भा० ॥ अर्कपर्णे । आक० इ० भा०
॥ मन्दते० मोदयति । मदिस्तुष्या
दौ । अक्षिमदिमन्दिभ्यश्चारन् ॥ म
न्दाभरायश्च ॥ यद्वा ॥ मन्दाभाराधा
रात्रस्यसरलत्वात् ॥ मन्दमृच्छतिवा
क्तगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ मन्दानिय
र्त्ति । अण् । मन्दैर्यतेवा । घञ् ।
तीर्थविशेषे ॥

मन्दार । पु० पारिजाते ॥ मन्दते ।

मदि० । बाहुलकादारु ॥

मन्दिकुक्कुर । पु० मन्मथविशेषे ॥

मदोदरीश

मन्दिर । पु० मङ्गरावासी । ममुद्रे ॥
जानुपञ्चाङ्गाग्ने ॥ न० नगरे ॥ अगा
रे । निशान्ते । वस्त्ये । सद्ने ॥
देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० सु
प्यतेऽचवा । मदि० । इषिमदिमु-
दौतिकिरच् ॥

मन्दिरपशु । पु० बिडाले ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादि-
त्वाद्वाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० बालिशालायाम् ॥ श
यनौयार्थवस्तुनि । मादरी० इ०
भा० ॥ म दतेऽच । मदिस्तुष्यादौ ।
मन्दिवासीत्युरच् ॥

म देह । पु० राक्षसविशेषाणासञ्जा
याम् ॥ यथा । सन्ध्याकालेतुस-
म्प्राप्तेरौद्रेपरमदारुणे । म देहारा
क्षसाधोरा सूर्यमिच्छन्तिखादितु
म् ॥ प्रजापतिकृत शापस्तेषांमै
त्रेयरक्षसाम् ॥ अक्षयत्त्वशरीराणां
सरणश्चदिनेदिने ॥ तत सूर्यश्च-
तैर्युद्धं भवत्यत्यन्तदारुणम् । ततो
द्विजोत्तमास्तोय प्रक्षिपन्तिमहामु-
ने ॥ ओङ्कारब्रह्मस युक्त गायत्र्या-
भिनिय चितम् । तेनदह्यन्तितेपा
पावज्जीभूतेनवारिणा इत्यादि-
विष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मदोदरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्या-
म् । मथामुरस्य पुत्र्याम् ॥

मदोदरीश । पु० रावणे ॥ मदो

सन्मय

दर्या • ईश • ॥

मन्दोदरीसुत । पु० इन्द्रजिति ॥
मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णे । म दक्ष
तदुष्णश्च ॥ वि० तद्वति ॥

मन्द्र । पु० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादि-
शब्दे ॥ मन्दते । मदि० । स्त्रायि
तस्त्रीतिरक् । वाद्यविशेषे । मद्
ङ्गके ॥ वि० गम्भीरध्वनिवति ॥

मन्मथ । पु० कामदेवे । कुसुमायु-
धे ॥ कपिले ॥ मननमत्० चेत-
ना । मन० । सम्पदादित्वात्किप् ।
गमादीनाक्तावितिनलोप । इन्वस्ये
तितुक् । मयतोतिमथ । मथे० ।
अच । मतोन्नानस्यमथ मन्मथ ॥
मनोमथनातिवा । पृषोदरादि ।
मिथुनलम्ने ॥ वत्सरविशेषे । २६॥
सरोग चतथादेविदाहज्वरसमन्वि-
तम् । अभिभूत जगत्सर्वमन्मथेसु
रपूजिते ॥

मन्मथानन्द । पु० महाराजचूते ॥

मन्मथालय । पु० आसने ॥

मन्मथन । पु० गद्गदध्वनौ ॥ न० दम्प-
त्यो शनैभाषणे । सुरतेकर्णमू-
लेषुयच्चदेशीयभाषया । दम्पत्यो
र्लपित मन्दमन्मनतविदुर्बुधा ॥

मन्मथनस्क । वि० मन्मथनसि ॥ म-
थ्येवमन सङ्कल्पात्मक यस्य ॥

मन्मथ । वि० मदेकचित्ते ॥ मापर
मात्मान तत्पदार्थत्वं पदार्थभिदे-

मन्वन्तरम्

नसाक्षात्करणशीले ॥

मन्या । स्त्री० यौवाया पश्चाद्भागे-
स्थितायाशिरायाम् ॥ गलपाश्वर्शि
रायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सन्नाया
समर्जेतिक्वप् ॥

मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ॥

मन्यु । पु० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥
यज्ञे ॥ मन्यते । मनञ्जाने । यजि
मनिशुन्विदसिजनिभ्योयुच् ॥ मृ
गव्यादिर्वा ॥

मन्ये । अ० वितर्के ॥

मन्वन्तरम् । न० दिव्यानायुगानामे-
कसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्तति-
युगात्मकेमनो कालविशेषे ॥ ए-
वचतुर्युगाख्यानासाधिकाच्चेकसप्त
ति । कृतर्चेतादियुक्तानामनोर
न्तरमुच्यते ॥ मनव स्वायम्भुवा-
दयस्तेषामन्तरमवकाश स्थितिरि-
तियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरो
क्ति । अथयद्यपिगणनया० अर्ध-
युगेनाधिकासङ्ख्यासम्पद्यते० ।
यत० दैविकानायुगानानुसङ्ग
स्रब्रह्मणोदिनम् । मन्वन्तर तथैवै
क तस्यभागाश्चतुर्दश ॥ तत्किञ्चि
दधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरि-
ति० नामविधानेसर्वज्ञनारायणेनो-
क्तत्वात् । तथापि० अल्पत्वादिह-
तथानोक्तमितिबोध्यम् । मन्वन्तर-
स्यसङ्ख्यातवर्षाण्यथा । वि श-

मन्वादि

त्कोव्यस्तुवर्षाणामानुषे णद्विजोत्त-
मा । सप्तर्षष्टस्तथान्यानिनियुता
न्यधिकानितु ॥ विशतिस्तुसहस्रा-
णिकालोय साधिकाविना । मन्व-
न्तरस्यसङ्ख्येषालिङ्गेऽस्मिन्क-
थिताद्विजा ॥ यथाङ्का ॥
३०६७२०००० । एव चतुर्दशमन्व-
रैर्ब्रह्मदिन भवति ॥ ब्रह्मणोदिन
मध्ये चतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
। एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस
कालोमन्वन्तरसञ्चकोभवति । तत्र
मनूनानामानि यथा । स्थायन्मुवो
मनु पूर्वस्तत स्वारोचिषोमनु
। उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्त
था ॥ षडेते मनवोऽतीताश्च
वैवस्वतोमनु । सावर्णा पञ्चरौ
च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा
णलक्षण ॥ मन्वन्तरमनुर्देवामनु
पुत्रा सुरेश्वर । ऋषयोऽशाव
तारश्चहरे षड्विधमुच्यते ॥
मन्वादि । स्त्री० मासविशेषेषुतिथि
विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
कार्तिकेद्वादशीसिता । तृतीया
चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्य च ॥
श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद-
शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा
घमासस्यसप्तमी ॥ कार्तिकीफा
ल्गुनीचैत्री ज्यैष्ठोपशुद्धशीसिता ।
माघमासो कुम्भू वैकार्तिकीचतथै

मयु

वच ॥ एतामन्वादय प्रोक्तादत्त
स्थाक्षयकारिका ॥
मपष्ट । पु०)
मपष्टक । पु०) वनमुद्गे ॥
मपुष्टक । पु०)
मम । अ० षष्ठान्तकप्रतिरूपकमव्यय
म् । ममेत्यभिमाने ॥
ममता । स्त्री० मदीयत्वाभिमाने ॥
भावेतल् ॥ ममत्त्वे ॥
ममतायुक्त । वि० कृपण्ये ॥
ममत्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे
त्त्व ॥
ममापताल । पु० विषये ॥ मव्य
ति । मव्यवस्थने । मव्यतेर्यलोपो
मश्चापतुट्चालङ्कृतमव्यतेरालप्र
त्ययस्तस्यापतुट्चागमोधातोर्लौ
पोमकारश्चात्यस्य ॥
मय । पु० दैत्यानाशिल्लिपिनि । मा
याविनाशिल्लिपिनाश्चाचार्ये ॥ वसरे
। अश्वतरे ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
मीनाति० मयतेवा । मीङ्हि सा
याम्० मयगतौवा । पचाद्यच् ॥
मयट । पु० दण्डहर्म्ये । दण्डयुक्त
हर्म्ये ॥
मया स्त्री० चिकित्सायाम् ॥
मयु । पु० किन्नरे ॥ मृगे ॥ मिनो
ति । डुमिञ्प्रक्षेपणे । भृशशीतु
चरित्सरितनिधनिमिमसृजिभ्यउ
ङ्ग्यु । मीनातीत्यात्वन्तुवाङ्गुल
काङ्ग ॥

मयूरक

मयूराज । पुं० कुवेरे ॥ मयूनाराजा
ठच् ॥

मयूष्क । पुं० वनमुङ्गे । मकुष्टके ।
मौठ० इ० भा० ॥ तिष्ठति । छा० ।
कुन् । मयुश्चासौष्टकश्च । पूर्वप-
दादितिषत्वम् ॥

मयूख । पुं० किरणे । मौख० इ०-
भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥
दीप्तौ ॥ मिमौते । माङ्माने ।
माङ्ज्खोमयर्च्यखप्रत्ययोमया
देशश्च ॥

मयूर पु । वर्हिणे । नीलकण्ठे ।
शिखावले । केकिनि । मोर० इ०-
भा० ॥ अस्यमासगुणा । यथा ।
मयूर ओचनेत्राग्निमेधावर्णस्वरायु
षाम् । हितोवल्योगुरुक्षोणोवातघ्न ।
शुक्रमासद ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-
वसन्तेसिन्धु हिमायूरमुशन्तिमासम् ।
उष्णोद्भिर्वर्हिर्विषभोजनैश्चवर्षाशर-
द्गीष्ममुखं ध्वपथ्य ॥ एतन्मासमे-
रण्डतैलभृष्टविषतुल्यम् ॥ वर्हिचू-
डाख्यौषधी । खराश्वायाम् । का-
रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरो-
गम् । मौज्ज्हिमायाम् । मिनाते-
हरन् ॥ यद्वा । मयूते । मयगतौ ।
खजादित्वादूर ॥ मच्चारौतिवा ।
अन्येभ्योपोतिष्ठ । पृषोदरादि ॥

मयूरक । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥
मयूरशिखायाम् ॥ न० तुल्याञ्जने ॥

मरक .

मयूरप्रतिकृति ॥ कन् ॥ मयूर
कायतिवासादृश्यात् । कै० । आ-
तद्धृत्तिक ॥

मयूरग्रीवकम् । न० तुल्ये ॥

मयूरग्रीवा । स्त्री० तुल्ये ॥

मयूरचटक । पुं० गृहकुक्कुटै ॥

मयूरचूडम् । न० स्थीणेयके ॥

मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥

मयूरजङ्घ । पुं० श्योनाके ।

मयूरतुल्यम् । न० तुल्ये ॥

मयूरपदकम् । न० स्तनादीनखाघाते ॥

मयूरविदला । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

मयूरशिखा । स्त्री० वर्हिचूडायाम् ।

शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपि ॥

मयूरान्नाशिखाप्रोक्तासहस्रङ्घ्रिर्म

रुच्छदा । नीलकण्ठशिखालक्ष्मीपि

तस्मै स्मृतिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजातौ । मोर-

णी० इतिभाषा ॥

मरक । पुं० मार्याम् । मारके ।

मारो० इतिभाषाप्रसिद्धेमरणे ॥

तत्प्रकारणादियथा । यावन्मार्तण्ड

सूनुर्गविधनुषिभूषमन्मथे वासि-

नार्थतावद्दुर्भिक्षपीडाभवतिचम

रकसशययातिलोका । हाहाका

रातयोर्वीमनुजमयकरीफे करावैश्च

भीमै शून्यग्रामाभवेयुर्नरपतिर-

हिताभूरिकङ्कालमाला । वक्र करो

मरकतम्

तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्ध्वहस्त-
मघरेवतिमैत्रभेषु । छत्रोपभङ्गप
तनानिचसै निक्कानासर्वलोकम
रण जलधौतदेश ॥ (० * ०)
मासास्थीनिसमादायश्मशानाद्दृष्ट
वायसा । श्वाशृगालोथवामध्ये
पुरश्चप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिगृहादौचश्मशानसामहीभवेत्
। चोरेणहन्यतेलोक परचक्रस
मागम ॥ सङ्ग्रामश्चमहाघोरो
दुर्भिक्षमरकतया । अद्भुतानि
प्रसूयन्ति तस्यदेशस्यविद्रव ॥ दे
वीमाहात्स्यपाठे नभैरवस्यस्तवेनच
। अचशान्तिर्भवेद्भूतलस्याविष्णु
पूजनात् ॥

मरकतम् । न० हरिद्वर्णमणिवि
शेषे । गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिन्मणौ । पद्मा० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणयथा ॥ स्वच्छस्रस्रच्छायन्ति
ग्धगात्रश्चमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गवहुरङ्ग शृ गारीमरकतशुभविभू
यात् ॥ कुलक्षण यथा । शर्करि
लकलिलरूक्षमलिनलघुहीनकान्ति
कल्पाशम् । चासयुतं विकृताङ्ग
मरकतममरोपिनोपभुञ्जीत ॥ प
रीक्षादिकन्त्यन्यत्रद्रष्टव्यम् ॥ म
रकतरन्त्यनेन । तृ० । अ-
न्येष्वपीतिष्ठ ॥

मरदक

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० पाच्याम् ॥
मरकतम् । न० मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० वत्सनाभविषे ॥ प
क्षतायाम् । कालधर्मे । दृष्टा
न्ते । निधने । दृष्ट्यौ ॥ मर
ण चेच्छयाकामदु खितोपिनवां
छति । रोगग्रस्तोपिदीनोपिन-
मुमूर्षतिकश्चनेतिभागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणन्मृषिभि प्रोक्तसङ्ग
रेमङ्गलास्पदम् । यत्तत्समान
वलयोर्योधयोर्युध्यतो किलेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्त्वानप्रस्थस्यजीर्य
त । भृग्वनिजलसम्पातेर्मरण
मुविधौयते ॥ न्यायमतेन० वि
जातीयात्ममन सयोगध्वसे ॥
छपात्तानांपूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नादेहेन्द्रियमनोबुद्ध्यहङ्कारबुद्धिवेद
नानांपरिस्थानि ॥ नत्वात्मनोपि
नाश तस्यकूटत्वात् ॥ मरण-
प्राणविच्छेदोनतुनाश सतीम
त । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्तं स्व
यनष्ट० कथत्यजेत् ॥ मृडोल्मुट्
॥ लम्नाष्टमभवने ॥

मरत . । पु० मरणे ॥ म्रियते ।
मृङ्प्राणत्यागे । मृदृष्टशियजिप
विपच्यमितमिनमिहयिभ्योऽतच् ॥

मरन्द । पु०)

मरन्दक पु०) मकरन्दे ।

भरिचम्

मरहटा । पु० माचावृत्तप्रभेदे ॥ यथा
 । आदौकुरुषट्कलमचचतुष्कलप्र
 स्थानन्दमितोपि० दशवर्षकादश
 भवतिवशमधिकशुचामवलोपि ।
 वि शतिनवसङ्ख्यभणितसुमुख्यन
 न्दितगुणगणकोटिमरहटावृत्तकि
 लजयकृततेकतरिपुबिनतकरोटि
 ॥ यथा । अभिमतधनदातासिवि
 विधाताजगदन्तरगतशील० दुरितदु
 मदाह्वीविश्वविगाहीकल्पक्षयकृत
 खील० भुवनत्रयवदितहरशिरसिस्थि
 रवास० दहहुतवह्नापदेहिदुरापव
 मुहृततिमरविलास ॥

मराकालो । स्त्री० वृश्चिकाल्याम् ॥
 मराल । पु० राजहसे ॥ कारण्डवे
 ॥ कज्जले ॥ वारिबाहे ॥ तुरङ्ग
 मे ॥ दाडिमौविपिने ॥ त्रि० खले
 ॥ त्रि० मसृणे ॥

मरालक । पु० कलहसे ॥
 भरिचम् । न० कोलकी । कृष्णे ।
 कषणे । धर्मपत्तने । कालीमि-
 रच० इतिभाषा० । मरिचकटुक
 तोष्ण दीपनकफवातजित् । उष्ण
 पित्तहररूचश्वासशूलकमौनहरत् ॥
 तदाद्रिमधुरपाकीनात्पुष्ण कटुकगु
 रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुण श्लेष्मप्रसे-
 किस्थादपित्तलम् ॥ म्रियतेविषम
 मेन । मृङ्गप्राणत्यागे । बाहुलका
 दिच ॥ ककोली ॥ पु० मरुवक

मरु

वृक्षे ॥

मरिचपत्रका । पु० अजकण्ठे । सा
 लतरो प्रभेदे ।

मरिमा । पु० मृत्तौ ॥ म्रियते ।
 मृङ्० । जनिमृङ्भ्यामिममिच् ॥
 मरिष्यमाण । त्रि० आसन्नमरणे ॥
 मरीचम् । न० वेक्षणौ । मरिचे । कृष्ण
 मरिच० इ० भा० ॥ म्रियतेविष
 मनेन । मृङ्० । बाहुलकादीच ॥

मरौचि । पु० ब्रह्मण्योऽप्येष्टमानस
 पुत्रे० मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ।
 मरुतामर्धभगवद्विभूतौ ॥ पु०
 सौ० चन्द्रसूर्ययो किरणौ । गभ
 स्तौ । षट्चसरेणुपरिमाणे० इति
 वेद्या । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ
 कणिभ्यामीचि ॥ त्रि० कृपणे ॥

मरौचिका । स्त्री० मृगदण्डायाम् ॥
 धौष्णमरुदेशसिकतादावर्ककरा प्र
 तिफलिता दूरस्थानाजलत्व ना-
 भाति० तद्वाचिकामृगदण्डिकेति०
 टोकाकार ॥ मरीचिरिव । इवे-
 प्रतिकृतावितिकन् ॥

मरीचिप । पु० तपोविशेषालम्बे-
 तिसन्नितापसान्तरे ॥ चद्रिकापा
 यिनि ॥

मरु । पु० गिरौ । पर्वते । धन्व-
 नि । दृशेरके । निरुदकदेशे । मा
 रवाड० इ० भाषा ॥ गुर्जरात्पू
 र्वभागेतुहारिकातोहिदक्षिणे । म

मरुत्कार

रुदेशोमहिशानिडष्टेऽत्यत्तिपरायण
 ॥ म्रियन्तीप्राणिनोच । मृड्० ।
 भृमृशीत्यु० ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्य
 वशीयभाविगृपविशेषे ॥
 मरुक । पु० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मरुकान्तारम् । न० रामबाणेनशोधि
 तेदेशविशेषे ॥ आफ्रिका० इ० इ
 ड्रेजभा० ॥
 मरुज । पु० नखीनामगन्धद्रव्य
 व्याघ्रनखाख्ये ॥ त्रि० मरुदेशजा
 ते ॥
 मरुजा । स्त्री० मृगवर्गरी ॥
 मरुट । स्त्री०)
 मरुण्डा । स्त्री०) उच्चललाटायामस्त्रि
 याम् ॥
 मरुत् । पु० समोरे । वायौ ॥ म्रियते
 ऽनेन० वृक्षेन० विनावा । मृड्० ।
 मृयोरुति ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तस
 प्तकीगणे ॥ मरुवकी । न० ग्रन्थिप
 र्थे ॥ स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरुदग्नि
 प्रदोहृदयस्त्रिक्तोष्ण पित्तलोलघु
 । वृश्चिकादिविषश्चेधवातकुष्ठकृमि
 प्रणेतु ॥
 मरुत । पु० वायौ ॥ अव्युत्पन्नोयम्
 । मरुत स्पर्शन प्राणवृत्तिविक्र
 मादिह्यादिकोषात् । कोयवातिस
 दाक्षिणात्यमरुतवृत्तिकविराज ॥
 घण्टापाटलिबुद्धे ॥
 मरुत्कार । पु० राजमार्गे ॥

मरुहवा

मरुत्त । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुत
 सन्धेच । तत्पर्वमरुदभ्यामितितप्
 ॥ चन्द्रवशीयनृपविशेषे ॥
 मरुत्तक । पु० मरुवकी ॥
 मरुत्पथ । पु० आकाशे ॥
 मरुत्पुत्र । पु० हनुमति ॥ भीमसेने
 ॥ मरुत वायो पुत्र ॥
 मरुत्प्लव । पु० कण्ठीरवे । सिद्धे ॥
 मरुत्फलम् । न० घनोपले ॥
 मरुत्वान् । पु० इन्द्र । शचीपतौ ॥
 मरुतोदेवत । सन्ध्या । मतुप् ।
 भयवृत्तिवत्वम् । तत्क्षौमत्वर्थवृत्तिभ
 त्वाष्मश्रुत्वाभाव ॥
 मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्येहविषि ॥
 मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशु
 नासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पति
 गृह्गृहमेधाच्छचेति० छ० ॥
 मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीये० हविषि
 ॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवी
 त्यत्रस्यचकारात्० यत् ॥
 मरुत्सख । पु० इन्द्रे ॥ अग्नौ ॥
 मरुदान्दोल । पु० धवित्रे ॥
 मरुदिष्ट । पु० गुग्गुली ॥
 मरुहण । पु० आवहप्रवाहादिवायु
 समूहे ॥
 मरुहुजम् । न० वाततूले । ग्रीष्महा
 से । बुढियाकोसूत० इ० भा० ॥
 मरुहवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खि
 राइ इ० गौ० दे० भा० ॥

मरुसम्भवा

मरुद्रथ । पुं० अश्वे । देवरथे ॥
 मरुद्रुम । पुं० बिट्खदिरे । अरिमे
 दे ॥
 मरुद्वर्त । न० आकाशे ॥
 मरुहाह । पुं० धूमे ॥ बह्नी ॥
 मरुद्विप । पुं० उष्ट्रे ॥
 मरुन्माला । स्त्री० पृष्ठायाम् ॥ मरु-
 क्षिर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥
 मरुप्रिय । पुं० उष्ट्रे ॥ मरुर्देशविशेष
 ष प्रियोऽस्य ॥
 मरुभू । स्त्री० दशैरकीमारवाङ्-
 इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥
 मरुभूरुह । पुं० करीरवृक्षे ॥
 मरुल । पुं० कारण्डवपुक्षिणि ॥
 मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धाया
 नद्याम् ॥
 मरुव । पुं० मरुवके ॥
 मरुवक । पुं० समीरणे । प्रस्थपुष्पे ।
 फणिज्जुके मरुवा० इ० भा०
 प्र० पुष्पे ॥ पिण्डीतके । प्रवसने ।
 करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल
 पू० भाषा ॥ मरुवाति । वा० ।
 कृन्शिल्पिसञ्जयो ॥ व्याघ्रे ॥ रा
 हौ । खरपत्रे । नागदौना० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि०
 भयानके ॥
 मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥
 मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम्
 क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

मर्कटक

मरुस्था । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥
 मरुक् । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मर्त्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृ-
 ङ्० । मृकणिभ्यामृकोकणावित्यु-
 क ॥
 मरुहवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवा-
 से । क्षुद्रखदिरे ॥
 मरोलि । पुं० मकरे । असिदष्टके ।
 मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥
 मरोलिक । पुं० मकरे ॥
 मर्क । पुं० देहे । शरीरे ॥ बानरे ॥
 वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा । म
 र्चिं सौत्रोधातुरितिवङ्गव । म
 र्चशब्दे० चौरादिकवृत्ति० सिद्धो
 न्यात्सूत्रेकैयट् । इणभीकापाश
 ल्यतिमर्चिभ्य कन् । नचैवणिलो
 पस्यस्थानिवङ्गावात्० कुत्वनस्यादि
 तिवाच्यम्० पूर्वचासिद्धेतदभावा-
 त् ॥
 मर्कक । पुं० गलेगण्डखगे । हाड-
 गिल० इ० गौ० दे० भा० ।
 मर्कट । पुं० बानरे ॥ लूताया म् ।
 कर्णनामे ॥ स्त्रीकरणान्तरे ॥ गले-
 गण्डे । हाडगिल० इ० भा० प्र०
 खगे ॥ मर्कति । मर्क सौत्रोधातु
 र्यङ्गो । शकादिभ्योऽटन् ॥ स्थावर
 विषभेदे ॥
 मर्कटक । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ बानरे
 लूतायाम् ॥ मल्यविशेषे ॥ दैत्यवि

मर्त्यः .

शेषि ॥ सञ्ज्ञायांकन् ॥
 मर्कटतिन्दुक ॥ पु० कुपीली ।
 मर्कटपिप्पली । स्त्री० अपामार्गे ॥
 मर्कटप्रिय ॥ पु० क्षीरवृक्षे ॥
 मर्कटवास ॥ पु० आशाबन्धे ॥ लू-
 तातन्ती । मकडीकाजाल० इ०
 भा० ॥
 मर्कटशीर्षम् । न० हिङ्गुलि ॥
 मर्कटास्यम् । न० ताम्बे ॥ वानरमु-
 खे ॥ पु० स्नेहविशिष्टे ॥ त्रि०
 वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥
 मर्कटी । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । मकडाक
 रैजुवा० इ० भा० ॥ शूकशिम्व्या
 म् ॥ मर्कटीविविधचेष्टाहेतुत्वा-
 त् । अजमोदायाम् ॥ अपामार्गे ॥
 वानर्याम् ॥ गौरादिप्त्वान्डीष् ॥
 मर्कटेन्दुः । पु० काकतिन्दुके ॥
 मर्कर ॥ पु० भृङ्गराजे ॥
 मर्करा । स्त्री० निष्कलायाम् ॥ द-
 र्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भाण्डे ॥
 मर्क्य ॥ पु० धावके । रजके ॥ पीठ
 मर्ह ॥ स्त्री० शुद्धौ । माष्टि ॥
 मृजुशुद्धौ । मृजेर्गुणश्चेत्य् ॥ मा
 र्जनवा ॥
 मर्त्त ॥ पु० मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥
 म्रियन्तेऽत्र । मृड् ॥ हसिमृगि-
 ण्वामिदमिलूपधूर्विभ्यस्तन्नितित-
 न् ॥

मर्त्य ॥ पु० मनुष्ये ॥ म्रियते ।

मर्म

मृड् ॥ हसिमृगितितन् । तत
 स्तार्थेयत् । प्राक्प्रबोधात् ० सर्वो-
 हिमर्त्य ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्तेऽ
 च्चेतिमर्त्य ॥ हसिमृगिति० मृ-
 ड्धातोस्तन् ० मर्त्त ॥ ततो नवसू-
 रमर्त्तयविष्टेभ्य स्तार्थेयत् ॥ मर्त्ते
 भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्
 यत् ॥

मर्त्यसुख ॥ पु० यक्षे ॥
 मर्त्या । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् ॥
 मर्त्येन्द्रा । स्त्री० मातरि ॥ अग्निदम
 न्याम् ॥ राजमातरि ॥
 मर्दनम् । न० अङ्गस्यमर्दने । षादम
 र्दनादौ । सवाहने ॥ मृदक्षोदे ।
 ल्युट् । कदने ॥ चूर्णने ॥ त्रि०
 मर्दयितरि ॥ मर्दयति । मृदक्षोदे०
 मृदमर्दनेषा । हेतुमस्मिजन्तात्कर्त्त
 रित्युट् । बहुलमन्यत्रापीतियुञ्जा ॥
 मर्दल ॥ पु० वाद्यप्रभेदे ॥ मर्दलो
 मादल इति० नेपालेख्यातो० मृद
 ङ्गसजातीय ॥ मर्दमुपमर्दलाति० ।
 ला० । आतङ्गतिक ॥
 मर्दित ॥ त्रि० चूर्णिते ॥ यन्त्रिते ॥
 मर्दिता । त्रि० मर्दिनि ॥
 मर्दी । त्रि० मर्दितरि ॥
 मर्मकील ॥ पु० भर्त्तरि ॥
 मर्मज्ञ ॥ त्रि० मर्मविदि । तत्त्व-
 ज्ञे ॥

मर्म ॥ न० स्वरूपे । तत्त्वे ॥ यथा ।

मर्मर

मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मागम
मर्मपारगै । स्मरसुन्दरमायद-
त्यजस्तवधर्मं सदयोदयोज्ज्वला ॥
सन्धिस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परचे-
नेगाचरन्तीनवाचचीतकस्यचित् ।
नसवसेत्सूतकेचनकवैमर्मणिस्पृ-
शित् ॥ अरुषि ॥
मर्मर । पु० वस्त्रविशेषि ॥ शुष्कप-
र्यध्वनी ॥ वस्त्रपर्णानास्त्रनिते ।
मर्मरमरडमरड् । इतिचभाषा ॥
मर्मराति । रा० क ॥ अनुकरण-
शब्दोवा ॥
मर्मरी । खो० पीतदारुणि ॥
मर्मरीक । चि० दौनजने ॥ म्रियते ।
मृड् । पर्णरौकादिस्त्रादीकान्० धा-
तोर्ह्रस्वरुक्चाभ्यासस्य ॥
मर्मरित् । पु० मर्मज्ञे । कार्पटि-
की ॥
मर्मवेदी । पु० मर्मविदि ॥
मर्मस्पृक् । चि० मर्मपीडके । अरु-
न्तुदे ॥ मर्मस्पृशति । स्पृशउपता-
पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्तिन् ॥
मर्मरित्०द् । चि० सन्धिस्थानवेधक-
र्त्तरि ॥ मर्मज्ञे । मर्मरणिविध्य-
ति । व्यधताडने । क्तिप् । ग्रहिज्य-
तिसम्प्रसारणम् । नहिष्ठतीतिदी-
र्घ ॥

मर्मिक । चि० मर्मज्ञे ॥

मर्मर । पु० तुषानले ॥

मल

मय्य । पु० मरणधर्माणि । मनु-
ष्ये ॥
मय्या । अ० सौमायाम् ॥
मय्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधौ ।
तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-
याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुलङ्घनी-
यायाव्यवस्थायाम् ॥ स्थित्यनतिक्र-
मे ॥ कुलभूमौ ॥ मर्येतिसीमार्थेऽ-
व्ययम् । तत्रदीयते । उदाञ् ।
पातस्त्रीपसर्गइत्यङ् ॥
मर्ष । पु० क्षान्ती ॥ मर्षणम् । मृ-
षतितिक्षायाम् ॥ षञ् ॥
मर्षणम् । न० अपराधिसत्यपिकोपा-
नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष०
भावेत्युट् ॥
मर्षित । चि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषे
कर्त्तरिक्त । भावित्तेक्षीबम् ॥
मर्षितवान् । चि० क्षान्ते ॥ मृषे
कर्त्तरिक्तवतु ॥
मर्षी । चि० क्षमाशौले ॥
मल । पु० न० प्रापे । किल्विषे ॥
विशि । विष्टायाम् । यथा । मला
यत्त बलपु साशुक्रायत्तन्तुजीवनम् ।
तस्माद्यत्नेनतरक्षेत्यन्मिथोमलरे-
तसौइति ॥ किट्टे । मण्डूरादौ ॥
खेदादौ ॥ वसाशुक्रमसृङ्मज्जामू-
चबिट्कर्णविण्णखा । श्लेष्माशुद्र-
षिकास्त्रेदोद्वाद्दशैतेनृणामला ॥
वातादिषु ॥ यथा । शरीरद्रूपणाहो

मल

षामलिनीकरणान्मला । धारणा
 ज्ञातवस्तेष्टुवातपित्तकफास्त्रय ॥
 सर्वेषामेवरोगाणानिदानकुपिता-
 मला । तत्पुकोपस्तुप्रोक्त विवि-
 धाहितसेवनम् । हरेद्वसन्तेष्टेष्वाण
 पित्त शरदिनिर्हरेत् बषासुशमये
 द्वायुप्राग्विकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र-
 विशेषमाहमाधव । कफपित्तानि
 ला पूर्वमध्यान्तेषुव्यवस्थिता ।
 देहाहोरात्रिवयसासन्धिष्वपिकफा
 निलाविति ॥ अर्थः । कफपि-
 त्तानिला देहाहोरात्रिवयसापूर्व
 मध्यान्तेषुयथासंख्यव्यवस्थिता ।
 देहस्य पूर्वभागेशिरश्चरभ्यवलीन्ते-
 कफोव्यवस्थित । मध्येचामाशय-
 मारभ्यनाभ्यन्ते पित्त व्यवस्थितम् ।
 अन्ते नाभ्यधोभागेवायुर्व्यवस्थित
 । शिरोमूलत्वात्देहस्यैवपूर्वादिक
 लपना । अङ्गस्थिधाविभक्तस्यपूर्व-
 भागेकफोमध्ये पित्तमन्ते वायु ।
 एवरात्रेरपिवयसोपिपूर्वभागेवाल्या
 वस्थायाश्चेष्मामध्येतरुणावस्थाया-
 पित्तमन्ते वृद्धावस्थायावायु ।
 सन्धिष्विति । देहाहोरात्रिवयसा-
 मिच्छेव । तत्रदेहस्यपूर्वभागमध्य
 भागयो सन्धौकफोव्यवस्थित म
 ध्यभागान्धभागयो सन्धौपक्वाश-
 याख्योवायु एतच्चयथासङ्ख्यमि-
 त्यतोलभ्यते । अह सन्धौरात्र्या-

मलमास .

साकमह सन्धि प्रात सन्नक
 स्तस्मिन्कफ । अङ्गासाकरात्रे
 सन्धि सायतस्मिन्वात । वय
 सन्धौवाल्ग्यतारुण्ययो सन्धौश्लेष्मा
 तारुण्यवृद्धत्वयो सन्धौवायुरिति
 । मृष्यतेऽसौ । मृजृशुभौ । मृजेष्टि
 लोपश्चेतिकल ॥ मलयति । मल
 तत्कृतौ । अदन्त । मलतेवा ।
 मलधारणे । पचाद्यच् ॥ कर्पूरे ॥
 चि० कृपणे । कदर्ये ॥
 मलघ्न । पु० शास्त्रलीकन्दे ॥ चि०
 मलनाशके ॥
 मलघ्नी । स्त्री० नागदमन्याम् ॥
 मलजम् । न० पूये ॥ चि० मलोद्भवे ॥
 मलदूषित । चि० मलिने ॥ मलेनदू-
 षित । कट्टकरणेद्वतिसमास ॥
 मलद्रावी । पु० जयपालि ॥
 मलधी । पु० कामिनि ॥
 मलन । पु० पटवासे । अशुकाख्ये
 ॥ न० मङ्गे । पीडना० मलना०
 दू० भा० ॥
 मलपूः । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया-
 म् ॥ मलयूस्तम्भकृततित्ताशीतला
 तुबराजयेत् । कफपित्तत्रयश्लिचकु
 छपाण्डुर्गकामला ॥ मलात्पापा
 त् । पुनाति । पूज्पवने । क्षिप् ॥
 मलभुक् । पु० काकी ॥
 मलमेदिनी । स्त्री० कटुकायाम् ॥
 मलमास । पु० अधिमासे । मलि

मलय .

म्लुधे ॥ यस्मिन् मासेन सङ्क्रान्ति
सङ्क्रान्तिद्वयमेव वा । मलमास
सविज्ञो यो मासस्त्रिंशत्तमो भवेत् ।
गर्गस्तु । अमावास्याद्वयं यत्र रवि
सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमास ।
सविज्ञो यो मास शुद्धाख्य उत्तरः ॥
तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रो मासो-
ऽसङ्क्रान्तो मलमासः प्रकीर्ति-
तः ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वयं यत्र
मासे सङ्क्रमे तद्दिवाकरः । नाधि-
मासो भवेदेव मलमासस्तु केवलम् ।
एकचमासद्वितयं यदि स्याद्वर्षेऽधि-
कतत्र परोऽधिमासः । चयोदशस्तु
श्रुतिराह मासः चतुर्दशं क्वापि न चा-
स्ति दृष्टम् ॥ अथ मासश्चान्द्र एव न-
सौरः । अस्ति च योदशो मासः स च
श्रुत्या निगद्यते । असौ चान्द्रो न सौ-
रः स्यान्नास्ति सौरश्च योदशः ॥

मलमासत्त्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य
भावविशिष्टचान्द्रमासत्त्वे ॥

मलय । पु० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे
स्वनाम्ना प्रसिद्धेऽद्रिविशेषे । आषा-
ढे । दक्षिणाचले । चन्द्रनाट्टौ
क्षतमालाताम्रपर्णी प्रमुखामलयो-
द्भवाः ॥ शैलाङ्गे ॥ देशविशेषे ।
मलैवार० पू० भा० ॥ पारान्ते न-
न्दनवने ॥ अष्टादशोपवीपान्तर्ग-
तद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-
णे । बलिमलितनिभ्यः कथम् ॥

मलाका

ऋषभदेवस्य पञ्चमे पुत्रे ॥

मलयगन्धिनौ । स्त्री० उमाया सखी
विशेषे ॥

मलयज । पु० राहुग्रहे ॥ पु० न०
चन्द्रने ॥ मलयेकात । सप्तम्याज
नेड ॥

मलया । स्त्री० चित्रतायामोषधीः ।
मलयाचल । पु० सद्धारिद्रसमीप-
स्थे शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥
सतानि सैव्यो हिमवान् भोगिनाम-
लयाचलः ॥

मलयानिल । पु० वासन्ते । बसन्त
कालिकवायौ ॥

मलयाल । पु० देशविशेषे ॥ यथा ।
सुराश्विकांसमारभ्य मलयाद्वन्तग-
शिवे । मलयालाभिधो देशो मन्त्रसि-
द्धिप्रदर्शकः ॥

मलयू । स्त्री० मलखाम् । काकोदु-
म्बरिकायाम् । मलयवति । युजु-
गुप्तायाम् । क्षिप् । बाहुलका-
होर्ष ॥ यदा । मलते । मलधा-
रणे । बाहुलकादयू ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्द्रने ॥

मलयतर्म् । न० गुदे ॥

मलविलासिनी । स्त्री० शङ्खपुष्पा
म् ॥

मलहन्ता । पु० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भूस्यामलक्याम् ॥

मलाका । स्त्री० दूष्याम् । कामिन्या

मलिनमुख

म् ॥ इक्षिन्याम् ॥
 मलापकर्षणम् । न० पापमोचने ॥
 मलस्यदूरीकरणे ॥
 मलापहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।
 मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचक्र
 णाजलसाम्यगागुथै । मलापहा
 घट्टगयोस्तथापिपथ्य लघुस्तादुतर-
 मुक्कान्तिदम् ॥
 मलावहम् । न० मलिनीकरणे । पा
 पविशेषे ॥ यथा । कृमिकीटवयोह
 त्यामद्यामुगतभोजनम् । फलैध ।
 कुसुमस्येमधैयश्चमलावहम् ॥
 मलारि । पु० सर्वद्वारे । सावन०
 इ० भा० ॥
 मलिनम् । न० दोषे ॥ टङ्गणे ।
 घोले ॥ चि० मलयुक्तेवस्तुनि ।
 मलीमसे । कच्चरे । मलदूषिते ॥
 यथा । यथाभवतिबालानागगन
 मलिनमलै । तथाभवत्यबुद्धाना
 मात्मापिमलिनीमलै रिति ॥ मलै
 केशकर्मफलैरात्मा । अन्यत्रम
 लैर्धनरजोधूमादिभिराकाशकृत्य
 यं ॥ निश्चनैमित्तिकक्रियाव्या
 गिनि ॥ कृष्णे । दूषिते ॥ मलो
 स्थास्ति । ज्योत्स्नातमिन्दे तिसाधु
 ॥ यदा । मलते । मल० । बहु
 लमन्यवापीतोनच् ।

मलिनमुख । पु० चण्डी ॥ गोला
 कूले० मृगे ॥ प्रेते ॥ चि० क्रूरे

मलिष्ठा

। खले ॥
 मलिनात्मा । पु० कृष्णदेहे ॥ दुष्ट
 चित्ते ॥ नपरिचयीमलिनात्मना
 प्रधानम् ॥
 मलिनाम्बु । न० मस्याम् ॥
 मलिनाय । चि० खले ॥
 मलिनिमा । पु० कृष्णत्वे ॥ मलिन
 त्वे ॥ मलिनस्यभाव । इमनि
 च् ।
 मलिनौ । स्त्री० रजलस्यलार्थानार्था
 म् । ऋतुमत्स्याम् ॥ मलोऽख्यस्या
 । अतद्वनिठनौ ।
 मलिनौकरणम् । न० मलावहे ॥
 मलिम्बुच । पु० मलमासे ॥ यथा
 । तमतिक्रम्यतुरविर्यदागच्छेत्
 कथञ्चन । आद्योमलिम्बुचोच्चे यो
 द्वितीय प्रकृत स्मृत ॥ यदा
 दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासा
 न्त्यक्षयवृत्तिराशिस्य । सन्सूर्योऽ
 तिवाह्यगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्त
 रसयोग गच्छेत् । तदाआद्योऽति
 क्रान्तमासोमलिम्बुचोच्चेय । मलो
 सन्स्त्रोचति० गच्छतीति० मलि
 म्बुच । द्वितीयस्तुप्रकृत शुद्ध
 कर्माहर्त्वात् ॥ चौरे ॥ ज्वलने
 ॥ वाते ॥ मल्यते । मल० ।
 इच् । मलि धृत स्त्रोचति । म्बुच
 स्तेये । मूलविभुजादिस्वात्क ॥
 मलिष्ठा । स्त्री० ऋतुमत्स्यानार्थाम् ॥

मल्लतूर्यम्

मल्लोमस । पु० पुष्पकासीसे ॥ ली
 हे ॥ मल्लिने ॥ मल्लोऽभ्यासि ।
 ज्योत्स्नातमिस्त्रे तिसाधु ॥
 मल्लूक । पु० कृमिविशेषे ॥
 मल्लु । पु० पार्चे ॥ कपोले ॥ म
 ल्लभेदे ॥ बलीयसि ॥ भल्ले ।
 निष्छिबौ । बाहुयोधिनि० मल्ले
 तिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयश्चब्राह्म्यात्
 क्षत्रियात्सवर्णायाजात । यथा
 इमनु । भल्लोमल्लुक्षराजन्याद्वाच्या
 त्रिष्णिविरेवच । नटस्यकरणस्यैव
 खसोद्रविडएवच । इति ॥ देशवि
 शेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रस्यम
 ल्ला भाल्ला युगन्वरा । इति
 । विराटपर्वणि १ अध्याय ॥ वर्ण
 सहस्रजातिविशेषे । माला० इ०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ अयश्च
 ० जेटात्तीवरकन्यायाजात ।
 इ० ब्र० वै० पु० ॥ तन्त्रवाय्याकु
 न्दकाराज्जात । इ० प० पु० ॥
 नियुद्धकुशलोमल्लु स्तद्वृत्तिस्तपरा
 यण ॥

मल्लक । पु० दन्ते ॥ पुं० स्त्री० द
 पाधारे ॥ कौशिकायाम । नारिके
 लफलनिर्भितेचपके । नरेली० इ०
 भा० ॥ मल्लते । मल्लधारणे । गव
 ल् ॥

मल्लतूर्यम् । न० वाद्यविशेषे । महा
 स्तने ॥

मल्लिका

मल्लनाग । पु० अभ्रमातङ्गे ॥ बाह्या
 यनमुनौ ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ ले
 खहारे ॥

मल्लभू । स्त्री० मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमि । स्त्री० रङ्गभूमौ । अक्षवाटे
 । अखाडा० इ० भा० ॥ देशविशे
 षे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री० मालव्याम् । मल्ला
 नायुद्धार्यप्रयाणे ॥

मल्लयुद्धम् । न० नियुद्धे । बाहुयुद्धे ।
 मल्लानासङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री० नार्याम् ॥ पञ्चवल्क्याम्
 ॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लार । पु० षष्कारागाणामध्येहितो
 यरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यगानवषा
 सुसर्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री० वसन्तरागस्यरागिण्या
 म् ॥ यथा । आन्दोलिताचदेशाख्या
 लोलाप्रथममल्लारी । मल्लारीचेतिरा
 गिण्योवसन्तस्यसदानुगा ॥ मेघरा
 गस्यरागिण्याम् ॥

मल्लि । पु० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ स्त्री०
 मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल० ।
 सर्वधातुभ्यङ्गन् ॥

मल्लिक । पु० मल्लिनचक्षुचरणयु
 क्तोहसविशेषे । किञ्चिद्धस्ववर्णैश्च
 क्षुचरणैरुपलक्षितोहसप्रभेदे ॥ मल्ल
 ते । मल्ल० । इङ् । स्वार्थेक ॥

मल्लिका । स्त्री० तणशून्ये । भूपद्याम् ॥

मल्लिकाञ्च

। शतभीरी । वेल्लि० वेल्ला० वेल्ली०
 इ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥ मल्लतेगन्ध०
 मल्लतेवा । मल्ल० । सर्वधातुभ्यङ्गन्
 । बाडौष् । स्वार्थेकन् । इत्स्व ।
 टाप् ॥ मल्लिकोष्णालघुर्हृद्याति
 क्ताचकटुकाहरेत् । वातपित्तास्रद
 ग्व्याधिकुष्ठारुचिविषव्रणान् ॥ मी
 नविशेषे ॥ मृत्पाचविशेषे ॥ पान
 पात्रे ॥ सवैय्यान्तर्गतवृक्षविशेषे ॥
 यथा । अशेषगुणाधिकशोभनशोभन
 सौरभयुद्धविशुद्धयगते० विधेहिबि
 धेहिबिवेकनिधेहिपुरोजगणानिह
 सप्तलगोसुमते । विशोभियशोभिरु
 पेतितयेतिबिनिर्मितमल्लिकयेशर-
 ते० निधेहिनिधेहिमुदहृदयेसदये
 यशवन्तधराधिपते ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥
 यथा । हारशङ्ककक्रमेणमण्डिताष्ट
 वर्णकेन । वर्णिताकुतूहलेनमल्लिके
 पिङ्गलेन ॥ यथा । वैदवेदिबालखि
 ल्यभारदादिसस्तुताय । अस्तुमेन
 ति सदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भू
 पदीपुष्पे ॥ मल्लिकाया पुष्पम् ।
 पुष्पमूलेषु बहुलमिति० अनुदात्ता
 देरञ्जोऽणञ्चलुप् । लुपियुक्तिवत् ।
 वर्णपात्रे ॥ इ० श० माला ।
 मल्लिकाञ्च । पु० किञ्चिद्भूषणैस्सञ्चुच
 रणैरुल्लङ्घितेह सविशेषे ॥ शुक्लव
 र्णवेष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्ले ॥ मल्लिका
 कारमन्त्रियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । व

मशक

हृब्रीहौसक्त्वाच्योरितिषच् ।
 मल्लिकाञ्च । पु० मल्लिकाञ्चाभिधे
 च से ॥
 मल्लिकाञ्चा । स्त्री० मोहिन्याम् । वि
 पुरमालोतिगौडदेशप्रसिद्धेपुष्पे ॥
 मल्लिकागन्धम् । न० मल्लिकागुरुणि
 मल्लिकापुष्प । पु० कुटजवृक्षे ॥ कब
 णवृक्षे । करुणालेवु० इ० गौ०
 दे० भा० ॥ खनाम्नाप्रसिद्धेपुष्पवृ
 क्षे ॥
 मल्लिगन्धि । न० मल्लिकागुरुणि ॥ भ
 ल्लिकापुष्पस्येवगन्धोयस्य । उपमा
 नाञ्चेति० इत् ।
 मल्लिपत्रम् । न० कृष्णाक्षे ॥
 मल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 मल्लीकर । वि० चौरे ॥
 मल्लु । पु० भालूके ॥
 मलित । वि० बह्वे ॥
 मशक । पु० कीटविशेषे । वक्षतु
 गडे । सूच्यास्त्री । रात्रिजागरदे ।
 मच्छर० इतिभाषा । तन्नाशकधू
 पोयथा । त्रिफलार्जुनपुष्पाणिभक्ष्या
 तकशिरीषकम् । लाक्षासर्जरस
 चैवविडङ्गचैवगुग्गुलु एतैर्धूपै
 र्मल्लिकाणामशकानाविनाशनम् ॥
 क्षुद्ररोगविशेषे । मच्छा० इ० भा०
 प्रसिद्धे ॥ यथा । अवेदनस्थिरचेव
 वक्षुगात्रेप्रदृश्यते । माषवत्क्षुण्णसु
 त्सन्न मलिनमशकदिशित् ॥ स्थिर

मसी

म्० अचलम् ॥ अस्यचिकित्सायथा
। चर्मकौलजतुमणिमशकास्तिलका
लकान् । उत्कृष्टशस्त्रेणदष्टित्वा
राग्निभ्यामशेषत ॥ अपिच । ल
शुनानान्तुचूर्णं चर्षीमशकनाशन
॥ इति ॥

मशकी । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥

मशहरी । स्त्री० चतुष्क्याम् । शयन
तिरस्करिण्याम् ॥

मशुन । पु० कुकुरे ॥

मसनम् । न० सोमराजोवृक्षे ॥

मसरा । स्त्री० मसूरे ॥

मसार ।) पु० इन्द्रनील

मसारक ।) पु० मणौ ॥

मसि । स्त्री० लिपिप्रयोजनायाम् ।

पत्राश्रमे । मस्याम् ॥ मस्यति ।

मसौपरिणामे । इन् ॥ शिफालिका
वृन्ते ॥

मसिकूपी ।) स्त्री० मस्या-

मसिधानम् ।) न० धा-

मसौधाना ।) स्त्री० रे ।

मसिकूपिकायाम्

मसिनम् । न० सपिडके ॥

मसिपण्य । पु० लेखके ॥

मसिप्रसू । स्त्री० मस्याधारे ॥ मस्या
प्रसू ॥ लेखन्याम् ॥

मसिमणि । पु० मस्याधारे ॥

मसिबर्जनम् । न० रसगन्धे ॥

मसी । स्त्री० मेलायाम् । लिपिसाधन

मसूरविदला

विशिष्टे । काली० इ० गौ० भा० ।

झाङ्गी० इ० भाषा० ॥ शिफालिका
वृन्ते । मस्यति । मसी० । पचाद्यच्
। गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

मसीजलम् । न० मस्याम् ॥

मसीधानम् । न० मस्याधारे ॥

मसीधानी । स्त्री० मस्याधारे ॥

मसीणा । स्त्री० खनाम्नाख्यातैधान्ये ।
उमायाम् ॥

मसीथ । पु० कायस्थे ॥ मस्याई
थ ॥

मसुर । पु० मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म
स्यति० मस्यतेवा । मसी० । मसे
खेच्छुरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा
। स्त्री० वैश्यायाम् । व्रीहिप्रभे दे
। टाप् ॥

मसुरी । स्त्री० पापरोगे । मसूर्याम् ॥

मसुर । पु० व्रीहिप्रभे दे । मङ्गल्य-
के ॥ मसूरोमधुर पाकिसङ्घाही
शीतलोत्पद्यु । कफपित्तास्रजिद्रू
क्षोवातलोच्चरनाशन ॥ मस्यति०
मस्यतेवा । मसी० । मसेरुमिति
पाञ्चमिकजरन् । उपधाने ॥

मसूरक । पु० उपवर्गविशेषे । चातु
रे । चक्रगण्डौ । गोलसिर्हा
ना० इ० भा० ॥ मसूरे ॥ स्वार्ये
क ॥

मसूरविदला । स्त्री० कृष्णाचिह्नताया
म् ॥ मसूरविदलमस्या ॥

मस्करी

मसूरा । स्त्री० मसूर० इ० प्रसिद्धे ब्री
हिमेदे । मङ्गल्यके ॥ वेष्ट्यायाम् ॥
टाप् ॥

मसूरिका । स्त्री० कुड्म्याम् ॥ मङ्गल्य
के ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थाना पिङ्गका स्युर्म
सूरिका ॥ अतीसारि ॥ मशहया
म् ॥ यथोक्त पाद्मे क्रियायोगसारे ।
दशाश्वमशकाश्चैव वर्षाकाले निवार
येत् । मसूरिकाभि प्राङ्मुखमश्न
शयिनमुच्यते मिति ॥

मसूरी । स्त्री० चापरोगे । रक्तवध्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ चिह्नति ॥ रक्त
चिह्नति ॥

मसृण । पु० सोमे ॥ चि० अककशे
। अकठिने ॥ क्षिग्धे ॥ मसृति ।
मसी० बाहुलकात् ० ऋण . ॥ यद्वा
। समृद्धयति । कृष्णगतौ ॥ इगु
पधितिक । पृषोदरादि ।

मसृणा । स्त्री० उमायाम् । अतस्थाम् ॥
मस्कर । पु० वेषौ । वशे ॥ मस्क-
रीनेनवा । मस्कगतौ । बाहुलका
दर ॥ यद्वा । मद्धते । मविमण्डने ।
अर । आगमशास्त्रस्यानिश्चत्वा-
न्ननुम् । मस्करमस्करिणौ विष्णुपरि-
ब्राजकयोरिति सुट् ॥ रन्ध्रव शि ॥

मस्करी । पु० परिव्राजके । भिक्षौ ।
स न्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
तौ । बाहुलकादर । मस्करोन्नान

मस्तु

मतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितौनि ॥ यद्वा । मस्करोवे-
शुरस्यास्ति । इनि ॥ यद्वा । मा
कस्तु कर्म निषिद्धु शीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधु ॥ यद्वा ।
मकुरद्ववशुद्धमन्त करणमस्यास्ति-
। प्राग्बन्निपात ० ॥ यद्वा । मद्धते ।
मक्वि० । बाहुलकादर । आगम
शास्त्रस्यानिश्चत्वान्ननुम् ॥ मकरो-
निधिर्भेदोवाऽस्यास्ति । पूर्वबन्निपा
त ॥ चन्द्रे ॥

मस्तम् । न० मस्तके ॥ मस्यतेस्म । म
सी० । त्त ॥

मस्तक । पु० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्धनि । स्वार्थेकम् ॥

मस्तकस्त्रेह । पु० शिरोमज्जनि ॥
मस्तकाख्य । पु० शिखरे ॥ वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमिच्छाख्यायस्य ॥

मस्तदाह । न० देवदारुणि ॥

मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥

मस्तिष्कम् । न० गोर्धे । मस्तकस्थ-
ताकारस्त्रेह । मस्यते० मसन वा० ।
मसी० । त्तिन् । मस्ति मस्कते ।
मस्कगतौ । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥

मस्तु । न० दधिभवमण्डे । दधिजले
। तोड० इ० भाषा । दधुस्तु परि
योभागोत्पन्न स्त्रेहसमन्वित । स
लोवीसरद्वयुक्तो दधोमण्डस्तु मस्ति-
ति ॥ मस्तकमण्डरवत् लघुभुजा-

महान्

भिलाषकृत् । स्तोतोविशोधनङ्गा
दिक्पट्टणानिलापहम् । अवध्य-
प्रीणनशीघ्र भिन्नतिमलसङ्गहम् ।
अपिच । उष्णाऽन्त रुचिपित्तदशम
हरवलय कषायसरभुक्तिच्छन्दकरद
बोदरगदभीष्टार्थसानाशनम् । स्तो
त शुद्धिकरकफानिलहरविष्टम्
शूलापहम्पाण्डु श्वासविकारगुल्म
शयनमस्तुप्रशस्त लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितनौतितुन् ॥

मस्तुलुङ्ग । पु० मस्तकस्यद्व्यताकार
कृद् । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गक । पु० मस्तिष्के ॥
मह । पु० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महत्तम् । महपूजायाम् । घ-
ञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वादृष्टभावा
घोषा ॥ यद्वा । महति । अच् ।
यच्चे ॥

महत्त । पु० बहुलामोदे । महक्क०
इ० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पु० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे । अथ्यवसाय
लक्षणे ॥ यथा । सविकासत्प्रधा
नात्तुमहत्तत्त्व प्रचयते । महानि-
तियत ख्यातिलोकानां जायते स
दा ॥ सर्वकार्यापेक्षयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमके ॥
दुर्गायाम् ॥ महान्व्याप्यस्थितासर्व

महतत्त्वम्

महान्वाप्रकृतिर्मतेतिदेवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तश्रीकृ-
ष्णभक्ते० शिवशेषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृद्धे । विशङ्कटे । वृद्धति । विशा-
ले । बङ्गे । विपुले ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाणे । अप्रमेये । आपातमधु
रसांसारिकसुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्से बाह्यरमाहर्विसुक्ते स्तमोहा
रयोषितासङ्गिसङ्गम् । महान्तस्ते
समचित्ता प्रशान्ताविमन्यव सु
हृद साधवोये ॥ महति । मह०
। वत्तमानेपुषद्वृद्धन्महदितिनिपा
तित ॥ मह्यतेवा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा । शङ्खेतैलेतथामा
सेवैद्ये ज्योतिषिके द्विजे । यात्रायाप
थिनिन्द्रायामहच्छब्दो न दीयते ॥ इ
ति ॥ देशादिपरिच्छेदशून्यं सर्वग
तेपरमात्मनि ॥

महती । स्त्री० नारदस्यवस्त्रक्याम् ॥
शततन्त्रीवीणामहतीति० स्वामी ॥
विततायाम् ॥ वृहत्प्रमाणायाम्
॥ वृहत्क्याम् ॥ वार्त्ताक्याम् ॥ म-
ह्यते । मह० । वत्तमानेपुषदिति
साधु । गौरादि ।

महतीहादधी । स्त्री० श्रवणहादश्याम्
। वामनहादश्याम् ॥

महत्तत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्व त्वा
गतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतैरुत्पन्ने सम
ष्टिबुद्धिरूपे ॥ तत्पर्यायाश्च । म

महत्तमम्

हाभारते । यथा । महानात्मासति
विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्चवीर्यवान् ।
बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्याति
धृति स्मृति ॥ पर्यायवाचकौ श
ब्दैर्महानात्माविभाव्यते ॥

महत्तर । पु० शूद्रविशेषे । यामक्
टे । महता० इ० भा० ॥ इ० चि०
काण्डशेष ॥

महत्पुत्र्यम् । न० वृहतीसहस्राख्य
शस्त्रे ॥

महत्त्वम् । न० महतोभावे । यथा ।
महत्त्वषड्विधेहेतुरिन्द्रियकरणमतम्
। इ० भा० प० । महत्त्व षड्विध
ति । द्रव्यप्रत्यक्षमहत्त्वसमवायसम
बन्धेनकारणम् । द्रव्यसमवेदाना
गुणकर्मसामान्यानाप्रत्यक्षे० स्वाश्र
यसमवेतसमवायसम्बन्धेनकारणम्
। इ० सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्त
सर्गसम्बन्धित्वे ॥ अष्टतायाम् ॥

महत्युष्मा । स्त्री० हस्तिघोषायाम् ॥

महद्व्रत्तम् । न० अव्योक्तौ० प्रकृतौ०
त्रिगुणात्मिकायामायायाम् ॥ स
र्वकार्यापेक्षयाधिकत्वात्कारणमह
त्० सर्वकार्याणावृद्धिहेतुत्वरूपात्०
बृहणत्वाद्वा० ब्रह्मणत्वाद्वा० ब्रह्मच
भवत्यव्याकृतम् ॥ महच्चतद्व्रत्तचि
तिविग्रह ॥

महत्तमम् । न० परमात्मनि ॥ महत्
ब्रह्मविद्योत्कर्षेणवर्तमानत्वात्० भू

महत्त्विक

तपरमार्थसत्त्वम् । महच्चतद्व्रत्तम् ॥

महनीय । त्रि० पूजनीये ।

महर्ष्यता । स्त्री० अधिकन्यूनत्वे ॥

महर्षि । स्त्री० समृद्धौ । ऋषेराधि
क्ये ॥

महर्लीक पु० भूरादिसप्तलोकान्त
गंतचतुर्थलोके ॥ चतुर्मुखदिनस्या
न्तेजगदेतच्चराचरम् । तदादिदृष्ट
तेसर्वचैलीक्यभर्तृनादिकम् । जन
म्ययान्तितापातामहर्लीकनिवासि
नः ॥ चतुर्थेतुमहर्लीकेतिष्ठन्तेकल्प
वामिन ॥ अपिच । मरीचिकाटि
र्यचास्तेमरीच्यादिमुनिव्रज ॥ भू
पृष्ठादिकोव्युच्छायोमरीच्यादिमुनि
वन्दस्थानमहर्लीकउत्तरार्थ ॥

महर्षभौ । स्त्री० कपिकच्छाम् ॥

महर्षि । पु० व्यासादिषु ॥ भृगवा
दिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु० सर्वज्ञे
षु० विद्यासम्प्रदायप्रवर्तकेषु ॥ भृ
गु मरीचिमचिष्टपुलस्त्य पुलहक्रतु
म् । वमिष्ठश्चमहातेजा सोऽमन
मनमासुतान् ॥ सप्तब्रह्माण्डव्येति
पुराणेनिश्चयज्ञता ॥ महाद्यासौ०
ऋषिश्च । कृतस्त्रयवेदस्यदर्शनात् ।
। अन्येतुवेदैकदेशदर्शनादुपय ॥

महत्त्विक । पु० अन्त पुररत्नके ।
सौविदक्षे । कश्चुकिनि ॥ महती
लाति । ला० । क । क ॥

महत्त्विक । पु० अन्त पुररत्नके

महाकूल

महाकूल । पु० मत्कुले ॥

महागुरु

महाकोशफला । स्त्री० देवदालीलता
शाम् ॥

महाकोशल । पु० देशविशेषे ॥ य
था । गोकर्णेशात्पूर्वभागेऽद्याव
त्तात्तुचोत्तरे । तोरमुक्तात्पश्चिमे
तुमहापुर्याश्चसर्वत । महाकोश
लदेशश्चसूर्यवृषपरायण ॥

महाकोषातकी । स्त्री० हस्तिघोषाया
म् । नेनुवा० श्रीयातोरजी० इ०
भा० प्र० शाके ॥ महाकोषातकी
स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतु । पु० अश्वमेधे ॥ महाश्वा
सौक्रतुश्च ॥

महाखर । पु० अश्वत्थे ॥

महागद । पु० ज्वरे ॥

महागन्ध । पु० कुटजवृक्षे ॥ अम्बु
वेतसे । न० हरिचन्दने ॥ महान्
गन्धोऽप्य० यस्मिन्वा ॥ बोक्षे ॥

महागन्धा । स्त्री० चामुण्डायादेव्या
म् ॥ केविकापुष्पे ॥ मागवलाया
म् ॥

महागव । पु० गवये । वनगवे ॥

महागिरि । पु० बौद्धमेदे ॥ बृहत्-
पर्वते ॥

महागुरु । पु० मातरि । पितरि ॥
आचार्ये ॥ यथा । मातापिताब्रह्म
दातामहान्गुरुव स्मृता । इ
ति ॥ महाह्यसौगुरुश्च । आन्मह
तइत्याख्यम् ॥ स्त्रिया पतिरेवम

महाचीन

हागुरु ॥

महागुल्मा । स्त्री० सीमवल्क्याम् ॥

महागुहा । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

महागोधूम । पु० पञ्चाद्देशभवेगो
धूमविशेषे । बडा० गोह्न० इ०
भाषा ॥

महाग्रह । पु० सूर्ये ॥

महाग्रीव । पु० छट्टे ॥ त्रि० बृहत्
ग्रीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री० मुरायाम् ॥ महती
घूर्णायस्याययाषा ॥

महाघोर । त्रि० अतिशयभयानके ॥

महाघोष । पु० अतिघोषणे । म-
हाशब्दे । न० बृहते । आपणे ॥
त्रि० बृहच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री० कर्कटमृड्याम् ।
कुन्दरुल्याम् ॥

महाङ्ग । पु० छट्टे ॥ महान्यङ्गान्य
स्य । अनेकमिति बहुव्रीहि ॥ गो
क्षुरके ॥ महामृषिके ॥ रत्नचिन्-
के ॥ ति० बृहदवयवयुक्ते ॥

महाचक्षु । पु० बृहच्चक्षु मतिख-
गे ॥ शाकविशेषे । सुचक्षु काया-
म् । दीर्घपत्याम् । दिव्यगन्धाया
म् ॥

महाचण्ड । पु० कालश्चमृच्च ॥
त्रि० प्रचण्डे ॥

महाचीन । पु० देशविशेषे ॥ यथा
कैलानीरसमारभ्यसरयूपरित प

महाजन

रे । अमरगामहेशानिमहाचीना
भिधोभवेत् ॥

महाच्छन्द । पु० देवताडवृक्षे । वृ
हत्पत्रे ॥

महाच्छाय । पु० वटवृक्षे ॥ चि० वृहच्छा
यायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्थ ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महासेदायाम् ॥
चि० वृहच्छिद्रयुक्ते ॥

महाज । पु० वृहच्छागे ॥ चि० म-
हाकुलोद्भवे । महाश्वासावजस्य ॥
महतोजायतेवा ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायामोषधी
॥ वृहत्पत्राजटायाम् ॥

महाजन । पु० सज्जने । साधौ ॥
यथा । वेदाविभिन्ना स्मृतयो
विभिन्नानाऽसौमुनिर्यस्यमत नभिन्न
म् । धर्मस्यतत्त्वनिहित गुहाया
महाजनोयेनगत । सपत्या ॥ म
हाजनोपर्यनुकोशयुक्त सन्नाहरा
जाविवेक । यथा । आ प्राप
महामोहहतकसर्वथाहतस्त्वयाय
महाजन । यत । शान्तेऽनन्त
महिम्निनिर्मलषिदानन्दे तरङ्गाव
लीनिर्मुक्तेऽमृतसागराभ्रमिना
कम्पनोपिनाचामति । नि सारे
मृगर्तणाकाणवजले क्षन्तोपिमू
ढ पिबच्छाधानस्यवगाहतेऽभिर
मर्ते मज्जत्योमज्जतीति ॥ मन्वा
दौ । यथा । प्रायेणवदतदिदं नम

महाजीनम्

हाजनोय देव्याविमोहितमतिथं त
माययालम् । चय्याजडीकृतमति
मधुपुष्पितायां वैतानिके महति क
र्मणियुज्यमान ॥

महाजम्बु । स्त्री०)

महाजम्बू । स्त्री०) वृहत्पत्रम्बुम् ।

राजजम्बुम् ॥

महाजव । पु० गवये ॥ श्रीकारिणि
सृगे ॥ चि० अतिशयवेगवति ॥

महाजाति । स्त्री० वासन्त्यामूलतः
याम् । माधव्याम् ॥ श्रेष्ठवर्णे ॥

महाजाली । स्त्री० पीतवर्णधोषाया
म ॥ राजकोषातक्याम् ॥ जालय
ति । जालपाच्छादने । पु० । पचा
द्यच् । गौरादि । महतीचासौ
जालीच ॥

महाज्यैष्टी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियु
क्तायाज्यैष्ट्यापूर्णमायाम् ॥ पञ्चया
चशब्दकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेषे
। तेजोवत्याम् । बहुरसायाम् ।
कनकप्रभायाम् । लवणायाम् ।
बडीमालकांगणौ । वृ० भा० ॥

महाज्वाल । पु० यज्ञवक्त्रौ ॥ जि
ह्वाम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिह्वानाविदाध
रीविशेषे ॥ वृहदस्त्रिशिखायास।
महाजीनम् । व० पद्मिण । चन्द्रपत
नेनप्रख्यामृत्ती ।

महातेजा .

महाव्य । पु० कदम्ब ॥ चि० अ

तिशयधनवति ॥

महातपा । पु० विष्णौ ॥ महत्सृ

ष्टिविषय तपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्य

प्रतापोवामहदस्य ॥

महातमप्रभा । स्त्री० अतिशयान्धका

रमयेनरकविशेषे ॥

महातरु । पु० कुहूवृक्षे ॥ वृहद्

क्षे ॥

महातलम् । न० पातालप्रभेदे ॥

महातारा । स्त्री० जिनानादेशीविशेषे

षे ॥

महाताली । स्त्री० आश्चर्यक्याम् ॥

महातिक्ता । पु० महानिम्बे ॥ चि०

अतिशयतिक्तरसयुक्ते ॥

महातिक्ता । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पाठायाम् ॥

महातीक्ष्णा । स्त्री० भस्मातकवृक्षे ॥

चि० अतिशयतीक्ष्णे ।

महातुम्बी । स्त्री० राजालाव्याम् ॥

महातेजा । पु० अग्नी ॥ कात्ति

किये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्वि

नोयदीयेनतेजसाभास्करादय

। तत्तेजोमहदस्येतिमहातेजा

सर्वेश्वर ॥ ज्यौयंशोर्बादिनिर्बन्धौ

महद्भि समलङ्कृतः । इतिवाक्या

न्महातेजा शत्रुपातनर्देश्वर

॥ न० पारदे ॥ चि० अतिशयते

जस्विनि ॥ महत्प्रकाशतेजस्यैत

महादानम्

न्यलक्षणमस्य ॥

महात्मा । चि० महामनसि । महाश

ये ॥ अत्यन्तशुद्धान्त करणत्वाज्जी

वन्मुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमो

मत्तरहितान्त करणे । शुद्धसत्त्वे

। समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूना

मभयदायके । परमोदारचित्ते ॥

परमकारुणिके । सर्वेश्वरे । सर्वज्ञे ।

परमात्मनि ॥ अक्षुद्रबुद्धौ ॥ महा

नृपनैकजन्मसुक्ताते रक्षत क्षु

द्रक्कामादानभिभूत । आत्मा ।

अन्त करणयस्यस्य । महांक्षा

सावात्माचेतिवा ॥

महात्यब । पु० चतुर्थके । विषमज्य

रै ॥ गम्भीरे ॥ महत्तिक्ते ॥

महादण्ड । पु० यमदूतप्रभेदे ॥

महादन्त । पु० गजदन्ते । ईशाद-

न्ते । वृहदन्तमार्च ॥ चि० तद्वति ।

महादानम् । न० श्रेष्ठदाने । तुलापुरु

षादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्य

नुसर्दानानातुलापुरुषसञ्चितम् ।

। हिरण्यगर्भदानश्चतुर्ह्यण्ड तदन-

न्तरम् ॥ कल्पपादपदानश्चगोसहस्र

नुपञ्चमम् हिरण्यकामधेनुश्चहिरण्या

श्वस्तथैवच ॥ पञ्चजागलक तद्वहारादा

नतथैवच । हिरण्याश्वरथस्तद्वहमह

स्तिरथस्तथा ॥ द्वादशविष्णुचक्रस्यतत

कल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानश्च

रत्नधेनुस्तथैवच । महाभूतघटस्तथै

महादेवी

तृषोडश परिकीर्त्तितः ॥
 महादारु । न० देवदारुणि ॥
 महादाह । पु० नरकान्तरे ॥
 महादेव । पु० शिवे ॥ महांश्चासौ-
 देवश्च । चान्महतइत्याहम् ॥ म
 हान्देवोन्मत्तादिरूपाक्रीडायत्येतिवा
 ॥ ब्रह्मादीनामुराणाञ्चमुनीनाब्रह्म
 वादिनाम् । तेषाञ्चमहतोदेवोमहा
 देव प्रकीर्त्तितः ॥ महतोपूजितावि
 श्वे मूलप्रकृतिरीश्वरी । तस्यादेव पू
 जितश्चमहादेव सचस्मृतः ॥ इ०
 ब्र० वै० पु० ॥ सर्वदेवानामहनोय
 त्वाञ्चमहादेव । तथोक्तं साम्बपुरा
 णे । पूज्यतेयत्सुरैः सर्वैर्महाश्चैव
 प्रमाण्यतः । धातुर्महतिपूजायाम
 हादेवस्ततस्मृतः ॥ स्कादिपि । म
 हतामपिदेवनामहमेवमहान्यतः ।
 नतुमत्तोमहानन्योमहादेवस्ततोच्च
 हमिति ॥ कोटयोब्रह्मइत्यानामग
 म्यागमकोटयः । सद्यः प्रलयमा-
 यान्तिमहादेवेतिकीर्त्तनात् ॥ महा
 देवमहादेवमहादेवेतिवादिनम् ।
 वत्स गौरिवगौरौशोधावन्तमनुधाव
 ति ॥ अत्रोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा
 न्भावान्परित्यज्यात्मज्ञानयोगैश्च
 र्येमहतिमहीयतेतस्मादुच्यतेमहा-
 देवइति । अस्यार्थोविष्णुसहस्रनाम
 भाष्यटीकायांद्रष्टव्यः ॥
 महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-

महाद्रोणा

ब्रह्मादीनपिदेवयतिसर्गादिभिर्व्यव
 हारयति० इतिमहादेवी । दिवु० ।
 षष् । टित्वान्छीप् ॥ पूज्यतेयासु
 रैः सर्वैर्महतीचप्रमाण्यतः । धातु
 मंहतिपूजायामहादेवीततः स्मृते
 तिदेवीपुराणम् । सर्वदृश्यमहादेवी
 द्रष्टासाक्षीचसैवहीतिदेवीभागवत
 म् । द्रष्टाजीव साक्षी० ईश्वर०
 दृश्यसर्वजगत्० इदंचय सैवभगवती
 भवतीत्यर्थः ॥ रात्र्याम् । महिष्या
 म् । पट्टदेव्याम् ॥
 महादैत्य । पु० भौत्यमन्वन्तरीयदै-
 त्यविशेषे ॥ उत्कृष्टदैत्ये ॥
 महाद्युति । वि० ईश्वरे ॥ महती-
 वाह्याभ्यन्तरव्यापिनीद्युतिश्चेतन्य
 लक्षणास्यकामादिपराभवेनस्वहित
 साधनोन्मुखे० पुरुषर्षभे । महती
 द्युतिरस्य ॥
 महाद्रिधृक् । पु० हरौमहान्तमद्रि-
 मन्दरगोवर्द्धनवाऽमृतमयनिगोरच-
 योवाधृतवानिति व्युत्पत्तिः फलिता
 र्थकथनपरा । वस्तुतस्तुमहाद्रयेषु
 ष्योतिः० धर्तुम्प्रगल्भते । अिधृ-
 षाप्रागल्भ्ये । किप् । किनूप्रच्यय
 ष्यञ्जु ॥
 महाद्रुम । पु० अश्वत्थे ॥ महांश्चा
 सोद्रुमश्च ॥ वृहद्वृक्षे ॥
 महाद्रोणा । स्त्री० देवतुल्यस्वायाम् । दि
 व्यपुष्पायाम् ॥

महानल .

महाद्रुणी । स्त्री० महाद्रोणाक्षुपे ॥
महावनद । पुं० युववाद्ये ॥ अतिक
लहे ॥

महाधनम् । न० महामूल्ये । बहुमू
ल्यवस्तुनि । महगी० इ० भा० । सु
वर्णे ॥ सिद्धके ॥ चारुवाससि ॥
महवनमूल्यमस्य ॥ कृषिकर्मणि
चि० अतिशयधनयुक्ते ॥

महाधातु । पुं० स्वर्णे ॥

महाध्वग । पुं० उष्ट्रे ॥

महानट । पुं० महादेवे ॥

महानद । पुं० नदविशेषे ॥

महानदी । स्त्री० पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्ग
तनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥
गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बु-
निजातजातुनजायतेम्बुजादम्बु ।
मुरहरतत्रविपरीतपदाम्बुजाद्यन्म
हानदीजाता ॥

महानन्द । पुं० मुक्तौ । अधिकाङ्क्षा
दे ।

महानन्दा । स्त्री० अमृतायाम् । सुरा
याम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदी
विशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासेम
हानन्दादेवी ॥

महानन्दि । पुं० नन्दिवर्णनाम्नरा
जपुत्रे ॥

महानरक । पुं० अतिशयनानाप्रका
रयातनास्थाने ॥

महानल । पुं० बृहदग्नौ । देवनक्षि ।

महानिशा

महानवमी । स्त्री० अश्विनशुक्लनव-
म्याम् ॥

महानसम् । न० पाकस्थाने । रसव-
त्थाम् ॥ तत्ररक्षणीयजनानामाख्येउ
क्ता । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञा
पराऽभेदाः कुलोद्गता । सर्वेम-
हानसेधार्याः कृष्णकेशनखाजना
॥ इति ॥ पुष्पिहोप्ययमितिकश्चि-
त् ॥ महत्तदग्नयः । अनोश्माय
सरसाजातिसन्नयोरितिसंज्ञायाट-
व ॥

महानसाधिकृत । चि० पौरोगवे ॥

महानसेऽधिकृत ॥

महानाटकम् । न० हनुमन्नाटके ॥
नाटकविशेषे ॥

महानाडी । स्त्री० कण्डरायाम् ॥

महानाद । पुं० कुञ्जरे । वर्षुकाब्दे
॥ महास्त्रने ॥ ध्वनिगृहे । कर्णे ॥
सिद्धे ॥ उष्ट्रे ॥ गङ्गे ॥ कीदृशा
याम् ॥ महान्नादोयस्यस ॥

महानिद्रा । स्त्री० मरणे ॥

महानिम्ब । पुं० पर्वनेष्टे । पार्वते ।
वकायन० द्रुक्० छेक्० इ० भा-
षा । महानिम्बोहिमोरुचस्तिक्तो-
याहीकषायक । कफपित्तकृमि
च्छिद्दिक्कुष्ठहृत्तासरक्तजित् ॥ प्रमेह
श्वासगुल्मार्शोमूषिकाविषनाशन ॥

महानिशा । स्त्री० निशामध्यभागे ।

निशीथे ॥ रात्रिर्मध्यस्थप्रहरद्वये ॥

सद्धान्तक

यथा । महानिशातुविज्ञेयामध्य-
स्थप्रहरद्वयम् । तत्रज्ञाननकुर्वीत
काम्यनैमित्तिकादृते ॥ स्मृत्युक्तम-
हानिशासाह्रप्रहरोपरिप्रहरद्वयमि-
तिरघुनन्दन । देवलोकामहानि
शारात्रिमध्यमदण्डद्वयात्मिकासाहि
तीयप्रहरशेषदण्डद्वतीयप्रहरप्रथम
दण्डरूपा ॥

महानीच । पु. रजकी । अतिशयहीन
वर्ण ॥

महानील । पु० शृङ्गराजे ॥ नागवि
श्रेष्ठे ॥ सिङ्गलद्वीपाकरोद्गते० मणि
विश्रेष्ठे ॥ सिङ्गलस्याकरोद्गतामहा
नीलास्तुतेऽमृताद्ध्यगस्थोक्तेः॥ त
ल्लवणं यथा । यस्तुवर्णस्यभूयस्त्वात्
क्षौरेणतगुणस्थित । नीलतातनु
यात्सर्वमहानील सचच्यते ॥ इ
तिगारुड० ७२ अध्याय ॥

महानीला । स्त्री • महाजम्बाम् ॥

महानौली । स्त्री० नौलापराजिता-
याम् ॥ वृहन्नौल्याम् । श्रीफलिका
याम् । कैशाद्यायाम् ।

महानुभाव । पु० श्रीहरौ ॥ महा
 प्रये । सुकृतिनि । महामाहात्म्ये
 । महान्श्रुताध्ययनतपसाचारादि
 निबन्धनीऽनुभाव प्रभावोयस्यस ।

महान्तक । पुं० महेन्द्राचलपौठस्थ
शिवे । स्त्री० देवीविशिषे ॥ महेन्द्रे
चमहान्तका ॥

महापातकम्

महापन्न । पु० बहुपुत्रादिपरिज-
ने ॥

महापञ्चदूलम् । न० दृढतृप्तमूले ।
तद्यथा । बिल्वोग्निमन्य श्योना
क काश्मर्य पाटलातया । सर्वै
स्तुमिलितैरेतै श्रान्महापञ्चमूल-
कम् ॥

महापञ्चविषम् । न० बृहद्विषपञ्चके ॥
तद्यथा । शृङ्गीचकालकूटश्चमुस्तको
वत्सनाभक । शङ्खकर्णितियो
गोयमहापञ्चविषाभिध ॥

महापञ्चाङ्गुल । पु० स्थूलैरखडे
महापत्र । पु० शाकवर्धे ॥ मानकी ।
मानकचू० इ० गौ० दे० भा० प्र०
कन्दे ॥ त्रि० वृहत्पर्णयुक्ते ॥ महा
न्तिपत्राण्यस्यस ॥

महापद्मा । स्त्री० । महाजम्बुद्वीपम् ॥

महापथ । पु० प्रधानेऽध्वनि । घण्टा
पथे । राजवर्त्मनि ॥ आकाशे ॥ वि
स्तीर्णेपथि ॥ श्मशाने ॥ महताप
न्या • य ॥

महायथगमः । पु. मरणे ॥

महापद्म । पु० अष्टमागान्तर्गतभाग
विशेषे । अतिशुद्धे । दशबिन्दुक
मस्तके ॥ कुबेरस्य नवनिध्यन्तर्गत
निधिविशेषे ॥ लक्ष्मीकोटिसङ्ख्याया
म् । १..... ॥ ज.
सितपद्मे ॥

महापातकम् । न० ब्रह्महत्यादिषु ॥

महापातकी

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानस्तेयगुर्व-
ङ्गनागम । महान्तिपातकान्याहु-
स्त्वसर्गश्चापितै सह ॥ महापात
कजचिह्न सप्तजन्मसुजायते । बाध
तेव्याधिरूपेण तस्य कृच्छादिभि श
म ॥ महच्चतत्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री • ब्रह्महत्यादन्यतम
पातकग्रस्ते ॥ बीरहमनादन्यतममहा
पातकग्रस्ते ॥ यथा । बीरघातीद्वया
पायी तीराणास्त्रीगमस्तथा । स्तेयीम
हापातकिनस्तत्ससर्गीचपञ्चम ॥
सचपतित ॥ यथा । महापातकि
नोयेचयतितास्ते प्रकीर्तिता । प
तितानानदाह स्थान्तेष्टिर्ना-
स्थिमञ्चयं । नचाशुप्रात पिण्डो
वाक्कार्यं श्राद्धादिक क्वचित् ॥ ए
तानिपतितानानुय कसेतिविमो
हित । तमकृच्छयेनैवतस्यशुचि
नैवान्यथा ॥ इतिशुद्धितत्त्वधृतवि
ष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो
जीवतएवातेत्योदकक्रियावच्यमा
णरोध्यासपिण्डे समानोदकैश्चया
माद्वहिर्गत्वाज्ञात्स्त्विगुरुसन्निधा-
नैरिक्तायांनवम्यातिथौदिनान्तेकर्त्त-
व्येष्टाहमनु ॥ पतितस्योदकका-
र्यसपिण्डैर्वाभ्यवैर्धृष्टि । निन्दि-
तेहनिस्त्रायाङ्गे ज्ञात्स्त्विगुरुसन्नि-
धौ ॥ दासीघटमपापूर्णपर्यस्येतप्रे-
तवत्यक्षा ॥ अहोरात्रमुपासीरन्नशौ

महापाश

च बाधधै सह ॥ निवर्त्तेरँश्चतस्मा
त्तुसग्माषणसत्ताशने । दायादस्य
प्रदानश्चपात्राचैवहिलौकिकी ॥
ज्येष्ठताचनिवर्त्तेतज्येष्ठाबाप्यश्चयव
नम् । ज्येष्ठाशप्राप्नुयाच्चास्ययजीया
नृगुणतोधिक ॥ प्रायश्चित्तं तुच
रितेपूर्णाबुद्धमपानवम् । तेनैवसा
र्द्धं प्राप्स्ययु ज्ञात्वाशुजलाशये
॥ सत्त्वसुतघटप्राप्तप्रविष्टाभवन
स्वकम् । सर्वाणिज्ञा तिक यागियथा
पूर्व समाचरत् ॥ एतन्मरि चिदुया
द्योषित्वापतितात्पि । ब्रह्महत्या
नदेयन्तुमरेदुष्टहान्तिके ॥ महा
पातकमस्यस्थास्थिव्या । इति ॥
पारिभाषिकमहापातकीयणा ॥ कृ-
तप्राणप्रतिष्ठापनीवैर्याप्रतिमाद्विज
दुर्गानप्रणमेद्यस्तुसमहापातकीस्मृ-
त ॥ अपिच पितरमातरभार्या
गुरुपत्नीगुरु परम । योनपुण्यातिका
पञ्चातसमहापातकीशिवै ब्र • वै •
पु • ॥

महापापम् । न • महापातके ॥ अथ्यु
त्कटपापे ॥

महापाप्मा । पु • अथ्युये ॥ कामे ॥
महत पापस्यहेतुत्वात् ॥

महापारितम् । न • ब्रह्मपारिवते ।
द्वीपखर्जरे ॥

महापाश । पु • यमदूतविशेषे । ब्र
ह्मपाशे ॥

महापुरुषदन्तिका

महापासक । प० गोमिनि । चेलु

के । बुद्धभिक्षुशिष्य ॥

महापिण्डीतक । पु० कृष्णवर्णमह
नद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डीतरु । पु० वृक्षविशेषे
। श्वेतपिण्डीतके । शस्त्रकोषतरौ
। शरैः । पिण्डीतरौ । पेडिरा-
इ० भा० ।

महापीठम् । न० एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापोनु । पु० बृहत्पीलुवृक्षे ।
महाफले । मधुपीली ॥

महापुराणम् । न० एकादशलक्षणयुक्ते
व्यासप्रणीते ऽष्टादशसङ्ख्यकपुरा-
णविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । सृष्टि-
स्थापिविसृष्टिस्थितिक्षोषाश्चपाल-
नम् । कर्मणां वासनायात्तामनूना-
श्चक्रमेण च । वर्णान् प्रलयानाश्चमो-
क्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्तनं हरे-
रेव देवानाञ्च पृथक् पृथक् ॥ दशा-
धिकलक्षणसमहतापरिकीर्तितम्
॥ इति ब्रह्मवैवर्ते कृष्णजन्मखण्डे
१३२ अध्याय ॥

महापुरुष । पु० नारायणे ॥ श्रेष्ठ
नरे ॥ लक्षण वाराह्या ६७ अ० ॥

ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि० जीवन्मुक्ते
॥ महाश्वासीपुरुषश्च । सन्महदिति
समास । आन्ममहतद्रव्यात्वम् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री० शतमूलकाम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री० महाशता

महाप्रसाद

वय्याम् ॥

महापुष्पा । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठ । पु० उष्ट्रे वि० बृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिक । पु० वैकुण्ठनाथा-
नुचरे ॥

महाप्रकृति । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्च । पु० स्थूलसूक्ष्मकारण-
प्रपञ्चानासमष्टौ ॥ यथाऽवान्तरव-
नानासमष्टिरेक महत्वनम् । यथाऽवा-
न्तरजलाशयानासमष्टिरेको महान्
जलाशयो भवति । तद्वत्स्थूलसूक्ष्म-
कारणशरीरप्रपञ्चानामपिसमष्टिरे-
को महान् प्रपञ्चो भवतीति ॥

महाप्रभ । त्रि० अतिशयदीप्ति-
युक्ते ॥

महाप्रभाव । त्रि० अतिशयतेज-
शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभु । पु० जगन्नाथे ॥

महाप्रलय । पु० सर्वसंहारे । एक-
कालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥

महाश्वासीप्रलयश्च ॥ न्यायमतेज-
न्यभाषानधिकरणे कालो महाप्रल-
यः । सचचरमध्वसरूपः ॥

महाप्रसाद । पु० विष्णुनैवेद्यादी-
नाम् ॥ यथा । पादोदकञ्च निर्मात्य नै-
वेद्यञ्च विशेषतः । महाप्रसाद इत्यु-
क्तायाञ्च विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मे-
ण ब्रह्ममन्त्रेण ब्रह्मण्यं पितृवस्तुनि । त-
न्माहात्म्यं महानिर्वाणतन्त्रे सम्यक्

महाबोधि

निरूपितम्

महाप्रस्थानम् । न० शास्त्रीयेदेह्या
गविशेषे ॥ महत्० आवृत्तिशून्यप्र
स्थानम्० सर्पवृश्चिकसि हव्यान्नादि
विषमभूम्याद्यपरिहारैणगमन याव
च्छरीरप्रात तन्महाप्रस्थानम्० इत्यु
च्यते ॥

महाप्राण । पुं० द्रोणकाके ॥

महाप्रेत । पु० ब्रह्मादिषु ॥ यथा
। ब्रह्माविष्णुशक्रद्रुद्रशङ्खरश्मसदाशि
व । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो
मता ॥ चत्वारोमञ्चचरणापञ्चम
प्रच्छदपट । सच्चित्प्रकाशरूपेणशि
वेनाभिन्नविग्रहा ॥ तत्रासनेसमा
सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥

महाफल । पु० मालूरे । विल्वे ॥

त्रि० उत्कृष्टफले ॥ न० वृहत्फले ॥

महाफला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

राजजम्ब्वाम् ॥ तुम्ब्याम् ॥ महा

कोशातक्याम् ॥ मधुबीजपुरे ॥

महाफेना । स्त्री० अम्बिफेने । हिण्डी
रे ॥

महावल । पु० वायौ ॥ बुद्धे ॥ न०

सीसके ॥ त्रि० वलीत्कटे । वलीय

सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्ट

बलमस्य ॥

महाबला । स्त्री० अतिबलायाम् । पी

तपुष्पागम । पीतवाय्यालकी ॥

महाबोधि । पु० बुद्धे ॥

महाभिष

महान्राह्मण । पु० निन्दितब्राह्मणे
। कव्या० अचारज० बु० भा० ॥

महाभद्रा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥ गङ्गा
याम् ॥

महाभट । पु० अतिशययोद्धरि ॥

महाभाग । त्रि० अतिधन्ये ॥ द्याद्य
ष्टगुणयोगोमहाभागता० तद्विशिष्टे
। महान्भागोभाग्यमस्य ॥ महान्
असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु
दायोयस्यवा ॥

महाभागा । स्त्री० महालक्ष्मीर्यस्यावा
देव्याम् ॥

महाभारतम् । न० व्यासप्रणीतेतिहास
शास्त्रे ॥ तन्नामकारणं यथा । एक
तस्यतुरोविदाभारतश्चैतदेकत ।
पुराकिलसुरैः सर्वैः समस्यतुलया
धृतम् ॥ चतुर्भ्यः सरस्वत्यै भ्योदेवे
भ्योभ्यधिक्यदा । तदाप्रभृतिलोके
स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्त्वा
द्भारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥

महाभाष्यम् । न० पातञ्जलीव्याकरण
भाष्ये ॥

महाभिलाष । त्रि० महेच्छे ॥ महा
भिलाषोऽस्य ॥

महाभिष । पु० राजर्षिविशेषे । प्रा
तीपे । शन्तनौ ॥ यथा । महाभि
षोनृपोऽज्ञात प्रतीपस्यसुतस्तदा ।
शन्तनुर्नामराजर्षिर्धर्मार्त्तासत्यसङ्ग
रहति ॥

महामना

महाभीता । स्त्री० लज्जालुवर्धे ॥ त्रि०

अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीम । पु० शान्तनुवृषे ॥ भू

हिनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि०

अतिशयभयानके ॥

महाभीरु । पु० कीटविशेषे । गोपा

लिक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

ग्वाली० इ० दे० भा० ॥ अतिशय
भयशीले ॥

महाभीष्म । पु० शान्तनुवृषे ॥

महाभूतम् । न० व्योमादिपञ्चसु ।

भूत्यादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव
पानिलान्मन्त्रभूमय ॥

महाभृङ्ग । पु० नीलभृङ्गराजे ॥

महाभैरव । पु० शरभरूपिणिहरे ॥

महाभोग । त्रि० नारायणे ॥ अति

सुखिनि ॥ महान्भोग सुखरूपो
ऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री० दुगायाम् । महार्थ
साधिनीदेवीमहाभोगातत स्मृता ॥

महामण्डूक । पु० पीतमण्डूके ॥

महामति । त्रि० अतिशयबुद्धिविशि
ष्टे ॥

महामद । पु० मत्तगर्जे ॥ त्रि० अ
तिशयहर्षयुक्ते ॥

महामना । त्रि० सदन्त करणे ॥ उ

हटे । महिच्छे । उदारे । महाशये

। अक्षुद्रचित्ते ॥ सर्वश्रेष्ठोहमितिम

न्यमाने ॥ महद्गर्भीरमन्यैरसममा

महामाया

त्मानमन्यमानमनोयस्यस ॥ पर

मेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजग

तांमनसैवकरोतीतिमहामना ॥

मनसैवजगत्सृष्टि स हारश्चकरो

तिय इतिविष्णुपुराणम् ॥ मनसै

व० सङ्कल्पमात्रेणैव ।

महामाघ । पु० योगविशेषे ॥ मा

घीचमघस युक्तामघायाचशुक्र्यंदा

। महामाघस्तदाप्रोक्तोब्रतोद्वाहादि

वज्जयेत् ॥

महामात्र । पु० प्रधाने । अमात्ये

। सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिप

काधिपे । हस्तिशिखाजीविनि ॥

महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री० आचार्यपतन्याम्

॥ महामात्रयोषायाम् ॥

महामानसो । स्त्री० जिनाननाविद्या

देवीभेदे ॥

महामाय । पु० हरौ । मायाविना

मपिमायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृ

ष्टामायास्य । महामायात्वचमायावि

नामपिमयशम्बरप्रभृतोनाबिविधप्र

पचबिभ्रमकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ॥

महामाया । स्त्री० दुगायाम् ॥ ईश्वर

रश्मिग्राम् ॥ विसदृशप्रतीतिसाध

नमाया० तस्याश्चमहत्त्वसर्वविषय

त्वमितिव्याख्यानात् तस्या ख

रूपयथा । कालिकापुराणे । गर्भा

न्तश्चानसम्पन्न प्रेरितसूतिमाकृतै

महामुख

। उत्पन्न ज्ञानरहितपुरुषतैयानिरन्तरम् । पूजातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण-
नियोज्यम् । आहारादीततोमोह
समत्वं ज्ञानसंशयम् ॥ क्रोधोपरोध
लोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुन पुन । प
श्चात्कामेनसंयोज्यचिन्तायुक्तमहर्नि-
शम् ॥ आमोदयुक्त व्यसनासक्त ज-
न्तु करोतिया । महामायेतिसाप्रो
क्तातेनसाजगदीश्वरौ ॥ इति ।

महामाथी । पु० ब्रह्मेश्वरे ॥

महामाथी । स्त्री० दुर्गायाम् ।

महामारी । स्त्री० महाकाल्याम् ॥ आ-
मर्षशभूतायामहाजनक्षयकर्यादेः
तायाम् । संहारशक्तौ ॥ महतोमा-
रयतीतितथा । महतीचासौमारी
चेतिवा ॥ व्याप्ततयेतत्सकलब्रह्मा-
ण्ड मनुजेश्वर । महाकाल्यामहा-
कालिमहामारीस्वरूपया ॥ सैवका-
लेमहामारीसैवदृष्टिर्भक्त्यजा ॥ स्थि-
तिकरोभूतानां सैवकालेसनातनी
तिमार्कण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय
मारकी ॥

महामार्ग । पु० राजमार्गे ॥

महामालिनी । स्त्री० नाराचाभिधेव-
तविशिष्टे ॥ यदिहृन्मयुगलततोवेदरे
जैर्महामालिनीतिलक्षणम् ॥

महामाष । पु० राजमाषे । चौरा-
लोपिया ० इ० भा० ॥

महामुख । पु० कुम्भीरे न ब्रह्म

महामेदा

न्मुखे ॥ चि० तद्वति ॥

महामुखी । स्त्री० महाश्रावणिका-
याम् ॥

महामुनि । पुं० नारायणे ॥ अग-
स्त्ये ॥ बुद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥
व्यासे ॥ महाश्वासौमुनिश्च । सन्म-
हदितिसमास । आन्महतद्वत्या-
त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुवृक्षे ॥
न० कुम्बुरुवृक्षि । धन्याकी ॥

महामूर्त्ता पु० शिवे ॥ चि० बृहन्मस्त-
कयुक्ते ॥

महामूल । पु० राजपलाण्डौ ॥ हि-
लिहिण्टे ॥

महामूल्य । पुं० पद्मरागे ॥ न० म-
हार्घे ॥ चि० तद्वति ॥

महामूषिक । पु० बृहदुदुरौ । महा-
कृष्टे ॥

महापृष्ठ । पु० हस्तिनि ॥ शरभे ॥

महामृत्त्युञ्जय । पु० मृत्त्योर्मृत्त्युक्ता-
रेशिवमन्त्रविशिष्टे ॥ निच्यमष्टशत
जपत्वामृत्त्युञ्जयपथ नयेत् ॥

महामेघ । पु० अतिशयमेघे ॥

महामेदः । पु० अष्टवर्गाङ्गौषधे
पुरोद्वे ॥ बृहन्मदे ॥

महामेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधविशि-
ष्टे । वसुष्मिद्रायाम् । जीवन्त्याम् ।
पाशुरागिण्याम् ॥ महामेदाभिध-
कन्दोमोरजादौप्रजायते । शुक्रादं-
कनिभ कन्दोलताजातमुपांडुर ॥

महायज्ञ

महामेदाभिध प्रोक्तोद्यन्यो भावप्र
काशके । मेदाद्युग गुरुस्वादुवृष्य
स्तन्यकफापहम् । हृण शीतल
पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्याश्च
लाभ अस्या स्थानेशतावरीदेया ॥

महामैत्र । पु० बुद्धभेदे ॥ * ॥

महामोह । पु० भोगेच्छारूपाज्ञाने

॥ महामोहस्तुविज्ञेयोयाम्यभोगसु

खेषणा ॥ रागे । विपर्ययविशेषे

सदशभिध । शब्दादिषु पञ्चसु

दिव्यादिव्यतयादशविधेषु विषयेषु

रञ्जनीयेषु राग • आसक्तिर्महा

मोह • सचदशविधविषयत्वा

दाभिध ॥

महामाहो । पु० शिवप्रिये धस्तूरे

॥ त्रि० महामोहविशिष्टे ॥

महाश्वज । पु० नरकान्तरे ॥

महाशम् । न० तित्तिष्ठौके । वृक्षा

म्न ॥

महापक्ष । पु० हर्षदुपासकविशेषे ॥

महायज्ञ । पु० अध्यापनादिपञ्चसु

॥ पाठोहोमश्चातिथौनासपर्यातप

णवलि । एतेपञ्चमहायज्ञाब्रह्म

यज्ञादिनामका ॥ अध्यापन ब्रह्म

यज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो

दैवोवलिर्भोतोग्रयज्ञोऽतिथिपूज

नम् ॥ अहुतचहुतस्त्वैवतयाग्रहुत

मेव । ब्राह्महुत प्राशितञ्चप

ञ्चयज्ञान्प्रचक्षते ॥ जपोहुतो

महाराजनम्

हुतोहोम प्रहुतोभीतिकोवलि

। ब्राह्महुतद्विजाग्यार्चाप्राशितपि

ततर्पणम् ॥ पञ्चैतान्योमहायज्ञा

न्नहाययतिशक्तित । सत्यैपिब

सन्नित्यसूनादोषैर्नलिप्यते ॥ दे

वताऽतिपिभृत्यानापितृणामात्म

नश्चय । ननिर्वपतिपञ्चानामु

हसन्नसजीवति ॥ अपिच । एते

पञ्चमहायज्ञाब्रह्मणानिर्मितापुरा

। ब्राह्मणानाहितार्थायद्वतरेषाच

तन्मुखा ॥ द्वतरेषाचवर्णानाब्राह्मणे

कारिता शुभाः ॥ एव कृत्त्वानरो

भुक्ताऽऽप्यारिषीविशुद्ध्यति । अन्य

थात्रीहयोप्येते एकैकस्मिन्क्षिण ॥

मन्तव्यादाहभोक्तृणामहामास तुत

हवेन् ॥ इ० वराहपुराणे ॥

महायशा । पु० भूताहर्षविशेषे ॥

न० कल्पभेदे ॥ त्रि० लोकेवेदेच

प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशययशोयुक्ते ॥

महायशस्क । त्रि० अतिशययुक्ते ॥

महायोगी । पु० अद्रिकूटपीठस्थे

शिवे ॥

महारजतम् । न० स्वर्णे ॥ धुस्तूरे ॥

वृहद्वीप्ये ॥ महश्चतद्रजतच । स

न्महदितिसमास । आन्महत्तद्व

स्थात्त्वम् ॥

महारजनम् । न० कुसुम्भे । कस्तू

भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे ।

स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रत्नराने ।

महारस

ल्युट् । रजकरजनरञ्जनरजस्युप
सङ्ख्यानान्नलोप ॥ रञ्जे क्युन्
षा ॥ महच्चतद्रजन च । सन्महदिति
समास ॥

महारण्यम् । न० अरण्यान्याम् ॥ मह
च्चतदरण्यञ्च । सन्महत्परमोत्तमो
त्कृष्टा पूज्यमानैरितिसमास ।
आन्महत्तद्वत्थात्वम् ॥

महारत्नम् । न० मुक्तादिनवसु ॥ सु-
क्ताफल हीरकञ्चवैदूर्यपद्मरागकम् ।
पुष्परागञ्चगोमेदनीलगारुत्मत त-
था ॥ प्रवाल्युक्तान्युक्तानिमहार-
त्नानिवैभव ॥

महारथ । पु० रथिकविशेषे । अयु
तधन्विभि सहयोद्धरि ॥ यथा ।
एकोदशसङ्घस्राणियोधयेद्यस्तुधन्वि
नाम् । शस्त्रशास्त्रप्रवीणस्यमहा
रथइतिस्मृत ॥ अपिच । आत्मा
न सारथिश्चाश्वान् रत्नन्युद्ध्येत
योनर । समहारथसङ्घ स्त्रादि
व्याहुर्नीतिकोविदा । शिवे ॥ वि
ष्णौ ॥ महान् महात्मा नन्दी गुरु
होवारयोयस्यस ॥

महारत्नम् । न० गङ्गावर्णे । साभ
र० इ० भा० ॥

महारस । पु० खर्जूरै ॥ कोशका-
रे । वृक्षविशेषे । कीसिका र० इ०
भा० ॥ कश्चेरुषि ॥ पारदे । रसे
न्द्रे ॥ न० काञ्चिके ॥

महाराष्ट्र .

महारसाष्टकम् । न० हिङ्गुलाद्यष्ट
सु ॥ यथा । दरदवारद सन्निवे
क्रान्त क्रान्तमभ्रकम् । माद्विक वि
मलश्चेतिस्युरेतेष्टौमहारसा ॥

महाराज । पु० बुद्धभेदे । मञ्जुघो-
षे ॥ असपत्नराज्यवति । नृप-
श्रेष्ठे ॥

महाराजचूत । पु० उत्तमाख्ये । म
न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुम । पु० आरग्वद्धे
महाराजिक । पु० गणदेवताविशे-
षे ॥ सत्त्वसुधन्व्यसवनादयोवि श-
स्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा-
द्भदर्णिता । महाराजिकनामानो
द्वेशतैविशतिस्रथा ॥ महतीराजि
पङ्क्तिर्येषामिति विग्रहेष्टेष्टादिभा-
षेतिक्त् ॥

महारात्रि । स्त्री० महाष्टम्याम् ।
अर्द्धरात्रात्परमुहूर्त्तद्वये ॥ ब्रह्म
लयोपलब्धितायामहाप्रलयरात्रा-
म् ॥ ब्रह्मणस्तुनिपातेचमहाकल्पो
भवेन्नृप । प्रकीर्त्तितामहारात्रि
साएवचपुरातनैरितिब्र० वै० पु० ॥

महाराष्ट्र । पु० देशविशेषे ॥ त्रिप-
ञ्चकसमारभ्यमञ्चेचोज्जयिनीशिवे ।
मार्जारतौर्यराजिन्द्रकोलापुरनिवा-
सिनी ॥ तावद् शोमहाराष्ट्र । क-
र्णाटस्वामिगीचर । इ० शक्तिसङ्घ
मे ० पटल ॥ अपिच । नैर्ऋती

महार्णव .

विडानत्तमहाराष्ट्राश्चरैवत । ज-
वन पल्लव सिन्धु पारसीकाद
योमता ॥ इ० ज्योतिषतत्त्वे कू-
र्मचक्र ॥

महाराष्ट्री । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥
भाक्विशेषे । भरैठौ० इ० भा० ।
भाषाप्रभेदे ।

महारिष्ट । पुं० महानिम्बे । गिरि
निम्बे ।

महारुद्र । पु० महादेवे ।

महारूप । पु० शिवे

महारूपकम् । न० नाटके ॥

मरारोग । पुं० पापरोगे ॥ सचाष्ट
विधोयथा । उन्माद १ । त्व-
ग्दोष २ । राजयक्षा ३ । श्वास
४ । मधुमेह ५ । भगन्दर ६ ।
उदर ७ । अश्मरी ८ । इति ॥

महारोगी । वि० महारोगयुक्ते ॥

महारौरव । पु० नरकान्तरे ॥ महा-
रौरवसन्ननुचधोर्द्ध्वतामसम्पुटम् ।
धम्यतेखदिराङ्गारैर्गुरुदारापनाय
क ॥ देवद्रव्यापहारीअपच्यतेका
लमक्षयम् ॥ महानरौद्रोरवोऽच ।
शकम्वादित्वाद्रक्षोप । यद्वा ।
रुक्भारशृङ्गाख्योमृग । महसोर
रौरवम् । अण् ॥

महार्घ । पु० जावकाख्यखरी ॥ वि०
महामूल्ये ॥

महार्णव । पु० महासमुद्रे ॥

महालीलसरस्वती

महार्थ । पुं० परमार्थे ॥

महार्ह । पु० वृक्षविशेषे । महाजा
इ० गौ० दे० भा० ॥

महार्द्रम् । न० चन्दने ॥

महार्द्रकम् । न० वनार्द्रके ॥

महार्वुदम् । न० दशार्वुदे । शतकोटि
१००००००००० सङ्ख्यायाम् ।

अखे ॥

महार्ह । पु० निष्ठी । मह पूजा०
तामर्हति । अर्हद्वतिसूत्रात्तमर्हते
कर्मण्युपपदेअच्प्रत्यय ॥ न०
श्चेतचन्दने ॥

महालक्ष्मी । नारायणशक्त्याम् । रा-
धायाम् ॥ यन्माययामोहिताश्चब्र-
ह्मविष्णुशिवादय । वैष्णवास्ता
महालक्ष्मीपराराधावदन्ति ॥ यद-
र्वाङ्गामहालक्ष्मी प्रियानारायण
स्यचेति ब्र० वै० पुराणम् ॥

महालय । पु० विहारैः । तीर्थमहा
भागादेव्याद्येवे ॥ परमात्मनि ॥
पितृणामुत्सवाश्रयेकन्यागतापरपक्षे
कन्यागत० इ० भा० ॥

महालसा । स्त्री० देवीविशेषे । दक्षि-
णदेशे । महादिस्थानमिति विख्या-
ते० देवीस्थाने ॥

महालिकटभी । स्त्री० श्वेतकिण्वी
वृक्षे ॥

महालीलसरस्वती । स्त्री० तारादेव्या
प्रभेदे ॥ लीलयावाक्प्रदाचेतितेज

महाबाहुणी

लीलसरस्वती ॥

महालोभ । पु० लोभे । पटियालो
ध० इ० भा० ॥महालील । पु० काळे ॥ त्रि० अ-
तिचञ्चले ॥

महालोहम् । न० अयस्कान्ते ॥

महावनम् । न० महारण्ये ॥ वृन्दाव-
नस्य चतुरश्रोतिवनान्तर्गतवनविशि-
ष्टे ।

महावप । पु० महामेदे ॥

महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

महावराह । पु० आदिवराहे ॥ महा-
आसीवराहश्च । महत्त्वञ्चास्यातिवि-
पुल्लशरीरधारणात्पृथिव्युत्तरणाय ॥

महावरोह । पु० जलवृक्षे ॥

महाबलि । पु० नरबलौ ॥

महाबली । स्त्री० माधवीलतायाम् ।

महावस । पु० शिशुमारे ॥

महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकेवैदि-
कीप्रदेशवाक्यविशिष्टे ॥ सङ्ख्यापर-
पर्यायेप्रतिष्ठादावुत्सर्गवाक्ये ॥ यो-
ग्यताकाक्षासत्तियुक्तिवाक्यसमूहे ॥

महावारुणी । स्त्री० तिथिप्रशिष्टे ।

सायथा । शनिवारसमायुक्तासाम-
हावारुणीस्मृता । गङ्गायायदिल-
भ्यतकोटिसूर्यमहै । समा ॥ सा-
वारुणीत्यर्थ ॥ महामहावारुणीतु । यथा । शुभयोगसमायुक्ताशनौ-
शतभिषायादि । महामहैतिविख्या

महाविष

ताचिकोऽटकुलमुद्धरेत् ।

महाबाहु । पु० स्कन्दे ॥ श्रीरामे ॥

महान्तोवाहूयस्य । अस्यवाहोर्मह-
त्त्वञ्चोक्तयुद्धकाळे । पिशाचान्दा-
नवान्यक्षान्पृथिव्यायेचरक्षसा-
अङ्गुल्ययेणतान्हन्त्यामिच्छन्हरि-
गणेश्वरेति ॥

महाविदा । स्त्री० देवताप्रशिष्टे ॥ य

था । कालीतारामहाविदाषोडशी-
भुवनेश्वरी । भैरवीछिन्नमस्ताचवि-
दाधूमावतीतथा । वगलासिद्धवि-द्यायमातङ्गीकमलात्मिका । एता-
दयमहाविद्या सिद्धविद्या प्र-
कोत्तिता ॥ तासादशावतारत्वयथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुरुषश्च
महेश्वर । एवप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्र-
कृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रा-
मरूपाचतारिणी । वगलाकूर्ममूर्तिस्था
नमीनोदमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्ता
नृसिंह स्याद्वराहश्चैवभैरवी । सुन्द-
रीयामदग्न्य स्याद्वामनोभुवनेश्व-
री ॥ कमलाबौद्धरूपास्याद्दुर्गा
स्यात्कल्किरूपिणी । स्वयम्भगवती
कालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वय-
म्भगवान्कृष्ण कालीरूपोभवद्भु-
जे ॥

महाविराट् । पु० महाविष्णौ ॥

महाविलम् । न० नभसि वृहच्छिन्द्रे ॥

महाविष । पु० द्विमुखसर्पे । काल

महाव्याधि

सर्वे ॥

महाविषम् । न० मेषसङ्क्रान्ती ॥

मसूर निम्बपात्राभ्यां योऽतिमेषग
तेरवौ । अपिरोषान्वितस्त्र्यस्तचक्र
किं करिष्यति ॥

महाविष्णु । पु० महाविराजि ॥

महावीचि । पु० नरकविशेषे ।

महावीचियं च महाकल्लोलिनतुनीय
ते ॥

महावीर्यम् । न० विटपे । मुष्कव
डक्षणायोरन्तरे ॥

महावीरः । पु० गरुडे ॥ शूरे ॥

सिद्धे ॥ मखानके । यज्ञानौ ॥

वज्रे ॥ श्वेततुरङ्गे । अन्तिमजि

ने ॥ कोकिषी ॥ लक्ष्मणे । इनुम

ति ॥ एकवीरवृद्धे ॥ सञ्ज्ञानविह

गे । जराटके ॥ कामदेवे । मारे ।

महाबोरा । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥

महाबोय्यं । पु० ब्रह्मणि । महदु

त्पत्तिकारणमविद्यालक्षण वीर्यम

स्य ॥ बुद्धभेदे ॥ वाराहीकन्दे ॥

त्रि० महाप्रभावे । अतिशयबलयुक्ते ॥

महावीर्यां । स्त्री० सञ्ज्ञायाम् । सूर्यं

पत्न्याम् ॥ धनकार्पास्याम् ॥ महा

शतावय्याम् ॥

महावृक्ष । पु० कुहीद्रुमे ॥

महावृहती । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥

महावेग । त्रि० अधिकवेगवति ॥

महाव्याधि । पु० कुष्ठादिमहारोगे ॥

महाव्रतम्

महाव्रणम् । न० दुष्टवृणे ॥

महाव्रतम् । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥

यथा । तेन बधकासादूर्ध्वं वि शङ्ख

ऽधिकशतस्रयाषट्पदिष्ट तावत्प

रिमाणमहाव्रतानुरूपाधेन बोदात्

व्या शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य-

था । महाव्रत महापुण्य शङ्कराद्यै

रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजेन्द्रदे

वीभक्तिसमन्वितै ॥ अरुणोदय

कालिकमाघश्रावणे ॥ अस्तिचयोग

शास्त्रेऽत्रविशिष । सद्यथा । अहि

सासत्त्यास्ते यत्र ह्यवययं परिणह्य

मा ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल

समयाऽनवच्छिन्ना सार्वभौमाम

हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ येचाहि सादा

ह चयमाउक्तास्तएवजात्यादानवच्छे

देन० दृढभूमयो महाव्रतशब्दवाच्या

तत्रहि साजात्यवच्छिन्नायथा० मृग

योमृगातिरिक्तान्नहनिष्यामीति

० सैवकालावच्छिन्नायथा० नचतु

हं श्रानपुण्येऽहनीतिसैवप्रयोजन

विशेषरूपसमवावच्छिन्नायथा० क्ष-

त्रियस्य देवब्राह्मण प्रयोजनव्यतिरे

क्षेणहनिष्यामीति० युद्ध विमानह

निष्यामीतिच । एव विवाहादिप्र

योजनव्यतिरेकेणानृत नवदिष्या

मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण

क्षुद्रयाद्व्यतिरिक्त स्तेय नकरि

ष्यामीति । एवमृतुकाव्यतिरिक्त

त / ॥ दशनिखर्वे
१०००००००००००००००० मिधिप्रमे
दे । अजिके । ललाटे ॥ वृहच्छब्द-
खे ॥ यात्रायोगान्तरे । यथा । स्त्री
सस्थे लाभगेशुक्रोन्निषष्टे देवपूजिते
। महाशब्द खाद्ययोग प्रतिप-
क्षापमानद ॥

महाशठ । पु० राजधत्तूरे ॥ त्रि० अ-
तिधूते ।

महाशणपुष्पिका । स्त्री० बृहच्छणपु-
ष्प्याम् । वृत्तपर्यायाम् । श्वेतपुष्पा-
याम् ॥

महाशता । स्त्री० महाशतावर्याम् ॥
महाशतावरी । स्त्री० सहस्रवीयाया-
म् । सुरसायाम् । शतबीयायाम् ॥
महाशतावरीमेध्याह्न्याह्न्यारसाय-
नी । शीतवीर्यानिष्ठस्त्रीणां हृत्पी-
नयनाभयान् ॥

महाशन । पु० विष्णी ॥ बाष्पा-
न्ते सर्वयसनात्महतश्चशनसहर्ष्य-
मस्त्य । महाभैरवे । क मे ॥ महा-
दशनविषयजात यस्यसः ॥ अचा-
सुरे । त्रि० अतिभक्षणशीले ।

महाशफर । पु० पक्षसाख्यमख्ये ॥
महाशफरसञ्ज्ञस्तुतिक्ता पिप्तकफा-
पह । शिशिरोमधुरोरुच्योवात-
सोधरण स्मृत ॥

महाशय । त्रि० सङ्घट्टे ॥ महान्-
अशयोद्यम ॥ पु० समुद्रे ॥

महाशौषिर

महाशय्या । स्त्री० राजतल्ये । वृह-
 ष्ययायाम् ॥
 महाशर । पु० स्थूलशरे ॥
 महाशल्ल । पु० चिद्रटमल्ल्ये ॥
 महाशाक । पु० शाकवृक्षे ॥
 महाशोखा । स्त्री० नागवल्गायाम् ॥
 महाशाल । पु० महागृस्थे । विस्ती-
 र्णाभि शालाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥
 महतीविस्तीर्णाशाला० गृहयस्यस ॥
 महाशालि । पु० स्थूलशालौ ।
 सुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठ शालि ॥
 महाशिव । पु० महादेवे ॥
 महाशौता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 महाशक्ति । पु० सुक्तामातरि ॥
 महाशुक्ला । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ त्रि०
 षतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥
 महाशुभ । त्रि० षतिशुभवर्णयु-
 क्ते ॥ न० रजते ॥
 महाशुद्र । पु० आभीरे ॥
 महाशुद्रा । स्त्री० मञ्जुश्याशुद्रायाम् ॥
 महतीशुद्रेतिविश्व ॥
 महाशुद्धी । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा-
 शुद्धस्यस्त्री० जातीयावा । पु० योगा-
 दिति० जातेरितिवाङ्गीष ॥
 महाशौण्डो । स्त्री० श्वेतकिष्किहीव-
 र्णे ॥
 महाशौषिर । पु० दतरोगविशेषे ॥
 दन्ताश्लक्ष्णान्तिवेष्टे भ्यस्तालुचाप्यवदी-
 र्यते । दन्तमासानिपच्यतेमुखश्चप-

महाष्टमी

तुद्यते ॥ यस्मिन्सर्वज्ञोव्याधिर्म-
 हाशौषिरसञ्ज्ञित ॥
 महाश्मशानम् । न० आनन्दवने । का-
 श्याम् ॥ महात्पपिचभूतानिप्रलय-
 समुपस्थिते । शिरतेऽत्रशवाभूत्वाश्म-
 शानन्तुततोभवेत् ॥ बाराणसीति
 विख्यातासुद्रावासकृतिद्विज । म-
 हाश्मशानमिह्येवप्रोक्तमानन्दका-
 ननम् ॥
 महाश्यामा । स्त्री० शिशपावृक्षे ॥
 श्यामल्याम् ॥
 महाश्रम । पु० तीर्थविशेषे ॥
 महाश्रमण । पु० बुद्धभेदे । शाक्य-
 सुनौ ॥
 महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्प्या-
 म् । महामुडग्राम् ॥
 महाश्री । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता-
 रायाम् ॥
 महाश्रोत्रिय ॥ पु० महत्त्वेसतिश्रुता
 ऽव्ययनवृत्तसम्पन्ने ॥ महाश्रासौश्रो-
 त्रियश्च ॥
 महाश्र्वेता । स्त्री० शुक्लभूक्ष्णभाण्डे ।
 ऋक्षगन्धिकायाम् ॥ कृष्णभूमिकू-
 ष्णभाण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्र्वेताप-
 राजितायाम् । सितायाम् ॥ मधुजा-
 याम् । श्र्वेतकिष्किहीवृक्षे । दुर्गायाम् ॥
 महतीचासौ श्र्वेताच ॥
 महाषष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 महष्टमी । स्त्री० आश्विनशुक्लाष्टम्याम्

महासमज्ञा

॥ शरत्कालोद्भवायातुसैवप्रोक्ताम
 हाष्टमो । महारात्रिरितिख्यातातस्या
 मम्बायजित्सुधी ॥ अष्टम्यारुधिरै
 र्मासैर्महामासे सुगंधिभि । पू
 जयैद्वहुजातीयैर्वलिभिर्भोजनै शि
 वाम् । सिन्दूरै पट्टवासोभिर्नाना
 विधविलिपनै । पुष्पैरनेकजातीयै
 फलैर्बहुविधैरपि ॥ उपवासमहाष्टम्या
 पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैवपूता
 त्मात्रतीदेवीप्रपूजयेत् ॥ पूजयि
 त्त्वामहाष्टम्यानबन्ध्यावलिभिस्तथा
 । विसर्जयेद्दशम्यान्तुश्रवणे तावरो
 त्सवै तनार्द्धरात्रपूजा यथा ।
 कन्यास स्थिरवाविषे शुक्लाष्टम्याप्रपू
 जयेत् । सोपवासोनिशार्द्धेतुमहा
 विभवविस्तरै । पूजासमारम्भे
 द्वे व्यानक्षत्रे वारुण्ये पिबा । पशुघा
 तश्चकत्तव्योगबलाजवधस्तथेतिदे
 वीपुराणे वारुण्यपदेनपुर्वाषाढोच्यत
 इतिरघुनन्दन ॥ महाष्टम्युपवा
 से पारणन्तु । अष्टम्यासमुपोष्यैव
 नबन्ध्यामपरेऽ अहनि । मध्यमासो
 पहारेणदद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ते
 नैवविधिनान्नन्तुस्वय भुञ्जीतनान्य
 येति ॥

महासन्न । पुं० कुवेरे ॥ त्रि० अति-
 निकटे ॥

महासमज्ञा । स्त्री० इहवलायाम् ।
 खिरडिट्याम् । बलायाम् । कगडि

महासिंह

या० कवी० खरैटी० इ० भा० ॥
 महासर्ज्ज । पु० असनवृक्षे ॥ प-
 नसे ॥
 महासह । पु० कुञ्जकवृक्षे ॥ त्रि०
 अतिक्षमे ॥
 महासहा । स्त्री० माषपण्याम् । अन्ना
 ने । कठसरेख्या० इ० भा० ॥ मह
 तीचासौसहाच । सन्महदितिसमा
 स । आन्महतद्व्यात्त्वम् ॥
 महासन्तापनम् । न० व्रतविशेषे ॥
 अत्रयान्नवल्वय । कुशोदकक्षुण्णो
 क्षीर दधिमूत्र शक्तप्लुतम् । ज
 ग्ध्वापरे ह्यशुपवसेत्कृच्छ्र सान्ता
 पन चरन् ॥ द्वाहसाध्यसान्तपनमु
 क्त्वाह । पृथक् सान्तपनद्रव्यै षड
 ह सोपवासक । सप्ताहेनैवकृ
 ष्णोय महासान्तपन स्मृतम् ॥ म-
 हासान्तपन धेनु षट्कदानसम
 म् ॥

महासार । पु० दुष्खदिरे ॥ त्रि०
 युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न० अतिबलात्कारकृत
 काये ॥ अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिक । त्रि० अतिसाहसयु
 क्ते ॥ प्रसङ्गापहारिणि । महासा-
 सौसाहसिकश्च ॥

महासिंह । पु० शरभे । पर्वताश्रये ॥
 देव्या सिद्धे ॥ यथा । तीच्यादृष्ट
 करालास्य शठाशोभितकन्धरु ॥

महाहवि .

चतुरङ्गिर्वचनखोमहासिहः प्र-
कीर्तितइति ॥

महासुख । पु० दुर्बे ॥ न० क्रीडा
रत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ चि० तइति ॥

महासुगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
चि० अतिसुगन्धयुक्ते ॥

महासूक्ष्मा । स्त्री० बालुकायाम् ॥
चि० अतिशयसूक्ष्मे ॥

महासेन । पुं० कर्त्तिकेये ॥ महासैन्य
पती ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसेनाऽस्य ॥

महास्कन्ध । पु० शरभे ॥ चि० वृह-
त्स्कन्धयुक्ते ॥

महास्कन्धा । स्त्री० जम्बूद्वीपे ॥

महास्कन्धी । पु० शरभे ॥

महास्थली । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठ
स्थाने ॥

महास्नायु । पु० कण्डरायाम् ॥

महास्रग्वी । पु० शिवे ॥

महास्वन । पु० वाद्यप्रभेदे । मङ्गल-
ये ॥ विष्णौ ॥ महान्जर्जित
स्वन नादोऽस्य । यद्वा । महान्
स्वन श्रुतिलक्षणेनादोऽस्य ॥ सग्न
इदितिसमासे ॥ आत्मम् । वृहच्छब्दे
॥ चि० तइति ॥

महाहनु । पु० शिवे ॥ हनूमति ॥
चि० वृहहनुयुक्ते ॥

महाहवि । न० गोष्ठते ॥ ब्रह्मणि ॥

महश्चतइविश्व ॥ ब्रह्मात्मनिसर्वजग-
त्तदात्मतयाहूयतेइतिमहाहवि ।

महिरः

। यद्वामहान्निहवीषिषाज्यपुरोडा-
शपशुसीमादिरुपाख्यस्य ॥ इन्द्रादि
देवतारूपस्ययजमानरूपस्यवेतिम
हाहवि ॥

महाहास । पुं० षट्हासे ॥

महाहिगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥

महाहस्ता । स्त्री० कपिकच्छाम् ।

शुक्लशिम्व्याम् ॥ चि० अतिखर्वे ॥

महि । अ० महिमनि ॥

महि । स्त्री० भूमौ ॥ मद्भते । मह
पूजायाम् । चुरादिरदन्त । ग्य-
न्तादचङ् ॥

महिका । स्त्री० हिमे ॥ मद्भते । मह
० । कुन्शिखिसङ्गयो ॥

महित । चि० पूजिते ॥ मद्भतेस्य
॥ मह० । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चे-
तित्त ॥

महिनम् । न० राज्ये ॥ चि० पूजनौये
॥ मद्भते । मह० । महिरिणश्चेति
पक्षेह्रनन् ॥

महिमा । पु० शिवैश्वर्ये ॥ ऐश्वर्याति-
शये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति ॥
येनसमस्तब्रह्माण्डेपिनसमवेति ।
विभूतिविस्तारे ॥ आत्मन कर्म
निमित्तवृद्धिचयराहित्यं ॥ महतो
भाव । पृथादिस्त्वादिमनिच् ॥
उत्कर्षे ॥

महिमभृत् । चि० ऐश्वर्यवति ॥

महिर । पु० पीथे । मिहिरि । सूर्ये ॥

महिषध्वज .

इतिविकारण्डशेष ' ॥

महिला । स्त्री० फलिन्याम् । गुन्द्राया
म् । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियाम् । योषिति ॥
रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्ता
याम्योषायाम् ॥ महति० मद्यते
वा । मह० । सलिलक्षौति० इल
च् । टाप् ॥

महिलाक्षया । स्त्री० श्यामायाम् ।
प्रियङ्गौ ॥ महिलायाश्चाक्षयोय
स्याः ॥

महिष । पुं० कुलाये । कासरे ।
यमवाहने । भैंसा० इ० भा० ॥
महिषस्यामिषस्वानुस्निग्धोष्णवात
नाशनम् । निद्राशुक्रदलस्तन्यतनु
दाढ्यंकरगुरु ॥ दृष्यस्त्वष्टिविष्
मूत्रवातपित्तासनाशनम् ॥ महति
० मद्यतेवा । मह० । अविमद्यो
ष्टिषच् । यद्वामहतेमहिषवीटिषष्
। आगमशासनस्यानित्यत्वान्ननुम्
॥ अर्हध्वजविशेषे ॥ असुराधिप
विशेषे । महिषासुरे ॥ श्मशुधारि
णिस्त्रीकृत्तातिविशेषे ॥ पुरायक्ष
त्रियचासीत्सगरेणास्यवेदाद्यनधि
कारोविशान्यत्वधर्मनाशसंकृत ॥

महिषकन्द । पु० महाकन्दविशेषे ।
शुभ्रालौ ॥

महिषघ्नौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषध्वज . । पु० यमे ॥ अर्हध्वज
॥ महिषीध्वजे वस्यस ॥

महिषीदुग्धम्

महिषमहिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
महिषवल्ली । स्त्री० लताविशेषे । सौ
म्यायाम् ॥

महिषवाहन । पु० यमे ॥

महिषाक्ष । पु०)

महिषाक्ष । पु०) गुग्गुली । भृङ्गा
ञ्जनममप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न० महिषाक्षादिपञ्चा
नागणे ॥ यथा । महिषाक्षस्तथा

रालनिर्यास सर्जकस्यच । कृष्णा

गुरु कदम्बश्चमहिषाक्षादिपञ्चकम् ॥

महिषासुर । पुं० महासुरविशेषे ।
रम्भासुरात्मजे ॥

महिषासुरसम्भव । पु० भूमिजगुग्गुली ।

महिषासुरहन्तौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री० कृताभिषेकायाराक्ष
पत्याम् ॥ मद्यते । मह० । अविम
द्योष्टिषच् । टित्त्वान्ङीप् ॥ औष
धीभेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमना
याम् । महावीरायाम् । भैंस०
इ० भा० ॥

महिषीगोष्ठम् । न० महिषीशालाया
म् । भैंसवाङ्म० इ० भा० ॥ महि
षीणास्थानम् । गोष्ठम् ॥

महिषीदुग्धम् । न० महिषीक्षीरे ।
सैरिभ्या स्तम्भे ॥ माहिष मधुर
मय्यात्स्निग्ध शुक्रकरगुरु । निद्रा
कारमभिष्यदिक्षुधाधिक्यकर हिम
म् ॥

महिदुर्गम्

महिषीप्रिया । स्त्री० तृणविशेषे । शूल्या
भू । शूलपत्न्याम् । जलाश्रयायाम् ॥
महिषान् । पु० देशविशेषे ॥ महि
पा० सन्त्यस्मिन् । महिषाञ्चति
वक्तव्यमिति० इत्युत्प० ॥

मही । स्त्री० भूभौ । पृथिव्याम् ॥
मह्यते । मह० । चुरादावदन्त ।
मह्यन्तादचक्र । कृदिकारादिति
लौप् । यद्वा । महीयते । महीङ्
पूजायाम् । कण्डादियगन्त ।
क्षिप् चेतिक्षिप् । अक्षोपयलोपौ
। कृदिकारादितिलौप् । तदभावे
विसर्गब्रह्मण्यश्च मालवदेशवि
हारिण्यनद्याम् ॥ महीजनस्तु
स्तादुवल्ह्य पित्तहर गुरु । गवि ॥
हिलमीजिकायाम् ॥ वण० तर्त्तं प्व
त्युक्त्याप्रभेदे ॥ यथा । लघुगुरु
। महौस्मृता ॥ यथा । इरोऽस्तुमे ।
मनोमुदे ॥

महीक्षित् । पु० नृपे । राजनि ॥
मही० चयते० ईष्टे । क्षिनिवास
गच्छो । मह्याञ्चयतिवा । क्षि
यैश्चय्यो । क्षिप् । तुक् ॥

महीज० । पु० भौमे । मङ्गलयज्ञे ॥
न० चार्द्रके ॥ चि० भूमिजाते ॥

महिदुर्गम् । न० मृदापाषाण्येनेष्टके
नवाविस्ताराङ्गैरुग्योच्छायेणद्वादश
हस्ताद्युच्छिन्नेनयुद्धार्थमुपरिभ्रमणयो
ग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

महीन्द्र

णवेष्टितैराज्ञावासस्थाने ॥

महीधर । पु० विष्णौ ॥ महीगिरि
रूपेणधत्ते । धरति । धृञ्० ।

मह्याधर ॥ चच् ॥

महीध्र । पु० शिखरिणि । पर्वते ॥

महीधरतिधारयतिवा । धृञ्० ।

मूलविभुजादित्वात्क ॥

महीपाल । पु० राजनि ॥ महीपाल
यति । पाल० । कर्मण्यण् ।

महीप्राचीरम् । न० समुद्रे ॥

महीभृत् । पु० पर्वते ॥ नृपे ॥

महीमय । चि० सृष्टिकानिमित्ते
मह्याविकारे ॥

महीयान् । चि० महत्तरे ॥

महीरुह । पुं० शाखिनि । पादपे । रुह्ये

॥ शाकसृचे ॥ मह्यारोहयति । रुहवीज

जन्मनिप्रादुभावे । इगुपधत्तिक् ॥

महीलता । स्त्री० किष्कुलुके । केंचु

वा० इतिख्याते ॥ कृशस्वदीर्घत्वा

भ्यामद्यालतेव ॥

महीसुत । पु० मङ्गलयज्ञे । लोहि

ताङ्गे ॥ मह्या सुत ॥

महीच्छ । चि० महाशये । महाभि

लाषे ॥ महतीङ्क्लऽस्य ॥

महीन्द्र । पु० कलिङ्गदेशस्थेकुलपर्व

तविशेषे ॥ सिङ्गपीठोयमद्रि ।

यथा । महान्तकोमहीन्द्रेचपार्वती

चमहान्तकेति ॥ त्रिसामाष्टयि

बुल्यादामहीन्द्रप्रभवा स्मृता ॥

महेला

इन्द्रे । महासांसी । इन्द्रसमहान्वा
 चयमभूद्योवचमवधीदिति श्रुते ।
 ईश्वरे । विष्णौ ॥
 महेन्द्रकदली । स्त्री । कदलीप्रभेदे ।
 महेन्द्रतनया । स्त्री । सरिदन्तरे ।
 महेन्द्रनगरी । स्त्री । अमरावध्याम् ।
 महेन्द्रपर्वत । पुं । तीर्थविशिषे ॥
 महेन्द्रमदभित् । पुं । श्रौक्ये ॥
 महेन्द्रवाहणी । स्त्री । लताविशिषे ।
 चित्रवल्क्याम् । महाफलायाम् ।
 बह्वीमाकाल् । इ० गौ० दे० भा० ॥
 महेन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रयोषिति ।
 पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्य स्त्री ।
 महतीचासाविन्द्राणीचेति वा ॥
 महेन्द्रियम् । त्रि० माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो
 देवताश्च । महेन्द्रादघाणीचेति च ॥
 महेन्द्रीयम् । त्रि० माहेन्द्रे । हविरा
 दौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रा
 दघाणीचेति चकाराच्छ ॥
 महेरणा । स्त्री । कुन्दुरुक्याम् । शङ्ख
 कीवृक्षे । महदीरणमस्या ॥ मह
 मुत्सवमौरयति वा । ईर० । ल्यु ॥
 महेला । स्त्री । महिलायाम् ॥ वामा
 याम् ॥ महस्य उत्सवस्य । इला
 भूमिः ॥ यद्वा । महति । मद्यते वा
 । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादि
 । माया । ईलाक्रीडावा । परमहे
 लारतोप्यपारदारिकवृत्तिदमयन्ती
 काव्यम् ॥

महोच्च

महेलिका । स्त्री । महिलायाम् ॥ स्वा
 र्येकन् ॥
 महेश । पुं । शिवे । महेशाज्ञापरो
 देवः ॥
 महेशबन्धुः । पुं । श्रीफलवृक्षे । विश्वे
 । महेशस्य बन्धुरिव ॥
 महेशिता । त्रि० परमेश्वरे । परदेव
 तायाम् ॥ महासासावीशिताच ।
 सन्महदितिसमासः ॥
 महेश्वर । पुं । शिवे । महादेवे । म
 हेश्वरस्यैवैक एवनापरवृत्तिरघु
 ॥ विश्वस्थानाञ्च सर्वेषां महतामौ
 श्वरः स्वयम् । महेश्वरश्च तेनेमग्र
 वदन्ति मनोषिणः ॥ महासासावी
 श्वरश्च । सन्महदितिसमासः ।
 त्रि० अधीश्वरे ॥
 महेश्वरी । स्त्री । महेश्वरपत्न्याम् ।
 भगवत्पत्न्याम् परदेवतायाम् ॥ अपरा
 जितायाम् । पित्तलप्रभेदे । कपि
 लायाम् । ब्रह्मरौच्याम् । राजरी
 च्याम् । महतीचासावीश्वरीच ।
 महेश्वासः । पुं । हरौ । शिवे । महा
 नवितयद्विधासद्वृक्षे पोयस्यसः ।
 त्रि० उत्तमधानुष्के ॥
 महेश्वरः । पुं । स्थूलेश्वरे ॥
 महैला । स्त्री । स्थूलैलायाम् ॥
 महोच्च । पुं । वृद्धिर्ध्वे । वृषभे ।
 महासासावुच्चाच । चतुरेति
 साधुः ॥

महोदया

महोदिका । स्त्री० ।
 महोटी । स्त्री० । } वृहत्त्वाम् ।
 महोत्पलम् । न० पद्मे । नलिने । अ
 रविन्दे ॥ महश्चतत्तल्लक्ष ॥
 महोत्सव । पु० अतिशयितसुखजन
 ककर्मणि ॥ यथा । दुर्मातन्त्रेणम
 त्नेयकुर्याद्दुर्गामहोत्सवम् । महा-
 नवम्याशरदिवलिदाननृपादय ॥
 महोत्साह । पु० राज्याङ्गप्राप्तराज-
 पुरुषे ॥ अतिशयोक्त्यमे ॥ चि० अति
 शयोत्साहयुक्ते । महोदमे ॥ दुः
 साध्यकृत्त्वे पिसाधनपरे ॥ महान्
 उत्साहोऽस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ ज-
 गदुत्पादनाद्यर्थमुद्युक्तत्वात् ।
 महोदधि । पु० समुद्रे ॥
 महोदधिशय । पु० नारायणे ॥ प्र-
 लयेसर्वभूतानिसहस्रैर्कार्णवजगत् ।
 कृत्स्नोदधिश्रिते । शौङ्ख्ये । घ ॥
 महोदय । पु० कान्यकुब्जदेशे ॥
 आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ स
 दाकृतयुगञ्चास्तुसदाचास्तुत्तरायण
 म् । सदा महोदयश्चास्तुकाश्यानिव
 सतासताम् ॥ महात्मनि । स्वामि
 नि ॥ दध्यक्ते मधुनि ॥ न० पुरविशे
 वि । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौ
 ज० इतिमहोवाइतिषभाषा ॥ महा
 नुदयोवैभवंयस्य० यचवा ॥
 महोदया । स्त्री० मेरोचक्रवाटाख्योद्
 मेखलायाउदग्दिशिसोमखपुर्या-

महोल्का

म् । यथोक्तमृनेन्द्रसंहितायाम् । म
 होदयाचन्द्रमस श्वेतायुक्तादिनि
 मिता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै
 र्हिमगिरिप्रभैरिति ॥ नागवल्गाया
 म् ॥
 महोदर । पु० वृहदुदरे ॥ चि० त-
 दिति ॥
 महोदरी । स्त्री० रवे सङ्क्रमणवि
 शेषे कुजाहेचरर्धेयदासङ्क्रम
 स्थानमहोदर्यसौतस्करायासुखाय ॥
 अहाशतावर्याम् ॥
 महोदयम् । चि० महोत्साहे । दुः
 साध्यकृत्त्वे पिसाधनपरे ॥ महानुद्य
 मोऽस्य ॥
 महोन्नत । पु० तालागमे ॥ चि० म
 होन्नतिविशिष्टे ॥
 महोन्नति । स्त्री० अतिशयवृद्धौ ॥ य
 था । भूयात्तेमहदैश्वर्यपुत्रादीना
 महोन्नति । अव्याधिनाशरीरेण-
 चिरञ्जीवसुखीभव ॥
 महोन्मद । पु० फलक्याम् । फलु-
 ह० माचङ्ग० गौ० दे० भा० प्र० मीने ॥
 महोपसर्ग । पु० भार्यादिव ॥
 महोरग । पु० वासुक्तिसर्पे ॥ वृह-
 त्सर्पे ॥ महाद्यासावुरगश्च ॥ न० त
 गरमूले ॥
 महोल्का । स्त्री० क्रूरगृहे ॥ उल्कावि-
 शेषे ॥ उल्कालक्षणम् । वृहच्छिखा
 वसुधायारत्ननीलशिखोज्ज्वलापौ

मा

रूपीचप्रमाणेनल्लानानाविधास्तु
ता ॥

महोत्ता । चि० वीर्यवति । महानु
भावे । महत्पुण्योनीयस्येतिविष-
ह ॥

महोषधम् । न० शृङ्गान् ॥ विषाया
म् । अतिविषायाम् । अतीस० इ०
भा० ॥ लशुने ॥ भूम्यादुल्ले ॥ वा
राहीकन्दे ॥ वत्सनाभि ॥ पिप्प-
ल्याम् ॥ सुरायाम् ॥ महोषध य-
क्ष्मीवानांदु खविस्मारकमहत् ।
आनन्दजनकयश्चतदाद्यातत्त्वणच
णम् ॥ महश्चतत्पौषधश्च ॥

महोषधि । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ लप्ता
लुचुपे ।

महोषधिगण । पु० पृश्निपण्यादिषु
॥ यथा । पृश्निपर्णीश्यामलताभृङ्गरा
जशतावरी । गुडूचीसहदेवाचमहौ
षधिगण . स्मृत ॥

महोषधी । स्त्री० हिलमोषिकायाम् ॥
श्वेतकण्टकायाम् ॥ कटुकायाम् ॥
अतिविषायाम् ॥

महोषध्यष्टकम् । न० महाज्ञानीयद्रव्य
विशेषे ॥ यथा । सहदेवीतथाव्या
ब्रीजलाचातिबलातया । शङ्खपुष्पी
तथासिद्धोषधमीचसुवर्चला ॥ महौ
षध्यष्टकप्रोक्तमहाज्ञानेनियोजयेत् ॥

मा । च० वारणे ॥ विकल्पे ॥

मा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ अज्ञानयायाम्

मांसम्

॥ विद्यायाम् ॥ माने ॥ मातरि ॥
मानम् । माधातो सम्प्रदादि
त्वात्क्षिप् ॥

मांसम् । न० पिशिते । तरसे । पक्ष
ले । आमिषे । अक्षजे । रक्तजधा
तौ । मांस० इ० भा० ॥ मांसवा
तहरसर्व्व इणबलपुष्टकत् । प्री
त्यनंगुरुहृद्यश्चमधुररसपाकयो . ॥
मांसवर्गीदिधान्ने योजाङ्गलाऽनूपभे
दतः ॥ तत्रसद्योहृतादिमांसेषुविशे
षलक्ष्णं सचीच्यते । यथा । सद्यो
हृतस्यमांसस्याद्व्याधिघातियथाम्
तम् । वयस्य हृदयसात्स्यमन्यथा
तद्विबर्जयेत् ॥ स्वयंभृतस्य चावल्य
मतोसारकरगुरु ॥ वृद्धानांदोषल
मांसं बालानां वलदलचु ॥ त्रिदोष
कृद्व्यालजुष्ट शुष्कशूलकर गुरु ॥
विषाम्बुरुद्धृतस्यैतन् मृत्पुदोषरु
जाकरम् ॥ क्षिन्नमुत्क्रोदजनकाङ्कश
वातप्रकोपनम् ॥ तीक्ष्णपूष्णशिरा
जालमृतमपुचिदोषकत् ॥ विहृष्ट
पुपुमान्श्रेष्ठ स्त्रीचतुष्पदजातषु
। परार्द्धं लघुपुसां स्त्र्यात्स्त्रीणापू र्वा
र्द्धमादिशेत् ॥ देहमध्य गुरुप्राय
सर्वेषांप्राणिनां स्मृतम् । पक्षोत्
क्षेपादिहृद्धानांतदेवलघु कथ्यते ॥
गुरुण्य ङानिसर्वेषां गुबीशीवाचप
क्षिणाम् । सरस्वतीदर मूर्धापायौ
पादौ कटिस्थथा । पृष्ठत्वगयकद

मांसम्

वाणिगुरुणीहययोत्तरम् ॥ लघुवा
तहर मास खगानां धान्यचारिणा
म् । मत्स्याशिनापि सत्कर वातघ्न
गुरुकीर्त्ति तम् ॥ फलाशिनां श्लेष्म
हर लघु रुच्यमुदीरितम् । हृ हृ
गुरुवातघ्न तेषामेव फलाशिनाम् ॥
तुल्यजातिष्वल्पदेहामहादेहेषु पूजि
ताः । अल्पदेहेषु शस्यन्ते तथैव स्थू
लदेहिनाः ॥ चेष्टावतां परमास
हृद्य रुच्य लघु स्मृतम् ॥ ये मृता वि
हगा ये च दूरावासप्रचारका । ते
चाभिष्यन्दिन सर्वे विपरीतम
तो मय्या ॥ जलानूपचरा सर्वे त
थास्त्रलचराश्च वै । गुरुभुक्त्या गुरुत
र तेषामासमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
त्तिप्रचारोणा लघु स्नातृषु पक्षिणा
म् ॥ याम्य मास वनजमयवानूपज
वाविलोत्थ श्वेत पीत हरितमरुण
याचित सूपकारैः । तस्य गूल्य
सरसमधुरस्वेदित वङ्गित वायस्य-
प्रायोयदभिरुचित स्नूयते तेन तत्रि ॥
अपि च । मांसन्तुत्रिविधं ज्ञेयं नृदु
लकठिनं च नम् ॥ पारावताजचट
कशशशकरटिडिभा । क्षुद्रमत्
स्यादिक्का सर्वे मांसेषु मृदुला,
स्मृता ॥ मृगरोहितकाद्याश्च मत्
स्या गङ्गाकिशम्बरा । एते कठि
नमांसा स्तु . पक्षियो जलचारि
णः । गजकुम्भीरखड्गाद्याः सग

मांसम्

व्यावर्कं रादयः । गोधागोश्वालुला
याद्या वनमासा प्रकीर्त्तिता ॥ एकच
सर्वमासानि विरुद्ध्यन्ते परस्परम् ।
वैद्यशास्त्रोक्तविधिना मासस्योक्ता गु-
णाश्च मे । मनूक्तविधिनावर्ज्ये विधि
भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितभक्षयेन्मास
ब्राह्मणानाञ्च काम्यया । यथाविधि
नियुक्तस्तु प्राणानामेव चाख्ये ॥ प्रा
णस्योन्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
स्यावरजश्च मच्चैव सर्वं प्राणस्य भोजन
म् ॥ चराणामन्नमचरादृष्टिणाम
प्यदृष्टिण । अहस्ताश्च सहस्ताना-
शूराणां चैव भीरवः ॥ नात्तादुष्य
त्यदन्ताद्यान् प्राणिनोऽहन्त्यहन्त्यपि
। धात्रै वष्टृष्टाद्याश्च प्राणिनोऽस्ता
रणवच ॥ यज्ञायजग्धिर्मांसस्येत्थे
षदैवो विधिः स्मृतः । अथोन्यथा
प्रवृत्तिस्तुराक्षो विधिरुच्यते ॥ क्री
त्वा खयवाप्युत्पाद्यपरोपकृतमेव वा ।
देवान् पितृन् सार्चयित्वा खादमासन
दुष्यति ॥ नाद्यादविधिना मांसवि
धिञ्चोऽनापदिद्विजः । जग्ध्वाश्च वि
धिना मांससंप्रेष्यते रयतेऽवशः ॥
न तादृशं भवत्ये नो जग्ध्वाश्च नृत्वं नार्थिन
। यादृशं भवति प्रेक्ष्य त्रयमासानि-
खादतः । नियुक्तस्तु यथान्याययो
मासनातिमानव । संप्रेष्य पशुता
यातिसम्भवानेकविंशतिम् ॥ अस
क्तान् पशुन्मन्त्रेनाद्यादिप्र क

मासम्

दाचन । भन्वेस्तुसकृतानद्याच्छा
 श्वतविधिमास्थित ॥ कुर्याद्वृत्तुप
 शुसङ्गेकुर्यात्पिष्टपशुतथा । नत्वे
 वतुवथाहन्तु पशुमिच्छेत्कदाचन-
 ॥ यावन्तिपशुरोमाणितावत्कृत्वोह
 मारणम् । वथापशुघ्न प्राप्नोति
 प्रीत्यजन्मनिजन्मनि ॥ यज्ञार्थं प
 शव सृष्टा स्वयमेवस्वयम्भुवा ।
 यज्ञोऽस्यभूत्यै सर्वस्यतस्माद्यज्ञे बधी
 ऽवध ॥ ओषध्य पशवोऽवस्थि
 र्यश्च पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधन
 प्राप्ता प्राप्नुवन्त्युच्छृती पुनः ॥
 मधुपर्कचयज्ञं चपिष्टदेवतकर्मणि ।
 अत्रैवपशवोहिस्थान्नान्यत्रेत्यब्रवी
 न्मनु ॥ एष्वर्थेषुपशुन्हिसन्वेद
 तत्त्वार्थवद्विज । आत्मानश्चपशुश्चै
 वगमयत्युत्तमागतिम् ॥ गृहेगुरा-
 वरण्येवानिवसन्नात्मवान्द्विज ।
 नवेदविहितहिंसामापद्यपिसमा-
 चरेत् ॥ यावेदविहिताहिसानि
 यतास्मि श्वराचरे । अहिसामेवतां
 विद्याहेदाहर्मीहिनिर्वभौ ॥ योऽहि
 सकानिभूतानिहिनस्यात्मसुखेच्छ
 या । सजीवश्चमृतश्चैव न कश्चित्सु
 खमेधते ॥ ब्रह्मन्व न बधक्ते शान्प्रा
 णिनानचिकीर्षति । ससर्वस्यहित
 प्रेप्सु सुखमत्यन्तमश्नुते यद्वा
 यतिवत्कुर्वतीधृतिं बध्नाति यच्च ।
 तदवाप्नोत्ययत्ने न योहि न स्तिनक्वि

मासम्

क्षुण्ण भाक्तत्वाप्राणिनाहिसामांस
 मुत्पद्यते कश्चित् । नचप्राणिबध
 स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसविबज्जयेत् ॥ स
 समुत्पत्तिश्चमांसस्य बधवन्धौचदेहि
 नाम् । प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमांसं
 सद्यभक्षणात् ॥ नभक्षयतियोमा-
 सविधिहित्वापिशाचवत् । सलीके
 प्रियतांयातिव्याधिभिश्चनपीडयते ।
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयवि
 क्रयी । स स्तर्त्ताचोपहर्त्ताचखाद-
 कश्चेतिघातका ॥ स्वमांसपरमा
 सेनयोवर्जयतुमिच्छति । अनभ्यर्च्य
 पितृन्देवान्ततो न्योनास्थपुण्यकृत्
 त् ॥ वर्षेवर्षेश्वमेधेनयोयजेतशतस
 मा । मासानिचनखादेश्चस्यो
 पुण्यफलसमम् ॥ फलमूलाशनैर्मे
 ध्यैर्मुन्यन्नानाश्चभोजने । नतत्-
 फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जना
 त् ॥ ५४ ॥ मासभक्षयितामुच्यते
 मासमिहादुम्यहम् । एतन्मांसस्य-
 मासत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ न-
 मासभक्षणे दोषो न मद्यो न च मैथुने ।
 प्रवृत्तिरेषाभूतानानि वृत्तिस्तु महा-
 क्रला ॥ अपिच । श्रीमद्भगवद्गीता
 न्ते । मांसं तु चिद्विधं प्राक्त जलभूच
 रश्चैव चरम् । यस्मात्तस्मात्समानौ
 तथेनकेन विधातितम् ॥ तत्सर्वं दे-
 वताप्रीत्यै भवेदेव न स शय । साध
 केच्छावलवती देयेऽस्तु निदैवते ॥ य

मासरस .

दादात्मप्रियद्रव्यतत्तदिष्टायकल्प
येत । बलिदानमिधौदेविविहि-
त पुरुष पशु । स्त्रीपशुर्नचहन्त
व्यस्तचशाभवशासनात् ॥ मन्थते-
देवादिप्रौढ्यर्थम् । मनज्ञाने । म
नेर्दीर्घश्चेति स ॥

मांस । पु० काले । कौटि ॥
मांसकारि । न० रक्ते । रुधिरं ।
मांसच्छदा । स्त्री० मांसरोहिणीविशि-
षे । मास्याम् । सुलोभायाम् ॥
मांसजम् । न० मेदसि ॥
मांसतेज । न० मेदसि ॥
मांसदलन । पु० ग्रीहृद्वहे ॥
मांसद्रात्री । पु० अस्त्रवेतसे
मांसपचनम् । न० मांसपाके ॥
मांसपेशी । स्त्री० गर्भस्थावयवविशेषे ॥
यथा । बुद्धुद् सप्तरात्रेणमांसपेशी
भवेत्तत । हिसप्ताहात्भवेत्पेशी
रक्तमांसचितादृढा ॥ बीजस्यैवा-
ङ्कुरा पेश्य पञ्चविंशतिराच-
त ॥
मांसप्रलेह । पु० प्रलेहविशेषे ॥ प-
श्यप्रलेहम् ॥
मांसफला । स्त्री० वार्त्ताक्याम् ॥
मांसभक्ष । त्रि० मांसभक्षणकर्त्त-
रि ।
मांसमाषा स्त्री० माषपण्याम् ॥
मांसरस पु० भील० रसा० इति
स्यातेमांसस्यजले ॥ सिद्धमांसरसो

मांसशृङ्गाटकम्

रुच्य श्रमश्वासक्षयापह ॥ प्रीय
नोवातपित्तघ्नः क्षीणानामल्परेत-
साम् ॥ विस्मिष्टभग्नसन्धीनाशुभा-
नाशुहृक्काङ्क्षिणाम् । स्मृत्योजोव-
लहीनानाज्वरक्षीणक्षतोरसाम् ॥
शस्यतेस्वरहीनानादृष्ट्यायु श्रवणा-
र्थिनाम् ॥

मांसरोहिणी । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशे-
षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकषाया-
म् । विकषायाम् ॥ स्यान्मांसरो-
हिणीवृष्यासरादीषणयापहा ॥
मांसलम् । न० काव्यस्यगौडौरीत्यन्त-
र्गतस्त्रीजोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा ।
भोज समासभूयस्त्व मांसलपदञ्च
स्वरम् ॥ त्रि० असत्ते । बलवति ॥
स्थूले ॥ यथा । निस्त्रिंशद्वहुरेखा
स्युर्निर्द्रव्याश्विबुधै कृषे । मां-
ससौख्यधनोपेताश्वक्रै रधनेन्दुपा
॥ मांसमस्त्यस्य । सिध्मादिच्चाङ्गम्
॥ पु० मर्षे ॥

मांसलफला । स्त्री० वृत्ताक्याम् ॥
मांसविक्रयी । त्रि० वैतसिके । कौ-
टिके ॥ सकृदपिमांसविक्रयकारि-
णि ॥ सद्य पततिमासेनलाजया
लवणेनच ॥
मांसव्यध । त्रि० मांसव्यधने ॥ मां-
सस्यव्यधनम् ॥ व्यधजपोरनुपस-
र्गे० इत्यप् ॥
मांसशृङ्गाटकम् । न० मांसप्रकारवि

मासी

श्रेष्ठे । मासकाचिखूट० कृतिभाषा
॥ शुद्धमासतनूक्त्यकर्त्तितस्त्रेदितं
जले । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचाद्र-
क्कसयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनि
म्बूरमसमन्वितम् । घृतेसुगन्धेतद्
ष्टपूरणं प्रोच्यतेबुधै ॥ शृङ्गाटक
समितयाकृतपूरणपूरितम् । पुन
सपिण्डसम्भृष्टमासशृङ्गाटकवदेत्
॥ मांसशृङ्गाटकरुच्यं हृदयं बलकृद्
गुरु ॥ वातपित्तहर हृदयकफघ्नवीर्य
वर्धनम्

मांससार । पु० मेदसि ॥ मांसस्य
सार ॥

मासर्क्षेह । पु० मेदसि ॥

मांसहासा । स्त्री० चर्मणि ॥

मासिक । त्रि० मासविक्रयजीविनि
। वैतसि० ॥ मासपण्यमस्य । त-
दस्यपण्यमितिऽक् ॥ यद्वा । मास
नियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रावणामांसौ
दनादितिठिठन् । टित्वान्डीप् ॥
इकारउच्चारणार्थं ॥

मासिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते
। मनञ्जाने । मनेर्दोर्घश्चेतिस . ।
गौरादि । स्वार्थेकन् ॥

मासिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मांसी । स्त्री० कक्कील्याम् ॥ मांसच्छ
दायोम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामां
स्याम् ॥ मांसौतित्ताकषायावमे-
ध्याकर्त्तितबलप्रदा । स्वादीर्हिमाधि

माकिर्

दीपासदाहवीसर्पकुष्ठनुत ॥ मन्य
ते । मन० । मनेर्दोर्घश्चेतिस ।
गौरादि ॥

मासीष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । पञ्जुला
याम् । दिवाधायाम् वादुड इ० भा० ॥
मासौदनम् । न० माससयुक्तभोद
ने । पलौदने ॥

मासौदनिक । त्रि० मांसौदनाहं ॥
मांसौदननियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रा-
णामासौदनादितिठन् । टोङ्गीबर्थं ।
इकारउच्चारणार्थं ॥

मास्यादि । पु० जटामांस्यादिसप्ता-
नांगणे ॥ जटामासीनखपञ्चीखव-
इतगरंरसः । शिलयागन्धप्राप्ता-
ण सप्तमास्यादिकाश्चमी ॥

माकन्द । पु० सहकारे ॥

माकन्दी । स्त्री० चामलकीफले ॥ न-
गरविशेषे ॥ बहुमुख्याम् । माद-
न्याम् । गन्धमूलिकायाम् । माद्रा
णी० मागनी० इ० भा० ॥ पीतचन्द
ने ॥

माकरी । स्त्री० लाघशुक्लसप्तम्याम् ॥
यद्यज्जन्मकृतपापमयासप्तसुजन्म-
सु । तन्मरोकश्चशोकश्चमाकरोहन्तु
सप्तमीतिपठित्वास्त्रायात् ॥ रघस
प्तमीतिनामान्तरम् ॥ रोकश्चि-
द्रम् ॥

माकिम् । ष०)

माकिर् । ष०)वर्ज्येने ॥

मागध

माकीम् । अ० वज्रने ॥
 याकोट । पु सुकुटे श्वर्यास्थाने ॥
 माकोटे सुकुटे श्वरीतिदेवीगीता ॥
 माचिकम् । न० मधुनि ॥ मचिका-
 भि कृतम् । सञ्जायामित्यण् ॥
 तैलवर्णमधुनि ॥ मचिका . पिङ्गव-
 र्णास्यु मंहस्योमधुमचिका । ता-
 भि कृततैलवर्णमाचिकपरिकौ-
 र्त्तितम् ॥ माचिकमधुषुश्रेष्ठ नेत्राम
 यहरलघु । कामलार्थं क्षतश्वास
 कासक्षयविनाशमम् ॥ धातुमाचि-
 के । स्वर्णमाचिके ॥ तापिष्णे ।
 पीतमाचिके माचिकद्वािषध प्रो-
 क्तहेमाद्र तारमाचिकम् । भिन्नव-
 र्णविशेषत्वाद्रसवीर्यादिक्रूयक् ॥
 तारपादादिकेतारमाचिक सुप्रशस्य
 ते । देहेहेमाभर्कमस्त रोगहृद्बलपु-
 ष्टिदम् ॥

माचिकजम् । न० सिक्थके ॥
 माचिकधातु । पुं० माचिके । स्वर्ण
 माचिके ॥

माचिकफल । पु० मधुनालिकेर-
 के ॥

माचिकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

माचिकाश्रयम् । न० सिक्थके ॥

माचीकम् । न० मधुनि ॥

साचीकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

सागध । पुं० वैश्रयतः क्षत्रियायामु-
 त्पन्नवर्णसङ्करकातिविशेषे । भाट

मागधी

इतिख्याते ॥ शुक्रजीरके ॥ जरास-
 न्ननृपे ॥ कौकटदेशान्तर्वर्त्तिदेश-
 विशिषे । मगधे ॥ पाणिस्वनके ॥
 वशक्रमेणमहत्त्ववेदिनिराजायस्तु-
 तिकारिणि । मधुके । वन्दिनि ।
 स्तुतिपाठके । तस्योत्पत्तिर्विष्णु पु-
 राणे यथा । ततोऽस्य दक्षिण हस्त म-
 मन्युस्तै तदादिजा । मध्यमाने च
 तत्राभूत्पृथर्वेण्य प्रतापवान् ॥ त-
 स्य वैजातमाचस्थयन्ने पैतामहे शुभे-
 । सूत सूच्यासमुत्पन्न सौख्येऽह-
 निमहामते ॥ तस्मिन्नेव महायज्ञे ज-
 ग्ये प्राज्ञोयमागध । प्रोक्ता तदमु-
 निवरैस्तावुभौसूतमागधी ॥ स्तूय-
 तामेष नृपति पृथुवेण्य प्रतापवा-
 न् ॥ सूच्यामिति० सूति ० अभि-
 धूति ० अभिषूयते कण्डाते स्ना-
 मोऽस्यामिति सूति सौमाभिषव-
 भूमिस्तस्याम् । सौख्येऽहनि० तस्मि-
 न्नेव दिने० इत्यर्थः ॥ वशपरपरा-
 शसकोद्ययम् ॥ मगध्यतियाचते
 । मगधपरिविष्टने कण्डादियंगन्त ।
 अच् । यस्य हल इति यलोप ।
 प्रज्ञायण् ॥ मागधावशश सका-
 । वशोदोरणे नयेयाचन्ते० ते माग-
 धा इत्यर्थः ॥ त्रि० मगधोद्भवे ॥
 मागधादेवी । स्त्री० राधिकायाम् ॥
 मागधी । स्त्री० कथायाम् । पिप्पल्या-
 म् ॥ यूथ्याम् । भाषाप्रभेदे ॥

माघ्यम्

उक्तं हि भरतसूत्रे । भिक्षुकक्षपण
कराक्षसान्तं पुरावासिषे टकादौ
नामागधीति मगधे देशे भवा ।
तत्र भवइत्यण् ॥

मागमा । स्त्री० कर्कष्या ॥

माघ । पु० मासविशेषे । तपसि ॥
अत्रजातस्यफलम् । यथा । विद्या
विनीतस्तु कुलप्रधानसदासदाचारयु
त प्रवीण । योगानुरक्तो विषये पुस्तकौ
माघे यमासे मघवानिवेश इति ॥
माघीपौर्णमास्यस्मिन्नपौर्णमासौ
त्यण् ॥ श्रीदत्तकसूनौ शिशुपाल
बधमहाकाव्यकर्त्तरि ॥ तस्य नाम्नै
ब्रह्म्याते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
पुजातौ नगरेषु काशी नारीषुरन्भा
पुरुषेषु विष्णु । नदीषु गङ्गानूप
तीक्ष्णराम काव्येषु माघ कवि
कालिदास ॥ इत्याधुनिक क-
श्चित्

माघवतौ । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघवनम् । त्रि० इन्द्रसम्बन्धिनि ॥

मघवतद्दम् । अण् ॥

माघौ । स्त्री० तपोमासस्य पूर्णमासौ

म् ॥ मघया युक्तापौर्णमासौ ।

नक्षत्रेणैत्यण् । ततोऽङीप् ॥

माघानौ स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघ्यम् न० कुन्दपुष्पे ॥ माघे सा

धु । तत्र साधुरितियत् ॥ माघे भव

म् । दिगादित्वादायत् ॥

माजल

माङ् । अ० निषेधे ॥ आशङ्कायाम् ॥

माङ्गलिक । पु० प्रणवे अथशब्दे ॥

प्रणवश्चायशब्दश्च द्वावेतौ ब्रह्मण पु

रा । कण्ठ भिक्षाविनिर्यातौ तस्मा

माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलाय क्रिय

माणे तृयादिवाद्ये ॥ अर्गाङ्गताभी

ष्टार्थसिद्धिमङ्गलम् । मङ्गलप्रयोज

नमस्य । प्रयोजनमिति ठक् ॥ यथा

माङ्गलिकभाचार्य इति ॥

माङ्गल्यम् । न० मङ्गलक्रियायाम् ॥

मङ्गलाय हिते ॥ यथा । माङ्ग

ल्यं पुविवाहेषुकन्यास वरणेषु च ।

दशमासा प्रशस्यन्ते चैत्रपौषादिषु

जिता ॥ इति राजमार्त्तखण्डे ॥

मङ्गलस्य भाव । भाविष्यत् ॥

माङ्गल्याङ्गा । स्त्री० चायमाणाया ल
ताया ॥

माच । पु० पथि ॥

माचल । पु० बन्दिचौरे ॥ रुजि ॥

याहे ॥

माचिका । स्त्री० माचिकायाम् ॥ अ

म्बुष्ठायाम् ॥ मोरुवा० इ० पश्चि

मदशप्रसिद्धायामौषधी ॥ माचिका

स्मारसे पाक्किषायाशीतलालघु

। पक्कातो सारपिप्पलास्त्रकफकण्ठाम

यापहा ॥

माचिरम् । अ० शौत्रे ॥

माचीपत्रम् । न० सुरपथे ॥

माजल । पु० चायपथिणि ॥

भाट्टि

माञ्जिष्ठम् । न० लोहितवर्णं ॥ वि०
तद्वति ॥ मञ्जिष्ठयारक्तम् । जैनर
क्त रागादिस्थिम् ॥

भाटास्रक् । पु० वृक्षविशेषे ॥

माठारं । पु० अण्डाग्रो पाणि
पाश्विंके । सूर्यानुगे ॥ व्यासे
विभ्रे ॥ मठन्त्यनेन । मठमदनिषा
सद्यो । पुसौतिघ । मठराति
। रा० । क । मठस्यापत्त्यम् । वि
दादित्त्वाद ॥ मणादित्त्वान्
माठय^० ।

माह । पु० वृक्षविशेषे । धूजवृक्षे
। वितानके । मद्यद्रुमे । माहयनौ
• इ० स्त्रीकरणे प्रसिद्धे ॥

माङ्गल । पु० वराहसंहिताविधि
यथा । श्लेष्मो वरकन्यायाजनया
मासषण्मन्त्रान् । माङ्गलमाङ्गल
भङ्गकोलकलन्दर ॥

माङ्क्य । पु० माङ्क्यिकी ॥ मङ्कुक्षणा
दनशिल्पमस्य । मङ्कुक्षणा राद-
नान्यतरक्षामिस्थान् ॥

माङ्गलिक । पु. माङ्गलिक ॥ मङ्गल
वादनशिल्पमस्य मङ्गलभाभिरा-
दितिप्रथेठक् ॥

माटि । स्त्री० पञ्चभङ्गे ॥ पञ्चशिरा-
याम् ॥ दैन्यप्रकाशने ॥ देशविशि-
ष्टे ॥ अर्चयाम् ॥ महानमनवावा ।
मह० । क्तिन् । ढस्वष्ट्, च्छट्, षोप
दीर्घा ॥

सायबानम्

माढी । स्त्री० दन्तशिरायाम् ॥

मायक । पु० वृक्षविशेष । स्थलप-
त्रे । बृहस्पदे ॥ न० कन्दविशेष ।
मानकचू० द्र० गौ० दे० भा० ॥

मायव । पु० बालके ॥ अपत्यकुत्सि
बैमूढे मनोरौत्सर्जिक स्मृत ।
नकारश्चमूर्धन्यस्तेन सिद्धातिमाय
व ॥ मनोरथम् । तस्यैव मिथ्यम् ।
ब्राह्मणमाश्रयेति निपातनाश्रयत्वम् ॥
षोडशयष्टिकहारे ॥

माणवक । पु० विशतियष्टिकाभि-
 निर्मितेहारविशेषे ॥ बालके । षो-
 षशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ कुपु-
 र्षे ॥ माणवोबाल • सङ्ख्य ।
 द्वेप्रतिकृतावितिकन् ॥ यद्वा ।
 अल्पोमाणव ॥ अल्पवृत्तिश्च ॥
 न० अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ मातृलगामा-
 णवकम् ॥ यथा । अक्षलक्ष्णं चप-
 लेवंतकुलै केलिपरम् । ध्यायस-
 खेस्मि रमुख नन्दसुत माणवकम् ॥

माखवल्क्रीडम् । न० अनुष्टुप् छन्दो
विशिष्टे । माखवकी ॥ भादिगण क-
र्णधर साष्टमिद वृत्तवरम् । षड्ग-
राजे नृणां माखवक्रीडमिदम् ॥
यथा । श्रीकृष्णशोकहर पद्मवती-
बोधकरम् । गाढतमोनाशकर मौ-
मितरामुष्णकरम् ।

माणवीनम् । त्रि. माणवसम्बन्धिनि ॥
माणवायहिते ॥ माणववरजाभ्या-

माणिक्या

खञ् ॥

माणव्यम् । न० माणववृन्दे ॥ माण-
वानासमूह । ब्राह्मणमाणववाङ्
वाद्यन् ॥ माणवत्वे ॥ माणवस्यक-
र्मभाषीवा । ब्राह्मणादित्वात्पु-
ञ् ॥

माणिका । स्त्री० अष्टपलपरिमाणे ॥
माणिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शोण
रत्ने । रत्नराजि । रत्नरत्ने । पद्म
रागे । कुरविन्दे । माणिक० माण
क० इतिभाषा ॥ तस्यलक्षणं यथा
स्निग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं स्वच्छं सुर-
ङ्गदं समाङ्गम् । इतिजात्य माणि-
क्यकल्याणं धारणात्कुरुते ॥ तस्य-
दोषायथा । द्विच्छायमभ्रपिहितं क
र्णशर्भाकर्णरिलं भिन्नधूम्रञ्च । विरूप
रागविमलं लघुमाणिक्यं नधारयेद्वौ
मान् ॥ तस्यचतुर्विधाजातिर्यथा
तद्रक्तं यदिपद्मरागमयतत्पीताति
रक्तं द्विधाजानीयात्कुरुविन्दकयद
रुणं स्यादेषसौगन्धिकम् । तन्नौल
यदिनौलगन्धिकमितिज्ञेयं चतु-
र्धाबुधैर्माणिक्यकषयषण्येप्यविक-
लरागेणजात्यजगु ॥ विशेषोन्यत्र
युक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यं ॥ माणिक-
मेव । चतुर्वर्णादीनांस्वार्थेऽपसङ्-
ख्यानमितिपुञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । मुस-
ल्याम् । गृहगोषायाम् । पल्ल्या

मातरिश्वा

म् ॥

माणिमन्यम् । न० सैन्यवल्लवणे ॥ म
णिमन्याख्ये पर्वतेभवम् । तत्रभव
इ० अण् ॥

माण्डलिक । पु० ग्रामस्थराज्ञि ॥
माण्डलव । षड्गुल्यादिभ्यष्टक् ॥

माण्डूक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥
मातङ्ग । पु० श्वपचे । गजे । हस्तिनि ॥
अर्द्धदुपासकविशेषे ॥ मतङ्गस्याय-
म् । तस्येदमित्यण् ॥ मतङ्गस्याप-
त्यम् । शिवाद्याण्वा ॥

मातङ्गनक्त । पु० मातङ्गाकारेया-
ह्वे ॥

मातङ्गमकर । पुं० महासम्यग्रभेदे ।
मातङ्गाकारेनक्त्रे ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥
मतङ्गस्यमुने । कन्यामातङ्गीसाप्रकी
र्तिता ॥

मातरपितरौ । पु० द्विवचनान्तोसम् ।
सङ्कीर्त्यामातापित्री ॥ माताच
पिताच । मातरपितरावुदौचामि
तिपूर्वपदे० ऋकारस्मारङादेशोनि
पातनात् ॥

मातरि । अ० अन्तरौच्ये ॥ सप्तम्यन्तप्रति
रूपकमव्ययम् ॥

मातरिश्वा । पु० वायौ । सर्वप्राणभृ
तांक्रियाहेतुभूते ॥ मातरि० अन्त-
रिक्षेऽव्ययतिवर्द्धतेगच्छति । टुचोश्चि
गतिष्ठति यो । यद्वा । मातरि-

मातुल

जनन्याम् । श्रयतिषर्द्धते । सप्तस-
प्तकत्वात् । गर्भस्थएवायशक्ते शोन
पञ्चाशद्भाग कृतवृक्षपाख्यायते ।
अन्नजन्मिति सूत्रेण । कनिप्रत्ययोधा
दीरिणारलोपश्च निपातनात् । सप्त
म्याचलुक्च ॥ मातरीतिसप्तम्यन्त
प्रतिरूपकमव्ययवा ॥

मातलिः । पु० इन्द्रस्यसारथी ॥ मत
लाति । आतीनुपेतिक । मतल
स्यापत्यम् । अतइज् ॥

मातापितरौ । पु० द्विवचनान्तीय
म्०० पित्रो । मातरपित्रो । ॥
माताचपिताच । आनङ्चतोइज्
इ ॥ अभ्यर्हितत्वात्पूर्वनिपात ।
चतुर्दशगुणमातागौरवेणांतरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न० सद्भाद्रोरेणुकाधिष्ठि
तेचम्विकास्थाने ॥

मातामह । पु० मातु पितरि ॥
मातु पिता । मातृपितृभ्यापित-
रिडामहच् ॥

मातामही । स्त्री० मातुर्जनन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिषिच्चेतिडामहच् ।
पित्त्वान्ङीष् ॥

माति । स्त्री० मति ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ् । तिङ् ॥

मातुल । पु० मातुर्भातरि । पितृ-
श्यापि ॥ मातुर्भाता । पितृव्यमातु-
रितिनिपातनात् । मातुर्लुक्च ॥

मातुली

ब्रीहिप्रभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूसूरे ॥ मासि । नासितुला
अस्य ॥ मा० श्री तुलाऽस्येतिवा०
कनकनामकत्वात् ॥

मातुलक । पु० धूसूरवृक्षे ॥
मातुलपुत्रक । पु० धतूरस्यफलं ॥
मातुलस्यपुत्रएव । कन् ॥ मातुल
स्यसुते ॥

मातुला । स्त्री० मातुलान्याम् ॥
मातुलानी । स्त्री० मातुलस्यस्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुण-
त्यादिनामातुलशब्दात्पुयोगे० मा
तुलोपाध्याययोरानुक्० ङीष्च ॥
कलाये ॥ भगायाम् ॥ मायास्तु
ला० मातुलामानयति । अनप्राण
नेगमौवा । कर्मण्यण् । ङौप् ॥
मातुलस्यधत्तूरस्यस्त्रीववा । पूर्व
वन्ङीषानुक्ती ॥ शण्ये । प्रियङ्
गुहर्चे ॥

मातुलाहि । पु० चिचसर्पे । मालु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्त्वात्क । मातुलश्चासावहि-
श्च । मालुयासाप० फेयुयाटी० इ-
तित्रयशगौडदेशेप्रसिद्धिः । अय
खट्वाकृतिरायतदेशोदीर्घलागूलश्च-
तुष्यादितिकीचित् ॥

मातुली । स्त्री० मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्यस्त्री । मातुलीपाध्याययोरानु
ग्वे चानु गागमाभावे० इन्द्रवरुणे

माता

तिङ्गीष् ॥ भङ्गायाम् ॥
मातुलुङ्ग । पु० बीजपुरे । ष्ठीलङ्गे
। टावालेबुङ्ग० गौ० दे० भाषा ॥
मिमाञ्चरुचिम् । मौञ्जिसायाम्
। बाहुलकात्तुन् । लुञ्ज्यते ।
लुजिर्भाषार्थं । चञ् । चञोरिति
कुत्त्वम् । न्यङ्क्तादिष्वादा । मातु
चासीलुङ्गम् ॥

मातुलुङ्गक । पु० ष्ठीलङ्गङ्गङ्गे ।
फलपुरे । बीजपुरे । रुचिषी ॥ स्वा
येकम् ॥

मातुलुङ्गा । स्त्री० मधुकुक्कुव्याम् ॥
यथा । मातुलुङ्ग गासुगन्धान्यागिरि
जापूतिपुष्पिका । अष्ट्यस्तादेवदूतीच
साक्षचिन्मधुकुक्कुटी ॥ इतिरङ्गमा
ला । मखुर० इ० मडूर० इ० गौ०
देशभाषा० ॥

मातुलुङ्गिका । स्त्री० वनबीज
पुरे ॥

मातुलीय । पु० स्त्री० मातुलस्यापत्ये ।
शुभादित्वाट्ठक् ॥

माता । चि० प्रस्थादिनाभान्यादिमा
तरि ॥ मिनोति । लुमिञ् । ढक्
पु० साधिष्ठानबुद्धिस्थिदाभासक
प्रेममातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्याम् । प्रस्थाम् ।
जनन्याम् । सवित्याम् । मा० इ० भाषा
॥ आपदिमातैवशरणम् ॥ षोडशप्र
कारामातरो यथा । सनदाचीयम्

माता

धात्रीभक्षदात्रीगुरुप्रिया । अमौष्ठ
देवपत्नीचपितु पत्नीचकन्यका ॥
सगर्भजायाभगिनीपुत्रपत्नीप्रियाप्रसू
। मातुर्मातापितुर्मातासोदरस्यप्रिया
तथा ॥ मातु पितुश्चभगिनीमातुलानौ
तथैवच । जनानावेदविहितामातर
षोडशस्मृता तस्यागौरव यथा
। जनकीजन्मदानत्वात्पालनाच्च
पितास्मृत । गरीयान्जन्मदातु
श्च योज्यदातापितासुम् ॥ विनाङ्गा
ङ्गश्चरोदेष्टोननिष्ठ पितुरुद्भव ।
तयो अतगुणेमातापूज्यामान्या
अवन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां
साधताभ्यांगरीयसी । इतिब्र० वै०
पु० । अत्रमनुर्यथा । उपाध्याया
नृदशाचार्यं चाचार्याणां अतः पिता
। सप्तसन्तुपितृन्मातागौरवेणाति
रिच्यत इति ॥ नपितुर्वचन कार्यं
यथा । मातु । सुतेनचि । पिताच
पतितस्त्याज्योनमातासत्सुबैमहि
॥ गर्भधारणपोषाद्विततोमातागरी
यसी । दृशविप्रादुपाध्यायीगौरवे
णातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पितादृशस्य
स्तुमाताचैवगरीयसी । मातृतोन्यो
नदेवोदितस्मात्पूज्यासदासुते
॥ मातुश्चवदितं किञ्चित्कुरुते भक्षि
त पुमान् । तद्वत्संविदिषानौया
देव धर्मविदोविदुः ॥ पितुर्भगिन्यां
मातुश्च ज्ञायस्यास्यसयंपि

माता

मातृवत्पुत्रिमातिष्ठेन्माताताभ्यो
 गरीयसीतिमनु ॥ त्वमाद्येजगतां
 मातापिताब्रह्मपरात्परम् । युव-
 यो प्रीणनयस्मात्तस्मात्किञ्चि-
 ष्यातप ॥ स्वभावतोभवेन्माता-
 पुत्रे तिकरुणावती । तेनभक्तौष्ठता
 यान्तुवक्तव्य किंतत परम् । धि-
 गस्तुजन्मतेषावैकतप्तानान्तुपाप्मि-
 नाम् । यैसर्वमातरदेवीखोपास्या-
 नभजन्तिवै ॥ नशिवोपासनानि-
 ष्ठानविष्णुपासनातथा । निष्ठोपा-
 स्ति पुरादेव्यानिष्ठ्याशुच्यैवचोदि-
 ता ॥ किमयावहुवक्तव्यंस्थानेसंश-
 यवर्जिते । सेवनीयापदाम्भोजभग-
 वत्यानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
 दुर्गायाम् ॥ लक्ष्म्याम् ॥ रेवत्याम्
 ॥ आशुक्कण्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
 म् ॥ महाश्रावण्याम् ॥ जटामां-
 स्याम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ-
 रीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाज-
 या । देवसेनास्वधास्वाहाशान्ति पु-
 ष्ठिष्ठंति क्षमा । आत्मनोदेवता-
 चैवतथैवकुलदेवता ॥ ब्राह्मादिषु ।
 यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
 णीवैष्णवीतथा । कौमारीचैवचामु-
 ण्डाचर्चिकेत्यष्टमातर ॥ सप्तमा-
 तरोयथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमा-
 रीवैष्णवीतथा । वाराहीचतथेन्द्रा-
 णीचामुण्डासप्तमातर ॥ मान्य

मातृवाग्वय

ते० पूज्यन्तेलोकमातृत्वादितिमा-
 तर । मानपूजायाम् । नम्रुने
 ट्ठ० इत्याद्युपादिसूत्रेणनिपाति-
 त ॥ भान्तिशिवपरिवारत्वेनस-
 माविशन्तीतिवा ॥ मातिगर्भाऽर्था-
 वा ॥ विभूतौ ॥
 मातृकम् । वि० मातुरागते ॥ तत-
 भागतद्वत्त्वधिकारे० ऋतद्वज् ॥
 मातृका । स्त्री० मातृकायाम् । उप-
 मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
 देवीप्रभेदे ॥ वर्षमालायाम् । आ-
 दिष्टान्तवर्णे ॥ कर्णे ॥ खरे ॥ ई-
 श्वर्याम् । गृहाक्षरे । मातेव ।
 स्वार्थे तद्धित ॥
 मातृकेशट । पु० मातुले ॥
 मातृतुल्या । स्त्री० । मातु समाना
 सु ॥ तावथा । मातृध्वसामातुला
 नीपितव्यस्त्रीपितृश्वसा । श्वश्रू पूर्व
 अपत्नौचमातृतुल्या प्रकीर्तिता ।
 ॥ मात्रातुल्या ॥ मातृशब्दसम्भा-
 षयामातृतुल्यत्वयथा । मातरित्वे
 वशब्देनयास्तुसम्भाष्यतेनर सा
 मातृतुल्यासत्ये नधर्मः । साक्षी-
 सतामपि ॥
 मातृनन्दनः । पुं० कात्तिकेये । म-
 हासिने ॥
 मातृवाग्वय । पुं० मातृमांसादिषु ॥
 मातृमांसापितामातामातृर्मातु ।
 सुतास्तथा । मातुः पितुः सोदरा

माचम,

अविज्ञेयमातृवात्सव्य
 मातृभोगीय । त्रि० मातृर्हिते ॥ मा
 तुर्भोग शरीरम्० तस्मै हित ।
 आत्मविप्रवृत्तनेत्यादिनाम् ॥
 मातृमुख । त्रि० कडे ॥ इतिचिका
 गडशेष ॥
 मातृयोग । पुं० याचायोगान्तरे ॥
 यथा । अधिमात्रांशेसौम्यसितीवा
 प्यसुरार्चिते । लम्बेमातृयोगोयश
 चूपासन्विकृतसदा ॥
 मातृवाहिनी । स्त्री० वल्गुलायाम् ।
 मांसिष्टायाम् । पक्षिविशेषे ॥
 मातृशासित । पु० मुखे ॥
 मातृध्वसा । स्त्री० मातृर्भगिन्याम् ॥
 मातृ स्वसा । मातृपितृभ्याश्चसि
 तिषत्त्व ॥
 मातृध्वसेय । पु० मातृध्वसमुत्तै । मा
 तृध्वसौये ॥ मातृध्वसुरपत्न्यम् । ट-
 किलोप । अतएवज्ञापकाड्ठक् ॥
 मातृध्वसेयी । स्त्री० मातृर्भगिनीसु
 तायाम् ॥ ङीप् ॥
 मातृध्वसोय । पुं० मातृध्वसमुत्तै ॥ मातृ
 ध्वसुरपत्न्यम् । मातृध्वसुत्तेतिङ्ण् ।
 मातृध्वसोया । स्त्री० मातृर्भगिन्या
 कन्यायाम् ॥ टाप् ॥
 मातृसिद्धी । स्त्री० वासके ॥
 माचम । न० कात्स्न्ये ॥ यथा ।
 जीवमाच नहिसेत ॥ अवधारणे ॥
 यथा । पयोमाच मुक्ते ॥ मीयते०

मात्रा

अनयावा । मति० मिमीतेवा ।
 मामाने । माङ्मानेवा । हुयामा
 शुभसिभ्यस्त्रन् ॥ स्वार्थे ॥
 मात्रा । स्त्री० कर्णभूषणे ॥ वित्ते ।
 द्रव्ये ॥ माने ॥ इत्यत्रादौपरिच्छ
 दे ॥ अक्षराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ का
 क्षी । अकारादिलघ्वक्षरकाक्षी ॥ वृ
 त्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । काक्षी
 नयावतापाणि । पर्येतिजानुमण्ड
 क्षी । सामात्राकविभि प्रोक्ताऽ
 स्वदीर्घं प्रुतेमता ॥ अपिच । वाम
 जानुनितवक्षत्रमण यावताभवेत् ।
 कालेनमात्रासास्त्रेयासुनिभिर्वेदपा
 रणे ॥ पुनश्च । स्वजानुन करा-
 वर्त्त कुर्याच्छोटीकयायुतम् । एषा-
 मात्राभवेदेकासर्वत्रैषेतिश्रय ॥
 याथाक्ये ॥ विषयेषु ॥ मीयते०
 इ० मात्रा विषयाः ॥ उपभोग
 योग्यविशेषे ॥ इन्द्रियवृत्तिषु । इ
 न्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया० इतिमा
 चा० परिच्छित्ति ॥ मियन्ते वि
 षयाभाभिरितिमात्रा० इन्द्रिय
 वृत्तय ॥ मीयते० अनयावा । मा
 ति० मिमीतेवा । मामाने० माङ्
 मानेवा । इ० । अनिष्ट पितृ
 ङीष् । टाप् ॥ हुयामेतिवाचन् ॥
 पञ्चलध्वक्षरेकाली ॥ अग्नि ॥ यथा ।
 नयोषिद्ग्न । पृथग्दद्यादवसानदि
 नादृते । स्वभटपिण्डमात्राभ्यस्त

मादन

मिरासायत स्मृतैति । पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकामात्रामिति च ॥

मात्राकाल । पु० कालविशेषे । नि
मेषानन्तरयावताकाक्षेनस्वभावत-
त्तन्मेषोभवतितावतिकाले ॥ निमेषो
न्मेषण्यमानाकालोलब्धद्वारतये-
तिपुराणम् ॥

मात्रायाम् । अ० अल्पपरिमाणे ॥

मात्रीय । त्रि० मात्रेष्ठिते ॥ तस्मै
ष्ठितमितिच्छ ॥

मात्स्यम् । न० अन्यशुभहेषे ॥
मात्सरण्य । घञ् ॥

मात्स्यक । त्रि० मत्स्यघातिनि ॥
मत्स्यान्हन्ति । पक्षिमत्स्यभृगान्
हन्तीतिठक् । मत्स्यस्यङ्यामिति
परिगणनात् । सूर्यतिष्ठेति यलो
पोन ॥

माथ । पु० अश्वनि । पथि ॥

माथुर । त्रि० मथुरायांजाते ॥ तच्च
जातद्वयम् ॥ शैषिकेष्वर्थेष्वणेष ॥

माद । पु० दपे ॥ हर्षे ॥ मदे ॥ मद-
नम् । मदीहर्षे । सधमादयोरिति
ज्ञापकात् । क्वचिदपवादेनित्याया
हा० घञ् ॥

मादक । पु० दाक्ष्यहपक्षिणि ॥ त्रि०
मत्तताजनके ॥

मादन । पु० कामदेवे ॥ मदनव-
धे । धत्तुरे । न० लवङ्गे ॥ त्रि०
हर्षकारयितरि ॥

माधवक

मादनी । स्त्री० भङ्गायाम् । विजया-
याम् ॥ माकन्द्याम् ॥

मादृश । त्रि० मत्स्यदृशि ॥ अहनिव
दृश्यते । त्यदादिध्वित्यादिनाकञ् ।
आसर्वनाम् ॥

माद्री । स्त्री० अतिविषायायाम् ॥ न
कुलसहदेवयोर्मातरि । मद्रपुत्र्या-
म् ॥ भर्गादिस्वात्तद्राजस्यननु-
ष् ॥

माद्रीपति । पु० पाण्डुन्दपे ॥

माद्रीसुत । पु० नकुले ॥ सहदेवे ॥

माधव । पु० विष्णौ । नारायणे ।

लक्ष्मोपतौ ॥ मधुविद्यायाऽवबुध्यते ॥

इतिमाधव । शैषिकोऽण् । आ

दिहृषि गुणावादेशौ ॥ मायाल-

क्ष्म्या० विद्याभावा० धव प-

ति ॥ यद्वा । यदोर्ज्येष्ठ पुत्रोम-

धु० तस्यापञ्चमाधवस्तद्व्यत्त्वा-

त् ॥ मधोर्हन्तेतिवा । शेषे० इत्य-

ण् ॥ मात्रत्रयस्वरूपायामूलप्रक-

तिरीश्वरी । नारायणोतिविख्याता

विष्णुभायासनातनी । महालक्ष्मो

स्वरूपाववेदमातासरस्वती । राधा

वसुधारागङ्गातासास्वामीमाधव

॥ मधौ । वसन्ते ॥ राधे । वैशाखे ॥

मधुमकरन्द० सोस्त्रिभस्ति । म-

धोर्जचेतिञ् ॥ यादवे ॥ मधूकवृ-

क्षे ॥ कृष्णामुङ्गे ॥

माधवक । पु० मधूकपुष्पमये । म

माधवी

ध्वासवे ॥ मधूकपुष्पमधु । मधुना
कृत सन्धितः । कुशाक्षादिभ्यो-
बुञ् ॥

माधवद्रुम । पुं० आसवश्चे ॥ माध
वस्यवसन्तर्तीर्द्रुम ॥

माधवप्रियम् । न० पीतचन्दनै ॥

माधवि । पुं० प्रद्युम्ने ॥ माधवस्या-
पत्यम् । अतद्रुञ् ॥

माधविका । स्त्री० माधवीकतायाम्
॥ सङ्कृतिवृत्ति २४ प्रभेदे ॥ य-
था । भवन्तिपुरोजगणावदिसप्तत-
तोषगणोद्भितदाकरयन्तः प्रकाम
मतीवमुदेननुमाधविकामितिताक
ययन्यतिसन्तः । तुषारधराधररा
जसुतापरिचारकभूमिपतेयवन्त
तमानयमानधवत्तमदोतिमदोषत
गर्वहरस्वकमन्तः ॥

माधवी । स्त्री० मिसौ ॥ मधुशर्कराया
म् । सिताण्डे ॥ कुट्टन्याम् ॥
मदिराया प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा
यमाधवीमिष्टांशतयामिरणाकृष्ये
इतिमहिष प्रमिदेवीकृत्य भागयते
। गोमहिषादिसम्पत्तौ ॥ दुर्गाया
म् ॥ तुलस्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥
पुष्पलताविशेषे । अतिमुक्ते । पुण्ड्र
के । वासन्त्याम् । लतायाम् ॥ मा
धवीमधुराशीतालघ्वोदोषत्रयापहा
॥ मधौपुष्प्यति । कालात्साधुपु
ष्प्यत्पच्यमानेष्वितिपुष्प्यद्भिः-

माधुर्यम्

ण् । छीप् ॥ उर्व्याम् । भूसौ ॥ त्व
न्मयाहृत्त्वदाधारात्त्वत्तृष्टात्त्वामुपा-
श्रिता । माधवीतिचलोकोयमभि
धत्तेततोहिमामिति विष्णुपराणम् ॥

माधवीष्टा । स्त्री० वाराहोक्तन्दे ॥

माधवीचित्तम् । न० कक्कोलके ॥

माधवीश्वरः । पुं० राजादन्याम् ॥

माधुकः । पुं० वर्णसङ्करजातिवि-
शेषे ॥

माधुपर्किकम् । न० मधुपर्कदानकाले
पूज्यतयास्तब्धभनादौ ॥

माधुमत । पुं० काश्मीरदेशे ॥ काश्मी
रास्तुमाधुमता सारस्वतास्तुषिकणि
काः ॥ इतिहैमचन्द्र ॥ मधुमदभि
जनोऽयः । सिन्धुतक्षशिलादिभ्यो
आविश्यण् ॥

माधुरम् । न० मल्लिकायाम् ॥ चि०
मधुरसम्भवे ॥

माधुरौ । स्त्री० मद्ये ॥ माधुर्ये ॥ चि
तकृष्णपदारविन्दरसिकांसामाधुरौ
माधुरौ ॥

माधुर्यम् । न० निसर्गसौम्यत्वे ॥
रामणीयके । रसिकतायाम् ॥ का
व्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्व
माधुर्यशृङ्गारद्वुतिकारणम् । शृङ्गा
रे० अर्थात्सम्भोगेद्वुतिर्गलितस्वमि
व । अव्यक्त्वपुनरोक्तः प्रसादयोर-
पि । करुणं विप्रसन्नं तच्छान्तिचा-
तिशयान्वितम् । अस्मन्मद्वुतिहेतुः

माध्वीकम्

त्वात् ॥ मधुरस्यभाष . । दृढादिस्त्वा
तृष्यञ् ॥

माध्वीकम् । चि० मध्वीकस्यावयवे ॥ त-
द्विकारे कोपभाञ्चे च्यब् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिन । पु० यजुर्बेदीयशाखा-
विशेषाध्यायिनि ॥ चि० मध्यमे ॥
मध्येभव । मध्यमध्यन्दिनश्चा-
स्मादिति वृत्तिः ॥

माध्यमम् । चि० मध्यमीये ॥ मध्येभ-
वम् । मध्याह्नम् इति वृत्तिः ॥
माध्यमिक . । पु० बौद्धावान्तर्भेदेशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञान चणिक ना-
त्माविद्युदभनिमेषवत् । अन्यस्या
नुपलब्धत्वाच्छून्य माध्यमिकाज
गु ॥

माध्यस्थ्यम् । न० मध्यस्थत्वे ॥ अत्रै-
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थ्यम् ॥ मध्य-
स्थ्यभाव । ष्यञ् ॥ मध्यस्थ्यक-
रणे ॥

माध्याह्निक । पु० बन्धुके । चि०
मध्याह्नभवे ॥ ठक् ॥

माध्वकम् । न० माध्वीके ।

माध्वी । स्त्री० मद्ये ॥ मध्वादिक्लृप्त-
सुरायाम् । मधुरकण्टकमण्डले ॥

माध्वीकम् । न० मध्वीकपुष्पैः कृतै-
मद्ये । मध्वासवे । माध्वीके ॥ मृ-
द्वीका • द्राक्षा • तस्माद्विकार । त-
स्यविकारइत्यर्थः । अनुदात्तादेशे-

मान .

च्यञ्बा । पृषोदरादि . ॥ मधुन
प्रभेदे ॥

माध्वीकफल । पु० मधुनालिकेरके ॥
माध्वीमधुरा । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
या ॥

मान । पु० चित्तसमुन्नतौ ॥ चित्त-
स्यसमुन्नतिरचुद्रतामान । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचितोन्नतिर्मानः ।
मत्समोनाम्नोस्तीति मननमानः ॥
गर्भे । अपूज्यत्वेऽपि पूज्यत्वस्या
पने ॥ आत्मनि पूज्यत्वाध्यासः ॥
पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमा क-
लिमिच्छन्ति सन्निमिच्छन्ति मध्यमा
। उत्तमामानमिच्छन्ति मानोहिम-
हताधनम् ॥ मानोहिमूलमर्थस्य मा-
नेस्त्वानेधनेन किम् । प्रभष्टमानदर्प-
स्यकिधनेन किमायुषा । सत्कारे ॥
आत्मन्यविद्यमानगुणारोपेणोत्कर्ष-
बुद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिषादनादौ ॥
गुणवतिनिर्गुणत्वधौ रूपस्योपि
मानेन्तर्भवति ॥ ग्रहे ॥ आदरे ।
सन्माने ॥ कोपविशेषे ॥ स्त्रीयामौ-
र्ध्वाकृत कोपोमानोन्यासङ्गि-
निप्रिये । प्रियापराधसूचिकाचे-
ष्टमानः ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा-
वविशेषः ॥ यथा । दम्पत्योर्भावप-
क्षसतोरप्यनुरक्तयोः । स्वाभीष्टा-
श्लेषबीक्षादिनिरोधोमानोच्यते ॥
न० प्रमाणे । प्रत्यक्षादौ ॥ अबुद्ध

मानभाक्

बोधकमानमितिमानलक्षम् । भागा
नाखविषयावभासकत्वनिरपेक्षमि-
तितार्किका । आत्मसापेक्षमिति
वैदिका । मानाधीनामेयसिद्धिर्मा
नसिद्धिश्चलक्षणादिह्याहुः ॥ प्रस्था
दौ परिमाणे । यौतवे । द्रुवये ।
याप्ये । तत्तुलुलाङ्गुलिप्रस्थैस्त्रि
विधं भवति । तत्तुलुलाग्रहणे मो-
न्मानाद्युपलक्ष्यते । अङ्गुल्याहस्ता
दि । प्रस्थेन्द्रोणादि ॥ ऊर्ध्व-
मानकिञ्चोन्मानपरिमाणन्तुसर्वत
। आधामस्तुप्रमाणं स्वात्सङ्गस्या-
वाङ्मातुसर्धत ॥ मननम् । मनु-
ष्यबोधोऽने । घञ् ॥

मानक । पु० म० कक्षीप्रभेदे । महा
पञ्च । मानकाचू० मानसागर० इ०
भा० प्रसिद्धकन्दे । मानक शोथह
क्षीत पित्तरक्तहरोलघु ॥

मानयन्ति । पु० अपराधि ।

मानधन । चि० अभिमानवति ।

मानधानिका । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

मानना । स्त्री० हनने माने ॥ म
नस्तम्भेचुरादि । तन्मोयुच । चि
चोलुक् ॥

माननीय । चि० मान्ये पूजनीये ॥

मानफलम् । न० अज्ञातार्थप्रकाशने ॥

मानभाक् । चि० अभिमानवति ॥

मान्ये । यथा तेषामनुसमवेता
नामान्योच्चातकपार्थिवौ । राज्ञा

मानस

तत्कयोश्चैवज्ञातकोमृपमानभाणि
ति ॥

मानरन्ध्रा । स्त्री० ताम्ब्याम् । तांवी०
इ० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे
॥ यथा । यत्प्रघोषोऽधताम्नीस्या
न्मानरन्ध्राधिकालिकेति० चिकारण
शेष ॥

मानव । पु० मनुष्ये । मनुजे ॥
मनोरयम् । तस्मिन्दिमिच्छन् ॥ य
ज्ञा । मनोरपत्यम् । ब्राह्मणमाश्रये
तिज्ञापकादण् ॥ चि० मनुप्रोक्ते
॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवक् । पु० बाले ॥

मानवर्जित । चि० मानरहिते ॥
नीचे ॥

मानवान् । चि० सत्कारवति ॥ को
पवति । मानोविद्यतेऽस्य । मनु
प् ॥ स्त्री० उगित्त्वान्ङीप् ।
मानवती ॥

मानवी । स्त्री० मनो कन्यायाम् ॥
मानुष्याम् ॥ शासनदेवीविशेषे ॥
मनुप्रोक्तायाम् ॥ मनोरियम् ।
तस्मिन्दिमिच्छन् । ङीप् ॥ विद्यादे
वीविशेषे ॥

मानस । पु० अपविशेषे ॥ यच्चवि
होष्ट मनागपिचलतिसमानस
विविद्यज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोदयभिरु
णै । उपांशु स्थाकृतगुणं सा
हस्यमनसः स्मृतद्वैतमनूक्ते ॥

मानस

न० स्वान्ते । मनसि ॥ अय्यगुणा
यथा । परापरत्व सङ्ख्याया प
ञ्चवेगश्चमानसे । इति० भा० प०
॥ मानसतापोयथा । कामक्रोध
भयद्वेषलोभमोहविषादज । शो
कासूयावमानेष्ट्यामात्सर्यादिभयन्त
या मानसोपिद्विजश्रेष्ठतापोभ
वतिनेष्टधा । इ० वि० पु० ॥ मा
नसचिविध कर्म यथा । परद्रव्येष्व
भिध्यान मनसाऽनिष्टचिन्तनम् ।
वितथाभिनिवेशश्चत्रिविध कर्मना
जसम् ॥ सरोविशेषे ॥ यथोक्तमा
र्घे रामायणे । कौलासपर्वते राम
मनसानिर्भितपरम् । ब्रह्मणानरशा
दूर्लभेतेनेदमानससर ॥ तस्मात्
सुखावसरस सायोध्यामुपगूहते
। सर प्रवृत्तासरयू पुण्याब्रह्मस
रश्च्युता ॥ इति॥ मृगेन्द्रसहिता
यान्तु० मेरोर्याम्ये गन्धमादनोनाम
विष्कम्भशैलस्तस्मन्मूलेनन्दनाख्यमु
पवनमस्ति० तत्रमानसनामसरदृश्य
क्त यथा । यामाद्रिमूलेगन्धर्वसुरसि
वाप्सरोष्ठतम् । नन्दन मानसतत्रस
रोमानसतस्करम् ॥ इति ॥ वि०
मनोभवे । यथा । विषयेष्वतिस
रागोमानसोमलुच्यते । अनूठा
नङ्गपौष्टेवममेय मानसीव्यथा ।
सङ्कल्प कस्मानसमिति ॥ न०
गिरिविशेषे । मन्यतेऽनेन । मन

मानसौका :

ज्ञाने । असुन् । तत प्रज्ञाद्यण् ॥
मानसतीर्थम् । न० रागादिरहिते
मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थेऽहिरागा
दिभिरनाविलमिति ॥
मानसपूजा । स्त्री० मनोरचितद्रव्यक
रणकसपर्यायाम् ॥
मानसयाग । पुं० यागेषुप्रथमे ॥ अ
कृत्वामानस यागयोन्य याग समा
रभेत् । अग्निब सतुविज्ञी योनमो
क्षायविधीयते ॥ आत्मयागेकृतेचै
वदेहशुद्धि प्रजायते ।
मानसवासना । स्त्री० कामक्रोधदम्भ
दर्पाद्यासुरसम्पदि । काम्यमानत्व
दशाजन्यस स्कारे ।
मानसव्रतम् । न० अहिंसादौ । यथा
। अहिंसासत्यमस्तेष्वब्रह्मचर्यमक
म्यता । एतानिमानसान्धाहुर्ब्रता
नितुवराधरे ॥ इ० धरादपुराण
म् ॥
मानसालय । पु० हसे ॥ मानस
चालयोऽस्य ।
मानसिकम् । न० मन कल्पिते ॥
मानसौ । स्त्री विद्यादेवोविशेषे ॥ म
न कल्पितावाम् ॥
मानसूचम् । न० स्वर्णादिनिर्मितेष्व
टिसूत्रे ॥
मानसोत्तर । पुं० मेरो प्रकारवत्
परित । स्थितमहापर्वते ॥
मानसौका । पुं० हसे ॥ मानससर

मानिनी

ओकीऽय ॥

मानाथ । पु० लक्ष्मीकान्ते । नारा
यणे ॥

मानार्थकम् । न० यौतवे ॥ मानम
थोयस्यतत् ॥

मानास । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥
मानमश्नुति । अमु० । कर्मस्थ
ण् ॥

मानिका । स्त्री० मध्ये ॥ शरावे । से-
र० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरि
भाषा

मानित त्रि० पूजिते ॥ मान स-
ञ्चातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् ।
मानिनोभाव । तल् ॥

॥ निखम् । न० विद्यमानैरविद्याभा-
नैर्बागुणैरात्मन ज्ञाधने ॥ भा-
वेत् ॥

मानो । पु० सिद्धे ॥ त्रि० मानवि
शिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशी
ले । मानोस्यास्ति० अस्मिन्वा ।
इनि । अनात्मवस्तुषु आत्माभि-
मानोमान । सोऽस्यास्तीतिमा
नो । ॥

मानिनी । स्त्री० फल्याम् । प्रियङ्गु
॥ मानवक्ष्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उ-
त्तमयोषिति । मानविशेषोऽतिरस्य
स्या । इनि । डीप् । कोपना
याम् ॥ स्त्रीयामीर्याकृत कोपी

मानुष्यः

मानोन्यासद्विनिप्रिये० इतिलक्ष-
णात् ॥

मानिषाद । पु० श्रीरामे ॥ मा० ल-
क्ष्मीरस्मिन्विष्णौनिषोदति० तिष्ठ
ति । षट् ॥ हस्तश्चेतिषज् । स
दिरप्रतेरितिषत्वम् ॥

मानुष । पु० मनुष्ये ॥ मनोरपत्य
म् । मनोजातावज्ज्यतौषुकच ॥
आसुरविबाहे ॥ शुक्लेनासुरइति
हारीतसूत्रात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्ब-
न्धिनि ॥ मनुष्यस्त्रायम् । तस्येदमि-
त्यण् । आपत्यस्येतियलोप ॥
यैऽबुधामन्दमतयोविधिनामुचिता
श्चये । तेप्राप्यमानुष जन्मपुनर्बन्ध
विशन्त्युत ॥

मानुषतोर्यम् । न० तीर्थविशिष्टे ॥
मानुषवित्तम् । पुं० शरीरपाटवे ॥
गोभूहिरण्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥
मानुषश्चतद्वित्तश्च ॥

मानुषो । स्त्री० नरभार्यायाम् ॥ म-
नोरपत्य स्त्री । मनोजातावज्ज्य-
तौषुकच । टिड्ढेतिडीप् ॥ जा-
तिविशेषायापरत्त्वान्डीन् ॥ पुं० योगे
तुडीष् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा
आसुरीमानुषीदैवीचिकित्सासा-
चिधामता ॥

मानुष्य । पुं० विविधभौतिकसर्गे ॥
सचैकविध० ब्राह्मणादयान्तर-
जातिभेदाविशेषाया० सस्यानस्य

मान्य

चतुर्वर्णपिबर्णेष्वविशेषात् चैतन्यो
त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्यामूहाधोमे
ध्यमानेनचैविध्यबोध्यम् ॥ न०
मनुष्यत्वे ॥ मनुष्यशरीरे ॥ मानु
ष्येकादक्षीसम्भनि सासरीरमार्ग
णम् ॥

मानुष्यकम् न० मानुषस्य घे । मनु
ष्याणांसमूह । गोबोक्षोष्टोरभरा
जराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याणाहु
ञ् । प्रकृष्टाक्षीराजन्यमनुष्ययुवान
इतियलोपोन ॥ मनुष्याणाभावेयी
पधाहुइपोत्तमाहुञ् ॥

मानोज्ञकम् । न० मनोज्ञतायाम् ॥
मनोज्ञस्यभाव । इन्द्रमनोज्ञादि
भ्यश्चेतिबुञ् ॥

मान्यवर्णिकम् । न० मान्यवर्णोक्ते ।
ब्रह्मणि ॥

मान्यम् । न० मन्दत्वे । मन्दस्यकर्म
भावयो ॥ पश्यन्तपुरोहितादिभ्यो
यक् ॥ रोगे ॥

मान्याता । पु० युवनाश्वनुपात्मर्षे ॥
बीवनाश्वे राक्षनि ॥ सामय धास्य
तीतिरेपराङ् वचनात् ० मान्याता
नामतोऽभवत् । यावत्सूर्बुधदेति
सयावश्चप्रतितिष्ठति । सर्वानश्वीवना
श्वस्यमान्यातु खेषमुच्यते ॥

मान्य । चि० पूज्ये । मन्त्र्ये ।

मानार्हे ॥ मानपूजायामस्माच्चुरा
दिष्यन्तादर्हाद्यर्थेयत्प्रत्यय ॥

सामकीन .

मान्यस्थानम् । न० पूज्यत्वकारणे ॥
॥ यथा । वित्त बन्धुवय कर्मवि
द्यभवतिपञ्चमी । एतानिमन्य
स्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥ प
श्चानांजिषुष्येपुभूयासिगुणवन्ति
च । यत्रस्यु सीवमानार्हे शू
द्रोपिदशमीगत ॥

मान्या । स्त्री० पूजायाम् । मरुन्मा
लायामौषधौ ॥

मापक । पु० प्रमापके । प्रमापकके
। शब्दे ॥

मापथ्य । पु० कामदेवे ॥

मापन । पु० तूष्णे ॥ न० परिमा
ये ॥

मापित । चि० परिच्छिन्ने ॥ माते
माओवा० य्यन्तात्कर्मणिक् ।
अतिङ्गीत्यादिनापुगागम ॥

माभी । स्त्री० अभये ॥ नञर्थमा
शब्दस्यभीशब्देन सुप्पैतिसमा
स ॥

माभीद । चि० अभयप्रभेदे ॥ माभीं
ददाति । बुदाञ् । चातइति
क् ॥

सामक । पुं० मातुषे ॥ कृपणे ॥
चि० मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा
यम् । अण् । ममकादेश ॥

सामकीन । चि० मदीये । सामके ।
ममाऽयम् । युष्मदस्यदोरन्यतरस्या
खञ्चेति खञ् । तवकममकावेक

माया

वचनेद्वितीममकादेश ॥

मामिका । स्त्री० समसम्बन्धिन्याम् ॥

ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यम् ।

तवकममकावितिममकादेश ।

आदिहृदि । केवलम् मनेत्या

दिनास आच्छन्दसोर्विदितानपमा

ब्रह्मैप् । मामकनरकयोरुपसङ्ख्या

नादित्वम् ॥

माय । पु० पीताम्बरे । पीतदम्बरे

। अमुरे इ० मेदिनी ॥ अम्बरे इ

तिहिमचन्द्र ॥ माति० मिमाति

वा । मामानि० माङ्मानेशब्दे च

। माच्छाससिभ्योय ॥

मामा । स्त्री० इन्द्रजालादौ । शम्बर्या

म् ॥ अबरदैत्येनप्राङ्निर्मित

त्वात् ॥ बु० कृपायाम् ॥ दर्भे

॥ शठतायाम् ॥ यथा । मायातुशठ

ताशाठ्य कुश्रतिर्निर्कृतिद्यसात् ॥

राज्ञाचुद्रोपायविशेषे ॥ यथा । मा

यौपेक्ष इन्द्रजालानिचुद्रोपाय इमे

चय । इति ॥ लक्ष्म्याम् । बुद्ध

मातरि ॥ दुगायाम् । यथा । दुर्गे

शिवेऽभयेमायेनारायणसनातनि

। जयेमेमङ्गलदेहिनमस्तु सर्वमङ्गले

॥ राजन्त्रौवचनेमाश्रयाश्रप्रापणवा

चक । ताप्रापयतिवासद्य सामायाप

रिकीर्त्तिता ॥ माश्रमोहार्यवचनोया

श्रप्रापणवाचक । ताप्रापयतिया

निष्ठ सामायापरिकीर्त्तिता ॥ इ०

माया

ब्र० वै० पु० ॥ अपिच । विश्विका

र्यकारणाच्चिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने

न्द्रजालवज्रोकेमायातेमप्रकीर्त्तिता

कृतितेजोपुराणम् ॥ समुशानिगुं

थामायादत्त शास्त्रेषुविधिना ।

तत्रसमुशा० एकैकमुष्णविशिष्टमहा-

क्षान्याऽऽख्या । निगुंशागुणय

साख्यायस्यरूपेतिविवेक । तत्र

मास्यावस्थाशत्रुहृन्नाशोहानिसुंण

पदेनागतशक्तिशक्तिमतोवशदात् ॥

विसृष्टप्रतातिसाधनमथैतच्चणो

जीभट्ट ॥ युक्तिहीनकाशत्तज्ज्ञा

मायेतिकथ्यते ॥ अघटनघटनापटी

यस्यम् ॥ विपर्येतद्वर्णने । इहयेऽ

न्यथलक्ष्यत्तद्विपर्ययवद्वर्णने ।

कपटं । परञ्चलेच्छाम् ॥ ईश्वर

रशक्तौ । प्रकृतौ । अविद्यायाम् ॥

अज्ञाने । प्रधाने । ज्ञाते । अजा-

याम् ॥ शुद्धसत्त्वप्रधानापायाऽमलि

नसत्त्वप्रधानाअविद्येतिभेद ॥ सृ

ष्टिकालेभगवानादौमायाप्रकाशया

मास । साद्रष्टृदृष्टानुसन्धानरू-

पा० कार्यकारणरूपाच्च । सत्त्वरज

स्तमोगुणमयी० तस्या शक्तिद्वय-

म् । आवरणशक्तिर्विध्यशक्तिय ।

तस्मात्मायायामहत्तत्त्वजातम् । तस्मा

दृष्टकार ० तस्मात्पञ्चभूतानि० ते

भ्योब्रह्माण्डम् ॥ विष्णुमायास्वरू-

पक्तुवाराहपुराणेद्रष्टव्यम् ॥ तत्त्व

माया

प्रतिभासप्रतिवर्त्तनातत्त्वप्रतिभास
हेतुरावरणविघ्नेपशक्तिद्वयवक्ष्यविद्या
• सर्वप्रपञ्चप्रकृति । विद्यमानवस्तु
रूपमावृणोति • अविद्यमानञ्चकिञ्चि
दृश्यति • या • सा • माया । निस्त-
त्वाकार्यगम्यास्यशक्तिर्मायेतिविश्रु-
ता । निखिलप्रपञ्च प्रतिमायाया
कारणत्वम् । मूलोच्छेदविनाका-
श्चित्प्ररोहन्तिपुन पुन । यथा-
क्षतातथाविप्रमज्जानप्रथम विना •
अतोऽस्यामूलमज्ञानमेव । अतएव ।
पूर्णशतसहस्रानुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्ता
का । दशमन्वन्तराणीहतिष्ठन्ती-
न्द्रियचिन्ताका • भौतिकास्तुशत
पूर्णसहस्रत्वाभिमानिका • बौ-
द्धानां दशसहस्राणितिष्ठन्तिविगतज्व-
रा • पुरुष निर्गुण प्राप्यकालस-
ङ्गस्थानविद्यते । इतिपुराणेष्व्य-
क्तादीन्पुरुषबुद्धोपासितवतापुनर्ज-
न्माभिधाय • पुरुष निर्गुणमिच्छा-
दिनामूलज्ञाननिवर्त्तितवत पु-
रुषसाक्षत्कारेणपुनर्जन्माभाव
प्रतिपादित • तुच्छाऽनिर्वचनी
याचवास्तवीचैत्यसौविधा । अथा
मायाचिभिर्वीधे श्रौतयौक्तिकलौ-
किके • अखलरूप स्पष्टमुक्त श्री
देवीभागवतस्यसप्तमस्कन्धेदेवीगी-
तायाभगवत्या । यथा । तस्याका-
चित्स्वतः सिद्धाशक्तिर्मायेतिविश्रु-

माया

ता • ॥ काचित् • अनिर्वचनीया •
तत्सममात्मरूपस्य • स्वतः सिद्धा •
अनादिभूताशक्तिरस्ति • सामायेत्या-
दिपट्टे सर्वश्रुतौविश्रुताप्रसिद्धा
स्ति । मायान्तु कतिविद्यात् • मा-
यावाण्यानारसिद्धीत्यादिश्रुतिषु •
साकीदृशीवर्त्ततेतदाह । नसती •
सानासती • सा • नोभयात्मावि-
रोधत । एतद्विलक्षणाकाचिद-
वस्तुभूतास्ति सर्वदा • अवविरो-
धतइत्याहत्या • स्थानत्रयेपियोज्य-
म् । ब्रह्मवत्कालत्रयाबाध्यास-
ती • नवर्त्तते • ब्रह्मज्ञानेनबाध्यत्व
रूपविरोधात् । नापिबध्यापुत्रवत् •
असती • व्यावहारिकसत्तावत्त्वविरो-
धात् । नाप्यभयात्मा • सत्त्व • सत्त्व
विशिष्टविरुद्धधर्मयो सत्त्वासत्त्व
योरेकत्रसहवस्थानविरोधात् । अ-
तएतत्त्रयविलक्षणाकाचिदनिर्वच-
नीय • नस्तुभूतास्ति सर्वदा • अनादि-
यावन्मोक्षशायिन्यस्तीत्यर्थः ।
तथाचतापनौयश्रुति । मायाचत-
मोरूपानुभूतेस्तदेतज्जडमेवात्मक
मनन्ततुच्छमिदरूपमस्याख्यञ्चि-
कानित्यनिष्ठताविमूढैरात्मैवदृष्टा-
स्यसत्त्वमसत्त्वस्यदृश्यति • त-
च्चदृष्टान्तमाह । पावकस्येति •
॥ पावकस्योष्णतेयमुष्णांशोरिवदी-
धिति । चन्द्रस्यचन्द्रिकेवियममे-

मायाकार :

यसङ्गजाध्रुवा । सङ्गजाऽनादि ।
 भ्रुवायावन्मोक्षस्थायिनीमायाशक्ति
 ममास्तीत्यर्थ । एतेन मायाशक्त्या
 सद्वितीयत्वं ब्रह्मणोस्तीति । कथंज-
 गत्सुष्टे पूर्वब्रह्मसजातीयभेदशून्य
 मिति शङ्कापरास्ता । शक्ते श-
 क्तानतिरेकात् । नहि नहि शक्तिर्व-
 ज्ञे पृथक्त्वेन । क्वचित्कदाचि
 द्दृष्ट्यते । किञ्च द्वितीयं सत्त्वपदा
 र्थानास्तीत्येवैकमेवाद्वितीयब्रह्मति
 युतेरर्थ । तथाचास्त्यामाययास-
 द्वितीयत्वे पिदोषाभावात् । इति ॥
 विश्व माध्यस्थाम् । मिसीतीवा ।
 मामाने । माङ् मानेवा । माञ्छा
 ससिभ्योय । मायातिवा । चातो
 नुपेतिक् । ॥ वर्षावृत्तान्तरे ॥ तत्र
 क्षणम् । कृत्वाकर्णौकुण्डलयुक्तौकु
 ररत्न दत्त्वापादनूपुरयुक्तकुण्डहारम्
 । मायावृत्तपिङ्गलनागोदितमेतज्
 जानौताऽद पण्डितवक्त्राभ्युजसा
 रम् ॥ यथा । उद्यद्वाधासम्प्रतिरा-
 धामधुमासी । शङ्के सङ्के । तम्प्रति-
 वाताकिमुदासी । कीलौकुञ्ज शून्यम
 वैद्यास्तरहस्याप्राणबाण भाविकथ
 बावदत्तस्या ॥

मायाकार । चि० ऐन्द्रजालिके ।
 प्रातिहारिके । मायां । स्थलजला
 दीपकस्थलादिज्ञानकरोति । बुद्ध
 य् । ज्ञानं स्थलम् ॥

मायावान्

मायाकृत् । पु० मायाकारे । प्राति
 हारिके ॥
 मायाजीवी । पु० प्रातिहारिके । वा
 जीकार इ० भा० प्रसिद्धे ॥
 मायाति । पु० नरवले ।
 मायाद । पु० कुम्भीरे ॥
 मायादेवी । स्त्री० शाक्यमुनेर्जनन्या
 म् ॥

मायादेवीसुत । पु० शाक्यमुनी ।
 शाक्यसिद्धि । गौतमी । चर्चवन्मौ ।
 बुद्धमेदे ॥ मायाचासौदेवीच । त
 स्था सुत ॥

मायाधमन । पु० मायाधमने । भ
 गवति ॥

मायाफलम् । न० फलविशेषे । छि
 द्राफले । मायिफले । भाद्रफल०
 इ० गौ० भा० ॥

मायामय । चि० मायाविनाशकते ॥
 न० जगति ॥ ननिष्प्रयितु शक्या
 विस्पष्ट भासतेषया । सामायेतौ
 न्द्रजालादौलोका सम्प्रतिपेदिरे ॥
 स्पष्ट भातिजगच्छेदमशक्यतन्निरूप
 णम् । मायामयजगत्तस्यादौच
 स्वापक्षपातत ॥

मायामोह । पु० चर्चवन्मप्रवर्तके ।
 भगवद्देशेऽसुरार्थामोहावोत्पत्ते ॥

मायारसिक । चि० परप्रतारके ॥
 मायायारसिक ॥

मायावान् । चि० मायासंयुक्ते । मा

मायु

यात्रिणि ॥ मायास्थस्यास्मिन्वाम
तुप् ॥
मायावती । स्त्री० कामदेवपत्न्याम् ।
रथ्याम् ॥ उगित्वान्डीप् ।
मायावी । पुं० कसासुरे । बिडाले ॥
त्रि० मायाकारे । व्य सके । ऐन्द्र
जालिके ॥ मायास्यास्ति० अस्मि-
न्वा । अस्मायामेधास्तजोविनि ॥
मायाविनोद । पु० दैत्यदानवादौ ॥
मायायामायायावाविनोदस्तमत्का
रविशेष क्रीडावाचस्येतिविग्रह ॥
मायाशक्ति । स्त्री० आवरण विघ्ने प
शक्तिसम्पन्नायाम् ॥
मायासीता । स्त्री० योगेनाग्निकृत
सीताप्रकृतौ ।
मायासुत । पु० बुद्धे ॥ मायाया
सुत ॥
मायिक । पु० मायाकारे ॥ माया-
स्तिस्रस्य । ब्रौह्मादिपाठाटठन् ॥
न० मायाफले ॥ त्रि० सृष्टात्मके ॥
मायी । पु० मायाकारे । धूर्त । जालि
के ॥ मायाविनि । मायाशक्तिम-
ति० महेश्वरे । मायाया प्रकृते
नियामके ॥ मायान्तुप्रकृतिप्रिया-
न्मायिनन्तुमहेश्वरम् । समाय्यह
जतेत्याहु श्वेताश्वतरश्च खिन ॥
मायाअछ० अस्मिन्वाअस्ति । ब्रौ
ह्मादिपाठादिनि ।
मायु । पु० पित्ते ॥ मिश्रति० प्र-

मारणम् ।

क्षिपतिदेहेजघ्नाणम् । दुमिअप्र-
क्षेपणे । कृत्रापाजिमौल्युण् ॥
मायुराज । पु० कुविरात्मजे । वण्
कवी ॥
मायूरम् । न० मयूरमसूहे ॥ मयूराणां
समूह । अनुदात्तादेरञ् ॥ मयू-
रमासे ॥ मयूरस्यावयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योञ् ॥ मायू
रपाचित मासघृतेचोपस्करान्विते ।
ईषज्वणसयुक्त मरिचैलासमन्वित-
म् ॥ कषायमुष्ण मायूरकफानिल-
हरशुरु । वर्षाकालेनतत्सेव्य दुष्ट-
कीटादिभक्षणात् ॥
मायूरिक । पु० मयूराह्निष्णुभाकु-
निके ॥ मयूरान्हन्तिपक्षिमव्यम्भ-
गान्हन्तीतिठक् ॥
मायूरी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
मार । पु० अनङ्गे । स्मरे ॥ मारय-
नि० विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ मृ-
तौ ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥
म्विगतेऽनेन । मृड् ० । करणे-
घञ् ॥
मारज । पु० मरके । उत्पाति ॥ प-
क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । वाज०-
द्व०भा० ॥ त्रि० मारणकर्त्तरि ॥
मारजित् । पुं० जिने । बुद्धे ॥ मार
कामजयति । जि० । सत्सूक्ष्मेति
क्विप् । तुक् ॥
मारणम् । न० प्रतिघातने । वधे ॥

मारो

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनां प्राणहर
ण मारण समुदाहृतम् ॥ मृदिसा-
याम् । स्त्री० मारणे ॥ वर्षे ॥ जन
क्षये । मरकौ ॥
मारिचिकम् । चि० मरिचै सस्कृ-
ते ॥ सस्कृतमिति ठक् ॥
मारित । चि० मरिचकृते ॥ भस्मी-
कृते ॥
मारिव्यसनवारक । पुं० राजर्षिर्वि-
शेषे ॥
मारिष । पु० नाव्योक्ता० भार्ये । मा-
न्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात्० सहमा-
न्मारिष । पृषोदरादि ॥ मर्षा०
इ० प्र० शाकविशेषे ॥ श्वेत रक्तप्रभे
देन द्विविधो मारिष स्मृत ॥ मारि-
षोमधुर । शीतो विष्टम्भौ पित्तनुद्-
रु । वातक्षेपकरो रक्तपित्तनुद्भि-
षमग्निजित् ॥ रक्तमार्षौ गुरुर्नाति
सक्षारोमधुर सरः । श्लेष्मलः
कटुक पाक्विस्त्वल्पदोषउद्दीरित
। रक्तनाडादयश्चान्ये तज्जातीयाश्च
तद्गुणाः ॥
मारिषा । स्त्री० दक्षास्त्रायाम् । वा-
ह्याम् । प्रचेतसा भार्यायाम् ॥
मारो । स्त्री० चण्डग्राम् ॥ जनक्षये ॥
मारोनामयुगपदनेकलोकक्षयहेतु-
रुत्पातो विविष्टदेवताभिष्टान् ।
माघदेवताप्रेतपतिनाम्नायचक्र-

मारुतात्मज

चित्कार्यं करोति ॥ माहेश्शर्यांश-
क्षी ॥
मारोच । पु० राजसविशेषे । ताड
काराक्षसीपुत्रे । रावणानुचरै ॥
अयश्च सीताहरणकाले मायामृगरूपः
श्रीरामेण हत ॥ कक्रोले ॥ याज
कक्षिपे ॥ याजकद्विजद्विजपाठ
॥ राज्ञोगजे ॥ काश्यपे ॥ मरौचेर
पश्यम् । तस्यापत्यमित्येष ० इ-
तिकाशिका । वस्तुतस्तु ० वाङ्मादि-
भ्यश्चेति ० इत्याभाष्यम् । तथा च ०
सिद्धो न्यात् परद्वितिसूत्रे भाष्यम् ।
मरौचिश्चो न्यात् परद्वितिसूत्रे पठ्यत इति ॥
न० मरौचानावने ॥
मारोचौ । स्त्री० देवताविशेषे । माया
देव्याम् । पीबिरथायाम् । विमु-
खायाम् ॥
मारुण्ड । पुं० भुजङ्गाण्डे ॥ प-
थि । मार्गे ॥ गोमयमण्डले ॥
मारुत । पुं० श्वसने । स्पर्शने ।
वायौ ॥ चिद्यन्ते ऽनेन हृदयेन विना
वा । मृङ् ० । मृगोरुति । मरु-
देव० प्रज्ञादयम् ।
मारुतव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशे-
षे ॥ यथा । प्रविश्य सर्वभूतानि यथा
चरति मारुत । तथा चारै प्रवि-
ष्टव्यव्रतमेतद्विमारुतम् ॥
मारुतात्मज । पु० हनुमति ॥ मरु-
तस्य आत्मजः ॥

मार्कण्डेय

मारुतापह । पुं० वरुणवृक्षे ॥ चि०
वायुनाशके ॥
मारुताशन । पुं० पवनाशने । सपे
॥ चि० वायुमात्रभक्षके ॥
मारुति । पुं० हनूमति ॥ भीमसेने
॥ मारुतस्यापत्यम् । अतइज्ज ॥
मार्कण्ड । पुं० मार्कण्डेयमुनी ॥
मृकण्डस्यापत्यम् । अण् ।
मार्कण्डिका । स्त्री० लताविशेषे ।
मृदुरेचन्याम् । भुजिखखसा० इ०
भा० ॥ मार्कण्डिकाकुष्ठहरीजवृ
ध० कायशोधिनी । विषदुर्गन्धका
सन्नीगुल्मोदरविनाशिनी ॥
मार्कण्डौ । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
मार्कण्डीयम् । न० भूम्याहुल्ये
महौषधे ॥
मार्कण्डेय । पुं० मुनिविशेषे ॥ स
प्तकल्पावस्थोप्ययमुनि । यथोक्त
म् । चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नोब्रह्मणोदि
नमुच्यते । तावतीब्रह्मणोरात्रिः
साचब्राह्मीनिशान्द्रप ॥ काशरात्रि
श्चसाञ्ज्यावेदिषुपरिकीर्त्तिता ।
एव सप्तकल्पजीवीमार्कण्डेयोमहात
पा ॥ इ० ब्र० वै० पु० ॥ मृक
ण्डस्यापत्यम् ॥ शुभादित्वाद्ठ
क् । शुभादिषूकारान्तपाठे तु० ठे
लोपोबोध्य ॥ द्विभुजजटिलसौम्य
सुवर्धचिरजीविनम् । मार्कण्डेयन
रोभक्तगामूजयेच्चचिरायुषम् ॥ न०

मार्ग

नवसहस्रशोकात्मकेपुराणविशेषे
॥ यथा । चतुर्दशसहस्रस्रमव्यमा
द्यप्रकीर्त्तितम् । तथायहसहस्रन्तु
मार्कण्डेयमहाहृतमितिदेवीभाग
वतम् ॥
मार्कव । पुं० मृकुराजि । भंगरा०
इ० भा० ॥ मारयति । क्तिप् ।
मारि० क्षिप्रशौकल्याणाशन० कूय
ते । कुशब्दे । ऋदोरप् ॥
मार्ग । पुं० मृगमदे ॥ मार्गशीर्ष
मासे ॥ अन्वेषणे ॥ सौम्यधे ॥
मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पायो । रुदे ।
अपाने ॥ लग्नात्सप्तमभवने ॥
गानप्रकारे । देशविशेषनैरपेक्ष्येण
शास्त्रप्रतिपादिते सावर्णिकरागप्र
कारे ॥ अध्वनि । पथि ॥ तत्परि
ण यथा । चि शब्दन्पिबिस्तीर्णोदेश
मार्गस्तुतै कृत । वि शब्दनुया
ममार्गं सीमामार्गोद्देशैवतु ॥ ध
नूपिदशबिस्तीर्णं श्रीमान्राजपथः
कृत । नृपाजिरथनागानामसम्बा
ध सुसञ्चर ॥ धनूपिचैषचत्त्वा
रिशाखारथ्यास्तुनिर्मिता । चि
कराखोपरथ्यास्तु द्विकराप्युपरथ्य
का ॥ ऋक्षापथश्चतुष्पादस्त्रिपाद
श्चगृहान्तरम् । इतीपादस्त्वर्धपादः
प्राग्वश पादक स्मृत ॥ अब
कर परीवार पानमात्र सम
न्ततः । प्राष्ठकाक्षेतुप्राष्ठतीकत

म । न ।

व्याघ्रयज्ञानं ॥ इतलीपराधे
चैलोऽभ्युदयेगोपुरद्वारलक्षणा
ध्याय ॥ मृगेकयुक्तापोर्णमासी
मार्गी० सन्निवृत्ति । अण् ॥ मृज्य
ते विवृणोक्तियत पादौ । मृज्य
हो । मार्ग्यतेवा । मृगश्च वं षथे
। घञ् ॥ मार्गीहिजाङ्गलान्पाट
विक्रिषयर्भेदेनविधाकृत्य ॥
सम्प्र । ये ॥ त्रि० मृगसम्बन्धि
नि ॥

मार्गिक । पु० अग्रायणे ॥
मार्गीण । प० शरे ॥ न० अन्वेष
णे । सवीक्षण । याज्यायाम ।
याचने ॥ त्रि० अर्थिनि । याचके
॥ मर्गचन्वे रणं । बहुलमन्त्रा
पीतियुच् ॥ मार्ग० ल्युट् ॥ मार्ग
यति । मार्ग्यतेवा । ल्यु कृत्यल्युट्
इतल्युङ् ॥ ॥

मार्गीणक । पु० याचके ॥
मर्ग-नु । पु०)
मर्गधेनुक । न०) योजनपरि
माणे ॥
मार्गव । निषादादायोगयासुत्पन्न
दाशपरन्तमनि ॥ निषादोमर्ग
सुतेडाशनौकर्मजीविनर् कौव
त्तमितिप्राङ्गुरायावत्तनिवासि
न ॥

मार्गशिर । पु० मार्गमासे ॥

मार्गशीर्ष । पु० सहसि । मार्गे ।

म र्ज न

आग्रहायणिके । मर्गशिर० इ०
भा० । द्वादशमासानामध्ये० अ
भिनवशालिवास्तूकशाकादिशाली
० शीतातपशून्यत्व नचसुखहेतु-
मार्गशीर्षोभगवद्विभूति । मासा
नामार्गशीर्षोहमितिभगवद्वचनात्
॥ अत्रजातस्यफलमथा । यस्यप्रसू-
ति खलुमार्गमासेतीर्थेप्रवासेसतत
मति स्यात् । परोपकागैधृतसा-
धुवृत्ति सहृत्तियुक्तोललनाभिजा
पी । मृगशिरसायुक्तापोर्णमासी ।
नक्षत्रेणयुक्त वालवृत्त्या । ततो
होप । मार्गशीर्षोपौर्णमासीत्यण
॥ १३० मृगशिरसिजाते ॥ सन्धि-
विलेखण् ॥

मार्गिक । पु० हरिणिके । मृग
हन्तारि । मृगानुहन्ति । पक्षिमख्ये
तिठक् ।

मार्गित । त्रि० अन्वेषिते ॥ मार्ग्य
तेस्म । म० । क्त ॥

मार्गीपथो । स्त्री० दक्षिणमार्गेनक्षत्र
विशेषास्तासुविशेषे ॥ दधा । अ
वगञ्चनिष्ठाचमार्गीति ॥

मार्ज्ज । पु० विष्णौ ॥ अङ्गादिनिर्भ
लीकरणे । मार्जने । रजके ॥

मार्जन । पु० लोभ्रवृत्ते न० प्रो
खटनादिनाङ्गनिर्भलीकरणे । मा
र्ज्जौ । मार्जना० इ० भा० ॥ स्नान
कालेशीर्षमर्जनगुणा यथा ।

माज्जार

दीर्गम्य गौरवकण्डूक्कुमलमरो
चकम् । खेदबीभत्सताङ्गतिशरी
रपरिभार्जनमिति ॥ देवीगृहमार्ज
नफलकयथा । देव्यागृहान्तुय शुक्ली
सम्भार्जयतिनित्यश । सभवेद्वलवा
नसौख्यसर्वसम्पत्तिसयुत इति ॥
महानाध्वननार्थमस्मद्विदितान्
सापुष्करलेपनी ॥ माष्टिचनेन ।
मृजुशुशी । ल्युट् ॥
मार्जना । स्त्री० मलस्थापकर्षणे । मा
ष्टी । मार्जने । मार्जना० इ० भा० ॥
॥ मार्जनम् । मृजु० । मृजुशु
चालङ्करणयोर्षा । चुरादि । ण्यास
अन्योयुच् ॥ मुरजध्वनी ॥
मार्जनी । स्त्री० सम्भार्जन्याम् । शो
धन्याम् । सोहनी० इ० भा० ॥
मार्ज्यतेऽनया । मृजु० । करणे
ल्युट् । वृद्धिः । ङीप् ॥
मार्जनीयः । त्रि० सङ्करे अवक
रे ॥ मार्जितुयोग्य । अनौयर् ॥
मार्जारः । पु० खट्वाशी । रक्तचिच-
की । शोती । विडाली । अश्व-
स्पर्शनेदोषोयथा । अभोष्यसूति
काशरुदमारजाराखू सङ्कुक्कुरान् ।
पतितापविचक्षण्डालमृतहाराखध
र्मावित् । सस्पृश्यशुध्यतेजाना
दुदक्यायामशूकरी ॥ माष्टिमु-
खम् । मृजु० । कश्चिमृजिभ्यांचि
दित्थोरन् । मृजेहंवि । पारि

माज्जालीय .

भाषिकमाज्जालीयथा । दम्भार्थज-
तीयद्यतप्यतीयजतेतया । नरप्रचार्य
मुद्युक्तोमार्जारः परिकीर्तित ॥
माज्जारक । पु० मयूरे । सितापा-
ङ्गे ॥
माज्जारकरणम् । न० रतवन्धान्तरे ॥
यथा । प्रसारितेपाणिपादेशव्याख्य-
र्षिमुखोरसि । उन्नताया स्त्रियाः
कथ्यामाज्जारकरण विद् ॥
माज्जारकषिका । स्त्री० चासुण्डादे
व्याम् । चम्भसुण्डायाम् ॥
माज्जारकणी । स्त्री० चासुण्डायाम् ॥
माज्जारगन्धा । स्त्री० मुद्गपणीविशे
षे ॥
माज्जारगन्धिका । स्त्री० मुद्गपण्यां-
म् ॥
माज्जारवृत्तिक । त्रि० वैडालवृत्ति-
की ॥
माज्जारी । स्त्री० माज्जारस्त्रियाम् ॥
कस्तूर्याम् ॥ जन्तुविशेषे । पूतिका
याम् । गन्धचेलिकायाम् । गन्ध
गोकुला० खाटाशी० इ० गौ० देशभा
षा ॥
माज्जारीय । पु० मार्जालीये ॥
माज्जाल । पु० मार्जारे ॥
माज्जालीय । पु० शूद्रे ॥ विडाली ॥
कायशोधने ॥ माष्टि । मृजु० ।
स्याचतिमृजेराजच् बालजालीय
च इतिमृजेराजयच् ॥

मार्द्धव

मार्जित । वि० कृतमार्जने । मृ
ज क ।
मार्जिता । स्त्री० रसालायाम् । शि
खरिण्याम् ॥ वि० शोधिते ॥ मा-
र्यतेस्म । मृजुशीचालहारयो ।
क्त । टाप् ॥
मार्तण्ड । पु० तरणौ । सूर्ये ॥
मृताण्डेभव । भक्त्यादि ।
क्रोडे । शूकरे ।
मार्तण्डवल्गुमा । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ।
आदित्यभक्त्यायाम् ॥
मार्तण्ड । पुं० सूर्ये । मृताण्डेभ-
व । अण् । क्रोडे । भूदारे ॥
मार्तिक । पु० शरावे ॥ वि० मृ
त्तिकारचिते । मृत्तिकायाविकार ।
तस्यविकाररूप्यम् ॥
मार्द्धकम् । न० पत्तने ॥
मार्द्धकित्त । वि० सौराजिके । मृदङ्ग
वादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य
। शिल्पमितिठक् । अत्र० मृदङ्ग
वादने० प्रकृतेर्लक्षणा । मुख्यार्थं
वृत्तस्त्वनभिधानात् ॥
मार्द्धव । पु० वर्णसङ्करजातिवि
शेषे । न० मृदुतायाम् । परदु ख
प्रदर्शन तपीड बु । अक्रूरत्वे ।
वृथ पर्वाक्षादिकारिष्वपिशिष्यादि
षु० अ पयभाषणादिव्यतिरेकीयवो
भायत्त्व । चिन्ताकाठिन्ये । मृ
दोभाष । वृगन्तश्चेत्यण् ।

मालकौश ।

माहीकम् । न० मधुनि । द्रानाम
द्ये ॥ मृद्वीकाद्राचा० तस्याविकार ।
तस्यविकाररूप्यम् । अनुदात्तादे-
श्चेत्यञ्वा ।
मार्ष । पु० सारिषशाके ॥ नाच्यो
क्त्यापार्ये ॥ मर्षणात्सङ्घनात्० मा
र्ष ॥
मार्षिका । पु० सारिषशाके ॥
मार्ष्टि । स्त्री० प्रोक्कनादिनाङ्गस्य-
निर्भलीकृतौ । मार्जनायाम् ॥ मा
र्षनम् । मृजुशुद्धौ । मृजुशीचाल
हारणयोर्षा० चुरादि । क्षिन् । नि
तुचेतिनैट् । णिलोप ॥
माल । पु० उन्नतभूतसी० ध्वजे ।
क्षेत्रजातिविशेषे ॥ यथा । मा-
लाभिज्ञा । किराताश्च सर्वेप्रिम्ने-
क्षजातय ॥ देशविशेषे ॥ सच०
मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमिस्त्वेनख्या
त ॥ न० कपटे ॥ वने ॥ उन्नतभ-
तले ॥ ध्वजे ॥ माति । सामाने ।
अज्येन्द्रायवज्रविष्कुत्रचुत्रक्षुरस्वर
भद्रोद्यभरमेनशुकशुक्लगौरवर्त्त रा-
माला । इतिरन् । निपातनाङ्ग
त्वम् ॥
मालक । पु० निम्बवृक्षे । मलते
। मलधारणे । खल ॥ न० स्थल
पद्मे ॥
मालका । स्त्री० माल्ये ॥
मालकौश । पु० कौशिके । रागवि

मालती

शेषे । अस्मिन्मनसमयोरात्रिषु
ष

मालचक्रकम् । न० सकथ्य रूपवत्सम्यै
। मालाद्वचाकि० इ० गौ० भा० ॥

मालतिका । स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। आदिगुरु पुनरन्तगुरुर्ध्वदिचान्त
रगा सगण मुनिमाना मालति
काकथिताविलसद्भातिभिर्विदित
श्रुतिभि कृतमाना । गोडकुलै
कधरन्धरदोनदयाकरसत्कविभि
कृतगानाश्रोयशवन्तनरेशनिशा
मपशमयमानवदानविधाना ॥ मा
लत्तवक्त्र ॥

मालती । स्त्री० युवती ॥ काचमाख्या
म् । शिल्पायाम् ॥ ज्योत्स्नाया
म् । निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम् । चवेली० इ० प्रसिद्धाया
पुष्पलतायाम् ॥ वर्षावृत्तान्तरे
आदौचम्भारोस्याकर्णाजाठन्ते शेषे
यस्मिन्महाराजन्त । रुद्रैर्वर्णै
पादेपादेविख्यातामालत्तयाया
भूषाविख्याता । यथा । पायान्मा
यामीनोर्लीन कल्पान्ते प्रागादि
क्षीणोभतु पाणिप्रोड । व्याप्ता
म् भोर्धस्तल्लिनकलेतीलाभि स
न्यक सर्गेष्वध्यायवृत्तौ तिष्ठन् ॥
जगतीकन्दोर्भेदेपि ॥ तल्लक्ष्य
यथा । भर्तानजवधमालतीभरौ
॥ यथा । इहकतयाच्य तकीलिका

मलमौ

मनमधुरमसौरभसारकोलुप
कममकृतस्मृतचारुविभ्रमामलिर
पिचुवतिमालतीसुद ॥ मालति
काकन्दसि ॥ मालत्मीलतति ।
भाति । सौचोवेष्टनर्थ० । मूलवि
भजा उतस्वात्क । गौरादि ॥
मालातनोतिवा । तनु० । अन्येभ्यो
पोतड ॥

मालतीतीरज । पु० टट्टये । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतातारसम्भवम् । न० श्वं तट्ट
ये ॥

मालतोपद्रिका । स्त्री० जातीपत्न्या
म् ॥

मालतीफलम् । न० जातीफलं ॥

मालय । प० चन्दनवृक्षे ॥ द्वि०
मन्यमस्वस्त्रिनि ॥ न० पद्मे ॥

मालव । पु० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तोत्त पूर्व
भागे मादावर्थास्तथोत्तरे । माल
वत्स्योभेददेशोवनधान्यपरायण
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० चिह्नति ।

मालसी । स्त्री० केशपुष्टवृक्षे बाला
क्ष्यम् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्यपत्न्याम् ॥ मतान्तरणमेघ
रागस्यभार्यायाम् अस्याशानसम
यो यथा । इन्द्रोत्थानात् समारभ्य
यावद्गर्गमहोत्सवम् । गैयाभवेद्

माला

धैनिं त्य माससीसामनोहरा ॥
अपिच । गाभ्यारोदीपिकाचैवक
ख्यापीपूर्वीतथा । अश्ववारौका
नडाचगौरीकैदारपाहिडा ॥ माध
वीमालसीनाटीभूपाणौसिन्धुडात
था । सायान्हेरानिपीरेता । प्रगा
यन्तिचतुर्दश ॥

माला । स्त्री० सजिपुष्पादिशामनि ।
माल्ये ॥ मूर्ध्न्यन्यस्तपुष्पादिदा
मनि ॥ श्रेष्ठ्याम् । पङ्क्तौ ॥ गला
भरणे ॥ पृष्ठायाम् ॥ मल्यते ।
मलधारणे । अञ् । टाप् ॥ मां०
लक्ष्मीशोभावालाति । ला० । आ
तोनुप तिकोवा ॥ यद्वा । माति ।
मामानि । ऋज्जेन्द्रायेत्यादिना०
रन् । निपातनास्तत्त्वम् ॥ माचा
वृत्तविशेषे ॥ तल्लक्षणादाहरणे
यथा । द्विजवरनवगणमिहकुसुतद
नुरगणमपिकलय कमलमुखिभव
तिललितमपिकर्णवच्छेषे । अप
रदल गाथायामावावृत्तविचित्र त
त् ॥ यथा । खरनखरमुखदलित
दितितनयकटिनद्वयरुधिरनिव
हभवदभिनवसुखितमानसीहन्ता
त् । भवद होनरसि होदिविषत्सु
महोपसङ्घातः ॥ लघ्वादिचिकाले
० । ५ ॥ पु० जपसाधनभूतायाम्
। गुणनिकायाम् ॥ साविविधाय
या । मालातुषिबिधादेविबर्णाक्षपर्व

मालादूर्वा

भेदतद्भूतिमव्यसूक्तम् ॥

मालाकण्ड । पु० अपामार्गे ॥
मालाकन्द । पु० कन्दविशेषे । आ
विलकन्दे । त्रिशिखदलायाम् ॥
मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥
मालाकार । पु० वर्षसङ्करजाति-
विशेषे । मात्तिके । वनावके । पु
ष्पाजोविनि । मालो० इ० भा० ॥ अ
यन्तुशूद्रायांविश्वकर्मणोजातवृत्ति
त्र० वै० पु० ॥ तैलिक्याकर्मकारा-
श्चमालाकारस्यसम्भवः । इ० परा-
शरपद्धति । मालाकरोति । छुक
ञ्० । कर्मण्य ण् ॥

मालाग्रन्थिः । पु० मालादूर्वायाम् ।
मालाढणम् । न० भूस्तुणे ॥ अति-
च्छन्नतणे ॥ मालाकाराणितणानि
मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशे
षे ॥ तल्लक्षणादिकयथा । मालादी
पकमाद्यस्त्रेद्यथोत्तरगुणावहम् । पू
र्वेणपूर्वेणवस्तुनोत्तरमुत्तर चेदुपक्रि
यते० तन्मालादीपकम् । यथा । स
ङ्ग्रामाङ्गणमागमैनभवताचापेस-
मारोपितैदेवाकर्णययैनयेनसहसा
यद्यत्समासादितम् । कीदण्डे न
शरा शरैररिशिरस्तेनापिभूमण्ड
लम्तेनत्वं भवताचकीर्त्तिरतुला-
कीर्त्याचलोकत्रयम् ॥

मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेष । ग्रन्थि
लायाम् । पर्ववल्क्याम् । गौठि-

मालिकौ

यादृषद्भा० ॥

मालाधर । पु० वषट् वृत्तविशिषे ॥
 द्विजवरगणान्वितोगजपति पुन-
 स्तूर्यवान् करतलपरिस्फुरत्कन-
 ककुण्डलेनान्वित । सुरपतिगुरु
 श्रियापरिगत समतात्सखे० जय
 तिभुविहृतभूपतिरयन्तुमालाधर
 ॥ यथा। क्वचिदपिषयस्ययासहविनो
 दमातन्वती० कतिपयकथारसैर्न
 यतिवासरोयांरुजम् । सुभगतवका
 मिनीसमधिगम्यसायामिनी मनु
 भवतिभामिनी मदनवैदना मन्त
 त ॥

मालारिष्टा। स्त्री० पाच्याम् । मरकतप
 त्याम् । हरितलतायाम् ॥

मालालिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालालौ । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालि । पु० सुकेशराक्षसपुत्रे ॥

मालिक । पु० मालाकारे ॥ पक्षि
 विशिषे ॥ मालाशिल्पमस्य । शिल्प
 मितिठक् ॥ मालास्यास्तिवा । व्री
 द्धादिभ्यश्चेतिठन् ॥

मालिका । स्त्री० समलतायाम् ॥ ध्रुत्
 त्याम् ॥ यौबलङ्करणे ॥ पुष्पमा
 ल्य ॥ नदीविशिषे ॥ मुरायाम् ।
 मद्ये ॥ टाप् ॥

मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति ।

मालिन्० इ० भा० ॥ टिड्ढेति
 ङीप् ॥

मालुधानी

माली । पु० मालावति ॥ मालाख्यस्य
 । सुखादिषु० मालाक्षेपे० इतिपाठा
 दिनि ॥ व्रीद्धादित्त्वाद्वा० इनि
 । सतुक्षेपादन्यत्रापि ॥ सुकेशराक्ष
 सपुत्रे ॥

मालिनी । स्त्री० मातृकायाम् ॥ मा
 लिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमाया
 म् ॥ चम्पानगर्याम् ॥ मन्दाकिन्या
 म् ॥ नदीविशिषे ॥ मालाचस्ति
 अस्याः अस्यावा । व्रीद्धादित्त्वादि
 नि । ङीप् ॥ यद्वा । मलती । मल
 धारणे । णिनि । ङीप् । अग्नि
 शिखायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ अ
 तिश्कर्तारोच्छन्दो १५ भेदे ॥ यथा
 । ननमयययुते य मालिनीभोगिली
 को ॥ ऋगमदक्रतचर्चाप्रीतकौशे
 यवासारुचिरशिखिशिखण्डावहध
 मिह्रपाशा । अनृजुनिहितमसेव श
 मुत्क्राणयन्तीधृतमधुरिपुलीलामालि
 नीपातुराधा ॥

मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥

मालाय । त्रि० मालायाम्भवे ॥ वृद्धा
 च्छ ॥

मालु । स्त्री० पञ्चलतायाम् । पञ्च
 बल्ल्याम् ॥ नार्याम् ॥

मालुधान । पु० मातुलाहौ । चिचसर्पे
 ॥ मालुरोषधी० तत्रधानमस्य ॥ म
 ङापञ्चे ॥

मालुधानी । स्त्री० लतान्तरे ॥

माल्यवान्

मालूक । पु० कृष्णार्जके ॥

मालूर । पु० शार्ङ्गिड्यवृक्षे । श्री
फले । बिल्वे । वेल० इ० भा० ॥
मालक्ष्मीपरेषालुनाति । लूञ्छे द
ने । बाहुलकाद्रक् ॥ कपित्थवृ
क्षे ॥

मालीया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ माला
यासाधुमाल्य पुष्पमिति विवरणम्
यथा । यथाचाल्ये नमाल्ये नवासि
त तिलसर्पपम् । नमुञ्चति स्त्रकगन्ध
तद्वत्सूक्ष्मस्यदर्शनम् ॥ पुष्पमाला
याम् ॥ मूर्द्ध्न्यस्तपुष्पदामनि ॥
केशकलापाद्वाहिर्माल्यधारणनिर्णे
धोयथा । नविगर्ह्यकथाकुर्याद्वाहि
र्माल्य नवारयेत् । गवाक्षयाजपृष्ठे
नसर्वथैवविगर्हितम् ॥ रत्नमयस्त
ज्जि ॥ मालामात्रे ॥ मल्यते । मल
धारणे ऋहलोर्ण्यत् ॥ यवा । मा
लैव । चतुर्वर्णादिभ्यात्प्यञ् ।

माल्यपुष्प । पुं० शृङ्गवृक्षे ॥

माल्यपुष्पिका । स्त्री० शृङ्गपुष्प्या
म् ॥

माल्यवान् । पु० पर्वतविशेषे । मिरु
त प्राच्यामानीलनिषधयाम्योत्त
रायते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णैकेतु
माबिलावृत्तवर्षयोर्मर्यादादौ ॥ मा
ल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ राक्षस
सभेदे ॥

माष

माष । पु० लेटात्तीवरकन्यायामु
त्पन्ने । सङ्करजातौ ॥

माषवी । स्त्री० मल्लयात्रायाम् ॥

माशब्दिक । वि० प्रतिषेद्धरि । नि
षेधके ॥ माशब्द इतियथाहस
। तदाहितिमाशब्दादिभ्यउपसङ्ख्या
नमितिठक् ॥

माष । पु० ब्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे
। धान्यबीरे । वृषाकरे । मासले
। बलाढ्ये । पित्त्ये । भोजने । मा
ह० उल्लङ्घ० इ० भा० ॥ माषस्यफ
लमाष । अवयवेत्रप्राग्योषधिबुद्धे
भ्यङ्ग्यण् । तस्यफलपाकशुषामिति
लुपि० युक्तवद्भाव ॥ माषोगुरु
खादुपाक स्निग्धोरुच्योऽनिलाप
ह । उष्ण सन्तर्पणोऽल्य शुक्र
लोष्ठ इत्य पर ॥ भिन्नमूत्रमल
स्तन्यमेद पित्तकफप्रद । गुदकी
लादिर्तश्वासपक्षिशूलानि नाशये
त् ॥ कफपित्तकरामाषा कफपि
त्तकरंदधि । कफपित्तकरामत्स्या
वृन्ताककफपित्तहात् ॥ मूलफमाषसूपै
नमधुनाचनभक्षयेत् ॥ रूष्यपरिमाण
विशेषे ॥ द्वेकृष्णलैसमुपुते विज्ञे
योरूष्यमाषक ॥ परिमाणविशेषे
। माषके ॥ सचमागंधमानेसुशुतम
ते ५ गुञ्जाचरकमतो ६ ८ गुञ्जाप
रिमाणम् । कालिङ्गमानेसुशुतम
ते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

माषवटी

द्यकान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् ।
 यथा । गुञ्जाभिर्दशभिर्माषां शाखो
 माषचतुष्टयमिति वैद्यकपरिभाषा
 । मासादिति भाषा ॥ ज्योति स्मृ
 तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम् । य
 था । पलन्तुलौकिकैर्मानै साष्ट
 रत्तिविमाषकम् । तोलकचित्तय
 ज्ञेय ज्योतिर्ज्ञै स्मृतिसम्मतमि
 तितिथ्यादितत्त्वधृतवचनेनपलमष्ट
 रत्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकच
 यम् । एतेनमाषकपरिमाणं द्वादश
 रत्तिकमभवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष
 भेदे । मस्त्रादिति भाषा ॥

माषक । पु० पञ्चरत्तिकपरिमाणं
 ॥ गुञ्जा प चाद्यमाषकद्रव्यमर
 ॥ दशार्द्धगुञ्जप्रवदन्तिमाष माषाद्व
 यै षोडशभिश्चकर्षमिति लीलाव
 तीच ॥ षड्भिस्तुरत्तिकाभिः स्यान्
 माषकोद्दिमधान्यकौ । माषोगुञ्जा
 भिरष्टाभिः सप्तभिर्वाभवेत्कर्षचिद्
 तिभावप्रकाश ॥

माषपर्णी । स्त्री० महालङ्कायाम् । इ
 यपुच्छौषधी । कास्वोज्याम् । वन
 माषे । माषाणीति० गौ० दे० मा०
 ॥ माषपर्णी हि मातिक्कारुचाशुक्रव
 खासकृत । मधुराग्राहणीशोषावात
 पित्तज्वरासृजित् ॥

माषवर्द्धक । पु० खर्णकारे ॥

माषवटी स्त्री० वटिकाविशेषे । उ

मा

उदी० वडी० इ० भा० ॥ माषा
 णापिष्टिकाहिङ्गुलवणाद्रकसंस्कृ
 ता । तयाविरचितावस्त्रेवटिकासा
 धुशोषिता ॥ तलितास्तप्ततैलेता
 चयवासुप्रलेहिता । वटकस्यगुणै
 र्युक्ताज्ञातव्यासुचिदाभ्युत्थम् ॥

माषश । च० प्रतिमाषम्० इत्य
 र्थे ॥

माषाद । पु० कच्छपे ॥ त्रि० माष
 भक्षके ॥

माषादि । पु० शमीधान्यगणे । मा
 षादिर्यस्तुगणविशेषस्यस । मा
 षोमुद्गोराजमाष कुलत्यश्चणकस्ति
 ल । काकाण्डसौवरइतिशमीधा
 न्यगण स्मृत ॥

माषौणम् । न० माषचेचे । माष्ये ॥
 माषाणांभवनं चेचम् । विभाषा
 तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यद्विपक्षेख
 ज् ॥

माषेण्डरी । स्त्री० इण्डरे० इन्दरे०
 सेफ० इतिहिमप्रवतप्रसिद्धेखाद्य
 द्रव्ये ॥

माष्यम् । न० माषीणे । माषचे
 चे ॥ माषाणांभवनम् चेचम् । वि
 भाषातिलमाषेतिपक्षेयत् । माषे
 भ्योहित वा । खलयवमाषेत्यादिना
 यत् ॥

मा । पु० चन्द्रे ॥ मार्ग० मिमीते
 चानन्दमितिमा । बाहुलकात्के

मासतम

वलादप्यसि . ॥

मास । पु० आने । वर्षाश्रे । शुक्लकृ
ष्णपक्षव्यात्मककाले ॥ मासोद्विवि
ध शुक्लादि कृष्णादिष्व । तत्र
चैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्याप
र्यन्तशुक्लादि . । कृष्णपक्षप्रतिपद
मारभ्यपूर्णिमापर्यन्त कृष्णादि ॥
मासश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरा
दिषु । यथा । मासश्चतुर्विधो
क्तः सावनादिप्रभेदतः । त्रिंशद्दि
नात्मकस्तत्रसावन , परिशीर्षित
॥ एकस्मात्सप्तक्रमादासङ्क्रान्ति
सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिक्लृष्णा
न्तश्चान्द्र स्यादन्वयापिवा ॥ सर्व
नक्षत्रभुक्त्या तु नाक्षत्रोमास उच्यते ॥
तत्र । आर्द्रिकैः पितृकृत्ये च मासश्चा
न्द्रमस स्मृतः । विवाहादौ स्मृतः सौ
रोयज्ञादौ सावनो मत्त इति विधेः ॥
मस्यते परिमौयते चन्द्रवृद्धिचयाभ्या
य । मसीपरिणामे । कर्मणि घञ् ॥
मासजात । त्रि० जननादूर्ध्वयस्य मा
सो गतस्तत्र ॥ तत्रैव व्यवहारात् । मा
सो जातस्य यस्यस्य । काला परि
माणिनैतिसमासः ॥
मासज्ञ । पुं० दात्यह् ॥ चि० मास
विदि ॥
मासतम . । पु० मासस्य पूरणे ॥
निश्चयतादीति डटस्तमडागमः ।
अतएव ज्ञापकाट्ठट् ॥

मासम्

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥
मासमान । पु० वत्सरे ॥ न० मास
परिमाणे ॥
मासर । पु० निस्त्रावे । भक्तसमुद्भवे
मडे । माड० पीच० दू० भा० ॥
मास्यते । मसीपरिणामे ० ग्यन्त
। बाहुलकादरन् ॥ यद्वा । मा०
श्री . सरस्यच । सृ० । पुंसीति
घ ।
मासवर्त्तिका स्त्री० सप्तपौषद्विवि
शेषे ॥
मासान्त । पु० अमावास्यायाम् ॥
स क्रान्तिदिने ॥
मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्चा
ह्ने ॥ पितृणां मासिक आह्नमन्वाहार्यं
विदुर्बुधा । तच्चामिषेण कर्त्तव्य
प्रशस्तेन प्रयत्नतः ॥ मासे भवम् ।
कालाट्ठञ् ॥ प्रेतस्य० स वत्सरा
भ्यन्तरे० प्रतिमास मृताहेक्रियमा
णेश्राद्धे ॥ मासो देवताऽऽख्याता । का
लभ्यो भववत् ॥ ऋण्ये ॥ मासे देयः ।
देयमृण्ये । ठक् ॥ त्रि० माससम्ब
न्धिनि । मासे न निवृत्तम् । ठञ्
॥ मासे भववा ॥
मासुरी । स्त्री० श्मश्रौ ॥
मासूर । त्रि० मसूरविकृतौ ॥ मसूर
स्यावयवो विकारो वा । धिल्लाद्यण् ॥
मासम् । अ० चलम् । वारणे ॥ माच
स्याच । अनयो समाहारः ॥

माहिषम्

माहाकुल । वि० महाकुलीने ॥ म-
हाकुलस्यापत्यम् । महाकुलाद-
खजावितिचञ् ।

माहाकुलीन । वि० महाकुले ॥ म-
हाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादि-
तिपद्यत्वञ् ॥

माहाजनिक । वि० महाजनायहि-
ते ॥ महांशासौजन्यम् । महाजना-
दञ् । बहुव्रीहिसु । महाजनोय ॥

माहात्म्यम् । न० महात्मत्वे ॥ प्र-
भावे । महात्मनोभाव । प्यञ् ।
अनतिशयैश्वर्यम् । शिष्टसृष्ट्यादिक्
तृत्वेप्यविकारित्व । शुभाशुभक-
र्मकारयितृत्वेप्यवैषम्यम् । बन्धमो-
क्षादिफलदातृत्वेप्यसङ्गौदासी-
न्ये ॥

माहाराजिक । पु० गणदेवताभेदे ।
महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्री-
ष्ठपदादृश्रिति० ठञ् ॥ महाराजो-
भक्तिर-वा । महाराजादृञ् ॥

माहाव्रती । स्त्री० पाशुपतव्रतसम्बन्ध-
धिन्यापहतौ ॥

माहिमम् । न० शब्दे ॥ मद्यतैऽस्मि-
न् । मह० महैरिवच्चेतीनष् ।
वि० महनीये ॥

माहिर । पु० देवराजे । इन्द्रे ॥

माहिषम् । न० महिष्याधर्मे । अणम्
हिष्यभित्तिः ॥ वि० महिषसम्ब-
न्धिनि ॥ महिषोपजीविनि । महि-

माहिन्द्र

ध्या० महिषस्यवा० इदम् अ-
ञ् ॥

माहिषमसक्त । पु० शालिग्रभेदे ॥

माहिषिक । पु० महिषजावने ॥ म-
हिषीपती । व्यभिचारिण्यनुरक्तप-
ती ॥ यथा । महिषीत्युच्यतेनारी
याचस्याद्व्यभिचारिणी । तादृष्टा-
कामयतिय सवैमाहिषिक स्मृ-
त ॥ भगद्गारोपार्जितस्त्रीधनोप-
जीविनि ॥ यथा । महिषीत्युच्यते
भार्याभनेनोपार्जितधनम् । उपजी-
वतियस्तस्या सवैमाहिषिक स्मृ-
तइति ॥

माहिषती । स्त्री० शिशुराजनगर्या-
म् ॥

माहिष्य । प० वर्षसङ्हरजातिविशेष-
श्च । वैश्यायाचत्रियादुत्पन्ने । नक्ष-
त्रजीवननृच्यगीतेसख्यस्वरक्षणम्
माहिष्याणांशुभावति प्रोक्ताप्रो-
शनसाम्बयम् ॥

माहिन्द्र । पु० शुभदण्डविशेषः । र-
व्यादिशारेषुवायुवरुणयममहिन्द्रा-
णामेकैकदण्डाभरन्ति । तत्रवरुणम-
हिन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्द-
ण्डावशुभौ ॥ यथा । व्यातवावय-
मासूर्यमावावयकजानिधौ । वय-
मावाकुर्वन्त्यामावावयसुधांशुजे ।
शुभौवावयमाचैव । मावावयतयाभ-
गी । सूर्यपुत्रे यमवावयतौयुग्मशु-

साष्टिश्वरी

भाशुभम् ॥ माहेन्द्रेविजयोनिख
वाङ्मणेचधमागम् । वायौचधम
तेनिख यमेपिमरण ध्रुवम् ॥ चि०
महेन्द्रसम्बन्धिनि ॥

माहेन्द्री । स्त्री० गवि ॥ शय्याम् ॥ य
मरावय्याम् ॥

माहेय । चि० मद्यापपत्ये ॥

माहेयी । स्त्री० गवि । सौरभेय्याम् ।
मद्या । गोस्त्रापत्यम् । स्त्रीभ्योठ
क् ॥ मद्यतेपूष्यते । मह० पु० सी-
ति० खनोचचेतिवाच । मद्याया-
पपत्यम् । ठक्० इतिस्वामी ॥

माहेयी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा ।
महादेवात्समुत्पन्नामहङ्गि प्रेक्ष्य-
सैयत । माहेश्वर्यातमुर्दस्यामाहे
शीतेनसास्मृता ॥ (•) ॥

माहेश्वर । चि० कौटिकि । जीवन्मु-
क्ते ॥ यथा । धनैर्माहेश्वरै स्वार्यं
प्रत्यभिज्ञानशालिभि । स्वपरि-
ज्ञानमात्रेणजीवन्मुक्ताभवन्तिहि ॥
अस्माकमेनदितमानसानामाहेश्व-
राणादिवसा प्रयान्त्वितिच ॥
महेश्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्येदमिच्छ-
ण् । न० उपपुराणविशिषि ॥

माहेश्वरपदम् । न० तीर्थदिशिषि ॥

माहेश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ माह-
भेदे । यथातक्तायाम् ॥ विष्णौ ॥

यथास्त्रीर्प ४ ५ ध्याये । ययनारा-
यणाराजजगन्मातासनातन ॥ वि

मिच ।

भण्यसंस्थितोदेव स्वात्मान बहु-
चेश्वर ॥ नमैविदुः परतत्त्व दे
वाद्यानमहर्षय । एकोहदेवदेवा
त्म मवाभीविष्णुरेवचेत्यादिवचना
त । शिवशक्त्याम् ॥ महेश्वरस्येव
म् । अक् । ङीप् ॥ तीर्थविशे-
षि ।

मित । चि० ज्ञाते ॥ निश्चिते ॥
परिच्छिन्ने । मीयतेस्य । मा० माह०
मिह्प्रणिदानेवा । क्त । द्यतिस्य
तीतीकारान्तादेश ॥ (•) ॥

मितङ्गम् । पु० दन्तावले । इस्तिनि ॥
मितङ्गच्छति । गङ्गू० । गमे सुपिवा
च्यइतिखच् । खितिमुम् ॥ स्त्री०
टाप् ॥ चि० परिमितगामिनि ॥
मितद्रु । पु० समुद्रे ॥ मितद्रवति
। द्रु० । हरिमितयोद्रुं वदतिक्कु ॥

मितम्पच । चि० किम्पचाने ॥
कपणे ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
मितनखेचेतिमितोपपदात्पचे
कर्त्तरिखश् । मुम् ॥

मिताशन । चि० युक्ताहारे । परि
मितभोजिनि ॥ मितमशनयस्य
स ॥

मिति । स्त्री० ऐश्वर्ये । अत्रच्छेदे ॥
माने ॥ जिज्ञासे । मानम् । मा
ह् । क्तित् । द्यतिस्यतीतीज्ज
म् ॥

मिच । पु० द्युमणी । सूर्ये ॥ न०

मित्र

सुहृदि । सख्यौ । मीतः । इ० भा०
 ॥ यथा । सार्थं प्रवसतोमित्रभा
 र्यामित्र गृहस्थत । चातुरस्यभिष
 ष्मित्र दानमित्र मरिष्यत ॥ इ
 त्ति । अपिच, समूच्यानासहनोबन्धु
 सदैवागुगत सुहृत् । एकक्रियो
 भवेन्मित्र समप्राण सखाभवेत् ॥
 इतिभेदस्त्वविवक्षित ॥ अहेनो
 पकर्त्तरि । प्रौतिकारकौ ॥ तच्चतु
 र्विधं यथा । सहार्थीभजमानश्च
 सहज कृतचिन्मस्तथेतिभेदात् ॥
 नक्षत्रित्कस्यचिन्मित्र नक्षत्रित् क
 ष्चचद्रिपु । कारणादेवजायन्ते
 मित्राणिरिपवस्तथा ॥ साश्रूयान्
 मद कुर्यात्समुषीतृष्णयोज्झित
 । तन्मित्र यस्तुविश्वास पुरुष
 सजितेन्द्रिय ॥ सर्वथासुकर मि
 त्र दुष्कर परिपालनम् । अनिश्चत्वा
 विचिन्तानांप्रीतिरत्ये पिभिद्यते ॥
 शत्रो दरक्षिन् । स्वदेशाऽव्यवहित
 राजात परक्षिन् ॥ विषयानन्तरो
 राजाशत्रुमित्र मत परमित्य
 मरोक्ते ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप्
 त्वापार्थिवीनतथैधते । यथा मि
 त्र ध्रुवखब्धाक्षुषमप्यायतिचमम् ।
 धर्मश्चक्रतश्चतुष्टयप्रकृतिमेवच ।
 अनुरक्त स्थिरारब्ध लघुमित्र प्रशस्य
 त ॥ मेयति । त्रिमिदार्ष्ट्येने
 यमिधिमिदिशसिष्य क्त्रवृत्तिक

मित्रावर्णयम्

च० । यथा । मितात्त्रायते ।
 वैकुण्ठपात्रणि । सुप्रीतिक ॥ चण्ड
 मतारायाम् ॥ अनुराधानक्षत्रे ॥
 सर्वभूतात्मकीतातजगन्नाथेजमन्म
 थि । परमात्मनिगोविन्दे मित्रामि
 त्रकथाकुत ।
 मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविशि
 षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही
 कृतघ्नश्चयेचविश्वासघातका । ते
 नरानरक यान्तियावच्छन्द्रदिवाकरा
 वितिससेमिरोपाख्यानम् ॥
 मित्रघ्नक । पु० मित्रद्रोहिणि । मित्र
 स्थापकारकौ ॥ मित्रद्रुह्यति । द्रुहे
 सत्सुहृद्विषेतिक्लिप् ॥
 मित्रयु । पु० लोकयात्राभिन्ने ॥
 । त्रि० मित्रवत्सले ॥ क्वाच्छन्दसी
 त्तु ॥ यथा मित्रयाति । या०
 । अगयादित्वात्कु ॥
 मित्रयुषम् । न० मैत्रेयिकायाम् । सु
 हृत्स गाने ॥
 मित्रवन्धि । स्त्री०)
 मित्रलाभ । पुं०) सुहृत्प्राप्तौ ॥
 मित्रवत्सलः । त्रि० मित्रप्रिये । मित्र
 यौ ॥ मित्रवत्सलकथस ॥
 मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । शत्रुघ्न
 मातरि ।
 मित्रवरुणौयम् । न० मित्रावरुणस्य
 तत्त्वगविशेषकर्मभावयो ॥ हो
 त्राभ्यश्च ॥

मिथो

मिथ । अ० अन्योन्यस्मिन् । सङ्घार्थे ॥
रहोर्थे ॥ मेयति । मयू मङ्गमे । असु
न् । पृषोदरादितत् १५ स्त ॥

मिथि । पु० निमिराजपुत्रे । जन
के ॥

मिथिला । स्त्री० जनकपुर्याम् ॥ विदे
हायाम् ॥ देशविशेषे । तैरभुक्ते
। तिङ्ङित् । इ० भा० प्र० ॥ यथा
। गण्डकीतीरमारभ्यचम्पारव्याप्त
कश्चिद्वि । विदेशभू समाख्याता
तैरभुक्ताभिध सतु ॥ मय्य तैरिप
वोऽन् । मये विक्रीडने । मिथिका
दयस्तेतीक्ष्ण् । अकारस्तेत्त्रनिपा
तनात् ॥

मिथु । अ० हाविष्यर्षे

मिथुनम् । न० स्त्रीपुसयोर्युग्मे । इ
नूहे । युगले ॥ जुगल० जोड़ी० इ०
भा० ॥ इयो ॥ सुरते । इन्इण
नितेसुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथु
ने ॥ मिथुनलज्जलफल यथा । मि
थुनोदयसङ्घातोमानीखजनवत्सल
। व्यागीभोगीधनीकामीदीर्घसूत्री
रिमहान मेयति । मिथुसङ्गमेच
। अधिपिथिमिथिभ्य किदिङ्ङुन
न् उपसर्गविशिष्टेधातौ । सम्ब
न्धे ॥

मिथुनाधिप । पु० बुधपदे ॥

मिथो । अ० रहसि ॥ सङ्घार्थे । अन्यो
न्यस्मिन् ॥ मेयति । मेयू० । बाह

मिथ्य दृष्ट

लक दी । पृषोदरादित्त्वाद्भुक् ॥

मिथ्या । अ० अमृते । वितथे ॥ प्रा

गभाव्युतत्त्वमप्यचिन्तरचनात्त्व

मिथ्यात्वमिति मिथ्यालक्षणम् ॥

यदसङ्गासमान तन्मिथ्यास्वप्नगजा

दिवदिति च ॥ स्त्री० अधर्मात्

न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्या

सासर्वधूतैश्चपूजिता । यथाविना

जगत्सर्वमुच्छिन्न विधिनिर्मितम् ॥

मिथ्ययाविनाघूर्तसमुदाय रूपसु

च्छिन्न भवति । मिथ्याभोषणा

भावैधूर्तत्वस्याभावात् इत्यर्थः ।

सत्यं चादर्शनाद्याचक्ष तायासू

क्षरूपिणी । अर्थावयवरूपाश्च

हापर चैवसहता ॥ कलौमहाप्रग

ब्भाच्चसर्वत्रव्योपिक्वावलात । कप

टिनसम आवाभ्रमस्य वरुडेरुडिद्विति

॥ मयते । मये० । अध्वन्यादित्त्वा

द्याधु ॥

मिथ्याचार द्वि० पापाचारे ॥ स

त्वशुश्रभावेनफलायोग्यतत्वात् ॥

मिथ्याज्ञानम् । न० भेदाग्रहपूर्वकं

अन्यस्यान्यात्मताबभ से ।

मिथ्यादर्शनम् । न० शास्त्रीपपात्तवा

द्येहेतदर्शने ॥

मिथ्यादृष्टि । स्त्री० धर्मफलपवादक

ज्ञाने । नास्तिकतायाम् ॥ मिथ्ये

त्वपञ्चके । तद्विषयिणीदृष्टिर्ज्ञान

म् । असत्त्वदर्शने ॥

मिथ्योत्तरम्

मिथ्याध्यवसिति । स्त्री० मिथ्याध्यव
साये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न० अर्थे ॥

मिथ्याप्रयुक्त । चि० यदर्थप्रतिपाद
नायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरस्वरवर्णदो
षात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोग । पु० अभ्याख्याने ।
शत मेधारयसौच्यादिमिथ्योक्तावन
रूपे० मिथ्यापवादे ॥ मिथ्याचासा
वभियोगश्च ॥

मिथ्याभिष सनम् । न० अभिशापे ।
। स्वर्णस्त्रीयत्वयाकृतमिथ्यादिमि
थ्यास्तयादिसाधनरूपे मिथ्यारोप
वाक्ये ॥ अभिष स्त्रीभावे ल्युट् ॥

मिथ्याभिशाप । पु० मिथ्यापवादे
॥ यथा । शुक्रपक्षे चतुर्थ्यान्तुसि हे
चन्द्रस्यदर्शनम् । मिथ्याभिशाप
कुरुते नपश्येत्तत्रत तत ॥

मिथ्यामति । स्त्री० भान्ती । भमे ॥
मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनोत । चि० कपटेनविन
यिनि ॥

मिथ्यासाक्षी । चि० कूटसाक्षिणि ॥
तस्यज्ञानप्रकारमाहयाज्ञवल्क्य
। उक्तेपिसाक्षिभि साक्ष्येयदान्मे
गुणवत्तमा । द्विगुणावान्यथात्रू
यु कूटा स्यु पूर्वसाक्षिण ॥

मिथ्योत्तरम् । न० चतुर्दोत्तरान्तर्गतो
त्तरविशेषे ॥ तद्वचनं यथा । अभि

मिथ्यन

युक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपङ्गवम्
। मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरव्यव
हारत ॥ तच्चतुर्विधं यथा । मि
थ्यैतन्० नाभिजानामि समतचन
स निधि । अजातस्यास्मिन्तत्काखे
इतिमिथ्याचतुर्विधम् । इतिव्यव
हारतत्त्व ॥

मिथ्योपलब्धि । स्त्री० मायागन्धर्व
नगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपल
ब्धिश्च ॥

मिथ्यम् । न० चिन्ताभिसङ्क्षेपे ॥
आलम्ब्ये ॥ वित्ते ॥ निद्राया
म् ॥

मिथ्यन । चि० साधुनासिक्कवाग्वि
शिष्टे । शुन्गुना० इ० भा० ॥ खो
ना० इ० गौ० दे० भा० । मौमणा
इ० पर्वतीयभाषा ॥ अस्यनिदान
न्तु । आबुध्यवायु सकफोधमनी
शब्दवाहिनी । नरान्करोत्यक्रि
यकान्मूकमिथ्यनगद्गदान् ॥

मिमङ्क्षु । चि० मङ्क्षुमिच्छौ ॥
मज्जे सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

मिमन्यिषु । चि० मथितुमिच्छौ ॥
मथे सन्नन्तादु ॥

मिमान । चि० मानङ्कुर्वाण्ये ॥
माहोलट आनजादेश । स्त्राधि
तिहिर्भाव ॥

मिथ्यन । चि०)

मिथ्यन । चि०) मिथ्यने ।

मिश्रण

मिश्रित । चि० सङ्घर्ष । युक्ते । मि
श्रिते ॥ श्लिष्टे । सम्बन्धविशिष्टे ।
मिलसंश्लेषे । कर्त्तरि क्त ॥

मिश्रि । स्त्री० जटामांश्याम् । मधु
रिकायाम् । धानसौफ० इ० भा०
॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिश्री । स्त्री० जटामांश्याम् । मधुरा
याम् । धानसौफइतिभाषा । मि
श्रति । मिश्र० इन् । क्तादकारा
दिति क्लीप् ।

मिश्र । पु० गजजातिविशेषे । य
था । भट्टीमन्द्रोन्मृगोमिश्रस्रतुर्बाग
जजातय । न० विशेषनक्षत्रस
ञ्ज्ञायाम् । यथा । हिदैवाकृत्तिका
चैवमिश्र साधारण बुध । एषु मि
श्राणिकार्याणिष्ठषोत्सर्गादिक तथा
॥ चाणक्यमूलके ॥ मिश्रफले ॥
चि० चार्थ्ये । श्रेष्ठे ॥ स युक्ते ।
सम्पुक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् ।

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषे । देवो
द्याने ॥ शौषरलवणे ।

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने ।
मन्दनवने ॥ मिश्रकाणांवनम् ।
वनगिर्यौ स ज्ञायांकोटरकिश्लु
कादौनामितिदीर्घः । वनपुरगा
मिश्रकासिद्धकासारिकाकोटरायेभ्य
इति णत्वम् ॥

मिश्रज । पु० अश्वतरे । खेस

मिश्रशकुनम्

मिश्रशकुनम् । न० एकचौकरणे । स शो
कने ॥ मिश्र० । ण्युट् ॥

मिश्रपुण्या । स्त्री० मेयिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसयुक्ते मा
नुष्यलक्षणे पापपुण्ययुगलफलम् ॥
मिश्रस्रतत्फलम् ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णाशुबन्धि । चि०
नानावर्णयुक्ते ॥

मिश्रवर्णफला । स्त्री० वातांश्याम् ॥

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयो र्
चक्रेनिमित्ते । यथा । वदन्तिवाम
रुदितप्रशस्तमदृष्टदेहोयदिरोदिता
स्यात्निन्दन्त्यवामपथिसर्वकामान्
शुभविधत्ते रुदितरजन्त्यामृश्र्यु
सुतामार्कदितेनपृष्ठे साभोभवेत्तत्र
निवर्त्तनेन । मृश्र्युस्तथायेरुदितेन
गन्तुं सिद्धिं विधत्ते रुदितरिपूणा
म् ॥ उर्यभवेद्रोदनमयभागेभयभवे
द्विज्जिविभागभूते । नैऋत्यकोणेर-
णमार्गरोधोवायव्यकोणेरुदितस-
म्बद्धौ ॥ पृष्ठांशयोर्दक्षिणवामयोश्च
सिद्धिं सदातोरणरोदनेन । शुभो
पिसम्यग्यदिरोदनायोज्ञातोविभा-
ज्य सपुनस्तथापि ॥ यद्वालकेनो-
क्तमनूदितेनतत्स्यादसत्त्व नयुगा-
न्तरेपि । क्षुतनकार्ये क्वचिदेवशस्त
नवांक्षुतमप्राणहरमतन्तु ॥ निषेधम-
येऽक्षिपिदक्षिणे चधनक्षयदक्षिण-

मिश्रिया

कणदेशे । तत्पृष्ठभागेकुरुतेऽरि-
विद्युतकृक्काश्चभमादधाति ।
भोगायवामश्रवणस्यपृष्ठे कर्णे च
वामेकथितजयाय । सर्वार्थलाभा
यचवामनेचेजातद्युतस्यात्क्रमतोऽ
हधैव ॥ क्रमान्निषेधगमनस्यविघ्न-
कालसमृद्धिद्युतसुयुरोगम् । करो-
तिरोगक्षयमर्थलाभदीप्तादिदिद्युद्यु
तमुद्गतसत् ॥ औषधेबाह्वनारोहेवि
वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भेभीज-
वायिद्युतंसप्तसुशोभन ॥

मिश्रशब्द । पु० चञ्चलतरे ॥

मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भृ
गौमिश्रमेसाभवेदेवमिश्रापशुनामु
ख तत्रविद्वद्भिर्हृतम् ॥

मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् ॥ मिश्रै
वस्त्रार्थक ॥

मिश्रित । चि० गौरविते ॥ मिलिते
। युक्ते । (*) ॥

मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
मिश्रायाम् ॥ मिश्रिताचैवविश्वेया
मिश्रितज्ञैस्तुसङ्क्रमे ॥

मिश्रिया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ
फ० धनसौ फ० धनसावा० इ० भा० ॥
शतपुण्यायाम् । तालपण्याम् । व-
नजायाम् । चवाक्पुण्याम् । स-
हितपुण्यायाम् । सलुफा० इ००
गौ० दे० भा० ॥ मिश्रियातद्गुणाप्रो-
क्तविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा

मिष्टान्नम्

नद्याहरोहयावचविट्क्रमिश्रकृत् ।
रुच्योष्णापाचनोकासवमिश्रे धानि
लान्दरेत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
पर्यायशतपुण्यागुणा ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् । ईयते । ईङ् ।
पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
शकन्ध्वादि ।

मिष । पु० स्पृहने । न० व्याज्जे ।

मिषति । मिष० । क ॥

मिषन् । चि० पश्यति ॥

मिषि । स्त्री० मधुरिकायाम् । शत
पुण्यायाम् । जटामास्याम् ॥

मिषिका । स्त्री० जटामास्याम् ॥

मिषी । स्त्री० मिष्याम् ॥

मिष्ट । पु० मधुररसे ॥ नूतनसर्प-
पशाकनवोद न पिच्छिलानिचदधी
नि । अल्पव्यशेसुन्दरियास्यजनो-
मिष्टमश्नाति ॥ चि० मधुररसवि-
शिष्टे ॥

मिष्टनिम्बुकम् । न० मीठा० नीम्बू०
वृत्तिप्रसिद्धेफले । मिष्टनिम्बफल
खादुगुरुमारुतपित्तनुत् । गदोराग
विषध्व सिकफोत्क्षेपिचरुहृत् ।
शोषारुचिदृषाच्छर्दिहरवक्ष्यक्षुब्ध
णम् ॥

मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न-
पानदातायसततश्रद्धयान्वित । दे
वपूजापरोनित्य नप्रेतोजायतेन्-
त ॥

मीन .

मिसि । स्त्री० मधरायाम् ॥ जटा-
मांशाम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरि-
णामे । सर्वधातुभ्यदृन् । बाहुलका
दत् स्थानेद् ॥ उशीर्याम् ॥
मिसौ । स्त्री० मिसौ । तपस्विन्याम् ।
जटामाश्याम् ॥ मस्यति । मसौ० ।
इन । कृदिकारादितिङ्गीष् । पृ-
षादरादि ॥
मिहिका । स्त्री० अवश्याये । नीहारे ।
तुषारे । मेहति । मिहसेचने । क्त्वा
न् शिल्पिसञ्जयोरितिक्त्वा ॥
मिहिर । पु० विकर्त्तने । अर्के । मा
र्त्तण्डे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुधे ॥ मे
हति । मिह० । इषिमदिमुदिखि-
दीतिकिरच् ॥ वायौ ॥ इद्रे ॥
मिहिराण । पु० जगद्योनौ । शि-
वे ॥
मोठ । चि० मूचिती । मिह्यतेस्म ।
मिह० । क्त ॥ सिक्ते ॥
मोठष्टम । पु० शिवे ॥
मौढान् । पु० शिवे ॥ मौढासौ० मी
ढास इच्छादि ॥
मीत । चि० मृते ॥ मीयतेस्म । मी
जहिसायाम् । गत्यर्थेतिक्त्तरिक
म् शिवाक्त ॥
मीन । पु० मतस्ये ॥ राशिविशेषे
। अन्त्यभे । अत्रजातस्यफल यथा
। मीनलम्ने समुत्पन्नो रत्नकाञ्चन

मीना

पूरित । अल्परोमामहाप्राज्ञोदी
र्घकालपरीक्षक । मीनाति० मी
यते वा । मज्ज् । फेनमीनाविति
निपातित ॥ भगवतीविष्णो
प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरूपाच
पुरुषश्चमहेश्वर । एव प्रकृतिभे
देनभेदास्तुप्रकृतेर्दृश ॥ कृष्णरूपा
कालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी ।
वगलाकूर्ममूर्ति स्नान्मीनोधूमा
वतीभवेत् । छिन्नमस्तान्मिह
स्याद्वराहश्चैवभैरवी । सुन्दरीजा
मदग्न्य स्याद्वामनोभुवनेश्वरी ॥
कमलावीडरूपास्याम्नातङ्गीकलक्कि
रूपिणी । स्वयंभगवतीकालीकृष्ण
स्तुभगजान्स्वयम् ॥ स्वयंभगवान
कृष्ण कालीरूपोभवदब्रजे ॥
मीनकेतन । पु० प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥
मीनशब्दोजलचरोपलक्ष्यणार्थः ।
मीनोमकर केतनं ध्वजोयस्यस ॥
मीनगोधिका । स्त्री० जलाशये ॥
मीनघाती । पु० वकी ॥ चि० मत्स्यघा
तके ॥
मीननेत्रा । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ॥
मीनर । पु० जलरूपे । मकरे ।
अतिदृष्टके ॥
मीनरक्त । पु० पक्षिविशेषे । मत्स्या
शने ॥
मीना । स्त्री० उषाकन्यायाम् । कश्यप
स्यभार्यायाम् ॥

मीमांसा

मीमांसी । स्त्री० देवीविशेषः ॥ तत्स्या
 ने । चिदम्बरे । हालासी । मय्या
 ष्यायाम् । मच्छेष्टौ० इ० भा० ॥
 गण्डदूर्वायाम् ॥ कुवेरकन्यायाम् ॥
 मीमांसी । स्त्री० शर्करायाम् ।
 मीमांसीपु । पु० वृहस्पता ॥
 मीमांसीपु पु० । दर्दगर्भे व्यञ्जनप्र
 भेदे । साख्यमीनव्यञ्जनेखञ्जन ॥
 मीमांसक । पु० सिद्धान्तिनि । पु
 र्वीत्तरमीमांसाशास्त्राभिज्ञे । मी
 मांसामधीतेवेत्तिवा । क्रमादिभ्यो
 बुन् ॥ पूर्वमीमांसासूत्रकर्त्ताजैमि
 नि । वृत्तिकर्त्ताकुमारभट्ट । भा
 ष्यकर्त्ताश्वरहामी । प्रभाकर कु
 मारभट्ट । सएवगुरुत्वेन
 भण्यते । तन्मतगुरुमतम् । तच्छि
 ल्य । प्रभाकरा ॥ उत्तरमीमांसा
 सूत्रकर्त्तावेदव्यास । तेषाभाष्यक
 र्त्ताशङ्कराचार्य । बार्त्तिककर्त्तासु
 रेश्वराचार्य ॥ मीमांसकोजैमिनौ
 थेवेदान्तौब्रह्मवादिनि । वैशेषिके
 स्यादौतुक्य सौगत शून्यवादि
 नि ॥ नैयायिकस्त्वाक्षपाद स्था-
 त्स्याद्वादिकचार्हत । चार्वाकलौ
 कायतिकौसत्कार्येसाङ्ख्यकापि-
 लौ ॥
 मीमांसा । स्त्री० वेदविचारणे ॥ वि-
 चारणायाम् ॥ साहिवा० पूर्वमीमां
 सा० उत्तरमीमांसाचेतिभेदात् । त

मीमांसा

चपूर्वमीमांसाहादशा । ध्यायात्मि
 का० जैमिनिप्रणीताय स्यादिकर्मका
 डनिरूपिका । अस्याश्चकार्गतानि-
 लोकव्यवहारनियमार्थमनुयाच्यव-
 त्त्वादिभिर्वङ्गनिधम्भैश्चास्ताश्चिक्ता
 तानि ॥ उत्तरमीमांसातु-तुरध्या-
 यात्मिकावेदव्यासप्रणीता० ब्रह्मनि
 रूपिकावेदातशास्त्रत्वेनपसिद्धा ॥
 धर्मेप्रमीयमाणेहिवेदेनकरणात्मना
 इतिकर्त्तव्यताभाग मीमांसापूरयि
 ष्यति ॥ प्रमाणादय प्रसङ्गान्ताद्वा
 दशपदार्था क्रमाद्वादशानामध्या
 यानाविषया । यथा । धर्मोद्वाद्-
 शलक्षणाव्युत्पाद्यस्तत्रनक्षणे । प्र
 माणभेदशेषत्वप्रयुक्तिक्रमसङ्गता ।
 अधिकारोतिदेशसामान्येनविशि
 षत । उद्वादादष्टतन्त्रप्रसङ्गो
 दित क्रमात् ॥ द्वादशाध्यायोपेत
 स्थशान्त्रस्यधर्मो वषय । प्रमाणाद
 ये ध्यायानाविषया तत्रप्रथमाध्या
 येविध्यर्थवादादिरूप धर्मप्रमाणनिरू
 पितम् । १ । द्वितीयेयागदानादिक
 र्मभेद । तृतीयेप्रयाजादीनादर्शपू
 र्णमांसार्थत्वेनतच्छेषत्वम् । चतुर्थेगो
 दोहनस्यपुरुषार्थत्वप्रयुक्त्यानुष्ठानन
 तुक्रत्वर्थत्वप्रयुक्त्येवमादय । पञ्च
 मेकमनियतिविधेयत्वादय । षष्ठे
 कर्त्तुरधिकारोमात्रादेरित्यादय ।
 सप्तमेसमानमितरच्छ्रेनेनेत्यादिप्र

मौलनम्

अथ वचननामिहोवादिनाम्नानु-
मितवचनेनचसामान्यतोतिदेश ।
अष्टमेसौर्यश्चरु निर्वपेदिह्यचनिवा-
पस्तद्वितेनदेवतानिर्देशः । ० एकदै-
वतत्त्वमौषधद्रव्यकत्वमित्यादिलि-
ङ्गेनाग्नेयपुराडाशितिकर्तव्यताना-
न्यस्यैवमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
नवमेप्रकृतावग्नयेनुष्ट निर्वपामीति
पठितेमन्त्रे । विष्णुतौसौर्यचरावग्नि-
पदपरिह्वानेनसूर्यपदप्रक्षेपेखसूर्याय
नुष्ट निर्वपामीत्येवमादिरूढः ।
दशमेकृष्णलेषुचादकप्राप्तस्यावघात-
स्यवितुषीकरणासम्भवेनलोपइत्ये-
वमादिर्वाधः । एकादशेबहूनामा-
ग्नेयादीनाप्रधानानासकृदनुष्ठितेन
प्रयाजाद्यङ्गेनोपकार इत्यादित-
न्त्रम् । द्वादशेप्रधानस्यपशोरुपका-
रायानुष्ठितनप्रयाजाद्यङ्गेनपञ्चङ्गपु-
रोडाशेष्यपकारइत्यादिप्रसङ्गः ॥
विस्तरः शास्त्रद्रष्टव्यः ॥

मौमांथ । त्रि० विचार्ये ॥

मौर । पु० समुद्रे । पानीये । सी-
मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
उ० मिज् प्रक्षेपे । शुसिचिमौना-
दीर्घं चेतिक्रन् ॥ स्नेहजातिभे-
दे ॥ यथा । पञ्चखाना सप्तमौरा
नवशाहामहावला ॥

मौखनम् । न० यक्षभिरावरणं ॥ अ-
थारविशेषः ॥ मौखनवस्तुनामच

मौवा

इति रत्नमण्डनम् ॥

मौलित । त्रि० अप्रफुल्लं । सङ्कुचि-
ते ॥ निद्राया सुद्रिते ॥ न० अल-
ङ्कारविशेषः ॥ यथा । समेनलक्ष्मणा
वस्तुवस्तुनायद्विगूह्यते । निजनाग-
स्तुनावापितन्मौलितमितिसमृतम् ॥
सङ्गजमागन्तुजवाकिमपिसाधारण्य-
यक्षक्षणातद्वारेणकिञ्चित्केनचिद-
स्तुस्थित्यैववलीयस्यायातिरोधीय-
तेतन्मिलितमितिद्विधास्मरन्ति । क-
मेशोदाहरणम् । अपाङ्गतरेहशी-
मधुरवक्रवर्णागिरोविलासभरमन्य-
रागतिरतीवकान्तमुखम् । कृत-
स्फुरितमङ्गकैश्चगणेश खतो-
लीनयातदचनमदोदय कृतपदो-
पिसलच्छते ॥ अचटक्तरलतादि-
कमङ्गः ॥ लिङ्गस्याभाविकसाधारण्य-
स्यमदोदयेनतत्रार्थतन्मदर्शनात् ॥
केकन्दरासुनिवसन्तिसदाहिमाद्रे-
स्त्वत्पातशक्तितधियोविबशाद्विष-
स्ते । अप्यङ्गमुत्पलकमुहहतासक-
न्यतेषामहोवतभियानवधोप्यभि-
क्ष ॥ अत्रतुसामर्थ्यादवसितस्य-
शैत्यस्यागन्तुत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
कम्यपूलकयोस्ताद्रूप्यम् । समानता
भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्
मौवा । पु० वायौ । उदरक्रमौ । मौ-
वतै । मौञ्जिसायाम् । शिवयज्ञ-
विज्ञाद्यौवायामौवाः ॥ इति मन्त्रः

मुकुर

मौनिपातित ॥

मौवर । चि० हिस्ने । मौनाति ।

मौज० । छित्वरक्तवरेत्यादिना
प्वरच् ॥

मु । पु० बन्धने ॥ मईशे ॥

मुकु । पु० मुक्तौ ॥

मुकुटम् । न० शिरोभूषणे । किरी

ट ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकिमण्डने ।

बाहुलकादुटप्रत्ययोधातो रतउच्च ॥

मुकुटी । स्त्री० अङ्गुलिमोटने ॥

मुकुटे श्वरी । स्त्री० माकोटस्थान
स्थायादेव्याम् ॥

मुकुन्द० पु० त्रिणी । गरुडध्वजे ॥

मुकुमव्यय मान्तञ्चनिर्वाणमोक्षवाच

कम । तद्वदातिचयोदेवोमुकुन्द

स्तनकीर्त्ति त इ० ब्र० वै० पु०

निधिप्रभेदे ॥ रत्नविशेषे ॥ पार

दे ॥ कुन्दुरौ ॥ मुक्ति ददाति ।

आतोनुपेतिक । पृषोदरादि ॥

मुकुन्दक । पु० षष्ठिकत्रीहो ॥ षष्ठि

क शतपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ ।

महाषष्ठिकइत्याद्या षष्ठिका ।

समुदाहृता ॥

मुकुन्द० । पु० कुन्दुरौ ॥

मुकुम् । अ० निर्वाचे ॥ भक्तिरसे ॥

प्रेम्णि ॥

मुकुर । पु० आदर्शे । दपंथे ॥

वज्रलद्रुमे ॥ कुलावदण्डे । को रक्ते

मुञ्चतिष्योति । मुच्य० । बाह

मुक्त

लकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि

० । मकुरददुरावित्युरच्० नलो

पथ । बाहुलकात्पञ्चधातो रूपधा

याउकारश्च ॥

मुकुल । पु० न० ईषद्विकासोन्मुख

कलिकायाम् । कुङ्मले । मुञ्चति

कलिकात्त्वम् । मुचलमोक्षणे ।

बाहुलकादुलक् ॥ आत्मनि । शरी

रे ॥

मुकुलित । चि० निमीलिते ॥

मुकूलक । पु० दन्तिवृक्षे । निकु

क्षे ॥ मङ्कते । मकि० । पिष्ठादि

त्वादूलच् । स्वार्थेकन् । आगम

शासनस्थानित्य स्वात्तनुम् । पृषो

दरादि ॥

मुक्त । चि० मोचिते ॥ उत्सृष्टे ।

त्यक्ते व्यपगतपाशे । मुक्तमो

हादिवन्धने ॥ असक्तोऽदिष्वमुक्त

॥ निवृत्ताविद्ये । कर्तृत्वभाक्

त्वाद्यध्यासशून्ये । कश्चित्तवियदादि

प्रपञ्चनिरासाधिष्ठाने ॥ अस्यलक्षण

मपियथा । कपालवृक्षमूलानिकुचे

लमसहायता । समताचैवसर्वस्मि

न्नेतन्मुक्तलक्षणम् ॥ अस्यनम

स्काराभावोभगवत्पूज्यपादैर्दर्शि

तीयथा । नामादिभ्य परेभूक्ति

स्वाराज्ये चेतस्थितोऽद्वये । प्रणमे

त्कन्तदात्मज्ञानकार्यकर्मयात

इतिविज्ञायनामरूपाणिनित्येव

मुक्ताकलाप

विनिश्चली । परिनिश्चिततत्त्वोय
समुक्त कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्ज
पनाहीमादुपवासशतैरपि । ब्रह्मै
वाहमितिज्ञात्वामुक्तीभवतिदेहभू
त ॥ आत्मासाक्षीविभ पूण
सत्त्वोऽद्वैत परात्पर ॥ देहस्थो
पिनदेहस्थोऽज्ञात्वावै मुक्तिभाग्भवे
त् बालक्रोडनवत्सर्वरूपनामादि
कल्पनम् । विहायब्रह्मभिष्टोय स
मुक्तीनात्रस शयइतिश्रीमहानिर्वाण
तन्मेजुलाण्यवसेतौचतुर्दशैस्त्रास
॥ मुच्यतेस्म । मुच्लृ० । त्त ॥

मुक्तकष्टुक ॥ पु० निमुक्ते । अचिर
त्यक्तनिर्मीकेसपे ॥ मुक्तः कष्टुका
येन ॥

मुक्तचक्षुः ॥ पु० सिद्धे ॥ चि० मुक्त
नेत्रे ।

मुक्तबन्धन ॥ चि० त्यक्ताभिमाने ॥
त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धन येनयस्य
वा ॥

मुक्तरसा ॥ स्त्री० राज्ञायाम् ॥ चि०
त्यक्तरसे ॥

मुक्तसङ्ग ॥ चि० त्यक्तफलाभिसन्धी ॥

मुक्तस्वाप ॥ चि० त्यक्तनिद्रे ॥

मुक्ता ॥ स्त्री० मौक्तिके । इन्दुरत्ने ।

शौक्तिके । मोती० इ० भा० प्र०

रत्ने ॥ मुच्यतेस्म । मुच्लृ० । त्त ॥

॥ व्यपगतपाशायां ॥ पु० सत्त्व्याम् ॥

मुक्ताकलाप ॥ पु० मुक्ताहारे ॥

मुक्ताफलम्

मुक्तागारम् । न० शुक्ताग्राम् ॥ मुक्ताया
अगारम्

मुक्तागारा ॥ स्त्री० पु० सत्त्व्याम् ॥ मुक्त
त्यक्तमगार यथासा ॥

मुक्तापुष्प ॥ पु० कुन्दवृक्षे । मुक्ते
वपुष्पाण्य ॥

मुक्ताप्रसू ॥ स्त्री० शुक्ती ॥ मुक्ताया
प्रसू ।

मुक्ताप्रालम्ब ॥ पु० मुक्ताहारे ॥

मुक्ताफलम् । न० घनसारे । कपूर्णे ॥

लवलीफले मौक्तिके ॥ गजेन्द्रकी

भूतवराहशङ्खमत्स्याहिशुक्त्युद्भववेण

जानि । मुक्ताफलानिप्रथितानिली

केतेषान्तुशुक्त्युद्भवमेवभूरि ॥ विशेषो

न्यचगरुडपुराणादौद्रष्टव्य । अथ

वाराह्युक्त लक्षणादिकयथा । द्विपभुज

गशुक्तिशङ्खाभवेणुतिमिसूकरप्रसूता

नि । मुक्ताफलानितेषावहुसाधुच

शुक्तिजभवति ॥ सिद्धलकपारलौकि

कसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवा ।

कौविर्यपाण्डवाटकहैमकटुत्याकरा

स्वष्टौ ॥ बहुसंस्थाना स्निग्धाह

साभा सिद्धलाकरा । स्थूला ।

ईषत्ताम्ना । श्वेतास्तमोवियुक्ताश्च

ताम्नाख्या ॥ कृष्णा श्वेता

पीता । सशर्करा पारलौकिकावि

षमा ॥ नखूलानात्यल्पानवनीत

निभाश्चसौराष्ट्राः ॥ ज्योतिष्मन्त

शुभाशुर्वीऽतिमहाशुभाश्चपारशवा

मुक्ताफलम्

लघुजर्जरदधिनिभहृद्द्विमस्थान
मपिहैमम् । विषमकृष्णश्वेतलघु
कीर्वैयंप्रमाणतैजोवत् । निम्बफल
त्रिपुटधान्यकपर्णां स्तु पाण्डुरावा
टभवा । ६ ॥ एतेषां विशेषमाह ।
अतभीकुसुमश्यामवैष्णवमैन्द्रशशङ्क
सक्ताशम् । हरिताम्रनिभवारुणम
सितयमदैवतभवति ॥ परिणतिदा
हिमगुटिकागुह्याताम्रस्रवायुदैवत्य
म् । निह्नूमानकमलप्रभश्चविज्ञे
यमानेयम् ॥ ८ ॥ एतेषां मूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्यशताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्पा
पणानिगदितामूल्य तैजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोद्वाचिशद्विंश
तिस्त्रयोदशच । अष्टौशतानिचशतच
अत्रिपञ्चाशतासहितम् ॥ पञ्चात्रिंश
च्छतमिति । कृष्णालानवति
मूल्या । सार्द्धास्त्रिंशोगुह्या सप्त
तिमूल्यावृतरूपम् । गुह्यात्रयस्यमू
ल्य पञ्चाशद्रूपकागुणयुतस्य । रूपक
पञ्चविंशत्त्रयस्यगुह्यार्धहोनस्य ॥ १२
अन्यन्मूल्यपरिज्ञानमाह । पलदश
भागोधरतयदिमुक्तात्रयोदशसक
पा । त्रिशतीसपञ्चविंशारूपकस
कृष्याकृतमूल्यम् ॥ षोडशकस्यविं
शतीविंशतिरूपसप्तति सश
ता ॥ य पञ्चविंशतिधृतस्तस्यशत
विंशतासहितम् ॥ विंशतिसप्त

मुक्ताफलम्

तिमूल्यचत्वारि शच्छतार्धमूल्यश्च
। षष्टि पञ्चोनावाधरण पञ्चाष्ट
कमूल्यम् । मुक्ताशौच्याचि शच्छत
स्यसापञ्चरूपकहिना । द्विचिच
तुष्यश्चशताद्वादशषट्पञ्चकत्रितय
म् ॥ १६ ॥ अथचयोदशाद्यानांध
रणानास ज्ञार्थमाह । पिच्छाऽपि
ज्ञार्थांश्चसिक्था अयोदशाद्याना
म् । स ज्ञा परतोनिगराशूर्णा
श्चाशीतिपूर्वेषाम् ॥ १७ ॥ एता
श्चाकरस्थानेव्यवहारार्थमुपयुज्यन्ते
॥ अथेतेषांमूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्वचयुक्तानांधरणधृतानांप्रकी
र्तितमूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
लीहीनगुणानांचय कार्य ॥
कृष्णश्वेतकपीतकताम्राणामीषद
पिचविषमाणाम् । त्य शोन विषक
पीतयोषषट्भागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजमुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानांपुण्यश्वखेन्दुसूर्यदि
वसेषु । येद्योत्तरायणभवाग्रहणैर्क
न्द्दोश्चभद्रं भा । ॥ तेषां किलजा
यस्योमुक्ता कुम्भेषुसरदकीशेषु ।
वह्वोहृत्प्रमाणावहुस स्थाना
प्रभायुक्ता ॥ नैषामर्घ्यं कार्योन्
चबिधोऽतीवता , प्रभायुक्ता ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
घृताराक्षाम् ॥ २ ॥ अथवाराहति
मिषयीलक्षणम् । दहामूल्येशचि

मुक्ताफलम् .

कान्तिसप्रभ बहुगुणश्चवाराहम् ।
 तिमिजमत्स्याश्चिनिभहृत्पवित्र
 विजयदक्ष ॥ २३ ॥ मेघसम्भूतस्य
 मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षीपखेय
 जात वायुस्कन्धाश्चसप्तमादुभयम् ।
 क्रियते किल खादुदेवैस्तत्प्रभ
 मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपिच ।
 तच्चकवासुकिकुक्कुजा कामगमा
 येचपद्मगास्तेषाम । स्निग्धानीच
 द्युतयोमवन्तिमुक्ता फलस्यान्ते ।
 शस्तेऽनिप्रदेशैरजतमवभाजने
 स्थितेचयद्दि । वर्षीतिदेवोऽकस्मा
 तजज्ञेयं नागसम्भूतम् ॥ अपहरति
 विषमलक्ष्मीं च यतिश्च न्यशात्रि
 काशयति । भौजङ्ग नृपतीनाधृत
 मकृताघीविजयदक्ष ॥ २७ ॥ वेणुश
 ङ्खोऽवस्यलक्ष्ममाह । कपूरस्फटि
 कनिभ चिपिट विषण्डवेणुजज्ञेय
 म् । शङ्खोऽव शशिनिभ टल भाजि
 ष्यसुचिरञ्च ॥ २८ ॥ एतेषां रि
 भाषाज्ञानार्थमाह । शङ्खतिमिवेषु
 भारणधराहभुङ्गाश्चान्यवेध्यानि
 । अमितगुणत्वाच्चैषामर्थः । शा
 खीमनिर्दिष्टः ॥ २९ ॥ एतेषां प्र
 थमार्थमाह । एतानि सर्वाणि महा
 गुणानि मुतार्थसोभाग्ययशस्कराणि
 । कक्षेकहृतुं विषपाथिं वा ना मुक्ता
 फलानीप्सितकामदाणि ॥ ३० ॥
 मुक्तारचितानामाभरणानीच आ

मुक्तामोदक .

॥ ३१ ॥ सुरभूषणसतानासहस्रम्
 होत्तर चतुर्हस्तम् । इन्दुश्च दीना
 म्नाविजयच्छन्दस्तदर्हेन ॥ शतमष्ट
 युत हारो देवच्छन्दोऽक्षशीतिरेकयु
 जा । अष्टाष्टोकोऽर्द्धहारश्चिक्कलाप
 खमदण्टका ॥ हात्रि शतातुगु
 ष्थेभि श्रद्धाकीर्तितोर्द्धगुच्छाख्य
 बौद्धशभिर्माख्यकीर्द्धादशभिश्चा
 र्द्धमाख्यक । मन्दरसञ्जाष्टाभि
 पञ्चशताहारफलकमिच्छुक्कम्सप्ता
 वि शतिमुक्ताहस्तोनक्षत्रमास्तेति ॥
 अन्तरमणिस युक्तामणिसोपान सुव
 र्णगुणिकैर्वा । तरलकमणिमध्यग
 तीविज्ञेय षाट्काकार मिति
 एकावलीनामयथं हस्तस्याहस्तप्रमा
 णामष्टविप्रयुक्ता । स योजिताया
 मणिना तु मध्यगतीतिसाभूषणविक्रि
 यक्ता ॥ ३६ ॥ इति वाराह्यास हि
 ताया ७८ अध्यायः ॥ वीपदेवकृते
 ग्रन्थविशेषः ॥

मुक्तामुक्त । जि० विष्णुशक्ति ॥ अ
 स्त्रप्रयोगेऽस्त्रे शस्त्रे प्रायेवर्तते ॥
 मुक्तामोदक । पु० मोतीचूर० मोती
 शाखु इति ख्याते ॥ मुद्गानाधू
 मसीसप्यग्धे लयेन्निर्मलाखुजा ।
 कटाहस्य घृतस्योर्द्ध्वं भर्त्सर स्थापये
 यतः ॥ धूमसीतुद्रवीभूतां प्रक्षिपे
 त्कर्मरोगपरि । पतति विन्दवस्त
 आत्सपक्वांस्तान्समुद्धरेत् । सि

मुक्ति.

तापः केनस योष्यकुर्याद्युक्ता तु मो-
दकान् । लघुर्ग्राही त्रिदोषघ्न
स्वादु शीतौरुचिप्रद चक्षुष्यो
ध्वरहृदयस्तपश्चो मृदुमेदक ॥
मुक्तालता । स्त्री० मुक्ताहारि ।
मुक्तावली ॥ स्त्री० मुक्तामालायाम्
मक्तानामावलीदार्घा ऋक्ति ॥
मुक्तास्फोट । पु० शुक्ती । मक्तोत्पा-
दिकाया शुक्ती ॥ मुक्ता स्फुटन्त्य
चस्फोट० । हलसेति घञ् ॥
मुक्तास्फाटा । स्त्री० शुक्ती ॥
मुक्ति । स्त्री० कैवल्ये । निर्वाणे ।
श्रेयसि नि श्रेयसे । चमृते ।
मोचे । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने ।
अज्ञाननिवृत्तिक्षणायामसिद्धौ ॥
मुक्तौ तमोतिरेकेणानन्तरायेत्यद्-
ध्यते । यतोतोऽज्ञानविध्यस्तौ मुक्त
सन्नेवमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विना-
नलभ्यते इत्याहुराचार्या यथा ।
जन्तूनां नरजन्मदुर्लभमत पुख्तं
ततो विप्रतातस्माद्दैदिकधर्ममार्गं
परतः विद्वत्समस्मात्परम् । आ-
त्मानात्मविषेचन खनुभवो ब्रह्मात्म-
नासस्थितिर्मुक्तिर्नीशतस्कोटिजन्म-
मुक्तौ पुण्यैर्विनालभ्यते इति ।
मोचनम् । मुच्लृमोचणे । सावै-
स्त्रियात्तिङ् । मुक्ति पञ्चविधेति
पौराणिका । यथा साक्षोक्त्या चा-
पिसाक्ष्यं साध्यं सायुज्यमेव च । कै-

मुक्तिमुक्त

वल्य चेति ताविद्धिमुक्ति राघवपञ्च-
धा ॥ अपिच । साष्टिंसाक्ष्यसालो-
क्यसामौष्यैकतुमप्युत । दीयमान
नगृह्णन्ति विनामर्त्तं वनजना ॥
इति भागवता ॥ मुक्तिस्तु द्विवि-
धा साध्विमुक्त्या सर्वसम्पत्ता । नि-
र्वाणपददार्ढ्यहरिभक्तिप्रदानृणाम् ॥
हरिभक्तिस्वरूपः प्रमुक्तिवाञ्छन्ति वै-
ष्णवा । अन्ये निर्वाणरूपास्तु मुक्ति
मिच्छन्ति साधव । इ० ब्र० वै० पु० ॥
आर्थात्मिकदुःखनिवृत्तिरिति नै-
यायिका ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्बिबे-
कपद्वयात्ममुक्तिरितिसाङ्ख्या ॥
प्रकृतावुपरतायापुरुषरूपेणावस्था
नमुक्तिरितिसाङ्ख्यसिद्धान्त ॥
मुक्तिद । चि० कैवल्यप्रद ।
मुक्तिदा । स्त्री० गुरुवाचि ॥
मुक्तिभाक् । चि० समुच्चौ । मुक्ताधि-
कारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानाद्वर्तेदेविक-
संनन्यसनविना कुर्वन्कल्पश-
तकर्म न भवेन्मुक्तिभागजन ॥
मुक्तिमण्डप । पु० काश्याविश्वेश्वर
स्य दक्षिणपार्श्वस्थमण्डपे ॥ यथा ।
निमेषमात्रस्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति
ये दक्षिणमण्डपे च । अनन्यभावात्
पिगाढमानसानते पुनर्गर्भं दशासु पा-
सते ॥
मुक्तिमुक्त । पु० गन्धद्रव्यविशेषः । तु-
दण्डे । सिद्धि । सिञ्चारसंशोधा

मुखचपला

न० इ० भा० प्र० ॥

मुक्तियुक्ति । स्त्री० मुक्तिबोधनप्र-
कारे ॥मुख । पु० उद्गी । लकुचे । बडह-
ल० इ० भा० ॥

मुखम् । न० शरीरावयवविशेषे । व
कचे । आस्ये । वदने । तुङ्गे । आ
नने । लपने ॥ तस्य स्वरूपयथा ।
ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ताजिह्वा च-
तालु च । गलोगलादिसकलसप्ता-
ङ्गमुखमुच्यते ॥ कवयस्तुललाटादि
चिबुकान्ते समुदाये प्रयुज्यते ॥ निर्ग-
मे । नि सरणे । गृहस्थनिर्गमन
प्रवेशनयोर्वर्त्मनि ॥ प्रारम्भ ॥ उ-
पाये ॥ नाटकादे सन्धिविशेषे ॥
शब्दे ॥ त्रि० श्रुष्टे ॥ खन्यते । ख-
नुचवदारणे । डिताण्डने मुट् चोदा
तद्वत्त्यच्० आदिर्मुखागमः ।

मुखकमलम् । न० वदनारविन्दे ॥
मुखकमलमिव । उपमितसमासः ॥

मुखगन्ध । पु० मुखामीदे ॥

मुखगन्धक । पु० पलाण्डौ ॥

मुखचण्डा । स्त्री० हुलहुल्याम । म
ज्जलकर्मणि स्त्रीणां मुखध्वनिविशेषः ।

उल्लू । हुलु० इ० गी० भा० ॥

मुखचपला । स्त्री० आर्याप्रभेदे । आ
र्यादलसमस्तभजेषु लक्ष्मचपलागत
यस्याः । शिषिपूर्वजलक्ष्मा मुखचप-
लासीदितान् मुनिना ॥ यथा । नन्द

मुखर

मुतबस्तकस्त्वद्वदनते प्रेमगच्छतश्चैव-
। यत्र भवति तेराग क पिङ्गगादे-
तिम मुखचपला ॥

मुखचौरी । स्त्री० रसनाग्राम् । जि
ह्वायां ॥

मुखतोय । त्रि० मुखतीजातादौ ॥
आद्यादित्वा ततसौ मुखपाश्र्वत-
सीर्लोपश्चेति छ ॥

मुखदूषण । पु० पलाण्डौ ॥

मुखधावनम् । न० आस्यप्रलापने ॥ प
टोलनिम्बकम्ब्याममालतीवनपत्र
वै । पञ्चपल्लवश्च श्रेष्ठ कषायी
मुखधावने ॥

मुखधौता । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकाया
म् ॥

मुखनिरीक्षक । पु० अलसे ॥

मुखपूरणम् । न० गण्डूषे ॥

मुखप्रिय । पु० ऐरावते । नागरङ्गे ॥

मुखभूषणम् । न० ताम्बुली ॥

मुखमण्डनक । पु० तिलकहस्त्ये ।
त्रि० आस्यभूषणे ॥

मुखामीद . . हुं शोभायने ॥

मुखयन्त्रम् । न० कविकायाम । ख
लीने ॥

मुखयानि । पुं आसिक्ये ॥

मुखरः । त्रि० दुर्मुखे । अवहमुखे ।

अप्रियवादिनि ॥ निन्दित मुखम

स्य । रप्रकरणे खम्बुखुञ्जे व्युत्

पल्लवस्थानम् । मुखशब्दीकल

मुखरोग

अथावचनपर ॥ निरन्तरभाषिणि
॥ मुखवागस्यास्ति । पूर्ववद् ॥
शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरगृह्
खलकषिंश्चकृति ॥ पु० काके ॥ अ
ङ्गे ।

मुखरता । स्त्री० वाचास्ततायाम् ॥
भावे तल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचने ॥

मुखरित । चि० कीर्तिते ॥ प्रकटि
ते ॥ यथा । सन्मुखरितम् ॥

मुखरोग । पु० वक्ष्यामये ॥ मुखरो
गाण्यानिदान यथा । अनूपपिथित
क्षीरदधिमाषादिसेवनात् । मुख
मध्यगदान्कुयुः क्रुधादोषाक्फो
तरा तेषां सङ्ख्यायथा । सु
रहः बोधयोर्दन्तमूले तु दशषट् तथा ।
दन्तेष्वष्टौ रमन्नायापञ्चस्युर्नशतालु
नि । कण्ठे त्वष्टादश प्रोक्तास्त्रय
सर्वसरा स्मृता । एव मुखाम
या सर्वे सप्तषष्टिर्मताबुधैः ॥ त
द्युनीयकगोक्षूरमूल पीत पयोन्वि
तम् । कामलादिहर प्रोक्त मुखरोग
हर तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनां चा
रोहिण्यलनागरम् । शुष्कचतुर्गुण
दद्यात्तत्तमेतेषां पाचयेत् ॥ वा
शिर्वैद्यैर्गुणलक्ष्मपूयसावक्षकण्ठयो
। पूरणादस्य तैलसङ्क्रमय कण्ठयो
क्षिप्या ॥ चिप्र विनाशमाशान्ति
यथा कृतमश्वत्थः ॥ आरसेऽभिद

मुखसम्भव

अथ मुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गल । पु० शूकरे । कोले ।

भूदारे ॥ मुखलाङ्गल यत् ॥

मुखवल्लभ । पु० दाडिमवृक्षे । चि०

मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० चम्बुष्ठायाम् ॥

मुखवाद्यम् । न० वक्त्रनालवाद्ये ।

वाक्यकृति गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ सु

खस्य० मुखेन च वाद्ये ॥

मुखवास । पु० गन्धद्वये ॥

मुखवासन । पु० मुखसङ्गन्धकारक

द्रव्ये । आमोदिनि ॥ मुखवासय

ति । वस० । नम्यादिष्वाण

व्यु० ॥

मुखविलुण्ठिका । स्त्री० चम्बुष्ठायाम् ।

छाग्याम् ॥

मुखविष्टा । स्त्री० तैलपायिकाया

म् ।

मुखशफ । पु० दुर्मुखे ॥

मुखशक्ति । स्त्री० वक्ष्यशोधने ।

यथा । अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिषि

द्धिने तथा । अपांहादशगन्धर्वैर्मु

खशक्तिर्विधीयते ॥

मुखशोधन । पु० कटुरसे । न०

त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० जम्बीरे ।

मुखशीलः । चि० दुर्मुखे ॥

मुखसम्भव । पु० ब्राह्मणे । मुख

तुसम्भवोऽयम् ॥

मुख्यक्रम

मुखसिद्ध । पु० मुखकर्मणि सिद्धि
प्रव ॥ अत्रोक्त रेवतोत्तरे । सत्ताध
रोष्ठसितफ नवलाभिरामफत्कारवा
युपदमुन्नतकम्बराग्रम । नीत्त्वोप
क'धृतमुखेनवलीहसाम्यमप्रव चतु
ष्कसमयेमुखसिद्धिमाहुरिति ॥

मुखसरम् । न० ताकल्याम् । सरा
सवे । ताड्यी । इ० प्रसिद्धमद्ये ।
गण्डूषमद्ये ॥ मुखस्त्रसुरा । विभा
षासेनासुरेति कौवता ॥

मुखसाध । पु० साक्षात्ताम् । सा
क्ष० इ० भा० ॥

मुखान्नि । पु० दावान्नी ॥

मुखामय । पु० मुखरोगे ॥

मुखार्जक । पु० अर्जके । प्रवेतप
र्णासे ॥

मुखास्त्र । पु० कर्कटे ॥

मुखास्त्रा । स्त्री० दावान्नी । भूतस
ञ्चार्याम्

मुख्य । पु० आद्यविधौ । शास्त्रोक्त
प्रथमकल्पे ॥ यथा त्रीहभियं
क त । श्रुतिमात्रेण वास्यतादर्थ्यं
भवसीयते । त मुख्यमर्थमन्यते ।
त्रि० श्रेष्ठ । वरे । प्रधाने ॥ मुख
मिव । शाखादित्वात् ॥ मुखो
त्पन्ने ॥ मुखेभव । दिगादित्वा
त् ॥

मुख्यक्रम पु० प्रमाणविशेषे । प्रधान-
क्रमेण योजनानां क्रम स मुख्यक्रम

मुख्यसर्ग

येन हि क्रमेण प्रधानानि क्रियन्ते तेने
वक्रमेण । तेषामङ्गान्यनुष्ठीयन्ते ।
तदा सर्वेषामङ्गानां स्यै सै प्रधा-
नैस्तुल्य व्यवधानमभवति । व्युत्क्र-
मेणानुष्ठाने केषांश्चिदङ्गानां स्यै प्र-
धानैरत्यन्तमव्यवधानम् । केषांश्चि
दत्यन्त व्यवधानस्यात् । तच्चायुक्त-
म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यवाधा
पत्ते । अत प्रधानक्रमोप्यङ्ग-
क्रमेहेतु । अतएव प्रमाणशेषेष्वपि
दावान्न यद्विषयाभिधारणम् । पश्चा
दैन्द्रस्यदधु । आग्नेयैन्द्रयागयो
पौर्वापर्यात् । एषश्च हयोर्द्वयोर्भि
धारणयो स्तस्वप्रधानेन तुल्यमेका
न्तरितव्यवधानम् । व्युत्क्रमेणाभि
धारणे चान्नै यद्विपरिभाधारणान्ने-
ययागयोऽत्यन्तमव्यवधानम् । ऐ-
न्द्रदध्यभिधारणेन्द्रयागयोर्द्वयान्त
रित व्यवधान । तच्चायुक्तमित्युक्तमे
व । सच मुख्यक्रम ' पाठक्रमोद्दु-
र्वल । मुख्यक्रमो हि प्रमाणान्तर-
सापेक्षप्रधानक्रमप्रतिपत्तिसापेक्ष-
तया विलम्बितप्रतिपत्तिक । पा-
ठक्रमस्तु निरपेक्षस्तोऽध्यायपाठक्रम
मात्रसापेक्षतया न तथेति वक्तव्यम् ।
प्रवृत्तिक्रमश्च वक्तव्यम् । प्रवृत्तिक्रमे
नवदूनामङ्गानां प्रधानविप्रकर्षा
त् । मुख्यक्रमे तु सन्निकर्षात् ॥

मुख्यसर्ग । पु० आद्यवर्गः ॥ मुख-

मुञ्चक

स्यसर्गस्तुमुख्यावैस्थावरा
समुताङ्कवरापुराणात् ।

मुख्यार्थ । पु० शब्दश्रवणमात्राभग
म्यर्थे यथा । श्रुतिमात्रेणयत्रा-
स्यतादर्शमवसोयते । त मुख्यमर्थ
मन्यन्ते गौण यन्नोपपादितम् ॥ प्र
तिपाद्यर्थे ॥

मुगूह । पु० दाहूपनिषि ।

मुग्ध । पु० भिक्षुकविशेषे ॥ यथा ।
सान्निध्ये विषयाणाञ्चसमर्थोऽविक
लेन्द्रिय । सुप्रवदन्तं तन्निष्ठ भिक्षु
मुग्ध मल्लभ्यते ॥ त्रि० रम्ये । सु
न्दरे मूढे विवेकविकले विप्र
यस्त श्रुत्यर्थपरिशीलनविधुरे
नवे

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदय
द्यौवनामुग्धालज्जाविदितमन्मथा ।
ब्र० लक्ष्यम्

मुधिर । त्रि० दातरि ॥ मुञ्चते । सु
चलु० । घषिमदिमुदीच्यादिनाकि
रच् ॥ पु० धर्मो ॥ वायौ । देवे ॥

मुचुकुन्द । पु० मात्वातनूपने पु
च ॥ पुष्यवृक्षविशेषे । शृचवृक्षे ।
चिचके । प्रतिविष्णुके । मिचकन्द-
फूल० ब्र० भा० । मुचुकुन्द । शिर
पोडापित्तस्रविषनाशन ।

मुचुटी । स्त्री० मुकुट्याम् । मुहौ ।
मुहौ० भाषा ॥

मुञ्चक । पु० मुञ्चकवृक्षे ॥

मुण्डफल

मुञ्ज । प० तृणविशेषे । ब्राह्मण्ये ।
वाणे । स्थूलदर्भे । मूज० ब्र० भा० ॥
मुञ्जद्वयस्तुमधुरतुवरशिशिरतथा ।
दाहदृष्ट्याविसपास्तमूचवस्त्यक्षिरोग
जित् । दोषत्रयहृद्व्यमेखलासूप
युज्यते ॥ मुञ्जद्वयम् । मुञ्जभद्रम् ।
क्षौ ॥

मुञ्जकेशी । पु० विष्णौ ॥

मुञ्जरम् । न० शालूके ॥

मुञ्जातक । पु० मुञ्जे ॥ पुष्पशा-
कप्रभेदे ॥

मुञ्जावट । पु० तीर्थविशेषे ॥ ष-
महादेवस्तिष्ठति ॥ तीर्थान्तरे ॥

मुण्ड । पु० दैत्यविशेषे राहुग्रहे ॥
मुण्डितसमस्तशिर केशेब्रह्मचा-
रिविशेषे ॥ सशिखकेशमश्रुहृते
परिव्राजि ॥ नापिते । स्थाणुद्रौ
पु० न० मूर्धनि न० वीले ॥ मुण्डा
यसे ॥ त्रि० मुण्डते ॥ मुण्डाते ।
मुण्डखण्डने । घञ् ॥

मुण्डक । पु० नापिते । न० मस्त-
के ॥ उपनिषद्विशेषे ।

मुण्डचणक । पु० कलाये ॥

मुण्डनम् । न० वपने । परिवाप
ने । क्षीरे । केशच्छेदने ॥ मुण्डन
चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयविधिः । व
ज्रं यित्वागयागङ्गाविशाखाविरजा
तथा ॥ मुडि० । ल्युट् ॥

मुण्डफल । पु० नारिकेलवृक्षे ॥

मुण्डी

मुण्डाकाराणिफलानियस्यस ।

मुण्डेफलानियस्यवा ॥

मुण्डमांसम् । न० मुण्डामिषे । त
स्यापाकप्रकारो यथा । समयं विद्वै
न्मुण्डमग्निनास्थूलहेतिना । प्रक्षा
यतप्तपानीये लोभान्यपिच घर्षये
त् ॥ श्वण्डयिस्थापचैत्तैले घृतं वो
पस्करान्वितं ॥ मुण्डामिषं वातह
रन्निग्धं गुरुतरं स्मृतम् । प्रशोयं
श्चक्षियन्मुण्डं तन्मांसैकं गुणवच्च
म् ॥

मुण्डशक्ति । पुं० शक्तिप्रभेदे ।

मुण्डनके । नि० शूके ।

मुण्डा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।

मुण्डितशिरस्कायांस्त्रियाम् ॥

मुण्डाख्या । स्त्री० महाश्रावणिका
यां ॥

मुण्डायसम् । न० लौहे ॥

मुण्डितम् । न० लौहे ॥ चि० परि
वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा
वैस्म । मुडि० । त्त ॥

मुण्डितिका । स्त्री० मुण्डीर्याम् । क
दम्बपुण्यायाम् ॥

मुण्डी । पुं० नापिते ॥ मुण्डं करोति
। मुण्डमिश्रेतिषिच् । यन्त्रादित्वा
क्षिणि । ॥ मृद्वहीनमृगविशेषे ।
योऽष्टग । मृद्वहीनः स्यात्समुण्डी
तिनिगद्यते ॥ मुण्डीतुम्बरकासा
संभवश्चासापद्मोहिम ॥

मुदिर

मुण्डिनिका । स्त्री० आवष्ट्याम् । मु
ण्डीर्याम् ॥

मुण्डी । स्त्री० मुण्डायाम् । गोरक्ष
मुण्डीतिख्यातौषधौ ॥ मुण्डीति
क्ताकटु । पाकेधोर्योश्चामधुराजघु
। मेध्यागण्डापक्षीकृच्छ्रकृतमियोम्य
त्तिपाण्डुमुत् ॥ श्लीपदारुच्यपस्मा
रश्लीहमेदीगुदात्तिहृत् । महासु
ण्डीच मुण्डीवङ्गुणैरुक्ता मर्द्धाभि
भि ॥

मुण्डीरिका । स्त्री० मुण्डायाम् ॥

मुत्० द् । स्त्री० इषं ॥ मोदनम् ।

मुदवर्षे । सम्पदादिस्वात्क्षिप् ॥

वृद्धिनामौषधौ ।

मुदा । स्त्री० इषं । मुखे ॥

मुदित । पुं० सप्तम्यांभिर्भौ ॥ चि०
आनन्दिते । इषिते ॥ विहारादि
भि मन्तुष्टे । मुद० । त्त उदु-
पधादिति वाकित् ॥ न० शालिङ्ग
नविशेषे ॥ तक्षक्षय यथा । नायि-
क्यानायकस्ययामपाशेर्द्विषिच्वावा
मपादतस्योरुद्वयमध्येस्थापयित्वाभौ
मिलित्वायदवस्थानमितिकामशास्त्रा

मुदिता । स्त्री० इषं ॥ पुण्यत्रिवेषु मु
दिताभावयेत् । पुण्यवत्सुपुण्यानु-
मोदनेनइषं कुर्यात् । न तुविशेष न-
चोपेक्षाम् ॥

मुदिर । पुं० मेघे । चारिवाह ॥ मो
दनेनेन । मुद० । वृषिमदिमुदी-

मुद्गर

तिक्किरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥

मुद्ग । पु० शमीधान्यभेदे । सूयप्रधा-
ने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयान-
न्दे ॥ मुद्गोरुक्षोलघुर्याहीकफपि-
तहरोहिम । स्वादुरल्पानिलोने
प्रोज्वरघ्नोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो
महामुद्गोहरित पीतकस्तथा । श्वे-
तो रक्तश्चतेषान्तुपूर्वं पूर्वो लघु-
स्मृत ॥ सुशुतेन पुन प्रोक्तो हरि-
त प्रवरो गुणै । चरकादिभिर-
प्युक्त एष एव गुणाधिक ॥ मुद्गस्य फ-
लमुद्ग । बिल्वादिभ्योऽप्य । तस्य
फलपाकेति लुपियुक्तवद्भाव ॥ य-
द्वा । मोदयति । मुद० । सुदिग्यो-
र्गंगाविति गक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री० वनमुद्गे । काकमु-
द्गायाम् । सङ्गायाम् । सूर्यपण्यी-
म् ॥ मुद्गपर्णी हिमार्कृत्तातिक्ता स्वा-
दुश्च कृष्णला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नी-
या हि णीज्वरदा हनुत् ॥ दोषत्रयह-
रो लघ्वी ग्रहण्यर्थी तिसारहत् ॥ मु-
द्ग पर्यमस्या । मुद्गशब्देन मुद्गप-
र्यसदृश लक्ष्यते । पाककर्णेति ङीष् ॥

मुद्गभुक् । पु० घोटके ॥

मुद्गभोजी । पु० घोटके । अश्वे ।

मुद्गमोदक । पु० मुक्तामोदके ॥

मुद्गर । पु० कोष्ठादिभेदेने ॥ कर्मा-
रवचे ॥ मोगरा० इ० भा० प्र० पुण्यह-
वविशेषे । मन्त्रसारे । सप्तपञ्चे । अ-

मुद्गाद्रकवट

तिगन्धे । जनेष्टे । खनाम्नाप्रसिद्धे०
अस्त्रविशेषे । द्रुवणे ॥ कोरके ॥ न०
मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गुनिगर-
णे । अच् । मुदोगर ॥

मुद्गरक । पु० कर्मारवचे । कमरख-
इति भाषा ॥

मुद्गल । पु० गोचकारकीमुनिविशेषे ।
इयंश्वराजपुत्रे ॥ न० रोहिषतणे ॥

मुद्गवटक पु० । मूगवरा० इति लोकप्र-
सिद्धे ॥ मुद्गानावटकास्तर्के मल्लि-
तालघवोहिमा । सस्कारजप्रभा-
वेण विदोषशमनाहिता ॥

मुद्गवटिका । स्त्री० मु गौडी इ० लोकप्र-
सिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानावटिका-
स्तद्वद्वचितासाधितास्तथा । पथ्या
इत्यास्ततोलघ्व्यो मुद्गसूपगुणा स्मृ-
ता ॥ तद्वत्० माषवटीवत् ॥

मुद्गाद्रकवट । पु० वटकविशेषे । अ-
देवरा० इ० भा० ॥ आदावडा० इ०
गौ० भा० ॥ मुद्गपिष्ट्याविरचितान्
वटकास्तैलपाचितान् । इस्ते न चू-
र्णयेत्सम्यक्तस्निग्धूर्णे विनिक्षिपे-
त् । भृष्ट हिङ्ग्वार्द्रकसूक्ष्म मरि-
चजीरकतथा । निम्बूरसयवानौघ-
युक्तासर्वविमिश्रयेत् ॥ मुद्गपिष्टीप-
चेत्सम्यक्स्थाल्यामास्तारकोपरि ।
तस्य स्तुगोलकान् कुर्यात्तन्मध्यं पू-
रणं क्षिपेत् ॥ तैलेतान् गोलकान् प-
क्वाकायितायां निमज्जयेत् । गोल-

मुद्रा

का पाचकै प्रोक्तास्ते त्वाद्रकव
टाश्चपि ॥ मुद्राद्रकवटारुच्या
लघवे।वलकारका । दीपना
स्तर्पणापथ्या स्निग्धु दोषेषु पूजि
ता ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । छा
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद
तेऽनया । मुद्र० । स्फायितश्चीति
रक् ॥ चिह्ने ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे छापाञ्चरइति
भा० प्र० ॥ यथोक्त वाराहीतन्त्रे
मुद्रालिपि शिल्पलिपिलिपिले-
खनिसम्भवा । गुण्डिकाघुणसम्भू-
ताल्लिपय पञ्चधास्मृता एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरिचौशुभदाहरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे पियथा ।
लेखन्यालिखितविप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
श्चयत् । शिल्पादिनिर्मितश्चपा-
ठ्य धार्थश्चसर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र-
सिद्धा।० स्वर्णरौप्यमुद्रकयो ॥ पु-
राणाद्युक्त्या० शरीरेधारणीयेभगव-
तश्चायुवादिचिह्ने ॥ कृष्णायुधाङ्कि-
तदेहगोपीचन्दनमृत्क्षया । प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वाकिकरिष्य-
ति ॥ यदायस्यप्रपश्ये तदेहशङ्खा
दिचिह्नित । तदातदाजगत्स्वामी
तुष्टोहरतिपातकम् ॥ भवतेयस्यदे-
हेतुचहाराचदिनेदिने । शङ्खच-
क्रगदापद्म लिखितसोऽच्युत । स्व

मुनि

यन् । नारायणायुधैर्युक्त कृष्णात्मा
नक्तौयुगे । कुरुतेपुण्यकर्माणिमे-
रुतुल्याणितस्यवै ॥ शङ्खादिना-
ङ्कितोभूत्वाश्रावय कुरुतेद्विज ।
विधिह्येनन्तुसम्युक्तपितृणाञ्चगया-
समम् यथानिर्दहतेकक्षवायुनाप्रे-
रितोभृशम् । तथादहन्तिपापानि
दृष्ट्वाकृष्णायुधानिवै ॥ देवताप्रौति
जनिकाङ्गुलिचरनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्वदेवानाद्वावणात्पापस-
न्तते । तस्मात्मुद्रे निसाख्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कित । वि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपि । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । छापेकाञ्चर०
इतिभाषा ॥

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्मि-
तमुद्रायाम् ।

मुद्रित । वि० अप्रफुल्ले । शङ्खचि-
ते । निद्राणे । मौलिते । मुद्रा०
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते ॥

मुद्रा । अ० व्यर्थे ॥ मुद्रति । मुद्र-
वैचित्र्ये । काप्रत्यय । पृषोदरा-
दिच्वात्इत्यध० ॥

मुनि । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचयमे
। मौनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । समन्या

मुनिपित्तलम्

सिनि । परमार्थतत्त्वस्यमननान्मु
निरितिशास्त्रकृताव्युत्पत्तेर्नेतरो
जनः शास्त्रविदपित्तत्वज्ञानाभा
वात् । सदा ममनशीलो योजोवन्मु
क्तामुनि सहि । स्थितप्रज्ञादिभि
शब्दैर्मौनशास्त्रेषु वर्ण्यते ॥ दु
खेष्वनुद्दिग्ममना सुखेषु विगतस्पृ
ह । वीतरागभयक्रोध स्थित
धीर्मुनिरुच्यते ॥ मौनान्नमुनिर्भ
वति नारण्यवसनान्मुनि । स्वलक्षणा
न्तुयोर्वदसमुनि श्रेष्ठ उच्यते ॥
अगस्त्ये ॥ बुधे ॥ मन्यते । मन
ज्ञाने । मनेरुच्चेतीन् । उपधाया
उत्त्वञ्च । किदित्यनुवर्त्तनान्नगुण
॥ वङ्कसेने । अगस्त्यद्रुमे ॥ अहं
ति ॥ पियाली किशुके ॥ दम
नकवृक्षे ॥ सप्ताङ्के ॥
मुनिखर्जूरिका । स्त्री० खर्जूरप्रभे
दे ॥
मुनिच्छद । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥
मुनितरु । पु० वक्रवृक्षे
मुनिद्रुम । पु० वक्रपुष्पे । वङ्कसे
ने । अगस्तिया० द्र० भा० प्र०
वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसन्न
कोद्रुम । शाकपार्थिवादि ॥
मुनिनिर्मित । पु० डिण्डिमे ॥
डिडसौ । टिडा० इ० प्र० फल
शाके ॥ मुनिनानिर्मित ॥
मुनिपित्तलम् । न० ताजे ॥

मुमुक्षुता

मुनिपुत्र । पु० दमनकद्रुमे ॥ क
प्रसुते ॥
मुनिपुत्रक । पु० भद्रनामनि । ख
ङ्कने ॥
मुनिपुष्प । पु० अगस्तिद्रुमे ॥ न०
अगस्त्यपुष्पे ।
मुनिपूग । पु० रामपूगे । कामी
ने ॥
मुनिभेषजम् । न० अगस्त्यहरीत
क्याम् । अगस्तिपथ्यायाम् ॥ ख
ङ्कने ॥
मुनिव्रत । वि० उपशान्ते ॥ मुनी
नां व्रतमस्य ॥
मुनिसुव्रत । पु० सुव्रताख्ये बुद्धभे
दे ॥
मुनिस्थानम् । न० आश्रमे ॥
मुनौन्द्र । पु० श्रीघने । वङ्कसे । जि
ने ॥ मुनिषड्दन्द्र अष्ट ॥
मुन्यन्नम् । न० नीबारादौ ॥ मुने
र्वाणप्रस्थस्य अन्नम् ॥
मुमुक्षु । पु० यतौ । स सारथान्य
भेदेनेकतप्रयत्ने । साधनचतुष्टय
सम्पन्ने ॥ यथा । काव्यनाटकत
कादीनभ्यस्तितिरन्तरम् । विवि
शीषुर्यथातद्वन्मुमुक्षु स्वविचा
रयेदिति ॥
मुमुक्षुता । स्त्री० मोक्षच्छायाम् ॥
स सारबभ्रुनिर्मुक्ति कथस्यान्मे
काधाविधे । इति यासुदृढाबुद्धिर्

सुरला

क्तव्यासामुमुक्षुता ॥ मुमुक्षोर्भाव
तत् ॥

मुमुक्षुत्वम् । न० मुमुक्षुतायाम् ॥
वैराग्यञ्चमुमुक्षुत्वतौत्रयस्यतुवि
द्यते । तस्मिन्निवार्यवन्तस्तु
फलवन्तश्चमादयः ॥ मोक्षेच्छा
मेक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम्मुमुक्षु
त्वम्भावितत्त्वम् ॥

मुमुक्षान् । पु० मेवे ।

मुमुषिषः । त्रि० चोरे ।

मुमुषुर् । त्रि० आसन्नगृह्यौ । म
र्तुमिच्छौ । सन्नन्ताज्मुळः, सना
शसभिचउ ॥

मुरः । पु० दैत्यविशिषे । मुरति ।

मुरसवेष्टने । इगुपधत्वात्क ॥

न० वेष्टने ॥

मुरजः । पु० मृदङ्गे ॥ मुरणम् । मुर

रः । तुदादि । घञर्थेकविधान

मितिक ॥ मुरवेष्टनजातमस्य ॥

मुरजफलः । पु० मनसवृत्ते ॥ मुरज

सदृशानिफलानियस्यस ॥

मुरजबन्धः । पु० चित्रकाव्यविशिषे ॥

मुरण्डः । पु० लम्पाकदेशे ॥ तद्देश

स्थे तुमुरण्डा ॥

मुरन्दलाः । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्दनः । पु० विष्णौ ॥

मुररिपुः । पु० विष्णौ । मुरस्सरि

पु० ॥

मुरलाः । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ॥

मुशलिका

मुरली । स्त्री० वशीवाद्ये । वशिकाया-
म् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

मुरलीधरः । पु० श्रीकृष्णे ॥

मुरहाः । पु० केशवे । विष्णौ ॥

मुराः । स्त्री० खनाम्नाप्रसिद्धिगन्धद्रव्ये
। तालपण्याम् । गन्धकुम्भ्याम् ।

मुरातिक्ताहिमास्त्राहीलघ्वीपित्तानि
लापहा । ज्वरास्तृणभूतरक्षोघ्नीकुष्ठ
काशविनाशिनी । मुरति । मुर०

। इगुपधत्वात्क टाप्

मुरारिः । पु० गौकृष्णे ॥ मुरस्थ-
रि । मुरः केशेचसन्तापेकर्मभो

गेवक्त्रिणाम् । दैत्यमेदेष्यरिस्ति-
षाम्मुरागस्तेनकीर्तित ॥

मुरः । पु० लाहविशिषे ॥

मभिणी । स्त्री० अङ्गारधान्याम् ॥

मुर्मुर् । पु० तुषबङ्गी ॥ मन्मथे ॥
रत्रिवाजिनि ॥

मुलतानः । पु० देशविशिषे ॥ कर

तीयासमारभ्यहिङ्गुलाजान्तकशि

वे । मुलतानदेशादेवेष्टिमहाब्जेच्छ
परायणः ।

मुशटोः । स्त्री० सितकङ्कन्याम् ॥

मुशलः । पु० न० मुसले । मुश्र्यत्य

नेनवा । मुसखण्डने । उज्ज्वलदत्ता

दयामुतालव्यमध्यमाहुस्ततोवृषादि

त्त्वात्कल ॥

मुशलिकाः । स्त्री० पञ्चगाम् ॥ इतिह

लायुधः ॥

मुष्कर

मुशली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ तालमूल
 ल्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्ट ॥
 मुषल । पु० न० मुसले ॥ मुषत्यने
 नत्रा । मुषखण्डने० इतिधातोर्द
 न्त्यान्ते षुमूर्द्धन्यान्ते षुचवोपदेवा
 चेयादिभि पठितत्वात्कल ॥
 मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुषाति ।
 मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
 मुषित । वि० वञ्चिते ॥ हृते ॥ ख
 ण्डने ॥ मुष्यतेऽस्त्र । मुषस्तेये ।
 क्त ॥ नमुषितास्त्रियप्रेक्षेत । अ
 चमुषितेवमुषिताचौरैर्हृतवस्त्रेव०
 नग्नेत्यर्थ इतिव्याख्येयम् ॥
 मुष्क । पु० अण्डकोषे । वषथे ॥
 मुष्णातिरेत । मुष० । रुद्रभूश
 षिमुषिभ्य कक् ॥ सङ्घाति ॥ मो
 चकष्वहे । मुष्कके ॥ मुष्कवृक्षस्तुहि
 विध श्वेतकृष्णप्रभेदत ॥ तस्क
 रे ॥ मासले ॥
 मुष्कक । पु० घण्टापाटली । गोलौ
 ठे । मुष्के । भाटले । मोचे ॥
 मष्कक कटुकस्तिक्तोग्राक्षुष्ण
 कफघातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू
 वस्तिरुक्कमिश्रकृन्तु ॥ मुष्णाति
 रोगम् । मुषे ककन्तात्० स्तार्धे
 कन् ॥
 मुष्कर । पु० समुष्के । प्रलम्बाण्डे
 ॥ मुष्कोण्ड । सोस्यास्ति । जष
 सुषीतिर ॥

मुष्टिभ्य

मुष्कशून्य । पु० वृषणरहिते । अनु
 पस्थे । स्त्रीस्वभावे । महल्लिके ।
 राज्ञोन्त पुररक्षके । खोजा० भा
 षा ॥
 मुष्ट । वि० चोरिते ॥ मुषेक्त ॥
 मुष्टि । पु० स्त्री० पलपरिमाणे ।
 चारतोला इतिभाषा ॥ बद्धपाणी
 । मुट्टी० इ० भा० । अङ्गुलिसन्नि
 वेशोमुष्टि ॥ यथा । घासमुष्टि
 परगवेसाम्न दद्याच्चय सदा । अकृ
 त्वास्त्रयमाहार स्वर्गलोकलगच्छती
 तिश्रीमहाभारतम् ॥ त्सरौ । मूठ
 ० इतिभाषा ॥ धान्यमानमेदे ।
 कुञ्ज्यष्टभागे । छटाक० इ० भा०
 । मोषणे । सङ्कोपने । मुष्यतेन
 या । मुष० । स्त्रियाक्तिन् ॥ यद्वा
 । मुष्णाति । क्तिच् ॥ ग्रहारविशेषे
 । मुङ्कोइतिभाषा ॥ पथिक्षुधार्त्तस्य
 तिलादीनामुष्टिग्रहणे चौर्याभावो
 यथा । तिलमुद्गयवादीनामुष्टिर्ग्रा
 ह्यापथिस्थितै । क्षुधार्त्तैर्नान्यथा
 विप्रविधिविज्ञिरितिस्थिति ॥
 मुष्टिक । पु० कसासुरस्यमङ्गविशे
 षे ॥ स्वर्णकारे ॥
 मुष्टिकान्तक । पु० बलदेवे ॥ मु
 ष्टिकस्यन्तक ॥
 मुष्टियूतम् । न० चुङ्कके । यूतप्रभे
 दे ॥
 मुष्टिभ्य । पु० बालके ॥ मुष्टिभ

मुसलीय

यति । धं ट् पाने । नाडीमुष्ट्यो
 स्त्रेति० खश् । मुम् ॥
 मुष्टिवन्ध । पु० सङ्ग्रहे । मुष्टिव
 न्वनक्रियायाम् ॥ अहोसप्तस्यमुष्टि
 बन्ध ॥ मुष्टेर्वन्ध ॥ मुष्टिनात्र
 न्मोहदृग्गण वा ॥
 मुसल । पु० न० अयोधे । कण्ड
 नीयदण्डे । मूसर० मूसल० इ०
 भा० ॥ मुसल्यनेनवा । मुसखण्ड
 ने । वृषादिभ्यश्चेतिक्ल ॥
 मुसली । पु० हलिनि । बलदेवे ॥
 मुसलमस्यस्य । अतद्वनिठनावि
 तीनि ॥ यथोक्त विष्णुपुराणे जरा
 सन्धयुषोद्योगे । हलञ्चबलभद्रस्यग
 गनादागत ज्वलत् । मनसीभिम
 त विप्रसौनन्द मुसल तथेति ॥
 मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल
 मूलीतुर्विद्वद्भिर्मुसलीतिनिगद्यते
 ॥ मुसलीचद्विधाप्रोक्ताश्च ताचाप
 रम जका । श्वेतास्त्रत्यगुञ्जोपेता
 अपराचरसायनी ॥ मुसलीभधुरा
 वृध्यावीर्योष्णावृ ह्यौगुरु । तिक्ता
 रसायनीहन्तिगुदनान्यनिल तथा
 ॥ आखुपय्याम् ॥ गृहगोधिकाया
 म् ॥ मुस्यति० मुसतिस शय वा
 । मुस० । वृषादिभ्यश्चिदिकक् ।
 जातेरितिगौरादिस्वाहाडीष् ॥
 मुसलीय । त्रि० मुसल्य ॥ मुसला
 यहित । विभाषाविरपूपादि

मुहिर

भ्यङ्गतिपक्षेच्छ ॥
 मुसल्य । त्रि० मुसलेनवध्वे ॥ द
 ण्डादिभ्योयत् ॥ मुसलीये । मुस
 लायहित । अपूपादित्वात्पक्षे
 यत् ॥
 मुस्त । पु० न० मुस्तके । मोथा०
 इ० भा० ॥
 मुस्तक । पु० न० मुस्ते । कुर्वन्दि
 । मेघनामनि । मुस्तायाम् । मोथा
 ० इ० भा० ॥ मुस्तकाटुहिम या
 हितिक दीपनपाचनम् । कषाय
 काफपित्तास्रतड्ज्वरावचिजन्तुहृत्
 ॥ अनूपदेश्यज्जात मुस्तकतत्प्रश
 स्यते । तत्रापिमुनिभि प्रोक्त वर
 नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्घाते ।
 चु० । खलु ॥
 मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथाख्यलक्षे
 ॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् टा
 प् ॥
 मुस्ताद । पु० शूकरे ॥ मुस्तामस्ति
 । अद० । कर्मस्थान् ॥
 मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट
 द्यते । नागरमोथा० इ० भा० ॥
 मस्तु । पु० मुष्टौ ॥
 मुस्तम् । न० अशुणि ॥ मुस्यति । मु
 स० । मुसेरक्वाङ्गुलकात् ॥ मुस
 से ॥
 मुहिर । पु० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु
 ह्यति । मुहवैचित्ये । इभिमदि

मुहूर्त

मुदीत्यादिनां रश्च ।
 मुहुर्भाषा । ह्रीं पुन पुन कथने
 । अनुलापे ॥ मुहुभाषणम् । भाष
 • वज ॥
 मुहु । अ० पौन पुन्ये । मोहनम्
 । मुह० । मुहे किञ्चेत्युसि ॥
 पुनरर्थे ॥
 मुहूर्त । ८० न० द्वादशक्षणात्मकौ
 काले ॥ त्रि शत्कालात्मकौ काले ॥
 द्वादशयात्रात्मकौ काले ॥ मुहूर्त घटि
 काद्यभिच्युक्ते ॥ अक्षिपक्ष्मपरि
 क्षेपोनिर्गम्य परिकीर्तित । द्वौ
 निमेषौ च टिनामद्वे चूटीतुल्य
 स्मृत ॥ क्षौण्वौ च क्षणद्वयत्वे का
 ष्ठाप्रोक्ता दशक्षणा । त्रि शत्काशा
 कलाप्रोक्ता कलात्रिंशन्मुहूर्तक
 ॥ पुराणोक्तलक्षणान्तु । रौद्र श्वेत
 स्तथामैत्रस्तत सारभट स्मृत
 ॥ सावित्रीवैश्वदेवश्चगन्धर्व । कु
 तपस्तथा । रोहिणस्तिलकश्चैव वि
 जयोनिरुत्तिस्तथा ॥ स वरोवरुण
 श्वैव भग पञ्चदशस्मृत ॥ इति
 दिनपञ्चदशभागैकभागे ॥ यथा
 । प्रात कालो मुहूर्ता स्त्रीन्सङ्गव
 स्तावदेवतु । मध्याह्नस्त्रिमुहूर्त
 स्यादपराह्णस्तत परम् ॥ साया
 ह्णस्त्रिमुहूर्त स्याच्छाद तचनका
 रयेत् । रात्रिसीनामसावेलागर्हिता
 सर्वकर्मसु ॥ हूयन्ति । हूयन्तौ

मूढग्रह

टिल्ये । अस्माल्लिङ्गचोमौ ह
 शिंकडतिनिदेशान्मुहूर्तशब्देनि
 ष्पन्न ॥ अल्पकाले ॥ दिनश
 द्विविशेषे । लक्षणयातदुपलक्षिते
 काले ॥
 मुहुर । त्रि० मूर्खे ॥ मुह्यति । मु
 ह० । मूर्खे राद्यश्चेतिसाधु । ॥
 मुह्यमान । त्रि० अनेकानर्थप्रकारै
 रविविक्तया विचित्रचित्ततया चि
 त्तामापद्यमाने ॥
 मू । स्त्री० बधने ॥
 मूक । पु० जलेशये । मूख्ये ॥ दै
 त्ये ॥ त्रि० अवाचि । वर्णाभुच्चार
 के ॥ दीने ॥ मू मितिकायति । कै
 ० । आतोनुपेतिक ।
 मूढ । त्रि० तन्द्रिते ॥ बाले । जड
 ॥ मूर्खे । यथाजाते ॥ स्वाज्ञान
 कार्यविपर्ययमोहव्याप्ते ॥ बृद्धम
 र्थसाधनमिदमनर्थसाधनमिति वि
 वेकशून्ये । अविवेकारके । अविवे
 किनि । अनात्मविदि ॥ तन्द्रादि
 यस्तचित्ते । तमसाच्छन्ने । मोहयु
 क्ते ॥ चित्तस्य द्वितीयायाम्भूमौ ॥
 मुह्यति स्म । मुह० । गच्छत्येति क्त
 ॥ आकाशादिमुख्यलिङ्गैश्चित्तम
 प्रधानतयामूढा मोहप्रकाशका
 विषयाः गुरुव । केचिद्विशेषास्ते
 मूढा कथ्यन्ते ॥
 मूढग्रह । पु० अविवेकातिशय

मूत्रम्

कृतेदुराग्रहे ॥ याहीग्रहणम् । मू
ठानाग्रह ॥
मूठता । स्त्री० अर्कायपरिज्ञानत्वे ॥
अविवेकतायाम् ॥ यथा । यान्ति
तौयानगतश्चदेहोदेहिपिचान्य पु
रुषोनिविष्ट । ममच्चमुत्थानतथा
यथाऽऽस्मन्देहेऽतिमात्रवतमूठतै
षेति ॥
मूठदृक् । चि० देहमानिनि । देहमा
त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥
मूठयोनि । पुं० पञ्चादौ ॥
मूठा । स्त्री० तामस्यामनसोष्ठौ ॥
मूत । चि० बहे ॥ मूयतेस्म । मूड्
बन्धने । क्त ॥ आलानपाशे ॥
मूत्रम् । न० प्रस्त्रावे । मूत० पिसाव०
ब्र० भा० ॥ मूत्र्यते । मूत्रप्रस्रवणे ।
घञ् ॥ मूत्रमिच्छाद्गुरुद्वक्वस्तीत्या
निलनिर्गतम् ॥ यद्वा । मुच्यते
यत् । मुचलृ० । सिबिमुच्योष्टेरु
चेतिष्टञ् ॥ अथास्यगुणा । गोमू
त्र कटुतीक्ष्णोष्ण चारतिक्त कषा
यकम् । लघ्वग्निदीपन मेध्य पित्त
कृत्कफघातहृत् ॥ शूलगुल्मोदरा
नाहकण्डूक्षिमुखरोगजित् । किलास
गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
कासश्वासापह शोथकामलापाण्डुरो
गहृत् । कण्डूकिलासगदशूलमुखा
क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू
त्ररोधान् । कास सकुष्ठजठरकृमि

मूत्रकृच्छ्रम्

पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपिपीत
मपाकरोति ॥ सर्वेष्वपिचमूत्रेषु
गोमूत्र गुणतोधिकम् । अतोविशे
षात्कथनेमूत्र गोमूत्रमुच्यते ॥ स्त्री
होदरश्वासाकासशोथवर्गीग्रहपह
म । शूलगुल्मरुजानाह कामलापा
ण्डुरोगनुत् ॥ कषाय तित्ततीक्ष्ण
स्त्रपूरणात्कर्णशूलहृत् ॥ नरमूत्र
र र हन्तिसे वित तद्रसायनम् । रक्त
पामाह्वर तीक्ष्ण सक्षारलवण स्मृ
म ॥ गोजाविमद्विषीणान्तुस्त्रीणा
मूत्र प्रशस्यते । खरोष्ट्रभनराश्वा
नापुसामूत्र हित मतम् ॥ अयमूत्र
परीक्षा । वातेनपाण्डुर मूत्र रक्त
नीलस्त्रपित्तत । रक्तमेवभवेद्रक्ता
द् धवलफे निलकफादिति ॥
मूत्रकृच्छ्रम् । न० प्रस्त्रावघटितरोग
विशेषे । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।
कृच्छ्रे ॥ मूत्रे कृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
चिकित्सा । त्रिकण्टकारवधदर्भ
काशयवासधात्रीगिरिभेदपथ्या
। निम्बान्तिपीतामधुनाश्मरीक्षसमी
पमृच्छोरपिमूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
कादिक्वाथ ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक
शिलाजतुगोक्षुराणामेर्वाकबीजलव
णोत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित
गुडुलजले लुलितानिपीत्वाप्रच्यक्ष
मृच्युरपिजीवतिमूत्रकृच्छ्री ॥ ए
लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अयोरज

मूत्रनिरोध

सूक्ष्मपिष्ट मधुनासहयोजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निहत्याशुसलीढ दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडेनमिश्रितक्षीरकटुणा कामत पिवेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निश्चयः ॥ ४ ॥ धात्रीरसचेक्षुरसपिवेदाकृच्छ्रे सरक्ते मधुनाविमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रियामासुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ क्वाथोगोक्षुरबीजस्ययवक्षारसमन्वित । पीत प्रशमयत्येवकृच्छ्रविह्वारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलाया सुपिष्टाया कल्क कोलसमन्वितम् । वारिणालवक्षीकृत्यपिवेन्मूत्ररुजापहम् । कोलबदरम् ॥ ७ ॥ गुडमामलकवृष्य शमन्न तर्पणप्रियम् । पित्तासृग्दाहशूलघ्न मूत्रकृच्छ्रहर परम् ॥ ८ ॥ सपादशाणतुलितोयवक्षार सितायुत । भक्षितोनाशयत्येवमूत्रकृच्छ्रनमशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्क पीत कर्षमितो नरैः । मस्तुनापलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रव्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरक्वाथसितामाक्षिकसयुत । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणितयैवोष्णसमीरणम् ॥ उष्णसमीरणउष्णवातमूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोषः । पु० प्रसेहे ॥

मूत्रनिरोधः । पु० मूत्रप्रतिबन्धकरोगः

मूत्राघात

विशेषः ॥ यथा । पिष्ट वैमालती-मूल बीजकालेसमाहृतज । स । दित छागदुग्धेन पीतश्चैरधः । न्वितम् । रेन्मूत्रनिरोधश्च हरेद्वैपाख्यु शर्करा ॥

मूत्रपतनः । पु० गन्धमाजारे ॥

मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥

मूत्रफलाः । स्त्री० कर्कष्याम् ॥ तपुष्याम् ॥

मूत्रलम् । न० तपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्द्धके ॥

मूत्रलाः । स्त्री० कर्कष्याम् ॥ बालुक्याम् ॥

मूत्राघातः । पु० प्रसावरोधकरोग-विशेषः ॥ प्राथम्येन विघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दीर्घैर्मूत्राघातात्म्यादयः ॥ मूत्रविघाताद्यैरित्यादयश्च नपुंस्त्रीषु क्रादिविगन्धितादीनां रुक्षाशनादीनां क्षयवृणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दीर्घैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्रघातयोः कीर्भेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकविवर्ध्याऽल्पः । मूत्राघाते तु विवर्ध्यावलवान् कृच्छ्रमल्पमित्यनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सायथा । नलकुशकाशेक्षुबलाक्वाथप्रातः सुशीतलसितम् । पिवेत्तानशयतिनियतम् । त्रयहृद्व्युवाच-कविः ॥ कविः शुक्रः । कर्पूर- ॥

मूर्ख

जसायुक्तावस्त्ववर्ति शनै शनै ।
 मेद्रमार्गान्तरेन्यस्तामृवाघातव्यपो
 हति ॥ धान्यगीचुरक काथ क
 त्कसिद्ध हितघृतम् । मृवाघाते-
 मूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषेचदाहणे ॥ धान्य
 गीचुरक घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे श्मरो
 रोगेभिषज यत्प्रकीर्तितम् । मृवाघा
 तेष्ु सर्वेषु तत्कुप्याद्देशकालवित् ॥
 मूत्रातिसार । पु० प्रस्तावातिसरण
 रोगे ॥ तस्यौषधयथा । बलामूल-
 स्वचक्षुर्धूपीतसत्तीरशर्करम् । मू
 त्रातिसार हरति दृष्टमेतद्गन्धस शयन-
 ति ॥

मूत्रातीत । पु० मूत्ररोगविशेषे ॥
 यथाहु । चिर धारयतीमूत्रत्वरया
 नप्रवर्तते । मेहमानस्यमन्द वामू-
 त्रातीत सञ्च्यते ॥ इति ॥

मूत्राशय । पु० वस्त्रौ । मूत्र
 पुटे ॥

मूत्राशयपुट । पु० वस्त्र्याम् । मू-
 त्रपुटे ॥

मूत्रित । वि० कृतमूत्रोत्सर्गे । मू
 ठे ॥ मूत्र्यते स्म । मूत्र० । क्त ॥

मूर्ख । पु० पुरीषमे । माषे ॥ गाय
 चीरहिते । सार्थगायचीरहिते ॥
 वि० अस्ते । वैधये । वालिशे ॥
 शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥
 देहात्मवादिनि अधीत्यवेदशास्त्रा
 निससारेरागिणश्चये । तेभ्य प

मूर्खत्तम्

रोनमूर्खीस्तिगधर्म प्रवाजशुकरै
 ॥ समङ्गतिशेष । मानुष्य दुर्लभ
 प्राप्यवेदशास्त्राण्यधीत्यच । बभूवते
 यदि स सावेकोविचिच्ये तमानव ॥
 मुह्यति । मुह० । मुह खोमूर्चं
 मूर्खीवषाप्रवासीसतिनिजविभवे
 सञ्चयोनास्ति गिहेनानाधान्यौषधी
 नासतिपितरिगृहेनार्जितायेनविद्या
 । भार्यात्यक्त्वासुरूपारतिमिहकु
 रतेभर्तृमत्त्याचदास्यावाण्यावैरा
 भिलाषीकुमतिजनरुचिर्वाक्तराज
 न्खगोयम् ॥ बाण्याम् । गीवाण
 भाषायाम् । लत्कृष्टपुरुषार्थलाभे
 सम्भवत्यधम कामयमानोमूर्ख
 ॥ मूर्खेभ्यसहस योगीविषादपिसु
 दुर्जर । विज्ञेनसहस योग सुधा
 रससम भूत ॥ अचमूर्खनि
 न्दादेवीभागवतेद्रष्टव्या ।

मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खस्य
 भाव । तस्यभावस्त्वतलावितित
 ल् ॥

मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अ
 त्वत्वे । मूर्खपन० इ० भा० ॥
 मूर्खत्व सुलभ भजस्वकुमत मूर्खस्य
 चाष्टौगुणानिश्चिन्तावहुभोजकोति
 मुखरोरात्रि दिवास्त्रप्रभाक् । काश्चि
 कार्यविचारणादिरहितोमानापन्ना
 नेसमोदत्त्वासर्वजनस्यमूर्खि चर
 णीमूर्खश्चिरमजीवतु ॥

मूर्च्छाल

मूर्च्छनम् । न० मूर्च्छायाम् ॥ मूर्च्छापित्ततम प्राया ।
 मूर्च्छना स्त्री० गीताङ्गविशेषे ।
 ग्रामस्यसप्तमभागे ॥ चतुर्दशविधा
 याम् । षड्जादिस्वरस पूर्णताया
 म् । तदुक्तं शाण्डिल्येन । यत्रैव
 स्य स्वरा पूर्णामूर्च्छनास्येत्यु
 दाहतेति ॥ अन्यत्रमूर्च्छनालक्षण
 यथा । क्रमात्स्वराणासप्तानामारो
 हश्चावरोहणम् । सामूर्च्छेत्युच्य
 ते ग्रामस्याएता सप्तसप्तच । या
 मत्रयेपिप्रत्येकसप्तसप्ततुमूर्च्छना० इ
 त्येकविंशतिमूर्च्छनाभवति ।
 मूर्च्छा । स्त्री० कश्मले । मोहे ॥
 स ज्ञावहासुनाडीषु पिहितास्त्रिनि
 लादिभि । तमोभ्युपैतिसहसासु
 श्वदु खव्यपोहकृत् ॥ सुखदु ख
 व्यपोहान्नर पततिकाष्ठवत् ।
 मोहामूर्च्छेतितांप्राहु षड्विधा
 साप्रकीर्तिता ॥ मूर्च्छनम् । मूर्
 च्छामोहसमुच्चायया । गुरो
 र्ग्रहलङ्घनत्वात् । उपधायाच्चेतिदी
 र्घं । टाप् ॥ इन्द्रियै सहमन-
 सउपपन्नोमूर्च्छेतिव्याख्यातारः ।
 मूर्च्छाय । पु० मूर्च्छायाम् ॥
 मूर्च्छाल । त्रि० मोहयुक्ते । मूर्च्छं
 ते । मूर्च्छास्थिति । सिध्मादि-
 षु० चन्द्रजन्तूपतोपयोश्चेतिपठि-
 ताश्च । प्राणिस्थादातइतिनभव-

मूर्त्तिवत्

ति० प्राण्यङ्गादेवेतिव्याख्याना-
 त् ॥
 मूर्च्छित । त्रि० मूर्त्ते । मूर्च्छायु
 क्ते । मूर्च्छालि । विचेतने ॥ सी
 च्छये ॥ मूर्च्छे ॥ वृद्धे ॥ मूर्च्छं
 तिस्य । मूर्च्छा० । गच्छर्थेतिक्ता ॥
 मूर्च्छासञ्जाताश्रवा । तारकादि
 त्वादितच् ॥
 मूर्त्त । त्रि० मूर्च्छालि । मूर्च्छं
 ते ॥ कठिने ॥ मूर्त्तिमति ॥ स
 द्विवेशेनेत्रदृष्टोयस्यतन्मूर्त्तमुच्य-
 ते । चित्त्यम्बुनिवयमूर्त्तममूर्त्तत्वेत्
 रद्वयम् ॥ मूर्च्छंतिस्म । मूर्च्छा० ।
 अकर्मकत्वात्तत्ता । राक्षोप ।
 नध्याख्येतिनत्त्व न ॥ ग्यायमते०
 पृथिवी० जल० तेज० वायु
 मनश्च । एषागुणा रूप० रस०
 गन्ध स्पर्श० परत्वम्० अपर
 त्वम्० गुरुत्वम्० क्षीह० वेगश्च
 मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणा । सङ्
 ख्या० परिमिति० पृथक्त्व
 म्० सयोग० विभागश्च इतिभा-
 षापरिच्छेदः ॥
 मूर्त्तवित् । त्रि० आगमिके ॥ विशु
 लधारीमहेश्वर शङ्खचक्रादिधा
 रीविष्णुर्वापरमार्थीभवतीत्यागमि-
 का कल्पयन्ति । तच्चतुष्पाकल्प
 नम्० भान्तिमात्रम् अस्मदादि
 शरीरवत्तस्यापिशरीरस्यपाञ्चभौ

मूर्त्तिमान्,

तिकत्वातलीलाविग्रहकल्पगच्छ ।
 दिग्गहाभावे नीलायोगादयुक्तमेव ॥
 मूर्त्ति । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमा
 यास् । अमर्षगतस्यद्रव्यरूपपरिमा-
 णे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयोयथा । सर्व
 क्षिति समुद्दिष्टाभवोजलमुदाहृ-
 ता । रुद्रोग्निरुघोवायु स्यात्भीम
 आकाशशब्दिता ॥ पश्चा पतिर्य
 जमानोमहादेव सुधाकर । ई
 शान सूर्यइत्येतामूर्त्तयोष्टौप्रकी
 र्त्तिता ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यप्रती ।
 यथा । मूर्त्तिर्धर्मपत्नीसाकान्ति
 रूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभा
 रूपा । परमात्माचविश्वौघोनिराधा
 रोययाविना ॥ शोभाविनापरा
 त्मापिनिराधारोनिरर्थकद्रव्यार्थ ॥
 सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिर्मती
 सती । शोरूपामूर्त्तिरूपाचमान्या
 धन्यातिपूजितेतिभागवते ६ स्कन्धे
 १ ध्याय ॥ काये । देहे । जरायु
 जाण्डजोक्लिष्ठादिभेदेनविलक्षणवि
 विधसंस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छति०
 मूर्च्छतेषा । मूर्च्छा० । क्तिन् ।
 राक्षोप ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥
 लब्धे ॥

मूर्त्तिमान् । त्रि० कठिने । मूर्त्तिर्वि
 शिष्टे ॥ मूर्त्ति काठिन्यमस्यास्ति ।
 तदस्याऽऽख्यस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रि
 याम् । मूर्त्तिर्मती । उगिच्चान्डी

मूर्द्धाभिषिक्त

प् ॥ न० शरीरे ॥
 मूर्द्धुपचय । पु० स्त्रीत्ये ॥
 मूर्द्धज । पु० क्षत्रिये ॥
 मूर्द्धकर्परो । स्त्री० जलत्रायाभू ॥
 मूर्द्धखोलम् । न० कचे ॥
 मूर्द्धज । पु० केश । त्रि० मूर्द्धजा
 ते ॥
 मूर्द्धतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्य
 ङ्ग परिषेकश्चपिचर्वास्तरितिक्र
 मात् । मूर्द्धतैलचतुष्टास्यादलवत्
 तदथोत्तर ॥
 मूर्द्धा । पु० उत्तमाङ्गे । शिरसि ।
 मस्तके ॥ छात्रा कारै शिरोभि
 स्तुनृपानिस्तशिरावनी । चिपिटेस्तु
 पितुर्मुत्तुर्गशाब्दा परिभण्डलै
 घटमूर्द्धापापरुचिर्धनाद्यै परिव-
 र्जित ॥ मुद्यत्यस्मिन्नाहते । मु-
 ह० । श्वन्नृक्षन्निति० मुहे कानि
 न्० निपातनादुपधादीर्घाधोन्तादे
 शोरमागमश्च ॥

मूर्द्धन्य । त्रि० मूर्द्धनिभवे ॥ शरीरा
 वयवाश्चेति यत् । येचाभावकर्म
 णोरितिप्रकृतिभावाद्भस्तद्धितइति०
 टिलोपाभाव ॥

मूर्द्धपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥

मूर्द्धवस । पु० भक्तकेने ॥

मूर्द्धवेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥

मूर्द्धाभिषिक्त । पु० भूपाले । राज

नि ॥ क्षत्रिये । राजन्ये । वाहुजे ॥

मूलम्

मूर्ध्नि • अभिषिच्यतेऽस्य । पिचक्ष
रणे । क्त । राज्यदासमये • मू
र्धन्यभिषिच्यते • तत्प्रभवत्वात्स
र्वापिचक्षित्योऽस्य अभिषिक्त उच्यते ।
मन्त्रिणि ॥ प्रवर्गानि ॥ मूर्धन्यभि-
षिक्त । कर्णसद्वरजातिविशेषे
विप्रात्तद्विद्यायाम् जाते ॥
मूर्धावसिक्त । पु • ब्राह्मणात्परि
णीततद्विद्यायामुच्यते ॥ अस्त्रव-
त्सिन्धु । इत्यस्त्ररथशिखाचमस्त्रा
णाधारणतया । मूर्धावसिक्तश्च
वृत्ति प्रोक्ताउग्रनसाशुभा ॥
मूर्ध्ना । स्त्री • कृताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरधायाम् । मोरटोवाम् । सुर
हरा • इ • भा • प्र • । धनुर्गुणोप
युक्ता • सुरगा • इ • गौ • भा •
प्र • मूर्ध्नामरागुरु स्वादुस्तिक्ता
पित्तास्त्रमेव नुत् । लिदोषदृष्ट्याह
द्रागकण्डकुष्ठज्वरापहा । मूर्ध्नाति
। मूर्ध्नीबन्धने । अच् ।
मूर्ध्विका । स्त्री • मूर्ध्नायाम् ॥ मूर्ध्वैव
। स्वार्थे कन् ॥
मूलम् । न • शिफायाम् ॥ ब्रध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जङ्घ • इ • भा •
। मूलमात्रे ॥ यथा । अर्थस्य मूल
निकृति क्षमाचक्षामस्य मूलस्यैव
पूर्ववत् । धर्मस्य बागादिदयादमस्य
मोक्षस्य सर्वोपरम क्रियाभ्यः ।
पार्थ । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकृ

मूलकम्

ति • । मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्जे
। निजे ॥ चरणे । टीकार्धमर्थे
। शूरणे । पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर
मूले ॥ विशेषमूलस्यान्वेषणे निषे
धोयथा । नदीनामन्निहोवाणाभा
रतस्यकुलस्य च । मूलान्वेषो न कर्तं
व्योमूलाहोषो न हीयते ॥ पु • न •
अन्तिके । पाश्वर्ते । नक्षत्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्वातिश्रवणाश्रवणीपेम्
शशिरोनपुसिखात् । पुसिपुनर्
सुपुण्यौ मूलन्वक्षीस्त्रियाशेषा ।
निर्द्धतिदेवताकेन चक्षते ॥ अस्मि
न जातस्य फलं यथा । मूलविरुद्धा
वयव समूलकुलदहस्यैव वदन्ति स
न्त । चेदन्यथात पुरुषाविशेषा
त् सौभाग्यमायुश्चकुलानुवृत्ति ॥
मूलमन्त्रे ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधे लि
क ॥ भवते । मूढबन्धने । मूष
क्यम्बिभ्यः क्त ॥

मूलक । पु • स्थावरविषयप्रभेदे ॥
मूलकम् । न • मूलविशेषे । राजालु
के । महाकन्दे । इस्तिदन्तके ।
मूलौ • इतिभाषाप्रसिद्धे कन्दे ॥
अस्यगुणा । मूलकद्विविधं प्रोक्तं
तत्रैकं लघुमूलकम् । शालामकं
टकं विस्र शालेयं मरुसम्भवम् ॥
चाणक्यमूलकं तीक्ष्णं तथामूलकं
पीतिका । नेपालमूलकं चान्यत्

मूलकर्म

तद्विद्वज्जदत्तः ॥ लघुमूलकमु
 च्छाट्ट्य लघुचपाचनम् । दोष
 चयहर स्वयंज्वरामविनाशनम् ॥
 नासिकाकरठरोगघ्न नयनामयना
 शनम् । महत्तन्त्रेणुक्षीणरुदोष
 चयप्रदम् ॥ श्री हसिद तदेवस्थाहो
 षण्यविनाशनम् । तत्पुष्पं श्रेष्ठपि
 त्तप्त फलवातकफप्रदमिति । मूल
 ति । मूल० । कृन् । यदामूलय
 ति । मूलरोहणे । पु० । चय ।
 स च्छायाकम् ॥ यद्वा । मूलेवात ।
 । मूर्धाह्वापगह्वाद्रामूलप्रदोषा
 दस्कराहुन् ॥

मूलकदण्ड । पु० । गह्वर० गण्डक०
 दू० प्र० मूलकावयवे । सपच
 र्छे दत्तजन्ते दण्डोमूलकसूक्ष्मक
 । हृतेनज्जगुह्विष्वाद्योशयणे नवि
 मिश्रित । । मुरुच्य मूलक शाक
 विष्टम्भिकफकारकम् । वातपित्त
 हर श्रेष्ठकृष्णसुगुणावहम् ॥

मूलकपत्रम् । न० । मूलकस्यपत्रम् ॥
 पाचन लघुहृद्योष्ण पच मूलकज न
 वम् । श्री हसिद त्रिदोषघ्नमसिद्ध
 कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० शिभाक्षुने ॥

मूलकमूला । स्त्री० क्षीरकक्षुक्का-
 न् । क्षीरीश्वसे ॥

मूलकर्म । न० । कर्मण्ये । टीना०
 दू० भा० प्र० कर्मविशेषे । मूलै

मूलचिकीर्षभवनम्

रोषधीमूलै कर्म० चासुनोच्चाट-
 नस्तम्भनवशीकरणादि० मूलकर्म
 । उपपातकविशेषएतत् । यथा ।
 सवाकरेष्वधीकारोमहायन्मप्रवर्त्त
 नम् । हिसौषधीनासत्याजीवोऽ
 भिवारोमूलकर्म० च ॥ इतिमनु ।
 मूलकर्म० मन्त्रौषधादिनावशीकर
 णमिति कुल्लूकभट्ट ॥

मूलकार । पु० । मूलग्रन्थकर्त्तरि ।
 मूलकरोति । कञ् कर्म० य्यञ् ॥
 मूलकारिका । स्त्री० चुल्ल्याम् ।
 मूलग्रन्थार्थप्रकाशकपद्ये । मूल
 धनस्य उदधिविशेषे ॥

मूलकच्छ । पु० । न० । एकादशविध-
 पथ्यकच्छद्रतान्तर्गतव्रतविशेषे ।
 यदाकथितानिष्ठचगूतानिमासपी-
 यन्ते । तदा मूलकच्छव्यपदेशलभ-
 न्ते । यथाहमार्कण्डेय । फनैर्मा
 सिनकथित फणकच्छोमनीषिभिः
 । श्रीकच्छ । श्रीफत्ते । प्रोक्त पक्षा
 क्षैरपरस्तथा ॥ भारीनामलक्षैरेव
 श्रीकच्छमपरस्मृतम् । पचैर्मतः
 पणकच्छ पुष्यैवात्कृष्टच्यते ॥
 मूलकच्छ स्मृतीमूलैः सोयकच्छो
 जयेनतु० इति ॥

मूलज । पु० । उत्पन्नादौ ॥ न० । चा-
 द्रुके ॥ त्रि० मूलोद्भवे ॥

मूलचिकीर्षभवनम् । न० । सूर्यादियथा
 धाराशिरूपगृहविशेषे ॥ यथा । सिद्ध

मूलपणी

गोमेषवनिताधनुर्यूकघटास्तथा । मूलत्रिकोणभवान्याहुः । सूर्यादित क्रमात् ॥ एतेराशय क्रमात् सूर्यादीनामूलत्रिकोणभवान्याहुः । यथा । सिंह सूर्यस्यमूलत्रिकोणभवानम् । एवमेषमूलत्रिकोणभवानम् । कुजस्य कन्याबुधस्य धनुर्गुरो तुलाशुक्रस्य कुम्भशनेरिति ॥

मूलत्रिकोणांशः । पु० रव्यादीनामूलत्रिकोणभागे ॥ य० । खयुग्मभाकादि कपालदिक्पञ्चदशविंशति । मूलत्रिकोणभागास्तु सूर्यादीनायथाक्रमात् । यथा । सिंहराशीसूर्यस्यविंशत्यशामूलत्रिकोणभागास्तु । एवमन्तरिक्षमेषांशमनुज्ञाशत्रयादूर्ध्वसप्तविंशत्यशामूलत्रिकोणभागास्तु । कुजस्यमेषादशशशाशुवस्यकन्यायातुष्टपञ्चदशशशादूर्ध्वदशशपञ्चविंशत्यशपयंशम् । गुरोर्धनुषिदशशशुक्रस्यतुलायापञ्चदशशशनेकुम्भेविंशत्यशामूलत्रिकोणभागास्तुरिति ॥

मूलदेव । पु० मूलभद्रे । क सासुरे । मूलद्रव्यम् । न० मूलधने ॥ मूलधनम् । न० बन्धुसमूहविषये । नीत्याम् । परिपणे । पूज्योक्तभा० ॥ मूलसूतजनस्य ॥

मूलनगरम् । न० राजधान्याम् ॥ मूलपणी । स्त्री० मूलकपण्याम् ॥

मूलाधारः

मूलपुष्करम् । न० पुष्करमूले । मूलपोती । स्त्री० शाकप्रभेदे । सुद्रव ल्याम् । सुद्रपोतिकायाम् ॥ मूलप्रकृति । स्त्री० चाद्यायाशक्ती । प्रधाने । प्रकृति प्रधानम् । मूलसामौष्कृतिसंज्ञितविषयः । विश्वस्यकार्यकलापस्यसामूलम् । नत्वेत्यामूलान्तरमस्तिचनवस्थाप्रसङ्गगत् । नचानवस्थायामस्तिप्रमाणम् ॥

मूलफलदः । पु० पनसि । कण्टकिफले । मूले फलददाति । हुदाब् । क ॥

मूलबन्धः । पु० राजयोगाङ्गविधौ । यन्मूलसर्वभूतानायन्मूलचित्तबन्धनम् । मूलबन्धः सदासेव्योयोग्योसौराजयोगिनाम् ॥

मूलभद्रः । पु० क सासुरे ॥

मूलरसः । पु० मोरटलतायाम् ॥

मूलविभुजः । पु० रथे ॥ मूलानि विभुजति । भुजिकौटिल्ये । मूलविभुजादिस्त्वात् ॥

मूलसन्धः । पु० स्थितिहेतौ ॥

मूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥ मूलमे ॥

मूलाधारः । पु० शुद्धविज्ञेयार्थे ॥ इति द्वयमित्याने । शरीरस्यसकलनाडीनमूलस्थाने ॥ मूलमाधारषट्कनाम्मूलाधारतमोविदुरितिदेवीगौतमी ॥

मूलाक्षो

मूलाविद्या । स्त्री० । जनाद्यविवेकी ॥
अयजीवोनकूटस्थ । धिनक्तिदा
चन । अनादिरविवेकीयमूलाविद्ये
तिगम्यताम् ॥

मूलाक्षयम् । न० । मूलके ॥

मूली । पु० । वृक्षे ॥

मूली । स्त्री० । ज्येष्ठायाम् ॥

मूलैर । पु० । जटायाम् ॥ मूलति ।

नूल० । मूलैरादयश्चेति साधु ॥

मूल्यम् । न० । अवक्रये । वस्त्रे । मोल

० । निरख० । इ० । भा० । दर० । दाम०

इतिसाधारणजनभाषा ॥ नृत्त्याया

म् । वेतने । महीना० । भाडा०

इ० । भा० ॥ मूलैर्नानाम्यम् । मू

लैर्नसमया । नौवयोधर्मैत्यादि

नायत् । वि० । मूलतत्त्वाटनयो

ग्येमुद्गादौ ॥ मूलमावर्हिष्य ॥

मूलमस्यावर्हीतियत् ॥

मूष० । पु० । मूषिके ॥ तैजसावत्तं
न्या ॥

मूषक । पु० । मूषिके ॥ मूषति ।

मूषस्ते येदौर्ध्वोपधोप्यस्ति । भ्रादि

। ग्वल्स ज्ञायाकुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० । आखुपण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० । सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० । मूषिकायाम् ॥

मूषिकाराति । पु० । पोती । विडा

ले ॥

मूषली । स्त्री० । पञ्जा ॥

मूषिकपर्णी

मूषा । स्त्री० । स्त्रियादावत्तंनपाचे ।

तैजसावत्तंन्याम् ॥ देवताडे ॥

अन्त । शशिरायामृतप्रतिमायाम्

॥ मूषति । मूष० । इगुपधेतिक्

॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्यादि

मूषावहनमितिमहोब्रूहिमेभूमिभ

र्त्तुर्हर्म्यैरभ्येष्टमूषे चतुरविरचिते

शृङ्गाशालाविशाले । इत्यादिली

लावत्त्याश्चैष्टीव्यवहार ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० । आखुपण्याम् ॥

मूषातुल्यम् । न० । कास्यनीले । वितुज

के । हेमतुल्ये ॥

मूषिक । पु० । उन्दुरौ । आखौ ॥

अस्त्रमासगुणा । अहिनकुलशल्य

गोधामूषिकमुख्याविलेशया कथि

ता । प्रसासानितकासहरतन्त्रा

सपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशया

येत्यु । क्लिष्टोन्दुत्कादय । ग

र्हित तस्त्रमाससृग्मद्यगौरवदुर्गरम्

॥ अपिच । मूषकोमधुर स्निग्धो-

व्यवायीवलवर्धन ॥ पारिभाषि

कोयथा । विभवेसतिभैवातिनद-

दातिजुहोतिच । तमाहुराणुतस्या

न्नभुक्ताकृच्छ्रेणशुध्यति ॥ सुष्णा

ति । मुष० । मुषदीर्घश्चेतिक्

कन् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० । जलदृषद्विशि

ष्टे । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् ।

न्ययोध्याम् । मूषाकर्णीतिख्याता

मृकण्ड .

याम् । इ रडाकानीपामा० दू० गौ०
दे० भा० ॥ मूषिकपण्यामस्या० मू
षिककर्णाकारपण्यात्वात् । पाकक
र्णेति ङीष् ॥

मूषिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥ मू
षकस्त्रियाम् ॥ अजादित्वाद्वाप ॥
मूषायाम् ॥

मूषिकाङ्ग । पु० गणेशे ॥

मूषिकाञ्चन । पु० विघ्नहारिणि ।
गणेशे ॥

मूषिकार । पु० आखी । उन्दुरी ॥
मूषिकाया । पुमान् । आरक्षपुसी
छारक्

मूषिकाराति । पु० विडाले ॥

मूषिकाङ्गया । स्त्री० सुतश्चेत्याम् ॥
मूषिकपण्याम् ॥

मूषित । त्रि० मुषिते । चोरिते । मू
ष्यतेस्म । मूषस्ते ये । क्तः ॥

मूषिपणिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ।

मूषी । स्त्री स्त्रयाद्यावर्त्तनमात्रे । स्व
र्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥

मूषीक । पु० उन्दुरी । मूषिके ॥

मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥

मूषीका । स्त्री० उन्दुरी ।

मृकण्ड । पु० मृकण्डमुनौ ॥ अयम
दन्तोमृगव्यादयश्चेति सूत्रे० उज्ज्वल
दत्तग्रन्थे स्पष्टे ॥ मृकण्डस्य मुने-
स्त्रीर्यतद्याम्यामतिनिर्मलमिति स्का
न्दोक्तम् ॥

मृग .

मृकण्ड । पु० मृकण्डमुनौ

मृग । पु० आरण्यपशुमात्रे । करि

विशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा

मृगेगत्वाशिवे स्थित्वाऽदितीगच्छ

नृजयेद्दरिपूनीति ॥ एकदेशप्रयोगा

त् ॥ अन्वेषणे ॥ याज्ञायाम् ॥ मा

गंशीर्षमाप्ते ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृग

नाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयाया-

म् ॥ स्वनाम्नाप्रसिद्धे पशुविशेषे ।

कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अ

जिनयोनौ ॥ अस्य मासप्रकारगुणा

। मार्गमासबहुशकलितस्त्रिज्यमौ-

षष्ठतोयेतप्तर्क्षे ह्येकणसहस्रेपाचि

तशब्दमुच्चै । सान्द्रसार्द्रलवणस

हितदाडिमेनातियुक्तखादनखा

दनकलयतिशिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम्

॥ ऐणमासहिमर्षाहिकच्यदोषत्र

यापहम् । षड्सबलदप्रथ्यवृष्यलघु

ज्वरापहम् ॥ मृग्यते । मृगचर्त्तव

णे । अदन्त । घञ् । मृगोनव

विधोयथा । सम्बरोरहितोन्यङ्गु

कुरङ्गमुदशोरु । एणश्चह-

रिणश्चेति मृगा नवविधामता ॥

पाठान्तरयथा । समूकरोरहितोन्य-

ङ्कुसम्बरोवभृणोरु । अशे

णहरिणाश्चेति मृगा नवविधामता

। हरिणस्यापि विज्ञेयपञ्चभेदोच

भैरव । ऋष्यखड्गोरुश्चैव पृषतश्च

मृगस्तथा ॥ एते वलिप्रदाने च चर्म

मृग

दानेचकीर्त्तिता ॥ इतिकालिका
पुराणे ६७ अध्याय अथमृगप्रणी
क्षा मृगनाभिसमादातुकौतुका
र्थतथापुन । मृगा पोष्यामहो-
न्द्राणां तेषा- च्यामिलक्षणम् ॥ पृ
थिव्यब्जयुगगनतेजोधिकास्तुपञ्च
धा । भिद्यन्ते नैरुभेदास्तुममस्तामृग
जातय ॥ तद्यथा । येगन्धिन स्त्री
गशरीरकर्णास्ते पार्थिवागन्धमृगा
प्रदिष्टा । सर्पाङ्गमेषासुरभिप्रका
म पुण्येप्रदेशेप्रभवन्तिते तु ॥ येवैषि
शालागुरुदीर्घशृङ्गाश्चमासलाखो
ब्रह्मुर देशा । आप्यास्तुतेवैप्रसर
न्तिभूरिसर्ववदेशेप्रभवन्तिचैव ॥ धा
वन्ति ये वातमिवान्तरीक्षे दीर्घास्तुते-
वातमृगा प्रदिष्टा । तेयत्रयचै
वभवन्तिशक्तास्तचैवमर्वाणिशुभा-
निसन्ति ॥ लघुप्रमाणा लघुवीर्यस-
त्त्वानिर्गन्धदेहाश्चगलप्रमाणा ।
तेगागनावेगकरानराणास्पृश्यान्ते
नापिनिरीक्षणीया ॥ येक्षणावर्णा
गुरुदीर्घशृङ्गा क्रुद्धाभृश दान्ति
चवायुवेगा । तेक्षणासारा खलु
तेजसास्तुपुण्यप्रदेशेप्रभवन्तिते तु ॥
भोजोप्याह । पार्थिवादिमृग सर्व
स्तुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त
नुलोमानोब्राह्मणामृगजातय ।
क्रुद्धा पञ्चरिशृङ्गाश्चचिषा
खरलोमशा । आवर्त्तशृङ्गास्तनवी

मृग

हरिणावैश्यजातय कुशुङ्गावाप्य
शृगावाशृङ्गा खरतनूकहा । अश्व
नायेगुणादोषा स्त्रीक्षेत्राहरिणेष्वा
पि ॥ तथापिदोषा पञ्चामीवक्ष्य
न्तेहरिणाश्रया । नेत्रयोरन्तरेय
स्यलोमावर्त्ता सपाण्डुत् ॥ विष
मोविकृतौशृङ्गोयस्यसङ्गेमनाशन
। आवर्त्त पृष्ठतोयस्यश्चानाभिम
भिपिन्दति ॥ पञ्चार्धेयस्यवावर्त्त
स्तोस्थ्याज्यौभयकारकौ । वरुणेच
पदादीनावैकृताङ्गननाशन ॥ गा
म्य । दोषवन्मृगजातीनाविजा
तौनामथापिवा । दर्शनात्स्पर्शना
च्चैवगन्धादानाच्चपोषणात् ॥ भवे
युर्विपद सर्वास्तथाचैवाद्यपोष
णात् ॥ शङ्कोपि । हरिणपोषणतो
धरिणीभुजानहिमवेन्मरुदुङ्गवपीड
नम् । नपविवाङ्गिरुजारिपुञ्जभयत
दनत हरिण गणिनमृग ॥ इतिमृग
परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध
पुरुषेषुपुरुषविशेषे ॥ तल्लक्षण
यथा । वद तिमधुरवाणीदीर्घनेत्रो
ऽतिभीरुसपलमतिसुदेह शीघ्रवे
गोमृगोद्यम् ॥ शशकेपद्मिनीतुष्टा
मृगेतुष्टाचचिचिणी । वृषभेशङ्किनी
तुष्टाहयेतुष्टाचहस्तिनी ॥ पद्मिनी
शशयोर्योनिमेद्वकौचतुरङ्गुली ।
चिचिणीमृगयोर्योनिमेद्वकौचतथा
विधी ॥ ६० रतिमञ्जरी ॥

मृगटणा

मृगगामिनी । स्त्री० विडङ्गे ॥ मृगस
 दृशगमनशीलायाम् ॥
 मृगघर्मजम् । न० जवादिनामकग
 न्मद्रव्ये ॥ चि० मृगघर्मजाते ॥
 मृगचेटक । पु० खट्वासे ॥
 मृगचेष्टितम् । न० मृगेष्टिते ॥ तद्य
 या । सीमागतावन्यमृगारुहन्त
 स्थिताव्रजन्तोयसमापतन्त । सम्
 प्रत्यतोतैष्यभयानिदीप्ता कुर्वन्ति
 शून्यपरितोभ्रमन्त ॥ दीप्ता
 भयकुर्वन्तिआवेद्यन्तीतिसर्वचान्व
 योबोध्य ॥ तेग्राम्यसत्त्वैरनुवाच्य
 मानाभयायरोधावभवन्तिबन्धा ।
 द्वाभ्यामपिप्रत्यनुवाशितास्तेबन्दि
 ग्रहायैवमृगारुहन्ति ॥ बन्धेसत्त्वे
 द्वारसंस्थेपुरस्सरोधावाच्य सप्रवि
 ष्टेविनाश । सूतेमृत्त्यु स्यान्नय
 सस्थितेचगेहयातेबन्धनसप्रदिष्टम् ॥
 मृगजङ्घ । पु० मृगापत्त्ये ॥
 मृगजालिका । स्त्री० बागुरायाम् ॥
 मृगजीवन । पु० व्याधे ॥ मृगा
 जीवनमस्य ॥
 मृगणा । स्त्री० अपहृतद्रव्यान्वेषणे
 ॥ मृग० । श्यासेतियुच् ॥
 मृगट्ट । स्त्री० मृगटणायाम् ॥
 मृगट्टा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥
 मृगाणां टपोऽस्यस्थाम् । अश्वआ
 द्यच् । टाप् ॥
 मृगटणा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥

मृगपिप्प

ग्रीष्मे मरुदेशे सिकतास्वर्कारश्मय
 प्रतिकल्पितादूरस्थानां जलमिति बु
 द्विविषयास्तामृगटणाऽस्यस्थाम्
 अश्वआद्यच् । टाप् ॥
 मृगट्टिका । स्त्री० मृगटणायाम्
 ॥ मृगट्टणैव । स्वार्थे क्य ॥ रे
 चित्तचित्तयचर चरणौ मुरारे
 पारगमिष्यसियतो भवसागरस्य ।
 पुत्रा कलत्रमितरे सुहृद सहाया
 सर्वबिलोकयसखे मृगट्टिकाभ
 म् ॥
 मृगदशक । पु० कुक्षुरे ॥ मृगा
 न्दशति । दशदशने । कर्मण्य
 ष् । क ॥
 मृगधूर्त्तक । पु० गोमायौ । मृगा
 ले ॥ मृगेषु धूर्त्तैव । सज्ञाया
 कन् ॥
 मृगनाभि । पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस्य
 नाभि ॥
 मृगनाभजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगनेत्रा । स्त्री० शक्तिविशिष्टे ॥ त्व
 यापुत्रकनाधीतमृगनेत्रासुरात्रिषु
 तेनत्वं विदुषामध्ये पङ्क्तिगौरिवसौ-
 दसि । मृगानक्षत्रविशेषानेताय
 स्या । नेतुर्नक्षत्रेऽव्यक्तव्य ॥
 योषित्प्रभेदे । मृगलोचनायाम् ॥
 मृगस्यनेत्रेऽवनेत्रेऽव्यक्ते यस्या ॥
 मृगपति । पु० मृगेन्द्रे । सिङ्गे ॥
 मृगपिप्प । पु० पक्ष्मि । चन्द्रे । हि

मृगयु .

माशौ ॥
 मृगप्रियम् । न० पर्वततणे ॥
 मृगवधाजीव । पु० व्याधे ॥ मृगवध
 आजीवीयस्यस ॥ मृगवधेनाजी-
 वतिना । जीव० । द्रुगुपधेतिक ॥
 मृगबन्धनी । स्त्री० मृगबन्धनार्थजा
 लविशेषे । खावल्ल० द्र० पर्वत
 भा० ॥ वागुरायाम् ॥ मृगोवध्यते
 ऽनया । बन्धवन्धने । कण्ठोल्लुट् ।
 डौप् ।
 मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामाश्याम् ॥
 मृगमद पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस-
 मद ॥
 मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिका
 याम् ॥
 मृगमातृक । पु० मृगविशेषे ॥ स्त्र-
 ल्य पृथूद्रोच्चेय । शरभोमृगमा
 तृक । गुणै शशिनसहशोगदितो
 मृगयमातृक ॥
 मृगया स्त्री० अष्टोदने । मृगव्ये । आ
 खेटे । खेटे । डीडा० द्र० भा० ॥ अवल
 खकुलाशिनोभषान्निजनीडद्रु
 पीडिन खगान् । अनवद्यतणा
 र्हिनीमृगान्मृगयाचोदनभूभृताघ्न
 ताम् ॥ इतिश्रीहृष ॥ मृग्यन्ते
 मृगाश्चक्ष्याम् । मृग० । पु० अद
 न्त । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽटा
 व्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधु ॥
 मृगयु । पु० व्याधे । लुक् । डे

मृगशिर

डिया० द्र० भा० प्र० । मासवि
 क्रयार्थमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगा
 न्बधार्थयाति । या० । मृगव्या
 दित्वात्कु ॥ गोमाये । शृगाले
 ॥ परमेष्ठिनि ॥
 मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥
 मृगराट् । पु० सिंहे । मृगेषुराज
 ते । राज० । क्तिप् ॥
 मृगराज । पु० सिंहे ॥ मृगाणांरा
 जा । राजाह सखिभ्यष्टच् ॥
 मृगराटिका । स्त्री० जीवमृत्याम् ॥
 मृगरिपु । पु० सिंहे ॥ मृगाणांरि
 पु ॥
 मृगरोमजम । न० राङ्गवे । मृगरो
 मजीवस्ते ॥
 मृगलाञ्छन । पु० चन्द्रे । शशिनि
 ॥ मृगोलाञ्छन यस्य ॥
 मृगवल्लभ । पु० कुन्दसूतये ॥
 मृगशङ्खन । पु० वायौ ॥ मृगोवाह
 न यस्य ॥
 मृगव्ययम् । न० मृगयायाम् ॥ मृगा
 व्ययन्त ऽच् । व्ययगतौ । अन्येष्वपौ
 तिङ् ॥
 मृगशिरा । स्त्री० पचमनक्षत्रे ॥ मृ
 ग शिरोऽस्य ॥
 मृगशिर । न० मृगशीर्षे । पचमै
 नक्षत्रे ॥ अचजातस्यफलम् । शरा
 सनाभ्यासरतोविनीत । सदानुरक्ती
 गुणिनांगुणेषु । भक्तानुपक्त्रि हभरे

मृगाङ्ग

णपूर्णं सन्मार्गवर्तीमृगजन्मभागी ॥
 आकृत्यामृग शिरोऽस्य ॥
 मृगशिरा । स्त्री० आग्रहायण्याम् ॥
 मृगशिरसि ।
 मृगशीर्षम् । न० मृगशिरसिनक्षत्रे
 ॥ आकृत्यामृग शीर्षयस्य ॥
 मृगशीर्षा । स्त्री० मृगशिरानक्षत्रे ॥
 मृगा । स्त्री० सहदेबीलतायाम् ॥
 मृगाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायारात्रौ
 ॥ मृगलोचनायानार्याम् ॥ मृगस्य
 अक्षिणोद्वज्जिणीयस्या ॥
 मृगाङ्ग । पु० कलानिधौ हिमाशौ ॥
 कर्पूरे ॥ वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृ-
 गेक्षायस्यस ॥ यथादर्पणं प्राप्य
 परावृत्तानयनरस्मयोऽग्नीवास्यमेवमु-
 खदर्पणगतमिवप्रश्रयन्ति० एव चन्द्र-
 मण्डलप्राप्यपरावृत्तास्तेदूरत्वेदोषा-
 त्० पृथिवीमव्यक्तरूपांमिवचन्द्रमण्ड-
 लगतांप्रश्रयन्ति० स एवचन्द्रे मृगचि-
 ह्नमित्युपचर्यते० इतिव्याख्याता-
 र ॥ यक्ष्मरोगस्यौषधविशेषे ॥
 यथा । स्याद्रसी नसमहेममौक्तिकहि-
 गुणभवेत् । गन्धकस्तुसमस्तेनरस-
 पादस्तुटङ्गण ॥ सर्वतद्गोलककृत्वा
 काञ्चिकेनविशोधयेत् । भाण्डे ल-
 वणपूर्णेयपत्रेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृ-
 गाङ्गसंज्ञकोच्चेयोरोगराजनिष्कृन्त-
 न । अपिच । रसस्यभस्मनोहेम

मृगी

पिष्टीकृत्यप्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्ट-
 यञ्चान्यमरिचैर्भक्षयेद्भार ॥ इति
 मधुमती ॥
 मृगाजीव । पु० व्याधे ॥
 मृगाण्डका । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगादन । पु० तरङ्गौ । तेंदुवावाच-
 ० तरख इ० भा० प्र० ॥ मृगमत्ति-
 । अद० । ल्यु . ॥
 मृगादनी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 गवादन्याम् ॥ मृगेवारी ॥ सहदे-
 व्याम् ॥
 मृगादि । पु० मार्गशीर्षे ॥
 मृगादौ । पु० सिंहे ॥ मृगान्तुशी-
 लयस्य । णिनि ॥
 मृगाधिप । पु० सिंहे ॥
 मृगान्तक । पु० चित्रव्याघ्रे । चीता-
 ० इ० भा० ॥ मृगाणामन्तक ॥
 मृगाराति । पु० मृगस्यश्चौ ॥
 कुक्षुरे ॥ मृगस्यश्चराति ॥
 मृगारि । पु० कलठोरवे । सिंहे
 ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्यश्चरि-
 ॥ कुक्षुरे ॥ रक्तशियौ ॥
 मृगाधित् । पु० व्याधे ॥
 मृगास्य । पु० मकरराशौ ॥ मृगस्य
 आस्यमिवआस्ययस्यस ॥
 मृगित । त्रि० अन्वेषिते । टूटा०
 इ० भा० ॥ मृग्यते स्म । मृग-
 । क्त । इट् ॥
 मृगी । स्त्री० वनिताविशेषे ॥ मृग

मृगेन्द्रमुखम्

जार्गक्षियाम् । मृगौषाजङ्गलोत्था
 नांछागौर्क्षीरगुण पयः ॥ कश्यपक
 न्यायाम् । पुलहभार्यायाम् । हरि
 णादिमृगाणामातरि ॥ मध्यावृत्ति
 प्रभेदे । रोमृगौ । इतिलक्षणाक्षि
 ते ॥ यथा । सामृगौलोचना । रा
 धिकाश्रीपते ॥ हरिण्याम् ॥
 सितोदरेपीतपृष्ठे वराटके ॥
 मृगेक्षणा । स्त्री० मृगेक्षायाम् ॥ मृ
 गेर्वारौ ॥
 मृगेन्द्र । पु० सिंहे ॥ नाभिषेको
 नसंस्कारसिंहस्यक्रियतेवने ।
 विक्रमार्जितसत्त्वस्यस्वयमेवमृगेन्द्र
 ता ॥ मृगाणामिन्द्र ॥ वर्षावृत्ता
 न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेहि ॥
 यथा । वृथाविलपानि ॥ मध्यलघो
 पञ्चमात्रापर्याये ० ५ । ५० ॥ यात्रा
 योगान्तरे ॥ लग्नेशुक्रशशीबन्धौ
 कर्मस्थानेगुरुयदा । मृगेन्द्रयोगो
 विख्यातोयातु सर्वार्थसाधक ॥
 मृगेन्द्रचटका । पुं० श्येने ॥ चटका
 नामृगेन्द्र ॥ राजदन्तादि ॥
 मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३
 छदोभेदे ॥ भवतिमृगेन्द्रमुखनजो
 जरौग ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभर
 हरिमदाभ्यायुधिसमुपेक्ष्यनदानवा
 जिजीवुः । क्षुधितमृगेन्द्रमुखमृगा
 उपेक्ष्यन्नखलविभ्रतिजीवनस्ययो
 गम् ॥

मृगालम्

मृगेन्द्राशी । स्त्री० वासके ॥
 मृगेर्वारु । स्त्री० श्वेतेन्द्रवारुण्या
 म् । मृगाक्ष्याम् । श्वेतपुष्पायाम् ।
 मरुजायाम् ॥
 मृगेष्ट । पु० मुङ्गरवृक्षे ॥
 मृग्य । चि० अन्वेष्ये । मृगितव्ये ॥
 मृज । पु० वाद्यविशेषे । मर्दले ।
 दारुजे । मादल० इ० गौ० दे०
 भा० प्र० ॥
 मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोञ्जना
 दिनाङ्गनिर्मलीकरणे । मार्जनम्
 । मृजूशुद्धौ । मृजूशीचालङ्कारययो
 श्चुरादिर्वा । भिदान्द ॥
 मृज्य । चि० मार्जनीये ॥
 मृड । पु० शिवे ॥ मृडति । मृडसु
 खने । मृड्णातिवा । मृडचचात्
 क्षोदे । इगुपधत्त्वात्क ॥
 मृडङ्क्षणः । पु० बालके ॥ मृडति ।
 मृड० । मृडः क्रीकचक्रङ्गणाविति
 कङ्क्षणः प्रत्ययः ॥
 मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥
 मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ
 म्बिकायाम् ॥ मृडस्यस्त्री । वृन्द्रव
 रुणेतिलिङ्गीषानुकी ॥
 मृड्डी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 मृड्डीकः । पु० मृगे । हरिणे ॥ मृ
 डति । मृडः क्रीकचक्रङ्गणावितिक्री
 कच ॥
 मृगालम् । न० नलदे । उशीरे । पु०

मृत

न० वसे । पद्मनाभे ॥ मृणालशी
तलवृष्यपित्तदाहासजिह्वरु । दुर्ज
रखादुपाकञ्चस्तन्यानलकफप्रदम् ॥
सङ्गाहिमधुररुच्य शालूकमपित्तहृ
णम् । विसाङ्कुराश्चन्द्रकलानुका
राविभाविता सैम्बत्रनिम्बुकाभ्या
म् । विकीर्णखण्डोक्तमृद्वेराज
लेपिवह्नि लघुदोषवन्ति ॥ मृण्यते
। मृणहि सायाम् । तमिविशिवि
डिमृणीतिकालम् ॥

मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥
मृणालानिसन्ध्यत्र । पुष्करादिभ्यो
देशद्वतौनि : ॥

मृणाली । स्त्री० विसे । अन्नादिमूले
॥ अपचयविवक्षायां गौरादिह्वा
न्डोष् ॥ स्वल्पमृणालजातौ ॥

मृत । चि० परासी । प्राप्तपञ्चत्वे ।
परेते । प्रेते । स स्थिते । प्रमीते
। मरा० इ० भा० ॥ यथा । धर्म,
प्रव्रजितस्तप प्रवसित सत्यश्चदूरे
गतपृथ्वीमन्दफलाजना कपटिनो
लौल्ये स्थिताब्राह्मणा । मर्त्याः
स्त्रीवशगा स्त्रियश्चपला नीचा
जनाउन्नताश्चाकष्टखलुजीवितकलि
युगेधन्यानरायेमृता . ॥ इतिगारु
डो ११५ अध्याय ॥ न० मृच्छौ ॥
याचिते । मृतन्तुयाचित प्रोक्तमि
तिमनु० । याचनवृत्तिर्हिमरणमि
वदु . खजनकत्वान्मृतमुच्यते ॥

मृतालकम्

स्त्रियते स्म । मृड्प्राणव्यागे । गच्छ
र्थेतिक्त . तनिमृड्भ्याकिञ्चेति
तन्वा ॥

मृतकम् । न० शवे ॥ मरणाशौचे ॥
यथा । यदिस्यान्मृतकेसूतिर्मृतके
चमृततिस्तथा । शेषे शैवभवेच्छुद्धिर
ह शेषे द्विरात्रकम् ॥

मृतकल्प । चि० मृतप्राये ॥ ईषदू
नीमृत । ईषदसमाप्तावितिकल्प
प्रपञ्चय ॥

मृतकान्तक । पु० शृगाले ॥

मृतजीव । पु० तिलकवृक्षे ॥

मृतमत्त । पु०)

मृतमत्तक . (पु०) शृगाले ॥

मृतवत्सा । स्त्री० अजीवत्सन्तानाया
म् । मृतापत्यायाम् ॥

मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थि
कायांविद्यायाम् ॥ गोरक्षदुग्धाया
म् । मृत . सञ्जीव्यतेऽनवा । जीव
प्राणधारणे । ल्युट् । डीप् ॥

मृतज्ञात । चि० अपज्ञाते । मृत
मुद्दिश्यकृतज्ञानेजने ॥ मृतेज्ञात .
। सप्तमीतिसमास ॥

मृतज्ञानम् । न० अपज्ञाने । मृतोद्दे
शेनज्ञाने ॥

मृतस्वमोक्षा । पु० राजर्षिविशेषे ॥

मृतामदम् । न० तुल्ये ॥

मृतालकम् । न० तुवरिकायाम् ॥

मृतमालयति । चलभूषणादौ ॥

मृत्त्यु,

मृत्त्युः । स ज्ञायाकम् ॥
 मृत्ति । स्त्री० मरणे ॥ मृत्प्रोण
 त्यागे । स्त्रियाक्तिन् । मृत्ति प्रा
 णवियोग स्यान्नतुनाश सतो
 मत । मृत्प्रोणत्यागद्व्युक्त स्त्र
 यनष्ट कथ्यते ॥
 मृत्कार । पु० कुम्भकारे ॥
 मृत्काष्ठम् । न० शरावे ॥
 मृत्किरा । स्त्री० जलजन्तुविशेषे ।
 घुर्घुर्याम् ॥
 मृत्क्षारम् । न० मूलके ॥
 मृत्खलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् ।
 चमकषायाम् ॥
 मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् ।
 मुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदिता
 ल प्रतिष्ठाऽस्या ॥
 मृत्तालकम् । न० मृत्ताले ॥ स्वार्थे
 कन् ॥
 मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी०
 इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृ
 दस्तिकन् । प्रत्ययस्थादित्येवसिद्धे
 ० इकारोच्चारण प्रक्रियालाघवार्थ
 म् । टापोलुक्प्रतिश्रवणार्थश्च । प
 च्छभिर्भित्तिकाभिः क्रीत पञ्च
 मृत्तिक पटः ॥
 मृत्फलम् । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥
 मृत्त्यु । पु० मरणे । पञ्चतायाम्
 । निधने । शरीराद्यारम्भककर्मक्षय
 निमित्ते । सर्वममच्छेदनरूपे०

मृत्त्यु

शरीरादिविच्छेदे ॥ सचसर्वेषां ब्र
 ह्मादीनाकालप्राप्यावश्यमेवभवति
 । तथाहि । प्राप्तेकालेस्वयंब्रह्मापरा
 र्द्धद्वयसंमिते । निधन यातितरसा
 जगत्कर्तास्वयंप्रभु । चतुर्युगसह
 स्रेषुब्रह्माणोदिवसेकिल । पतन्ति
 भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथापुन
 तथैवद्विगुणेविष्णुर्मरणायोपकल्प
 ते ॥ तथैवद्विगुणेकालेशङ्कर
 शान्तिमेतिच ॥ काचिन्तामरणे
 मृटानिश्चलेदैवनिर्मिते । महीमही
 धराणाञ्चनाश सूर्यशशाङ्कयो
 ॥ जातस्यहिध्रुवोमृत्त्युध्रुवजन्ममृत
 स्यच । अध्रुवेस्मिन्शरीरेतुरक्षणी
 ययश्च स्थिरम् ॥ इतिश्रीदेवीभा
 गवते ५ स्कन्धे ३१ अध्याय ॥
 आसन्नमृत्त्युर्लोकियध्रुवादीन्नहिप
 श्यति ॥ तथाहि । अरुन्धतीध्रुव
 स्रैवविष्णोस्त्रीणिपदानिच । आस
 न्नमृत्त्युर्नोपश्येच्चतुर्यमात्मण्डल
 म् ॥ अरुन्धतीभवेज्जिह्वाध्रुवोना
 सायमुच्यते । विष्णोः पदानिभू
 मध्येनेत्रयोर्मात्मण्डलमितिकाशी
 षण्डे १२ अध्याय ॥ ससारं ।
 अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभा
 विकीकर्मणि ॥ स्वाभाविकीज्ञाने ॥
 संहारकारिणामध्ये विनाशहेतौ
 भगवतोविभूतौ । यमे । वैवस्वते
 ॥ मरणम् । मृत्त्युः । भजिमृत्त्युः

मृत्युञ्जय

युकत्युकावितित्युक् ॥ योगवि
शेषे ॥ यथा । रवावनुराधा० सोमे
उत्तराषाढा० कुजेशतभिषा० बुधे
अश्विनी० गुरो मृगशीर्षम्० मृ
गौष्मे षा० शनौहस्तनक्षत्रे नमृ
त्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने
॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्रे
गाविकक्षेत्रे वाकविभास्करौ । मृ
त्युयोगीयमाख्यातो यातुमृत्युप्र
दायक ॥

मृत्युजरे । स्त्री० द्वि० प्रज्वारस्थप्रिया
प्रिययो ॥ यथा । कालकन्ये मृ
त्युजरे प्रज्वारस्थप्रियाप्रिये । या
भ्याजगत्समुच्छिन्न विधात्रानिर्मि
त विधौ ॥ जरामृत्योरपिकालादु
त्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्व
म् । तेमृत्युजरे कालस्थकन्ये प्र
ज्वारप्रकृष्टज्वरस्थप्रियाप्रियेपत्
न्यौभवत । प्रियातोप्रियेऽतिशयि
तप्रियेद्वयम् ॥

मृत्युञ्जय । पु० कृत्तिवाससि ।
शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताशश्रुच्छि
वेनगुरुणामम । नमृत्युनाजि
त शम्भु कल्पेकल्पेश्रुतौश्रुतम्
॥ मृत्युजयति । जिजये । स ज्ञा
याभृतुवृजिधारिसहितपिदम् ।
इतिखच् । सुम् ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ लाभे भौमोगुरुच्छिद्रे षष्ठ्या
नेचभास्कर । मृत्युञ्जयसमा

मृत्मा

स्थोय सर्वशत्रुनिवर्हण ॥
मृत्युनाशक । पु० पारदे ॥ चि०
मरणहर्त्तरि ॥

मृत्युपाश । पु० अधर्माज्ञानराग
द्वेषादौ ॥

मृत्युपुष्प । पु० इक्षौ ॥

मृत्युफल । पु० महाकालफले ॥

मृत्युफली । स्त्री० कदल्याम् ॥

मृत्युभङ्गुरक । पु० भवरुति ।
प्रेतपटहे । मरणसमयवाद्ये ॥

मृत्युभृत्य । पु० रोगे ॥

मृत्युमान् । चि० मृते ॥

मृत्युवञ्चन । पु० शम्भौ ॥ श्रीफले
। द्रोणकाके ॥

मृत्युबीज । पु० वशे ॥

मृत्युसूति । स्त्री० कर्कश्याम् ।
सागमायाम् ॥ मृत्युवेसूति प्रसवी
यस्या ॥ यथाकर्कटकीगर्भाभाध
त्तेमृत्युमात्मन ॥

मृत्मा । स्त्री० प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्तामृ
त् । सन्नौप्रशसायामितिस । टा
प् ॥ तुवरिकायाम् । तूचर० इ०
भा० ॥ मृत्माऽस्थस्या क्षेत्रत्वेन
। अर्शआद्यच् । टाप् ॥

मृत्मा । स्त्री० प्रशस्तायामृत्तिकायाम्
। मृत्सायाम् ॥ प्रशस्तामृत् । स
न्नौप्रशसायामितिञ्च । टाप् ॥
तुवर्याम् । आठक्याम् । अरहर
तूचर० इ० भा० ॥

मृदङ्ग

मृत्० दृ । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥ शौ
चे मृद्विशेषो यथाविष्णुपुराणे । व
स्त्रीकमूषकोत्खातामृदमन्तर्जला
तथा । शौचावशिष्टगोहाञ्चनाद
द्याह्निपसम्भ्राम् ॥ अन्त प्राण्य
वपन्नाश्चहलोत्खाताचपार्थिव ।
परित्यजेन्मृदस्त्वेता सकला
शौचसाधनवृत्तिः ॥ अन्त प्राण्य
वयन्मासकीटाम् ॥ मृदति० मृद
तेवा । मृदचोदेसम्पदादिखात्कि
प् । काच्याम् । तुवरिकाया
म् ॥

मृदङ्गुर । पु० हारीतपक्षिणि ॥

मृदङ्ग । पु० खनाम्नाप्रसिद्धे वाद्ये ।

मुरजे ॥ अथमृदङ्गादिविवरणम्

म् । मर्दल खादिर श्रेष्ठोद्गीर्ण

स्यादन्यदारुज । रक्तचन्दनजी

वाद्योगभीरध्वनिरुच्चकै ॥ साङ्ग-

हस्तप्रमाणान्तुदैर्घ्यमस्य विधीयते ।

चयोदशाङ्गुलवाममथबाह्यादशाङ्गुल

म् ॥ दक्षिणस्रग्भवेद्गीर्णमेकेनाऽर्ध

ङ्गुलेनवा । करणानङ्गवदनोमध्ये चै

वपृथग्भवेत् । अण्मासीथोभवेद्वस्त

स्तश्चर्मकण्यमतस् । मृत्तिकानि-

र्मितश्चैवमृदङ्ग परिकीर्तित ॥

पातयेत्खरलिवाद्यवादनार्थश्चम-

र्दले । विभूतिगौरिकभक्त केन्दुकै-

नचसयुतम् ॥ यद्वाचिपीठकदैय-

जीविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेकत्र

मृदिनी

पिष्टतल्लेप खरलिरुच्यते ॥ वा-

मास्ये पूरिकाकृत्वालेप दद्याच्चद-

क्षिणे । एवमर्दलक प्रोक्त स-

र्ववाद्योत्तमोमत ॥ अम्यसयोग

मासाद्यसर्ववाद्यश्चशोभते । एतद-

ङ्गेबीजकाष्ठे दलमर्द्धाङ्गुलविदु ॥ इ

ति । विशेष सङ्गीतशास्त्रे द्रष्टव्य

॥ पटहे ॥ द्योषे ॥ वशे ॥ मृदयते ।

मृद० । बिडादिभ्य किदिभ्यङ्ग

च् ॥ मृत्चङ्गमस्यतिवा ॥

मृदङ्गक । पु० मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफल । पु० पनसवृक्षे ॥ मृद

ङ्गवृक्षफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० कोषातक्या

म् ॥

मृदङ्गौ । स्त्री० कोषातक्यम् । श्वेत

कोषाद्वृत्तिगौ० दे० भा० ॥

मृदर । पु० विषे ॥ चि० विलस

सति ॥ स्त्रियतेऽनेन० मृद्व्वातिवा-

। मृड्मद० वा । कृदरादयश्चेति०

अरप्रस्थयान्तोनिपातित ॥ भ-

ये ॥

मृदा । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकर । पु० वज्रे ॥

मृदित । चि० अभिनष्टे । विनाशि

ते ॥ निष्पीडिते ॥ चूणोक्तते ॥

मृदयतेऽस्म । मृद० । क्त । इट् ।

कङ्कितचितिनगुण ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० मृत्सायाम् ॥

मृदुपत्रम्

मृदु । त्रि० कोमले ॥ अतीच्छे ॥ मृ
दु सर्वत्रवाध्यते ॥ मृद्यते । मृद
मर्द्दने । प्रथिस्त्रिभस्जामितिकु
रम्प्रसारण च ॥ मृदुशब्दो मृदुत्व-
गुणमुक्त्वा तद्द्रव्यमविधत्ते इति गुणव-
चनो मृदुशब्दः । तेन स्त्रिया ङीष्-
भावे मृदु ॥ न० विशेषनक्षत्रा-
दौ ॥ यथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्णा-
श्च मृदुमैत्रतयाभृगु । तत्रगीता-
स्वरक्तौडामित्रकार्यश्च शोभनम् ॥
स्त्री० मृदुकन्यायाम् ॥
मृदुक्लृणायसम् । न० सौसके ॥
मृदुगमना । स्त्री० हृष्टाम् ॥ त्रि० म-
न्दगमने ॥
मृदुवर्मी । पु० भूर्जवृक्षे । त्रि० को-
मलत्वनिशिष्टे ॥
मृदुच्छद । पु० भूर्जे । कुक्कुरद्रुमे ॥
श्रीताले ॥ अक्षौटे ॥
मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥
मृदुतालः । पु० श्रीतालवृक्षे ॥
मृदुत्तक् । पु० भूर्जपत्रवृक्षे ॥ मृद्वीत्त-
गच्छ ॥
मृदुत्तच । पु० मृदुत्तचि ॥ मृद्वी-
त्तचायस्यस ॥
मृदुन्नकम् । न० सुवर्णे ॥ इतिशब्दच-
न्द्रिका ॥
मृदुपत्र । पु० नले ॥ न० कोमलपत्रे ॥
त्रि० कोमलपत्रवति ॥ मृदूनिपत्रा-
ण्यस्यस ॥

मृद्वीका

मृदुपत्री । स्त्री० घिस्रीशके ॥
मृदुपर्वक । पु० वेचे ॥ त्रि० कोम-
लपर्ववति ॥
मृदुपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥ त्रि०
कोमलकुसुमविशिष्टे । मृदूनिपु-
ष्पाण्यस्यस ॥
मृदुफल । पु० मधुनागिकेलि ॥ त्रि०
फलवति ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥
मृदूनिफलानियस्यस ॥
मृदुवध । पु० सात्विकराजसवृत्ति-
द्वये ॥
मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
मृदुल । त्रि० कोमले मृदुगुणोस्या-
स्ति । सिद्धादिभ्यश्च तिलच् ॥ न०
जले ॥
मृदुलोमक । पु० शशके ॥ त्रि० को-
मलरोमविशिष्टे ॥
मृदुत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥
मृद्वङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे ।
त्रि० तद्वति । मृदून्यङ्गानियस्य ॥
कर्मधारयोवा ॥
मृद्वी । स्त्री० कपिलद्राक्षाया ॥ कोम-
लाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दो मृदुत्तगु-
णमुक्त्वा मृदुत्तगुणयुक्तद्रव्यमभि-
धत्ते इति गुणवचनत्वेन वातीगुण-
वचनादिति प्राक् ङीष् ॥
मृद्वीका । स्त्री० गोस्तन्याम् । द्रक्षा-
याम् । मुनका० इ० भा० ॥ मृ-
दाति । मृदु० चिलीकादयश्चाति-

मृष्ट .

साधु ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
 मृधम् । न० युद्धे ॥ मर्जनम् । मृधु
 हिसायाम् । वाहुलकात्० भावे०
 घञर्थेवाक् ।
 मृन्मय । त्रि० मृदोविकार । मय
 ट् ॥ स्त्री० मृन्मयी ॥
 मृन्मरु । पु० अश्मनि । पाषाणे ॥
 मृषा । अ० वितथे । मिथ्या भूठ०
 इ० भा० ॥ मृष्यते । मृषुसहने ।
 काप्रत्यय ॥
 मृषाध्यायी । पु० वक्त्रे ॥
 मृषार्थकम् । न० आहते । अत्यन्ता
 सम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्-
 ध्यामुतोयातिखपुष्पकृतशिखर । कू
 र्मलोमतनुत्राण शशशृङ्गधनुर्द्ध
 र ॥ इ० । मृषाऽर्थोयस्यतत् ।
 कप् ।
 मृषालक । पुं० आम्बुधरे ॥
 मृषावाद । पु० मिथ्योदिते । मि
 थ्यावाक्ये । टट्टयाम् ॥
 मृषावादो त्रि० मिथ्यावादिनि । मृ-
 षोदये । मृषावादोस्यास्ति । ब्रुनि
 ॥ मिथ्याभियोक्तारि ।
 मृषोदय । त्रि० मिथ्यावादिनि । रा
 जसूयसूर्यमृषोदयेत्यादिनामृषो-
 पपदाहदे कस्मिन्निनित्यक्यवनि
 पातुत्यते ॥ न० मिथ्यावाक्ये ॥
 मृष्ट त्रि० अपनोतमले । शोधिते ॥
 मृज्यतेस्म । मृजुशब्दौ । क्त० । न०

मेखला

मरिचे ॥
 मृष्टि । स्त्री० अन्नादे संस्कारविशेषे
 षि ।
 मृष्टेरुक् । पुं० वदान्धे । दानशौ-
 र्ये ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्वि-
 षि ॥
 मेक । पुं० अजि । क्रागे ॥
 मेकल । पु० कृष्यन्तरे ॥ गिरिवि-
 शेषे ॥
 मेकलकन्यका । स्त्री० नर्मदायासरि-
 त्ति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यर्षे रद्रे
 र्वाकन्यका ।
 मेकलाद्रिजा स्त्री० सोमीहवायाम् ।
 रेवायाम् ॥ मेकलाद्रेर्जाता ।
 जनौ० । ड ॥
 मेखणम् । न० यज्ञीयपात्रविशेषे ॥
 मेखल । पु० मेकलपर्वते ।
 मेखलकन्यका स्त्री० रेवायाम् ॥
 मेखला । स्त्री० खड्गवन्धे । खड्गा
 देश्चर्मादिनिर्मिते कटिवन्धने ॥ यु
 द्धे हस्तात्पतनवारणायमणिवन्धे
 प्रक्षिप्यमाणे चर्मादौ ॥ स्त्रीकव्या
 भरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनाया
 म् ॥ केचित्तु० एकवृष्टिर्भवेत्का
 स्त्रीमेखलास्त्वष्टयष्टिका । रशनाषोड
 शज्ज्ञेयाकलाप पञ्चविंशकः ॥ इ
 तिपठन्ति० ब्रह्मत्वभेदात्पर्यायता ॥
 स्त्रीकव्यावस्त्रयन्धने ॥ श्रीणिस्था
 ने ॥ शैलनितम्बे । उपनयनकासी

मेखला

धारणीयमुच्चनिर्मितसूत्रचये ॥ य-
था । मौञ्जीचिवृत्समाश्लक्ष्णाका-
र्याविप्रस्यमेखला । चत्रियस्य तु मौ-
जीव्यावैश्यस्य शयतान्तवी ॥ मुञ्जा-
लाभेतु कर्त्तव्या कुशाश्लान्तकव-
त्त्वत् ॥ चिवृताग्रन्यनैकेनचिभि-
पञ्चभिरेववा ॥ इ० मनु ॥ होम-
कुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥
यथोक्तवशिष्ठपञ्चरात्रे । यावान्कु-
ण्डस्यविस्तारः खनन तावदिष्य-
ते । इति केमेखलास्तिस्त्रोवेदामि-
त्रयनाङ्गुला ॥ कुण्डेद्विहस्ते ता-
न्नेयारसवेदगुणाङ्गुला । चतुर्ह-
स्ते तु कुण्डे तावमुतर्कयुगाङ्गुला ॥
मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत्कुण्ड-
वेष्टितामृद्घटिता ताश्च खातदेशा-
द्वाङ्गे एकाङ्गुलिरुपकण्ठं परित्यज्यो-
च्छ्रियैश्चविस्तारेण चेत्त्वादिक्रमेणवे-
दायङ्गुला एतद्विपरीतास्तन्वा-
न्तरोक्ताप्यवहारविरुद्धा ॥ पिङ्ग-
लामतेपि । खातादेकाङ्गुलच्छत्तु ।
मेखलानां विधिर्भवेदिति । मखग-
तिलाति । ला० । आतद्वितिक ।
पृषोदरादि । मालक्ष्मीमर्द्धखति
० मर्द्धखतिवा । माशब्दो निषेधेर्द्ध-
खगतौ । बाहुलकात् कलच् ॥ य-
द्वा । माह्वं खलति । खलसञ्चयेसि
धनेच । मूलविभुजादिच्चात् क ।
अणितु० वृद्धिः स्यात् ॥ नर्मदा

मेघजीवन .

याम् ॥ प्रश्निपण्या ॥
मेखलिकः । पु० मेखलिनि ॥ मेख-
लास्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चादृक् ॥
मेखली । पु० मेखलावति । मेखलि-
के । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चा-
दिनि ।
मेघ । न० ऋषि । वारिवाहि । घने ।
जलदे । मेघास्तुत्रिविधास्तत्रवाङ्म-
जाधूमयोनय । निश्वासजास्तुजी-
मूतास्त्रेयाजीवरूपिण ॥ यज्ञ-
जास्तुघनाघोरा पुष्करावर्त्तकाद-
य । इतिविशेषउक्त शब्दार्थवे-
॥ मेघतिसिद्धति । मिहसेचने ।
अच् । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ॥
मुक्तायाम् । राक्षसे ॥ षड्भागान्तर्ग-
तरागविशेषे ॥ यथा । मैरवोयव
सन्तश्चनटोनारायणस्तथा । श्रीरा-
गोमेघरागश्चषड्तेपुरुषाह्वया ॥
मेघकफः । पु० करकायाम् ॥
मेघकालः । पु० वर्षात्तौ ॥
मेघचिन्तकः । पु० चातकपक्षिणि ।
मेघङ्करः । पु० मेघजनने । मेघान्क-
रोति । मेघर्त्तिभयेष्कुञ्ज खल्
प्रत्यय । अर्द्धविषदितिमुम् ॥
मेघजः । वि० मेघभववस्तुनि ॥
मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मे-
घावली ॥
मेघजीवनः । पु० चातके ॥ मेघजी-
वनमस्य ॥

मेघनायक .

मेघज्योति । पु० दूरस्मदे । वज्रा-
मो । मेघस्यज्योति ॥ अन्योन्य-
सङ्घट्टनेनमेघान्नि सत्यवृक्षादीयो
ज्योतिरग्नि पततिस ॥

मेघडम्बर । पु० मेघगर्जने ॥ मेघ
स्यडम्बर ॥

मेघतिमिरम् । न० मेघाच्छन्नदिने ॥

मेघदीप । पु० विद्युति ॥

मेघध्वनि । पु० गर्जिते । मेघनि
धीषे ॥

मेघनाद । पु० वरुणे ॥ रावणात्म
जे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादव-
नादोयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशवृ
क्षे ॥ तण्डुलीयशकी ॥ इतिराज
निर्घण्ट ॥ मेघस्यनाद ॥

मेघनादजित् । पु० रामानुजे । ल-
क्ष्मणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि०
। सत्सद्विषेतिक्लिप् । तुक् ॥

मेघनादानुलासक । पु० मयूरे ॥

मेघनादानुलासी । पु० मयूरे ॥
मेघनादेनचनुलसति० तच्छील

। लसन्नेषणक्रौडनयो । सुप्यजा
तावितिणिनि ॥

मेघनामा । पुं० सुस्तके ॥ मेघनामा
निनामास्य ॥ आदिलघौपञ्चमाच
के० । १९९ ॥

मेघनायक । पुं० आवर्त्तादौ ॥ यथा
। त्रियुते शाकवर्षे तुचतुभि० शोधि
तेक्रमात् । आवर्त्तविधिस वर्त्त पुष्क

मेघवर्जि

रद्रेणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आव
र्त्तीनिर्जालीमेघ स वर्त्तस्यबहूदक
। पुष्करोदुष्करजलौद्रेण सस्यप्रपू
रकइति ॥

मेघनिर्घोष । पु० स्तनिते । गर्जि
ते ॥ मेघस्यनिर्घोष ॥

मेघपर्याय । पु० आदिलघौपञ्चमा
चके० । १९९ ॥ सुस्तके ॥ मेघोमे-
घवाचक शब्द पर्यायोऽस्य ॥

मेघपुष्पम् । न० पिण्डाभ्र । वर्षोप
ले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पु०
इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥
मेघयपुष्पमिव ॥

मेघप्रसव । पु० जक्षे ॥

मेघभव । लि० मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥

मेघभूति । पु० बक्षे ॥

मेघमाल । पु० प्लक्ष्मीपस्थे गिरिवि
शेषे ॥ रमागर्भजातकल्किदेवपु
त्रे ॥

मेघमाला । स्त्री० कादम्बिन्याम् ।
मेघानामाला ॥

मेघयोनि । पु० धूमे ।

मेघराग । पु० रागविशेषे ॥ मेघ
संज्ञकोराग ॥

मेघवर्णा । स्त्री० नीलीवृक्षे ॥ चि०
घनसमानवर्णवति ॥

मेघवत्स । न० नभसि । गगने ॥

मेघवर्जि । पु० वज्राग्नी । दूरस्म
दे ॥

मेघाख्यम्

मेघवाह । पु० इन्द्रे ॥ यथा । राजा
त्त्वर्थान्समाहृत्य कुर्यादिन्द्रमहोत्स
वम् । प्रणीतो मेघवाहस्तु महतीं
वृष्टिमाहवेदिति दण्डनीति ॥

मेघवाहन । पु० इन्द्रे । तुरासाहि
॥ मेघा महामेघागजरूपधारि
णैरावतादयो वाहनमस्य ॥ मेघा
नृवाहयति चालयति वा । ल्यु ॥
इन्द्रो हि मेघानां विश्ववर्षतीत्याग
म ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति
च्छन्द १८ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणोदा
हरणे यथा । रसत्त्वस्त्रैर्व्यौन्मौररगु
रुयुता मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ य
था । कदम्बामोदा व्याविपिनपवना
केकिन , कान्तकेका ॥ विनिद्रा
कन्दल्योदिशिदिशिमुदाददुराहस
नादा , । निशान्त्यद्विद्युद्विलसि
तलसन्नेवविस्फूर्जिताचेत् प्रिय
स्वाधीनोसौदनुजदलनोराज्यमस्मा
त्किमन्यत् ॥

मेघवेस्म । न० खे ॥

मेघसार । पु० चीनकर्पूरे ॥

मेघसुहृत् । पु० मयूरे ॥ मेघ सु
हृदस्य ॥

मेघस्तनितोद्भवः । प० विकण्टक
वृक्षे ॥

मेघाकाश । पु० अभाकाशे ॥

मेघाख्यम् । न० सुस्तके ॥

मेटुला

मेघागम । पु० प्रावृषि । वर्षाकाले
॥ मेघस्यागमोयस्मिन् ॥ मेघस्या
गमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० बलाकायाम् ॥

मेघानन्दी पु० मयूरे ॥

मेघान्त ॥ पु० शरदि ॥ मेघानाम
न्तोयस्मिन् ॥

मेघास्त । पु० शरदृतौ ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघासृग्दम् । न० आकाशे ॥

मेघोदर । पु० अर्हत्पितरि ॥

मेघ्य । चि० मेघभवे । दिगादित्वा
त्यत् ॥

मेघक । पु० मयूरस्य चन्द्रके ॥ मे
घकोवर्णोऽस्यस्य । अर्श आद्यच् ॥

श्यामलवर्णे । कृष्णे ॥ मेघक कृ
ष्णनील स्यादतसौपुष्पसन्निभ ।

इतिशब्दार्णवेभेद । बर्हिकण्ठसम
वर्णमेघकब्रुवतिबुधा इति कात्य

मचतिमिशीभवतिवर्णान्तरेण । मच
मुचिकल्कने । कृजादिभ्य सच्चा

या वुन् । पचिमच्योरिच्चोपधाया
इतीत्त्वे लघूपधगुण ॥ ध० मे ॥

मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने
॥ अन्धकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ चि०

श्यामलयुक्ते ॥

मेघकाभिधा । स्त्री० पातालगर
डीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० श्यामलकाम् ॥

मेद

मेठ । पु० हस्तिपके । निषादि
नि ॥

मेद्र पु० मेहने । शिश्ने ॥ मेहन्
त्यनेन । मिहसेचने । दास्यतीतिघ्न
॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेद्रशृङ्गौ । स्त्री० मेषशृङ्गीवृक्षे ।

मेरु । पु० हस्तिपके ॥

मेरुड । पु० मेठे । हस्तिपके ॥

मेरुद । पु० मेषे ॥

मेथि । पु० मेधिकाष्ठे । खलेषा
ल्याम् । खले पशुबन्धनार्थकाष्ठे
॥ मेथ्यन्ते पशवोऽत्र । मेथुसङ्गमे
। सर्वधातुभ्यङ्गन् ॥

मेथिका । स्त्री० मेथिन्याम् । मेथ्या
म् । गन्धवौजायाम् । मेथीतिप्र
सिद्धशक्ते ॥ मेथिकावातशमनी
श्लेष्मघ्नौज्वरनाशिनी । तत खल्वप
गुणावन्त्यावाजिनासातुप्रजिता ॥
अपिच । मेथिकादीपनौहृद्यावह
विट्कृमिशुक्रनुत् ॥ रुक्षोष्णतत्
फल कासानिलश्लघ्नमौनजयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री० मेथिकायाम् । गौरादि
त्वात्कृदिकारादितिकाङ्क्षीष् ॥

मेद । पु० मेदसि । वपायाम् ।
शुद्धमासस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥
मेद्यति । जिमिदास्नेहने । घञ् ॥
वैदेहेन निषादभार्यायाजनिते । अ
नत्यजविशेषे ॥

मेदा

मेद पुच्छ । पु० दुम्बके । दुम्बा०
दुम्बा० इ० भा० प्र० मेषविशेषे
॥ मेद पुच्छोद्भवमासहृद्यवृष्यश्च
मापहम् । पित्तश्लेष्मकरकिञ्चिदा
तव्याधिविनाशनाम्

मेद सारा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदक । पु० जगले । सुराकल्के ॥
मेद्यतिजिमिदा० । कृजादिभ्यो
बुन् ॥

मेदज । पु० भूमिजगुग्गुली ॥ चि०
मेदोद्भवे ॥

मेद । न० शुद्धमांसप्रभवस्नेहविशेषि ॥
वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदस
स्वरूपयथा । यन्मासस्वामिनापक्व
तन्मेदइतिकथ्यते । तदतीवगुरुकि
म्भनलकार्यतिष्ठ हणम् ॥ स्थान
यथा । मेदोहिसर्वभूतानामुदरेष्व
स्थिषु स्थितम् । अतएवाहरेष्वपि
प्रायमेदस्त्रिणाभवेत् ॥ रोगविशि
षे ॥ तन्निदानं यथा । अव्यायामदि
वास्त्रप्रक्षेपलाहारासेविन । मधु-
रोन्नरस प्राय स्नेहान्मेदाविवर्द्ध
येत् ॥ अन्नरस । आमद्रव । अ
स्यवैवैगुण्य यथा । मेदसावृतमा
र्गत्वात्पुष्यन्त्यनेनधातव मेद-
स्तुचीयतेतस्मादशक्त सर्वकर्मसु-
॥ मेद्यति । जिमिदा० । असुन् ॥
मेदस्कृत् । न० मांसि ॥

मेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषि ।

मेदोवतौ

मेदोऽङ्गवायाम् । जीवन्त्याम् । श्रेष्ठा
याम् ॥ मणिच्छिद्रायाम् ॥ तल्लज्ज
णादियथा । शुक्लकन्दोऽनखच्छेद्यो
मेदोधातुमिवस्त्ववेत् । यः समं दे
तिविज्ञेयोजिज्ञासातत्परैर्जनैः

॥ मेदायुगं गुरुखादुनृष्यस्तन्यक
फावहम् । वृहणं शीतलं पित्तरक्त
वातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् ॥ मेदा
महामेदे ॥ मेदामहामेदास्थाने
शतमूलीप्रक्षिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० काष्मर्याम् । मेदा
याम् ॥ मद्याम् । भूसमी ॥ मेदम
स्थस्थाम् । अतद्वनि । मलघ्नोर्मे
दकुष्ठहेतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेद
शब्दोक्तिः ॥ यद्वा । मेदति । जि
मिदा० । यद्वादिच्छाणिनि ॥
मधुकैटभयोरासौन्मेदसैवपरिभु
ता । तेनेयमेदिनौदेवीप्रोच्यतेब्रह्मा
वादिभिः ॥

मेदिनौद्रव । पु० पाशो । धूली ॥
मेदुर । चि० सान्द्रस्निग्धे । अति
शयस्निग्धे ॥ मेदनशीलः । जि
मिदा० । भञ्जभासमिदोघुरच् ।

मेदुरा । स्त्री० काकोल्याम् ॥

मेदोजम् । न० अस्थि ॥

मेदोऽङ्गवा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदोऽम् । पु० वर्षासङ्करजातिमे
दे ॥

मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेधाकृत

मेध । पु० यागे । क्रतौ ॥ मेधति ।

मेधूसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥

मेधा । पु० मेधोभिधानैर्मुनिविशे
षैः ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनो
पुत्रे ॥

मेधा । स्त्री० धारणावस्थानुद्धौ । अने
कग्रन्थार्थधारणशक्तौ ॥ अतीतानु
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः
। शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरु
दाहता ॥ वृत्तिविशेषः ॥ साचेय
ज्ञानरुभायां । यथा । ज्ञानस्थिति
स्वाभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा ।
याभिर्विनाजगत्सर्वं भूढं मत्तसमं स
देति । मेधतेसङ्गच्छतेसर्वं मस्या
म् । मेधु० । गुरोश्चेत्य । टाप्
॥ मेधाकरमौषधयथा । शङ्खपुष्पी
वचासोमाब्राह्मीब्रह्मसुवर्णला ।
अभयाचगुडूचीचअटरूपकवाकुची
॥ एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतं प्रस्थं विपा
चयेत् । कण्टकार्यारसप्रस्थं वृ
हत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्वाह्मीघृ
तं नामस्मृतिर्मेधाकरपरम् ॥ * ॥

मेधाकर । पु० मेधाजनकैर्गणविशे
षैः यथा । सतताध्ययनतत्त्वज्ञा
नरुचकथासदा श्रेष्ठानां तन्त्रशा
स्त्राणामवलोकनमेवच । सद्भिजा
चार्यैर्सेवाच गणोमेधाकरः स्मृ
तः ॥

मेधाकृत । स्त्री० सुनिष्पत्तिके । सिता

मेधि

वरशक्ती । त्रि० मेधाकारके ॥
मेधाजित् । पु० कात्यायनमुनी ।
मेधातिथि । पु० मुनिविशेषे । कण्व
र्षे पुत्रे ।

मेधारुद्र । पु० कालिदासे ॥
मेधावती । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
त्रि० मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधाया
न० मेधावत् । इ० पुनपुसक
या ॥

मेधाविकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
मेधावी । पु० शुक्रपक्षिणि ॥ पण्डिते
॥ व्याख्यौ ॥ मदिरायाम् ॥ त्रि० मे
धान्यते ॥ प्रज्ञातिशयवति । जहा
पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मापरम
शुरूपसदनादिसामवापिकाङ्गयुक्ते
नमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा-
क्यविचारेणपरिनिष्ठान्न वेदान्तम-
हावाक्यकरणकनिरस्तसमस्ताग्रामा
ण्याशङ्कचिदन्याविषयकमहब्र-
ह्मास्तीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा
० तयानिच्य युक्ते ० स्थितप्रज्ञे ० विप्र
श्चिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्माया-
मेधास्तजोविनि ' ॥

मेधाविनी । स्त्री० ब्रह्मण पत्न्या
म् ब्राह्म्याम् ॥

मेधि । पु० खलेवाल्याम् । खलेपशु
बन्धनायारोपितेकाष्ठे ॥ पुसिमेधि
खलेदारुन्यस्त यत्पशुबन्धने ॥ मे-
ध्यन्तेपशवोच । मेधृ० । इन् ॥

मेना

मेधिर । त्रि० मेधाविनि ॥
मेध्य । पु० यवे ॥ छागे ॥ खदिर ॥
त्रि० पवित्रे । शुचौ । शुद्धे । यज्ञि
ये ॥ मेधनार्हम् । मेधृ० । ऋहलो
र्यत् ॥ मेधायैहितीवा । उगवा-
दिभ्योयत् ॥ मेधामर्हतिवा । द-
ण्डादित्त्वाद्यत् ॥ मेधद्ववा शा
खादिभ्योय ॥ ज्ञानेनमेध्यमखि
लममेध्य ज्ञानतोभवेत् । ब्रह्मज्ञा
नेसमुत्पन्नमेध्यामेध्यनविद्यते ॥

मेध्या । स्त्री० रक्तवचायाम् ॥ रोच-
नायाम् ॥ केतक्याम् ॥ ज्योति-
ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा
ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् ।
टाप् ॥ योषिति । नावाम् ॥ सो
म शौचददौस्त्रीणागन्धर्वश्चशुभा
गिरम् । पावक सर्वमेध्यत्वमे
ध्यावैयोषितोद्धत ॥

मेनका । स्त्री० हिमालयस्यभार्याया-
म् । अपर्णामातङ्गि ॥ स्वर्वेद्याया-
म् । शकुन्तलायादनयित्व्याम् ॥

मेनकात्मजा । स्त्री० गिरिजायाम् ।
दुर्गायाम् ॥ मेनकाया आत्म-
जा ॥

मेनकापति । पु० हिमालये ॥

मेनकापुत्र । पुं० मेनाकी ॥ मेनका
या पुत्र ॥

मेनकाप्राणेश । पु० हिमालये ॥

मेना । स्त्री० मेनकायाम् । हिमाद्रौ

मेरु

भाँयायाम् ॥
 मेनाजा । स्त्री० पाव्वं ह्याम् ॥
 मेनाद । पु० केकिनि । मयूरे ॥ मा
 जारे ॥ छगले । छगि ॥
 मेनाधव । पु० उमागुरौ । हिमाल
 ये ॥
 मेनासुत । पु० मैनाके ॥
 मेय । त्रि० प्रमेये ॥ मानाधौनामेय
 सिद्धि ॥ मीयतै । माङ्माने ।
 अचोयत् । ईदति । गुण ॥ मा
 तुपरिच्छेत्तु योग्योवा ॥
 मेयाभ । त्रि० मेयसमानाकारे ॥
 मेघस्रजामेवाभायस्स ॥
 मेरक । पु० विष्णो ॥ शत्रुप्रभेदे
 मेरु । पु० सुमेरौ । अत्युच्छ्रिताना
 शिखरिणामध्येभगवतीविभूतौ । हे
 माद्री । रत्नसानौ । सुरालये ॥ ज
 म्बुद्वीप द्वितीनाभिस्तद्वत्त लक्ष्यो ज
 नम् । क्षाराब्धिनापरिवृतम्परिवृ
 त्तमतामता ॥ तस्यमर्ध्यस्थित
 शैलराजराजोद्दिश्यमय । तिर-
 स्कृताशुमज्ज्योतिर्मेरु सुरनिषेवित
 सषोडशसहस्राणिद्वितीविष्टोमही-
 तलात् । तदूनमुन्नतोन्नत मूलोपो
 षडविस्तृत ॥ समेरुभूमेरन्त
 षोडशयोजनसहस्राणिप्रविष्ट । म-
 हीतलादारभ्य ऊर्ध्वं यावच्चतुरशीति
 योजनसहस्रोन्नति मूलचषोडश
 सहस्रविस्तार । ऊर्ध्वतौल्यशरावा

मेरु

कृतिविस्ताराधिद्वेन द्वै गुण्यम् । उ
 त्तश्चश्रीमत्स्यतन्त्रे । षोडशैकसह
 स्राणिवुधुभागेप्ररोपित । तान्य-
 स्यमूलेविस्तार स्यादूर्ध्वं द्विगणस्तु
 स ॥ सशरावाकृतिर्देविमेरुर्देवा
 श्रयोद्विराट् । इति । त्रिषुपादान्त
 रेष्वस्यचतुर्वर्द्धेषुपर्वसु । नेमय क
 टकाकारानिर्गतादीप्तिमत्तरा ॥ ए
 कादशसहस्रातुमनुसाहस्रकौपरा ।
 नेमिर्यामस्तकौपान्तेलोकपालसमा
 श्रया ॥ चक्रवाटितितामाहु सर्वर
 त्नप्रभावतीम् । अस्यमेरो खोच्छ्राय
 पादेनपञ्चविंशतिसहस्रात्मकेनान्त-
 रयेषातेषु तथाविधेषु चतु स
 सहस्रविंशेषु पर्वसुभागसन्धिषु-
 कटकाकरा सुष्ठु दीप्तास्तिस्त्रोने
 मयेमेखलानिर्गता । तदेवेषु-
 त्रिषुस्थानेषु चतुर्वर्द्धत्वं दर्शयति ।
 एकादशसहस्रेत्यादिना । एकाश्वा
 द्यादशसहस्रप्रमाणा । द्वितीयाम-
 नुसाहस्रिकाचतुर्दशसहस्रा । चतु
 र्वर्द्धत्वं त्वोक्तेष्व । तृतीयाऽष्टादशसा
 हस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकस
 मीपैलोकपालाश्रयभूताचानेकरत्न
 प्रभाभासुराच । तांचक्रवाटोक्त्या-
 आगमज्ञाआहु । एवञ्चप्रागुक्तच
 तुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायस्यमे-
 रो पर्वत्रयपञ्चसप्ततिसहस्रमान-
 कम् । कटकाचयन्तुनवसहस्रोन्नत

मेरु

मेकैकस्यचिसहस्रमानकत्वमित्या-
गमज्ञा । सिद्धगन्धर्वमरुतातद-
ध पर्वसुस्थिति । चक्रवाटाध-
स्थितेषुचिषुपर्वसुसिद्धादीनामास्प-
दम् । यातुचक्रवाटाख्योद्भूमेखला
तस्यामष्टसुष्टुगेषुपुरीष्टौसमवस्थि-
ता । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्याना-
नामतस्तानिबोधत ॥ नानारत्नप्र-
भाजालमण्डलालङ्कृताहरे ।
सिक्कसाध्यमरुज्जुष्टारुक्मभूरमराव-
ती ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार-
गोपुरा । वज्रैस्तेजोवतीवज्रितुल्य-
भूतनिषेविता ॥ मृत्त्यो सयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला कालपाश-
पिष्टव्याधिप्रेतमारौनिषेविता ॥ कृ-
ष्णादैत्यपतेर्मृत्योर्धामवहैत्यसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष-
णा ॥ शुक्लवत्स्यम्बुनाथस्यस्फटिकोप-
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्याद-
सेविताभातिधामभि ॥ बायोर्गन्ध-
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल-
वद्भूतसङ्गुष्टासर्वरत्नविनिर्मिता ॥ म-
होदयाचन्द्रमसश्चेतामुक्तादिनिर्मि-
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै-
र्हिमगिरिप्रभै ॥ ज्वलज्जलाटह-
स्तधम्भारमृत्पुण्यशोभत । पुरी-
यशोवतीसर्वरत्नजातद्विसेविता ॥ इ-
तिसर्वलुप्तसुष्टुदाचक्रवाटार्धविस्त-
ता ॥ सुप्रीष्टानिक्लिदधूतपारि-

मेरुदेवी

जातरजीरुणा ॥ चक्रवाटार्धेन
नवसहस्रात्मकेनविस्तीर्णा ॥ वेध-
सानिर्मतालोकपालचक्रानुवर्ति-
नाम् । भूतयेखर्गद्व्येतागीयन्ते
कविभि स्तितौ ॥ अथब्रह्मण-
पुरी । चतुर्दशसहस्राणियोजना-
नाख्यम्बुव । मध्येमनोवतीनाम-
पुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारा-
रुणानुचैर्वियन्मागान्मह श्रिया
। सावित्या स्पर्द्धमानेवखर्गकामा-
तिवर्त्तिनौ ॥ तस्यामुपासतेदेवा
मुनयश्चमहौजस । महायोगीश्व-
रसिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ त-
दीशभागेतस्याद्रेः शुक्लगमादिच्य-
सन्निभम् । यत्तत्तज्ज्योतिष्कमिच्छा-
द्दु सदापशुपते प्रियम् ॥ तस्य
सानुषुहेमेपुरज्जचिर्च सुस्थिता ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे-
श्वरा ॥ मूर्ध्निर्देवादिदेवस्य
स्थानत्रिपुरविद्धिष । रुद्रायुतग-
णैर्जुष्ट ब्रह्माद्यैश्चसुरोत्तमै ॥ इ-
तिमृगेन्द्रसहितायाविद्यापादिमुब-
नाध्वप्रकरणेमेरोवर्णनम् ॥ जपमा-
लाग्रवर्त्तिन्येकस्मिन्मणौ ॥ मिनी
० तिच्चिपतिज्योतीष्युच्चत्वात् ।
छुमिज्जपेर्जपण्ये । मिपीभ्याह ॥
माचामाचे । ० । ० ॥

मेरुक्त । पु० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । स्त्री० नामिभूतेः पतन्याम् ॥

मेषक

भगवतः ऋषभस्य जनन्याम् ॥
 मेषसावर्ण्यं । पु० एकादशमनौ ॥
 मेल । पु० सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल
 सङ्गेषि । घञ् ॥
 मेलक । पु० सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलन
 म् । मिल० । घञ् । स्वार्थेक ॥
 मेलकलवचम् । न० औषरेलवच्ये ॥
 मेलनम् । न० मेलै । सङ्गमे ॥
 मिला । स्त्री० मसीजले ॥ मेलके ॥
 चङ्गने ॥ महानोल्याम् ॥ टाप् ॥
 मेलानन्दा । स्त्री० मस्याधारे । मसी
 पात्रे ॥
 मेलान्म् । स्त्री० मेलानन्दायाम् ॥
 मेलान्म् पु० मस्याधारे ॥
 मेष । पु० हुड्डौ । मेद्रे । उरभे ।
 उरणे । ऊर्णायौ । एडके । मेढा०
 इ० भा० ॥ मेषस्य मांसपृष्ठ्यैः स्यात्पि
 सङ्गेष्यकरगुरु । तस्यैवाण्डविही
 नस्य मांसकिञ्चित्तुष्कृतम् ॥ अपि
 चास्य मांसगुणा । मेषमांसगुरुश्चि
 ग्धवत्तवातकफप्रदम् । मेदः पुच्छा
 मिषं हृष्य कफवातकरगुरु ॥ मिष
 ति । मिषस्यर्वायाम् । अच् । मेषज्य
 प्रभेदे । राशिविशेषे । क्रियसङ्गके
 । कर्मविशेषे ॥ मेषलम्नोत्पन्नस्य फ
 लं यथा । मेषलम्ने समुत्पन्नस्य ण्डोमा
 नीधनीशुभं । क्रोधीस्वजनहन्ता
 अविश्रब्धी परवत्सल ॥
 मेषक० । पु० जीवशाके ।

मेषाधिप .

मेषकम्बल । पु० ऊर्णायौ ॥ मेषलो
 मकृत कम्बल । शाकपार्थिवा
 दि ॥
 मेषलोचन । पु० चक्रमर्दके ॥ मेषस्य
 लोचनमिव लोचनमस्य० तत्पु ल्यपु
 षत्त्वात् । लोचनशब्दस्तत्पु ल्ये लाङ्
 णिक ॥ चि० मेषचक्षुस्तुल्यने
 चे ॥
 मेषवल्ली । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम् ॥
 मेषविषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्यां ॥
 मेषशृङ्ग । पु० स्यावरविषप्रभेदे ॥
 मेषशृङ्गी । स्त्री० मन्द्रीवृक्षे । मेद्रे शृङ्ग
 ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥
 मेषशृङ्गीरसं तिक्तावातलाश्लासका
 सङ्गत् । रूक्षापाके कटु पित्तत्रस्त
 श्लेष्माक्षिशूलनुत् । मेषशृङ्गीफलति
 क्तं कुष्ठमेहकफप्रणुत् । क्षीपनक्ष सन
 कासकृमिब्रणविषापहम् ॥ मेष
 शृङ्गमस्या । मेषशब्दो मेषशृङ्गसङ्ग
 शैलाक्षणिक ॥ गौरादि ॥
 मेषा । स्त्री० श्रुटी । क्षुद्रैलायाम् ॥
 मेषाक्ष । पु० चक्रमर्दके ॥ मेषस्याक्षौ
 बाक्षियस्त्र० तत्सङ्गशुभत्त्वात् ।
 अक्षुणोदर्शनादिष्वच् । अक्षिशब्द
 पुष्ये लाङ्णिक ॥
 मेषाक्षिकुसुम । पुं० चक्रमर्दके ।
 मेषाण्ड । पु० इन्द्रे ॥
 मेषाधिप । पु० भौमयज्ञे ॥ मेषस्य
 मेषराशे अधिप ॥

मैत्र .

मेषान्त्री । स्त्री० वस्तान्त्रीवृक्षे ॥
 मेषालु । पु० वर्ब्बरावृक्षे ॥
 मेषाक्षय । पु० चक्रमर्द्धे ॥
 मेषिका । स्त्री० मेष्याम् ॥
 मेषी । स्त्री० मेषस्त्रियाम् । भेड०
 भेडी० इ० भा० ॥ तिनिशवृक्षे ॥
 खटामांस्याम् ॥
 मेसूरणम् । न० दशमलग्ने ॥ यथा ।
 कर्मस्थानश्चदशमखमेसूरणमास्पद
 म् ॥
 मेह० । पु० प्रमेहरोगे ॥ मेहति ।
 मिहसेवने । पचाद्यच् ॥ मेहनवा
 । घञ् ॥ प्रस्त्रावे ॥ मेघे ॥
 मेहघ्नी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ मेहहन्ति
 । हन० । असनुष्यकट्टीकेचेतिटक्
 डीप् ॥
 मेहन् । चि० भूचयति ॥ मेहति ।
 मिह० । शट् ॥
 मेहन । पुं० सुष्ककवृक्षे ॥ न० मूचे
 ॥ शिञ्जे ॥ मेहनृत्यनेन । मिह० ।
 करणेल्ह्युट् ॥
 मैत्र । पु० ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्ये ॥
 न० अनुराधानक्षत्रे ॥ विशेषनक्ष
 त्रादीयथा । चिचेन्दुमित्रपौष्णाश्च
 मृदुमैत्रं तथाभृगु । तत्रगीताम्बर
 क्रीडामित्रकार्यश्चशोभनम् ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ मित्रदेवताकपायु
 सम्बन्धान्मूचपुरीषोत्सर्गं ॥ अत्राहा
 पस्तम्बः । मूचपुरीषिकुर्याद्विचित्रां

मैत्री

दिशदक्षिणापरावेति । दक्षिणापरा
 नैर्ऋतीम्० गच्छेतिशेष ॥ तथा
 अस्तमितेचवह्निर्यामादाराशानसथा
 न्मूचपुरीषयो . कर्मवर्ज्येदिति ॥
 शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठै पचैर्वेणुदक्षी
 नवा । मृन्मयैर्भाजनैवापिचन्तर्ह्यय
 वसुन्धरामितिवायुपुराणम् ॥ मूचो
 च्चारसमुत्सर्गदिवाकुर्यादुदङ्मुख
 । दक्षिणाभिमुखोरात्रौसन्ध्योश्चय
 थादिवेतिमनु० ॥ चि० मित्रसम्ब
 धिनि ॥ मैत्रीस्निग्धता० तद्वति ॥
 मित्रस्यकर्मभावीवा । युवादिस्त्वा
 दण् ॥ मित्रोदेवतास्यवा । सास्यदे
 वतेक्ष्यण् ॥
 मैत्रभम् । न० अनुराधानक्षत्रे ॥
 मैत्रायणीय । पु० यजुर्वेदस्यशाखाभे
 द्रे ॥
 मैत्रावरुण । पु० पुरोनुवाक्यायाव
 क्तारि० षट्त्विग्विशिष्टे ॥ यथा ।
 मैत्रावरुणेनपुरोवाक्यायामुक्ताया
 तत्प्रकाशितदेवतोर्द्धे शिनाध्वयुर्हो
 तृपठितयाज्यान्तेवषट्कारेणसोमा
 दिक्जुहोतीति ॥ अगस्त्यमुनी ॥
 मैत्रावरुणि । पु० अगस्त्यमुनी ॥
 मित्रश्चवरुणश्च० मित्रावरुणौ । देव
 ताद्वन्द्वेचेत्थानङ् । तयोरपत्यम्
 । अतद्वज् ॥ पीत्वागर्जनृत्यप
 स्ते० ॥
 मैत्री । स्त्री० सौहार्दं ॥ स्निग्धताया

मैत्रेयिका

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसम्भोगापन्ने
 षु० साध्वे तन्मममित्राणां सुखित्व
 मिति मैत्रीभावयेन्न त्वीर्ष्याम् ॥ अण
 न्ताम्नै वशब्दान्मूढीप् ॥ विद्विष्टप
 तितोन्मत्तबहुवैरातिकीटकै । ब
 न्धकीबन्धकीभट्टं चूटानृतकथै स
 ह । तथातिव्ययशीलैश्चपरीवादक
 रै शठै । बुधो मैत्रीनकुर्वीत०
 नैक अत्यन्तकौटवत्पीडक ॥
 उत्कृष्टमध्यमनिकृष्टजनेषु मैत्रीयद्व
 ष्टिलासुसिकतासुजलेषु रेखा ।
 वैरक्रमादधममध्यमसज्जनेषु मृद्वष्टि
 लासुसिकतासुजलेषु रेखेच्छुद्भट० ॥
 उपकारित्वे ॥ अनुराधाभे ॥
 मैत्रीवल । पु० बुद्धे ॥ मैत्रीवलयस्य
 स ॥
 मैत्रेय । पु० ग्लावाभिधर्षी । वकी
 । चैकितायने ॥ मुनिविशेषे ॥ मि
 त्राया अपत्यम् । गृह्यादिभ्यश्चे
 तिठञ् । दाण्डिनायिनेतिनिपात
 नाद्युलोम । ॥ वैदेहादायोगव्यां
 जाते० सङ्गरजातिविशेषे ॥ मैत्रे
 यकन्तुवैदेहोमाधूकसम्प्रसूयते । नृ
 न्प्रशसत्यजस्र योघगटाताडोरुणो
 दये ॥ माधूकमधुरभाषिणम् ॥
 भाविबुद्धिविशेषे ॥
 मैत्रेयिका । स्त्री० मित्रयुक्ते ॥ मित्रयू
 नाभावे ॥ गोत्रचरणाच्छ्लाघाख्या
 कारतद्वैतेष्वितिबुञ् । कैकयमि

मैनाक

वयुप्रलयानामितियादेश ॥
 मैत्रेयी । स्त्री० याज्ञत्र्यक्यस्यर्षे
 पत्न्याम् ॥
 मैथिल । पु० जनकनृपे ॥ त्रि०
 मिथिलायाभवे ॥ अण् ॥
 मैथिली । स्त्री० जानक्याम् ॥ सीता
 याम् ॥
 मैथिलीय । पु० सीतापुत्र । अप
 त्येठक् ॥
 मैथुनम् । न० मिथुनसाध्यं अन्याधा
 नपुत्रोत्पादनादौ ॥ सङ्कल ॥ रते
 । सुरते । धर्षिते । व्यवाये । या
 स्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव ।
 प्रज्ञाद्यण् ॥ मिथुनस्येदवा ॥ स्मर
 णकौर्त्तनकैलि प्रेक्षणगुह्यभाषणम्
 । सङ्कल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्घृत्ति
 रेवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति
 मनीषिण ॥ अशास्त्रीयेस्त्रीपुंस
 व्यतिकरे ॥ शीघ्रमैथुनगामीदीर्घा
 युरन्यथाख्यायु ॥
 मैथुनी । पुं० सारसे ॥
 मैथुन्य । त्रि० मिथुनायहिते ॥ त
 स्मैहितमितियत् ॥ न० मिथुनी
 भावसुखे ॥
 मैनाक । पु० पर्वतविशेषे । हिमा
 लयस्यन्येष्ठपुत्रे । हिरण्यनाभे ।
 सुनाभे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिक्रम्यमै
 कीनामपर्वतः । मयस्यभवन्तव
 दानवस्यस्वयङ्कतम् ॥

मीक्ष :

भैरवाख्याता । खी० पार्वत्याम् ।
 मैनाकासनेनालुतस्यम्बसा ॥
 भैरव्या । पु० साख्यिके । मीनान्
 हन्ति । पथिमव्येतिठक् ॥
 मैन्द । पु० वानरविशेषे ॥ विष्णु
 वध्यासुरविशेषे ॥
 मैन्दहा । स्त्री० विष्णौ ॥
 मैरेयम् । न० मद्यविशेषे ॥ मैरेयधात
 कोपुष्पगुडधानाम्बुसहितमितिमा
 धव ॥ आसवे ॥ मिरायांदिशवि
 शेषे० औषधिविशेषे वाभवम् । न
 द्यादिभ्योठक् ॥ वारुण्येवमैरेयमि
 ति व्याख्यातारः । तेषामैरेयदोषे
 णविषमीकृतचेतसाम् । निम्नोच
 तिरजावासीदेयूनामिषमहंनम् ॥
 तेषायादवानान् ॥
 मोक्ष । पु० पाटलिद्रुमे ॥ मोक्षने
 मृतौ ॥ मृत्पुत्रेयापवर्गद्वितिचार्वा
 क ॥ प्रद्योतसर्वावरणत्वात्स्वात
 न्त्यसम्प्रसाबुद्धपदासादनमोक्षद्व
 त्त्यगेकान्तवादिन । यदाहुः ।
 लोहपक्षरविच्छेदात्प्रवतेऽलावुक
 यथा । आरोहति तथा मोक्षजीवो
 मोहादिसञ्चयात् ॥ निश्चयबोधसुखा
 द्यैश्वर्यमैयुक्तं सतिष्ठतीति ॥ मु
 क्तौ । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि
 । नि श्रेयसे । अमृतौ । अपवर्गे ।
 तत्त्वज्ञानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे ।
 निरतिशयानन्दाभिव्यक्तौ । निरव

ॐ स्वस्त्यस्तु

श्रिधावर्गीयते । स्वाध्यायकल्पि
 तातामसं यत्तत्ताभिमानरूप
 बन्धनिष्ठ । अतएव नृपावस्थानि ॥
 अनात्मभूदेहादा नात्मबुद्धिसुदेहि
 नाम् । साऽध्यातत्कृतोबन्धस्तन्ना
 शोमोक्षउच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदा
 कर्मस्थजेदेवससाधनम् । त्यजतै
 वहितज्ज्ञेयत्यक्तु प्रत्यक्परपद
 म् ॥ यथोक्तनिर्वाणे । यावन्नक्षीय
 तेकर्मशुभवाऽशुभमेववा । तावन्न
 जायतेमोक्षोऽनृणाकल्पशतैरपि ॥
 यथालौहमये पाशे पाशे स्वर्ण
 मयैरपि । तथाबन्धोभवेज्जीव क
 र्मभिद्याशुभै शुभै ॥ कुर्वाण
 सतत कर्मकृत्वाकष्टतान्यपि । ता
 वन्नलभतेमोक्षयावद्ज्ञाननविन्दति
 ॥ मोक्षणम् । मोक्षअवसानेचुरादि
 । घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचे
 सन्नन्तादकर्मकाण्डिजन्तादच् ॥ सु
 चेर्बाहुलयात्सीवा ॥
 मोक्षक । पु० मुष्कफवच्चे ॥
 मोक्षणम् । न० मोक्षने ॥
 मोक्षधर्मः । पु० शमदमादिषु ॥
 महाभारतोक्तप्रकरणविशिषे ॥
 मोक्षपरायण । चि० सर्वविषयविर
 क्ते ॥ मोक्ष परमयनमस्य ॥
 मोक्षमय । चि० परमानन्दस्वरूपाव
 स्थानरूपे ॥
 मोक्षसाधनम् । न० ज्ञाने ॥ कर्मणा-

मोक्षोपाय

स्वन्त करणशुद्धिद्वाराज्ञानेउपयो
मोनतेषांसाधनमोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्ति कमाणिज्ञा
नन्तुपरमागति । कषायेकर्मभि
पक्वेततोज्ञानप्रवर्त्तत इति ॥ उ
पासनानान्तुचित्तेकाग्र्यम् नकै
बल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा
प्तौचयोमार्गा । तत्रज्ञानमार्ग
साधनमोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि
द्वारेतिविवेक ।

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवै ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्यावरा कृमयक्षा
ज्ञा पक्षिण पशवोनरा । धा
मिकास्त्रिदशास्तद्वन्मोक्षिणस्यथा
क्रमम् ॥ चतुर्विधशरीराणिधृत्वा
मुक्तासहस्रश । मुक्ततान्मानवोभू
त्वज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु
रशीतिलक्षेषुशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यविनान्यत्रत्वज्ञानान्तुलभ्य
ते ॥ अचजन्मसहस्राणासहस्रैरपि
पार्षति । कदाचिक्लभतेजन्तुर्मानु
ष्य पुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतमो
क्षस्यमानुष्य प्राप्यदुर्लभम् । यस्ता
रयतिनात्मानतस्मात्पापतरोचक
॥ नर प्राप्योत्तमजन्मलब्ध्वाचे
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्यात्महितव
स्तुसभवेद्ब्रह्मघातक ॥ इतिश्रीकु
लाश्वेप्रथमोऽष्टास ।

मोक्षोपाय । पु० विविदिषासञ्चा

मोक्षक

सि ॥ साधनचतुष्टयसम्यक्ती ॥
मोग । पु० जलवरष्टे ॥
मोघ । पु० प्राचीरे ॥
त्रि० दीने ॥ इ० हे० चन्द्र ॥
हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरर्थके ।
निष्कले ॥ मुद्घान्यस्मिन् । मुह० ।
हलश्चतिघञ् । न्यङ्क्वादित्वात्कु
त्त्वम् ॥

मोघकर्मा । पु० सकामकर्मणि ॥
मोघानिश्चममाचरुपाणिषन्निहोत्रा
दीनिकर्माणियस्यस ॥

मोघज्ञान । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि
ष्टे ॥ मोघमर्द्दश्वराप्रतिपादककुत
र्कशास्त्रजनितज्ञानयस्य ॥

मोघपुष्पा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥
मोघवृत्ति । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥
मोघा स्त्री० पाटलावृक्षे मोहयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्वादि
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्गे ॥

मोघाश । त्रि० कर्मणि ॥ ईश्वर
मन्तरेणकमाण्येवन फलदास्य तो
ष्येवरूपामोघानिष्कलैवचाशाफल
प्रार्थनायस्यस ॥

मोघोलि । पु० प्राचीरे ॥
मोघ । पु० शोभाञ्जने ॥ मोचयति
। मुच्लृ० । लिच् । अच् । न० क
दलीफले ॥

मोचक । पु० कदल्याम् ॥ शिथौ
। मुष्ककवृक्षे । त्रि० निर्मोचके ।

मोचाट

विरागिणि ॥ मोचयति । सुच्छ०
 । णिच् । अच् । स्वार्थे कन् ॥
 मोचनम् । न० मोक्षणे ॥ त्रि० मोक्ष
 कर्त्तरि ॥
 मोचनिर्यास । पु० मोचरसे ॥
 मोचनी । स्त्री० कटकार्याम् ॥ मो
 क्षकृत्याम् ॥
 मोचरस । पु० शास्त्रलिनिर्यास ।
 पिच्छिलसारे । शास्त्रलीवेष्टे ॥
 मोक्षसार । पु० मोचरसे ॥ मोक्ष
 स्वावोहिमोयाहीस्त्रिगधोवृष्य कषा
 यक । प्रवाहिकातिसागमकफ
 पित्तास्रदाहनुत् ॥
 मोक्षत् । पु० मोक्षसावि ॥
 मोक्षा । स्त्री० रम्भायाम् । कदल्या
 म ॥ शास्त्रलीवृक्षे ॥ नीलीवृक्षे
 । सुञ्चतिरसम् । सुच्छ० । प्रचा
 यच । टाप् ॥ मोच्यते । घञ्
 वा ।
 मोचाट । पु० कृष्णजीरे ॥ रम्भास्थि
 । कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥
 मोचाफलम् । न० कदलीसस्ये ॥
 मोचाफल स्वादुशीत विष्टम्भिकफकृ
 द्द्रुत । त्रिगध पित्तास्रदृढाहक्षत
 क्षयसमीरजित् ॥ पक्वस्वादुहिम
 पाकेस्वादुवृष्यस्रवृ हणम् । क्षुत्
 ण्यानेवगदह्मोहघ्न रुचिमांसकृत् ।
 माषिक्यमर्थाश्रितचम्पकाद्याभेदा
 कदल्यावहवोपि सन्ति । उक्तागुणा

मोहायितम्

स्तेष्वधिकाभवन्ति निर्दीयतास्यास्त
 घृताचतेषाम् ।
 मोक्षिका । स्त्री० मत्स्यविशेषे । मोह
 इति ख्याते ॥ मोक्षिकावातहृदय
 वृ हणोमधुरागुरु । पित्रहृत्कफ
 कृद्रुच्यावृष्यादीप्राग्मयेहिता ॥
 मोक्षित । त्रि० मुक्ते । मोक्षप्रा
 पिते ॥
 मोटकम् । न० पितृदानार्थं द्विगुणभु-
 ग्नकुशत्रये ॥
 मोटकी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥
 मोटन । पु० वायौ । न० चूर्णीकर
 णे । चाक्षिपे ॥
 मोटनकम् । न० त्रिष्टुप्छन्द ११
 प्रभेदे ॥ यथा । स्थान्मोटनकतज्ज
 जास्रलगौ ॥ रङ्गे खलुमल्लकलाकुश-
 लश्चाणूरमहाभटमोटनकम् । य
 केलिलवेनचकारसमेससाररिपुं प
 रिमोटयतु ॥
 मोटा ॥ स्त्री० बलायाम् ॥
 मोहायितम् । न० स्त्रीणास्त्राभाविक
 दशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कार-
 विशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । मोहायि
 तप्रियस्मृत्वासाङ्गभङ्ग विजृम्भण -
 म् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवार्त्ता
 दौहदितद्भावभावत । प्राक्कथ्यम
 भिलाषस्यमोहायितमुदीर्यते ॥ इ०
 । मोटनम् । मुटप्रमर्दने घञ् ।
 बाहुलादघञस्तुट् । भृशादिक्यङ्

मोदाख्या

मोदाख्यावेत्त ॥

मोण । पु० शुष्कफले । वाने ॥ नक्त
मल्लिकायाम् ॥ सर्पकरण्डे ॥

मोद । पु० हर्षे ॥ सन्तोषे ॥

मोदक । पु० क्षत्रियाच्छूद्रायाजा
तेवर्णमङ्गरजातिविशेषे । मयरा०
इ० गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥ पु०
न० खाद्यविशेषे । लडुके । यवासश
र्करायाम् ॥ शर्करादिद्वारापक्वौष
धविशेषे । न० वर्णवृत्तप्रभेदे । यथा
। पादयुगकुरुनूपुरसुन्दरमाशुकर
कुसुमद्वयमाहर । सुन्दरिसर्वजनी
नममोहरमोदकवृत्तमिदपरिभावय
यथा । मानसमेतदनुक्षणमिच्छति
गोपकुलियदिहरिरोगच्छति । तत्
करवैप्रणतिमुरविद्विषिसर्वसपत्नज
नेविहततत्त्वेषि ॥ त्रि० हर्षुक्ते ॥

मोदनम् । न० सिक्थके ॥ मोदे ॥

मोदनीय । त्रि० हर्षणीये । आत्म
नि ॥

मोदमान । त्रि० आनन्दावस्थाप्राप्ते
॥ प्रमुदिते ॥ अष्टम्यासिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री० जम्ब्वाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री० वनमल्लिकायाम् ।
कठचेवेली० इ० भा० ॥

मोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मोदाख्य । पु० आचक्षते ॥

मोदाख्य । चि० हर्षयुक्ते ॥

मोदाख्या । स्त्री० मोहिन्याम् । अजमो

मोह

दाया ॥

मोदित । चि० सुरभीकृते । हर्षिते ।
हृष्टे ॥ मुदहर्षे । कर्त्तरि क्त ॥

मोदिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ यूधि-
कायाम् । मदिरायाम् ॥ कस्तूरि
कायाम् ॥ अजमोदाया ॥

मोरट । पु० लताप्रभेदे । कर्णपुष्पे ।
पोलुपत्रे । मधुसूत्रे । दीर्घमूले
क्षीरमोरटे ॥ न० इक्षुमूले ॥ अङ्गो
ठप्रसूने ॥ सप्तरात्रात्परक्षीरे ॥ न
ष्टदुग्धभवनीरमोरट जैय्यटे । ऽववी-
त् ॥ सुरति । सुरसवेष्टने । शका-
दिभ्योऽटन् ॥ अङ्गोठमूले ॥

मोरटकम् । न० इक्षुमूले ॥

मोरटा । स्त्री० मूर्विंकायाम् । सुरह
रा० इ० भा० । टाप्

मोष । पु० चौरधने ॥ मुष्यते । मु
षस्तेये । घञ् ॥

मोषक । पु० तस्करे ॥ मुष्णाति ।
मुष० । श्वल् ॥

मोषणम् । न० लुटने । मोसना० लूट
ना० इ० भा० ॥ छेदने ॥ बधे ॥

मोषिता । चि० चोरे । मोषणकर्त्त
रि ।

मोह । पु० मूच्छायाम् ॥ दुःखं ॥
देहादावात्मबुद्धौ ॥ यच्च कुण्ठीभवे
हुद्धि समोहद्वतिलीकिका ॥ चि
त्तविभ्रमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य
ये । अस्मितायाम् । तस कार्ये ।

मोह

भ्रमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये ।
तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । नि
र्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहेताव
विवेके ॥ मोहेनभवतिभेद क्लेशा
सर्वपितन्मूला ॥ अस्याष्टविधोभे
दः । देवाद्याष्टविधमैश्वर्यमासा
द्यामृताभिमानिनः • अणिमादि
कमात्मीयशश्वतमभिमन्यन्तइति
• सायमस्मितामोहेऽष्टविधैश्वर्यवि
षयत्वादष्टविधः ॥ मोहनम् । सु
हृवैचिह्ये । घञ् ॥ धर्मविमूढ-
त्वे ॥ मोहेधर्मविमूढत्वं मानस्त्वा
त्माभिमानिता ॥ मोहहृद्योयथापा
द्ये । सुमनोबाह । श्रूयतामभिधा-
स्यामिसर्वसदेहनाशनम् । स्वरूप-
मुपदेशस्यसर्वविज्ञानदर्शनम् ॥
लोभप्राप्यबोद्धोऽयमेवैतन्मूलन्तु
तस्यहि । असत्यतस्यः क्रन्धोमा
याशाखासुविस्तरः ॥ तस्यकोटि
ल्यपचाणिकुक्कुत्यापुष्पिः सदा ।
पैशुन्यतस्यसौमन्ध्यमरणफल
मेवहि ॥ छद्मपाषण्डद्वैराश्वकु
टा क्रूराश्वपापिनः । पक्षिणोमो
हवृत्तस्यमायाशाखासमाश्रिताः ।
अज्ञानन्तुफलतत्परसोऽयम् । फल
स्यहि । भावादकौनसद्वदस्तस्यसत्त्वा
त्सतुप्रियः । अधर्मस्तस्यसुरभि
क्लेशमधुरायते । तादृशैश्चफलोन्ने
वसुफलोन्नेभवाद्यपः ॥ तस्यच्छा

मोहरात्रि

यांसमाश्रित्येनरपरिवर्तते ।
फलानितस्योऽज्ञातिसुपक्वानिदि
नेदिने ॥ फलानान्तुरमेनैवधर्म
णतुपोषितः । सुसम्पुष्टोभवेन्मर्त्य
पतनायप्रयच्छति ॥ इति ॥
मोहकलिलम् । न० । अविवेकात्मकालु
ष्ये । अहमिदमममिमिच्छन्तानवि
लसिते ॥ रजस्तमोमले ॥
मोहनः । पु० । कामदेवस्यवाणविशेष
॥ धूसूरवृक्षे । गर्बे । न० । घाम्य
धर्मः । सुरते ॥ होममन्त्रोषध्यादि
द्वारासुगन्धताकरणे । नि० । मोहका
रके ।
मोहनलीला । स्त्री० । सुरक्रीडायाम् ।
मोहना । स्त्री० । त्रिपुरमालीपुष्पे । म
रुन्मालावाम् । पृष्ठायां ।
मोहनी । स्त्री० । उपोदक्याम् ॥ बटप-
त्याम् ॥
मोहपक्षः । पु० । विपर्ययसशयतर्कमा
मप्रमादभयशोकेषु ॥ मोहस्यपक्षः ॥
मोहरात्रिः । स्त्री० । जन्माष्टम्याम् । क
ण्णजन्मनियामोक्तामोहरात्रिश्चसा
मता ॥ अपिच । जन्माष्टमोमहेशा
निमोहरात्रिः । (१४१०) २२ हि
नप्रलये ॥ यथा । एवंपञ्चाशदब्दग
तीतुव्रज्ज्वाणोनृपः । दैनन्दिनन्तुप्रलयवे
देष्टुपरिकीर्तितम् ॥ मोहरात्रिश्च
साप्रोक्तावेदविद्भिः पुरातनैः ।
तच्चसर्वप्रणष्टाश्चन्द्रार्कादिदिगो

मौक्तिकम् .

श्वरा ॥ इत्यादिब्रह्मवैवर्तपुराण
 म् ॥ महाप्रलये • इ • कश्चित् ॥
 मोहेशास्त्रम् । न • अविद्याजनकग्रन्थे ॥
 मोहान्धकार । पु • अज्ञानध्वान्ते ॥
 मोहित । चि • विवेकायोग्यत्वमा
 यादिते । निर्णयसाधर्म्यप्राप्ते ॥ मो
 ह सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच्
 ॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वात्माभि
 मानरूपयुक्तं पुरुषे ॥
 मोहिनी स्त्री • त्रिपुरमालिकापुष्पे ॥
 पृष्ठायाञ्चौषधौ ॥ शास्त्रीयज्ञानभस
 हेतुभूतायाप्रकृतौ ॥ समद्रमथनका
 निदे-ानामगृतपागायासुराणामोह
 नायचभगवदवतारविशेषे ॥ स्वर्गे
 श्याविशेषे
 मौक्तिकम् । न • मुक्तायाम् । इन्दुर
 ज्ञे । मुक्ताफलै । मे-तौ • इ • भा •
 ॥ मौक्तिकशीतलवृष्य चक्षुष्य बल
 पट्टिदम् ॥ अपिच । मौक्तिकश्चम
 धुर सुशोनलदृष्टिनेगशमनविषाप
 हम् । राजयज्ञपरिकोपनाशनक्षी
 णवीर्यबलपुष्टिवर्द्धनम् ॥ अस्यलक्ष
 णयथा । नक्षत्राभशुद्धमथ्यन्तमुक्त
 किमप्यस्थूलनिर्मलनिर्ग्रन्थश्च । न्य
 स्त धत्तेगौरवशतलजातनिर्मल्य
 मौक्तिकसौख्यदायि ॥ अस्यदोषल
 क्षणयथा । यद्विज्ञायमौक्तिकशङ्क
 कायशक्तिस्पर्शरक्ततांवातिधत्ते ।
 मत्स्याख्यं कृत्तमुत्ताननखनैतद्वार्य

मौक्तिकयोगिनि .

धोमतादोषदायि ॥ अष्टधामौक्ति
 कयथा । मातङ्गोरगमीनयोनिशिर
 सस्त्वक्सारशङ्खाम्बुभृच्छतौनामुद
 राक्षमौक्तिकमणि स्पष्ट भवत्यष्टधा ॥
 मौक्तिकविशेषोयथा । छायापाटल
 नीलपीतधवलसक्तत्रापिसामान्यत
 समानावहुशोनलध्विरितिचेच्छौक्ते
 यकतूत्त्वणम् ॥ अस्यपरीक्षायथा ।
 खवणक्षारक्षोदिनिपात्रे ऽजगोमूत्र
 पूरितेक्षिप्तम् । मर्दितमपिशालितु
 षैर्यद्विकृतततमौक्तिकजात्य । सु
 क्तैव । विनयादिभ्यष्टक् ।
 मौक्तिकतण्डल । पु • धवलयावनाक्षे ॥
 मौक्तिकदाम । न • वर्णवृत्तप्रभेदे ॥
 यथा । पयोधरमन्त्रचतुष्कमवेष्टिक
 लाक्षरणे किलषोडशदेष्टि । भुजङ्ग
 पतेहृदिमौक्तिकदामसुवृत्तमिदंशुणु
 मौक्तिकदाम ॥ यथा । मयातवकि
 श्चिदकारिकदापिविलासिनिरास
 मनुस्मरतापि । तथापिमनस्तबना
 श्वसनायब्रजामिकयभवतौमपहाय ॥
 मौक्तिकप्रसवा । स्त्री • शुक्तौ ॥
 मौक्तिकयोगिनि । पु • शुक्तिशङ्खाद्यष्टसु
 ॥ यथा । शुक्ति शङ्खोगज क्रोड
 फणीमत्स्यदुर्दुर । वेणुरेतसमा
 ख्यातास्तन्मौक्तिकयोगिनय . ॥
 अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमव्या
 दित्व शशङ्कवराहजा । शुक्त्युद्भवाच्च
 विज्ञेयापटौमौक्तिकयोगिनयः । इति ।

मौनम्

मौख्यम् । न० सुखरत्ने ॥
 मौञ्जी । स्त्री० सुञ्जनिर्मितमेखलायां ॥
 मौञ्जीवन्धनम् । पु० सुञ्जे ॥
 मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 माञ्जानिबन्धनयन्त्र ॥
 मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बल्लजायाम् ॥
 मौञ्जीबन्ध । पु० उपनयने ॥
 मौञ्जीवन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौढ्यम् । न० मोहे ॥ मृढशकर्मभा
 वाया । गुणवचनब्राह्मणादिभ्य
 कर्मणिचेतिप्यञ् ॥
 मौदकिक । पुं० कान्दन्निविशेष ॥ मो
 दका पण्यमस्यातइस्यपण्यमितिठका
 मौङ्ग । नि० मुद्रावयवे ॥ मुद्राभित्तरे
 ॥ मुद्रस्यावयवोविकारिवा । बिम्बा
 द्यम् । मुद्रैः स दृष्टेऽपि ॥ मुद्रादण्
 मौङ्गलि । पु० काफे ॥
 मोदल्य । पु० सुहृत् निपने० शो
 चजारफे ॥
 मौङ्गीनम् । न० मुद्रादौ ॥ मुद्रानांभव
 नक्षेत्रम् । धान्यानांभवमिन्द्र० द्यम् ॥
 मौनम् । न० अशापः । तूष्णीम् ।
 तूष्णीकाम् । शब्दः । गरादित्ये ॥
 कर्मनिश्चिन्तितमौनयथा । उच्चारैर्मैथुने
 चैवप्रसादइत्युवाचने । कर्मभोज-
 नकाकेशवष्टुमौनसमाचरत् ॥ गो
 प्यानांगोपनहंतुमौनवाच यमत्त्व
 भगवतोविभूति । नदितूष्णींस्थि
 तस्याभिप्रायोज्ञायते ॥ गुह्यानाम-

मौनी

ध्यं सत्यासश्रवणमननपूर्वकमात्म-
 नोनिदिध्यासनलक्षणमौनवाभगव-
 तोविभूति । मौनश्चैवास्मिगुह्याना
 मितिभगवदुक्ते ॥ मुनिभावे । ए
 काग्रतयात्मचिन्तने० निदिध्यासना
 ख्यं वाङ्मयस्यमहेतौ ॥ मन स
 यमोमौनमितिभाध्यम् ॥ मुने कर्म
 णि० ज्ञानाभ्यासतत्त्वज्ञे० निदिध्या
 सनशब्दिते ॥ यस्माद्वाचैजिवर्त्त-
 न्ता अप्राप्यमनगासह । यन्मौनमौ-
 निभिर्गम्य तन्वित्संदाबुध ॥ वा
 चायस्माद्विवर्त्तते तद्वत्तु केनशक्य
 ते । प्रत्ययायदिक्तव्य सोपिणब्दवि
 वर्जित ॥ कृतिवातप्रदेन्मौनं स
 तासदजसञ्चिन्तम् । गिरामौनन्तुवा
 चानाप्रमुक्तब्रह्मवादिभि विवाद्
 स्थिती । सुते कर्मभावेवा । बुग ता
 कृतघपूर्वादिह्यण् ॥
 मौनवर । चि० मौननि ॥ धरति ।
 धृञ्० । अच् । मौनस्थधर ॥
 मौनपरतिवा ॥
 मौनी । पु० मुनी ॥ चि० सयतवा-
 चि । मौनशक्ते ॥ यथा । मिनी-
 वा । मु
 मासहृत् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 नाकृतम् । एतच्चमौनमरुणोदय-
 मारभ्यज्ञानपर्यन्तं कार्यं न तुज्ञानका
 लमात्रे ॥ मौनमस्यास्ति । अतइ-
 निठनावितीनि ॥

मौषलम्

मौनेय । पु० गन्धर्वगणविशेषे ॥
 मौरजिक । त्रि० मार्दङ्गिके । मुर-
 जवादके ॥ मुरज लक्षणयातद्वाद
 नशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
 मौख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभाव
 । वर्णदृढादिभ्य ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
 मौ०म् । न० काण्डे ॥ भस्मनि ॥
 मूर्ध्याया त्रिकार अथयवोवा । अण् ॥
 मौर्वी । स्त्री० ज्यायाम् । धनुर्बुधे ॥
 मूर्ध्यायात्रिकार । अथयचप्राण्यो
 धावित्तच्चेभ्यस्तुत्यण् । डीप् । अ । अष्ट
 ड्ग्यम् कौगा०ङ्गा०भा० ॥
 मौल । पु० वंशपरम्पराक्रमेणतद्दे-
 शावस्थायिनि ॥ भूस्यादेर्मूलज्ञात
 रि । गोडल्०ङ्गा०भा० ॥ यथा ।
 यपरम्परयामौला । सामन्ता स्ता
 मिनविदु । तदन्वयस्यागतस्यरात
 व्यागोचरैर्मही । तल्लक्ष्य यथा । ये
 तत्रपूर्वसामन्ता पश्चाद्देशान्तरग
 ता । तन्मूलत्वाच्च तेमौलाःपिभि
 परिकीर्त्तिता ॥ मन्त्रिहये ॥ मूला
 दागत । मूलेभवोवा । अण् ॥
 मौलि । पु० स्त्री० किरीटे । धर्मि-
 ली समतलेशे ॥ चूडायाम् ॥ मू
 र्धनि ॥ पु० अशोकपादपे ॥ स्त्री०
 भूमौ ॥ मूलस्यादूरभव । सुतङ्ग-
 मादिच्चादिञ् ॥ यद्वा । मूलस्या
 पत्यम् । अतङ्गञ् ॥

मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यथा ।

मलाना

गङ्गायामौषल ज्ञानमहापातकना
 शनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
 मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषे ॥ मुष्टि ।
 प्रहरणमस्यांक्रीडायाम् । तदस्या
 प्रहरणमितिण् । टाप् ॥
 मौहूतम् । पु० ज्योतिर्विदि । दैव
 ज्ञे । मुहूर्त्तमधीते० वेदना । तद
 धीतेत० देखण् ॥
 मौहूर्त्ति । पु० गणके । ज्योति
 र्विदि । मुहूर्त्तमधीते० वेदना ।
 वृत्तपशितठक् ॥
 मूच । पु० स्वदेशगूहने ॥ रुचये ॥
 मूचयाम् । न० स्तेहने । अभ्यङ्गे ॥ तैल्ले ॥
 मूच्यतावाम् । इयत्तद्व्यान्तरि
 सधीयी ।
 मूदिमा । पु० मार्दये । मृदुस्वे ॥ मृ
 देर्माप । घृष्ठादिभ्यपूञ्जिञ्चा ॥
 मूदिष्ठ । त्रि० मूदीयमि ॥ मृदन् ॥
 मूदीयान् । त्रि० अर्गुणामरे । अ
 तिप्रयेनमृदौ ॥ ईयसुन ॥ * ।
 मूतजम् । न० वैवर्त्तीमुस्तके ॥
 मूयमाण । त्रि० मरणासन्ने ॥
 मूयम् । न० चोरिते ॥
 मूयान । त्रि० मलिनै । अचरे । मली
 मसे मूहर्षजये । क्त । सयोगादे
 रातोधातीर्यण्वतङ्गतिनिष्ठातस्यन ॥
 मूयाना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ मूय
 तिस्र मू० । गच्छर्थेतिक्त् ॥
 सयोगादेरितितस्यन । टाप् ॥

म्लेच्छ

स्नानि । स्त्री० कान्तिचये ॥ स्नाय
ति । स्त्री० । वाहुलकाद्रि ॥
स्निष्टम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवा
क्ये ॥ त्रि० अव्यक्तावाचि । अस्पष्ट
भाषिते ॥ स्नाने ॥ स्नेच्छतेस्म ।
स्नेच्छअव्यक्तीशब्दे । क्षुब्धस्नाने
स्यादिनानिपातितम् ॥
स्नेच्छ । पु० किरातशबरपुलन्दादि
पामरभेदे ॥ स्नेच्छानासर्वधर्मराहि
त्यमुक्त हरिवंशे । सगरस्ताप्रतिज्ञा
क्षुगुरोर्वाक्य निशम्य च । धर्मजघा
नतेषावैवेशान्यत्त्वचकार ह । अहं
शकानाशिरभोमुगडयित्वाव्यसर्ज्ज-
७१ । यदज नाशिर सर्वकाम्बो-
जानातदेशच ॥ पारदामुक्तकेशाश्च
पञ्चवा श्मश्रुधारिण । नि स्वा
ध्याय वषट्कारा कृतास्ते नमहात्म
ना ॥ शक्रादवन ॥ स्त्रीजा पार
दा पञ्चवास्तया । कौलिसर्पा स
महिषादावाक्षोत्ता सकेरला ॥
वशिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना
॥ शक्रानांशक्रदेशे । हवानाचचियाणा
म् एव यन्नादीनाम् ॥ तेचात्म
धर्मपरित्यागान् स्नेच्छत्त्व ययुरि-
तिविष्णुः पुरा० बौधायन गोमा
सभक्षकीयस्तु । अरुहबहुभाषते । स
र्वाचारविहीनः स्नेच्छद्रव्यभिधीय
ते ॥ पापान् अपराधान् ॥
अपराधे । अ० गोहत्याएवमपराध

म्लेच्छकृतम्

वृत्तिभाष्यम् ॥ न० हिङ्गुले ॥ स्ने
च्छति । स्नेच्छ० । पचाद्यच् ॥
स्नेच्छकन्द । पु० लशुने ॥
स्नेच्छजातीय । त्रि० स्नेच्छप्रकारे
॥ प्रकारवचनेजातीयर् ॥ ॥
स्नेच्छदेश । पु० शिष्टाचाररहित-
वशादिदेशे । प्रच्यन्ते यन्नियदेशाद्
न्यस्मिन्दशे ॥ चातुर्वर्ण्यव्य-स्थान
यस्मिन्दशेनविद्यत । तम्लेच्छ
विषयप्राहुरार्यान्समत परम् ॥
अत्रापि विभेदोदया । नधात्रीसफला
यत्र नाविष्णास्तु सा इत्यम् । तम्ले
लेच्छदेशजातीयत्वात् । नाद्यान्तिवै
ष्णवा ॥ म्लेच्छक्षानादेश
स्नेच्छभोजन । पु० गोधूने ॥ न०-
यावकी ॥
स्नेच्छमण्डलम् । न० मलेच्छदेशे ॥
स्नेच्छमुखम् न० तारो । शुद्धे । तावा
० वृत्तिभाषाप्रसिद्धे । मलेच्छदेशोमु
खमुत्पत्तिरस्य ॥ मलेच्छस्यमुखम
ववा ॥
स्नेच्छास्यम् । न० ताम्बे । मलेच्छदेश
आस्यमुत्पत्तिरस्य ॥ मलेच्छास्य-
मिववा ॥
स्नेच्छितम् । न० अपराधे । परभाषा
याम ॥ नम्लेच्छितव्ययज्ञादौष्णीष
नाप्राकृत वदेत् । सङ्गोर्थनाभि
जातेषु नाप्रबुद्धेषु सस्कृतम् ॥ म्ले
च्छतेस्म । म्लेच्छ० क्त । कृट्

श्रीएकलिंगोविजयते

शभुर्जगत्सुखकर प्रभुरेकलिङ्ग
श्वेलप्रधानशिखरस्थसुशैवपुर्व्याम् ॥
रम्यद्रुपुष्पितलताङ्गुरशोभिताया
सराधितोद्विजगणैरवतात्सुवशम्
॥ १ ॥

सुमेदपाटप्रवरोनृपोय शिवावतार
परिगृह्यराज्यम् ॥ करोतितन्म
दिरमागतस्त्वनृशिवार्चनपुत्रवदात
नोति ॥ २ ॥

भूप श्रीसज्जनेशो जगतिगुणगण
वर्द्धयनृराजतेयसवाविद्यास्तुभ्य
सकलजनमनो गङ्गारशोभयन्त्य
द्रष्टुचक्षुर्नृपाल भवतुमुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन्कार्येव
रिष्ठस्तदखिलमुमत सर्वराज्ये प्र
बोध्य ॥ ३ ॥

श्रीमत्श्रीसज्जनेशसकलहितकरो
राज्यकार्ये षुद्धं स्वीय वृत्त
विचिन्वन्निखिलगुणचय वर्द्धयि
ष्यु सहिष्यु ॥ तिष्ठन्गच्छन्स
दायो नयजनसहितोभव्यकर्मप्रवृ
त्त कोशादौस्तेतिहासविवरिषति
धियास्वीयवाहानुकूल ॥ ४ ॥

स्ववशवर्थनम्

श्रीवाणो योहि वापा सकल जन
ततो रावलीति प्रसिद्धो येनेदचिच
कूट बिदितं मुनयतोभूपमानाख्य
मौर्यात् ॥ नीततद्वशभूपागजशत
कतमेवैकमेरावलीयास्तो सर्वेभाग्य

स्ववशवर्थनम्

वस्तोवहुबलिगुणिनो राज्यकार्येसु
दत्ता ॥ ५ ॥

श्री विक्रमीय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति बहूभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदादि
धृताहिराणातत् संज्ञया नृपतय,
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥

तेषां हि वशे जयसिंह भूप श्रील
क्ष्मणोसावलजयो नृपेश ॥ नाम्ना
ऽरि हम्मीर नृपा अभूताम् श्रीक्षेच
सि होऽवनिषोबभूव ॥ ७ ॥

श्रीलक्ष्मसि हो बहुवीर योद्धानीर-
प्रतापोसकलारिहता ॥ पञ्चानुपो
मोक्षल बवीरधर्मा धर्मार्थकामादि
कर्मकर्ता ॥ ८ ॥

शून्याऽङ्काऽब्धिन्दु वर्षे सचिव
जनहित कुभकर्णो भिषिक्तो
राज्ये श्रीमोक्षलीये नयपद रचना
दक्ष वीर प्रतापी ॥ येनस्त्रीयेन ना
म्ना वरतम नगर कुभलो मेरुदु
र्गं देशेस्मिन् स्थापितो सौतद
वनिप यश कीर्तयन् भाति
साम्ब ॥ ९ ॥

पञ्चद्वारिन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थ . सस्त्रीये नैव
दुष्टा चरण पदहतो भूत्कनिष्ठ .
क्षितोश्च ॥ शून्यबीधिन्दुवर्षेसक
लजनमतो रायसङ्कोबभूव सयाम
स्तस्मात्पुत्रीरसकृतुशरचेराज्यसिंहा

स्ववशवर्णनम्

सनस्य ॥ १० ॥

बाणाष्टे ध्विन्दुवर्षे निखल जन
हितो रत्नसिंहो बभूव नन्दाष्टे
ध्विन्दुवर्षे सुनयन रुधिरा विक्रम
स्तथाभाता । द्वाष्टे ध्विन्दौहि
हत्वा समय नरपतिबाणवीर
कुदासो वेदाष्टे ध्विन्दुवर्षे उदय
नरपति क्षनिराकृत्यभूप ॥ ११
षट् चन्द्र त्विन्दुवर्षे बहुदुदम
महा सागरस्याश्वपुया प्रारम्भवे
महीप । अम धनतनुत क्षत्रपूषो
चकार ॥ वेदशृङ्गेन्दुवर्षे उदय
नरपतिचिचकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
शशाङ्गो अकवर यवन सजिगा
यातियुक्ते नागशृङ्गेन्दुवर्षेन वतपन
सम श्रीप्रतापादिसिंह ॥ १२
श्रीध्वङ्गेन्दौमितेन्दे अमरनरपती
राज्यसिंहासनस्य शास्त्राशृङ्गेन्दु
वर्षेन व तरणि सम कर्णसिंहो
हितस्थौ ॥ वेदाष्टे त्विन्दुवर्षेन य
निपुणजगत्सिंहभूपोद्गदारोनन्दा
भान्द्रीन्दुवर्षे सकल जनसुहृद्
राजसिंहसुरेजे ॥ १३ ॥
सुमेदपाटे रचितं सरोवरम् खराज
सामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराज
सिंहेन कृतार्थ कर्मणा सुरम्य
शूलभवने सुशोभितम् ॥ १४ ॥
सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे शुभगुणनिरत
श्रीजवाख्यादिसिंहो येन स्वीयेन

स्ववशवर्णनम्

नाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
दिव्यस्वातम् ॥ षट् पचाद्रीन्दु
वर्षे अपर नरपति राज्यदक्षो
द्वितीय सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे सकल
मुखदसयामसिंहोन्यभूप ॥ १५ ॥
शून्या ऽष्टा ऽद्रीन्दुवर्षे अपरनृप
जगत्सिंहभूपश्च तस्थौ । सप्ताभाष्टे
न्दुवर्षे सुगुणपरनृप श्रीप्रतापा
दिसिंह ॥ १६ ॥

शून्ये नष्टेन्दुवर्षे अपरनरपती
राजसिंहो नृपालो नागेन हष्टेन्दु
वर्षे कुजन कुपयङ्गनारिसिंहो वदा
न्य ॥ १७ ॥

नन्दाष्टेन्दुवर्षे ऽपरनरपतिहस्मोर
सिंहोनृपालो वेदल्यष्टेन्दुवर्षे बहु
बलचपलोभौमसिंहोनरेश । बा
णाष्टाष्टेन्दुवर्षे रुचिरवचनयुक्
श्रीजवानादिसिंह पचाष्टाष्टेन्दु
वर्षे सकलजनहितोभूपसर्दारसिंह
॥ १८ ॥

नन्दाष्टाष्टेन्दुवर्षे प्रवत्तमटङ्कित
श्रीखरुपादिसिंहोभूपोदानीयशस्त्री
सकल जनहितो लोच विख्यात
कीर्तिः ॥ श्रीधु त्यागी खराज्य
गज इय धनत पूषयन् सर्वसा
र सर्वराज्ये प्रबधनयनिपुणधिया
प्राक्ततोदार श्रीज . ॥ १९ ॥

नागेन हष्टेन्दुवर्षे गुणिवनसुखद
शुभसिंहो बभूव भोगीदानीकृपाशु

श्री १०८ श्रीसज्जनसिंह

बहुविध रसिको रूप लावण्य
युक्त , अल्पायुर्भोगभोक्तानिखिल
जनहितो धर्मशील खल्लोका
च्छ भूर्भूमौखलीलां निखिलमुख
करोसविधायाश्रयात् ॥ २० ॥
इन्दुव्यङ्ग्येन्दुवर्षेसकल सुखकरे
सर्वस पन्निधाने श्रीमच्छ्रीसज्जनेश
श्च जनसचिवकुंराण्यसि हासन
स्य । सर्वकार्यविजानन्सुनयगुण
धिया स्वल्पकालेन पूर्वं पश्चाद्वा
यात्सुयोग्यानखिलजनहितान्श्या
पयन् राजतेयम् ॥ २१ ॥
स्त्रीयान् राज्यार्थदद्यान् सचिवनय
गुणान् श्वसवोक्ष्य सर्वान रा
ज्ञाचिन्तानुकूलनिखिल समयक
प्रेमपूर्वानु भाषम् ॥ नित्यानन्द
प्रकाशकविगुणकविताकर्मस स्का
पूर्ति भावा भावप्रकार प्रकटयति
नरोय समेचास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥
भूपालास्यतिकेचित्स्वमुखरसरता
स्वार्थभाजश्चभाज केचिद्विद्वानु
षक्ता स्वपुरजमधनकर्षयन्तोयत
त सम्यग्रौत्यामुनीत्या निखिल
जनपदपालयन् लालयन्वैश्रीमान्
श्रीसज्जनेशो भुवनसुखकरोभाति
लोकैयमेक ॥ २३ ॥
लोकैकार्यसमस्त कठिनमतिधिया
स्नाहपूर्वानुकूलतन्मन्त्रो राजकीय
स्वधनजनपदश्च सलाभैकमूलम् ।

यावदायंकुलकमलमन्त्री

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनैश्च
यतेभूपसघात् सोयश्रीसज्जनेशो
निखिलमतिमता राजतेमध्यव
र्ती ॥ २४ ॥
श्रीमच्छ्रीसज्जनेशो नवनिधिसिंह
तस्यष्टसिद्धौकपूर्णस्तस्यद्वौमन्त्रि
वर्यौमिहिरविधुनिभौ कामिकमां
नुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामलाख्योनिखि
ल जनमनो भारती भावदक्ष
पद्मालोहितौय सकलजिभदयुग्
राज्यसर्वाधिकारौ २५ (* + *)
लोभान्मोहाद्विरक्तौ निखिलजन
हितो राज्यलाभानुरोधौ सपद्या
पद्यरुष्टोनयपथकुशलो मन्त्रिमुख्यो
द्वियोग्य ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे
रणकरणभटे सर्वशस्याव्यभूमौसो
यश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविकरी
वर्ततेमन्त्रिराज ॥ २६ ॥
काव्यालकारवेत्ता सचिवकविवर
श्यामलोवीरसिंह . शास्त्रव्यासंग
सत्तोगुणिगणरसिक . कोशपूर्ण
भिलाषी ॥ कोशशब्दार्थचिन्ताम
न्त्रिमतिफलद सनिरौच्यासमाप्त
वृत्तगथस्यसर्वबहुधनविषय पृष्टवा
न्स्त्रीयमिवात् ॥ २७ ॥

प्रसिद्धपद्मादज्ञातम्
सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षेचदयपुरपुरे श्री
जवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्ये
सकलजनपदशासतिष्यातकीर्ती ।

कोशविषयकप्रश्नो

दैवादागत्यगौड द्विजकुलनिलक
श्रीमुखानन्दनाथ कोशशब्दार्थचि
ता मणिमतिफलद छत्रसरब्धवा
न्स ॥ २८ ॥

पञ्चाशद्वर्णभागा अतिगहनतरा
स्यास्यग्रन्थस्यनून तेषामेकैकवर्ण
स्वरपदरचने दीर्घकालीव्यतीत ॥
शब्दानुख्यातान् विचिन्वन्नतिवि
दिततरे कोशसवेहिदृष्टा चेत्य
पि शन्मिताब्दा अमसुरचनया
सगता कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥

(केनप्रकारेणकुत्रकोशस्य भागद्व-
यमुद्रित मित्यचोच्यते)

श्रीमन्मदपृच्छतिकोशवृत्त विस्तार
पूर्वज्जमतोयथावत् ॥ वास्तव्यमे
वानुवदेयमेत द्विस्तारत सबद
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥

मुखानन्दनाथेन माप्रत्यलेखिभव-
द्भि खसुद्रालये कोषएष ॥
मुसमुद्रणीयस्युत प्रीतिभावात्त
दाचोत्तरतन्मया सव्यलेखि ॥ ३१ ॥

भवच्छ्रीकृष्णपूर्णपत्र मुलब्धम् पठ
स्तन्निजानन्दपूर्णलिखामि ॥ मदी
याद्विशक्तिर्नबिस्तस्यदृष्ट्या सहाये-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥

तदारभ्यचिता मुकोशार्थमेषामदी
येहृदिव्यापिनीभव्यभावा ॥ कथके
नक्षत्रादन संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शिखरित्वम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासौरामकथनम्

दैवात्सुरस्ये यमुनानिकूले अया
दिपौरस्थितताजगजे ॥ श्रीघासि
रामस्य सुहृदरस्य वशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥

मित्रप्रसन्ना ननभृत्यसेव्य सानन्द
मायान्त ममदगत्या ॥ अस्मामि
हानी भरतस्यभूमौ दृष्टाद्विलुब्धा
नहिदानशूरा ॥ ३५ ॥

श्रीमन्सखिकि कथितभवद्भि सर्व
स्थितस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कस्या
पिबाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनस्वम
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥

श्रीमन्सखिकि कथितभवद्भि शूरा
नसतीदमसह्यवाक्यम् ॥ शौर्येण
कश्चि हनतीद्विकश्चिन्न वदित
क कतरोद्विशूर ॥ ३७ ॥

शूरधनाच्चेच्छसि कार्यदक्ष मत्तो
यदाज्ञापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ
पातोधनत समर्थो हतावकीनो
निजभृत्यमुख्य ॥ ३८ ॥

जानामिसन्मित्रमुदारभावत्वासा
दरप्राप्यवदामिहृदयम् ॥ इन्द्रस्यापु
र्यातवमातुलोस्ति विद्वद्वरोधो तस
मस्तविद्य ॥ ३९ ॥

तेनैककीशो रचितोऽहोतोसौ चित्र
न्मिताब्दे नवहृदयासात् ॥ द्रव्य-
व्ययीलोक हितार्थकारिन् तन्मु
द्रणकारयमोसमर्थ ॥ ४० ॥

श्रीमन् सखिस्मिन् सुकृते हिकार्ये

वियदद्रव्येच्छास्ति

द्रव्यकियत्न मितमत्रयोग्यम् ॥ श्रु-
त्वातदाविशतिकसहस्र देयभवन्नि
र्नततोधिकश्च ३६ ॥

एतन्मितद्रव्य सुदानकार्ये शक्तिर्मा
दीयाभवत् प्रसादात् ॥ प्रातः स
मागत्यमदीयगेहे द्रव्यगृहीत्वाकुरु
मासनायम् ॥ ४० ॥

प्रातर्धासीय रामस्थलमति रमुल
प्राप्यदृष्ट कृतज्ञस्त मांसवीक्ष्यशी
घ्नान्निजजनसहितस्यासनादुत्थितश्च
न् ॥ गाढव्यालिग्यमोदादतिनमन
तयास्थापयनदक्षभागेस्थित्वायेवहृह
स्त सगदतिधनदस्तनस गृह्णाय
॥ ४१ ॥ हस्तगृहीत्वास्वधनस्यकीशे

यत्रस्थिता सन्तिधनस्यपेटा ॥
नीत्वाऽवदत्तुीकुरुतद्विविक्तम् वां
छाङ्कनेतद्गृहणेनवाक्षा ॥ ४२ ॥
घासीरामकथनात्पण्डितवशीधर
स्यद्वन्द्वपुर्यागमनम् ॥

इत्यविचारेयदिशक्रपुर्या गत्वाभ
वन्तनययन्त्यकारम् ॥ यास्यामि
स कल्पकरस्तदङ्घ्रि वित्ताद्धितपत्र
मवाप्ययातः ॥ ४३ ॥

इन्द्रप्रस्थेसुरस्येबहुदिनवशतोमुख्य
मित्रेक्षणाय चायान्तदूरदेशाद्भिषु
धवरमुखानन्दनाथोनिरीक्ष्य ॥ अ
भ्युत्थानद्विदत्त्वानिजजनसहित स्था
पयन्नयभागे धन्योस्मिस्वीय मित्र
निज भवनगत लोकयामि प्रस

श्रीमुखानन्दवशीधरमेलनम्

न्नम् ॥ ४४ ॥

धन्योस्मिबीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे
ह श्रीमन्तमद्यदययासहगच्छचा
यम् ॥ कोशस्यमुद्रणविधौकुरुयन्न
माशु वित्तप्रदास्यतिपरतवभागि
नेय ॥ ४५ ॥

सिद्धि कृता भगवता खिलवित्तक
पा तस्मात्सुगन्ध कृपयागमनार्थमे
कम् ॥ पत्रमुप्रेषयततोनिजकर्मका
त्वा यास्याम्यहजवतयाभवदभिकू
लम् ॥ ४६ ॥

कृत्वापण स्वपुरतस्तव भागिनेया
द्यातोस्मिन्कार्यमभिधायजवाद्ब्रज
यम् ॥ दास्यामिचाग्रदिवसेनिज
हस्तपत्रगच्छामितत्रबहुकालसमा
गम स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम
मुहदस्सुपत्रहस्त मावीक्ष्यपत्रनि
खिलाशयमाभिगम्य ॥ सानन्दतो

ह्यभिवदन् किमुकार्यं मद्यपत्र
मुप्रेषययतस्वबुध प्रयातु ॥ ४८ ॥
पत्र विलिख्य ददतेस्म सुडाकगेहे
ततप्राप्यपण्डितवरश्च समागतोच
सर्वं सुसाधन मयत्वरया गृहीत्वा
कोशस्यकार्यमचलत् प्रतिवासरत
त् ॥ ४९ ॥

दत्ताहना दधिकदान मुशक्त्यभावे
कोशस्यकार्यमरुधद्वितदर्हजाते ॥
पश्चादानी सहिबुधोपि परत्रगन्ता
शोकस्तयो आमभवन्नगरस्य मध्ये

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर्यश कीर्तनम्

॥ ५० ॥

इन्द्रप्रस्थसुखासीद्विजवरजगदानन्द
नाथोमहात्मातच्छिष्योधीरवृत्ति .

सकल बुधजनैस्त्रेविता योऽव्ययर्तो
कीशयन्यानुपूर्वैर्बहुतरनगरेभ्यः
माण प्रयासी ॥ ५१ ॥

तच्छिष्यपण्डितवरो जगदात्मज
न्द . सारस्वतो निजगुणप्रथितेन्द्र
प्रस्थ . ॥ कीशार्धे मुद्रणकरेवहु
यज्ञकारी द्रव्यव्ययेवहुकृतेनृपराज
दृष्टि ॥ ५२ ॥

याकार्यकारण विचार परप्रधाना
लोकप्रसिद्धगुणगौरवपूर्णभावा ॥
यत्कार्यमस्तिकठिनपरमदुरुह त-
त्प्रायतेसुगमत् परयाहितृष्टा ॥ ५३ ॥
देशिहिसन्निवृद्धोद्यमपान्मपाणा
कीशस्यपूर्णकरणेक्षतभृविभिन्ना ॥
कस्यापिशक्तिरभवन्नहिपूर्णविता
पूर्णहितसङ्गतधी . कदिराजमं
षी ॥ ५४ ॥

श्रीयावदार्थकुलपद्मसूर्यभृष्ट श्री
श्यामलात्कविशरादिनिशम्यचिन्ता
त् ॥ कीशस्यलोकसुखदस्तमस्त
वृत्तमाज्ञाददाति कुरुकीशसमाधि
यत्नम् ॥ ५५ ॥

श्रीसज्जनेप्रियकरे गुणशास्त्रपूर्णे
विद्याप्रचाररसिकेखिलनृपसूर्ये ॥
श्रीसूर्ये व शम्भुपकीर्तिविशालमूर्तौ
कीशस्य पूर्तिं रिहस रचिताविधा

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर्यश कीर्तनम्

वा ॥ ५६ ॥

श्रीश्यामसेनकदिराजवरेण तृणैश्च
श्रीधराधुधवराजितदववर्ष्यात् ॥
पञ्च क्रियवन्मिति बहुसाधनाद्य
नवै विचार्य धनत परिपूरि
तश्च ॥ ५७ ॥

पञ्चधुवावगतरादिजज्ञेश्वरामादृष्टा
दिसासकमय कलकातपीरात् ॥
खाला मनीहर मुदास करावटैप
मिनीय साहिब करावटु मृद्व्य
मातम् ॥ ५८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेश्वर्यश जनसुखकारी
राज्यसि शासनश्च लाघनमासावि
जातानिखिलसुखकरायासरायान्ति
नित्यम् ॥ न्यायन्यायप्रसक्तावधि
तमनुचितमृगीक्ष्यकुर्वन्तिविन्ना
स्थानस्थानविभिन्ननिखिलजनगतं
तत्रकार्यस्य पूर्तिं ॥ ५९ ॥

यंचस्थान सुरस्य सकल विषयार्थं
तत्रमुद्रातिपञ्च देवीदैशीमुपासी
मितदिनरचितेऽस्मिन्नुभाषाधरा-
वि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रप्रतिनिय
तविष्णुर्नृपभा बलिच श्रीमच्छ्री
श्यामलाम्यो विरचयतिक्वविद्यायै
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥

देशिस्मिन्मेदपाटे निखिलनगरजं
वस्तुचायातिसर्व श्रीमच्छ्री सज्जना
न्नाऽप्रतिहतविषया श्रीमुखान्ति
ताया ॥ तस्मादाख्यै विबुद्धासकल

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर कौर्तनम्

जनगणादेशर्देगात् प्रयान्तिभाग्या
तत्सर्वमनुष्या नृपवरविहिताजीवि
कांसलभते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्त स्वमुखरसपरा
स्वननाम्नाद्यकार्पू रम्यस्थान सम
न्तात् निजमहिमाधिया वर्तयन्त
स्वदेशे ॥ यत्स्थान जौर्यभूत बहु
समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्वं
सज्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्स
विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तिन्नार्ति भृष्टोदयपुरनगरोथै-
नदृष्ट पुरायस्तस्मिन्सर्वचवीर्यावि
विधनगलतादृश्यतेसर्वभागे ॥ स्व
च्छा सबाहुशुभा पुलिस जनगणै
र्वीक्ष्यतेसर्वकाले श्रीमच्छ्रीसज्जने
न्द्रप्रनियत नियमात्स निरीप्याति
दृष्ट ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठाया
श्रीमेदपाठ प्रमुखाप्रारम्भे हवर्ति
ना ॥ पददत्तप्रतिष्ठाया कवि
श्यामज्जधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदचैक मभ्युत्थानद्वितीय
क्रमम् ॥ तृतीयस्पर्शन चाङ्गेचतुर्थ
पादभूषणम् ॥ ६५ ॥

हैमादिकंचतस्रसर्वबोटीदानंचपञ्च
मम् ॥ सुासनस्याश्रकरत षष्ठद
त्ताहिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशय .

राजा श्री सज्जनेन्द्रस्य चरणाख

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वर कौर्तनम्

प्रसादतः ॥ कविराज पदख्यात
श्यामलस्यैवमुद्रिका ॥ ६७ ॥

इत्याद्यान्या पदव्योपि बहुसम्मान
सूचिका । दत्ता श्रीसज्जनेन्द्रे
णकविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्यद्विप्रौतिर्यथाश्यामलधी
मति ॥ विश्वासभूतासत्याङ्गीनत
थान्यचदृश्यते ॥ ६९ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रादरनियमवशा
तश्यामलप्रेरणात कौश शब्दा
र्यचिन्तामणिगुणनिकर । त्य श
क पूर्तिमागात् ॥ अभावाद्धे
न्दुवर्षे बहुरसिकतरेफाखु नेशुक
पक्षेदेवाचार्ये क्षितिश्यासकलमुख
करेसार्द्धवर्षद्वयेन ॥ ७० ॥

श्रीभूप सज्जनेशो निखिल जन
हितोराज्यकर्मप्रवीण । विद्याशा
स्त्रैकदक्ष सुगतसचिबयुक् सर्व
दाकार्यदर्शी ॥ स्थाष्टोर्धायुर्निरो
ग शिवविधिवमला स्वामितुष्टौ व
बालो मार्कण्डेयोऽल्प जीवी वर
वरदशिवाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७० ॥

श्रीमच्छ्री सज्जनीयेबहुलबलतया
वीरलक्ष्मीखुचाङ्गी जिह्वाया दक्ष
बाणीसहुरतुदिननिशनर्तनकारय
न्तो ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि
भवज्जैकाग्रगेहेप्रपूर्णाचित्पधान्यैर्ध
नौघैर्निखिलजनचय पूर्ण वित्तवि
धेहि ॥ ७१ ॥

कीशशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभाग

दृष्ट्वादि गौडकुलीत्यन्ना डीन्दान् प्रपानो पनाम तुलाराम मिश्रात्मव
श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज
काचार्य श्री महारिषि नन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्मावधूत श्री
मुखानन्दनाथा परनामधेयन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ पद्वर्ग
स्तुतीयोभाग समाप्तिवृत्त

श्रीमुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्मावधूत
श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामै , श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलाव
तस महीमहेन्द्र यावदार्थकुलकमल दिवाकरे मेदपाटदेशाधीशे अखिल
भूपाल मौलिमणिभि श्री १०८ श्रीयुत सज्जनसिंहै सस्थापिते
उदयपुरस्थ सज्जन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कबिराजिराज श्रीश्यामलदास
प्रेरणया पण्डितवाजपेयि वशीधरेण अकिञ्चनाजितदेव शर्मणाचशीधित
जीवनराम शम्भूनाथ श्याममुन्दर गुलावराम लक्ष्मोनाथ प्राणिनाथ
लालसिध प्रभृतिभिर्द्विजै वर्णक्रमेणदभित सदर्शवेग यवनेन परमानन्द
ब्राह्मणेन मुद्रित

एकीनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १८४० वैक्रमाब्दे राक्षभा

न्यदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर

कीशधनव्ययात् वाजपेयिवशीधरस्य

प्रबन्धतोमुद्रित

॥ नम श्रौगुरवेनम मुद्रौकता अनेकेषाकट्वाहुद्विविधमात् । मनसास्थिररूपत्वात्त्यादेवाशुद्धिसम्भव १ अतोमुद्रौकतेग्रन्थे ह्यपिपण्डितशोधिते । अशुद्धोद्घाटकस्यास्यपत्रस्यावश्यकमतम् २ तदेतस्यमुद्रितस्य शब्दार्थचिन्तामणिकोश शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेख तत्राशुद्धिर्वेधा । शब्दाशुद्धि १ शब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति ॥ सीमयत्रपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धि १ वर्णाशुद्धि २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यया ५ चेतिमेदात् । अथशब्दाशुद्धौसर्वत्रपूर्वस्मिन्नेवचिह्नमेतत् ० । व्याख्यानाशुद्धौतुपूर्वचिह्नमिति—ज्ञेयम् ॥ ततोमात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्तावेकमेवाशुद्धमक्षरलिख्यते । अये । शुद्धलेखेतुसमस्ता शब्दालिख्यन्ते । तत्र । मात्रायांशुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेव—क्रियते वर्णेतुशुद्धाक्षरस्याधशून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौपूर्वपरपार्श्ववर्णयोर्वायत्पूर्वपरमुत्थितरेखादिस्थात्तस्यतस्यलेख तत्रमध्येलक्ष्मचेति—पतितरेखाया । शुद्धिलेखेतुन्यूनवर्णाधस्ताच्चिह्नमित्यमध —पतितरेखाया । अधिकवर्णाशुद्धौतुपूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योद्धमेवम ५ अशुद्धिलेखेचिह्नकृतम् । शुद्धलेखेतुयथार्थस्यैवलेख ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौतुपूर्वबदशुद्धलेखेपूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालेख । शुद्धिलेखेतुलिखितन्यूनाक्षराणामधोदेशि देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावतीदीर्घा

रेखाकृष्यते ॥ अनेकवर्णाधिक्येतु । अशुद्धलेखएवाधिकाक्षराणालेख । नीचैस्तावतीदीर्घारिखाच । शुद्धौतुशून्यादि ॥ वर्णव्यव्यासाशुद्धौतु । अशुद्धलेखेवर्णयोरुपरिद्विकाङ्क्षयो 'क्षेप' २ १ । शुद्धलेखेतुयथायोग्यमेवेति दर्शनीयम् ॥ अये पृष्ठाङ्क प्रथम द्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानांक्रमेणलेख । तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इतिपूर्ववर्णयोरुल्लेखेयावत्प्रथममधोच 'शून्यमेव लिख्यतेतथायावद्वितीयम् ॥ अतोविशेषप्रकाराशुद्धौतु तत्रतत्रविशेषो लेख कृतोदर्शनीय ॥ यदिसङ्गिरैकवार पुस्तकवङ्ग क्रियेतशुद्धमिदम् ॥ दर्श दर्श शुद्धा शुद्धा दर्श भवेत्तदिति मुक्तम् ॥ १ ॥

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संख्या	पङ्क्ति
२१ - नृद्धो । स्वि	धूमवह्न्यो सम्बन्धे		•	७
टा	विशिष्टसिद्धाभावे ॥	२	•	२४
- र	रालीककारे	३	प्र०	६
- ध	चञ्	४	•	२६
सु	जलयुक्तपङ्क्ते	४	•	७०
- यि	निशामपि०	४	द्वि०	२१
- व्	कुञ्ज०	५	•	२४
ङ्	अपाङ्क्तेये ।	५	•	२५
- न्या	अग्न्या ।	६	प्र०	४
- ल्ये	अङ्गवैकल्ये न	६	•	१३
- रि	हयिभ्यास्तच्	६	•	२८
म्य	पचम्य चा ।	६	•	६
- ता	समतादेहे	७	•	२८
का	निदिग्धका	८	प्र०	१८
का ॥	<u>निदिग्धकाश्च दृष्टासमिलित सु</u>	८	•	१८
- च	पलमात्र स्याद्	८	•	२३
भा	भण्डे ॥	८	द्वि०	२२
- रि	पौर्णमास्याम्	९	•	३
• -	पञ्चपरिंका	९	•	२२
• -	पञ्चपरिंका } स्त्री० गोरक्षी- चुपे ॥	९	•	२३
- सो	सरसोरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ण]	पेष्ण्युपस्कार	११	०	१०
- मी०	बलिभीतो	११	०	१६
- त्व	उष्ठादौ ॥	११	०	२४
क्त	महत्तिक्त	१२	प्र०	१२
प्य वे	प्यभावितु०	१२	द्वि०	२
- गु	गड	१२	०	२३
- धा	दात्रीसा	१३	द्वि०	६
- पच	पञ्चविंशति	१३	०	११
द्र	द्रावण	१४	०	१०
- भ्रा	प्रभवाना	१४	०	२६
- त्व	सुगन्धिद्रव्ये	१५	०	१८
० पु०	पञ्चस्रोत न०	१५	०	२६
- हे ॥	गृहस्थे	१६	प्र०	१६
-। कौमार	कौमारादिपञ्चसु ॥ कौमार	१८	द्वि०	८
- ची	अशङ्को	१८	०	२६
- च	पञ्चीकरणम्	१९	प्र०	१
- स	सुस्फुटद्वि०	१९	०	२१
- वा	वाग्	१९	०	२७
- पि	० पञ्चराखिट	१९	द्वि०	२४
- स्त्री	पञ्चीकर	१९	०	२४
- चा	प्रियालक्ष्मे	२०	प्र०	२६

शुद्धः शुद्धपत्रम्

अशुद्धिस्थ	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सम्मा	पङ्क्ति
- पु० सु	पु० न० सुचेलकी	२०	•	२८
व	चित्र०	२०	•	२६
व	कविदपवाद	२०	द्वि०	६
- चा	चितेरा	२०	•	११
क	वलीकी ।	२१	प्र०	२६
पु० अ	वस्त्रगृहे ॥ पटवास पु० अशुका०	२१	द्वि०	४
- प	चचेडा	२२	द्वि०	२२
- ही	पट्टाहा	२३	•	१७
- व्यं	पुण्यद्रव्ये	२५	प्र०	५
- य	पणाय्यते	२५	•	६
पडा	पण्डते	२५	•	२४
त्म ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	द्वि०	६
व्य - नि	मस्यगदर्शिनि	२५	•	१५
- म्य - द	व्यसनिनो	२५	•	१७
की	कठकोलि	२७	प्र०	७
मा - र	समाचरण्	२७	•	१७
। पु० न०	पत्रम् न०	२६	द्वि०	१०
ले क	लिखक	३०	•	२१
- ध	• पत्रघना । स्त्री०	३४	प्र०	२४
दि	स्वर्णकारादीनाम्	३४	द्वि०	६
य	कप्पार्या	३४	•	१२

अशुद्धिलेख .	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- याम्	कर्तव्याम्	३४	०	१६
- घ	तुलाघटे	३५	प्र०	६
- ह -	हारी	३६	द्वि०	२१
- सृ - त्व	अमृतत्वं	३७	प्र०	१८
। - वस्तु	। सत्त्वे ।	३८	द्वि०	१०
- । - कथ .	<u>उभयमित्याह</u>	३८	०	१२
- ता	उभयथा	३८		१३
श्री	विमश ^०	४०	०	२
- ॥ प्रतिष्ठा	तन्माधिकरणाभ्युपगमसंस्थिति सिद्धा			
प्रमे	<u>धान्त ६</u>	४०	०	५
का	प्रमेदे	४१	द्वि०	२०
- त - रं	पिकोद्वपक्षिणि	४२	०	२४
- रे०	घातकर	४४	प्र०	१२
- र	भाग्याम्	४४	०	२२
- तां	चारिण्याम्	४४	०	२४
- पद्म	वृषार्हन्मातरि	४४	०	२८
- सु ज्ये	प्रज्ञ	४४	द्वि०	१५
- धै .	सुरज्येष्ठे	४६	प्र०	८
- दे-वि	बुधो .	४६	०	१५
- तित	तदेवविष्टम्भि	४६	द्वि०	१४
- द्वि	पि तत्तत्तापह ;	४६	०	१८
- ग	दीपे ॥	४८	०	६
	पराधीने ॥	५०	०	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुं०	०परन्तप० त्रि०	५१	प्र०	३
- ण	नारायणे ॥	५२	द्वि०	५
चा	सौचान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
- क	कारणम् ॥	५३	०	२४
- अ	आयोजनं	५३	द्वि०	४
- नाश	नाशात्	५३	०	११
- शि नि	अविनाशित्वनिरति	५४	०	१६
- रो ल्क	मुत्तरोत्तरोत्कर्ष०	५४	०	२०
० पुं०	०परमायु० न०	५४	०	२८
वि	चतुर्विंशति	५५	प्र०	५
० पु०	परमाशक्ति० स्त्री०	५५	द्वि०	४
- न	दोषानास्कादिते ।	५५	द्वि०	१७
- र - स्त्री	परमस्वासाबीश्वरस्व	५५	०	१७
- ति ष्टा	तिष्ठति, । ष्टा० ।	५५	०	२६
- उपग	उगयादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
- भ्यो	खनिशृभ्याडिञ्चेति कु	५७	द्वि०	२
- ता । व - ती	अथ चेतायुगादावबतीर्णं ॥	५७	०	११
- य	अशुद्धिद्वयम्	५७	०	१४
सातस्मात्	जमदग्निमहातपा ।	५७	०	१८
- द - स्त्र	००००	५७	०	१८
त	पदस्यस्य	५८	प्र०	२५
५ ५ ५	भोजनम्	५९	०	३
- पराजयनम्	००००	६०	०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्य	पङ्क्ति
- जि	पराचिते ॥	६०	०	११
• णड	• पराडीनम । न०	६०	०	१५
- न्ती	जीवन्तोपिचतेमृता :	६०	द्वि०	६
- अ - न्त	• परान्तकाल । पुं०	६०	०	१६
- तित्प	प्रतिपक्षार्थ०	६२	प्र०	२२
- सससी	ससीग्निमान्	६२	०	२४
- द	पर हैदय्य०	६२	द्वि०	१७
- प	अवरञ्चपरावदन्	६२	०	१६
• हण	• पराहण पु०	६३	द्वि०	२०
- हेण	अपराहणे ॥	६३	०	२०
- त	दीपताभिधानात्	६४	प्र०	१६
- छा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
- य	परिकीर्यते	६४	प्र०	२४
- छा	अनूढज्येष्ठे०	६४	०	२८
- छा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
- मां	परिक्रमा, भाषाशुद्धि	६४	द्वि०	१८
छि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
- छ	रूपवेष्टने	६५	०	७
- मां	पुसा०	६५	०	२५
- ह	विरहे	६५	०	२६
- ख	शास्त्रानिषिद्ध०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलिख .	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
धा	फलंयथा	६५	•	१०
वा	• परिघातन । पु०	६५	दि०	२३
तीत	परिचरतीति	६६	•	१
- ल्यं	शाक्य०	६७	प्र०	२३
- धि .	साधु .	६७	दि०	२
- ना प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावि।	६७	•	२५
- स्य	रूपस्य •	६८	प्र०	८
- धो - ते	धीयते	७०		१३
- प्र	वर्धप्रधान्ये ।	७१	दि०	२०
- ति	वर्तुले ॥	७२	•	१९
- र्वे	दीर्घे	७३	प्र०	८
ध्व	महद् स्वमिति	७३	•	८
उ	परिमाणजमुच्यते	७३	•	१५
टु	बुबप्	७४	दि०	२६
व	वृष्टवृष्टिष्वी	७५	दि०	१
- नृप्	सृपः पश्येत्	७५	•	६
त	अयति	७५	•	१५
- ठ	अनूढेऽप्येष्टे	७६	प्र०	७
- व फ	वस्तुवशीनशुभफलमाह ।	७६	•	२७
- णां - वा	ग्रहाणां निचवाणां वापृथक्	७७	•	१३
- स्य	पार्थिवस्य	७७	•	२१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क .	संज्ञा	पङ्क्ति
- द्वि	द्विष्टयुद्ध	७७	द्वि०	५
ज्ञा	विनाश स्यात्	७७	०	१२
- ठ लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	०	७
० द्वि	० परिष्वङ्ग	८०	०	८
च - क	अचकयन०	८१	प्र०	६
- झ - दी	अग्निष्टदोषतयेदोषद्वयं	८१	द्वि०	१८
व	सएषलोकविख्यात	८३	प्र०	१३
- ट	डु वप्	८४	०	३
० रि	० परीवार . । पु०	८४	०	५
क शे	उपकरणे	८४	०	६
प	पाक्षिषीदीर्घ	८४	०	२३
ह	वाङ्मुलकादु ॥	८४	०	२८
- न्त	वदन्ति	८४	द्वि०	१६
- य च	ब्राह्मणेतिच	८४	०	१८
ष	द्वेषात्	८४	०	२०
सू	भूतान्तरे	८५	प्र०	१४
० क्त	० पर्जन्यहर्ष । पु०	८६	द्वि०	५
- - पर्य	॥ पृथति । पृथग्रीयमेप० अच् ॥ यद्वा । पर्ययति ।	८६	द्वि०	१०
॥ प	॥ केशसमूहे र्दते	८७	प्र०	२८
- ध्य	खण्डशिल्पवर्ण०	८७	द्वि०	७
त	पितृपापडा० भाषाशुद्धि	८७	०	८
० ॥	० षन् ॥	८८	प्र०	२०

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख.	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- व्या-म्	अष्टाव्यायाम् ।	८८	द्वि.	१०
- ख	प्राप्तस्थानियष्टे ॥	८८	.	१५
- न्तर्क	मान्तकर्मणि ॥	८९	प्र.	७
- मा	भुज्यमाने	८९	.	२४
- भु	पद्भ्यामुक्ता.	९०	.	११
- क्त । म्	वक्तृन्तद्वाचार्था.	९०	.	१२
- छ ज्ये	तिष्ठतिज्ये.	९१	.	२४
- क ।	कालिन ।	९१	द्वि.	१५
• र्व - श	• पर्वताश्रयदेश । पुं.	९२	.	१९
- र्व	पर्वतेवा ।	९३	प्र.	१४
रणका	रोम्भारकाल .	९४	.	२८
- नम	निवर्त्तकम् ॥	९५	.	१९
१ १ - क्षीपा	क्षीपा. गौ. भाषाशुद्धि .	९५	.	२७
- क	शून्यधान्यनाशि ॥	९६	.	५
शा	शब्दाम् ।	९६	द्वि.	८
- न्य	परिहृयते नेनवा ।	९६	.	२९
- कृच	तण्डुलाकृशचचा.	९८	.	१०
- । - बहु	। पञ्चपञ्चनेवा बहुल.	९८	.	२०
- छो	ज्योतिष्टोमे.	९९	प्र.	२४
- क्त	क्त ।	९९	द्वि.	१२
- क	कारके ॥	९९	.	१५
- च दृ	माचकुशपचदृष्टे	९९	.	२२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संख्या	पङ्क्ति
-। प	पूयतेनेनपुत्र संज्ञायामिती च यद्वा । पवते	१००	प्र०	१
चा।ची.	अग्नि चादिभ्यङ्चोचौ ॥	१००	•	३
२१ -मद्	दमनकी ॥	१००	•	५
-या	कुर्गन्मनसा०	१०१	•	२६
व-शु	सएवपशुभावेन	१०१	द्वि०	२१
-ख प	पञ्चसुपर्वसु	१०१	•	२७
-शु	पाशुलातिवा	१०५	•	२
-चि	समुच्चितस्य	१०६	•	६
ना म	ऽविभक्तानांविभक्तानामपि	१०६	•	१३
क्त	मुक्त	१०८	प्र०	१६
-कुं	पातेर्वलेजुटचेत्यमुन् ।	१०८	द्वि०	६
-पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	•	२८
-ण स्य	परिमाणमस्य	१०९	प्र	१
-स्य व	पाटल्याचययवि ॥	१०९	द्वि०	१०
-न क्त	येनद्विक्रमेण	११०	•	२९
-दा ना	पदार्थाना०	१११	प्र०	२
-म	सर्वलोकानां	११२	•	२
-त्य स्य	आयप्रत्ययसलुक्च ॥	११२	द्वि०	२५
-ण	पण	११३	प्र०	१९
-ससम	समस्यतइति०	११३	द्वि०	१६
-घा	विद्वद्व्योष०	११४	•	२४
-भू	पाण्डुभूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सप्तम	पङ्क्ति
- धा	छाणोदके	११५	•	२८
२१ मद	दमनकावृत्ते ॥	११५	दि०	२५
अथपाण्डुराशब्दे पाण्डुराशब्दव्युत्पत्त्याय पाण्डूनामित्यादिपूर्वास्मन्पाण्डूकशब्दे				
यसिगितातद्धोधनीयम्		११६	प्र०	११
- ती । अि	आश्रयेयस्यस ॥	११७	दि०	५
र	पातैर्डात	११७	•	८
- का	कुठेरके ।	११७	•	१८
- भू०	उपभृषणे	११८	•	१७
- रि०	पाथसीधरे ॥	११८	प्र०	११
- चि	वशस्यविच्छेददी	११८	दि०	९
॥ प्र०	॥ इतिकर्मविघञ्जपद्यते	११८	•	१२
त	पादक्ष प्रे ।	१२०	•	१७
पा । पा	पेदाती ॥ पेदातिरेव ।	१२१	प्र०	२०
ष	अमानुषयुद्धं ।	१२१	दि०	८
पा	पेद ती	१२१	•	१५
मनन	कूननकास्य०	१२१	•	२१
२१ हिम	उरानहि	१२२	प्र०	३
- तेनन	पद्यतेनया ।	१२२	•	८
द	नैवेद्यमुदरेहरे ।	१२२	•	१४
- का	एकेके०	१२४	•	७
- त्वे	परश्वे पु	१२६	•	५
- अ के	अन्यजे ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
फ	पलम्	१२८	•	२७
-॥ म	॥ पायतेदेहेऽस्मादवा । पारक्षणे । पिबतिदेह्वामनिन्मन् •	१२८	द्वि०	८
या	रोगस्य	१३०	•	१८
ष्ट	बह्वेनकुष्ठं •	१३०	•	२७
पा	योगवाही	१३१	प्र०	१४
- रा	जलान्विते ।	१३१	•	२२
- न्त	देलायन्ते	१३१	द्वि०	१४
- वि	सर्वमलैर्बि'मुच्यते ।	१३२	प्र०	४
- क .	कञ्जोद्वित्विति	१३५	•	१
- न	ठज्	१३५	•	२६
न्य	परिपन्य	१३७	•	२४
- भे	शिशमेद	१३७	द्वि०	१७
- ग	गजहण्ड • गौ • भाषाशुद्धि	१३८	प्र०	२८
- छा	प्रकीर्णाभरणे	१३८	द्वि०	१७
• गट	• पार्श्वट पु •	१३६	प्र०	१६
- न	विधानात्	१४०	•	२
- तौ	पृष्ठवर्त्ती	१४१	द्वि०	१०
- वा - । पा •	पाल्यतेवाचनानयावा पाल •	१४२	•	१५
- न्ने •	शूलास्त्रे ॥	१४४	प्र०	२१
• गडा	कडार	१४६	•	१७
- तु	तू ले ।	१४७	•	२८
य	चमुयि	१४७	द्वि०	१७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- । अन्धे •	। <u>टीकगतौ</u> अन्धे •	१४७	•	१६
• झ	• पिटङ्काश पं •	१४६	•	५
• का •	• पिटङ्काको । स्त्री •	१४६	•	६
- विधि	आद्धधशेष •	१४६	•	२६
- ते	दृश्यन्ते	१५०	•	२३
- ॥ - ॥	॥ <u>स्वार्थेक</u> ॥	१५०	•	२६
- डी	भक्तपिडी •	१५१	प्र •	२३
• रक्	• पिडीतगर . पुं •	१५१	•	२८
- ह • ॥	पितामह <u>पितृपिता</u> ॥	१५१	द्वि •	२६
२१				
- त्प	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र •	२
- ॥ सच •	॥ <u>मन्त्र</u> देसच •	१५२	•	५
- स्थ	समेच्याचु •	१५२	•	१३
- च	मन्त्रदमिति	१५२	•	१६
• कादिचि	नेष्टकाचिते	१५२	द्वि •	१२
ते पि	चित्तेदेवपितृ स्तपयेत्	१५२	•	१२
ठ	टक्	१५४	प्र •	२३
क	पिनाकियो गोविन्दियो	१५५	•	१३
- थ	च्छेदितो प्रवृत्त्य :	१५५	द्वि •	२०
- लि	बालवैधव्य •	१५६	प्र •	८
- यी	गुडोच	१५६	द्वि •	२
- क	सुहृमसूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र •	१६
त्य	कृतगन्धद्रव्यचूर्णे	१५८	•	२४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- नी	वासिनी	१६०	•	१
- वो । क्रि	भैरवेऽक्रियते	१६१	प्र०	२६
• क	• पीठकेलि । पुं०	१६१	द्वि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	•	२१
- गङ्गा	प्रिण्डीतक०	१६३	•	१
• - । आ	• पीतपुष्पा । स्त्री० आठव्याम् ।	१६३	•	५
- पुष्प्याम्	चपुष्प्याम्	१६३	द्वि०	१०
- य	लक्ष्मणाचन्दे ॥	१६८	•	२
- भू	कोष्ठमूषा ।	१६८	•	२५
- ल्य	काल्वा ल्य	१६९	•	१२
- व्या	वाङ्मुलिमाचकम्	१६९	•	१५
२१				
- मद	दमनकवृत्ते	१७०	•	२८
• प	• पुण्यजन . । पुं०	१७२	प्र०	१८
- सु	सुखिनतिष्ठति ॥	१७४	द्वि०	१७
भ्या	अध्याय :	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	दीग्धी	१७६	द्वि०	७
- ना	धनधान्यञ्च	१७६	•	२५
• चे	• पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	•	९
• भं	• पुनर्नव । पुं०	१८०	प्र०	२
६				
- नर्नवा - जा	पुनर्वारजाते ॥	१८०	•	२८
- स्त	अरिगुस्ते ।	१८३	•	१८
- स्या	पूर्वलोवा	१८३	•	२७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- ल्य	•पुराकल्प । पु०	१८३	द्वि०	१२
२ १ श्रदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	सपूर्ण	१८५	प्र०	६
- चि	प्रज्ञे०	१८५	प्र०	१०
सा	•पुरुदशा । पु०	१८५	द्वि०	६
त्सु	आपत्सु, सूढो०	१८५	•	२२
पु	परलोक	१८६	प्र०	२३
स	सोश्रयीनि०	१८६	द्वि०	६
ना	दृश्यन्ते	१८७	प्र०	१३
- ष घ	•पुरुषदघ्न । चि०	१८७	•	२६
व	चतुर्वर्गे	१८७	द्वि०	२५
- च	क्षमाच	१८८	प्र०	५
- भा	•पुरुषोत्तम । पु०	१८८	•	१३
- वै	वेदेव	१८८	•	२३
ति भा	कृतिदेवीभाग०	१८८	द्वि०	११
- या	पुरुवा०	१८८	•	१०
मे	अयगे	१८८	•	१६
- प	सुरोधसि ॥	१८९	प्र०	२२
- य	मनीतुद्वि०	१८९	द्वि०	१५
मे	कामिर्भेदे ॥	१८९	•	२४
- गो	पुष्करेणोपमिते	१९१	द्वि०	३
- ष • पं०	• पुष्करेणोपमित्री०	१९२	प्र०	१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुष्पघातक पु०	अस्यायेमध्ये ऽस्यार्थशब्दद्वयचै। अथ तृतीयशब्दस्यार्थलिखोक्तात अत्रशु द्धम् । यथा वशि । त्वक् सारे ॥ पुष्प चाप। पु० कामदेवे। पुष्पचामर । पु०	१८३	•	१६
- ल्य	पुष्प धनुरस्य	१८३	प्र०	२७
ण	लघण	१८४	•	८
- र	रुक्ता	१८४	•	१०
ने •	वचनेन०	१८४	प्र०	२१
पु वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	•	२८
ष्य	पुष्कर०	१८४	द्वि०	६
ता	पित्त हरी०	१८४	•	२०
ष्य	निष्कलायाम्	१८४	•	२७
- णा - र	भ्रमणार्थे रथे	१८५	•	१८
- विपत् रो	दैववित्पुत्रोद्धोभ्याम् ।	१८५	•	२७
- र्मा	कर्मणि ॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरै ।	१८६	•	२०
- न्द्रे	वृन्दे ।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्र	१८७	प्र०	२६
- ने	रोहिण्यतः	१८८	•	११
- ण	कण०	१८८	•	२२
- ॥ -	॥ दुर्गन्धवायी ॥	२००	•	६
- सी	गन्धैण	२००	•	१५
- चा	अग्रहायणी	२००	•	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
न	दक्षिणनासा०	२००	द्वि०	२२
ने	पूरीआप्यायने	२०१	प्र०	१
- का दे	कालदे०	२०१	०	२
- ख	० पूरण । पु०	२०१	०	४
खि	खिन्नं	२०१	०	७
शा	विचार०	२०२	द्वि०	२२
सावर्वाचा २१	पूर्वाचासावषाढाच ॥	२०५	प्र०	२
जिष्ट	सखिभ्यष्टजि०	२०५	०	१४
- ष्ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि०	५
न .	तन्	२०६	प्र०	१
- ॥ -	॥ अन्येषामितिदीर्घ	२०६	०	४
- अ	चित्र पण्याम्	२०६	०	२७
- पृथक्	० पृथक् । अ०	२०६	द्वि०	२१
म। त्वह। म् - क	महत्याम्त्वक्पत्याम्	२०८	०	५
रपयु	पयोधरयुता	२०८	०	१४
- खा	वृद्धेलायाम्	२०८	०	२४
पु - श	दृग्भीरौ ।	२१०	०	११
- ॥ - ख	॥ तृडज्वरोनिलदौर्बल्यकुचिरोग विनाशिली	२११	०	१६
- ॥ - अ	॥ खड्गपिधाने । मासपण्ड्याम् । अण्ड	२१२	०	१८
- म	० पैत्तिकम् । वि०	२१३	प्र०	२८
पा के	क्रीनिपातके ।	२१५	०	१८
द - ड	जीमादमादपिददुद्धिद	२१५	द्वि०	१२

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- न०	पौन पुन्यम् । अ०	२१७	०	६
भुं	पुनर्भूत्वा	२१७	०	१७
- पुं	रामकर्पूर० इ० ख्याते ॥	२१७	०	२०
- नि	पौराणिकोहि०	२१८	प्र०	११
चि० - पू०	चि० पूषाहर्गतेने ॥ पूर्वा०	२१६	०	२४
म त्व	पुलमहत्त्वे ।	२१६	द्वि०	३
तु र्वे	उत्कर्षे ॥	२२२	०	६
श - ज्ञा	प्रकाशकस्यज्ञातरि ॥	२२३	प्र०	११
खड	भाण्डा०	२२३	द्वि०	१
- मध्यमे वर्त० । रजसिक्कयतिशब्दनामसं स्मृत । चिगुणात्मस्वरूपाया । सर्वशक्तिसम				
न्विता । प्रधानासृष्टिकरण प्रकृतिस्तेनकथ्यते । प्रथमे वर्त० । २२४				
- अञ्जल	अपराक्षेचलक्षणा ।	२२५	प्र०	६
प्र	विकृतिरिति०	२२५	०	१६
- बा पु	धीजादयोवानपृथिव्या०	२२५	द्वि०	२
- - । वै०	लय प्रकृतिमय । वैराग्यात्	२२५	०	१३
- । प्र	। प्रकृते सरूपम् चि० प्रकृते	२२६	प्र०	२
• म् -	• प्रक्षेपणम् न० ।	२२६	द्वि०	२८
- ता	अप्रवृत्तरे ॥	२२७	प्र०	८
५ ५ ५ स्त्री प्रकृष्टाया	• • • • •	२२७	०	२६
म् ।	रश्मी सुवर्णा०	२२८	०	२१
- रश्मी सु	सुवर्णालु०	२२८	०	२२
- वृथा	वृथादीनां०	२२८	०	२६
५ प्या				

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
व०	प्रविशति	२२८	द्वि०	१०
न्य	प्रहण्यते	२२८	०	११
- ये पु	निवासयेत्पुरात	२३०	०	५
- ख्यात	रोगाख्येति ।	२३०	०	१३
पा	सङ्गमाज्	२३१	प्र०	१८
- छ	त्वष्ट रि	२३१	द्वि०	२०
ष्टी	परमेष्टी	२३१	०	२८
क्ष	दक्षादीना०	२३२	प्र०	७
- ज्ञा धी	रक्षाप्रज्ञाधीरैरुदाहृता ।	२३२	द्वि०	२८
क्ष	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र०	२१
नि व०	सुन्दनानिप्रज्ञानानिधनीभूतानीव	२३३	०	२५
- थ	पुराणे	२३३	द्वि०	२५
- अ	प्रश्रये	२३४	प्र०	६
- छे	प्रेमविशिष्टे ।	२३४	प्र०	१३
- मी	कर्मणि	२३४	०	२५
कृ	कृदोरप्	२३४	०	२७
अ	प्रत्यर्पणे	२३५	०	११
- ति	कृदिकारादितिङीप्	२३५	द्वि०	२६
व मा	अवयवमात्रेण	२३६	०	१६
। वा	प्रापूर्णे । प्रथमस्थाने वा बाहुल्ये ।	२३७	प्र०	१२

• अत्रप्रतिशर्म । शब्दाद्ये सकलशब्दार्थयोर्विस्तृतेरियमशुद्धि यथा • प्रतिकाय । पृ०
 शरव्ये । लक्ष्ये प्रतिकूपके । प्रतिकृतौ ॥ २३७ ० २४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ज्	कञ्	२३७	द्वि०	१४
- णि	घण्टिकायाम् ॥	२३८	•	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	•	२१
- ल्य	ल्युट्	२३९	प्र०	२२
- क्ते क्ता०	। ल्युक्ता० अयमर्थविशिष्यत्वेन च परिणप्रत्य क्ते० क्ता०	२३९	द्वि०	१७
- स	सन्दास	२४०	प्र०	११
त्रि	प्रतिवाद्ये	२४०	द्वि०	२३
कर	कृतकृतिमनु	२४१	•	१९
श्वप्रतिपदे०	विश्वदेवादिभिरनु०	२४१	•	२१
धे ॥ य	विधेयतयावा०	२४१	•	२९
- त - सा	विपरीतसाध्यसा०	२४२	प्र०	३
ट - मा	घ टस्यमार्तण्डविम्ब ।	२४२	•	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि०	३
- की	बोधने	२४२	•	२१
- पा - र	पालरक्षणे	२४२	•	२९
- र	मनोहते ॥	२४३	प्र०	२२
• क	• प्रतिभयाकार । पु०	२४३	द्वि०	१७
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र०	६
- दोषसा	प्रतिवादोपस्थास्ति	२४५	द्वि०	२३
- धे	विशिष्टे ॥	२४९	प्र०	१४
- पुं०	• प्रतिष्ठति • स्त्री०	२४९	•	१९
- । नि	। अपेक्षायाम् निष्ठात०	२४९	द्वि०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति.
- प्रा	प्रतिपाल्ये०	२५०	प्र०	३
- या	शन्तनुराजपितरि ॥	२५०	•	२६
- न प्रा	पमानप्रयोजकधूर्वहृत्वे नीपमान	२५१	•	१३
५ कैतवात्	प्रातिस्त्रिभ्यात् कैतवात्	२५१	•	१०
०। अपा रे	• प्रत्यक्पूर्णी। स्त्री० अपामार्गे ॥	२५२	द्वि०	६
- व्य	प्रसरत्येतत्	२५४	•	४
- स्त्रा	तत्सोलेखपूर्वकाज्ञानम् ।	२५५	•	१०
• व	अर्थयाज्ञायाम् ।	२५६	प्र०	१५
• पु०	• प्रत्ययस्थानम् । न०	२५६	द्वि०	१४
- व दे	• प्रत्यासत्ति । स्त्री०	२५७	•	१८
- ख्य	ऽऽशयावैबनदेहमानिने	२५८	•	१८
५ - दप्रदप्र	प्रथप्रख्याने	२५९	प्र०	१८
५ दारर	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५९	द्वि०	२१
- व	द्विदरणे ।	२६०	•	४
५ - धदेव्या	दीप वृक्षाश्चा०	२६०	•	२५
- न्न	साब्रदेवैर्निशामुखे	२६१	•	१६
- सा	अज्ञानाभा०	२६२	प्र०	३
- या	रथस्यचक्रान्ते०	२६२	•	२६
- ॥ प	राचार्या०	२६३	प्र०	१९
टे द्वि	॥ पतितुमिच्छीपतते०	२६४	•	२७
द	पञ्चाटे ॥ द्वि०	२६४	द्वि०	३
	दुग्धे	२६४	•	१४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्कः	संस्थ	पङ्क्ति
- व्ये पु	चक्षुष्यसुपुष्येपु०	२६४	०	१७
चि०	जिक्कला०	२६४	०	२६
- य क	अभिधेयस्यकल्पना०	२६५	प्र	८
- भा०	भार्येयम्	२६६	द्वि०	१४
क्ष	धातुक्षन	२६६	०	१७
- न	धिरतिन०	२६६	०	२४
- घ	प्रत्युघे ।	२६७	प्र०	११
- लिक्काना	माखिनाम०	२६७	०	२३
अ	परमेस्वरे	२६७	द्वि०	२२
त्ये	पतत्यनुपलब्धिभेदेनषाढा ॥	२६८	०	२८
षीं	सन्निकर्षी०	२७०	प्र०	११
- नस्यात्त	ज्ञानतद्विशिष्यकम् ॥	२७०	०	१८
- ष्ट म्	द्रष्टव्यम्	२७०	०	२८
- । हा	। यथाहास्तिनमुदकम्०	२७१	०	१४
। त०	० प्रमाणबाधितार्थक पुं० तर्कवि०	२७१	द्वि०	१७
घा	वानरान्तरे	२७२	०	१४
अ नु	अनुष्ठान०	२७२	०	१७
- णि - त्त	कर्मणिक्तोक्त	२७३	०	१२
- सू	सूचम्	२७४	प्र०	१२
० मोदक	० प्रमीक प०	२७४	०	१७
सा-र	बहिसादिरवे	२७४	द्वि०	२३
- र	शरीरे	२७५	प्र०	१७

अशुद्धिनेख	शुद्धिनेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
शं श	स्पर्श यकारेर्द्धतस्पर्श शका०	२७५	द्वि०	१२
अनन्त	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां०	२७६	प्र०	१३
- य	रगायाम्	२७६	द्वि०	४
- ऽ	प्रस्थिते	२७६	०	२५
अचप्रयुक्त	अव्ययसकलशब्दार्थयोर्विस्मृतैरियम शुद्धि वथाप्रयुक्तार्थं पु० प्रत्युत्क्रमेः प्र कृष्ट युद्धमर्थी अ॥	२७७	प्र०	१५
- प्राण	प्रयोगप्राशुभावविधेय	२७७	०	२५
यप्रप्र	पर्यायप्रयोग०	२७७	०	२६
- कोभाकोभा	सात्त्विकीभाववृत्त्युक्ते	२७८	०	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७८	०	५
त्य	नित्य	२७८	०	१५
- तु	सिद्धेषु	२७८	द्वि०	१६
न्य	धान्याकम्	२८०	प्र०	११
- भा	भर्जितम्	२८०	द्वि०	३
- प्रवर्त्ता	प्रत दे ॥	२८१	प्र०	२२
- ह	वार्द्धस्पत्या	२८१	द्वि०	३
- र्था	पार्वर्था	२८१	द्वि०	१८
- । चाङ्गि	। चाङ्गिरसगोत्रस्य चाङ्गिरस०	२८२	प्र०	५
- ख	काखायन	२८२	०	२४
- न	वज्रपीनाम्	२८२	प्र०	१८
- षट्पांनासत्वा	ज्यैष्ठ्यासमतीतार्था-	२८३	प्र०	२४
- ख्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये०	२८३	द्वि०	१०
हं	वायोवर्द्ध स्थित०	२८४	प्र०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा	पङ्क्ति
- शि ^९ तिरो	नेतिशिरोमणि ॥	२८४	प्र०	१०
- धी - ङ	स्त्रियोवहनाययानविशिषि ।	२८४	०	२३
- प्रा	हिसादानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज्ञ	प्राज्ञापत्यैश्वरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
गा	सीनामूंग० भाषाशुद्धिः	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्ते ॥	२८७	द्वि०	६
- । श ^९ श	शुद्धशतने ।	२८७	०	२७
- ॥ प्र ^९ स्तावे ॥	०००००	२८६	०	२१
- प्र	अप्रधान्यम्	२८०	प्र०	११
- वि	प्रधानता	२८०	०	११
न - या	प्रसन्नतया०	२८०	०	२५
- कु	कलुषित	२८०	द्वि०	७
- धि	अतिरिद्धि०	२८०	०	२८
- त्व	उत्पाद्यमाने	२८१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२८२	०	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	०	२३
० ज ^९ नम्	० प्रसूतिजम् । न०	२८३	०	२६
- का	बीणाप्रा	२८४	०	१०
- का - णा	० विदूषकादौनापरस्पर ०	२८५	प्र०	२४
० र - क	० प्रहरणकलिका । स्त्री०	२८७	प्र०	२७
० । - या	० प्रहार ० । पुं० आघाते ।	२८८	प्र०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- फ	घोट० फोट० भाषाशुद्धि	२६८	•	२
- इनि ॥	इण् ॥ डिञ्	२६८	•	१०
- म	खान्ते ॥	२६८	•	१६
- हु	प्रश्नदूत्याम्	२६८	द्वि०	७
-। तु	उदये । तुङ्गे ॥	२६९	•	१
- वि	हिसायाम् ।	२६९	•	१६
- विशति	षोडश	२६९	•	२०
घे	दीर्घे ०	२००	प्र०	१
- म	सयोगएक	२००	•	२५
• ती	० प्राखर्यम् । न० तीक्ष्णतायाम् ० ।	२०१	•	२३
- खे	विद्यमानस्थेव	२०१	द्वि०	१
- दोष	देश ,	२०२	•	१५
- कान्	शुक्ल	२०२	•	२८
- स्त्रे - छी	उगितस्त्रेति छीप्	२०३	प्र०	८
- प्रा	प्रति०	२०६	प्र०	७
- वतंते	इन्मध्ये	२०६	•	२८
- दिक्कास	पानादिसञ्ज्ञा०	२०६	द्वि०	४
-। वक्षी	॥ अनिले ॥ वक्षी ॥	२०६	•	१०
- न्ते - पु	उच्यन्ते नपुनरेकौ०	२०६	•	२२
- य	प्राणायाम ,	२०८	•	२८
२१ दुष	भगवदुक्ते	२०८	प्र०	२८
- म	जन्मिनि	२०८	द्वि०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
त	मग्निचित्ततथा	३१०	प्र०	१४
- ॥ - अह	चि० अहमुं खे०	३१०	•	२८
स भि	सम्बन्धिनि	३११	हि०	२६
त्वे ये	कृत्वेल्यर्थे	३१२	प्र०	८
- य	• श्रयान्तर्गतै०	३१३	•	१४
- मा	प्राभाकरा०	३१३	हि०	५
हि	अभिहते	३१५	•	१५
- म	देशमन्दिरे ॥	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसाजतरी	३१८	•	२२
नि ह०	रोमभियुक्तोष्ट दूच०	३१८	प्र०	२६
ज	प्रतने	३२०	हि०	७
ष हि	प्रुषदाह	३२१	•	१२
व	सूखे नजलदानी	३२२	•	६
ती	प्रभासी०	३२३	प्र०	८
शु०	देहल्यक्तुं अर्थे	३२३	•	१४
- । - ई०	ईषलच ईष०	३२४	हि०	१२
- । लो	पैष । पु लो शि०	३२४	•	१७
त	त लउच०	३२५	•	१
- गूढ	लवङ्ग	३२८	प्र०	१६
- ख	पञ्चकलस०	३२८	हि०	१
दि	वन्दितम्	३२८	•	५
- ति	भूति०	३२९	•	५

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- ज	जृम्भायाम्	३२६	•	१६
- । फणा	फणभारी । पु० फणाभृति ॥	३३०	प्र०	१८
- फि०	फणिसञ्ज्ञक	३३०	द्वि०	३
- कू	कोटादिदूषितम्	३३१	प्र०	१३
एच	एच	३३१	द्वि०	७
त्रिधाधा	सन्निव०	३३३	प्र०	२२
- ल तुं	• फलवतुंलम् । न०	३३३	•	२४
- ल	फलवृत्ति०	३३३	द्वि०	१
- म	द्राक्षायाम्	३३४	•	१४
- गति ल्वा	मतिषल्वा०	३३४	•	२५
त्यनु	चित्युनन्	३३५	प्र०	१५
- ल्वा न्यो०	फल्वा न्युत्तरफल्वा न्यो०	३३५	•	२०
- मे	प्रभेदे ॥	३३५	•	२८
- फ	॥ फाण्यते ।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फणगतौ ।	३३५	द्वि०	१६
भू	धूम्याटविह्वी ।	३३६	•	१७
- दमन	कदनं०	३३७	•	६
त्वा	कूत्करणम् ।	३३७	•	१६
टु	कटुणाम् ।	३४२	•	१५
ध्या चा। दा	वध्यादाचार्यमुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४३	प्र०	४
- ध्या	वध्याम् ।	३४३	•	१०
- च	तथासुरसम्पत्	३४३	•	२०

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ.	पङ्क्ति
- प - त्वा	रूपत्वादामुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	•	२९
न	चौयमानेष्वन्व	३४३	दि०	६
- सर्ग क	पुंसां सुखकराच्चैव	३४३	•	२६
श	कार्श	३४४	प्र०	११
त प्र	तख प्रकाश०	३४४	प्र०	१०
स	ससदिबन्धु .	३४४	दि०	१६
स	सर्पदप०	३४५	•	१०
छा । या	सृष्टामाया	३४६	प्र०	२०
- वि०	पारिमाषिक०	३४६	दि०	२६
- स	समांसा०	३४८	•	१८
- इ	बलात्सनदूषयेद्	३४८	प्र०	२३
स्था	पूर्वपदस्यैव	३४८	दि०	२४
- र	गुदाङ्गुरे	३५०	प्र	२८
क	कुन्दवृक्ष	३५०	दि०	२०
- लि	बलीमुखे ॥	३५१	प्र०	१४
- धे	क्रोधेहि	३५१	दि०	१८
- नि०	बाल्मीकिमुनी	३५२	प्र०	८
- पुं०	• बहुतन्वीक । वि०	३५३	दि०	१०
- धावा ॥	विधार्थेधा ॥	३५४	प्र०	३
- । - य०	॥ चिन्तितयय०	३५४	•	११
- तुकाका	अतुकायाम्	३५४	दि०	३
भा०	श्लेषातके	३५६	•	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
चिताका म	कुचिकायाम्	३५६	०	८
न	ज्ञानद्वय	३५८	०	६
- न्न २ १	नवान्न	३६१	प्र०	१
- ह्यय	वालथ हा०	३६१	०	१८
णे - ति	करणेचेतिक्लि	३६१	०	२६
- भि	भिक्ष्याम्	३६२	द्वि०	२
- श	वालाशस्या०	३६२	द्वि०	७
स्त्री - की	स्त्रीकीगप्रष्टावृत्तकीश०	३६२	०	११
वा	बलिथय	३६३	प्र०	१०
- म	बलीथामाच् गौ०भाषाशुद्धि	३६३	द्वि०	१
- प २ १	कूपिके	३६३	०	६
मासा	सामाईवम् ।	३६३	०	२१
- द	कचाद्यङ्गुल्य०	३६४	०	१७
पुं०	सगणे ॥ ५ ॥	३६५	प्र०	२
- गगते	सुगते ।	३६६	द्वि०	२५
- छ - कु	निष्ठएकुर्वद्दृष्टपाख्य	३६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ।	३६७	द्वि०	१
- यो - सा	योबुद्धेसाधारणव्यापार	३६७	०	२३
- । - म०	प्रज्ञायाम० शिमुष्याम० मतौ ।	३६८	प्र०	७
५ । शिमुष्याम् ॥	० ० ० ०	३६८	०	७
त्ति - नि	प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च	३६८	०	१३
- मा	व्यवसायः	३६८	०	२३

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	साम्भ	पङ्क्ति
- ॥ - ६	॥ इष्टानिष्टविपत्ति इष्टानिष्टानां -	३६८	०	२५
- र्ययस्त	विपर्यस्तम् ॥	३६८	द्वि०	२५
- छ	पञ्चैषा	३६९	०	१०
- घ	घटकृति	३७०	०	११
- ॥ ॥	॥ जुद्धवार्ताक्याम् ॥ जुद्रायाम्	३७१	०	१८
पु० पा	पु हिन्तालिखितसिद्धिस्तस्मात् पाठायाम्	३७२	प्र०	१०
म	चण्डारव्यायाम्	३७२	०	२१
ध्या	अरण्येध्ययनादितदा०	३७२	द्वि०	६
स्य	स्थूलैलायाम् ॥	३७२	द्वि०	९
- ष	० वृद्धद्वनम् न०	३७२	०	२७
देवव	दिपगुरोर्मनुष्य ॥	३७३	प्र०	२८
२१	० वैशट ॥	३७३	द्वि०	३
टका				
- ॥ वो	॥ वैतालिकीनोधकरोति	३७४	प्र०	१३
ध्यै	मिथ्यैव०	३७४	द्वि०	१२
न०	प्र० श्रीकृष्णो ॥	३७७	प्र०	१४
- येप्रलयेखा	प्रलयेऽस्मात्मानि०	३७७	०	१६
- सं तम्	सञ्चितम् ॥	३७७	द्वि०	२२
णी	ब्राह्मणचट्विंशशेषस्य०	३७८	प्र०	१०
- खि०	शिखरान्वित	३७८	०	२२
श्रय	दृश्यते०	३७८	द्वि०	२
- क्ष	लक्ष्यते०	३७९	०	८
- लापथ	कालापरिच्छिन्न०	३७९	०	२०

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख .	पृष्ठाङ्क	साम्बा	पङ्क्ति
ज्ञ	सर्वज्ञ .	३७८	.	२३
- त । त्	यत्तच्छब्दोपलक्षित ॥	३८०	.	१६
- र । ह्य	प्रश्नोत्तरेद्वितीयोक्तासिपरब्रह्मो .	३८१	प्र०	१३
र । श	निरतिप्रथमहत्त्व .	३८१	द्वि०	२
योतोका	योजायन्ते	३८२	प्र०	६
ह्य	ब्रह्मो व	३८२	.	२२
ग	सयोगपतितैर्गत्वा .	३८३	.	१८
स । यो	सादैवसहस्रयुगे .	३८३	द्वि०	५
- ग्य । नञ्	भोग्यजननीयसम्भजन्यम् ॥	३८४	प्र०	२८
तो ।	उत्पातोवा ।	३८४	द्वि०	१०
र	पराविद्यायाम्	३८५	.	११
स्था	यस्तुस्थामोहितोर्गर्भ	३८८	प्र०	६
दा ति	पूर्वपदादितिणस्ते	३८८	.	२७
मर्पणि	वस्त्राणिसर्पणे ॥	३८९	.	५
ल	एतेषां रजिकैर्भागै	३८९	द्वि०	२४
॥ व	॥ चितिक्यपन्न .	३९०	प्र०	८
ऽऽ	• • • • •	३९१	.	२१
न	नम्रुतनबहु .	३९१	द्वि०	४
य .	अध्यापयतिनोशिष्यान्	३९२	.	१५
• च्छ	ब्राह्मणाश्च सी । पुं .	३९३	प्र०	३
य व	ब्राह्मणमाणववाडवादन	३९३	द्वि०	७
ध	मधुर	३९४	.	२८

पशुलिख.	शुलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न्यस्	चीनकधान्ये	३८५	०	११
- पो	योष्टकविशेषे ।	३८६	प्र०	२
- ४ अ०	॥ पङ्क्त्याम् ॥ श्रवायाम् ।	३८६	द्वि०	२५
- म्नवर	भवेन्नर ।	३८७	प्र०	१८
- ध्ये	तन्मन्ये	३८७	०	२५
मा	मध्यमाधिकारिण	३८७	द्वि०	७
- भ	दुर्लभज्ञान	३८७	०	८
त्	सुलभत्वान्मा०	३८७	०	२१
र्व - त्त	सर्वसुक्त	३८८	०	१६
- ना	न्यादि ।	४००	प्र०	२४
- क	मथित	४००	प्र०	२७
- स्त०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्ध्या	शुद्ध्यस्त०	४०२	प्र०	६
त्त	तथायत्त	४०२	०	१०
- क	यथापाक	४०२	०	११
० द्वि०	० भगवान्पु०	४०२	०	२२
- पा	रनुवादरूपा	४०३	०	१
- ४०	तदद्वैतमूल०	४०३	द्वि०	१०
- त	स योगास्य	४०३	०	२३
- ४ ट-	नक्षत्रपटके ॥	४०४	प्र०	२८
- स्य	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - भ	चि० भगवते ॥	४०५	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
सु	यथोदित्त्व	४०५	•	१५
- न - का	व्यापयोरिवकारणात् ।	४०५	•	१८
- रा राणे	पुराणे	४०५	•	२५
- ॥ - मन०	मनस्ति । मन्त्रो० । गवल् । भस्मनृचि० पत्तमानभजायि॥ मन	४०६	प्र०	२०
- च वि	अथिवादिभ्यङ्गोवाविति०	४०६	द्वि०	१४
जि०	पूज्ये ॥	४०७	प्र०	२
ज्ञा	नाभ्योक्त्या	४०७	•	७
- जि	पूज्ये,	४०७	•	८
- च०	आदिष्ववारे	४०७	•	१४
- ज्ञा	नाभ्योक्त्या	४०७	•	१७
- ट	खजरीटे	४०८	•	२२
- . - ।	भपति पुं०	४११	प्र०	६
- ज्ञा	भङ्गा, याम्	४११	•	८
- मकन्द	कामन्दक	४११	द्वि०	८
- याभष	यावन्नयसनागतम्	४११	•	१६
- ककरी	भयकरीति	४११	•	२१
जि०	जली विलासी०	४१२	•	१८
य्य	अरण्या ॥	४१२	प्र०	१०
- त्व - भ	अभिष्ठानत्वे नभरणात् ।	४१४	द्वि०	२८
- मि	भिषग्भिराप्तै०	४१५	•	१०
सु ई०	प्रभृतिषुभर्मङ्गति०	४१५	•	१२
दि	सेदनम् ।	४१६	प्र०	८

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सङ्ग	पङ्क्ति
२१ विभ	भविष्यकथप्रोषणे	४१८	द्वि०	१२
२	पुराणविशेषे	४२१	०	१
अ	भाजनम् ॥	४२२	०	२२
१-॥ ५	क्षादिभ्य कित्। चमुनासिक्ख्येति दोषः ॥	४२३	प्र०	२४
५ तांतागा	तांताविप्रायदाप्रयम्	४२४	०	१०
- वा ५	भानं चित्ताऽधित	४२४	०	२६
५ स्ययस्यस	भायस्यस	४२४	द्वि०	२१
य	रुणक्तया	४२६	प्र०	५
भक्तपा०	कृ तपोधना	४२६	०	१२
व्य	चिचोत्पला	४२६	द्वि०	१६
तां	पुण्यजला	४२६	०	२५
भै०	माखवाद्यै व	४२८	प्र०	२३
भा	भरद्वाजस्य	४२९	०	५
प	उपासनापायसाधने ॥	४३१	प्र०	१९
- क	यतीलिङ्ग ० ॥	४३२	०	६
अ	रामश्चेत्येव	४३२	०	१२
- त्व	तन्वादिद्विदशसु ।	४३२	०	२०
घ० ५	सएवसुरभि काल	४३२	०	२९
० तचभ०	० भावज्ञ चि०	४३२	द्वि०	८
वाम्	कल्पनायाम्	४३२	०	३२
प	दिप्रयान्तर०	४३२	०	२७
- । - ह्या	। ब्रह्माध्या० ॥	४३३	प्र०	७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ए म	एवमन्यथानुमन्तव्यम् ।	४३३	द्वि०	११
शीलम्	० ० ० ० ० ०	४३४	०	८
सु	पाञ्चालमागधी ।	४३५	०	२६
डीपाशा	द्राविडीयाडादेशीच	४३५	०	२६
नाभग०	मगरी ।	४३५	०	२८
भि	भिच्छेर्धर्म ।	४३८	०	५
र	भैक्षापगतैर्ह०	४३८	प्र०	१३
व्याधिर्म	नातिवाधीभवत्	४३८	द्वि०	५
गडी	भिरुडास्त्रोणा ०	४३८	०	२०
मि	मि दिर०	४४०	प्र०	२६
दण्डवा	स्त्रिष्टजाल्यन्तरे	४४१	०	१८
- मो वृ	भीमे । वृकोदरे	४४२	द्वि०	२०
क र	कपूरस्थेति०	४४३	प्र०	४
- धु	क्रु ॥	४४३	०	२४
० ज्मि	० भुक्तप्रमुज्झित ।	४४४	०	२४
मे	रुग्णे ॥	४४४	द्वि०	८
जीनीनौ	घृत्नीपीनौनरेखरे	४४४	०	१८
- च	वृजिप्रत्यय	४४६	०	१८
ज्य०	विनाज्य	४४६	प्र०	२०
मु०	सु शृङ्गीना	४४६	०	२१
विषेप्रि	विषेप्रिषु	४४६	द्वि०	११
॥ म०	उत्तरीतरंराज्यलक्ष्या विदुषी ॥ भवनम्०	४५३	प्र०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
नेरुहारम्भोपवेश ने ॥	• • • • •	४५५	•	१७
- स भू०	सप्तमभूमिका	४५६	•	१४
- श्व	वाताश्वे	४५७	द्वि०	८
- शी	अतिशायने	४५८	प्र०	२७
• -वारं०	• भूयोभूय । अ० वार०	४५८	द्वि०	३
वा	उखर्वल्लहणे ॥	४५८	•	१८
- अ न प	भोजपत्र०	४५९	प्र०	२२
- क्का	लङ्काप्रति०	४५९	द्वि०	२४
- स त	हिमवत	४६१	•	३
ङ्गि	षिङ्गे ॥	४६१	•	१५
- स्य	अल्पपक्षिविशेषे	४६२	प्र०	१०
- भृ०	असजपाक्षे	४६३	•	११
श्रय	अश्रय०	४६३	•	१६
- मि०	भूमिभ्रमणशील	४६३	द्वि०	२७
॥ शी०	॥ सुहृदर्थे ॥ शोभने ॥	४६४	प्र०	५
- ति वि	रितिनोतिविदोमतम्	४६५	द्वि०	७
- छा	द्विष्टोद्यपिसम्बन्ध	४६५	•	१७
- ष्टु	मेष्टभये ।	४६६	द्वि०	१२
- णसस	प्राणसन्धारणार्थ०	४६७	प्र०	७
- छि	पुष्टिबर्जनम्	४६७	द्वि०	८
- या - तत	मनुयातस्य	४६८	प्र०	२६
- व्य	नोव्य ।	४६८	द्वि०	२७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ते०	जीर्यति	४७०	०	४
० पु०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- स्थां	अमोवास्था	४७२	द्वि०	२
अच्छाभ	अभुक्तादीना०	४७२	०	२६
गी	मौगोनौगो०	४७४	प्र०	६
- सु०	सुवर्ण०	४७४	०	२२
ष्टा	० भष्टतीर्थ०	४७४	द्वि०	२१
२००)	० भातरौ । पु० २	४७५	प्र०	६
क्व	क्वहवासुखम्	४७५	द्वि०	१७
- का	सभान्तिमन्	४७६	प्र०	१२
व वा	क्वावित्यत्रत्यवार्ति०	४७७	०	१६
- सु०	भुक्नुते०	४७७	०	२१
- त्या । त्व	५ निवृत्त्यान्नसुम्	४७८	द्वि०	२८
- वा	शूल	४७९	प्र०	२३
- हे	मखगतौ ।	४७९	द्वि०	१५
- थ्य०	जह्मवीयसा ।	४८०	प्र०	२२
काविरितिमनोर मायास्पृष्टम् ॥	कनिन्प्रत्यये ।	४८०	द्वि०	४
० पु०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
॥ य०	॥ प्रत्ययस्यादितौत्वमयथा	४८३	०	१
- का क०	कामचर्चिकायाहृदि०	४८३	प्र०	२
- मे	मे, दोमकाविवर्धन ।	४८३	०	२०
- । अ०	अतिशयेनमज्ज । अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• छरीरा	• मञ्जीरा । स्त्री०	४८४	•	२३
- व०	सौम्याननयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- भौ	दपारम्भे ॥	४८५	प्र०	११
- वृ०	वृ हणो	४८५	•	२४
- प्रि	अपरेपिये	४८५	•	२७
पं	सर्वलोकीस्तिय	४८६	द्वि०	५
- न्य	मणिवन्धे	४८७	प्र०	१३
उ	मङ्गले	४८०	द्वि०	१२
- सु	सु निविशेषि ॥	४८०	•	१६
भम्भुताया ॥	सूर्यभक्तायाम् ॥	४८१	प्र०	२
- नी०	ततोहीन	४८१	•	८
- ने	ज्ञाते ॥	४८१	•	१३
- ग्यमहा मा	ज्ञातच्छान्दीम्यभाष्यम्	४८१	द्वि०	२५
- पु०	• मत्कुणा । स्त्री०	४८२	प्र०	२०
- ना	प्राङ्गणावर्णे	४८२	द्वि०	११
२१ - सय	यसगामत्तमयूर	४८२	•	१३
- ज	स्मरतहरि०	४८३	प्र०	२७
- ना	प्राङ्गणा वण० ।	४८३	•	२८
- गी	प्रयी वे	४८३	द्वि०	१
ख्या भू०	मख्याः पु० भू०	४८४	प्र०	१५
- सु दे	• सुनादिया ॥	४८५	प्र०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
न्य	क्षिपेन्नान्य	४८५	०	२६
- स	मास	४८६	०	३
- ख श	तुण्डांघ्रसशल्काश्चै०	४८६	०	१३
- झी	जलमङ्गौ ।	४८७	०	१६
- भ्य	विध्यते	४८७	०	२३
स्वासा ^५	स्वापयवे	४८७	द्वि०	१२
रो	सरवर्जिते०	४८८	प्र०	१४
स्वा	स्वामदात्	४८८	द्वि०	१३
स्थ	कामावस्थायाम्	५००	०	८
लट शब्द ।	कर्त्तरित्थ तच्छीलादार्यस्तुब्ध ।	५०१	प्र०	२
- रे चो०	यन्यान्तरेभ्यो ज्ञातव्या ।	५०१	द्वि०	१८
दे	देशिकोपदेश	५०१	०	२८
- र्था	गन्धोत्तमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
र	नारिकेलजम	५०२	द्वि०	२
- ते०	धूपितोरस	५०३	०	२८
- त	वान्तपुष्परसी०	५०६	प्र०	६
- वि य	विडग्रहान्	५०६	०	१५
- द्य	अध्यमीक्षा०	५०६	०	१८
० म धू	मधुधूलि	५०७	द्वि०	१३
घ	घनमदन०	५०७	०	२६
- ने	आतोलेपसर्गे०	५०८	प्र०	५
लक्ष्मण	गलगंडादिरोगकृत्	५१०	०	१

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- स्त्री	स्त्रीर्यन्तौ०	५१०	प्र०	३
- र	चौरान्त	५१०	द्वि०	७
- कामल्	कामलम्	५१०	•	८
- मो०	मेदायाम्	५१०	•	२५
- का	काकोल्याम्	५१०	•	२६
- टु	मधुर	५१२	प्र०	५
- गं की	मार्गप्रवर्तकी	५१२	•	२२
- खे सा	उलूकादयश्चेतिसाधु	५१३	•	१
- व्य	हृद्य रुच्ये मुखप्रियम् ।	५१३	•	१०
- मे - ॥	पञ्चमेस्वरे ॥	५१४	•	१४
मध्य -	मध्यमे ॥	५१४	द्वि०	२८
- द्य	च्ये ।	५१५	•	२६
- य - वा	प्रग्रहवान् ।	५१६	प्र०	४
- गा०	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि०	२१
- त्या	प्राग्गृह्यात्यविक०	५१७	•	२८
- ती - नि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसीमुक्तिरि ष्यत । अतीनिर्वि०	५१८	•	७
- त्सा	जरत्कारमुने.	५१८	•	२०
- मे	मुनेर्माता	५१८	•	२४
- न्दा	परनिन्दा	५१९	प्र०	१८
- म०	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि०	१
- नृपय	नृपश्चे ॥	५२२	प्र०	६
- य - स०	कटंकरणेति समासः ॥	५२२	•	११

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- ॥ - ॥ •	॥ आवर्तव्याम् ॥	५२२	द्वि०	७
तम	सुदितत चाव्ययवन्दे०	५२३	प्र०	८
- सु। रि-स्त०	सुररिपोस्तनु	५२४	प्र०	८
- ब्दे - क्व	शब्देन क्वयते	५२४	द्वि०	१०
- र्थ - स्म	नवदृष्टार्थस्यार्थ स्मरणस्य०	५२५	•	४
- प्र - का	प्रतीकार	५२५	•	१३
- न्व	मन्यते	५२५	•	२२
स्वपथे	अरथ्य निः शलाकेवा	५२६	•	१४
- त्व	सम्यततः	५२६	•	२१
ष्य	पिप्पलीमूलं	५३०	प्र०	८
- म	समुद्रे ॥	५३०	द्वि०	१
- त - वि	मन्मन तद्विदुर्बुधाः	५३१	प्र०	२५
- स	सज्ञायाम्	५३१	द्वि०	४
- स्व	सहस्राङ्गिर्म०	५३३	•	१५
• र	• मयूरिका । स्त्री०	५३३	•	१८
- ह	ऋधु वायस	५३४	प्र०	५
- स्व - स	स्वच्छस्वगुरुसंस्थाय	५३४	प्र०	२०
- ना पू०	उपात्तानामपूर्वासा	५३४	द्वि०	१०
- बुद्धि	चित्त वेदनाना	५३४	•	१८
- ट - त्वा	तस्यकूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	•	२०
- या - ट	लग्नादष्टमभवने	५३४	•	२४
- ति - व	भवतिविरतिवश० ।	५३५	प्र०	४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति.
द्वि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- ए	भाविनृपविशेषि ॥	५३६	प्र०	४
- तिगृह्य	लोप्यतिगृहमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- ऋ०	फणिक्रक	५३७	प्र०	१९
ष्ट	असिदष्ट के ।	५३७	द्वि०	८
• सु०	• मध्यमुख . । पु०	५३८	•	६
- वा	सुर्वातपित्त०	५४०	प्र०	२
यू	मलपू स्तम्भ०	५४०	द्वि०	२३
- वा	चान्द्रमासत्वे	५४१	प्र०	२०
जलख	रजखलायां०	५४२	द्वि०	१०
॥ म०	वि०मल्लिने ॥	५४३	प्र०	२
द	दीपाधारे ॥	५४३	•	२३
- ल्य	मल्लातेषा ।	५४४	•	३
- दृष्टि० विवेचि वि	विश्रुगते० विवेचि०	५४४	•	११
क	विवेकिनि	५४४	•	१२
- की - पि०	मल्लिकेतिपिङ्गले०	५४४	•	१८
- ण्य	कृष्णचिह्नतायाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
॥ म	॥ श्यामलतायामसूर०	५४५	•	२६
- सु	मच्युतमि०	५४६	प्र०	११
म्य	जनम्रयान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वे	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्यादा	वक्रायथाना	५५०	द्वि०	११

अशुद्धलिख	शुद्धलिख	पृष्ठाङ्क	संस्थ	पङ्क्ति
क्	मनाग्मनी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तोपि	• स्नातोविमूढ	५५१	•	२८
- धा मे	त्यथोनमस्जतीति	५५१	•	२६
ग्री	शीर्षादिभि०	५५२	•	२५
• द्र	• महाद्वेणी । स्त्री०	५५४	•	१
- को	काहलायाम् ॥	५५४	द्वि०	१८
द्या	लक्षणवाराद्याम्	५५७	प्र०	२४
• पा	• महापौरुषिक । पु०	५५७	द्वि०	४
२१ - दे वे	वेदेभ्यो०	५५८	द्वि०	१७
- ज्ञा	नृपीजात	५५८	•	२७
५ नानना	जिनानांविद्या०	५५८	द्वि०	१७
- रो भू०	स्थितकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
- ह	। वृहण०	५६१	•	३
२१ - ह र्ज	अहर्दुपासकविशेषे ॥	५६१	•	२०
य यु	अतिशयशोयुक्तो ॥	५६१	द्वि०	२०
- स्म०	प्रवीणश्च०	५६२	प्र०	१७
धा	पारसीकादयोमता	५६३	•	३
• रा	• महारोग । पु०	५६३	•	१३
• । ना	महालक्ष्मी । स्त्री० नारा०	५६३	द्वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	•	१८
क्ति	सक्तियुक्तावाक्यसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
विषम्	• महाविषुम् । न०	५६५	•	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	संज्ञ .	पङ्क्ति
- पा	पञ्चाभ्या०	५६५	०	३
- ति - सै	मीतिदेशार्थच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी	५६५	द्वि०	१६
समया	ति० सैव० तत्राहिसया०	५६६	प्र०	१३
- हा	हरी ॥	५६६	०	२२
- छे	विषष्टे	५६६	द्वि०	५
ग - स्थे	गृहस्थे	५६७	प्र०	७
• पुं०	• महाशुक्ति । स्त्री०	५६७	०	१४
- प तु०	परितुल्यै	५६७		२६
- स्त्री०	ससर्वजीव्याधि०	५६७	द्वि०	१
- श्यां	काश्याम्	५६७	द्वि०	४
ज .	कृतिद्विजा	५६७	०	७
- श्या - ल्या	श्यामबल्याम्	५६७	०	११
- रेऽश्च०	परेऽहनि ।	५६८	प्र०	२२
- स्त्री	भुक्षीतनान्यथेति॥	५६८	०	२४
• सन्ता	• महासोक्तपनम् ।	५६८	द्वि०	१०
- ॥ •	॥ चीरे	५६८	०	२६
- छि	व्यञ्जसृष्टविण्०	५७०	प्र०	१५
जि०	मोचिकायाम्	५७१	०	१६
- सौ०	सावर्ण०	५७१	०	२६
- हयति	मद्यारोहति ।	५७१	द्वि०	१६
- हा	महीत्सवम्	५७३	प्र०	७
- द्या	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
- स	अस स्ततान्	५७५	द्वि०	२८
च्छु	प्राप्नुवन्त्युत्तुती पुनः ॥	५७६	प्र०	१९
- द	मवेदेवनसशय ।	५७६	द्वि०	२८
- छ	तद्दृष्ट	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिषिसम्भृष्ट	५७८	०	८
- क	इकारउच्चारणार्थ	५७८	०	२१
• या	• माकोट । पुं०	५७९	०	२
• शु०	• माक्षीकशर्करा । स्त्री०	५७९	प्र०	२०
- रा	पुरवासि	५८०	०	२
- नवरा	जनयासासषण्णरान्	५८१	०	१७
त्व - छु	ठत्वधत्वष्टुत्वठलोपदीर्घा ॥	५८१	०	२८
- मा	भासलगामा०	५८१	द्वि०	१७
क्या	• माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- द	सुरङ्गदसमाङ्गम् ।	५८२	०	१३
- ल	शार्करिलभिन्न०	५८२	०	१६
व	पितुर्दशगुण	५८३	०	१५
- रा	पुचङ्क व	५८३	द्वि०	७
- पु	परादेव्या	५८५	प्र०	१९
- या	सेवनीय	५८५	०	१४
- कर्णे	कारणे	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमिवाश०	५८६	प्र०	८
• खे	• मातृषुसंय । पुं०	५८६	०	१७

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	सम्भ	पङ्क्ति
• स्ने	• मातृवृत्ते यो । स्त्री •	५८६	•	२०
• त	• माधवोचितम् । न •	५८८	द्वि •	६
• स्थ	• माध्यस्थाम् । न •	५८९	प्र •	१७
- मा	याम्याद्रिमूले	५९१	•	२२
- द्य	विद्याभयति	५९३	द्वि •	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५९३	•	२१
क	मायानुप्रकृति	५९५	•	५
- तेष	पावकस्त्रीणातेवेय •	५९५	•	२८
- य - भे •	सजातीयविजातीयस्वगतभेद •	५९६	प्र •	५
- ले	नरः स्त्री ।	५९६	द्वि •	५
- या	मायया	५९७	प्र •	१०
म	मासतस्थ •	५९८	द्वि •	२८
रि णं	परिमाण	५९९	•	१६
- णं मा	पौर्णमास्यस्मिन्मासे । सास्मिन्पौर्ण मासौत्थ •	६००	द्वि •	१३
- म	मार्ग	६००	•	२०
• षी	• मार्गीवीथी । स्त्री •	६००	•	२१
- हा	देव्याग्रहन्तुय •	६०१	प्र •	४
- क्रो	शुक्र •	६०१	•	४
- सार	मार्जारा •	६०१	•	२४
२१ र प	नपरचाय •	६०१	द्वि •	२
- ल	मृजिरालीयच्	६०१	•	२९
शी	मृजुशीवालका •	६०२	प्र •	५

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ली	वज्रेरामाला०	६०२	द्वि०	२२
- लो	झगन्ताञ्चैत्यम् ॥	६०२	०	२६
- स	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
वा	त्रिकली	६०४	०	२६
दृष्टानि	दृष्टान्त्यल्ल	६०४	द्वि०	१६
० ला	० माञ्जौय . त्रि०	६०५	०	२२
० सा०	० मालु । पु०	६०५	०	२४
क्षसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२६
- । - भोज	पितृभोजने	६०६	द्वि०	१०
- ष	माषाणां	६०७	०	२४
ण	महाकुलादज्खजा०	६०८	प्र०	२
- म	मोहिन्द्रयो०	६०८	द्वि०	२३
- क्त	अनुरक्त०	६११	प्र०	२७
- मिथुने	जितुमे	६१२	०	२०
घू०	बिनाधूर्त०	६१२	द्वि०	१०
ये	वीजबाधे	६१५	प्र०	११
० ट	० मीढुष्टम । पु०	६१६	प्र०	२१
त	चोदिता .	६१७	द्वि०	१८
रा	पुरोडाशे	६१८	प्र०	६
- इ लिङ्ग	मङ्गललिङ्ग	६१८	द्वि०	१७
- सु	निर्मुक्ते ।	६२०	प्र०	१३
- ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	साम्प्र	पङ्क्ति
- टुकाका	चाटुकारमिति ।	६२२	द्वि०	१४
- ने	प्रयोगोऽस्ते	६२२	०	२२
- स्फ०	० मुक्तास्फोट । पुं०	६२३	प्र०	८
- स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
च	मोक्षे	६२३	०	१४
त्य	शुच्युक्तासर्व०	६२३	द्वि०	६
० त्मु	ग्रहणान्मुक्तिरि०	६२३	०	१३
लाप	प्रचालने	६२४	०	१०
पु०	० सुखशफ । त्रि०	६२५	०	१८
व्य	व्युत्क्रमेणा	६२६	०	१५
घ	इ पिमदि ।	६२७	प्र०	२०
स	निम्बूरसे	६२८	द्वि०	२४
- क्ता	क्थितायां०	६२८	०	२८
- य	सङ्ग्याहे ।	६२४	प्र०	३
० चे ति	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥	६३४	०	१०
दि क	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः	६३४	प्र०	२६
- ॥ सु०	। सुस्तयतिमुस्त०	६३४	द्वि०	१५
० म०	० सुस्त । पु०	६३४	द्वि०	२४
० पा	० सुहृभांषा । स्त्री०	६३५	प्र०	२
ड	जडे ।	६३५	द्वि०	१६
- स्थ	स्थूलेषु ०	६३५	द्वि०	२५
- कांय	अकायपरिज्ञानम् ॥	६३६	प्र०	३

अशुद्धिलिख	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क	सन्ध्या	पङ्क्ति
द्र	कदुष्णं	६३७	•	३
वि०	कीविमुच्येतमानव ॥	६३८	दि०	४
द्वि	मूर्त्तिजाते	६४०	•	६
छा। चा	कृत्वाकारै	६४०	•	१३
दा स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
- ले	•सुत्पन्ने॥	६४१	•	८
धा	मधुरसायाम् ।	६४१	•	१४
मा	वर्त्तनपात्रे ।	६४५	•	२०
- च	मृगशिरीनक्षत्रे ॥	६४५	दि०	३
- वि	पशुविशिषे	६४५	•	८
द	मदति०	६४६	•	२२
णा अ०	मृगतृणाशब्देनोच्यन्ते । मृगाणां तृ णावस्थ०	६४७	•	३
• पुं०	•मृगनाभि स्त्री०	६४७	•	१८
- गयमा	मृगमातृका ॥	६४८	प्र०	१८
- म	मृगरीमजमे । न०	६४८	दि०	१४
- ॥ मध्य०	। हरिनभजामि मध्य०	६५०	•	१६
ल०	खलुविभ्रति०	६५०	•	२८
व	विसे ।	६५१	•	१
- व	दीपयन्ति०	६५१	•	८
- म	चमं कषायाम्	६५२	•	१३
- द्यौ । धा	कुठौषधे ॥	६५२	•	२६
- भ	भुजिमृद्व्या	६५२	दि०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	संज्ञा	पङ्क्ति
ॐ	मृत्त्युयोगो०	६५३	प्र०	६
रा - मृ	जरायामृच्छा	६५३	प्र०	१५
- तो प्रि	प्रियातोपिप्रिये	६५३	•	१८
- जी	रक्तचन्दनर्जो०	६५४	•	१७
- दै	चिपीटकन्देय	६५४	•	२८
- दयो	घोषि	६५४	द्वि०	८
- गिन २१	मलस्त्वग्विशिष्टे	६५५	प्र०	१६
- पल	कीमलपथं ॥	६५५	•	२०
- चि	चिह्नौशक्ते	६५५	द्वि०	१
- दु	मृद०	६५५	•	२८
ने	मेघजनके	६५७	•	२२
ल्	खच्	६५७	•	२३
- र	पुष्करे	६५८	•	१
- ध्यौ	रसत्त्वैश्चैयमौ०	६६६	प्र०	१३
श ५	निलस्य भ	६६६	•	२१
- दमस्थ	मेदोस्थस्याम्	६६१	•	१२
- पि	सामवायि का०	६६२	•	१५
- ख्य - ध	ध्यासनाख्यफलोपकाङ्क्षयुक्ते नच श्रवणाख्यवे०	६६२	•	१६
- ॥ मे	। प्रवेतवचायाम् ॥ शम्भ्याम्॥	६६२	द्वि०	१४
- घ	मण्डक्याम् ॥ मेधा०	६६३	प्र०	१३
खे	मेघस्थ	६६४	•	४
- म०	मास्यदम ।	६६४	द्वि०	४
	निर्मिता०	६६४	द्वि०	४

पशुदधिलेख	शुद्धदधिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- न्द्र	स्कन्दनन्दि •	६६४	•	१८
॥ पीत्वागर्जन स्यपले • ॥	• • • • •	६६६	•	२७
- क ष •	नैक पन्थानमाश्रयेत् अतिकीटक अथ •	६६०	प्र •	६
- ल	ललेषु	६६७	प्र •	१३
- । - गृ	। स्त्रीभ्याठक् ॥ यद् । मित्रयोरपथ्यम् । गृध्या •	६६७	•	१६
- मै का	मैनाकीनामपर्वत ।	६६७	वि •	२७
• स्त्री •	• मैन्दहा । पु •	६६८	प्र •	७
ष्का	निष्काले	६६६	दि •	६
ला द्	बाहुलकादयजस्तुट् ।	६७०	•	२६
हि	मोदिन्याम् ।	६७१	प्र •	२६
या	मापादिते ।	६७३	•	•
यो	मीनपे । वि •	६७३	वि •	२
ष्क	भस्कुत्तीनासु •	६७३	•	३
- तद्	भुजङ्गपतेहृदि •	६७५	•	१७
- मौनि	योगिभिर्गम्य	६७४	•	१०
	॥ शुभमस्तु ॥			

039168

Accession No. 039168
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Saranath